

ЛЕВ ТОЛСТОЙ
СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 14
ТОМА
ТОМ 3: ПОВЕСТИ И РАЗКАЗИ
(1857–1863 Г.)

Превод: Георги Константинов

chitanka.info

Л. Н. ТОЛСТОЙ

фотография М. Б. Тулинов, 1862

ИЗ ЗАПИСКИТЕ НА КНЯЗ Д. НЕХЛЮДОВ

ЛЮЦЕРН^[1]

8 юли

Снощи пристигнах в Люцерн и отседнах в най-добрия тукашен хотел „Швейцерхоф“.

„Люцерн, старинен кантонален град, разположен върху брега на езерото на четирите кантона — казва Murray, — е едно от най-романтичните места в Швейцария; в него се кръстосват трите главни пътя и само на един час пътуване с параход се намира планината Риги^[2], от която се открива един от най-великолепните изгледи в света.“

Справедливо или не, другите *гидове* казват същото и затова пътешественици от всички нации, особено англичани, в Люцерн — с лопата да ги ринеш.

Великолепната пететажна сграда на „Швейцерхоф“ е построена неотдавна на крайбрежната улица, над самото езеро, на същото онова място, където някога е имало дървен, покрит, лъкатушен мост, с кули по ъглите и икони по гредите на покрива. Сега, поради огромния наплив на англичанки, поради техните нужди, техния вкус и техните пари, старият мост е съборен и на негово място са направили павирана, права като пръчка, крайбрежна улица; на тази улица построили прави четириъгълни пететажни къщи; а пред къщите посадили два реда липички, поставили им подпорки, между липичките, както е прието, сложили зелени пейки. Това е място за разходка; тук ходят нагоре-надолу англичанки с швейцарски сламени шапки и англичани в здрави и удобни дрехи и се радват на своето произведение. Може би тези павирани улици и сградите, и липичките, и англичаните биха били много хубави някъде другаде — но само не

тук, сред тази чудно величава и едновременно неизразимо хармонична и нежна природа.

Когато се качих горе в своята стая и отворих прозореца към езерото, красотата на тази вода, на тези планини и на това небе в първия миг буквално ме ослепи и покърти. Почувствувах вътрешно безпокойство и нужда да изразя някак изблика на нещо, което изведнъж препълни душата ми. Поиска ми се в тази минута да прегърна някого, силно да го прегърна, да го погъделичкам, да го оципя, изобщо да направя с него и със себе си нещо необикновено.

Беше седем часът вечерта. През целия ден бе валил дъжд и сега времето се проясняваше. Синьото като горяща сяра езеро, с малките като точки лодки и техните чезнещи следи, неподвижно, гладко, като че изпъкнало, се разстилаше пред прозорците между разнообразните зелени брегове, губеше се в далечината, стеснено между две грамадни скалисти издатини, и тъмнеейки, преливаше и изчезваше в натрупаните една над друга долини, планини, облаци и ледници. На преден план се виждаха влажни, светложелени полегати брегове, покрити с тръстика, ливади, градини и вили; по-нататък — тъмнотелени залесени издатини и по тях развалини от замъци; в дъното — неясна белолилава планинска далнина с чудновати скалисти и беломатови снежни върхове; и всичко е залято с нежната, прозрачна синева на въздуха и осветено от проникналите през разкъсаното небе горещи лъчи на залеза. Нито в езерото, нито по планините, нито на небето няма ни една цялостна линия, нито един чист цвят, нито един повтарящ се момент — навсякъде движение, несиметричност, чудатост, безкрайна смес и разнообразие от сенки и линии и във всичко се чувствува спокойствие, нежност, единство и неизбежна красота. И тук сред неопределената, сложна, волна красота, точно пред моя прозорец, глупаво изкуствено стърчеше бялата пръчка на крайбрежната улица, липичките с подпорки и зелените пейки — бедни, просташки човешки произведения, които не са потънали като далечните вили и развалини в общата хармония на красотата, а, напротив, грубо ѝ противоречат. Непрекъснато моят поглед неволно се сблъскваше с тази ужасно права линия на крайбрежната улица и мислено искаше да я отстрани, да я унищожи като петно, което се чернее на носа под окото; но крайбрежната улица с разхождащите се англичани оставаше на мястото си и аз неволно се стараех да насоча

погледа си тъй, че да не я виждам. Научих се да гледам тъй и до обяд самичък се наслаждавах на онова непълно, но толкова по-сладко мъчително чувство, което изпитваш при самотно съзерцаване на красотата на природата.

В седем и половина ме извикаха да обядвам. В една голяма, великолепно наредена стая, в долния етаж, бяха сложени две дълги маси най-малко за стотина души. Три-четири минути продължи мълчаливото движение на събиращите се гости: шумолене на рокли, леки стъпки, тихи разговори с крайно учтивите и елегантни келнери; и всички прибори бяха заети от мъже и дами, доста красиво, дори богато и изобщо необикновено чисто облечени. Както навсякъде в Швейцария по-голямата част от гостите са англичани и затова главните черти на общия стол са строго, признато от закона приличие и необщителност — не от гордост, а от липса на нужда за близост, и самотно доволство от удобното и приятно задоволяване на своите нужди. Отвсякъде блестят бели дантели, бели якички, естествени и изкуствени зъби, бели лица и ръце. Но лицата, някои от които са доста красиви, изразяват само съзнание за собствено благосъстояние и пълна липса на внимание към всичко околно, което не се отнася пряко до собствената им особа, и белите ръце с пръстени и с дамски ръкавици без пръсти се движат само когато трябва да оправят якичките, да разрежат говеждото и да си налят вино в чашата: никакво душевно вълнение не показват техните движения. Семействата от време на време тихо си разменят по няколко думи за приятния вкус на някоя от гозбите или виното и за красивия изглед от планината Риги. Самотните пътешественици и пътешественички седят един до друг самотни, мълчаливи, дори без да се поглеждат. Ако понякога между тези сто човека се случи двама да разговарят помежду си, то е навярно за времето и изкачването на планината Риги. Ножовете и вилиците се движат по чиниите почти безшумно, ядене се взема по малко, грахът и зеленчуците се ядат непременно с вилица; келнерите, подчинявайки се неволно на общата мълчаливост, питат шепнешком какво вино ще поискате. На такива обеда винаги ми става тежко, неприятно и накрай тъжно. Все ми се струва, че нещо съм виновен, че съм наказан, както в детските години, когато заради някоя лудория ме поставяха на стол и ми казваха иронично: „Почини си, мой любезни!“ в същото време, когато в жилите кипи младата ми кръв и от съседната стая се чуват веселите

викове на братята ми. По-рано се стараех да се бунтувам срещу това чувство на потиснатост, което изпитвах на такива обеда, но напразно; всички тези безжизнени лица ми влияят непреодолимо и аз ставам също тъй безжизнен. Нищо не искам, не мисля, дори не наблюдавам. Отначало се опитвах да заговоря със съседите си, но освен фразите, които очевидно са повтаряни за стохияден път на същото това място и за стохияден път със същото лице, други отговори не получавах. А пък всички тези хора не са глупави и безчувствени и навярно у много от тези леденостудени хора блика също такъв вътрешен живот, както и у мене, у мнозина и много по-сложен и по-интересен. Тогава защо те се лишават от едно от най-хубавите удоволствия на живота — наслаждението на един от друг, наслаждението от човека?

Така ли беше в нашия парижки пансион, където ние, двадесет души от най-различни нации, професии и характери, под влияние на френската общителност, се събирахме в общия стол като на забава. Там веднага, от единия край на масата до другия, разговорът — изпъстрен с шеги и каламбури, макар и често на развален език — ставаше общ. Там всеки, без да се грижи какво ще излезе, бърбеше, каквото му дойдеше на ум; там ние си имахме свой философ, свой диспутант, свой *bel esprit*^[3], свой обект на шегите ни, всичко беше общо. Там, веднага след като обядвахме, ние вдигахме масата и — в такт или без такт — се впускахме по прашния килим да танцуваме *la polka*^[4] до мръкване. Там ние, макар и да бяхме кокетни, не много умни и почтени хора, но бяхме хора. И испанската графиня с романтичните си приключения, и италианският абат, който декламираше „Божествена комедия“ следобяд, и американският доктор, който имаше достъп в Тюйлери, и младият драматург с дългите коси, и пианистката, съчинила — по собствените ѝ думи — най-хубавата полка в света, и нещастната красавица-вдовица с по три пръстена на всеки пръст — всички ние се държахме помежду си човешки, макар и повърхностно, но любезно и отнесохме кой бегли, кой искрени, сърдечни спомени един за друг. А при английските *table d'hôte*^[5] аз често мисля, като гледам всичките тези дантели, ленти, пръстени, напомадени коси и копринени рокли: колко ли жизнени жени биха били щастливи и биха направили други хора щастливи с тия труфила. Странно е да се помисли колко приятели и любовници — най-щастливи приятели и любовници — седят тук един до друг, може

би без да знаят това. И бог знае защо никога няма да узнаят това и никога няма да дадат един другиму онова щастие, което могат да дадат тъй леко и което толкова много им се иска.

Стана ми тъжно, както винаги след такива обеда, и без да доям десерта, в най-невесело разположение на духа, тръгнах да се скитам из града. Тесните кални улици без осветление, дюкянчетата, които затваряха, срещите с пияни работници и с жени, тръгнали за вода или с шапчици, оглеждайки се, изтичваха по уличките покрай стените, не само не разсяха, а още повече засилиха тъжното разположение на духа ми. По улиците вече беше съвсем тъмно, когато, без да се озъртам наоколо, без всякаква мисъл в главата, тръгнах към хотела, като се надявах чрез съня да се избавя от мрачното си настроение. Ставаше ужасно студено на душата ми, чувствавах се самотен, тежко ми беше, както понякога се случва без видима причина при преминаване на ново място.

Загледан право пред себе си, вървах по крайбрежната улица към „Швейцерхоф“, когато изведнъж ме поразиха звуците на странна, но извънредно приятна и нежна музика. Тези звуци мигновено ме съживиха. Сякаш някаква ярка, весела светлина проникна в душата ми. Стана ми приятно, весело. Притъпеното ми внимание отново се устреми към всички околни предмети. И красотата на нощта и на езерото, към които преди бях равнодушен, изведнъж, като нещо ново, приятно ме поразиха. Неволно в един миг успях да забележа и навъсеното, със сиви петна по тъмната синева небе, осветено от изгряващата луна, и тъмнозеленото гладко езеро с отразяващите се в него светлинки, и замъглените планини в далечината, и крясъкът на жабите от Фрьошенбург^[6], и сипкавото свежо подсвиркване на пъдпъдъците от отвъдния бряг. Право срещу мене, на мястото, откъдето се чуваха звуците и към което главно бе насочено моето внимание, видях в полумрака, посред улицата, събрана в полукръг тълпа, а пред тълпата, на известно разстояние, един мъничък човек в черна дреха. Зад тълпата и малкия човек, на тъмното сиво и синьо разкъсано небе, стройно се открояваха няколко черни тополи в градината и величаво се издигаха от двете страни на старинна катедрала два строги игловидни върха на кули.

Аз се приближавах, звуците ставаха по-ясни. Разпознавах ясно далечните, сладко люлеещи се във вечерния въздух пълни акорди на

китара и няколко гласа, които, изпреварвайки се един друг, не пееха мелодията, а тук-там, изпявайки най-характерните места, позволяваха тя да се чувства. Мелодията наподобяваше мила и грациозна мазурка. Гласовете изглеждаха ту близки, ту далечни, чуваше се ту тенор, ту бас, ту гърлен фалцет с треперливи тиролски извивки. Това не беше песен, а лек, майсторски ескиз на песен. Не можех да разбера какво е това, но то беше прекрасно. Тези сладострастни слаби акорди на китарата, тази мила, лека мелодия и тази самотна фигурка на черното човече сред фантастичната обстановка на тъмното езеро, просветващата от време на време луна и мълчаливо издигащите се два грамадни върха на кулите, и черните тополи в градината — всичко това беше странно, но неизразимо прекрасно или ми изглеждаше такова.

Всички неясни, случайни впечатления от живота изведнъж получиха за мене значение и прелест. В душата ми сякаш цъфна свеж благоуханен цветец. Вместо умора, разсеяност, равнодушие към всичко в света, които изпитах една минута преди това, аз изведнъж почувствувах нужда да обичам, сърцето ми се изпълни с надежда и безпричинна радост от живота. Какво да искаш, какво да пожелаеш? — мислех си неволно. — Ето я: от всички страни те обгръща красота, поезия. Вдъхвай я в себе си на широки, пълни глътки, колкото имаш сила, наслаждавай се, какво искаш повече! Всичко е твое, всичко е прекрасно...

Приближих се още. Мъничкият човек беше, както изглеждаше, странствуващ тиролец. Той стоеше пред прозорците на хотела, издал напред единия си крак, отметнал назад глава, и като подрънкваше на китарата, пееше на разни гласове своята грациозна песен. Изведнъж почувствувах нежност към този човек и благодарност за промяната, която той извика в мене. Певецът, колкото можах да видя, беше облечен във вехтичък черен редингот, косите му бяха черни, къси и на главата му имаше най-обикновена, проста, износена фуражка. В облеклото му нямаше нищо артистично, но смелата, детски весела поза и движенията му, с неговия дребен ръст, бяха и трогателни, и едно-временно с туй представляваха забавно зрелище. При входа, по прозорците и балконите на великолепно осветения хотел стояха, светнали в облеклата си, широкополи госпожи, господа със снежнобели яки, вратарят и лакеят в златообшити ливреи; вън, в

полукръга на тълпата и по-нататък по булеварда, между липичките, се бяха насъбрали и спрели изящно облечени келнери, готвачи в снежнобели шапки и куртки, прегърнати девойки и случайно разхождащи се хора. Всички, изглежда, изпитваха същото онова чувство, което изпитвах и аз. Всички стояха мълчаливи около певеца и внимателно слушаха. Беше съвсем тихо, само в паузите на песента, някъде далече, равномерно по водата долиташе звук от чук и откъм Фрьошенбург на сипкави трели се носеха гласове на жаби, прекъсвани от еднозвучното влажно свиркане на пъдпъдците.

Малкото човече в тъмнината сред улицата пееше прехласнато като славей куплет след куплет и песен след песен. Макар че аз се приближих съвсем до него, пеенето му продължаваше да ми доставя голямо удоволствие. Слабият му глас беше извънредно приятен, а нежността, усетът и чувството за мярка, с които той владееше този глас, бяха необикновени и издаваха в него огромно природно дарование. Припевът на всеки куплет той пееше всеки път различно и личеше, че всички тези грациозни изменения му хрумваха свободно, мигновено.

В тълпата, и горе, в „Швейцерхоф“, и долу, на булеварда, се чуваше често одобрителен шепот и цареше почтително мълчание. По балконите и прозорците се трупаха все повече и повече наконтени, облакътени живописно в светлините на хотела мъже и жени. Ония, които се разхождаха, се спираха и в сенките на крайбрежната улица навсякъде около липичките стояха на групички мъже и жени. До мене, пушейки пури, стояха, малко отдалечени от тълпата, аристократически лакей и готвач. Готвачът чувствуваше силно прелестта на музиката и при всяка висока фалцетна нота възторжено и недоумяващо кимаше одобрително с глава на лакея и го побутваше с лакът, с изражение, което казваше: пее, не се шегува, а? Лакеят, по разлятата усмивка на когото забелязвах цялото изпитвано от него удоволствие, на побутванията на готвача отговаряше с вдигане на рамене, с което искаше да каже, че него мъчно можеш да го учудиш и че той е чувал много по-хубаво пеене от това.

В паузите на песента, когато певецът се изкашляше, аз запитах лакея кой е този певец и често ли дохожда тук.

— Дохожда два-три пъти в годината — отговори лакеят, — той е от Арговия^[7]. Ей тъй, живее от просия.

— А много ли има такива? — запитах аз.

— Да, да — отговори лакеят, неразбрал изведнъж онова, което го питах, но като вникна после в моя въпрос, добави: — О, не! Тук виждам само него. Други няма.

В това време малкото човече свърши първата песен, обърна ловко китарата и си каза нещо на своя немски patois^[8], което аз не можах да разбера, но което предизвика смях в околната тълпа.

— Какво казва? — запитах аз.

— Казва, че гърлото му било пресъхнало, би пийнал чаша вино — преведе ми лакеят, който стоеше до мене.

— Какво, наистина ли обича да пие?

— Но те всички са такива — отговори лакеят, като се усмихна и махна с ръка към него.

Певецът свали фуражката и като размаха китарата, приближи се до хотела. Отметнал глава назад, той се обърна към господата, които стояха по прозорците и балконите: „Messieurs et mesdames — каза той с полуиталиански, полунемски акцент и с ония интонации, с които фокусниците се обръщат към публиката, — si vous croyez que je gagne quelque chose, vous vous trompez; je ne suis qu'un pauvre diable.“^[9] Той спря, известно време помълча; но тъй като никой нищо не му даде, отново метна китарата и каза: „A présent, messieurs et mesdames, je vous chanterai l'air du Righi.“^[10]

Горе публиката мълчеше, но продължаваше да очаква следващата песен. Долу тълпата започна да се смее, изглежда, затуй, че той се изразяваше тъй странно и затуй, че нищо не му дадох. Аз му дадох няколко сентима, той ги прехвърли ловко от едната ръка в другата, пхна ги в джоба на жилетката и като сложи фуражката, започна отново да пее прекрасната, нежна тиролска песничка, която той наричаше l'air du Righi. Тази песен, която той беше оставил като заключителна, бе по-хубава от всички предишни и от всички страни в нарасналата тълпа се чуваха звуци на одобрение. Той свърши. Отново размаха китарата, свали фуражката, протегна я напред, приближи на две крачки до прозорците и отново каза своята непонятна фраза: „Messieurs et mesdames, si vous croyez que je gagne quelque chose“, която той, изглежда, смяташе твърде сполучлива и остроумна, но в гласа и в движенията му забелязах сега известна нерешителност и детска плахост, които бяха особено поразителни при неговия дребен

ръст. Елегантната публика стоеше все тъй живописно в светлината по балконите и прозорците, блеснала с богатите си облекла; някои с умерено приличен глас разговаряха помежду си очевидно за певеца, който стоеше пред тях с протегната ръка; други внимателно, с любопитство гледаха надолу тази малка черна фигурка, от един балкон се чу звучен и весел смях на младо момиче. Долу в тълпата все по-силно и по-силно се чуваше глъчка и присмех. Певецът за трети път повтори своята фраза, но с още по-слаб глас и дори не я завърши и отново протегна ръка с фуражката, но веднага я отпусна. И за втори път от тези стотина блестящо облечени хора, които се бяха струпали да го слушат, нито един не му хвърли ни стотинка. Тълпата безжалостно се закиска. Мъничкият певец, както ми се стори, стана още помъничък, премести китарата в другата ръка, вдигна фуражката над главата си и каза: „Messieurs et mesdames, je vous remercie et je vous souhaite une bonne nuit“^[11] и нахлупи фуражката си.

Тълпата се закикоти радостно и весело. От балконите започнаха постепенно да се прибират красивите мъже и жени, разговаряйки спокойно помежду си. По булеварда разходките се възобновиха. Мълчалива по време на пеенето, улицата отново се оживи, само няколко души, без да се приближават до него, гледаха отдалече певеца и се смееха. Чух как мъничкият човек избъбри нещо под носа си, обърна се и станал сякаш още по-малък, тръгна с бързи крачки към града. Веселящите, които го гледаха, вървяха след него все тъй на известно разстояние и се смееха...

Аз съвсем се обърках, не разбирах какво значи всичко туй и застанал на едно място, гледах несъзнателно в тъмнината отдалечаващия се мъничък човек, който вървеше бързо към града с широки крачки, гледах и смеещите се веселяци, които го следваха. Стана ми мъчно, тъжно и главно — срамно за малкия човек, за тълпата, за мене си, сякаш аз бях искал пари, на мене не бяха дали нищо и на мене се бяха присмивали. Аз, също без да се оглеждам, със свито сърце си тръгнах с бързи крачки към входа на „Швейцерхоф“. Още не ми беше ясно онова, което изпитвах; само че нещо тежко, смътно изпълваше душата ми и ме потискаше.

При великолепия осветен вход се срещнах с учтиво отдръпващия се вратар и с едно английско семейство. Набитият, красив и висок мъж с черни английски бакембарди, с черна шапка и

шал на ръката, в която държеше великолепен бастун, вървеше лениво, самоуверено под ръка с дамата, облечена в чудновата копринена рокля, с шапчица от блестящи панделки и прелестни дантели. До тях вървеше хубавичка млада госпожица с грациозна швейцарска шапка с перо, *à la mousquetaire*, изпод която около беличкото ѝ лице падаха меки дълги светлоруси букли. Пред тях подскачаше румено момиченце на около десет години, с пълнички бели коленца, които се виждаха под тънките дантели.

— Прелестна нощ — каза дамата със сладък, щастлив глас в момента, когато минавах край тях.

— Ohé! — промуча лениво англичанинът, който очевидно беше толкова доволен от живота си, че дори не му се говореше. И на всички тях, изглежда, им беше тъй спокойно, удобно, правдиво и леко да живеят, в лицата и в движенията им се изразяваше такова равнодушие към всеки чужд живот и такава увереност, че вратарят ще се отмести и ще им се поклони и че като се върнат, ще намерят чисти, уютни леглото и стаята си и че всичко туй трябва да бъде именно тъй, че на всичко това те имат пълно право — че аз изведнъж неволно им противопоставих странствуващия певец, който, уморен, може би гладен, засрамен, бягаше сега от смеещата се тълпа, разбрах какво притискаше така като тежък камък сърцето ми и почувствах неизразима злоба към тези хора. Минах два пъти напред и назад край англичанина, и двата пъти с неизразимо наслаждение, без да се отдръпвам, го блъснах с лакътя си и като се спуснах по входното стълбище, втурнах се в тъмнината по посока към града, където се изгуби малкият човек.

Настигнах трима души, които вървяха заедно, и ги запитах къде е певецът; смеейки се, те ми го посочиха напред. Той вървеше сам, с бързи крачки; никой не се приближаваше към него, той, както ми се стори, все още си бърбеше нещо сърдито под носа. Изравних се с него и му предложих да идем някъде да изпием бутилка вино. Той вървеше все тъй бързо и се обърна недоволен към мене; но като разбра каква е работата, спря.

— Че какво, няма да откажа, щом сте тъй добър — каза той. — Ето тук има малко кафене, може да се отбием — простичко е — прибави той, като сочеше една малка пивница, която беше още отворена.

Като каза „простичко“, мене неволно ми мина през ума да не отиваме в простичкото кафене, а да идем в „Швейцерхоф“, там, където бяха ония, които го бяха слушали. Въпреки че той, плахо развълнуван, на няколко пъти отказа да иде в „Швейцерхоф“, като казваше, че там е твърде парадно, аз настоях на своето и той, вече преструвайки се, че никак не е смутен, и размахвайки весело китарата, тръгна с мене назад по крайбрежната улица. Неколцина празноскитащи зяпачи, щом само приближих певеца, пристъпиха към нас, послушаха се в онова, което говорех, и сега, разменяйки си мисли, тръгнаха след нас и вървяха до самия вход, очаквайки навярно още някакво представление от тиролеца.

Поисках бутилка вино от келнера, когото случайно срещнах в коридора. Келнерът се усмихна, изгледа ни и без да отговори нещо, изтича край нас. Старши келнерът, към когото се обърнах със същата молба, ме изслуша сериозно и като изгледа от краката до главата плахата, мъничка фигура на певеца, каза строго на вратаря да ни заведат в залата вляво. Залата вляво беше пивница за простия народ. В един кът на пивницата гърбава прислужничка миеше съдове и цялата мебелировка се състоеше от дървени маси и пейки. Келнерът, който дойде да ни прислужва, поглеждайки ни с кротка подигравателна усмивка и пъхнал ръце в джобовете, заприказва за нещо с гърбавата прислужничка. Той явно искаше да ни накара да забележим, че като се чувства по общественото положение и достойнства неизмеримо по-високо от певеца, не само не му е обидно, но му е истински забавно да ни прислужва.

— Обикновено вино ли ще обичате? — каза той важно, като ми намигаше, гледайки моя събеседник и като преместваше кърпата от ръка в ръка.

— Шампанско, и то от най-хубавото — казах аз, като се стараех да си придам колкото се може по-горд и величествен вид. Но нито шампанското, нито моят уж горд и величествен вид подействуваха на лакея; той се усмихна, постоя малко, гледайки ни, без да бърза, погледна златния си часовник и с бавни крачки, сякаш се разхождаше, излезе от стаята. Скоро той се върна с виното и с още двама лакеи. Двамата седнаха край прислужничката и с весела внимателност и кротка усмивка на лицата ни се любуваха, както се любуват, родителите на милите си деца, когато те си играят мирно. Само

гърбавата прислужничка като че ни гледаше не иронично, а със съчувствие. Макар да ми беше доста тежко и неудобно под огъня на тия лакейски очи да разговарям с певеца и да го черпя, аз се стараех да върша работата си колкото може по-свободно. На светлината аз го разгледах по-добре. Той беше дребничък, пропорционално сложен, мускулест човек, почти джудже, с четинести черни коси, винаги разплакани големи черни очи без ресници и с необикновено приятна, миловидна устица. Носеше малки бакембарди, косите му бяха къси, облеклото просто и сиромашко. Той беше нечист, окъсан, обгорял и изобщо имаше вид на трудов човек. Приличаше по-скоро на беден търговец, отколкото на артист. Само в постоянно влажните очи и свитата устица имаше нещо оригинално и трогателно. Като го гледаш, би му дал от двадесет и пет до четиридесет години; а в същност той беше на тридесет и осем.

Ето какво ми разказа той за себе си с добродушна готовност и очевидна искреност. Той е от Арговия. Още като дете изгубил баща си и майка си, други роднини нямал. Никога не е имал никакво състояние. Учил дърводелство, но преди двадесет и две години се явило загиване в костта на едната му ръка, което му отнело възможността да работи. Още в детството си той имал влечение към пеенето и започнал да пее. Чужденците понякога му давали пари. Той направил от това професия, купил си китара и ето вече осемнадесет години странствува по Швейцария и Италия, пеейки пред хотелите. Целият му багаж е китарата и една кесия, където сега той има само франк и половина, с които трябва да преспи и да се нахрани тази вечер. Всяка година, вече за осемнадесети път, обикаля всички най-хубави, най-посещавани места в Швейцария: Цюрих, Люцерн, Интерлакен^[12], Шамони^[13] и тъй нататък; през St.-Bernard минава в Италия и се връща през St.-Gotard или през Савоя. Вече все по-мъчно ходи, защото при простуда чувства, че болката в краката, която той нарича глйдерзухт^[14], всяка година се усилва и че очите и гласът му отслабват. Въпреки това той сега тръгва за Интерлакен, Aix-les-Bains^[15] и, през малкия St.-Bernard, за Италия, която особено обича; изобщо, както изглежда, той е много доволен от живота си. Когато го запитвах защо се връща в родината си, има ли там близки или дом и земя, неговата устица, като че нагъната, се събра във весела усмивка и той ми отговори:

— Oui, le sucre est bon, il est doux pour les enfants!^[16] — и намигна на лакеите.

Аз нищо не разбрах, но в групата на лакеите се засмяха.

— Нямам нищо, иначе бих ли тръгнал ей тъй — обясни ми той, — а отивам у дома, защото все пак нещо ме влече към родината.

И той още веднъж с хитро самодоволна усмивка повтори фразата: „Oui, le sucre est bon“ и добродушно се засмя. Лакеите бяха много доволни и се кискаха, само гърбавата прислужничка гледаше сериозно с големите си добродушни очи малкото човече и дигна шапката му, която той по време на разговора бе бутнал от пейката. Аз бях забелязал, че странстващите певци, акробатите, дори фокусниците обичат да се наричат артисти и затова на няколко пъти подхвърлях на своя събеседник, че той е артист, но той никак не се съгласяваше, че притежава това качество, а гледаше на работата, която върши, просто като на средство за препитание. Когато го запитах не съчинява ли самият той песните, които пее, той се почуди, че му се задава такъв странен въпрос, и отговори, че съвсем не, това са все старинни тиролски песни.

— Ами песента за Риги? Мисля, че тя не е старинна? — казах аз.

— Да, тя е съчинена преди петнадесетина години. Имаше в Базел един немец, много умен човек беше, той именно я съчини. Отлична песен! Да, съчини я за пътешествениците.

И той започна, като превеждаше на френски, да ми предава думите на песента за Риги, която видимо много му харесваше:

*Ако искаш да идеш в Риги,
до Вегиса^[17] може и без обувки
(защото там отиват с параход),
а от Вегиса вземи голяма тояга,
едно момиче под ръка,
пък се отбий да пиеш чаша вино.
Само че не пий много,
защото онзи, който иска да пие,
трябва преди туй да го заслужи...*

— О, отлична песен! — заключи той.

Лакеите намираха вероятно тази песен твърде хубава, защото се приближиха към нас.

— А музиката кой е съчинил? — запитах аз.

— Че никой... Знаете, тъй, за да пея на чужденците — трябва нещо новичко.

Когато ни донесоха лед и аз налях на своя събеседник чаша шампанско, нему, изглежда, му стана неудобно и той, като се озърташе към лакеите, започна да се върти на своята пейка. Ние се чукнахме за здравето на артистите; той отпи половин чаша и намери за нужно да се замисли и да раздвижи дълбокомислено вежди.

— Отдавна не съм пил такова вино, je ne vous dis que ça^[18]. В Италия виното d'Asti е хубаво, но това е още по-хубаво. Ах, Италия! Колко е хубаво да бъдеш там! — добави той.

— Да, там знаят да ценят музиката и артистите — казах аз, желаейки да го насоча към неуспеха му пред „Швейцерхоф“ тази вечер.

— Не — отговори той, — що се отнася до музиката, там аз не мога да доставя удоволствие никому. Италианците сами са музиканти, каквито няма по целия свят; но аз само с тиролските песни. Все пак те за тях са ново нещо.

— А там господата по-щедри ли са? — продължавах аз с желанието да го накарам да сподели моята злоба към обитателите на „Швейцерхоф“. — Там не би се случило като тука от един огромен хотел, където живеят богаташи, сто души да слушат един артист и нищо да не му дадат...

Моят въпрос подействува съвсем не тъй, както очаквах. Той дори и не мислеше да им се сърди; напротив, моята бележка посрещна като укор за своя талант, който не извика награда, и се стараеше да се оправдае пред мене.

— Не всякога ще получиш много — отговори той. — Понякога и гласът се изгубва, умориш се — днес например скитах девет часа и пях почти през целия ден. Трудно е. А важни господа са аристократите, понякога и не им се иска да слушат тиролски песни.

— Все пак, как може нищо да не дадат? — повторих аз.

Той не разбра моята забележка.

— Оставете това — каза той, — а тук най-важното е, че *on est très serré pour la police*^[19]. Тук по техните републикански закони не ви позволяват да пеете, а в Италия можете да ходите, колкото си искате, никой няма нито дума да ви каже. Тук, ако искат да ви позволят, ще ви позволят, а ако не искат — може и да ви затворят.

— Нима?

— Да. Ако веднъж ви направят забележка, а вие продължавате още да пеете, може и да ви затворят. Аз вече седях три месеца в затвор — каза той, като се усмихваше, сякаш това беше един от най-приятните му спомени.

— Ах, това е ужасно! — казах аз. — Че за какво?

— Така е у тях по новите закони на републиката — продължаваше той, като се въодушевяваше. — Те не искат да разберат, че трябва и беднякът да живее някак. Ако аз не бях сакат, щях да работя. А като пея, нима пакостя някому? Какво значи това? Богатите могат да живеят, както искат, а *un pauvre tiaple*^[20] като мене не бива и да живее. Какви са тия закони на републиката? Щом е тъй, ние не искаме република, нали, милостиви господарю? Ние не искаме република, ние искаме... искаме просто... искаме... — той малко се обърка — ние искаме естествени закони.

Аз налях още в чашата му.

— Вие не пиете — казах му аз.

Той взе чашата в ръка и ми се поклони.

— Зная какво искате — каза той, като примижа с очи и ми се закани с пръст: — вие искате да ме напиете, да видите какво ще правя; но не, няма да успеете.

— Защо ще искам да ви напия казах аз, — бих искал само да ви направя удоволствие.

Изглежда, стана му жал, че ме оскърби, обяснявайки зле моето намерение; той се смути, понадигна се и ме стисна за лакътя.

— Не, не — каза той, като ме гледаше умолително със своите влажни очи, — аз само се шегувам.

И след това произнесе някаква ужасно объркана духовита фраза, която трябваше да значи, че аз все пак съм добро момче.

— *Je ne vous dis que ça!*^[21] — заключи той.

По този начин ние продължавахме да пием и да разговаряме с певица, а лакеите, без да се стесняват, продължаваха да ни наблюдават

и, изглежда, да ни се присмиват. Въпреки интересния ми разговор аз не можех да не ги забелязвам и признавам си, ядосвах се все повече и повече. Единият от тях стана, приближи се към малкото човече и като гледаше голото му теме, започна да се усмихва. Аз вече имах готов запас от злоба срещу обитателите на „Швейцерхоф“, която още не бях успял да стоваря на никого, и сега, признавам си, тази лакейска публика просто ме вбесяваше. Портиерът, без да сваля фуражката си, влезе в стаята и като опря лакът на масата, седна до мене. Това последно обстоятелство, засягайки моето самолюбие и суетността ми, окончателно ме раздразни и даде изблик на оная злоба, която ме потискаше и която се беше събирала в мене през цялата вечер. Защо при входа, когато съм сам, той ми се кланя унизително, а сега, защото седя с един странствуващ певец, той се разполага грубо до мене? Аз съвсем се ядосах с онази кипяща злоба на негодувание, която обичам у себе си, дори я засилвам, когато ме налита, защото ми действа успокоително и макар и за късо време ми дава някаква необикновена гъвкавост, енергия и сила на всичките ми физически и нравствени способности.

Аз скочих от мястото си.

— Защо се смеете? — извиках на лакея, чувствайки как лицето ми бледнее и устните ми неволно потръпват.

— Аз не се смея, аз само тъй — отговори лакеят, като се отдръпваше от мене.

— Не, вие се смеете на този господин. И какво право имате да седите тук, когато има гости. Да не сте посмели! — извиках аз.

Вратарят замърмори нещо, стана и тръгна към вратата.

— Какво право имате да се смеете на този господин и да седите до него, когато той е гост, а вие сте лакей? Защо не ми се надсмивахте днес на обяда и не седнахте до мене? Затова, че той е облечен бедно и пее на улицата ли? Затова; а аз съм облечен в хубави дрехи. Той е беден, но е хиляди пъти по-добър от вас, в това съм уверен. Защото той никого не е оскърбил, а вие го оскърбявате.

— Но аз нищо... защо говорите тъй — отвърна плахо моят враг лакеят. — Нима аз му преча да седи.

Лакеят не ме разбираше и моят немски език отиваше на вятъра. Грубият портиер се опита да се застъпи за лакея, но аз се нахвърлих така стремително върху него, че портиерът се престори, че не ме

разбира и махна с ръка. Гърбавата прислужничка, дали защото забеляза разгорещеното ми състояние и се уплаши да не избухне скандал, или защото споделяше моето мнение, взе моя страна и стараяйки се да застане между мене и портиера, го уговаряше да мълчи, като казваше, че аз съм прав, а мене молеше да се успокоя. „Der Herr hat Recht; Sie haben Recht“^[22] — повтаряше тя.

Лицето на певица беше съвсем жалко, изплашено и явно не разбирайки защо се горещя и какво искам, той ме молеше да се махнем по-скоро отук. Но в мене все повече и повече се разпалваше жестоката словоохотливост. Припомних всичко: и тълпата, която му се надсмиваше, и слушателите, които нищо не му дадоха, и за нищо на света не исках да се успокоя. Мисля, че ако келнерите и портиерът не бяха тъй отстъпчиви, аз с удоволствие бих се сбил с тях или бих пребил с тояга по главата някоя беззащитна английска госпожица. Ако в тази минута бях в Севастопол, с удоволствие бих се хвърлил да муша и сека в някой английски окоп.

— И защо ни доведохте с този господин тук, а не в онази зала? А? — продължавах да питам аз вратаря, като го хванах за ръката, за да не би да избяга. — Какво право имате да решавате по външния вид, че този господин трябва да бъде в тази, а не в другата зала? Нима щом плащат, не всички са равни в хотелите? Не само в републиката, но и в целия свят. Мръсна е вашата република!... Това ми било равенство! Англичани вие не бихте посмели да доведете в тая стая, същите ония англичани, които слушаха даром този господин, тоест всеки от тях му открадна по няколко сантиметра, които бяха длъжни да му дадат. Как посмяхте да посочите тази зала?

— Другата зала е заключена — отговори портиерът.

— Не — извиках аз, — не е вярно, не е заключена.

— Значи, вие знаете по-добре.

— Зная, зная, че вие лъжете.

Портиерът ми даде гръб и се отдалечи.

— Е! Излишно е да говоря — избъбра той.

— Не, не „излишно е да говоря“ — извиках аз, — а веднага ме заведете в залата.

Въпреки увещанията на гърбавата и молбите на певица да си вървим, аз поисках да видя оберкелнера и тръгнах към залата заедно с моя събеседник. Оберкелнерът, като чу нервния ми глас и видя

неспокойното ми лице, не ми възрази и с презрителна учтивост каза, че мога да ида, където искам. Не можах да докажа на портиера, че лъже, защото той се скри още преди да вляза в залата.

Залата наистина беше отключена, осветена и на една от масите седяха и вечеряха един англичанин и една дама. Макар че ни посочиха специална маса, аз и мръсният певец седнахме до самия англичанин и поисках да ни донесат там недопитата бутилка.

Англичаните отначало учудени, после озлобени погледнаха малкото човече, което седеше до мене ни живо, ни умряло; те си продумаха нещо, тя отмести чинията, зашумя с копринената си рокля и двамата изчезнаха. Зад стъклената врата видях как англичанинът говореше неща ядосано на келнера, сочейки с ръка непрекъснато към нас. Келнерът надникна през вратата. Аз с радост очаквах, че ще дойдат да ни изгонят и че най-после ще мога да излея върху тях своето негодувание. Но за щастие макар тогава това да ми беше неприятно, оставиха ни спокойни.

Певецът, който по-напред се отказваше от виното, сега бързо допи всичко, което бе останало в бутилката, само да може по-скоро да се измъкне оттука. Обаче, струва ми се, той ми благодари за черпнята, дълбоко разчувствуван. Плачливите му очи станаха още по-влажни и бляскави и той ми каза най-странната, объркана фраза на благодарност. Но все пак тази фраза, в която той казваше, че ако всички биха уважавали артистите тъй, както ги уважавам аз, за него би било добре и че ми желае пълно щастие, ми беше доста приятна. Излязохме заедно в коридора. Тук бяха лакеите и моят враг — портиерът, който, изглежда, им се оплакваше от мене. Всички те, стори ми се, гледаха на мене като на умопобъркан. Оставих малкото човече да се изравни с цялата тази публика и в този момент с цялата почит, която можех да изразя във вида си, свалих шапка и стиснах ръката с вкочанилия му се изсъхнал пръст. Лакеите се престориха, че не ми обръщат никакво внимание. Само един от тях се засмя злъчно.

Когато певецът, след като се поклони за раздяла, изчезна в тъмнината, аз тръгнах към стаята си с желанието да заглуша всички тия впечатления и глупавата детска раздразненост, която тъй неочаквано ме беше връхлетяла. Но чувствавайки се твърде развълнуван, за да спя, аз отново се запътих към улицата, за да походя, докато се успокоя, и признавам, освен това със смътната надежда, че

ще ми се удаде случай да се счепкам с портиера, лакея или англичанина и да им докажа цялата тяхна жестокост, и най-важното — несправедливост. Но освен портиера, който, като ме видя, си обърна гърба, не срещнах никого и тръгнах самичък нагоре-надолу по крайбрежната улица.

„Ето, такава е странната съдба на поезията — разсъждавах аз, след като малко се успокоих. — Всички я обичат, дирят я, само нея желаят и дирят в живота, а никой, не признава силата ѝ, никой не цени това най-хубаво благо на света, не цени и не благодари на ония, които даряват това благо на хората. Попитайте, когото искате от всички тия обитатели на «Швейцерхоф»: кое е най-хубавото благо на света? И всички ѝли деветдесет и девет на сто с жлъчен израз на лицето ще ви кажат, че най-хубавото благо на света са парите. «Може би тази мисъл не ви харесва и не хармонира с вашите възвишени идеи — ще каже той, — но какво да се прави, щом човешкият живот е тъй устроен, че само парите създават щастието на човека. Аз не мога да не позволя на своя ум да вижда света такъв, какъвто е — би прибавил той, — тоест, да вижда правдата.» Жалък е твоят ум, жалко е щастието, което желаеш, и ти си едно нещастно създание, което само не знае какво му е нужно... Защо всички вие сте напуснали своето отечество, близките си, работата и паричните си дела и сте се струпали в малкото швейцарско градче Люцерн? Защо всички вие тази вечер се тълпяхте по балконите и в почтително мълчание слушахте песента на малкия бедняк? И ако той искаше да пее още, вие още бихте мълчали и слушали. За пари, макар и за милиони, би ли било възможно всички вас да ви изгонят от отечеството и да ви съберат в малкото кътче Люцерн? Би ли било възможно за пари всички вас да ви съберат по балконите и в продължение на половин час да ви накарат да стоите мълчаливо и неподвижно? Не! Заставя ви да действувате и вечно ще ви подтиква по-силно от всички други двигатели на живота едно нещо: нуждата от поезия, която вие не съзнавате, но която чувствувате и винаги ще чувствувате, докато все още има във вас нещо човешко. Думата «поезия» ви е смешна, вие я употребявате като подигравателен укор, вие допускате любовта към поетическите неща в децата и глупавите госпожици, и то като им се присмивате; за вас е необходимо положителното. Но именно децата гледат здраво на живота, те обичат и знаят онова, което трябва да обича човек, и онова, което дава щастие,

а вас животът дотолкова ви е объркал и развратил, че вие се надсмивате на онова, което единствено обичате, и дирите единствено онова, което ненавиждате и което създава вашето нещастие. Вие тъй сте се объркали, че не разбирате задължението, което имате към бедния тиролец, който ви достави чиста наслада, а едновременно с това се смятате задължени даром, без полза и удоволствие, да се унижавате пред лорда и, кой знае защо, да му жертвувате своето спокойствие и своето удобство. Каква глупост, каква непонятна безсмислица! Но не това ме порази най-силно тази вечер. Това непознаване на онуй, което дава щастие, тази безсъзнателност на поетическите наслади аз почти я разбирам или съм свикнал с нея, тъй като я срещам често в живота; грубата несъзнателна жестокост на тълпата също не беше нещо ново за мене; каквото и да говорят защитниците на народния разум, тълпата е сборище, макар и на добри хора, които обаче общуват само с животинските, гнусните си инстинкти, и изразява само слабостта и жестокостта на човешката природа. Но как тъй вие, деца на един свободен, човечен народ, вие, християни, вие, просто хора, отговорихте със студенина и присмех на чистата наслада, която ви достави един нещастен молец човек? Впрочем във вашето отечество има приюти за просяци. — Просяци няма, не бива да има, и не бива да има чувство на състрадание, върху което се крепи просията. — Но той се потруди, той ви създаде радост, той ви молеше да му дадете нещо от вашия излишък за труда му, от който вие се възползувахте. А вие го наблюдавахте от своите високи блестящи палати със студена усмивка, като рядкост и между вас — стотина щастливи, богати хора — не се намери нито един, нито една, която да му хвърли нещо! Засрамен, той избяга от вас; и безумната тълпа, като се смееше, преследваше и оскърбяваше не вас, а него — затуй, че вие сте безсърдечни, жестоки и безчестни; затуй, че откраднахте от него насладата, която ви достави, затова оскърбяваха *него*.“

„На седми юли 1857 година в Люцерн пред хотел «Швейцерхоф», в който отсядат най-богати хора, един странствуващ беден певец в продължение на половин час пя песни и свири на китара. Стотина души го слушаха.

Певецът три пъти моли да му дадат нещо. Но никой нищо не му даде и мнозина му се надсмиваха.“

Това не е измислица, а положителен факт, който могат да проверят ония, които искат, от постоянните обитатели на „Швейцерхоф“, като се справят по вестниците кои са били чужденците, живели в „Швейцерхоф“ на 7 юли.

Ето събитие, което историците на нашето време трябва да запишат с огнени, незаличими букви. Това събитие е по-значително, по-сериозно и има по-дълбок смисъл от фактите, които се записват във вестниците и историите. Че англичаните са убили още хиляда китайци, затуй, че китайците нищо не купуват с пари, а техният край поглъща звънката монета, че французите са убили още хиляда кабили, затуй, че в Африка ще се роди много жито и че постоянната война е полезна за формиране на войски, че турският посланик в Неапол не може да бъде еврейин и че император Наполеон се разхожда пеш в Plombières^[23] и чрез печата уверява хората, че той царствува само по волята на целия народ — всичко това са думи, които крият или показват нещо отдавна известно; но събитието, което стана в Люцерн на 7 юли, ми изглежда съвсем ново, странно и се отнася не към вечните лоши страни на човешката природа, а към известна епоха от развитието на обществото. Този факт не е за историята на хорските деяния, а за историята на прогреса и цивилизацията.

Защо този безчовечен факт, невъзможен в никое село — немско, френско или италианско, е възможен тук, където цивилизацията, свободата и равенството са доведени до висша степен, където се събират пътешественици, най-цивилизовани хора от най-цивилизованите нации? Защо тези зрели, хуманни хора, способни по принцип изобщо на всякакво честно, хуманно дело, нямат човешко сърдечно чувство, за да извършат лично те добро дело? Защо тези хора в своите палати, митинги и сдружения се грижат горещо за състоянието на безбрачните китайци в Индия, за разпространението на християнството и образованието в Африка, за създаване сдружения за поправяне на цялото човечество, а не намират в душата си простото първично чувство на човека към човека? Нима това чувство им липсва и неговото място са заели високомерието, честолюбието и користта,

ръководеща тези хора в техните палати, митинги и сдружения? Нима разширяването на разумното, себелюбиво сдружение на хората, което наричат цивилизация, унищожава и противоречи на нуждата от инстинктивно и проникнато с любов сдружение? И нима това е равенството, за което е пролята толкова невинна кръв и са извършени толкова престъпления? Нима народите като децата могат да бъдат щастливи само от звука на думата „равенство“?

Равенство пред закона? Та нима целият живот на хората протича в сферата на закона? Само една хилядна частица от него попада под закона, останалата част протича извън него, в сферата на нравите и възгледите на обществото. А в обществото лакеят е облечен по-добре от певеца и го оскърбява безнаказано. Аз съм облечен по-добре от лакея и безнаказано оскърбявам лакея. Портиерът смята, че аз стоя по-високо от него, а певецът по-ниско; когато аз седнах заедно с певеца, той сметна себе си равен с нас и стана груб. Аз станах нахален с портиера и портиерът призна, че стои по-ниско от мен. Лакеят стана нахален с певеца и певецът прие, че той стои по-горе от него. И нима това е свободната, това е, което хората наричат положителна свободна държава, където има макар и един гражданин, когото хвърлят в затвора затуй, че той, без да нанася вреда на някого, без да пречи на някого, върши единственото, което може, за да не умре от глад?

Нещастно, жалко създание е човекът със своята нужда от положителни решения, захвърлен в този вечно движещ се, безкраен океан от добро и зло, от факти, съображения и противоречия! Векове хората се борят и трудят, за да отделят на една страна доброто, на друга злото. Минават векове и където и да е, каквото и да прибави безпристрастният ум на везните на доброто и злото, везните не мърдат и на всяка страна има толкова добро, колкото и зло. Ако можеше човек да се научи да не съди и да не мисли рязко и положително, и да не отговаря на въпроси, които са му дадени само за да останат вечно неразрешими! Ако можеше да разбере, че всяка мисъл е и лъжлива, и справедлива! Лъжлива е с едностранчивостта си, поради невъзможността на човека да обгърне цялата истина, и е справедлива като израз на една страна от човешките стремежи. Направили са хората подразделения в този вечно движещ се, безкраен, безкрайно разбъркан хаос от добро и зло, прокарали са въображаеми черти по това море и чакат морето наистина да се раздели. Като че няма

милиони други подразделения, от съвсем друга гледна точка, в друга плоскост. Наистина тези нови подразделения се изработват в течение на векове, но и векове са минали и ще минат милиони. Цивилизацията е благо; варварството — зло; свободата е благо; робството — зло. Ето това именно въображаемо знание унищожава инстинктивните, най-блажените първични нужди от добро в човешката природа. И кой ще ми определя какво е свобода, какво е деспотизъм, какво е цивилизация, какво е варварство? И къде са границите на едното и другото? Кой чувства в душата си тъй непоколебимо това мерило за добро и зло, за да може да преценява с него мимолетните заплетени факти? Кой притежава толкова богат ум, за да може, макар и в неподвижното минало, да обгърне всички факти и да ги прецени? И кой е видял такова състояние, в което да не са доброто и злото заедно? И откъде зная аз, че виждам повече едното, отколкото другото не поради туй, че съм застанал на неподходящо място? И кой е в състояние съвсем да откъсне макар и за миг ума си от живота, за да го погледне отгоре независимо? Имаме един, само един непогрешим ръководител — всемирния дух, който прониква във всички нас заедно и във всекиго поотделно, като единица, и влага във всекиго стремеж към онова, което трябва; същият онзи дух, който заповядва на дървото да расте към слънцето, на цветеча да хвърля семената наесен и на нас — да се стремим несъзнателно един към друг.

И този именно непогрешим блажен глас задържа шумното, бързо развитие на цивилизацията. Кой е повече човек и кой е повече варварин: онзи ли лорд, който, като видя изгърканите дрехи на певица, избяга със злоба от масата, не заплати за труда му дори и една милионна частица от състоянието си и сега, сит, седнал в светлата уютна стая, спокойно съди работите в Китай, като смята справедливи извършваните там убийства, или мънишкият певец, който, с риск да попадне в затвора, с един франк в джоба си, двадесет години, без да вреди някому, ходи по планините и долините, радвайки хората със своето пеене, когото оскърбиха, едва ли не изгониха тази вечер и който — уморен, гладен, засрамен, тръгна да преспи някъде върху спарена слама?

В това време откъм града, в мъртвата нощна тишина, далеч-далеч чух китарата на малкото човече и гласа му.

Не — обади се неволно в мене някакъв вътрешен глас, — ти нямаш право да скърбиш за него и да протестираш срещу благосъстоянието на лорда. Кой е претеглил вътрешното щастие, което лежи в душата на всеки от тези хора? Ето той седи сега някъде на някой мръсен праг, гледа сияещото лунно небе и радостно пее в тихата, благоуханна нощ, в душата му няма нито укор, нито злоба, нито разкаяние. А кой знае какво става сега в душата на всички тези хора, зад тези богати, високи стени? Кой знае, има ли у всички тях толкова безгрижна, кротка радост от живота и хармония със света, колкото тя живее в душата на този малък човек? Безкрайна е благостта и премъдростта на оногова, който е позволил и наредил да съществуват всички тия противоречия. Само на тебе, нищожен червей, който дръзко, незаконно се опитваш да вникнеш в неговите закони, в неговите намерения, само на тебе ти се привиждат противоречия. Той гледа кротко от своята светла неизмерима висота и се радва на безкрайната хармония, в която вие всички противоречиво, безкрайно се движите. В своята гордост ти поиска да се откъснеш от законите на общото. Не, и ти със своето дребничко, нищожничко негодувание срещу лакеите, и ти също отговори на хармоничната нужда на вечното и безкрайното...

18 юли 1857 г.

[1] Разказът е написан от Толстой по време на второто му пътуване в чужбина (1857 год.).

След като посетил редица градове във Франция, Италия и Швейцария, на 6 юли 1857 година Толстой пристигнал в швейцарския курортен град Люцерн и отседнал в хотел „Швейцерхоф“. На 7 юли той описал в дневника си следната случка, станала с него през този ден: „Ходих в Privathaus (частен дом — бележка на руската редакция). Като се връщах оттам, през нощта — времето беше мрачно — луната от време на време се показва иззад облаците, чуват се няколко прекрасни гласове, две камбанарии на широката улица, един мъничък човек пее тиролски песни на китара, и то отлично. Аз му дадох пари и го поканих да пее пред «Швейцерхоф» — нищо; той си тръгна срамежливо, като бърбореше нещо, тълпата, смеейки се, го последва. А преди това и на балкона се трупаха в мълчаха. Аз го настигнах,

поканих го в «Швейцерхоф» да прием. Заведоха ни в друг салон. Артистът е прост човек, но трогателен. Ние пихме, лакеят се засмя и портиерът седна. Това ме възмути — наругах ги и ужасно се развълнувах.“ (Пълно събрание на съчиненията, т. 47, стр. 140–141.) — След един ден, на 9 юли, Толстой записва в дневника си: „... писах Люцерн“ (*пак там*, стр. 141). Същия ден съобщи на В. П. Боткин, че работи над разказа „Люцерн“ и го молел да му разреши да напише разказа във форма на писма към него.

Разказът бил написан за доста кратък срок. На 11 юли в дневника на писателя е отбелязан краят на първата редакция на разказа: „До обяд дописах Люцерн. Добре. Трябва да бъдеш смел, иначе нищо няма да кажеш, освен нещо грациозно, а на мене много ми е нужно да кажа нещо ново и смислено.“ (*Пак там*, стр. 142.) Но първата редакция на разказа не задоволрила автора.

На 15 юли 1857 година Толстой отново пристъпил към работа над разказа. Обработката на разказа писателят продължил на 16 и 17 юли. В дневника си на 17 юли той записал: „Написах 3/4 от Люцерн... Diffus“ (многословно, разлято — бележка на руската редакция), (*Пак там*, стр. 144). На 18 юли втората редакция на разказа била завършена. На 21 юли Толстой писал на В. П. Боткин, че е завършил работата над разказа, който първоначално бил нарекъл „Записки на княз Нехлюдов“. Като се върнал в Русия, на 1 август (ст. ст.) 1857 година, Толстой чел разказа в писателските кръгове на „Съвременник“.

В дневника си записал: четенето „им подействува“ (*пак там*, стр. 150). Окончателната редакция на „Люцерн“ е от август 1852 година. На най-значителни изменения в нея е подложена заключителната част на разказа, в която се привеждат размишленията на Толстой за същността на западноевропейската буржоазна „цивилизация“, която направила на руския писател потискащо впечатление.

Разказът е бил публикуван в септемврийската книга на „Съвременник“ през 1857 година с подпис: „Граф Л. Н. Толстой“. ↑

[2] *Риги* — планински масив в Швейцария. ↑

[3] *Остроумник*. ↑

[4] *Полка*. ↑

[5] *Общи обеда*. ↑

[6] **Фрешенбург** — села близо до Люцерн в Швейцария. ↑

[7] *Арговия* — един от северните кантони на Швейцария. ↑

- [8] Местно, провинциално наречие. ↑
- [9] Госпожи и господа, ако мислите, че аз печеля нещо, вие се лъжете, аз съм един бедняк. ↑
- [10] Сега, госпожи и господа, ще ви изпея песента за Риги. ↑
- [11] Госпожи и господа, благодаря ви и ви пожелавам лека нощ. ↑
- [12] *Интерлакен* — градче в централна Швейцария. ↑
- [13] *Шамони* — село в Савоя. ↑
- [14] *Глидерзухт* — болка в ставите, ревматизъм. ↑
- [15] *Aix-les-Bains* — град в Савоя. ↑
- [16] Да, захарта е хубава, тя е приятна за децата. ↑
- [17] *Вегис* — село на северния бряг на Фирвалдщедското езеро в Швейцария. ↑
- [18] Само туй ще ви кажа. ↑
- [19] Твърде много притесняван от полицията. ↑
- [20] Един бедняк. ↑
- [21] Само туй ще ви кажа! ↑
- [22] Господинът има право; Вие имате право. ↑
- [23] *Plombières* — курортен град във Вогезите. ↑

АЛБЕРТ^[1]

[0] Повестта е написана през 1857–1858 година.

На 5 януари 1857 година в Петербург Толстой се запознал с бившия артист от оркестъра на Петербургската опера, цигуларят Георги Кизеветер, който разказал на писателя историята на своя живот. На 7 януари Толстой записал в дневника си: „Историята на Кизеветер ме привлича, потиква ме да я опиша“. (Пълно събр. съч. т. 47, стр. 109.) На 8 януари писателят срещнал Кизеветер и го поканил у дома си. „Той е умен, гениален и схватлив. Той е гениален, налудничав. — Свири прелестно“ (*пак там*, стр. 110). На 10 януари Кизеветер му направил друго впечатление: „Дойде Кизеветер, ужасно пиян. — Свири лошо... у дома Кизеветер спящ — труп.“ (*Пак там*, стр. 110.) На 12 януари Толстой отбелязва в дневника си, че го овладяло желание „да пише, без да спира, всеки ден“ (*пак там*, стр. 111) няколко произведения, между които и повестта „Пропадналият“ (първоначалното название на повестта за Кизеветер). На 29 януари Толстой записал в дневника си: „Обмислих много «Пропадналият»“ (*пак там*, стр. 113). Бележка от 12 март свидетелствува вече, че първоначалният вариант на повестта е завършен: „Завърших бележките за Пропадналият, какво ще излезе, не зная. Не ми харесва“ (*пак там*, стр. 117). На другия ден авторът прочел повестта на Тургенев, който „останал равнодушен“ към нея (*пак там*, стр. 117). По-късно Толстой нарекъл повестта „Побърканият“ (*пак там*, бележка в дневника от 5 април, стр. 121). На 24 юни, като прочел „Побърканият“ на В. П. Боткин, Толстой дошъл до заключението, че е написана „лошо“ (*пак там*, стр. 137). След три дни той дава ново название на повестта — „Пропадналият“.

През юли и в първата половина на август писателят работил над повестта, а едновременно пишел и други произведения. На 6 октомври Толстой „обмислил окончателната обработка на «Пропадналият»“ (*пак там*, стр. 159). На 23 ноември авторът прочел „Пропадналият“ на С. Т. Аксаков, а след два дни записал: „... завърших. Цялата втора половина е слаба“ (*пак там*, стр. 164). На 26 ноември ръкописът бил изпратен на Н. А. Некрасов. Толстой съжалявал, че изпратил в редакцията на „Съвременник“ „работа в такъв ужасно-невъзможен вид“. (Пълно събрание на съчиненията, том 60, стр. 241) и на 30 ноември помолил да му върнат ръкописа обратно. Ръкописът бил набран, но Некрасов го

върнал на автора, като дал следната оценка на повестта: „Главната причина за вашия неуспех е в несполучливия избор на сюжета, който, като оставим настрана туй, че е много изтъркан, е труден почти до невъзможност и е неблагодарен... Както и да гледате на вашия герой, на читателя непрекъснато му се струва, че на вашия герой, с неговата любов и добре устройство му вътрешен свят, е нужен лекар, а изкуството няма нищо общо с него.“ (Некрасов, Събрани съчинения, том V, стр. 323, М. — Л. 1930.) Окончателното решение на въпроса за публикуването на повестта Некрасов предоставил на автора.

Като получил коректурите, Толстой се заел между 16 и 26 декември да поправи повестта, като ѝ дал ново, четвърто название — „Музикант“. На 21 януари 1858 година той съобщил на Некрасов: „Повестта скрих, но намислих да направя в нея още някои поправки“. (Пълно събрание на съчиненията, том 60, стр. 253). В средата на март Толстой предал ръкописа на Некрасов.

Повестта била публикувана в августовската книга на списание „Съвременник“, 1858 година със заглавие „Алберт“ и с името на автора. ↑

I

Петима богати и млади хора пристигнаха в три часа през нощта да се веселят на един петербургски бал.

Много шампанско беше изпито, голяма част от господата бяха доста млади, девойките красиви, едно пиано и една цигулка неуморно свиреха полка след полка, танците и шумът не преставаха; но беше някак скучно, неудобно, кой знае защо (както често се случва), на всекиго се струваше, че всичко това не е както трябва да бъде и е ненужно.

На няколко пъти те правеха усилия да повишат настроението, но престореното веселие беше още по-лошо от скуката.

Един от петимата млади хора, повече от другите недоволен и от себе си, и от останалите, и от цялата вечер, с чувство на отвращение стана, намери шапката си и излезе, с намерение незабелязано да си отиде.

В антрето нямаше никого, но в съседната стая, зад вратата, той чу два гласа, които спореха помежду си. Младият човек се спря и се послуша.

— Не бива, там има гости — говореше женският глас.

— Пуснете ме, моля ви се, нищо няма да сторя! — молеше слаб мъжки глас.

— Не, няма да ви пусна без позволение на мадам — говореше жената. — Къде отивате? Ах, какъв сте!...

Вратата се разтвори и на прага се показа странна мъжка фигура. Като видя госта, прислужничката престана да го задържа, а странната фигура се поклони плахо и клатейки се на кривите си крака, влезе в стаята. Това беше мъж със среден ръст, с тесен, превит гръб и дълги рошави коси. Носеше късо палто и окъсани панталони, на краката си имаше груби, нечистени ботуши. Усукана като връв вратовръзка бе вързал на дългата си бяла шия. Мръсната риза се подаваше из ръкавите над тънките ръце. Но въпреки необикновената слабост на тялото лицето му беше нежно, бяло и дори свежа руменина трептеше по

бузите, над черната рядка брада и бакембардите. Несресаните коси, отметнати назад откриваха невисоко и извънредно чисто чело. Тъмните уморени очи гледаха напред меко, угоднически и едновременно важно. Изразът им пленително се сливаше с израза на свежите, опънати в краищата устни, които се показваха под редките мустаци.

Като направи няколко крачки, той се спря, обърна се към младия човек и се усмихна. Усмихна се сякаш с известно усилие; но когато усмивката озари лицето му, младият човек — без сам да знае защо — също се усмихна.

— Кой е този господин? — запита той шепнешком прислужничката, когато странната фигура мина в стаята, откъм която се чуваха танци.

— Побъркан музикант от театъра — отговори прислужничката, — дохожда понякога при господарката.

— Делесов, къде се изгуби? — викаха в туй време откъм залата.

Младият човек, когото наричаха Делесов, се върна в залата.

Музикантът стоеше на вратата и като гледаше танцуващите, с усмивката си, с погледа си и с тропането на краката си изразяваше удоволствието, което му доставяше това зрелище.

— Моля, идете да танцувате и вие — каза му един от гостите.

Музикантът се поклони и погледна въпросително домакинята.

— Идете, идете, щом господата ви канят — намеси се домакинята.

Сухите, слаби крайници на музиканта изведнъж усилено се раздвижиха и той, като мигаше, като се усмихваше и потръпваше, тежко, тромаво започна да подскача из залата. В средата на кадрила един весел офицер, който танцуваше доста красиво и възторжено, без да иска, блъсна с гърба си музиканта. Слабите, уморени крака не можаха да запазят равновесие и музикантът, като направи няколко несигурни крачки настрани, се просна цял на пода. Въпреки резкия, сух звук, който се чу при падането, в първата минута почти всички се засмяха.

Но музикантът не ставаше. Гостите млъкнаха, дори пианото престана да свири. Делесов и домакинята първи изтичаха при падналия. Той лежеше на лакътя си и гледаше мрачно в пода. Като го вдигнаха и поставиха да седне на стол, той с бързо движение на

костеливата ръка отметна косите от челото си и започна да се усмихва, без да отговаря на въпросите, които му задаваха.

— Господин Алберт! Господин Алберт! — говореше домакинята. — Какво, ударихте ли се? Къде? Нали ви казвах, че не бива да танцувате. Той е тъй слаб — продължи тя, обръщайки се към гостите, — едва ходи, за него ли е това!

— Кой е този? — питаха домакинята.

— Беден човек, артист. Много добър момък, само че е жалък, както виждате.

Тя говореше това, без да се стеснява от присъствието на музиканта. Музикантът се опомни и сякаш изплашен от нещо, сви се и отблъсна ония, които го бяха заобиколили.

— Няма нищо — каза изведнъж той, като ставаше от стола с видимо усилие.

И за да докаже, че не усеща никаква болка, отиде наред стаята и поиска да подскочи, но се олюля и щеше пак да падне, ако не бяха го задържали.

На всички стана неудобно; всички го гледаха и мълчаха.

Погледът на музиканта отново угасна и той, очевидно забравил всички, триеше с ръка коляното си. Изведнъж той вдигна глава, издаде напред треперещия си крак, със същия груб жест, както и по-рано, отметна косите си и като се приближи до цигуларя, взе цигулката му.

— Няма нищо! — повтори той още веднъж, като размаха цигулката. — Господа, нека да свирим.

— Какво странно лице! — говореха помежду си гостите.

— Може би в това нещастно същество загива голям талант! — каза един от гостите.

— Да, наистина, колко е жалък! — добави друг.

— Какво прекрасно лице!... В него има нещо необикновено — каза Делесов, — но да видим...

II

В това време Алберт, не обръщайки внимание на никого, притиснал цигулката до рамото си, ходеше бавно край пианото и я настройваше. Устните му се събраха в безстрастен израз, очите му не се виждаха; но тесният костелив гръб, дългата бяла шия, кривите крака и косматата черна глава представляваха едно чудно, но, който знае защо, съвсем не смешно зрелище. Като настрои цигулката, той взе бойко един акорд, вдигна глава и се обърна към пианиста, който се беше приготвил да му акомпанира.

— „*Melancholie C-dur!*“^[1] — каза той, като се обърна с повелителен жест към пианиста.

И след туй, сякаш молеше прошка за повелителния жест, усмихна се смирено и с тази усмивка изгледа публиката. Като отметна косите си с ръката, с която държеше лъка, Алберт застана пред единия край на пианото и с плавно движение прокара лъка по струните. В стаята се разнесе чист, приятен звук и настъпи пълно мълчание.

Звуците на темата се разляха свободно, изящно подир първия звук, озарявайки изведнъж с някаква неочаквано ясна и успокоителна светлина вътрешния свят на всеки слушател. Нито един фалшив или неточен звук не наруши вниманието на слушателите, всички звуци бяха ясни, изящни и силни. Всички следяха развитието им мълчаливо, с трепета на надеждата. От състоянието на досада, шумна разсеяност и душевен сън, в което се намираха тия хора, те изведнъж незабелязано бяха пренесени в съвсем друг, забравен от тях свят. В душите им бликаше ту чувство на тихо съзерцание на миналото, ту страстен спомен за нещо щастливо, ту безгранична потреба от власт и блясък, ту чувство на покорност, незадоволена любов и тъга. Ту тъжно-нежните, ту поривисто-отчаяните звуци, като се смесваха свободно, се лееха и лееха един след друг така изящно, така силно и така несъзнателно, че се чуваха не звуци, а бликаше сам и се лееше в душата на всеки някакъв прекрасен поток на отдавна позната, но за пръв път изказана поезия. Алберт при всяка нота израстваше все по-

високо и по-високо. Той съвсем не беше уродлив и странен. Притиснал цигулката с брадичката си и вслушвайки се с израз на страстно внимание в своите звуци, той пристъпваше нервно от крак на крак. Ту се изправяше с целия си ръст, ту старателно превиваше гръб. Лявата му напрегнато свита ръка изглеждаше като замряла в своето положение и само трескаво докосваше струните с костеливите пръсти; дясната се движеше плавно, изящно, незабелязано. Лицето му сияеше от непрекъснатата, възторжена радост; очите горяха със светъл сух блясък, ноздрите се разширяваха, червените устни се разтваряха от наслада.

Понякога главата се накланяше по-близо до цигулката, очите се затваряха и полузакритото от косите лице се озаряваше от усмивката на тихо блаженство. Понякога той бързо се изправяше, издаваше напред единия си крак; и чистото чело, и блестящият поглед, с който обхващаше стаята, сияеха от гордост, величие, съзнание за власт. Веднъж пианистът сбърка и взе неверен акорд. Физическо страдание се изрази по цялата фигура и по лицето на музиканта. Той спря за секунда и с израз на детско раздражение заудря с крак и извика: „*Mol, c-mol!*“ Пианистът се поправи, Алберт затвори очи, усмихна се и забравил отново себе си, другите и целия свят, се отдаде с блаженство на своето свирене.

Всички, които се намираха в стаята, докато свиреше Алберт, пазеха покорно мълчание и изглежда, живееха и дишаха само с неговите звуци.

Веселият офицер седеше неподвижно на един стол до прозореца, устремил безжизнен поглед към пода, и тежко и рядко си поемаше дъх. Девойките седяха край стените в пълно мълчание и само от време на време се поглеждаха с одобрение, което стигаше до недоумение. Дебелото, усмихващо се лице на домакинята се разтапяше от наслада. Пианистът впиваше очи в лицето на Алберт и от страх да не сбърка, който се изразяваше в цялата му изпъната фигура, се стараеше да го следва. Един от гостите, пийнал повече от другите, лежеше по очи на дивана и се стараеше да не се движи, за да не издаде вълнението си. Делесов изпитваше странно чувство. Някакъв студен обръч, който ту се стягаше, ту се разширяваше, притискаше главата му. Корените на косите му ставаха чувствителни, студени тръпки пробягваха по гърба му, нещо се качваше все по-високо и по-високо към гърлото му, като

тънички иглички го бодеше по носа и небцето, и сълзи незабелязано мокреха бузите му. Той се сепваше, стараше се незабелязано да ги гълта и бърше, но бликваха нови и течаха по лицето му. По някаква странна връзка на впечатленията първите звуци на цигулката на Алберт пренесоха Делесов в неговата първа младост. Вече не млад, уморен от живота, изнемощял човек, той изведнъж се почувствува седемнадесетгодишно самодоволно-красиво, блажено-глупаво и несъзнателно-щастливо същество. Той си спомни първата любов към своята братовчедка в розовата рокличка, спомни си първото признание в липовата алея, спомни си пламъка и непонятната прелест на случайната целувка, спомни си вълшебството и неразгаданата тайнственост на заобикалящата го тогава природа. В неговото върнало се назад въображение сияеше *тя* в мъгла от неопределени надежди, непонятни желания и несъмнена вяра във възможността на невъзможното щастие. Всички неоценени минути от онова време една след друга изникваха пред него, но не като незначителни мигове на бързо протичащото настояще, а като спрели, разрастващи се и укоряващи образи от миналото. Той ги съзерцаваше с наслада и плачеше — плачеше не защото беше минало онова време, което той можеше да употреби по-добре (ако му върнеха назад това време, той не би се заел да го употреби по-добре), но плачеше само затуй, че това време беше минало и никога нямаше да се върне. Спомените възникваха от само себе си, а цигулката на Алберт говореше все едно и също. Тя говореше: „Мина за тебе, завинаги мина времето на силата, любовта и щастieto, мина и никога няма да се върне. Плачи за него, изплачи всичките си сълзи, умри в сълзи по това време — това е единственото най-хубаво щастие, което ти е останало.“

Към края на последната вариация лицето на Алберт стана червено, очите му горяха, без да загасват, едри капки пот струяха по бузите му. Жилите по челото му се надуха, цялото му тяло все повече и повече се оживяваше, побледнелите устни вече не се затваряха и цялата му фигура изразяваше възторжена жажда за наслада.

Като олюля силно цялото си тяло и тръсна косите си, той свали цигулката и с усмивка на гордо величие и щастие изгледа присъстващите. После гърбът му се преви, главата се отпусна, устните се затвориха, очите угаснаха и той, сякаш срамувайки се от

себе си, като се оглеждаше плахо и преплиташе краката си, мина в другата стая.

[\[1\]](#) Меланхолия Г-дур! ↑

III

Нещо странно стана с всички присъстващи и нещо странно се чувствуваше в мъртвото мълчание, което настъпи, след като Алберт престана да свири. Като че всеки искаше и не можеше да изкаже какво значеше всичко туй. Какво значи — светлата и знойна стая, пищно облечените жени, сутринното сияние в прозорците, развълнуваната кръв и ясното впечатление от заглъхналите звуци? Но никой не се и опита да каже какво означаваше всичко туй; напротив, почти всички, чувствувайки се безсилни да минат напълно на страната на онова, което им откри новото впечатление, се възбунтуваха срещу него.

— Но той като че свири хубаво — каза офицерът.

— Удивително! — отговори Делесов, като бършеше крадешком с ръкава бузите си.

— Време е вече да си ходим, господа — като се пооправи малко, каза онзи, който лежеше на дивана. — Ще трябва да му дадем нещо, господа. Хайде да съберем от всички.

Алберт седеше в това време сам в другата стая на дивана. Опрял лакти на костеливите си колене, той прокарваше по лицето си своите потни, мръсни ръце, разрошваше косите си и сам на себе си щастливо се усмихваше.

Събраха много пари и Делесов се зае да му ги даде.

Освен това Делесов, на когото музиката направи такова силно и необикновено впечатление, бе намислил да стори добро на този човек. Дойде му на ум да го вземе при себе си, да го облече, да го настани някъде — изобщо да го изтръгне от това мръсно положение.

— Какво, уморихте ли се? — запита Делесов, като се приближи към него.

Алберт се усмихваше.

— Вие сте истински талант; би трябвало сериозно да се занимавате с музика, да свирите пред публика.

— Бих пил нещо — каза Алберт, сякаш току-що се пробуждаше.

Делесов донесе вино и музикантът жадно изпи две чаши.

— Какво славно вино! — каза той.

— Какво прекрасно нещо е „Меланхолия“! — каза Делесов.

— О! Да, да — отговори Алберт, усмихвайки се, — но, извинете, аз не зная с кого имам честта да говоря; може би вие сте граф или княз; не можете ли да ми заемете малко пари? — Той помълча малко. — Аз нямам нищо... аз съм беден човек. Не мога да ви ги върна.

Делесов се изчерви, почувствува се неудобно и побърза да даде на музиканта събраните пари.

— Много ви благодаря — каза Алберт, като взе парите. — Сега хайде да музицираме; ще ви свиря, колкото искате. Само да има нещо да пийна, да пийна — прибави той, ставайки.

Делесов му донесе още вино и го замоли да седне до него.

— Ще ме извините ли, ако бъда откровен с вас — каза Делесов, — вашият талант твърде много ме заинтересува. Струва ми се, положението ви не е добро, нали?

Алберт поглеждаше ту към Делесов, ту към домакинята, която влезе в стаята.

— Позволете ми да ви предложа своите услуги — продължи Делесов. — Ако имате нужда от нещо, аз бих се радвал много, ако вие за известно време се преместите у дома. Аз живея сам и може би ще ви бъда полезен.

Алберт се усмихна и нищо не отговори.

— Но защо не благодарите? — каза домакинята. — Разбира се, това за вас е благодееие. Само че аз не бих ви съветвала — продължи тя, като се обърна към Делесов и поклати отрицателно глава.

— Много съм ви благодарен — каза Алберт, стискайки с мокрите си ръце ръката на Делесов, — само че сега нека музицираме, моля ви се.

Но останалите гости вече се бяха приготвили да си ходят и колкото и да ги уговаря Алберт, те излязоха в коридора.

Алберт се сбогува с домакинята и като си сложи изтърканата шапка с широка периферия и тънката стара пелерина, които съставяха цялото му зимно облекло, излезе заедно с Делесов при входа.

Когато Делесов седна със своя нов познат в каретата и почувствува онзи неприятен дъх на пияница и мръсотата, с който бе пропит музикантът, започна да се разкайва за постъпката си и да се обвинява в детинска мекота на сърцето и в безразсъдство. При това

всичко, което говореше Алберт, беше така глупаво и просташко, той тъй изведнъж и гадно се упои на чистия въздух, че Делесов се потърси от погнуса. „Какво ще го правя?“ — помисли си той.

След четвърт час Алберт млъкна, шапката падна в краката му, самият той се бухна в единия ъгъл на каретата и захърка. Колелата равномерно скрибуцаха по замръзналия сняг; слабата светлина на утрото едва проникваше през заледените прозорци.

Делесов се загледа в своя съсед. Дългото тяло, покрито с наметалото, лежеше безжизнено до него. На Делесов му се стори, че дългата глава с големия тъмен нос се люлее върху това туловище; но като се вгледа по-отблизо, той видя, че онова, което бе взел за нос и лице, бяха косите, а че самото лице беше по-ниско. Той се наведе и разгледа чертите на лицето на Алберт. Тогава красотата на челото и спокойно свитата уста отново го поразиха.

Под влияние на нервната умора, на дразнещия безсънен утринен час и на музиката, която бе чул, Делесов, като гледаше това лице, отново се пренесе в онзи блажен свят, в който бе надникнал тази нощ; отново си припомни щастливото и великодушно време на младостта и престана да се разкайва за постъпката си. В тази минута той искрено, горещо обичаше Алберт и твърдо реши да му направи добро.

IV

На другия ден сутринта, когато го събудиха, за да иде на работа, Делесов с неприятна почуда видя до себе си своя стар параван, стария си прислужник и часовника на масичката. „Но какво пък исках да видя, ако не онова, което винаги ме заобикаля?“ — запита се сам той. В този миг си припомни черните очи и щастливата усмивка на музиканта; мотивът на „Меланхолия“ и цялата странна минала нощ изплува във въображението му.

Но той нямаше време да мисли дали е постъпил добре или зле, като взе при себе си музиканта. Обличайки се, той мислено си разпредели времето за деня: взе книгата, даде необходимите нареждания у дома и бързо облече шинела и обу галошите. Като мина край трапезарията, той надникна през вратата. Заврял лице във възглавницата и разкراчен, в мръсна и скъсана риза, Алберт спеше като заклан върху кожения диван, където го оставиха безчувствен снощи. „Нещо не е добре“ — помисли си неволно Делесов.

— Иди, моля ти се, и помоли от мое име Борюзовски да даде за два-три дни цигулката за него — каза той на прислужника си, — а пък когато се събуди господинът, дай му кафе и нека облече нещо от моето бельо и от старите ми дрехи. Изобщо, хубавичко му послужи. Моля ти се.

Като се върна у дома късно вечерта, Делесов за своя почуда не намери Алберт.

— Къде е? — запита той прислужника.

— Веднага след обяд излезе — отговори прислужникът, — взе цигулката и излезе; обеща да се върне след един час, но ето че и досега го няма.

— Да! Да! Досадно! — каза Делесов. — Как можа да го пуснеш, Захар?

Захар беше петербургски лакей, който вече осем години служеше при Делесов. Понеже беше самотен ерген, Делесов неволно му

доверяваше своите намерения и обичаше да знае неговото мнение за всяка своя постъпка.

— Как можех да не го пусна — отговори Захар, като си играеше с дрънкулката на своя часовник. — Ако ми бяхте казали, Дмитрий Иванович, да го задържа, можех у дома да го забавлявам. Но вие ми казахте само относно дрехите.

— Да! Досадно! А какво прави той тук без мене?

Захар се усмихна.

— Същински артист, Дмитрий Иванович. Щом се събуди, веднага поиска мадейра, после непрекъснато се разправя с готвачката и със съседския слуга. Един такъв смешен човек... Обаче по характер много добър. Дадох му чай, поднесох му обяд, нищо не пожела да яде сам, все и мене канеше. А пък на цигулка как свири! Такива артисти, ей богу, и у Излер^[1] се броят на пръсти. Такъв човек може да се държи. А как ни изсвири „Вниз по матушке по Волге“! Също като че човек плаче. Много хубаво! Дори от всички етажи дойдоха хора в нашия вестибюл да слушат.

— Добре, а облече ли го? — прекъсна го господарят.

— Разбира се; дадох му вашата нощница и своето палто му облякох. На такъв човек може да се помага, просто мил човек. — Захар се усмихна. — Все ме питаше какъв е вашият чин, имате ли връзки с влиятелни хора и колко души селяни владееете?

— Добре, добре, само че трябва сега да го намерим и в бъдеще да не му даваме нищо да пие, иначе по-лошо ще бъде за него.

— Наистина — прекъсна го Захар — той, както личи, е със слабо здраве, предишният мой господар имаше един такъв служител...

Делесов, който вече отдавна знаеше историята за пияницата-служител, не остави Захар да я довърши и като заповяда да му се пригответи всичко за спане, изпрати го да намери и доведе Алберт.

Той легна в леглото, загаси свещта, но дълго време не можа да заспи, все мислеше за Алберт. „Макар че всичко това може да се покаже странно на мнозина от моите приятели — мислеше Делесов, — но нали тъй рядко се случва да направиш нещо не за себе си, че трябва да благодарим на бога, когато ни се представя такъв случай, и аз няма да го изпусна. Ще направя всичко, ще направя решително всичко, което мога, за да му помогна. Може би той и съвсем не е умопобъркан, а само се е пропилил? Това никак няма да ми струва скъпо: където един,

там и двама могат да бъдат сити. Нека поживее най-напред при мене, а после ще му намерим място или ще му устроим концерт, ще го измъкнем от тинята, пък след това ще видим.“

Приятно чувство на самодоволство го овладя след такова разсъждение.

„Наистина аз не съм съвсем лош човек; дори съвсем не съм лош — помисли той. — Дори съм много добър човек, като се сравня с другите...“

Той вече заспиваше, когато шум от отваряните врати и стъпки в антрето го разсъниха.

„Е, ще бъда по-строг към него — помисли той, — така ще е по-добре; пък и длъжен съм да направя това.“

Той позвъни.

— Какво, доведе ли го? — запита той Захар, който влезе в стаята.

— Жалък човек, Дмитрий Иванович — каза Захар, като поклати многозначително глава и затвори очи.

— Какво, пиян ли е?

— Много е слаб.

— А цигулката донесе ли?

— Донесе я, подарката я даде.

— Моля ти се, не го пускай сега при мене, сложи го да спи и утре никак не го пускай да излиза от къщи.

Но преди Захар да излезе, в стаята влезе Алберт.

[1] Излер — съдържател на заведение за изкуствени минерални води близо до Петербург в XIX век. ↑

V

— Вие вече се каните да спите? — каза Алберт усмихнат. — А пък аз бях там, у Ана Ивановна. Много приятно прекарах вечерта: музицирахме, смяхме се, приятно беше обществото. Позволете да изпия една чаша каквото и да е — прибави той, като хвана каната с водата, оставена на масичката, — само не вода.

Алберт беше същият, както и вчера: същата красива усмивка на очите и устните, същото светло, вдъхновено чело и слаби крайници. Палтото на Захар съвсем му прилягаше и чистата, дълга, неколосана яка на нощницата живописно се открояваше около тънката бяла шия, като му придаваше нещо детско и невинно. Той приседна на леглото на Делесов и го погледна, като се усмихваше мълчаливо, радостно и благодарно. Делесов погледна Алберт в очите и изведнъж се почувствува отново завладян от неговата усмивка. Вече не му се спеше, той забрави задължението си да бъде строг, напротив — поиска му се да се весели, да слуша музика и дори до зори да си бъбри приятно с Алберт. Делесов нареди на Захар да донесе бутилка вино, цигари и цигулката.

— Виж, това е отлично — каза Алберт, — още е рано, нека музицираме, ще ви свиря, колкото искате.

Захар донесе с нескривано удоволствие бутилка лафит, две чаши, слаби цигари, каквито пушеше Алберт, и цигулката. Но наместо да отиде да си легне, както му заповяда господарят, сам запали цигара и седна в съседната стая.

— По-добре да поговорим — каза Делесов на музиканта, който понечи да вземе цигулката.

Алберт седна покорно на леглото и отново радостно се усмихна.

— Ах, да — каза той, като се удари неочаквано с ръка по челото и прие загрижено-любопитен израз. (Изразът на лицето му винаги предхождаше онова, което той искаше да каже.) — Позволете да ви запитам... — той помълча малко — този господин, който беше с вас там, снощи... вие го наричахте N, не е ли син на знаменития N?

— Роден син — отговори Делесов, без да разбира защо може да интересува това Алберт.

— Тъй, тъй — каза той, като се усмихваше самодоволно, — аз веднага забелязах в маниерите му нещо особено аристократическо. Обичам аристократите: нещо прекрасно и изящно се проявява в аристократа. А този офицер, който тъй прекрасно танцува — запитва Алберт, — и той много ми харесва, много весел и благороден е. Изглежда да е адютант на N?

— Кой? — запитва Делесов.

— Онзи, който ме блъсна, когато танцувахме. Изглежда славен човек.

— Не, той е лекомислен младеж — отговори Делесов.

— Ах, не! — застъпи се горещо Алберт. — В него има нещо много, много приятно. И той е славен музикант — прибави Алберт, — той свиреше там нещо от една опера. Отдавна не ми е харесвал някой тъй.

— Да, той свири хубаво, но аз не обичам неговото свирене — каза Делесов, като желаше да насочи събеседника си към разговор за музиката, — той не разбира класическата музика; а пък Доницети и Белини^[1] — това не е музика. Вие вероятно сте на същото мнение, нали?

— О, не, не, извинете ме — заговори Алберт с мек тон на покровителство, — старата музика е музика и новата музика е музика. И в новата има необикновени красоти: а „Сомнамбулата“^[2]?! А финала на Лучия?! А Chopin?! А Роберт^[3]! Аз често мисля... — той замълча, видимо събирайки мислите си — че ако Бетовен беше жив, би плакал от радост, слушайки „Сомнамбулата“. Прекрасното е навсякъде. Аз чух „Сомнамбулата“ за пръв път, когато тук бяха Виардо и Рубини^[4], то беше ей такава нещо — каза той със сияещи очи, като жестикулираше с двете ръце тъй, сякаш изтръгваше нещо от гърдите си. — Още малко и нямаше да може да се издържи.

— Добре, а как намирате сега операта? — запитва Делесов.

— Бозио е добра, много добра — отговори Алберт, — необикновено изящна, но не трогва тук — каза той, като сочеше хлътналите си гърди. — За певицата е необходима страст, а тя няма. Тя радва, но не измъчва.

— Ами Лаблаш^[5]?

— Чувах го още в Париж, в „Севилският бръснар“; тогава беше единствен, а сега е стар — не може да бъде артист, стар е.

— Нищо, че е стар, все пак той е добър в *morceaux d'ensemble*^[6] — каза Делесов, който винаги говореше това за Лаблаш.

— Как тъй нищо, че е стар? — възрази строго Алберт. — Той не бива да е стар. Художникът не бива да е стар. Много нещо е нужно за изкуството, но главното е огънят! — каза той със светнали очи и като вдигаше двете си ръце нагоре.

И действително страшен вътрешен огън гореше в цялата негова фигура.

— Ах, боже мой! — каза той неочаквано. — Вие познавате ли Петров художника?

— Не, не го познавам — отговори Делесов, усмихвайки се.

— Колко бих искал да се запознаете с него! Вие бихте изпитвали удоволствие, като говорите с него. Как и той също тъй разбира изкуството! Ние с него се срещаме по-рано често у Ана Ивановна, но тя сега му е сърдита за нещо. А много бих искал вие да се запознаете с него. Той е голям, голям талант.

— Какво, картини ли рисува? — запита Делесов.

— Не зная; струва ми се, че не, но той беше художник от академията. Какви мисли има само! Когато понякога говори, то е удивително. О, Петров е голям талант, само че живее много весело. Наистина жалко — прибави Алберт, усмихвайки се. След това стана от леглото, взе цигулката и започна да я настройва.

— Отдавна ли не сте били на опера? — запита го Делесов.

Алберт се обърна и въздъхна.

— Ах, вече не мога — каза той, като се хвана за главата. Седна отново до Делесов. — Ще ви кажа — заговори той почти шепнешком: — аз не мога да ходя там, не мога да свиря там, аз нямам нищо, нищо — дрехи нямам, квартира нямам, цигулка нямам. Мръсен живот! Мръсен живот! — повтори той няколко пъти. — Пък и защо ли да ходя там? Защо? Не трябва — каза той, като се усмихваше. — Ах, „Дон Жуан“!

И той се удари по главата.

— Тогава да идем някога заедно — каза Делесов.

Без да отговори, Алберт скочи, взе цигулката и започна да свири финала от първото действие на „Дон Жуан“, като разказваше със свои

думи съдържанието на операта.

Делесов усети, че косите му настръхват, когато Алберт свиреше арията на умиращия командор.

— Не, не мога сега да свиря — каза той, като остави цигулката, — много пих.

Но след това отиде към масата, наля си половин чаша вино, изпи го на един дъх и седна отново на кревата при Делесов.

Делесов не сваляше очи от Алберт; Алберт от време на време се усмихваше и Делесов също се усмихваше. И двамата мълчаха; но с погледите и с усмивките им между тях се установяваха все по-близки и по-близки сърдечни отношения. Делесов чувствуваше, че той все повече и повече обича този човек и изпитваше непонятна радост.

— Вие влюбвали ли сте се? — неочаквано запита той.

Алберт помисли няколко секунди, после лицето му се озари от тъжна усмивка. Той се наведе към Делесов и внимателно погледна направо в очите му.

— Защо ми задавате този въпрос? — запита той шепнешком. — Но аз ще ви разкажа всичко, вие ми харесахте — продължи той, като го погледна бегло и се озърна наоколо. — Няма да ви лъжа, ще ви разкажа всичко, както беше, отначало. — Той млъкна и очите му се втренчиха някак странно, диво. — Вие знаете, че аз съм със слаб разсъдък — каза той неочаквано. — Да, да, Ана Ивановна сигурно ви е разказала. Тя на всички казва, че аз съм побъркан! Това не е вярно, тя го казва на шега, тя е добра жена; а пък аз наистина от известно време не съм съвсем здрав.

Алберт отново млъкна и с втренчените, широко отворени очи погледна към тъмната врата.

— Питайте ме дали съм се влюбвал. Да, аз бях влюбен — прошепна той, като вдигна вежди. — Това се случи отдавна, още по времето, когато работех в театъра. Свирех втора цигулка в операта, а тя дохождаше в официалната ложа от лявата страна на партера.

Алберт стана и се наведе над ухото на Делесов.

— Не, няма защо да казвам името ѝ. Вие сигурно я познавате, всички я познават. Аз мълчах и само я гледах; знаех, че съм беден артист, а тя дама от аристокрацията. Знаех това много добре. Гледах я само и нищо не мислех.

Алберт се замисли, унесен в спомените си.

— Как се случи това, не помня; но веднъж ме извикаха да ѝ акомпанирам на цигулка. Е, какво съм аз — един беден артист! — каза той, като клатеше глава и се усмихваше. — Но не, аз не умея да разказвам, не умея... — прибави той, като се хвана за главата. — Колко бях щастлив!

— Често ли ходехте при нея? — запита Делесов.

— Веднъж, само веднъж... но аз си бях виновен, изгубих ума си. Аз съм беден артист, а тя е дама от аристокрацията. Не биваше нищо да ѝ говоря. Но аз изгубих ума си, аз направих глупост. Оттогава за мене всичко свърши. Петров правилно ми каза: по-добре беше да я виждам само в театъра...

— Но какво направихте? — запита Делесов.

— Ах, чакайте, чакайте, не мога да ви разкажа това.

И като закри лицето си с ръце, той помълча известно време.

— Отидох в оркестъра късно. Ние с Петров пихме тази вечер и аз бях разстроен. Тя седеше в своята ложка и говореше с един генерал. Не знаех кой е този генерал. Тя седеше съвсем в края на ложата, сложила ръце на рампата; беше в бяла рокля и с перли на шията. Говореше с него и гледаше в мене. Два пъти ме погледна. Прическата ѝ беше ей такава; аз не свирех, а стоях до баса и гледах. Тогава за пръв път усетих, че с мене стана нещо странно. Тя се усмихна на генерала и погледна към мене. Чувствувах, че говори за мене и изведнъж видях, че не съм в оркестъра, а в ложата, стоя до нея и съм хванал ръката ѝ, ето тука. Какво значи това? — запита Алберт, след като помълча малко.

— Това е живо въображение — каза Делесов.

— Не, не... казах ви, че не умея да разказвам — отговори Алберт, като се намръщи. — Аз и тогава вече бях беден, няхах квартира и когато ходех в театъра, понякога оставах да нощувам там.

— Как? В театъра? В тъмната и празна зала?

— Ах! Аз не се страхувам от тези глупости. Ах, почакайте. Щом всички излезеха, аз отивах в онази ложка, където седеше тя, и там заспивах. Това беше единствената ми радост. Какви нощи съм прекарвал там! Само че веднъж пак ме хвана. Нощем започнаха да ми се явяват много неща, но аз не мога да ви разкажа всичко. — Свел надолу зеници, Алберт гледаше в Делесов. — Какво значи това? — запита той.

— Странно! — каза Делесов.

— Не, чакайте, чакайте! — той продължи да шепне на ухото му. — Аз целувах ръката ѝ, плачех, приведен до нея, говорех ѝ много. Усещах дъха на парфюмите ѝ, чувах гласа ѝ. През една нощ тя ми каза много неща. После аз взех цигулката и тихичко започнах да свиря. И свирех отлично. Но ми стана страшно. Не се страхувам от тези глупости и не вярвам; но ми стана страшно за главата ми — каза той, като се усмихваше любезно и докосваше с ръка челото си, — за моя беден ум ми стана страшно: сторими се, че нещо става в главата ми. Може би няма нищо? Как мислите вие?

Двамата помълчаха няколко минути.

*Und wenn die Wolken sie verhüllen,
Die Sonne bleibt doch ewig klar^[7]*

изпя Алберт, като се усмихваше тихо. — Нали така? — добави той.

Ich auch habe gelebt und genossen.^[8]

Ах! Старикът Петров как би ви разтълкувал всичко това.

Делесов мълчеше и гледаше с ужас развълнуваното и побледняло лице на своя събеседник.

— Знаете ли Юристен-валцер? — извика неочаквано Алберт и без да дочака отговор, скочи, грабна цигулката и започна да свири веселия валс. Съвсем унесен и очевидно предполагайки, че заедно с него свири цял оркестър, Алберт се усмихваше, поклащаше се, движеше краката си и свиреше превъзходно.

— Е, стига веселие! — каза той, като свърши и замахна с цигулката.

— Аз ще вървя — каза той, след като поседя малко мълчалив, — а вие няма ли да дойдете?

— Къде? — запита учуден Делесов.

— Да идем пак при Ана Ивановна; там е весело: шум, народ, музика.

В първата минута Делесов почти щеше да се съгласи. Но като се опомни, започна да увещава Алберт да не ходи сега.

— Само за минутка.

— Наистина, не отивайте.

Алберт въздъхна и остави цигулката.

— Значи, да остана?

Той погледна пак към масата (вино нямаше) и като пожела лека нощ, излезе.

Делесов позвъни.

— Внимавай, не пускай никъде господин Алберт без мое разрешение — каза той на Захар.

[1] *Белини* (1801–1835) — италиански композитор ↑

[2] „*Сомнамбула*“ — опера от Белини. ↑

[3] „**Роберт-Дьявол**“ — опера от Майерберг (1791–1864). ↑

[4] *Рубини* (1795–1851) — италиански певец. ↑

[5] *Лаблаш* 1794–1858 — оперен певец. ↑

[6] В ансамбъл. ↑

[7] Нека облаци забулват слънцето, то пак остава вечно да сияе. ↑

[8] И аз живеях и се наслаждавах. ↑

VI

На другия ден беше празник. Вече буден, Делесов седеше в гостната, пиеше кафе и четеше някаква книга. Алберт в съседната стая още не се чуваше.

Захар отвори внимателно вратата и погледна в трапезарията.

— Вярвате ли, Дмитрий Иванович, че той спи ей тъй, на голия диван! Нищо не искаше да му постеля, ей богу. Като малко дете. Наистина артист!

В дванадесет часа от столовата се чу пъшкане и кашлица.

Захар отново отиде в трапезарията; и господарят чуваше ласкавия глас на Захар и слабия, молец глас на Алберт.

— Е, какво има? — запита господарят Захар, когато той излезе.

— Измъчва се, Дмитрий Иванович, не иска да се измие, един такъв намусен. Само иска да пие.

— Не, щом веднъж съм се заел, трябва да покажа твърдост — каза си Делесов.

И без да нареди да се даде вино, отново зачете книгата си, като все пак се заслушваше неволно в онова, което ставаше в трапезарията. Там нищо не се движеше, само от време на време се чуваше дълбоко тежко кашляне и плюене. Минаха два часа. Делесов се облече и преди да излезе, реши да се отбие при своя съжител. Алберт седеше неподвижно при прозореца, подпрял глава на ръката си. Той се обърна. Лицето му беше жълто, намръщено и не само тъжно, но и дълбоко нещастно. Той се опита да се усмихне в нещо като поздрав, но лицето му прие още по-печален израз. Той сякаш беше готов да заплаче. С мъка стана и се поклони.

— Ако може една чашка обикновена водка — каза с молец израз, — аз съм тъй слаб... моля ви се!

— По-добре ще се подкрепите с кафе. Бих ви посъветвал.

Лицето на Алберт изведнъж изгуби детския си израз; той погледна студено, мрачно през прозореца и се отпусна безсилен на стола.

— Не искате ли да закусите?

— Не, благодаря, нямам апетит.

— Ако пожелаете да свирите на цигулка, няма да ми пречите — каза Делесов, като остави цигулката на масата.

Алберт погледна цигулката с презрителна усмивка.

— Не, много съм слаб, не мога да свиря — каза той и отмести настрана инструмента.

След това, каквото и да му говореше Делесов, като му предлагаше и да се разходи, и вечерта да иде на театър, той само покорно се кланяше и упорито мълчеше. Делесов излезе, направи няколко визити, обядва на гости и преди да отиде на театър, се отби у дома да се преоблече и да види какво прави музикантът. Алберт седеше в тъмното антре и опрял глава на ръце, гледаше разпалващата се печка. Беше облечен спретнато, измит и сресан; но очите му бяха мътни, безжизнени и цялата му фигура изразяваше слабост и умора, още по-силни, отколкото тази заран.

— Обядвахте ли, господин Алберт? — запита Делесов.

Алберт направи утвърдителен знак с глава и като погледна Делесов в лицето, наведе уплашено очи.

Делесов се почувствува неудобно.

— Говорих днес за вас с директора — каза той, като също наведе очи. — Той с радост ще ви приеме, ако вие решите да слушате.

— Благодаря, аз не мога да свиря — каза под носа си Алберт и мина в своята стая, като затвори съвсем тихо вратата.

След няколко минути дръжката на вратата също тъй тихо се превъртя и той излезе от своята стая с цигулката. Като погледна злобно и бързо Делесов, той остави цигулката на стола и отново се скри.

Делесов дигна рамене и се усмихна.

„Какво повече да направя? С какво съм виновен аз?“ — помисли той.

— Е, как е музикантът? — беше първият му въпрос, когато късно през нощта се върна у дома.

— Лошо! — кратко и звучно отговори Захар. — Все въздиша, кашля и нищо не говори, само пет-шест пъти се опитва да иска водка. Нямаше как, дадох му една. Страх ме е да не го загубим, Дмитрий Иванович. Така беше с прислужника...

— А не свири ли с цигулката?

— Не се докосва дори до нея. Аз също му я занасях два-три пъти — той само я вземе и тихичко я изнесе — отговори Захар усмихнат. — Няма ли да наредите да му дам да пие?

— Не, ще почакаме още един ден, ще видим какво ще стане. А сега как е?

— Заклучи се в гостната.

Делесов мина в кабинета, отдели няколко френски книги и едно немско евангелие.

— Сложи утре това в стаята му, пък внимавай, не го пускай — каза той на Захар.

На другата заран Захар съобщи на господаря си, че музикантът не е спал цяла нощ: само ходил из стаите и отивал при бюфета, опитвайки се да отвори шкафа и вратата, но че всичко, благодарение на неговото старание, било добре заключено. Захар разказа, че се престорил на заспал и слушал как Алберт в тъмнината бърборел нещо сам на себе си и махал с ръце.

Всеки нов ден Алберт ставаше все по-мрачен и по-мълчалив. От Делесов, изглежда, се боеше и по лицето му се изписваше болезнена уплаха, когато очите им се срещнеха. Той не вземаше в ръце нито книгите, нито цигулката и не отговаряше на въпросите, които му задаваха.

На третия ден, откак живееше у него музикантът, Делесов се прибра у дома късно вечерта уморен и разстроен. Цял ден той бе тичал и бе се блъскал по една работа, която изглеждаше много проста и лека, и както често става, не направи решително нито крачка напред въпреки прекомерното си старание. Освен това, като се отби в клуба, той игра на вист и загуби. Сега не беше в добро настроение.

— Е, бог да му е на помощ! — отговори той на Захар, който му обясни печалното положение на Алберт. — Утре ще искам да ми каже решително: желае ли, или не желае да остане при мене и да следва моите съвети? Не иска ли — много му здраве. Струва ми се, че направих всичко, което можех.

„Иди прави добро на хората! — мислеше си той. — Заради него аз се притеснявам, държа в къщата си това мръсно същество, тъй че утре не мога да приема един непознат човек, грижа се, тичам, а той ме гледа, като че съм някакъв злодей, който за свое удоволствие го е затворил в клетка. А най-важно — сам за себе си не иска да направи

нито крачка. Такива са всички (това «всички» се отнасяше изобщо за хората и особено за ония, с които той сега имаше работа). И какво става сега с него? Защо мисли и тъгува? Тъгува за разврата, из който го изтръгнах? За унижението, в което бе изпаднал? За нищетата, от която го спасих? Изглежда, той така е паднал, че му е тежко да гледа достойния живот...“

„Не, това беше детинска постъпка — реши Делесов. — Що ми трябва да оправям другите, когато не мога да наредя себе си.“ Той дори поиска още сега да го пусне, но като помисли малко, отложи за утре.

През нощта Делесов бе разбуден от удар на падащ стол в антрето, от гласове и тропот. Той запали свещта и се послуша учуден...

— Чакайте, аз ще кажа на Дмитрий Иванович — говореше Захар; гласът на Алберт бърбореше нещо разпалено и несвързано. Делесов скочи и изтича със свещта в антрето. Захар, по долни дрехи, стоеше срещу вратата, Алберт, с шапка и пелерина, се мъчеше да го отблъсне от вратата и със сълзлив глас му крещеше:

— Вие не можете да не ме пуснете! Аз имам паспорт, аз нищо не съм ви задигнал! Можете да ме обискирате! Ще ида при полицейския началник!

— Позволете, Дмитрий Иванович! — обърна се Захар към господаря, като продължаваше да брани вратата с гърба си. — Станал посред нощ, намерил ключа в моето палто и изпил цяла кана вино. Нима това е хубаво? А сега иска да си ходи. Вие не сте наредили, затова и не мога да го пусна.

Като видя Делесов, Алберт започна да напада Захар още по-разпалено.

— Не може никой да ме задържа! Няма право! — викаше той, като все повече и повече засилваше гласа си.

— Махни се, Захар — каза Делесов. — Аз не искам да ви задържам и не мога, но бих ви съветвал да останете до утре — обърна се той към Алберт.

— Никой не може да ме задържа! Ще ида при полицейския началник! — все по-силно и по-силно крещеше Алберт, обръщайки се само към Захар, без да погледне към Делесов. — Караул! — завика изведнъж той с яростен глас.

— Но защо крещите тъй? Никой не ви задържа — каза Захар, като отвори вратата.

Алберт престана да вика. „Не успяха ли? Искаха да ме уморят. Не!“ — бърбореше на себе си той, като обуваше галошите. Без да се сбогува и продължавайки да говори неразбрано, той излезе. Захар му посвети до пътната врата и се върна.

— Слава богу, Дмитрий Иванович! Кой знае какво можеше да направи — каза той на господаря си, — пък и сега не е зле да проверим дали всички сребърни съдове са тук.

Делесов само поклати глава и нищо не отговори. Той сега живо си спомни двете първи вечери, които бе прекарал с музиканта, спомни си печалните дни, които по негова вина прекара тук Алберт и най-главно — спомни си онова сладко смесено чувство на почуда, любов и състрадание, което събуди в него от пръв поглед този странен човек, и му стана жал за него. „И какво ще стане с него сега? — помисли той. — Без пари, без топли дрехи, сам посред нощ...“ Той дори поиска да изпрати Захар да го подири, но беше късно.

— А студено ли е вън? — запита Делесов.

— Голям студ, Дмитрий Иванович — отговори Захар. — Забравих да ви кажа, че още напролет ще трябва да купим дърва.

— Но нали ми казваше, че ще останат?

VII

Навън наистина беше студено, но Алберт не чувствуваше студа — тъй беше разгорещен от изпитото вино и от разправията.

Като излезе на улицата, той се озърна и радостно потри ръце. Улицата беше пуста, но дългата редица фенери още светеше с червените си светлини, небето беше ясно и звездно. „Как тъй?“ — каза той, обръщайки се към осветения прозорец в квартирата на Делесов и като пхна ръце под палтото в джобовете на панталоните и се наведе напред, с тежки и несигурни крачки Алберт тръгна направо по улицата. Той чувствуваше в краката и в стомаха си необикновена тежест, в главата му нещо шумеше, някаква невидима сила го блъскаше от една страна на друга, но той все вървеше напред към квартирата на Ана Ивановна. В главата му се въртяха странни, несвързани мисли. Ту си спомняше последния спор със Захар, ту, който знае защо, морето и първото си пристигане с параход в Русия, ту щастливата нощ, прекарана с един приятел в пивницата, край която минаваше; ту изведнъж във въображението му прозвучаваше някакъв познат мотив и той си спомняше своето страстно увлечение и страшната нощ в театъра. Но въпреки че бяха объркани, всички тия спомени изпъкваха във въображението му тъй ярко, че затворил очи, той не знаеше кое беше по-действително: онова, което вършеше, или това, което мислеше. Той не помнеше и не чувствуваше как се движеха краката му, как, залитайки, той се удряше о стената, как гледаше наоколо си и как минаваше от улица на улица. Той помнеше и чувствуваше само онова, което си представяше, което се сменяше и уплиташе непрестанно във въображението му.

Минавайки по Малка Морска, Алберт се спъна и падна. Като се опомни за един миг, той видя пред себе си някакво грамадно, великолепно здание и тръгна по-нататък. По небето не се виждаха нито звезди, ни сияние, ни месец, фенерите също не светеха, но всички предмети се открояваха ясно. В прозорците на зданието, което се издигаше в края на улицата, светеха пламъчета, но тия пламъчета

трепкаха като отражение. Зданието израстваше пред Алберт все по-близко и по-близко, все по-ясно и по-ясно. Но светлините изчезнаха веднага след като Алберт влезе в широките врати. Вътре беше тъмно. Самотните му стъпки звучно отекваха под сводовете и някакви сенки се плъзгаха и бягаха, когато ги приближаваше. „Защо дойдох тук?“ — помисли Алберт; но някаква непреодолима сила го теглеше напред към дълбочината на огромната зала... Там се виждаше някаква трибуна и около нея стояха мълчаливо някакви малки хора. „Кой ще говори?“ — запита Алберт. Никой не отговори, само един му посочи трибуната. Там вече стоеше висок слаб човек с щръкнали коси, облечен в пъстър халат. Алберт веднага позна своя приятел Петров. „Колко е чудно, че той е тук!“ — помисли Алберт. „Не, братя! — говореше Петров, сочейки някого. — Вие не разбрахте човека, който живя между вас; вие не го разбрахте! Той не е продажен артист, не е механически изпълнител, не е умопобъркан, не е загубен човек. Той е гений, велик музикален гений, загинал сред вас незабелязан и неоценен.“ Алберт веднага разбра за кого говореше неговият приятел; но като не желаше да го притеснява, от скромност наведе глава.

„Той цял изгоря като сламчица от онзи свещен огън, на който всички ние служим — продължаваше гласът, — но той осъществи всичко онова, което бог бе вложил в него; затова и трябва да бъде наречен велик човек. Вие можехте да го презирате, да го мъчите, да го унижавате — продължаваше гласът все по-силно и по-силно, — но той стоеше, стои и ще стои неизмеримо над всички вас. Той е щастлив, той е добър. Той всички еднакво обича или презира, което е все едно, а служи само на онова, което е вложено в него свише. Той обича едно — красотата, единственото безспорно благо на света. Да, ето какъв е той! Паднете на колене всички пред него, на колене!“ — извика той високо.

Но друг глас заговори тихо от противоположния край на залата. „Не искам да падам на колене пред него — говореше гласът, в който Алберт веднага позна гласа на Делесов. — С какво той е велик? И защо ще се покланяме пред него? Нима той се държеше честно и справедливо? Нима принесе някаква полза на обществото? Нима не знаем как вземаше пари назаем и не ги връщаше, как взе цигулката на другаря си и я заложи?... («Боже мой! Отде знае всичко това!» — помисли Алберт, като наведе глава още по-ниско.) Нима не знаем как се подмазваше пред най-нищожни хора, подмазваше се само за пари?

— продължаваше Делесов. — Не знаем как го изгониха от театъра? Как Ана Ивановна искаше да го предаде на полицията?“ („Боже мой, всичко това е истина, но застъпи се за мене — каза Алберт, — само ти знаеш защо правих всичко туй“.)

„Престанете, засрамете се — заговори отново гласът на Петров. — Какво право имате да го обвинявате? Нима вие сте живели неговия живот? Изпитвали ли сте неговите възторзи? («Вярно, вярно!» — шепнеше Алберт.) Изкуството е най-висока проява на могъществото в човека. То се дава само на избраници и издига избраника на такава висота, на която главата се замайва и е мъчно да се задържиш здрав. В изкуството, както във всяка борба, има герои, които отдават всичко на своята служба и които загиват, без да са постигнали целта си.“

Петров млъкна, а Алберт вдигна глава и завика високо: „Вярно! Вярно!“ Но гласът му замря, без да издаде звук.

„Това не се отнася до вас — обърна се строго към него художникът Петров. — Да, унижавайте го, презирайте го — продължи той, — а измежду всички нас той е най-добър и най-щастлив!“

Алберт, който слушаше тия думи с изпълнена от блаженство душа, не можа да издържи, приближи се към приятеля си и поиска да го целуне.

„Махай се, не те познавам — отговори Петров, — върви си по своя път, че може и да не стигнеш...“

— Виж го как се е натряскал! Няма да стигнеш... — извика стражарят на кръстопътя.

Алберт се спря, събра всичките си сили и като се мъчеше да не се клатушка, сви по близката уличка.

До Ана Ивановна оставаха няколко крачки. От преддверието на нейния дом падаше светлина върху снега вън и при входната врата се виждаха шейни и карети.

Като се хващаше с премръзналите си ръце за перилата, той изтича по стълбата и позвъни.

Сънливото лице на прислужничката се подаде през прозорчето на вратата и погледна сърдито Алберт. „Не може! — извика тя. — Не ми е заповядано да ви пускам“ — и хлопна прозорчето. До стълбата достигаха звуци от музика и женски гласове. Алберт седна на пода, опря глава на стената и затвори очи. В същия миг цял рояк несвързани, но близки видения го наобиколиха с нова сила, поеа го в своите вълни

и го понесоха някъде там, из свободните и прекрасни предели на мечтите. „Да, той е най-добрият и най-щастливият!“ — неволно звънеше в неговото въображение. Откъм вратата се чуваха звуци на полка. И тези звуци говореха, че той е най-добрият и най-щастливият! Откъм близката черква се чуваше камбана и тази камбана повтаряше: „Да, той е най-добрият и най-щастливият.“ — „Ще ида отново в залата — помисли Алберт, — Петров трябва да ми каже още много, много неща.“ В залата вече нямаше никого и вместо художника Петров на трибуната стоеше самият Алберт и самичък свиреше на цигулката си всичко онова, което преди бе казал гласът. Но цигулката беше някак чудно направена: цялата беше от стъкло. Трябваше да я прегърне с две ръце и бавно да я притиска до гърдите си, за да може да издава звуци. А звуците бяха такива нежни и прелестни, каквито Алберт не беше чувал никога. Колкото по-силно притискаше до гърдите си цигулката, толкова му ставаше по-радостно и по-сладко. Колкото по-мощни ставаха звуците, толкова по-бързо се разпръсваха сенките и по-ярко се осветяваха стените на залата с прозрачна светлина. Но трябваше да свири с цигулката много внимателно, за да не я счупи. Алберт свиреше на стъкления инструмент много внимателно и хубаво. Свиреше такива неща, каквито — той чувствуваше тава — никой никога вече няма да чуе. Започнал беше вече да се уморява, когато го отвлече друг далечен глух звук. Това беше звук на камбана, но този звук произнасяше думата „да“; камбаната говореше, кънтейки някъде далече и високо: „Той ви изглежда жалък, вие го презирате, а той е най-добрият и най-щастливият! Никой никога вече няма да свири на този инструмент.“

Тези познати думи изведнъж се сториха на Алберт тъй умни, тъй нови и справедливи, че той престана да свири и като гледаше да не се движи, вдигна ръце и очи към небето. Той се чувствуваше прекрасен и щастлив. Макар че в залата нямаше никого, Алберт изпъчи гърди и като вдигна гордо глава, застана на трибуната тъй, че да могат всички да го видят. Изведнъж нечия ръка леко докосна рамото му; той се обърна и в здрача видя някаква жена. Тя го гледаше печално и поклати отрицателно глава. Той веднага разбра, че онова, което правеше, беше лошо, и се засрами. „Но къде?“ — запита я той. Тя го погледна още веднъж продължително, втренчено и наведе печално глава. Беше същата, съвсем същата, която бе обичал, и дрехата ѝ беше същата, на пълната ѝ бяла шия висеше огърлица от бисери, прелестните ѝ ръце

бяха голи над лактите. Тя го хвана за ръка и го поведе вън от залата. „Изходът е от другата страна“ — каза Алберт, но тя, без да отговори, се усмихна и го изведе от залата. На прага на залата Алберт видя луна и вода. Но водата не беше ниско, както е обикновено, а луната не беше високо: един бял кръг на определено място, както е обикновено. Луната и водата бяха заедно и навсякъде — и горе, и долу, и встрани, и около тях двамата. Алберт се хвърли заедно с нея в луната и водата и разбра, че сега той може да прегърне онази, която обичаше повече от всичко на света; той я прегърна и почувствува непоносимо щастие. „Не сънувам ли?“ — запита се той. Но не! Това беше действителност, това беше повече от действителност: това беше действителност и спомен. Той чувствуваше, че онова неизразимо щастие, на което се наслаждаваше в тази минута, отлетя и никога няма да се върне. „За какво плача?“ — запита я той. Тя мълчеше и го погледна печално. Алберт разбра какво искаше да каже тя с това. „Но как тъй, щом аз съм жив“ — промълви той. Без да отговори, тя гледаше неподвижно напред. „Това е ужасно! Как да й обясня, че съм жив“ — помисли с ужас той. — „Боже мой! Та аз съм жив, разберете ме!“ — шепнеше той.

„Той е най-добрият и най-щастливият“ — говореше гласът. Но нещо все по-силно и по-силно душеше Алберт. Дали това бяха луната и водата, нейните обятия или сълзите — той не знаеше, но чувствуваше, че не ще каже всичко, което трябва, и че скоро всичко ще се свърши.

Двама гости, които излизаха от Ана Ивановна, видяха просналия се на прага Алберт. Единият се върна и извика домакинята.

— Та това е безбожно — каза той, — така вие бихте оставили човека да замръзне.

— Ах, та това е Алберт, виж къде е седнал — отговори домакинята. — Анушка! Сложете го някъде в стаята — обърна се тя към прислужничката.

— Но аз съм жив, защо ще ме погребвате? — бърбеше Алберт, когато го внасяха безчувствен в стаята.

28 февруари 1858 г.

ТРИ СМЪРТИ^[1]

[0] Разказът е написан през 1858 година.

Замисълът на разказа за първи път се споменава от Толстой в дневника му от 15 януари 1858 година. На 24 януари той вече завършил разказа.

В писмо до А. А. Толстая от 1 май 1858 година авторът тъй е определил основната мисъл на разказа: „Моята мисъл беше: — умряха три същества — една господарка, един мужик и едно дърво. — Господарката е жалка и противна, защото е лъгала през целия си живот, лъже и пред смъртта... Мужикът умира спокойно... неговата религия е природата, с която е живял... Дървото умира спокойно, честно, красиво. Красиво — защото не лъже, не се превзема, не се страхува, не съжالياва. — Ето моята мисъл, с която Вие, разбира се, не сте съгласни, но която не може да се оспорва...“ (Пълно събрание на съчиненията, том 60, стр. 265–266.)

Разказът „Три смърти“ е бил напечатан за пръв път през януари 1859 година в брой 1-ви на „Библиотека для чтения“ с подпис „Граф Л. Толстой“. ↑

I

Беше есен. По широкия път препускаха два екипажа. В първата карета седяха две жени. Едната беше господарка — слаба и бледна. Другата — прислужничка, ярко румена и пълна. Късите ѝ сухи коси се подаваха под избелялата шапка, зачервената ръка с прокъсана ръкавица бързо ги оправяше. Високите гърди, покрити с дебел шарен шал, дишаха здраве, подвижните черни очи ту наблюдаваха през прозореца бягащите ниви, ту поглеждаха плахо към госпожата, ту оглеждаха неспокойно каретата. Пред носа на прислужничката се люлееше окачената на мрежата шапчица на господарката, на коленете ѝ лежеше едно кученце, краката ѝ се подигаха от кутиите, наредени по пода, и едва чуто барабаняха по тях в такт с друсането на ресорите и дрънченето на стъклата.

Скръстила ръце на коленете и затворила очи, госпожата се полюляваше леко на възглавниците, сложени зад гърба ѝ, и леко намръщена, от време на време глухо кашляше. На главата си носеше бяла нощна шапчица и синя забрадка, привързана на нежната бяла шия. Правият път, губещ се под шапчицата, разделяше русите, необикновено гладки, намазани с помада коси и имаше нещо сухо, мъртвешко в белотата на кожата под този широк път. Посърналата, малко жълтеникава кожа покриваше отпуснато тънките и красиви очертания на лицето и се червенееше по бузите и скулите. Устните ѝ бяха сухи и неспокойни, редките ресници не бяха завити и сукненият пътен халат правеше прави гънки върху хлътналите ѝ гърди. Макар очите да бяха затворени, лицето на госпожата изразяваше умора, раздразнение и привично страдание.

Лакеят, облакътен, дремеше на капрата, пощенският файтонджия се провикваше бойко и шибаше четворката едри потни коне, като от време на време поглеждаше към другия файтонджия, който се провикваше от задната каляска. Успоредните широки следи на шините равно и бързо се стелеха по варовитата кал на пътя. Небето беше сиво и студено, влажна мъгла се сипеше по полето и пътя. В каретата беше

душно и миришеше на одеколон и прах. Болната дръпна глава назад и бавно отвори очи. Големите ѝ очи бяха блестящи и с прекрасен тъмен цвят.

— Пак — каза тя, като отстрани нервно с красивата си съсухрена ръка края на износеното палто на прислужничката, което едва-едва се допираше до крака ѝ; и устата ѝ болезнено се сви. Матрьоша прибра с две ръце палтото си, изправи се на силните си крака и седна по-далече. Свежото ѝ лице се покри с ярка руменина. Прекрасните тъмни очи на болната следяха жадно движенията на прислужничката. Госпожата опря двете си ръце на седалището и също поиска да се понадигне, за да седне по-високо, но силите не ѝ стигнаха. Устата ѝ се сви и цялото лице се изкриви в израз на безсилна, зла ирония. — Поне да беше ми помогнала!... Ах! Няма нужда! Сама мога, само не ми слагай тия свои торби, бъди милостива!... По-добре не пипай, щом не умееш! — Госпожата затвори очи и като вдигна отново бързо клепачите си, погледна прислужничката. Матрьоша я гледаше и хапеше долната си червена устна. Тежка въздишка се откърти от гърдите на болната, но въздишката, преди да завърши, се превърна в кашлица. Тя се обърна, сгърчи лице и с две ръце се хвана за гърдите. Когато кашлицата мина, тя отново затвори очи и продължаваше да седи неподвижно. Каретата и каляската влязоха в някакво село. Матрьоша измъкна пълната си ръка изпод шала и се прекръсти.

— Какво е това? — запита госпожата.

— Станция, господарке.

— Защо се кръстиш, питам те?

— Черква, господарке.

Болната се обърна към прозореца и започна бавно да се кръсти, насочила големите си очи към голямата селска черква, покрай която минаваше каретата.

Каретата и каляската спряха едновременно пред станцията. От каляската излязоха мъжът на болната и докторът и се приближиха към каретата.

— Как се чувствувате? — запита докторът, като проверяваше пулса ѝ.

— Как си, мила моя, умори ли се? — запита мъжът на френски.
— Не искаш ли да излезеш?

Матрьоша отдръпна вързопите и се сгуши в къта, за да не пречи на разговора.

— Нищо особено, все тъй съм — отговори болната. — Няма да излизам.

Мъжът постоя малко и после влезе в станцията. Матрьоша скочи от каретата и затича на пръсти по калта към вратата.

— Ако на мене ми е зле, това не значи, че вие не бива да закусвате — леко усмихната, каза болната на доктора, който стоеше до прозореца.

„Никой не се тревожи за мене — добави тя на себе си, щом докторът, като се отдалечи бавно от нея, затича по стълбите на станцията. — На тях им е добре и това им е достатъчно. О! Боже мой!“

— Е, Едуард Иванович — каза мъжът, като посрещна доктора и потриваше ръце, весело усмихнат, — казах да донесат чантата със закуските, вие какво мислите по този въпрос?

— Може — отговори докторът.

— А тя как е? — запита с въздишка мъжът, като понижи глас и вдигна вежди.

— Казах ви: тя не само няма да може да стигне до Италия — но, дай боже, да стигне до Москва. Особено по този път.

— Тогава какво да правим? Ах, боже мой! Боже мой! — Мъжът закри с ръка очите си. — Дай тука — добави той към човека, който внасяше чантата със закуските.

— Трябваше да останете — отговори докторът, като вдигна рамене.

— Но кажете, какво можех да направя? — възрази мъжът. — Та аз употребих всички усилия, за да я задържа; говорих и за средствата, и за децата, които ще трябва да оставим, и за моите работи — тя нищо не искаше да слуша. Тя крои планове да живее в чужбина, като че е здрава. А да ѝ кажем истината за нейното положение — това би значило да я убием.

— Но тя вече е убита, вие трябва да знаете това, Василий Дмитрич. Не може да живее човек, който няма бели дробове, а нови бели дробове не могат да израснат. Тъжно е, тежко е, но какво да се прави! Нашата и вашата работа сега е само да направим края ѝ колкото се може по-спокоен. Сега е необходим духовник.

— Ах, боже мой! Но разберете какво ще бъде моето положение, като ѝ напомня за последната воля. Нека става каквото ще, но аз няма да ѝ кажа това. Нали знаете колко е добра...

— Все пак опитайте се да я склоните да остане, докато замръзнат пътищата — каза докторът, като клатеше важно глава, — иначе из пътя може да стане по-лошо...

— Аксюша, ей, Аксюша! — крещеше дъщерята на надзирателя, нахлузила на глава антерията си и тъпчейки при калния заден вход. — Ела да видим ширкинската госпожа; казват, че ще я водят в чужбина да я лекуват от гръдна болест. Никога не съм виждала как изглеждат болните от охтика.

Аксюша изскочи на прага и двете, като се хванаха за ръце, изтичаха вън от вратата. Намалвайки крачката, те минаха край каретата и надникнаха през спуснатия прозорец. Болната погледна към тях, но като забеляза любопитството им, намръщи се и се обърна на другата страна.

— Ма-ай-чице! — каза дъщерята на надзирателя, като обърна бързо глава. — Каква чудна красавица беше, а сега на какво е заприличала? Дори е страшно. Видя ли, видя ли, Аксюша?

— Да, колко е слаба! — съгласи се Аксюша. — Да идем пак да я видим, уж отиваме към кладенеца. Виж, извърна се, а аз пък я видях. Колко е жалко, Маша.

— Пък и каква кал! — отговори Маша и двете затичаха назад към вратата.

„Изглежда, станала съм страшна — мислеше болната. — Само по-скоро, по-скоро в чужбина, там бързо ще се поправа.“

— Как си, мила моя? — каза мъжът ѝ, като приближаваше към каретата и дъвчеше нещо.

„Все един и същ въпрос — помисли болната, — а самият той яде!“

— Нищо особено — процеди тя през зъби.

— Знаеш ли, мила моя, страх ме е, че из пътя в това време може да ти стане по-зле, и Едуард Иванич казва същото. Не е ли по-добре да се върнем?

Тя сърдито мълчеше.

— Времето ще се оправи може би, пътят ще засъхне и ти ще се почувствуващ по-добре; тогава ще тръгнем всички заедно.

— Извинявай. Ако не бях те слушала отначало, сега щях да бъда в Берлин и щях да съм съвсем здрава.

— Но какво да се прави, ангел мой, невъзможно беше, ти знаеш. А сега, ако останеше един месец, ти славно би се поправила; аз бих завършил работите си и бихме взели и децата...

— Децата са здрави, а аз не съм.

— Но разбери, мила моя, че на това време, ако ти стане по-зле из пътя... тогава поне в къщи.

— Какво в къщи?... Да умра в къщи? — отговори гневно болната. Но думата *да умра*, изглежда, я уплаши и тя погледна мъжа си с молба и с въпрос. Той сведе поглед и млъкна. Изведнъж устата на болната се сви като на дете и от очите ѝ затекоха сълзи. Мъжът закри очи с кърпата си и се отдръпна мълчаливо от каретата.

— Не, ще вървя — каза болната, дигна очи към небето, скръсти ръце и започна да шепне несвързани думи. — Боже мой! Защо? — говореше тя и сълзите ѝ се лееха по-силно. Тя дълго и горещо се моли, но в гърдите ѝ беше все тъй болно и притеснено, в небето, по полето и по пътя беше все тъй сиво и мрачно, и същата есенна мъгла, ни погъста, ни по-рядка, все тъй се сипеше по калния път, по покривите, по каретата и по кожусите на файтонджииите, които, като разговаряха със силни и весели гласове, мажеха и запрягаха каретата.

... ..

II

Каретата беше впрегната, но файтонджията не бързаше. Той се отби в близкия хан. В хана беше горещо, душно, тъмно и неприветливо, миришеше на жилище, на печен хляб, зеле и овчи кожи. В стаята имаше неколцина файтонджии, готвачката се суетеше около високата зидана печка, върху печката, завит в овчи кожи, лежеше болник.

— Чичо Хведор! Ей, чичо Хведор — обърна се към болния младият момък, файтонджия, облечен в кожух и с камшик на пояса, като влизаше в стаята.

— Казвай ба, заплес. Къкво искаш от Федка? — обади се един от файтонджииите. — Не виждаш ли, че те чакат в каретата!

— Искам да го помоля за ботушите; моите се изпокъсаха — отговори момъкът, като отметна косите си назад и оправи ръкавиците, пъхнати в пояса. — Или може би спи? А, чичо Хведор? — повтори той, като се приближи до печката.

— Къкво? — чу се слаб глас и едно слабо жълто-червено лице се показва отгоре на печката. Широка му, измършавяла и побледняла ръка, покрита с косми, издърпваше дебелия ямурлук към костеливото рамо в нечиста риза. — Дай ми водица, братко; къкво искаш?

Момъкът му подаде черпалката с вода.

— Наистина, Федя — каза той, като пристъпваше смутен от крак на крак, — на тебе, такова, сега не ти трябват нови ботуши; дай ги на мене, ти, такова, вече няма да ходиш...

Склонил уморената си глава над лъскавата черпалка и потопил редките увиснали мустаци в тъмната вода, болният пиеше немощно и жадно. Рошавата му брада беше нечиста, хлътналите, мътни очи едва се вдигнаха към лицето на момъка. Като се откъсна от водата, той поиска да вдигне ръка, за да избърше мокрите си устни, но не можа и се избърса в ръкава на ямурлука. Без да продума, дишайки тежко през нос, той гледаше момъка право в очите и се мъчеше да събере сили.

— Може би вече си ги обещал някому — каза момъкът, — тогава няма защо да говорим. Лошото е, че навън е киша, а пък аз трябва да тръгвам по работа; затова си и помислих: я да поискам от Федка ботушите, на него, такова, не му трябва. А може пък и да ти трябва, кажи...

В гърдите на болния нещо започна да кипи, да клокочи; той се преви и се задави от дълбока, нестихваща кашлица.

— За какво ли ще му трябва — неочаквано закрещя с висок и сърдит глас готвачката, — вече втори месец не слиза от печката. Виж как цял посинява, като го слушаш само, заболяват те всички вътрешности. За какво ще му трябва ботуши? Няма да го погребват с новите ботуши. А пък вече отдавна е време, нека господ ми прости този грях. Виж го как посинява. Пък да го пренесем в някоя друга къща или някъде!... Казват, че в града има такива болници; а то на какво прилича — заел е целия кът... Стига вече! Няма къде човек да се обърне. А пък хората искат да е чисто.

— Ей, Серьога! Хайде по-бързо, господата чакат — извика през вратата пощенският старши.

Серьога искаше да тръгне, без да е дочакал отговор, но болният, както кашляше, с очи му даде да разбере, че иска да му отговори.

— Ти, Серьога, вземи ботушите — каза той, като надви кашлицата и малко си отдъхна. — Само, виж, когато умра, купи един камък за гроба ми — добави с пресипнал глас.

— Благодаря, чичо. Тогава ще ги взема, а пък камък, кълна се, ще купя.

— Момчета, чухте ли? — можа да каже още болният и пак се преви и започна да се дави от кашлица.

— Добре, чухме — каза един от файтонджииите. — Серьога, ти върви, че ей го старшият пак тича. Виж ти, ширкинската госпожа е болна!

Серьога събу бързо своите скъсани, несъразмерно големи ботуши и ги метна под пейката. Новите ботуши на чичо Фьодор прилегнаха точно на краката му и Серьога, като ги поглеждаше, излезе и тръгна към каретата.

— Ей, че хубави ботуши! Дай да ги намажа — каза другият файтонджия с четка в ръка, когато Серьога се качваше на капрата и поемаше поводите. — Подари ли ти ги?

— Завиждаш ли ми? — попита в отговор Серьога, като стана и заметна над ботушите краищата на ямурлука... — Хайде! Ех вие, ненагледни мои! — извика той на конете, като замахна с камшичето; и каретата, и каляската с пътниците, куфарите и денковете, скривайки се в сивата есенна мъгла, се понесоха стремително по калния път.

Болният файтонджия остана в задушната стая върху печката и продължавайки да кашля, едва успя да се обърне на другата страна и утихна.

Докато мръкна, в хана пристигаха хора, отиваха си, похапваха — болният не се обаждаше. Привечер готвачката се покачи на печката и през краката му дръпна кожуха си.

— Ти не ми се сърди, Настася — обади се болният, — скоро ще опразня мястото.

— Добре, добре, казвам ли ти нещо — избъбри Настя. — Но кажи, какво те боли бе, чичо?

— Всичко вътре е изгнило. Бог знае какво е.

— Сигурно и гърлото те боли, като кашляш?

— Всичко ме боли. Дошла е вече умирачката — това е. Ох, ох, ох! — простена болният.

— Завий си хубаво краката — каза Настася и слизайки от печката, оправи ямурлука върху тялото му.

През нощта в хана мъждукаше газениче. Настася и десетина файтонджии спяха на пода, по пейките и силно хъркаха. Само болният едва стенеше, кашляше и се въртеше на печката. Призори той сякаш съвсем утихна.

— Чуден сън сънувах — обади се готвачката в полумрака, протягайки се, преди да беше се разсъмнало на другия ден. — Гледам, чичо Хведор уж слезе от печката и се запъти към дървника дърва да цепи. Дай, казва, Настя, да ти помогна; аз му казвам: за тебе ли е сега дърва да цепиш; но той грабна брадвата и като почна да удря — полетяха трески по двора. Но нали — казвам аз — ти беше болен? Не, казва, здрав съм и като замахна, аз цяла изтръпнах. Извиках силно и се събудих. Дали не е умрял? Чичо Хведор! Ей, чичо!

Фьодор не се обаждаше.

— Наистина, дали не е умрял? Ще ида да видя — каза един от събудилите се файтонджии.

Увисналата върху печката мършава ръка, покрита с червеникави косми, беше студена и бледна.

— Ще ида да кажа на надзирателя — изглежда, че е умрял — каза файтонджията.

Фьодор нямаше роднини — той беше някъде отдалече. На другия ден го погребяха в новото гробище, отвъд горичката, и Настася няколко дни наред разказва целия си сън, който беше сънувала, и че тя първа се сетила, че чичо Фьодор е умрял.

III

Дойде пролет. По мокрите улици на града, между замръзналите купчинки тор, бълболеха бързи ручей: цветовете на дрехите и звуците в говора на раздвижилия се народ бяха ярки. В градинките отвъд оградите набъбваха пъпките по дърветата и клонките им едва-едва се поклащаха от хладния вятър. Навсякъде струяха и капеха прозрачни капки... Врабците цвърчаха нестройно и прехвъркваха с малките си криле. Там, където грееше слънцето — по оградите, къщите и дърветата, — всичко се движеше и блестеше. Радостно, свежо беше и на небето, и на земята, и в сърцето на човека.

На една от главните улици, пред големия господарски дом, беше постлана прясна слама; в този дом сега умираше същата онази болна дама, която бързаше да иде в чужбина.

При затворената врата на стаята стояха мъжът на болната и една възрастна жена. На дивана седеше свещеник и навел очи, държеше в ръце нещо завито в епитрахила. В ъгъла, във волтеровско кресло, лежеше бабичка — майка на болната — и безутешно плачеше. До нея прислужничка държеше в ръката си чиста носна кърпичка и чакаше бабичката да я поиска; друга разтриваше с нещо слепите очи на бабичката и вееше под шапчицата побелялата ѝ глава.

— Е, нека бог ви помага, драга моя — каза мъжът на възрастната жена, която стоеше заедно с него при вратата, — тя има такова доверие във вас, вие тъй умеете да говорите с нея, убедете я от сърце, мила, вървете по-скоро. — Той вече понечи да ѝ отвори вратата, но братовчедката го задържа, допря няколко пъти кърпичката до очите си и тръсна глава.

— Ето сега, струва ми се, вече не съм разплакана — каза тя, отвори самичка вратата и влезе.

Мъжът беше силно развълнуван и изглеждаше съвсем объркан. Той тръгна към бабичката, но като направи няколко крачки, върна се, мина из стаята и се приближи към свещеника. Свещеникът го

погледна, вдигна вежди към небето и въздъхна. Гъстата му прошарена брадичка също се вдигна нагоре и после се отпусна.

— Боже мой! Боже мой! — каза мъжът.

— Какво да правим? — каза с въздишка свещеникът и отново веждите и брадичката му се вдигнаха нагоре и се отпуснаха.

— И майка ѝ е тук! — почти с отчаяние каза мъжът. — Тя не ще понесе това. Тя тъй я обича, тъй я обича, как тя... просто не знам. Да бяхте се опитали, отче, да я успокоите и да я склоните да излезе оттук.

Свещеникът стана и отиде при бабичката.

— То майчиното сърце никой не може да разбере — каза той, — но бог е милостив.

Изведнъж лицето на бабичката се сгърчи конвулсивно и тя истерично захълца.

— Бог е милостив — продължаваше свещеникът, когато тя малко се поуспокои. — Аз трябва да ви кажа, в моята енория имаше един болен, много по-тежко от Маря Дмитриевна, и знаете ли, един прост човек за непродължително време я излекува с билки. И дори този същият човек сега е в Москва. Аз казах на Василий Дмитриевич — не е зле да опитате. Поне за утеха на болната. За бога всичко е възможно.

— Не, тя вече няма да живее — каза бабичката, — наместо да прибере мене, господ прибира нея. — И истеричните хълцания се засилиха тъй, че тя изпадна в безсъзнание.

Мъжът на болната закри лицето си с ръце и излезе тичешком из стаята.

Първият човек, който го срещна в коридора, беше шестгодишното му момче, което с всички сили догонваше по-малкото си сестриче.

— Ами децата? Няма ли да наредите да ги заведе при майка им? — запита бавачката.

— Не, тя не иска да ги види. Това ще я разстрои.

Момчето се спря за минута, загледа се втренчено в лицето на баща си, после изведнъж подритна с крак и като викаше весело, продължи да тича.

— Това е мойто конче, татко! — извика момчето, като сочеше сестра си.

В това време в другата стая братовчедката седеше до болната и с ловко подхванат разговор се стараеше да я подготви, да насочи

мисълта ѝ към смъртта. При другия прозорец докторът разбъркваше лекарство.

Болната, в бял халат, цяла оградена с възглавници, седеше на леглото и гледаше мълчаливо братовчедката.

— Ах, мила моя — каза тя, като я прекъсна неочаквано, — не ме подготвяйте. Не ме смятайте за дете. Аз съм християнка. Аз всичко зная. Зная, че малко ми остава да живея, зная, че ако моят мъж ме беше послушал по-рано, щях да бъда в Италия и може би — дори сигурно — щях да бъда здрава. Всички му казваха това. Но какво да се прави, изглежда, на бога е било така угодно. Всички ние имаме много грехове, аз зная това; но се надявам на божията милост; на всички ще се прости, навярно на всички ще се прости. Аз се старая да разбера себе си. И аз имах много грехове, мила моя. Но затова пък колко много изстрадах. Стараех се търпеливо да понасям своите страдания...

— Тогава да извикам свещеника, мила моя? Ще ви олекне, като се причестите — каза братовчедката.

Болната наведе глава в знак на съгласие.

— Боже! Прости мене, грешната — прошепна тя.

Братовчедката излезе и кимна на свещеника.

— Това е ангел! — каза тя на мъжа със сълзи на очите. Мъжът заплака, свещеникът влезе, бабичката все още не беше дошла на себе си и в първата стая стана съвсем тихо. След пет минути свещеникът излезе и като свали епитрахила, оправи косите си.

— Слава богу, сега тя е по-спокойна — каза той, — иска да ви види.

Братовчедката и мъжът влязоха. Болната тихо плачеше, загледана в иконата.

— Честито причастие, мила моя — каза мъжът.

— Благодаря! Колко добре ми стана сега, каква непонятна сладост изпитвам! — каза болната и лека усмивка трептеше на тънките ѝ устни. — Колко е милостив бог! Нали той е милостив и всемогъщ? — И тя отново загледа иконата със страстна молба и с очи, пълни със сълзи.

После сякаш изведнъж си спомни нещо. Тя направи знак и повика мъжа при себе си.

— Ти никога не искаш да направиш туй, за което аз моля — каза тя със слаб и недоволен глас.

Протегнал шия, мъжът покорно я слушаше.

— Какво има, мила моя?

— Колко пъти съм ти казвала, че тези доктори нищо не знаят; има прости знахарки, те лекуват... Ето, свещеникът ми каза... за някакъв селянин... Прати да го извикат.

— Кого, мила моя?

— Боже мой! Нищо не иска да разбере!... — И болната се навъси и затвори очи.

Докторът се приближи до нея и хвана ръката ѝ. Пулсът видимо биеше все по-слабо и по-слабо. Той направи знак на мъжа ѝ. Болната забеляза това и изплашено се огледа. Братовчедката извърна глава и заплака.

— Не плачи, не мъчи себе си и мене — каза болната, — това ми отнема последното спокойствие.

— Ти си ангел! — каза братовчедката и целуна ръката ѝ.

— Не, целуни ме тук, само мъртви хора се целуват по ръката. Боже мой! Боже мой!

Същата вечер болната почина и тялото ѝ, положено в ковчег, бе поставено в салона на големия дом. В голямата стая със затворени врати седеше един псалт и с монотонен носов глас четеше псалмите на Давид. Ярка восъчна светлина падаше от високите сребърни свещници върху бледото чело на покойната, върху тежките восъчни ръце и окаменените гънки на покроя, който се вдигаше страшно при коленете и пръстите на краката. Псалтът, без да разбира думите си, четеше монотонно и в тихата стая думите звучаха и заглъхваха някак странно. От време на време откъм една отдалечена стая долитаха звуци на детски гласове и тропот.

„Сокроешь лицо твое — смущаются — гласеше псалтирът, — возмешь от них дух — умирают и в прах свой извращаются. Пошлешь дух твой — созидаются и обновляют лицо земли. Да будет господу слава вовеки.“

Лицето на покойницата беше строго, спокойно и величаво. Ни по чистото студено чело, ни по твърдо стиснатите устни трепваше

движение. Цялата беше превърната във внимание. Но разбираше ли тя поне сега тия велики думи!

IV

След един месец над гроба на покойната бе издигнат каменен параклис. Над гроба на файтонджията все още нямаше камък и само светлозелена трева бе покарала над могилката, която служеше като единствен знак за някогашно съществуване на човек.

— Грях ти на душата, Серьога — говореше един ден готвачката в станцията, — ако не купиш камък на Хведор. Преди казваше: зима, зима, а сега защо не удържиш думата си? Та нали пред очите ми стана. Той вече веднъж ти се е явявал насън и те е молил; не купиш ли, ще дойде пак и ще почне да те души.

— Но нима аз се отказвам — отговори Серьога, — като съм казал, ще купя камък, ще купя, за рубла и половина ще купя. Не съм забравил, пък и ще трябва да се докара. Когато ми се случи да ида в града, ще купя.

— Поне един кръст да беше поставил — обади се стар файтонджия, — тъй наистина не е добре. Ботушите още носиш.

— А откъде да взема кръст? От цепеница ли да го издялам?

— Защо говориш тъй? От цепеница като не можеш да го издялаш, тогава вземи брадвата, иди рано-рано в горичката и там ще издялаш. Ясен ли, друго нещо ли — все ще намериш какво да отсечеш. И къщичка за кандило дори ще може да излезе. Инак ще трябва да poiш с ракия горския. А къде ще му излезе краят, ако речеш за всяка дреболия да го poiш. Ето аз преди няколко дни си счупих дървения лост, отидох, отсякох нов, екстра, и никой нищо не ми каза.

На другата заран, щом се развидели, Серьога взе брадвата и тръгна към горичката.

Над всичко лежеше студеният матов саван на все още падащата, неозарена от слънцето роса. Изток незабелязано се проявяваше, отразявайки слабата си светлина върху замрежения с леки облаци небесен свод. Нито една тревичка долу, нито един лист по връхните клони на дърветата не трепваше. Само пърхане на криле из гъсталака на дърветата или леко шумолене по земята нарушаваха от време на

време тишината в гората. Изведнъж някакъв странен, чужд на природата звук се чу и замря в края на гората. Но този звук се чу отново и започна равномерно да се повтаря долу около дънера на едно от неподвижните дървета. Един от върховете затрепери необикновено, сочните му листа зашепнаха нещо, червеношийката, кацнала на едно от неговите клончета, изпърха шумно два-три пъти и като потрепваше с опашката, кацна на друго дърво.

Брадвата долу звучеше все по-глухо и по-глухо, свежи бели трески падаха върху росната трева и заедно с ударите се дочу и слабо прашене. Болезнена тръпка мина по цялото тяло на дървото, то се наведе и бързо се изправи, като се люлееше изплашено върху корена си. За един миг всичко утихна, но отново се наведе дървото, отново се чу прашене в дънера му и като чупеше клони, отпуснало вейки, то заби върха си във влажната земя. Звуците от брадвата и стъпките утихнаха. Червеношийката изписука и литна високо. Клончето, което тя засегна с крилото си, се поклати известно време и замря, както и другите, с всичките си листа. Дърветата още по-радостно блеснаха в новия простор с неподвижните си клони.

Първите лъчи на слънцето, пронизвайки перест облак, блеснаха в небето и се плъзнаха бързо по земята и небето. Мъглата започна да прелива на вълни по низините, росата блесна и затрептя върху листата, прозрачни избелели облачета бързо се разнесоха по синеещия свод. Птиците гъмжаха в гъсталака и като захласнати цвърчаха нещо щастливо; сочните листа радостно и спокойно си шепнеха по върховете и клонките на живите дървета, бавно, величаво зашумоляха над мъртвото, клюмнало дърво.

СЕМЕЙНО ЩАСТИЕ^[1]

[0] Точни данни, които да свидетелствуват кога Толстой е замислил романа „Семейно щастие“, няма. Според признания на писателя в романа „Семейно щастие“ е намерила отражение историята на неговите отношения с В. В. Арсенева.

На 29 януари 1859 година Некрасов писал на Толстой за „Семейно щастие“: „Тургенев ми каза днес, че Вие сте завършили вашия роман. Моля Ви да го дадете за «Съвременник» и Ви предлагам да определите, каквито Вие искате, парични условия.“ (Некрасов. Събрани съчинения, т. V, стр. 340. М.-Л. 1930.) Обаче писателят завършил първата редакция на романа едва през март 1859 и в средата на март го чел у А. А. Толстая. След туй Толстой отново се заел за работа над „Семейно щастие“ и го завършил в началото на април.

Романът във втората му редакция бил прочетен от автора пред В. П. Боткин и изпратен в „Русский вестник“. Обаче Толстой скоро дошъл до извода, че романът е една „срамна мръсотия“ и молил Боткин да склони редактора на „Русский вестник“ Катков да не печата втората част на романа, преценявайки я като „мръсно съчинение“ (Пълно събрание на съчиненията, том 60, стр. 296). „Сега аз съм погребан и като писател, и като човек“ — пише той на Боткин (*нак там*). Тъй като значителна част от романа била вече публикувана, Толстой бил принуден да поправи останалата част и молил Боткин да му помогне, като прегледа с най-голяма строгост и внимание коректурите на „Семейно щастие“. Обаче Боткин намерил втората част на романа „прекрасна почти във всяко отношение“ и направил „само две малки съкращения“. („Толстой. Пмятники творчества и жизни“, кн. 4, стр. 74–75. М. 1913.)

„Семейно щастие“ се яви в печата през април 1859 година в първа и втора книга на списание „Русский вестник“ с подпис „Граф Л. Толстой“. ↑

ЧАСТ ПЪРВА

I

Ние бяхме в траур за мама, която умря през есента, и цяла зима живеехме на село, сами с Катя и Соня.

Катя беше стар приятел на нашия дом, гувернантка, която бе отгледала всички ни и която аз помнех и обичах, откакто помнех себе си. Соня беше моя сестра, по-малка от мене. Прекарвахме мрачната и тъжна зима в нашия стар покровски дом. Времето беше студено, ветровито, тъй че преспите засипаха прозорците; прозорците почти винаги бяха замръзнали и мътни и почти през цялата зима ние никъде не отивахме. Рядко дохождаше някой при нас; пък и който дохождаше, не увеличаваше веселостта и радостта в нашия дом. Всички бяха с тъжни лица, всички говореха тихо, сякаш се страхуваха да не събудят някого, не се смееха, въздишаха и често плачеха, като гледаха мене и особено малката Соня в черна рокличка. В къщи сякаш още се чувствуваше смъртта; скръбта и ужасът от смъртта се носеха във въздуха. Стаята на мама беше заключена и на мене ми ставаше страшно, но все пак нещо ме теглеше да надникна в тази студена и празна стая, когато минавах край нея, за да ида да спя.

Тогава бях на седемнадесет години и тъкмо през годината на своята смърт мама искаше да се преселим в града, за да ме въведе в обществото. Смъртта на мама беше за мене голямо нещастие, но трябва да призная, че в това нещастие чувствувах също, че аз съм млада, хубава, както всички ми казваха, а пък ето че втора зима губя времето си напразно, уединена на село. Към края на зимата това чувство на мъка от самотата и просто на досада се засили до такава степен, че аз не излизах от стаята, не отварях пианото и не вземах книга в ръка. Когато Катя ме придумваше да се заема с едно-друго, аз отговарях: не искам, не мога, а отвътре един глас ми казваше: защо? Защо да върша каквото и да било, когато тъй напразно пропада най-хубавото ми време? Защо? А на това „защо“ не намирах друг отговор освен сълзите.

Казваха ми, че през това време съм отслабнала и погрозняла, но това дори не ме интересуваше. Защо? За кого? Струваше ми се, че

целият ми живот тъй и трябва да мине в този самотен, затънтен край и в безпомощна мъка, от която самата аз, тъй самотна, няхах сила и дори желание да изляза. Вече към края на зимата Катя започна да се страхува за мене и реши на всяка цена да ме заведе в чужбина. Но за това трябваха пари, а ние почти не знаехме какво ни е останало след смъртта на мама и всеки ден очаквахме опекуна, който трябваше да дойде и да приведе в ред нашите работи.

През март опекунът пристигна.

— Е, слава богу! — каза ми веднъж Катя, когато аз като сянка, без мисъл, без желания, ходех от едно място на друго. — Сергей Михайлич е пристигнал, пратил да питат за вас и искал да бъде тук на обяд. Ти се постегни малко, моя Машечка — прибави тя, — инак какво ли ще помисли той за тебе? Той тъй много обичаше всички ви.

Сергей Михайлич беше наш близък съсед и приятел на покойния ни баща, макар и значително по-млад от него. Освен че неговото пристигане изменяше плановите ни и откриваше възможност да напуснем селото, аз още от детски години бях свикнала да го обичам и уважавам и Катя, като ме съветваше да се постегна, отгатна, че измежду всички мои познати Сергей Михайлич е човекът, пред когото най-много би ми било мъчно да се покажа в лош вид. Освен че аз, както и всички у дома, като почнеш от Катя и Соня, която е негова кръщелница, до последния колар, го обичахме по навик, но за мене той имаше особено значение поради една дума, казана пред мене от мама. Тя каза, че такъв мъж би желала за мене. Тогава това ми се стори чудно и дори неприятно; героят, за когото мечтаех, беше съвсем друг. Моят герой беше тънък, слаб, бледен и печален. А Сергей Михайлич вече беше не млад, висок, набит човек и както ми се струваше, винаги весел; но въпреки това тези думи на мама се запечатаха дълбоко във въображението ми и още преди шест години, когато бях единадесетгодишна и той ми говореше на *ти*, играеше с мене и ме нарече девойка-теменужка, аз понякога се питах не без страх какво ли ще правя, ако той неочаквано поиска да се ожени за мене.

Преди обяда, към който Катя прибави сладкиши с крем и сос от спанак, Сергей Михайлич пристигна. Аз видях през прозореца как се приближаваше към нас в една малка шейна, но щом зави пред къщи, побързах към гостната и исках да се престоря, че никак не съм го очаквала. Но като чух в антрето тропот, високия му глас и стъпките на

Катя, не се сдържах и сама излязох да го посрещна. Хванал Катя за ръка, той говореше високо и се усмихваше. Като ме видя, той се спря и известно време ме гледа, без да се поклони. Стана ми неловко и почувствувах, че се изчервих.

— Ах! Нима това сте вие! — каза той със своя решителен и прост маниер, като разпери ръце и се приближи към мене. — Как можяхте толкова да се промените! Колко сте пораснали! Каква ти теменужка! Вие сте станали цяла роза.

Той ме хвана с голямата си ръка за ръката и я стисна тъй силно, честно, почти до болка. Мислех, че ще целуне ръката ми и понечих да се наведа към него, но той още веднъж ми стисна ръката и ме погледна право в очите със своя твърд и весел поглед.

Шест години не бях го виждала. Много се беше променил; поостарял, почернял и с бакембарди, което никак не му приличаше; но никак не бяха се променили неговите прости обноски, откритото му, честно, с едри черти лице, умните блестящи очи и нежната, сякаш детска усмивка.

След пет минути той престана да бъде гост, а стана близък човек за всички нас, дори за прислужниците, които, както личеше от тяхната вежливост, се радваха особено много на неговото пристигане.

Той се държеше съвсем не тъй, както се държаха съседите, които идеха след смъртта на мама и които смятаха за нужно да мълчат и да плачат, докато седяха у нас; той, напротив, беше разговорлив, весел и не споменаваеше нито дума за мама, тъй че отначало това равнодушие ми се стори странно и дори неприлично от страна на такъв близък човек. Но после разбрах, че това не било равнодушие, а искреност и бях благодарна за нея.

Вечерта Катя седна да налива чай на старото място в гостната, както ставаше това при мама; ние със Соня седнахме край нея; старият Григорий бе намерил и му даде някогашната таткова лула и той, също както някога, започна да ходи назад-напред из стаята.

— Като си помислиш само колко страшни промени са станали в този дом! — каза той, спирайки се.

— Да — каза Катя с въздишка и като захлупи самовара, погледна към него, вече готова да се разплаче.

— Вие, мисля, помните баща си? — обърна се той към мене.

— Слабо — отговорих аз.

— А колко добре щеше да ви бъде сега с него! — каза той, като гледаше тихо и замислено към моята глава над очите ми. — Аз много обичах вашия баща! — прибави той още по-тихо и ми се стори, че очите му станаха по-блестящи.

— А пък бог прибра и нея! — продума Катя и веднага сложи салфетката върху чайника, извади кърпичка и заплака.

— Да, страшни промени станаха в този дом — повтори той, като се обърна. — Соня, покажи ми играчките си — добави след малко и излезе в салона. Когато той излезе, аз погледнах Катя с очи, пълни със сълзи.

— Какъв славен приятел! — каза тя.

И наистина, някак топло и добре ми стана от съчувствието на този чужд и добър човек.

Откъм гостната се чуваше пискливото гласче на Соня и как той си играе с нея. Аз му изпратих чай; и чух как той седна при пианото и с ръчичките на Соня започна да удря по клавишите.

— Мария Александровна! — чу се неговият глас. — Елате тук, посвирете нещо.

Приятно ми беше, че той се обръща към мене тъй просто и приятелски-заповедно; станах и отидох при него.

— Изсвирете ей това — каза той, като разтвори нотите на Бетовен при адажиото на соната *quasi una fantasia*^[1]. — Да видим как свирите — добави той и се отдръпна с чашата в един кът на салона.

Кой знае защо, почувствувах, че на него не мога да откажа и да правя уговорки, че свиря лошо; седнах покорно при пианото^[2] и започнах да свиря, както можех, макар и да се страхувах от неговата преценка, защото знаех, че той разбира и обича музиката. Адажиото беше в тон с ония спомени, които бяха извикани по време на разговора ни край масата, и струва ми се, че свирех доста добре. Но скерцото той не ми даде да свиря. „Не, това вие не свирите добре — каза той, като се приближи до мене, — оставете това, а първото не беше лошо. Вие, изглежда, разбирате музиката.“ Тази съдържана похвала ме зарадва тъй, че аз дори се изчервих. За мене беше ново и приятно, че той, приятел и равен на баща ми, говореше на четири очи с мене сериозно, вече не като с дете както преди. Катя се качи горе да приспи Соня и ние останахме двама в салона.

Той ми разказваше за татко, как се сближил с него, как те живели весело някога, когато аз още съм се занимавала с книгите и играчките; и татко в неговите разкази за пръв път ми се представи прост и мил човек, какъвто досега не го познавах. Разпитваше ме също тъй какво обичам, какво чета, какво смятам да правя и ми даваше съвети. Сега той за мене не беше шегаджия и веселяк, който ме ядосва и ми прави играчки, а човек сериозен, естествен и любещ, към когото чувствах неволно уважение и симпатия. Беше ми леко, приятно и едновременно с това, като говорех с него, чувствах неволна напрегнатост. Страхувах се за всяка своя дума; тъй ми се искаше самата аз да заслужа неговата обич, която вече бях спечелила само поради туй, че бях дъщеря на баща си.

След като бе сложила Соня в леглото, Катя се присъедини към нас и му се оплака от моята апатия, за която аз не бях казала нищо.

— Най-важното не ми е казала — отговори той, като ми се усмихваше и клатеше с укор глава.

— Какво да ви казвам! Това е много досадно, пък и ще мине — казах аз. (Действително сега ми се струваше, че моята мъка не само ще мине, но че вече е минала и че никога не я е имало.)

— Не е хубаво човек да не умее да понася самотата — каза той, — нима вие — госпожицата?

— Разбира се, аз, госпожицата — отговорих, смеейки се.

— Не, лоша е онази госпожица, която е оживена, докато ѝ се радват, а щом остане сама, веднага се отпуска и вече нищо не ѝ е мило; всичко само за пред хората, а за себе си — нищо.

— Хубаво мнение имате за мене — казах аз, само за да кажа нещо.

— Не! — проговори той, след като помълча малко. — Вие ненапразно приличате на баща си. Съвсем — и неговият добродушен, внимателен поглед отново ме поласка и радостно ме смути.

Едва сега забелязах в неговото при първо впечатление весело лице този характерен само за него поглед — отначало ясен, а после все повече и повече внимателен и малко тъжен.

— Вие не бива и не трябва да скучаете — каза той: — имате музиката, която разбирате, книгите, учението, пред вас е целият живот, за който сега само можете да се подготвите, та после да не скърбите. След една година ще бъде вече късно.

Той говореше с мене като баща или чичо и аз чувствавах, че непрекъснато се стареа да бъде наравно с мене. Беше ми и обидно, че ме смята по-долу от себе си, и приятно, че само за мене той смята за необходимо да се стареа да бъде друг.

През останалото време тази вечер той говореше с Катя за нашите работи.

— Е, довиждане, любезни приятели — каза той, като стана, приближи се към мене и ме хвана за ръката.

— Кога ще се видим пак? — запита Катя.

— Напролет — отговори той, като продължаваше да ми държи ръката. — Сега ще ида в Даниловка (другото наше село); ще видя как стоят работите, ще уредя, което мога, ще се отбия в Москва — вече по своя работа, а през лятото ще се виждаме.

— Но защо така дълго? — казах аз ужасно тъжно; и действително аз се надявах вече да го виждам всеки ден и изведнъж ми стана тъй тъжно и страшно, че пак ще се върне моята тъга. Изглежда, това се е изразило в погледа ми и в тона на гласа ми.

— Да; занимавайте се повече, не се отдавайте на лошите мисли — каза той, както ми се стори, с твърде студено-обикновен тон. — А напролет ще ви подложат на изпит — добави той, като пусна ръката ми, без да ме гледа.

В антрето, където стояхме да го изпратим, той забърза, като облече шубата си, и пак ме изгледа: „Напразно се стареа! — помислих аз. — Нима той мисли, че ми е кой знае колко приятно да ме гледа? Той е добър човек, много добър... и само толкова...“

Но тази вечер ние с Катя дълго време не можахме да заспим и все говорехме, не за него, а как ще прекараме тазгодишното лято, къде и как ще живеем през зимата. Страшният въпрос „защо?“ вече не ми се изпречваше. Струваше ми се много просто и ясно, че трябва да живея, за да бъда щастлива, и в бъдещето си виждах много щастие. Сякаш изведнъж нашият стар, мрачен покровски дом се изпълни с живот и светлина.

[1] Във форма на фантазия. ↑

[2] *Клавикорды* — музикален инструмент от типа на фортепианото. ↑

II

Но ето дойде пролетта. Предишната ми тъга мина и се замени с пролетна мечтателна тъга по непонятни надежди и желания. Макар да живеех не тъй, както в началото на зимата, а се занимавах и със Соня, и с музика, и с четене на книги, аз често се уединявах в градината и дълго, дълго бродех сама по алеите или седях на някоя скамейка и бог знае какво мислех, какво желях и на какво се надявах. Понякога и цели нощи, особено лунните, прекарвах до сутринта, седнала до прозореца на своята стая, понякога, само по блузка, тихо, да не ме чуе Катя, излизах в градината и тичах по росата до езерото, а един път дори излязох в полето и обиколих самичка през нощта цялата градина.

Сега мъчно мога да си спомня и да разбера ония мечти, които тогава изпълняха въображението ми. Дори когато си спомня, не ми се вярва, че точно това са били моите мечти. Толкова те бяха странни и далече от живота.

В края на май Сергей Михайлич, както бе обещал, се върна от своята обиколка.

За пръв път той пристигна една вечер, когато никак не го очаквахме. Ние седяхме на терасата и се готвехме да пием чай. Градината вече беше цяла в зеленина, в гъсто обраслите леги славеите вече се бяха настанили за през целите Петрови пости. Кичестите люлякови храсти като че бяха посипани тук-там с нещо бяло и лилаво. Цветовете почваха да цъфтят. Листата в брезовата алея бяха прозрачни, когато слънцето залязваше. Върху терасата падаше свежа сянка. Гъста вечерна роса сигурно щеше да легне върху тревата. Вън, отвъд градината, се чуваха последните звуци на деня, шум от прибиращо се стадо; глупавичкият Никон караше бълвата по пътеката пред терасата и студената струя на водата, която се изливаше от лейката, шареше черни кръгове по разкопаната земя около стеблата на гиргините и подпорките. При нас, на терасата, върху бялата покривка, светеше и кипеше лъснатият самовар, имаше каймак, гевречета, сладкиши. Катя с пълничките си ръце сръчно премиваше чашките. Аз, без да дочакам чая, огладняла след къпането, ядях хляб с гъст пресен каймак. Бях по

басмена блуза с къси ръкави и главата ми беше вързана с кърпа над мокрите коси. Катя го видя първа, още през прозореца.

— А! Сергей Михайлич! — извика тя. — Току-що говорехме за вас.

Аз станех и исках да изляза, за да се преоблека, но той ме завари, когато вече бях при вратата.

— Е, какви са тези церемонии на село — каза той, като гледаше главата ми, вързана с кърпа, и се усмихваше, — вие не се срамувате от Григорий, а аз нали съм за вас Григорий. — Но именно сега ми се стори, че той ме гледа съвсем не тъй, както можеше да гледа Григорий, и ми стана неловко.

— Ей сега ще дойда — казах аз, като се отдалечих от него.

— Че какво лошо има в това? — извика той подире ми. — Също като селска булка.

„Как странно ме погледна той — мислех аз, като се преобличах бързо горе. — Слава богу, че пристигна, сега ще стане по-весело!“ И като се погледнах в огледалото, изтичах весело по стълбата долу и без да скривам, че съм бързала, влязох запъхтяна на терасата. Той седеше при масата и разказваше на Катя за нашите работи. Като ме погледна, той се усмихна и продължи да говори. Нашите работи според неговите думи бяха в отлично състояние. Сега ние трябваше да прекараме само лятото на село, а след туй да заминем или в Петербург, с оглед възпитанието на Соня, или в чужбина.

— Да, ако и вие дойдехте с нас в чужбина — каза Катя, — иначе ние сами там ще се объркаме.

— Ах! С вас бих обиколил целия свят — каза той полушеговито, полусериозно.

— Че какво пък — казах аз, — да тръгнем по света.

Той се усмихна и поклати глава.

— А мама? А моите работи? — каза той. — Но да оставим това. Разкажете ми как прекарахте. Нима пак тъгувахте?

Когато му разказах, че в негово отсъствие аз се занимавах и не скучаех, и Катя потвърди думите ми, той ме похвали и с думи, и с поглед ме погали като дете, сякаш имаше право на това. Струваше ми се, че е необходимо подробно и особено искрено да му съобща за всичко хубаво, което бях правила, и да му призная като на изповед всичко, от което той можеше да бъде доволен. Вечерта беше тъй

хубава, че и когато разтребиха масата, ние останахме на терасата и разговорът беше тъй увлекателен за мене, че и не забелязах как полака-лека около нас беше утихнал всякакъв човешки шум. Наоколо по-силно замириса на цветя, обилна роса заля тревата, недалеч в люляковия храст зачурулика славей и млъкна, като чу гласовете ни; звездното небе сякаш се спусна над нас.

Забелязах, че вече беше мръкнало само поради туй, че един прилеп изведнъж влетя беззвучно под платнения покрив на терасата и запърха около бялата ми кърпа. Аз се притиснах към стената и почти щях да извикам, но прилепът все тъй безшумно и бързо изхвъркна под навеса и се скри в полутъмната на градината.

— Колко обичам вашето Покровское — каза той, като прекъсна разговора. — Цял живот бих седял тук на терасата.

— Че седете — каза Катя.

— Да, седете — промълви той, — животът не седи.

— Защо не се ожените? — каза Катя. — Вие бихте били отличен съпруг.

— Затуй ли, че обичам да седя? — засмя се той. — Не, Катерина Карловна, ние с вас вече не ще се оженим. На мене отдавна вече са престанали да гледат като на човек, когото могат да оженят. А самият аз още по-отдавна и оттогава, право да си кажа, се чувствавам много добре.

Стори ми се, че той говори това някак неестествено-увлекателно.

— Хубава работа! Тридесет и шест години и смята, че вече е изживял живота си — каза Катя.

— И още как съм го изживял — продължи той, — сега вече ми се иска само да седя. А за да се ожениш, трябва друго. Питайте нея — добави той, като посочи с глава към мене. — Ето, такива трябва да женим. А ние с вас ще им се радваме.

В тона му се чувствуваше потаена тъга и напрегнатост, която не можа да скрие от мене. Той помълча малко; и аз, и Катя не казахме нищо.

— Представете си — продължи той, като се извърна на стола, — ако аз неочаквано, поради някакъв нещастен случай, се ожения за някоя седемнадесетгодишна девойка, да речем, за Маш... за Маря Александровна. Примерът е прекрасен, много се радвам, че излезе тъй... това е най-добрият пример.

Аз се засмях и никак не можех да разбера на какво той толкова се радва и какво именно излиза...

— Е, сложете ръка на сърцето си и кажете истината — каза той, обръщайки се шеговито към мене, — нима за вас не би било нещастие да свържете живота си с човек стар, отживял, който иска само да седи, тогава, когато в душата ви бог знае какво кипи, какво ви се иска.

Стана ми неловко, аз мълчах, не знаейки какво да отговоря.

— Не ви правя предложение — каза той, смеейки се, — но кажете си истината, нали не за такъв мъж мечтаете, когато се разхождате вечер сама по алеята; и нали това би било нещастие?

— Не нещастие... — започнах аз.

— Е, все нещо лошо — завърши той.

— Да, но аз може да се лъ...

Но той пак ме прекъсна.

— Ето, виждате ли, тя е съвсем права, аз съм ѝ благодарен за искреността и много се радвам, че поведохме този разговор. И не само туй, такова нещо би било за мене най-голямо нещастие — добави той.

— Какъв сте чудак, никак не сте се променили — каза Катя и излезе от терасата, за да нареди да слагат вечеря.

Ние двамата мълкнахме, след като Катя излезе, и около нас всичко утихна. Само славейт, вече не както пее вечер, откъслечно и нерешително, а като през нощта, без да бърза, спокойно, изпълняше с песента си цялата градина и друг славей откъм дола за пръв път тази вечер му се обади отдалеч. Първият млъкна, сякаш за минутка се послуша, и още по-силно зачурулика звънко, напрегнато, до пресипване. Царствено-спокойно се носеха тези гласове в техния чужд за нас нощен свят. Градинарят мина и отиде да спи в оранжерията. Той бе обут с дебели ботуши и стъпките му се отдалечаваха все повече и повече по пътеката. Някой свирна пронизително два пъти далече в низината и отново всичко затихна. Едва чуто затрептяха листата, поклати се платното на терасата и някакъв аромат, трептейки във въздуха, нахлу над терасата и се разля по нея. Беше ми неловко да мълча след всичко онова, което се каза, но не знаех какво да говоря. Погледнах го. Блестящите му очи се насочиха в полутъмната към мене.

— Прекрасно е да се живее! — каза той.

Кой знае защо, аз въздъхнах.

— Какво?

— Прекрасно е да се живее! — повторих аз.

И ние отново млъкнахме, и аз отново се почувствувах неловко. Все си мислех, че съм го огорчила, като се съгласих с него, че е стар, и исках да го утеша, но не знаех как да направя това.

— Впрочем довиждане — каза той, ставайки, — майка ми ме чака за вечеря. Днес почти не съм я виждал.

— А пък аз исках да ви изсвирия една нова соната — казах аз.

— Друг път — каза той студено, както ми се стори.

— Довиждане.

Сега още повече ми се стори, че съм го огорчила и ми стана жал. Ние с Катя го изпратихме до входа и постояхме вън, гледайки към пътя, по който той си отиде. Когато вече тропотът на коня му заглъхна, аз се върнах на терасата и отново се загледах в градината и в росната мъгла, сред която се чуваха нощните звуци, дълго още виждах и чувах всичко онова, което исках да видя и да чуя.

Той дойде и втори, и трети път и чувството на стеснение, появило се след странния разговор, който бяхме водили, изчезна съвсем и вече не се възобнови. В течение на цялото лято той по два-три пъти в седмицата дохождаше у дома; аз свикнах с него тъй, че когато той не дохождаше дълго време, струваше ми се неудобно да живея сама и аз му се сърдех и намирах, че той постъпва лошо, като ме оставя. Той се отнасяше с мене като с млад любим другар, разпитваше ме, предразполагаше ме към най-задушевна откровеност, даваше ми съвети, насърчаваше ме, понякога ме мъмреше и възпираше. Но въпреки цялото старание да бъде постоянно наравно с мене, аз чувствувах, че зад онова, което разбирах в него, оставаше още един цял чужд свят, дето той не смяташе за нужно да ме допуска, и това именно по-силно от всичко поддържаше в мене уважение и ме привличаше към него. Знаех от Катя и от съседите, че освен грижите за старата си майка, с която живееше, освен своето стопанство и нашето опекунство, той имал някакви дворянски дела, които му създавали големи неприятности; но как гледаше той на всичко това, какви бяха убежденията му, плановите му, надеждите му, никога нищо не можах да науча от него. Щом само насочех разговора към неговите работи, той се мръщеше по един свой, особен начин, сякаш казваше: „Оставете, моля, това вас какво ви интересува“ и прехвърляше разговора на друга тема. Отначало това ме оскърбяваше, но после тъй

свикнах да говорим винаги само за неща, които се отнасят до мене, че аз вече намирах това за естествено.

Друго, което отначало също не ми харесваше, а после, напротив, ми стана приятно — беше неговото пълно равнодушие и като че презрение към моята външност. Никога, нито с поглед, нито с дума, той не ми загатваше, че съм хубава, а, напротив, мръщеше се и се смееше, когато в негово присъствие ме наричаха хубавичка. Той дори обичаше да открива недостатъци в моето облекло и ме ядосваше с тях. Модните рокли и прически, с които Катя обичаше да ме докарва в тържествени дни, извикваха само неговите подигравки, които огорчаваха добрата Катя и на първо време ме смущаваха. Катя, която в себе си беше решила, че аз му се харесвам, никак не можеше да разбере как може човек да не е доволен, ако жената, която му харесва, се показва пред хората в най-добър вид. А пък аз скоро разбрах какво искаше той. На него му се искаше да вярва, че аз не съм кокетка. И когато разбрах това, в мене наистина не остана и сянка от кокетство с накити, прически, маниери; но затуй пък се яви, с бели конци ушито, кокетство с естествената красота в онова време, когато аз още не можех да бъда естествена. Знаех, че той ме обича — дали като дете, или като жена, още не се питах; аз скъпях тази обич и като чувствавах, че той ме смята за най-добрата девойка в света, не можех да не желая тази заблуда да си остане в него. И аз неволно го заблуждавах. Но като го заблуждавах и самата аз ставах по-добра. Аз чувствавах колко по-добре и по-достойно е да показвам пред него най-добрите страни на своята душа, а не на тялото. Моите коси, ръце, лице, моите навици, каквито и да бяха, добри или лоши, както ми се струваше, той оцени веднага и ги познаваше тъй, че аз не бих могла да прибавя към своята външност нищо, освен желанието да го заблудя. Но душата ми той не познаваше; защото я обичаше, защото в същото време тя растеше и се развиваше и именно поради туй аз можех да го заблуждавам и го заблуждавах. И колко леко се чувствавах с него, когато разбрах ясно това! Безпричинните смущения, стеснителността на движенията изчезнаха в мене съвсем. Аз чувствавах, че отпред или отстрани, като седя или като стоя, той ме вижда с коси, причесани нагоре или надолу — той ме познава цяла и струваше ми се, беше доволен от мене такава, каквато бях. Мисля, че ако той, противно на навиците си, като другите ми кажеше неочаквано, че моето лице е прекрасно, аз дори никак не

бих се зарадвала. Но затова пък колко радостно и светло ставаше на душата ми, когато той, след някоя моя дума, поглеждаше втренчено в мене, говореше ми с развълнуван глас, на който се стараеше да придаде шеговит тон:

— Да, да, във вас има нещо. Вие сте славна девойка, това трябва да ви кажа.

И за какво получавах тогава такива награди, които изпълняха сърцето ми с гордост и радост? Затуй ли, че казвах, че съчувствувам на любовта на стария Григорий към неговата внучка, или затуй, че се трогвах до сълзи от прочетено стихотворение или роман, или затуй, че предпочитах Моцарт пред Шулхоф^[1]. И чудно, мислех си, с какъв необикновен усет долавях тогава всичко онова, което е хубаво и което трябва да се обича; макар тогава още решително да не знаех кое е хубаво и какво трябва да се обича. Повечето от моите предишни навици и вкусове не му харесваха и достатъчно беше с едно движение на веждите или с поглед да покаже, че не му харесва онова, което искам да кажа, да направи своята особена, съжалителна, едва-едва презрителна гримаса и мене вече ми се струваше, че не обичам онова, което обичах преди. Случваше се понякога, той само поиска да ме посъветва за нещо, а на мене вече ми се струва, че зная какво ще каже. Той ще ме запита, загледан в очите ми, и погледът му извлича от мене мисълта, която той си иска. Всички мои тогавашни мисли, всичките ми тогавашни чувства бяха не мои, а негови мисли и чувства, които изведнъж станаха мои, минаха в моя живот и го озариха. Съвсем незабелязано за себе си аз на всичко започнах да гледам с други очи: и на Катя, и на слугите ни, и на Соня, и на себе си, и на своите занимания. Книгите, които по-рано прочитах само за да убия досадата, изведнъж станаха за мене едно от най-добрите удоволствия в живота; и всичко само поради туй, че ние говорехме с него за книги, че четяхме заедно, че той ми ги донасяше. По-рано заниманията ми със Соня, уроците, които ѝ давах, бяха за мене тежко задължение, което аз си налагах да изпълнявам само от съзнание за дълг; той веднъж само постоя на един урок — и оттогава за мене остана радост да се грижа за успеха на Соня. По-рано ми изглеждаше невъзможно да науча цяла музикална пиеса; а сега, като знаех, че той ще ме слуша и похвали може би — аз свирех един пасаж по четиридесет пъти наред, тъй че бедната Катя запушваше ушите си с памук, а на мене никак не ми беше

досадно. Същите стари сонати сега звучаха съвсем иначе и излизаха съвсем иначе и много по-добре. Дори Катя, която познавах и обичах като себе си, и тя се измени в моите очи. Едва сега разбрах, че тя съвсем не беше длъжна да бъде майка, приятелка, робиня, каквато беше за нас. Разбрах цялата самоотверженост и преданост на това любещо създание, разбрах всичко, за което ѝ бях задължена; и почнах още повече да я обичам. Той ме научи също тъй да гледам на нашите слуги, селяни, работници, момичета съвсем иначе, а не както преди. Смешно е да се каже, но до седемнадесетата си година аз бях живяла между тези хора по-чужда за тях, отколкото за хората, които никога не бях виждала; нито веднъж не бях помисляла, че тия хора също тъй обичат, желаят и съжаляват, както и аз. Нашата градина, нашите гори, нашите поля, които познавах толкова отдавна, изведнъж станаха нови и прекрасни за мене. Ненапразно той казваше, че в живота има само едно несъмнено щастие — да живееш за друго. Тогава това ми изглеждаше странно, аз не го разбирах; но това убеждение, независимо от мисълта, вече проникваше в сърцето ми. Той ми откри цял свят от радости в настоящето, без да измени нещо в моя живот, без да прибави нещо, освен себе си във всяко впечатление. Безмълвно беше всичко около мене както още от детските ми години, но достатъчно беше само да се яви той, та всичко това да заговори и да бликне в надпревара в душата ми, изпълняйки я с щастие.

Често през това лято аз се прибирах горе, в своята стая, лягах в леглото и вместо предишната пролетна тъга от желания и надежди за бъдещето, обхващаше ме тревогата за щастиято в настоящето. Аз не можех да заспя, ставах, сядах в леглото при Катя и ѝ казвах, че съм напълно щастлива, което, както сега си спомням, съвсем не беше нужно да ѝ казвам: тя сама можеше да види това. Но тя ми казваше, че и на нея нищо не ѝ е нужно, че тя също е много щастлива и ме целуваше. Аз ѝ вярвах, струваше ми се тъй необходимо и справедливо всички да бъдат щастливи. Но Катя можеше също тъй да мисли за сън и дори, преструвайки се на сърдита, понякога ме пъдеше от леглото си и заспиваше; а аз още дълго прехвърлях през ума си всичко онова, което ме правеше тъй щастлива. Понякога аз ставах и се молах за втори път, молах се със свои думи, за да благодаря на бога за цялото онова щастие, което ми бе дал.

И в стаичката беше тихо; само сънно и спокойно дишаше Катя, часовникът тиктакаше до нея и аз се обръщах и шепнех или се кръстех и целувах кръста на шията си. Вратите бяха затворени, капациите на прозорците бяха спуснати, някаква муха или комар, трептейки, бръмчеше на едно място. И ми се искаше никога да не излизам от тази стаичка, не исках да настъпва утро, не исках да се разпръсне тази моя сърдечна атмосфера, която ме заобикаляше. Струваше ми се, че моите мечти, мисли и молитви са живи същества, които тук, в мрака, живеят с мене, летят около леглото ми, стоят над мене. И всяка мисъл беше негова мисъл, и всяко чувство — негово чувство. Тогава още не знаех, че това е любов, мислех, че всякога може да е тъй, че тъй даром се дава това чувство.

[1] Шульгоф (1825–1898) — немски пианист и композитор. ↑

III

Един ден по жътва ние с Катя и Соня отидохме следобяд в градината на нашата любима скамейка — в сянката на липите над дола, отвъд който се откриваше гледката на гората и полето. Сергей Михайлич вече три-четири дни не беше дохождал у нас и този ден ние го очаквахме, още повече, че нашият управител ни беше казал, че той е обещал да дойде на полето. Към два часа ние видяхме, че той мина на кон край нивите, засети с ръж. Катя нареди да донесат праскови и вишни, които той много обичаше, погледна ме усмихната, полегна на скамейката и задряма. Аз откъснах едно криво гладко клонче липа със сочни листа и сочна кора, която измокри ръката ми, и като махах с него над лицето на Катя, продължавах да чета, а в същото време непрекъснато вдигах очи от книгата и поглеждах към полския път, по който той трябваше да дойде. Соня правеше беседка за куклите си при корена на една стара липа. Денят беше горещ, безветрен, припичаше, облаци се трупаха и тъмнееха и още от зори се надигаше буря. Аз бях развълнувана както всякога пред буря. Но следобяд облаци започнаха да се разпръсват по краищата, слънцето изплува на чисто небе и само някъде далеч прогърмяваше и върху тежкия облак, който бе увиснал над хоризонта и се сливаше с праха от полето, от време на време се прорязваха чак до земята бледите зигзази на светкавицата. Ясно беше, че за днес бурята ще се разнесе, поне у нас. По пътя, който тук-там се виждаше отвъд градината, безспирно ту бавно се мъкнеха високи скърцащи коли, натоварени със снопи, ту бързо трополяха насреща им празни талиги, трепереха краката на изправените в тях талигари и се развяваха ризите им. Гъстият прах не се разнасяше, а стоеше зад плета между прозрачните листа на дърветата в градината. По-нататък, на хармана, се чуваха същите гласове, същото скърцане на колела и същите тия жълти снопи, като се издигаха бавно край стобора, после летяха във въздуха и пред очите ми израстваха кръгли къщи, очертаваха се острите им покриви и фигурите на мъжиците се суетяха по тях. Отпред, по прашното поле, също се движеха коли и също тъй се виждаха жълти снопи, и същите звуци на коли, гласове и песни

долитаха от далечината. От единия край все по-открито и по-открито ставаше стърнището с ивиците пелин, израснал по междите. По-надясно, долу, по некрасиво осеяната с класове ожъната нива се виждаха пъстрите облекла на жените-връзвачки, които се навеждаха, размахваха ръце и осеяната с класове нива се очистваше, и красиви снопи се нареждаха гъсто по нея. Сякаш изведнъж пред очите ми лятото се превръщаше на есен. Прах и пек навсякъде, с изключение на нашето любимо място в градината. От всички страни в този прах и пек, под палещото слънце, говореше, шумеше и се движеше трудовият народ.

А Катя тъй сладко похъркваше под бялата батистена забрадка върху нашата прохладна скамейка, вишните тъй сочно лъскави се чернееха в чинията, роклите ни бяха тъй ярки и чисти, водата в чашата тъй радостно и светло трептеше от слънцето и на мене ми беше тъй добре! „Какво да правя? — мислех си аз. — Виновна ли съм, че съм тъй щастлива? Но как да споделя щастието си? Как и на кого да отдам себе си и цялото си щастие?“

Слънцето вече се беше скрило зад върха на брезовата алея, прахът се стелеше по полето, далечината, осветена от страни, се виждаше по-ясно и по-светло, облаците съвсем се разнесоха, на хармана зад дърветата се виждаха трите нови покриви на копни и мъжиците бяха слезли от тях; колите с громки викове изтрополяха, изглежда, за последен път; жените с вили на раменете и въжета от слама на поясите си отминаха към къщи, пеейки високо, а Сергей Михайлич все още не идеше, макар аз отдавна да бях видяла, че той слезе с коня си надолу. Изведнъж по алеята, откъм онази страна, от която никак не го очаквах, се показва неговата фигура (той беше заобиколил дола). С весело, сияещо лице, свалил шапката си, той идеше с бързи крачки към мене. Като видя, че Катя спи, той прехапа устна, затвори очи и тръгна на пръсти; веднага забелязах, че той е в онова особено настроение на безпричинна веселост, което аз страшно обичах в него и което ние наричахме див възторг. Той беше също като ученик, който се е изплъзнал от занятия; цялото му същество, от лицето до краката, излъчваше доволство, щастие и детска игривост.

— Е, здравейте, млада теменужке, как сте? Добре ли? — каза той шепнешком, като се приближи до мене и стисна ръката ми... — А аз

съм отлично — отговори той на въпроса ми, — сега съм на тринадесет години, иска ми се да играя на конче и да се катеря по дърветата.

— В див възторг? — казах аз, като гледах неговите смеещи се очи и чувствавах, че този *див възторг* минава и в мене.

— Да — отговори той, като намигаше с едното око и като сдържаше усмивката си. — Само че защо трябва да удряте Катерина Карловна по носа?

Загледана в него и продължавайки да махам с клончето, аз и не забелязах, че съм смъкнала кърпата от Катя и я галех по лицето с листата. Засмях се.

— А тя ще каже, че не е спала — продумах аз шепнешком, уж за да не разбудя Катя; но съвсем не затова: просто ми беше приятно да говоря с него шепнешком.

Той замърда шеговито устни, с което искаше да каже, че говори тъй тихо, та нищо не се чува. Като видя чинията с вишните, той я взе уж крадешком, тръгна към Соня под липата и седна върху куклите ѝ. Соня отначало се разсърди, той скоро се помири с нея, увеличайки я в една игра, в която двамата трябваше да се надпреварват да изядат вишните.

— Искате ли да поръчам да донесат още — казах аз, — или да отидем сами.

Той взе чинията, постави в нея куклите и тримата тръгнахме към сайванта. Соня тичаше със смях подире ни, като го дърпаше за палтото, за да ѝ даде куклите. Той ѝ ги даде и се обърна сериозно към мене.

— Е, как да не сте теменуга — каза ми той все още тихо, макар че вече нямаше защо да се страхува, че ще събуди някого, — щом само се приближих до вас след всичкия този прах, пек, след толкова тичане, изведнъж ме лъхна дъх на теменуга. И не на миризлива теменуга, а знаете, на онази първата, тъмничката, която дъха на разтопен сняг и на пролетна трева.

— Е, ами добре ли върви всичко в стопанството? — запитах го аз, за да скрия радостното смущение, което извикаха в мене думите му.

— Отлично! Този народ навсякъде е отличен. Колкото повече го познаваш, толкова повече го обичаш.

— Да — казах аз, — днес, преди да дойдете вие, аз гледах от градината как работят и изведнъж ми стана тъй съвестно, че те се

трудят, а на мене ми е тъй добре, че...

— Недейте кокетничи с това, мила моя — прекъсна ме той, като изведнъж сериозно, но ласкаво ме погледна в очите: — тази работа е свята. Дано ви пази бог да не се хвалите с това.

— Но аз го казвам само на вас.

— Да, знам. А как ще наберем вишните?

Сайвантът беше заключен, а и нямаше никого от градинарите (той всички изпращаше на работа). Соня изтича за ключа, но той, без да я чака, се покачи, дигна мрежата и скочи отвъд.

— Искате ли? — чух оттам гласа му. — Дайте чинията.

— Не, искам сама да късам, ще ида за ключа — казах аз, — Соня няма да го намери...

Но в същото време ми се искаше да надникна и видя какво прави той там, как гледа, как се движи, предполагайки, че никой не го вижда. Тогава просто не ми се искаше нито за минута да го изгубя от очи. Изтичах на пръсти из копривата от другата страна на сайванта, където беше по-ниско, и като се покачих върху една празна каца, тъй че стената стигаше по-долу от гърдите ми, наведох се над сайванта. Огледах вътрешността на градината с нейните стари, превити дървета и с назъбените широки листа, под които виснеха натежали черните сочни плодове, и като проврях глава под мрежата, зад чепатия клон на една стара вишна, видях Сергей Михайлич. Той сигурно мислеше, че аз съм си отишла, че никой не го вижда. Свалил шапка и затворил очи, той седеше на разклонението на една стара вишна и старателно валяше на топче парче вишнева смола. Изведнъж той сви рамене, отвори очи, продума нещо и се усмихна. Толкова не му приличаха тази дума и тази усмивка, че на мене ми стана съвестно, дето го наблюдавам. Стори ми се, че тази дума беше: Маша! „Не може да бъде“ — мислех аз. „Мила Маша!“ — повтори той вече по-тихо и още по-нежно. Но аз вече ясно чух тия две думи. Сърцето ми заби тъй силно и изведнъж ме обхвана такава вълнуваща, сякаш забранена радост, че аз се хванах с ръце за стената, за да не падна и да се не издам. Той чу движението ми, озърна се изплашен и като наведе изведнъж очи, изчерви се, цял пламна като дете. Искаше да ми каже нещо, но не можа и лицето му пламтеше все по-силно и по-силно. Но той се усмихна, като ме гледаше. Аз също се усмигнах. Цялото му лице засия от радост. Това вече беше не старият чичо, който ме милваше и поучаваше, това беше равен на мене човек,

който ме обичаше и се страхуваше от мене и от когото аз се страхувах и го обичах. Ние нищо не говорехме и само се гледахме един друг. Но неочаквано той се намръщи, усмивката и блясъкът в очите му изчезнаха и той отново се обърна към мене студено, бащински, сякаш вършихме нещо лошо и сякаш той се опомни и ме съветваше и аз да се опомня.

— Но слизайте, ще се ударите — каза той. — И оправете косите си; вижте на какво сте заприличали.

„Защо се преструва? Защо иска да ми причини мъка?“ — помислих си с яд. И в същата минута ме обхвана непреодолимо желание да го смутя още веднъж и да изпитам силата, която имах върху него.

— Не, искам сама да бера — казах аз и като се хванах с ръце за най-близкия, клон, скочих на стената. Преди той да успее да ме прихване, аз вече скочих в градината.

— Какви глупости вършите? — каза той, като се изчерви отново, и уж ядосан, гледаше да скрие смущението си. — Та вие можехте да се ударите. И как ще излезете оттук?

Той беше смутен повече, отколкото преди, но сега това смущение вече не ме зарадва, а ме изплаши. То се предаде на мене, аз се изчервих и избягвайки погледа му и не знаейки какво да кажа, започнах да късам плодове, които нямаше къде да слагам. Укорявах се, разкайвах се, страхувах се и ми се струваше, че с тази си постъпка навеки пропаднах в неговите очи. И двамата мълчахме, и на двама ни беше тежко. Соня, която дотича с ключа, ни спаси от това тежко положение. Дълго след това ние нищо не си говорехме един на друг и двамата се обръцахме към Соня. Когато се върнахме при Катя, която ни уверяваше, че не била спала и всичко чула, аз се успокоих, а той отново се стареше да попадне в своя покровителствен бащински тон, но този тон вече не му се удаваше и не ме мамеше. Аз живо си спомних сега разговора, който ние бяхме водили преди няколко дена помежду си.

Катя казваше, че мъжът по-лесно обича и по-лесно изразява обичта си, отколкото жената.

— Мъжът може да каже, че обича, а жената — не — казваше тя.

— А на мене ми се струва, че и мъжът не бива и не може да каже, че обича — каза той.

— Защо? — запитах аз.

— Защото това винаги ще бъде лъжа. Какво откритие е туй, че човек обича? Сякаш щом каже това, нещо ще щракне и хоп — любов! Сякаш щом той произнесе тази дума, трябва да стане нещо необикновено, някакви знамения, ще гръмнат всички топове наведнъж. Струва ми се — продължи той, — че хората, които тържествено произнасят тия думи: „Обичам ви“, или мамят себе си, или, което е по-лошо, мамят другите.

— Но как ще научи жената, че я обичат, щом няма да ѝ кажат това? — запита Катя.

— Това не зная — отговори той, — всеки човек има свои думи. А щом има някакво чувство, то непременно ще намери своя израз. Когато чета романи, аз винаги си представям колко смутено трябва да е лицето на поручик Стрелковски или на Алфред, когато ще каже: „Елеонора, аз те обичам!“ и мисли, че изведнъж ще се случи нещо необикновено; а нищо не се случва нито с нея, нито с него — същите очи, същият нос и всичко си е същото.

Още тогава чувствавах в тази шега нещо сериозно, което се отнася до мене, но Катя не позволяваше да се гледа така леко на героите от романите.

— Вечно парадокси — каза тя. — Но кажете наистина, нима сам вие не сте казвали на някоя жена, че я обичате?

— Никога не съм казвал и на колене не съм падал — отговори той, смеейки се, — и никога не ще кажа...

„Да, той не чувствава нужда да ми казва, че ме обича — мислех аз сега, като си спомнях живо този разговор. — Той ме обича, аз зная това. И цялото му старание да изглежда равнодушен няма да ме разубеди...“

През цялата тази вечер той малко говори с мене, но във всяка негова дума към Катя, към Соня, във всяко негово движение и всеки негов поглед аз виждах любов и не се съмнявах в нея. Беше ми само досадно и жал за него, че смята за нужно още да се крие и преструва на безразличен, когато всичко вече е тъй ясно и когато би било тъй лесно и просто да бъде тъй невъзможно щастлив. Но аз се измъчвах, сякаш бях извършила престъпление, че скочих при него в градинката. Все ми се струваше, че той ще престане да ме уважава за това и че ми се сърди.

След чая аз тръгнах към пианото, а той тръгна след мене.

— Изсвирете нещо, отдавна не съм ви слушал — каза той, настигайки ме в гостната.

— И аз исках... Сергей Михайлич! — казах, като го погледнах изведнъж право в очите. — Не ми ли се сърдите?

— За какво? — запита той.

— Че не ви послушах след обяда — казах аз и се изчервих.

Той ме разбра, поклати глава и се усмихна. Погледът му говореше, че би следвало да ми се поскара, но че той няма сили за това.

— Нищо не е станало, ние сме си пак приятели — казах аз, сядайки при пианото.

— Разбира се! — каза той.

В големия висок салон имаше само две свещи на пианото, останалото пространство беше полутъмно. През отворените прозорци надничаше светлата лятна нощ. Всичко беше тихо, само стъпките на Катя от време на време проскърцваха в тъмната гостна и неговият кон, вързан под прозореца, пръхтеше и удряше копито в лободата. Той седеше зад мене, тъй че аз не го виждах; но навсякъде в полутъмната на тая стая, в звуците, в самата мене чувствувах неговото присъствие. Всеки поглед, всяко негово движение, които аз не виждах, намираха отзвук в сърцето ми. Свирех сонатата-фантазия от Моцарт, която той ми бе донесъл и която научих пред него и за него. Аз съвсем не мислех за онова, което свиря, но, изглежда, свирех добре и ми се струваше, че той го харесва. Чувствувах насладата, която той изпитваше, и без да го гледам, чувствувах погледа, който бе устремен към мене откъм гърба ми. Съвсем неволно, продължавайки да движа пръстите си несъзнателно, аз се обърнах към него. Главата му се очертаваше ярко на светлия фон на нощта. Той седеше, опрял глава на ръце, и гледаше втренчено със сияещите си очи към мене. Аз се усмихнах, като видях този поглед, и престанах да свиря. Той също се усмихна и поклати с укор глава към нотите, за да продължа. Когато свърших, луната светеше по-ярко, дигнала се беше високо и в стаята освен слабата светлина на свещите през прозорците вече влизаше друга, сребриста светлина, която падаше на пода. Катя каза, че на нищо не прилича, дето спрях на най-хубавото място, и че съм свирила лошо; но той каза, че, напротив, никога не съм свирила тъй хубаво, както днес, и започна да ходи по стаите, през салона в тъмната гостна и пак в салона, като

всеки път поглеждаше към мене и се усмихваше. И аз се усмихвах, дори ми се искаше да се смея без всякаква причина, толкова бях радостна от нещо, което се беше случило днес, преди малко. Щом само той излезеше от вратата, аз прегръщах Катя, с която бяхме при пианото, и започвах да я целувам по любимото ми местенце, по меката шия под брадичката; щом се върнеше, аз придавах уж сериозен израз на лицето си и едва се сдържах да не се засмея.

— Какво е станало днес с нея? — казваше му Катя.

Но той не отговаряше, а само ме поглеждаше и се смееше. Той знаеше какво бе станало с мене.

— Вижте каква нощ! — каза той откъм гостната, спрял се пред отворената към градината врата на балкона.

Ние отидохме при него и наистина това беше чудна нощ, каквато след туй никога не видях. Пълната луна се беше издигнала над къщата, зад нас, тъй че не се виждаше и половината от сянката на покрива, на стълбовете и платното на терасата лежеше отстрани en rassourci^[1] върху пясъчната пътека и могилката с цветята.

Всичко останало беше светло и залято със сребърна роса и лунна светлина. Широката цветна пътека, по която от единия край косо се стелеха сенките на гергините и подпорките, цялата светла и студена, блеснала с неравния чакъл, се губеше в мъглата и далечината. През дърветата се виждаше светлият покрив на оранжерията и откъм дола се вдигаше все по-гъста мъгла. Вече няколко голи храсти люляк, целите до най-малките клончета, бяха светли. Всички овлажнени от росата цветя можеха да се отличат едно от друго. В алеите сенките и светлините се сливаха тъй, че алеите сякаш бяха някакви люлеещи се и треперещи къщи. Надясно, в сянката на къщата, всичко беше черно, безразлично и страшно. Затова пък още по-светъл изплуваше от този мрак чудновато разклоненият връх на тополата, който, кой знае защо, се беше спрял тук, близо до къщи, горе в ярката светлина, а не бе отлетял далече някъде в губещото се синкаво небе.

— Да излезем да се поразходим — казах аз.

Катя се съгласи, но каза да обуя галошите си.

— Няма нужда, Катя — казах аз, — ето Сергей Михайлич ще ме хване под ръка.

Сякаш това можеше да ми попречи да измокря краката си. Но тогава това и на трима ни беше понятно и никак не ни учудваше. Той

никога не беше ме хващал под ръка, но сега аз сама го хванах и той не се учуди. Тримата слязохме от терасата. Целият този свят, това небе, тази градина, този въздух не бяха същите, каквито ги познавах.

Като гледах напред по алеята, по която вървахме, все ми се струваше, че по-нататък не може да се отиде, че там свършва светът на възможното, че всичко това трябва завинаги да бъде заковано в своята красота. Но ние вървахме напред и вълшебната стена на красотата се разтваряше, пускаше ни и там също тъй, като че беше нашата позната градина с дърветата, пътеките, сухите листа. И ние като че ходехме по пътеките, стъпвахме върху кръговете от светлина и сенки и като че сухият лист шумолеше под краката ми и свежото клонче докосваше лицето ми. И като че това беше той, който бавно и тихо стъпяше до мене и държеше внимателно ръката ми, и като че това беше Катя, която, поскърцвайки с обувките си, вървеше редом с нас. И вероятно не друг, а луната на небето ни огряваше през неподвижните клони...

Но при всяка крачка зад нас и отпред отново се затваряше вълшебната стена и аз преставах да вярвам, че може още да се върви по-нататък, преставах да вярвам във всичко, което съществуваше.

— Ах! Жаба! — каза Катя.

„Кой и защо казва това?“ — помислих аз. Но после си спомних, че това е Катя, че тя се страхува от жаби и погледнах в краката си. Малка жабичка подскочи и замря пред мене и малката ѝ сянка се виждаше върху светлата пръст на пътеката.

— А вие не се ли страхувате? — каза той.

Аз го потледнах. Една липа в алеята липсваше на онова място, където минавахме, и аз ясно виждах лицето му. То беше тъй прекрасно и щастливо...

Той каза: „Вие не се ли страхувате?“, а аз чувах, че казва: „Обичам те, мило момиче!“ „Обичам! Обичам!“ — повтаряше гласът му, ръката му; и светлината, и сянката, и въздухът, и всичко повтаряше същото.

Обиколихме цялата градина. Катя вървеше до нас със своите малки крачки и дишаше тежко от умора. Тя каза, че е време да се връщаме и на мене ми стана тъжно, тъжно за нея, бедната. „Защо тя не чувства същото, което чувствуваме ние? — мислех си аз. — Защо не всички са млади, не всички са щастливи, както тази нощ и както ние с него?“

Върнахме се в къщи, но той още дълго не си отиваше, макар че пропяха петлите, че всички в къщи спяха и конят му все по-често и по-често удряше копито по лободата и пръхтеше под прозореца. Катя не ни напомняше, че е късно и ние, разговаряйки за най-празни неща, останахме, без да знаем това, до три часа сутринта. Вече пееха трети петли и беше почнало да се разсъмва, когато той си отиде. Сбогува се както обикновено, без да каже нещо особено; но аз знаех, че от днес той е мой и аз няма вече да го загубя. Щом признах пред себе си, че го обичам, разказах всичко и на Катя. Тя беше радостна и трогната от туй, което ѝ разказах, но, бедната, тя може да заспи тази нощ, а аз още дълго, дълго ходих по терасата, слизах в градината и като си спомнях всяка дума, всяко движение, минах по ония алеи, по които бяхме минали с него. Аз не спях през цялата тази нощ и за пръв път в живота си видях изгрева на слънцето и ранно утро. И такава нощ, такава утро аз вече никога след това не видях. „Само защо той не ми каже просто, че ме обича? — мислех аз. — Защо измисля някакви си трудности, нарича се старец, когато всичко е тъй просто и прекрасно? Защо губи златно време, което може би вече никога няма да се върне? Нека каже: обичам те, с думи да каже: обичам те; нека вземе в ръката си моята ръка, да наведе глава над нея и да каже: обичам те. Нека се изчерви и да сведе очи пред мене, и тогава аз всичко ще му кажа. Не, няма да му кажа, а ще го прегърна, ще се притисна до него и ще заплача. Ами ако се лъжа, ако той не ме обича?“ — изведнъж ми дойде на ума.

Аз се изплаших от своето чувство — бог знае къде би могло да ме поведе то; спомних си и неговото, и моето смущение в градината, когато скочих при него, и ми стана тежко, тежко на сърцето. Сълзи потекоха от очите ми, аз започнах да се моля. И ме осени странна, успокояваща мисъл и надежда. Реших да постя от днес, да се причестя на рождения си ден и в същия този ден да стана негова годеница.

Защо? За какво? Как можеше да стане това? — Нищо не знаех, но от тази минута вярвах и знаех, че това тъй ще бъде. Вече съвсем съмна, хората започнаха да стават, когато се върнах в стаята си.

[1] В намален вид. — Б. пр.; Термин, който се отнася до живописиста и рисуването: предаване на фигурата или предмета в перспектива с рязко съкращаване на отдалечените части. ↑

IV

Бяха Богородични пости и затова никой у дома не се учуди на моето намерение да говея по това време.

През цялата тази седмица той нито веднъж не дойде у дома и аз не само не се учудвах, не се тревожех и не му се сърдех, но, напротив, бях радостна, че той не дохожда и го чаках едва на рождения ми ден. През тази седмица аз всеки ден ставах рано и докато впрягах коня, сама, разхождайки се из градината, прехвърлях през ума си греховете от миналия ден и обмислях какво трябва да направя днес, за да бъда доволна от себе си и да не сгреша нито веднъж. Тогава ми се струваше тъй лесно да бъда съвсем безгрешна. Струваше ми се, че е достатъчно само малко да се постарая. Пристигаше колата, аз и Катя или някоя от прислужничките сядохме в нея и ние пътувахме до черквата три версти. Като влизах в черквата, всеки път си спомнях, че хората се молят за всички „со страхом божи входящих“ и се стараех именно с това чувство да възляза на двете обрасли в трева стъпала на преддверието. В черквата имаше по това време не повече от десетина говеещи селянки и слуги; и аз с плахо смирение се стараех да отговарям на техните поклони и самичка — което ми се струваше цял подвиг — отивах до сандъчето със свещите, вземах свещи от стария клисар, бивш войник, и ги запалвах. През царските двери се виждаше покровът на олтара, бродиран от мама, над иконостаса имаше два ангела, изрязани на дърво със звезди около тях, които ми се струваха тъй големи, когато бях малка, и едно гълъбче сред жълто сияние, което тогава много ме привличаше. Зад клироса се виждаше очуканият купел, в който толкова пъти съм кръщавала децата на нашите слуги и в който са кръстили и мене. Старият свещеник излизаше по риза, направена от покроя на ковчега на моя баща, и служеше със същия онзи глас, с който, откакто се помня, се служеше черковната служба в нашия дом: и кръщаването на Соня, и панихидите на баща ми, и погребението на мама. И същият треперещ глас на псалта се носеше от клироса, и същата бабичка, която помня винаги в черквата, при всяка служба, стоеше прегърбена надве при стената и с разплакани очи

гледаше иконата в клироса и притискаше сбраните за молитва пръсти към избелялата забрадка, и шепнеше нещо с беззъбата си уста. И всичко това вече не беше само любопитно, не ми беше близко само по спомените — всичко това беше сега велико и свято в моите очи и ми изглеждаше изпълнено с дълбоко значение. Аз се вслушвах във всяка дума на молитвата, която се четеше, стараех се да ѝ отговоря със съответното чувство и ако не я разбирах, мислено молах бога да ме просвети или вместо недочутата си измислях своя молитва. Когато се четяха молитвите на разкаянието, аз си спомнях своето минало и това детско невинно минало ми се струваше тъй черно в сравнение със светлото състояние на душата ми, че аз плачех и се ужасявах за себе си; но заедно с това чувствах, че всичко това ще бъде простено и че ако имах още повече грехове, то още и още по-сладко би било разкаянието ми. Когато свещеникът в края на службата казваше: „Благословение господне на вас“, струваше ми се, че изпитвах физическо чувство на радост и доволство, което ме обладаваше за миг. Сякаш някаква светлина и топлота нахлуваше изведнъж в сърцето ми. Службата свършваше, свещеникът излизаше при мене и ме питаше дали не искаме и кога да дойде у дома да служи всенощна; но аз му благодарях от сърце за онова, което той, както мислех, иска да направи за мене, и му казвах, че сама ще дойда.

— Искате сама да се помъчите? — казваше той.

И аз не знаех какво да му отговоря, за да не сгреша, да не се поддам на гордостта.

След службата аз винаги отпращах колата в село, ако не беше с мене Катя, връщах се сама пеш, като се кланях ниско, със смирение, на всички хора, които срещах, и като се стараех да намеря случай да помогна, да дам съвет, да пожертвувам нещо за някого, да помогна да бъде вдигната някоя кола, да полюлея някое детенце, да сторя някому път и да се изцапам. Една вечер чух, че управителят, като докладваше на Катя, каза, че Семьон, мужикът, дохождал да иска дъски за погребален ковчег на дъщеря си и една рубла за опяването и че той му дал. „Нима са толкова бедни?“ — запитах аз. „Много са бедни, господарке, дори сол нямат с какво да си купят“ — отговори управителят. Загложди ме нещо в сърцето и едновременно аз сякаш се зарадвах, като чух това. Излъгах Катя, че ще ида да се разходя, изтичах на горния етаж, взех всичките си пари (те бяха доста малко, но все пак

то бе всичкото, което имах) и като се прекръстих, тръгнах сама през терасата и градината към селото, за колибата на Семьон. Тя беше на края на селото и аз, без някой да ме види, се приближих до прозореца, оставих там парите и почуках. Някой излезе, изскърца с вратата и извика след мене; разтреперана и изтръпнала от страх, като престъпница дотичах у дома. Катя ме запита къде съм била, какво става с мене, но аз дори не разбрах онова, което ми говореше, и не ѝ отговорих. Изведнъж всичко ми се стори тъй нищожно и дребно. Заключих се в стаята си и дълго ходих напред-назад из нея, без да мога нещо да правя, да мисля, без да мога да разбера какво става с мене. Мислех за радостта на цялото семейство, за думите, с които те ще назовават оногава, който оставил парите, и ми ставаше жал, че не им ги дадох сама. Мислех и какво би казал Сергей Михайлич, ако научи за тази постъпка, и се радвах, че никой никога няма да научи за нея. И толкова голяма беше радостта ми, и тъй лоши ми изглеждаха всички и аз самата, и тъй смирено гледах на себе си и на всички, че ме спохождаше мисъл за смъртта, като мечта за щастие. Аз се усмихвах и се молах, и плачех, и обичах в тая минута тъй страстно, тъй горещо всички в света и себе си. Между службите четях евангелието и все по-ясна и по-ясна ми ставаше тази книга, и по-трогателна, и по-проста историята на този божествен живот, и по-ужасни и по-непроницаеми онези глъбини на чувствата и мислите, които намирах в неговото учение. Но затова пък колко ясно и просто ми изглеждаше всичко, когато аз, оставяйки тази книга, отново се вглеждах и замислях за живота, който ме заобикаляше. Струваше ми се тъй мъчно да живея лошо и тъй просто да обичам всички и да бъда обичана. Всички бяха тъй добри и нежни с мене, дори Соня, на която продължавах да давам уроци, беше съвсем друга, старееше се да разбира, да ми угажда и да не ме огорчава. Каквато бях аз, такива бяха и всички с мене! Като премислях кои са враговете ми, от които трябваше да искам прошка, преди да се изповядам, извън нашия дом аз си спомних само една госпожица, съседка, на която се бях надсмяла преди една година пред гости и която заради туй престана да дохожда у нас. Написах ѝ писмо, в което признавах вината си и я молах да ми прости. Тя ми отговори с писмо, в което сама молеше за прошка и ми прощаваше. Аз плачех от радост, като четях тия прости редове, в които тогава намирах толкова дълбоко и трогателно чувство. Бавачката ми се разплака, когато ѝ

поисках прошка. „Защо те всички са тъй добри с мене? С какво съм заслужила такава любов?“ — питах се аз. И неволно си спомнях Сергей Михайлич и дълго мислех за него. Не можех да постъпвам другояче и дори не смятах, че това е грях. Но аз мислех сега за него съвсем не тъй, както през онази нощ, когато за пръв път узнах, че го обичам, аз мислех за него както за себе си, присъединявайки го неволно към всяка мисъл за своето бъдеще. Силното влияние, което изпитвах в негово присъствие, съвсем изчезна в моето въображение. Аз се чувствувах сега равна нему и от висотата на религиозното настроение, в което се намирах, напълно го разбирах. Сега ми беше ясно в него онова, което по-рано ми изглеждаше странно. Едва сега разбирах защо той казваше, че щастието се състои само в туй: да живееш за друго; и сега бях напълно съгласна с него. Струваше ми се, че ние двамата ще бъдем така безкрайно и спокойно щастливи. И си представях не пътувания в чужбина, не шумно общество, не блясък, а съвсем друг — тих, семеен живот на село, с вечна готовност за самопожертвуване, с вечна взаимна любов и с вечно съзнание за тихото и помагащо навсякъде провидение.

Причестих се, както и предполагах, на рождения си ден. В гърдите си усещах такова пълно щастие, когато се връщах този ден от черква, че се страхувах от живота, страхувах се от всяко впечатление, от всичко онова, което можеше да наруши това щастие. Но едва-що бяхме слезли от колата пред входа на нашия дом, когато чухме да трополи по моста познатият кабриолет и аз видях Сергей Михайлич. Той ме поздрави и ние влязохме заедно в гостната. Никога, откакто го познавах, не съм била тъй спокойна и решителна с него, както тази сутрин. Чувствувах у себе си цял нов свят, който той не разбираше и който стоеше по-високо от него. Не чувствувах с него ни най-малко смущение. Той разбираше може би защо ставаше това и беше особено нежно-смирено и набожно-внимателно към мене. Аз се приближих до пианото, но той го заключи и скри ключа в джоба си.

— Не разваляйте настроението си — каза той, — сега в душата ви е такава музика, по-хубава от всяка музика в света.

Бях му благодарна за това и едновременно ми беше малко неприятно, че той твърде лесно и ясно разбираше всичко, което трябваше да бъде тайна в душата ми за всички. На обяда той каза, че е дошъл да ме поздрави и едновременно да се сбогува, защото утре

заминава за Москва. Като казваше това, той гледаше Катя; но после бързо погледна към мене — и аз видях, че той се страхува да не би да забележи вълнение на лицето ми. Но аз не се учудих, не се разтревожих, дори не запитах задълго ли заминава. Знаех, че той ще каже това — и знаех, че няма да замине. Отде знаех това? Сега никак не мога да си обясня, но в този паметен ден ми се струваше, че знаех всичко, което е било и което ще бъде. Бях като в щастлив сън, когато всичко, каквото и да се случи, изглежда, че вече е било и всичко това аз отдавна зная, и всичко това пак ще бъде, и аз зная, че ще бъде.

Той искаше да замине веднага след обяд, но Катя, уморена от черковната служба, отиде да си полегне и той трябваше да почака, докато тя се събуди, за да се сбогува с нея. В салона грееше слънце, ние излязохме на терасата. Щом седнахме и аз най-спокойно започнах да говоря онова, което трябваше да реши участието на моята любов. И започнах да говоря ни по-рано, ни по-късно, а в същата минута, когато седнахме, и нищо още не беше казано, разговорът нямаше още никакъв тон и характер, който би могъл да попречи на онова, което исках да кажа. Сама не разбирам откъде се взеха у мене това спокойствие, тази решителност и точност в изразите. Сякаш не аз, а нещо независимо от моята воля говореше в мене. Той седеше срещу мене, облакът на перилата, и притеглил към себе си клонче люляк, късаше листата му. Когато започнах да говоря, той отпусна клончето и опря глава на ръката си. Това можеше да бъде поза на човек, напълно спокоен или развълнуван.

— Защо заминавате? — запитах аз важно, като отсичах бавно сричките и гледах право в него.

Той не отговори веднага.

— Работа! — каза и сведе очи.

Разбрах колко трудно му беше да лъже пред мене, и то по въпрос, който му бе зададен тъй искрено.

— Чуйте — казах аз, — вие знаете какъв е днешният ден за мене. По много причини този ден е твърде важен. Ако ви питам, то не е, за да покажа съчувствие (знаете, че свикнах с вас и ви обичам), питам ви, защото ми е нужно да зная. Защо заминавате?

— Много ми е трудно да ви кажа истината, защо заминавам — каза той. — През тази седмица аз много мислих за вас и за себе си и реших, че трябва да замине. Вие разбирате защо и ако ме обичате,

няма повече да ме питате. — Той потри челото си с ръка и закри с нея очите си. — Това ми тежи... А вие разбирате.

Сърцето ми започна силно да бие.

— Не мога да разбера — казах аз, — *не мога, а вие* ми кажете, за бога, заради днешния ден ми кажете, аз мога всичко спокойно да слушам...

Той промени позата си, погледна ме и отново притегли клончето.

— Впрочем — каза той, като помълча малко и с глас, който напразно искаше да се покаже твърд — макар да е и глупаво, и невъзможно да се разказва с думи, макар и да ми е тежко, ще се помъча да ви обясня — добави той, като се намръщи, сякаш изпитваше физическа болка.

— Е! — казах аз.

— Представете си, че е имало един господин. Да речем господин А — каза той, — стар, отживял времето си, и една госпожица Б, млада, щастлива, още невидяла нито хората, нито живота. Поради разни семейни отношения той я обикнал като дъщеря и не се страхувал да я обикне иначе.

Той млъкна, но аз не го прекъсвах.

— Но той забравил, че Б е тъй млада, че животът за нея е още играчка — продължаваше той изведнъж бързо и решително и без да ме гледа — и че е лесно да я обикне иначе, че това за нея ще бъде весело. И той направил грешка и изведнъж почувствувал, че друго чувство, тежко като разкаяние, се промъква в душата му и се изплашил. Изплашил се, че ще се развалят техните предишни приятелски отношения, и решил да замине, преди тези отношения да са се развалили. — Като казваше това, той пак, сякаш небрежно, започна да трие очите си с ръка и ги закри.

— Защо се е страхувал да я обикне иначе? — казах едва чуто аз, като сдържах вълнението си и гласът ми беше спокоен; но нему, изглежда, той се стори шеговит. Отговори ми сякаш с оскърбен тон.

— Вие сте млада — каза той, — аз не съм млад. Вас ви се иска да играете, а на мене е нужно друго. Играйте, но само не с мене, иначе ще повярвам и за мене ще бъде лошо, и на вас ще ви стане съвестно. Това казал А — прибави той, — но всичко това е глупост, а вие разбирате защо заминавам. И няма повече да говорим за това. Моля ви се!

— Не! Не! Ще говорим! — казах аз и в гласа ми затрептяха сълзи. — Той обичал ли я или не?

Той не отговори.

— А ако не я обичал, тогава защо си е играл с нея като с дете? — казах аз.

— Да, да. А е бил виновен — отговори той, като ме прекъсна бързо, — но всичко било свършено и те се разделили... като приятели.

— Но това е ужасно! И няма няма друг изход — едва продумах аз и се изплаших от онова, което казах.

— Да, има — каза той, като откри развълнуваното си лице и гледаше право към мене. — Има два различни изхода. Само, за бога, не ме прекъсвайте и ме разберете спокойно. Едни казват — започна той, като стана и се усмихна с болезнена, тежка усмивка, — едни казват, че А сглупил, безумно обикнал Б и й казал това... А тя само се засмяла. За нея това било шега, а за него — смисъл на целия му живот.

Аз трепнах и исках да го прекъсна, да му кажа, че не бива да говори за мене, но той, като ме задържа, сложи ръката си върху моята.

— Почакайте — каза с разтреперан глас, — други казват, че тя уж го съжалила, въобразила си, бедната, не видяла хора, че тя наистина може да го обича и се съгласила да му стане жена. И той, безумният, повярвал, повярвал, че целият му живот ще започне отново, но тя сама видяла, че го е излъгала... и че той я е излъгал... Да не говорим повече за това — заключи той, явно без да има сили да говори по-нататък, и започна мълчаливо да ходи пред мене.

Той каза „да не говорим повече“, а аз виждах, че с всички сили на душата си чакаше моята дума. Аз исках да говоря, но не можех, нещо притискаше гърдите ми. Погледнах го, той беше бледен и долната му устна трепереше. Стана ми жал за него. Направих усилие и изведнъж, разбивайки силата на мълчанието, което ме сковаваше, заговорих с глас тих, вътрешен, който, страх ме беше, че може да пресекне всяка секунда.

— А третият изход — казах аз и спрях, но той мълчеше, — а третият изход: че той не я обичал, а само й причинил мъка, голяма мъка; и мислел, че е прав, заминал и дори се гордеел. Вие се шегувате, а не аз; аз още от първия ден ви обикнах, обикнах ви — повторих аз и на тази дума „обикнах“ гласът ми неволно от тих, вътрешен, преля в див вик, който уплаши самата мене.

Той стоеше бледен насреща ми, устната му трепереше все по-силно и по-силно и две сълзи се показаха на бузите му:

— Това не е хубаво! — почти извиках аз, чувствайки, че се задъхвам от горчиви, неизплакани сълзи. — Защо — казах аз и станах, за да избягам от него.

Но той не ме пусна. Главата му лежеше на коленете ми, устните му целуваха моите още треперещи ръце и сълзите му ги мокреха.

— Боже мой, ако знаех — продума той.

— Защо? Защо? — все още повтарях аз, а в душата ми преливаше щастие, навеки отлетяло, щастие, което не се връща.

След пет минути Соня тичаше горе при Катя и викаше да я чуят всички в къщи, че Маша иска да се жени за Сергей Михайлич.

V

Нямаше причини да отлагаме нашата сватба и нито аз, нито той желяхеме това. Наистина Катя искаше да замине за Москва и да купува и поръчва прикя и майка му настояваше той, преди да се ожени, да се снабди с нова карета, да се обзаведе с нови мебели и да постави в къщата нови тапети, но ние двамата настоявахме всичко това да се направи после, щом като е толкова необходимо, а да се венчеем две недели след моя рожден ден, тихо, без прикя, без гости, без шафери, вечери, шампанско и всички такива условни принадлежности на женитбата. Той ми разказваше как майка му била недоволна, че сватбата трябвало да стане без музика, без планини от сандъци и без основно подновяване на цялата къща — не като нейната сватба, която струвала тридесет хиляди; и как тя сериозно и тайно от него, като преглеждала сандъците в килера, се съветвала с икономката Марюшка за някакви най-необходими за нашето щастие килими, пердета и подноси. От моя страна Катя правеше същото с бавачката Кузминишна. И за тази работа с нея не можеше да се говори на шега. Тя беше твърдо убедена, че ние, говорейки помежду си за нашето бъдеще, само нежничим, вършим глупости, както е и присъщо на хора в такова положение; но същественото е, че нашето бъдещо щастие ще зависи само от правилното скрояване и ушиване на ризите и поръбването на покривките и салфетките. Между Покровское и Николское всеки ден по няколко пъти тайно се съобщаваше кое къде е купено и приготвено и макар външно отношенията между Катя и майка му да изглеждаха най-нежни, чувствуваше се вече между тях малко враждебна, но съвсем тънка дипломация. Татяна Семьоновна, майка му, с която сега се запознах по-отблизо, беше надута, строга домакиня и господарка от старото време. Той я обичаше не само като син, по дълг, но я обичаше като човек, смяташе, че тя е най-хубавата, най-умната, най-добрата, най-любещата жена на света. Татяна Семьоновна беше винаги добра към нас и особено към мене и се радваше, че нейният син се жени, но когато отидох при нея като годеница, стори ми се, че тя искаше да ми даде да почувствувам, че

като партия за нейния син аз бих могла да бъда и по-добра и че не би било зле винаги да помня това. И аз напълно я разбихах и бях съгласна с нея.

През тези две последни седмици ние се виждахме всеки ден. Той пристигаше по обяд и оставаше до полунощ. Но макар да казваше — и аз знаех, че казва истината, — че без мене той не живее, никога не прекарваше с мене целия ден и се стараеше да продължава да се занимава със своите работи. Нашите външни отношения до самата сватба си оставаха същите, както и преди, ние продължавахме да си говорим на *ви*, той не целуваше дори ръката ми и не само не търсеше, но дори избягваше случаите да остава насаме с мене. Сякаш се страхуваше да се отдаде на твърде голямата, вредна нежност, която имаше в него. Не зная той или аз се бях изменила, но сега се чувствах съвсем равна нему, не намирах вече в него оная престорена простота, която преди не ми харесваше, и често пъти с наслада виждах пред себе си вместо внушаващия уважение и страх мъж, кротко и забравило се от щастие дете. „Та той си е бил такъв! — често мислех аз. — И той е също такъв човек като мене, нищо повече.“ Сега ми се струваше, че той е цял пред мене, че аз напълно го познавам. И всичко, което научавах, беше така просто и така ми допадало. Дори плановите му за нашия съвместен бъдещ живот бяха и мои планове, само че те изпъкваха по-ясно и по-хубаво в неговите думи.

Времето през тези дни беше лошо и ние прекарвахме повече в стаите. Най-хубавите душевни разговори ставаха в къта между пианото и прозорчето. На близкия черен прозорец се отразяваше пламъкът на свещите, по лъскавото стъкло от време на време удряха и течаха капки. По покрива трополеше, в локвата шляпаше вода от улука, от прозореца теглеше влага. И някак още по-светло, по-топло и по-радостно изглеждаше в нашия кът.

— Знаете ли, отдавна исках да ви кажа нещо — каза той веднъж, когато се заседяхме до късно в този кът. — Докато свирехте, аз все мислех за това.

— Нищо не казвайте, всичко зная — казах аз.

Той се усмихна.

— Да, наистина, да не говорим.

— Не, кажете какво — запитях аз.

— Ето какво. Помните ли историята за А и Б, която ви разказвах?

— Как няма да помня тази глупава история. Добре, че се свърши тъй...

— Да, още малко и цялото ми щастие щеше да бъде унищожено от самия мене. Вие ме спасихте. Но важното е, че тогава аз всичко лъжех и ми е съвестно, искам сега да се доизкажа.

— Ах, моля, не е нужно.

— Не се страхувайте — каза той, като се усмихваше. — Аз трябва само да се оправдая. Когато почнах да говоря, исках да разсъждавам.

— Защо да се разсъждава — казах аз, — това никога не е нужно.

— Да, аз разсъждавах лошо. След всичките ми разочарования и грешки в живота, когато пристигнах сега в село, казах си толкова решително, че любовта за мене е свършена, че ми остават само задълженията да доизживея живота си, та аз дълго време не си давах сметка какви са моите чувства към вас и докъде могат те да ме заведат. Аз се надявах и не се надявах, ту ми се струваше, че вие кокетничите, ту ми се искаше да вярвам — и сам не знаех какво ще правя. Но след онази вечер — спомняте ли си, когато се разхождахме през нощта из градината — аз се изплаших, моето сегашно щастие ми се стори твърде голямо и невъзможно. А какво би било, ако си бях позволил да се надявам и излезеше напразно? Но, разбира се, аз мислех само за себе си; защото съм отвратителен егоист.

Той помълча, загледан в мене.

— Все пак не е съвсем глупаво онова, което казах тогава. Все пак е можело и е трябвало да се страхувам. Аз толкова много вземам от вас и толкова малко мога да ви дам. Вие сте още дете, вие сте пъпка, която тепърва ще разцъфва, вие за пръв път обичате, а аз...

— Да, кажете ми наистина — казах аз, но изведнъж ми стана страшно за неговия отговор. — Не, не трябва — добавих аз.

— Дали съм обичал по-рано? Да? — каза той, доловил веднага моята мисъл. — Това мога да ви кажа. Не, не съм обичал. Никога нищо подобно на това чувство... — Но изведнъж сякаш някакъв тежък спомен се мярна в неговото въображение. — Не, и тук ми е необходимо вашето сърце, за да имам право да ви обичам — каза тъжно той. — И тъй, нима не биваше да се замисля, преди да кажа, че ви обичам? Какво ви давам аз? Любовта си — наистина.

— Нима това е малко? — казах аз, като го гледах в очите.

— Малко, приятелко моя, за вас е малко — продължаваше той. — Вие сте красива и млада! Аз сега често не спя по цели нощи от щастие и все мисля върху едно: как ще живеем заедно. Преживял съм много и ми се струва, че намерих онова, което е нужно за щастieto. Тихият, уединен живот в нашето затънтено село, възможността да правим добро на хората, на които е тъй леко да се прави добро, към което те не са свикнали; после трудът — труд, който, изглежда, принася полза; после почивката, природата, книгите, музиката, любовта към близкия човек — ето моето щастие, повече от което не съм мечтал. А над всичко туй един такъв приятел като вас, семейство може би и всичко, което може само да желае човек.

— Да — казах аз.

— За мене, който съм прекарал младостта си — да, но не за вас — продължаваше той. — Вие още не сте живели, вие може би ще поискате да дирите щастieto и в друго и може би в друго ще го намерите. На вас ви се струва сега, че това е щастие, защото ме обичате.

— Не, аз винаги съм желала и обичала този тих семеен живот — казах аз. — И вие казвате същото това, което аз съм мислила.

Той се усмихна.

— Това само ви се струва, приятелко моя. А за вас то не е достатъчно. Вие сте красива и млада — повтори той замислено.

Но аз се разсърдих, че той не ми вярваше и като че ме укоряваше за моята красота и младост.

— Тогава заради какво ме обичате? — казах сърдито аз. — Заради младостта или заради мене самата?

— Не зная, но ви обичам — отговори той, като ме гледаше със своя внимателен, привличащ поглед.

Аз нищо не отговорих и неволно го гледах в очите. Изведнъж с мене се случи нещо странно: най-напред престанах да виждам околните предмети, после лицето му изчезна, блестяха само очите му пред мене, сякаш точно срещу моите очи; после ми се стори, че тези очи са в мене, всичко се замъгли, аз нищо не виждах и трябваше да замижа, за да се освободя от чувството на наслада и страх, което будеше в мене този поглед...

В навечерието на деня, определен за сватбата, времето се оправи. И след дъждовете, започнали през лятото, проясни се първата студена

и звездна есенна вечер. Всичко беше мокро, студено, светло и в градината за пръв път се чувствуваше есенният простор, пъстрота и оголеност. Небето беше ясно, студено и бледо. Тръгнах да спя, щастлива от мисълта, че утре, в деня на нашата сватба, времето ще бъде хубаво.

Този ден се събудих от слънцето и мисълта, че вече днес... като че ме изплаши и учуди. Излязох в градината. Слънцето току-що беше изгряло и блестеше, отразено през оголените жълтеещи липи на алеята. Пътеката беше постлана с листа, които шумоляха. Набръчканите ярки гроздове на калината червенееха по клоните с попарени от сланата редки извити листа, гергините се бяха свили и бяха почернели. Сланата за пръв път лежеше като сребро върху бледата зеленина на тревата и по поломената лобода около къщи. На ясното студено небе нямаше и не можеше да има нито сдин облак.

„Нима днес? — питах се аз, не вярвайки на своето щастие. — Нима утре вече ще се събудя не тук, а в чуждия, в николския дом с колоните? Нима няма повече да го очаквам и посрещам и да говоря по цели вечери и нощи за него с Катя? Няма да седя с него при пианото в покровския салон? Няма да го изпращам и да се страхувам за него в тъмните нощи?“ Но аз си спомнях, вчера той каза, че дохожда за последен път, а Катя ме караше да пробвам венчалната рокля и каза: „За утре“; и аз вярвах за миг и отново се съмнявах. „Нима от днес ще живея там със свекърва си, без Надежда, без стария Григорий, без Катя? Няма да целувам вечер бавачката си и да чувам как тя по стар навик, като ме прекръсти, ще каже: «Лека нощ, господарке»? Няма да уча Соня и да играя с нея, и да ѝ тропам по стената сутрин, и да чувам звънкия ѝ смях? Нима днес аз ще стана чужда за самата себе си и новият живот на осъществяването на моите надежди и желания се открива пред мене? Нима завинаги е този нов живот?“ Очаквах го с нетърпение, беше ми тежко сама с тези мисли. Той пристигна рано и само с него аз напълно повярвах, че днес ще стана негова жена и тази мисъл престана да бъде страшна за мене.

Преди обяд отидохме в нашата черква да отслужим панихида за баща ми.

„Ако той беше жив сега!“ — мислех аз, като се връщахме у дома; и мълчаливо се облягах на ръката на човека, който беше най-добрият приятел на оногова, за когото мислех. По време на молитвата, когато

свеждах глава до студените камъни на пода на параклиса, аз тъй живо си представях своя баща, тъй вярвах, че неговата душа ме разбира и благославя моя избор, че и сега ми се струваше, че душата му е тук, лети над нас и аз чувствавам неговата благословия. И спомените, и надеждите, и щастието, и мъката се сливаха в мене в едно тържествено и приятно чувство, с което хармонираха този неподвижен свеж въздух, тишината, оголялото поле и бледото небе, отдето падаха и заливаха всичко блестящи, но слаби лъчи, които се опитваха да опарят бузата ми. Струваше ми се, че този, с когото вървах, разбираше и споделяше моето чувство. Той вървеше тихо и мълчаливо и на неговото лице, към което поглеждах от време на време, се изразяваше същото силно чувство — хем печал, хем радост, както беше и в природата, и в моето сърце.

Изведнъж той се обърна към мене, видях, че искаше да ми каже нещо. „Какво ли ще бъде, ако той ми заговори не за това, за което аз мисля?“ — мина ми през ума. Но той заговори за баща ми, дори без да го назовава.

— А веднъж той на шега ми каза: „Ожени се за моята Маша!“ — каза той.

— Колко щастлив щеше да бъде той сега! — казах аз, като притисках по-силно до себе си ръката, която държеше моята ръка.

— Да, вие бяхте още дете — продължи той, загледан в моите очи, — аз целувах тогава тия очи и ги обичах само затуй, че те приличаха на него, и не мислех, че те сами по себе си ще станат тъй скъпи за мене. Аз ви наричах тогава Маша.

— Говорете ми на „ти“ — казах аз.

— Аз току-що исках да ти кажа „ти“ — промълви той, — едва сега ми се струва, че ти си напълно моя — и спокойният, щастлив, привличащ поглед се спря върху мене.

И ние все вървахме по полската неутъпкана пътечка през смачканите, набити стърнища; и чувах се само стъпките и гласовете ни. От едната страна през дола до далечната безлистна горичка се простираха сивкави стърнищата, където, встрани от нас, един мужик прокарваше беззвучно с ралото все по-широка и по-широка черна ивица. Пръснатият при височината табун като че беше близо до нас. От другата страна и отпред, до градината и до нашия дом, който се виждаше зад нея, се чернееха и тук-там вече се зеленееха засетите със

зимница и размразени ниви. Върху всичко блестеше слабото слънце, навсякъде висеха дълги влакнести паяжини. Те летяха във въздуха около нас и се стелеха по съхнещото от студа стърнище, падаха в очите ни, по косите, по дрехите. Когато говорехме, гласовете ни звучаха и се задържаха над нас в неподвижния въздух, сякаш ние бяхме единствени сред целия свят и единствени под този син свод, на който, пламвайки и треперейки, играеше слабото слънце.

На мене също ми се искаше да му кажа *ти*, но се срамувах.

— Защо вървиш тъй бързо? — казах аз изведнъж и почти шепнешком и неволно се изчервих.

Той тръгна по-бавно и ме загледа още по-нежно, по-весело и щастливо.

Когато се върнахме у дома, там вече беше майка му и гостите, без които не можехме да минем, и дори до момента, когато излязохме от черквата и седнахме в каретата, за да тръгнем за Николское, аз не останах насаме с него.

Черквата беше почти празна, аз виждах с едно око само майка му, която стоеше на килимчето при клироса, Катя в боне с лилави панделки и сълзи по бузите и двама-трима от прислужниците, устремили любопитни погледи в мене. Него аз не гледах, но чувствавах тук, до себе си, присъствието му. Ослушвах се в думите на молитвите, повтарях ги, но в душата ми нищо не отекуваше. Не можех да се моля и гледах тъпо иконите, свещите, извезания кръст на гърба на свещеника, иконостаса, прозореца на черквата — и нищо не разбирах. Само чувствавах, че над мене се извършва нещо необикновено. Когато свещеникът се обърна с кръста към нас, поздрави ни и каза, че той ме е кръстил и ето, бог наредил и да ме венчее, когато Катя и майка му ни целунаха и се чу гласът на Григорий, който викаше каретата, аз се учудих и се изплаших, че вече всичко е свършено, а пък в душата ми не бе станало нищо необикновено, което да съответствува на извършеното над мене тайнство. Ние с него се целунахме и тази целувка беше тъй странна, чужда на нашето чувство. „И само това“ — помислих аз. Излязохме в преддверието, звукът на колелата се разнесе шумно под свода на черквата, свеж въздух лъхна в лицето ми, той сложи шапката си, хвана ме за ръка и ме настани в каретата. От прозореца на каретата видях студената луна със сияние около нея. Той седна до мене и затвори вратичката. Нещо ме бодна в

сърцето. Сякаш ми се стори оскърбителна увереността, с която той направи това. Чух Катя, като извика да завия главата си, колелата затрополяха по камъните, после по мекия път и ние тръгнахме. Свита в единия ъгъл на каретата, аз гледах през прозореца далечните светли полета и пътя, който се губеше в студеното сияние на луната. И без да го гледам, аз го чувствавах тук, до себе си. „Е, какво, само това ли ми даде минутата, от която очаквах толкова много?“ — помислих аз; и сякаш все ми се струваше унижително и оскърбително, че седя сама тъй близко до него. Обърнах се към него с намерение да му кажа нещо. Но думица не можех да отроня, като че го нямаше вече в мене предишното чувство на нежност, а бяха го заменили чувствата на обида и страх.

— До тази минута не вярвах, че това може да стане — тихо отговори той на моя поглед.

— Да, но, кой знае защо, мене ме е страх — казах аз.

— От мене ли се страхуваш, мила моя? — каза той, като взе ръката ми и склони главата си към нея.

Моята ръка остана безжизнена в неговата ръка и сърцето ми усещаше болка от студ.

— Да — прошепнах аз.

Но ето че сърцето ми изведнъж заби по-силно, ръката ми потрепера и стисна неговата ръка, стана ми топло, очите ми диреха в полутъмната неговия поглед и аз изведнъж почувствах, че не се страхувам от него, че този страх всъщност е любов, нова и още по-нежна и по-силна любов, отколкото преди. Почувствах, че цяла съм негова и че съм щастлива от неговата власт над мене.

ЧАСТ ВТОРА

VI

Дни, седмици, два месеца уединен селски живот минаха незабелязано, както изглеждаше тогава; а при това чувствата, възнанията и щастието на тия два месеца биха стигнали за цял живот. Моите и неговите мечти за уреждането на нашия селски живот се сбъднаха съвсем не така, както очаквахме. Но нашият живот не беше по-лош от мечтите ни. Нямаше го строгия труд, изпълнението на дълга за саможертва и живота за другия, което аз си въобразявах, когато бях годеница; напротив, имаше едно себелюбиво чувство на любов помежду ни, желание да бъдеш любим, безпричинна постоянна веселост и забрава на всичко в тоя свят. Наистина той понякога се оттегляше да се занимава в своя кабинет, понякога отиваше по работа в града и обикаляше стопанството; но аз виждах с каква мъка той се отделяше от мене. И самият той после признаваше как всичко на света, където ме е нямало мене, му изглеждало такава глупост, че той не можел да разбере как е възможно да се занимава с него. Същото беше и с мене. Аз четях, занимавах се и с музика, и с мамичка, и с училището; но всичко туй вършех само защото всяко от тия занимания беше свързано с него и беше достойно за неговото одобрение; но щом мисълта за него нямаше нещо общо с някаква работа, ръцете ми се отпускаха и ми се струваше толкова забавно да помисля, че има на света нещо освен него. Може би това беше лошо, себелюбиво чувство; но това чувство ми носеше щастие и ме издигаше високо над целия свят. Единствен само той съществуваше на света за мене, а него аз смятах за най-прекрасния, непогрешим човек в света; и затова аз не можех да живея за нищо друго освен за него, освен за туй да бъда в неговите очи онова, което той ме смяташе. А той ме смяташе първа и най-прекрасна жена в света, надарена с всички възможни добродетели; и аз се стараех да бъда тази жена в очите на първия и най-добрия човек в света.

Веднъж той влезе при мене в стаята по времето, когато се молах на бога. Аз се обърнах, погледнах го и продължих да се моля. Той седна до масата, за да не ми пречи, и разтвори една книга. Но на мене

ми се стори, че той ме гледа и аз се озърнах. Той се усмихна; аз се разсмях и не можах да се моля.

— А ти моли ли се вече? — запитах аз.

— Да. Но ти продължавай, аз ще изляза.

— Но ти се молиш, нали?

Без да отговори, той искаше да излезе, но аз го задържах.

— Мили мой, моля ти се, заради мене, да прочетем заедно молитвата.

Той застана до мене и отпуснал неумело ръце, със сериозен израз на лицето, като се запъваше, почна да чете. От време на време се обръщаше към мене, диреше одобрение и помощ по лицето ми.

Когато свърши, аз се засмях и го прегърнах.

— Само ти, само ти! Сякаш отново съм десетгодишен — каза той, като се червеше и целуваше ръцете ми.

Нашата къща беше една от старите селски къщи, в които, с уважение и обич едно към друго, бяха проживели няколко родствени поколения. От всичко лъхаха хубави, честни семейни спомени, които изведнъж, щом влязох в тази къща, сякаш станаха и мои спомени. Наредбата и редът в къщи се поддържаха от Татяна Семьоновна по старому. Не може да се каже, че всичко беше изящно и красиво; но като се почне от прислугата и се свърши с мебелите и ястията, всичко беше изобилно, всичко беше чисто, здраво, акуратно и внушаваше уважение. В гостната мебелите бяха подредени симетрично, по стените бяха окачени портрети, а подът бе постлан с домашни черги и килимчета. В стаята с меката мебел имаше стар роял, шкафчета от два различни модела, канапета и масички с бронз и инкрустации^[1]. В моя кабинет, подреден старателно от Татяна Семьоновна, бяха сложени най-хубавите мебели от различни векове и стилове, между другото и едно старо огледало, което отначало аз никак не можех да гледам без смущение, но което после, като стар приятел, ми стана скъпо. Татяна Семьоновна не се чуваше, ала всичко в къщи вървеше като навит часовник, макар да имаше много излишни хора. Но всички тия хора, които носеха меки ботуши без токове (Татяна Семьоновна смяташе скърцането на подметките и тропота на токовете най-неприятното нещо на света), всички тези хора изглеждаха горди със своето звание, трепереха пред старата господарка, гледаха на мене и на мъжа ми с покровителствена нежност и, изглежда, вършеха своята работа с

особено удоволствие. Всяка събота редовно в къщи се миеха подовете и се изтупаха килимите, всяко първо число се отслужваха молебени с водосвет, на именните дни на Татяна Семьоновна, на сина ѝ (и на моя — за пръв път тази есен) се уреждаха пиршества за цялата околност. И всичко това се е правело неизменно още от времето, откогато се помнела Татяна Семьоновна. Моят мъж не се месеше в домакинските работи, занимаваше се само с полското стопанство и със селяните, и то се занимаваше много. Ставаше дори и през зимата много рано, тъй че, като се събудех, вече не го сварвах. Той се връщаше обикновено за чая, който пиехме сами, и почти винаги по това време, след грижите и неприятностите по стопанството, се намираше в онова особено весело разположение на духа, което ние наричахме *див възторг*. Аз често исках да ми разкаже какво е правил сутринта и той ми разказваше такива глупости, че и двамата се превивахме от смях; понякога исках да разказва сериозно и той, сдържайки усмивката си, разказваше. Аз го гледах в очите, гледах неговите движещи се устни и нищо не разбирах, само се радвах, че го виждам и чувам гласа му.

— Е, какво казах? Повтори! — питаше той. Но аз нищо не можех да повторя. Толкова смешно ми беше, че той разказва на мене не за себе си и за мене, а за нещо друго. Като че не е все едно, каквото и да бе ставало там. Едва много по-късно аз започнах по малко да разбирам и да се интересувам от неговите грижи. Татяна Семьоновна не излизаше до обяд, пиеше чай сама и ни поздравяваше само чрез посредници. В нашия особен, безумно щастлив свят звучеше някак странно гласът от нейния друг, солиден, порядъчен кът и аз често пъти не можех да се сдържам и отговарях само със смях на прислужничката, която, кръстосала ръце, бавно докладваше, че Татяна Семьоновна ѝ наредила да научи как сме почивали след вчерашната разходка, а за себе си наредила да доложи, че през цялата нощ я е болял хълбокът и че някакво глупаво куче лаело в селото непрекъснато и ѝ пречило да спи. „Освен това нареди да питам дали ви се харесват днешните бисквити и ме замоли да отбележа, че днес ги е пекъл не Тарас, а за пръв път, за опит, Николаша и че той, значи, е пекъл доста добре гевречетата, но сухарите прегорил.“ До обяда ние малко време бивахме заедно. Аз свирех, четях сама, той пишеше, после пак излизаше; но за обяд, в четири часа, ние се събирахме в гостната, мамичка се показваше от стаята си и се явяваха бедните дворянки, страннички,

каквито винаги живееха по две-три у дома. Редовно всеки ден мъжът ми, по стар навик, когато мамичка идваше за обяд, ѝ подаваше ръка; но тя искаше другата си ръка той да подаде на мене, тъй че редовно всеки ден ние се сблъскахме и обърквахме пред вратата. По време на обяда председателствуваше мамичка и разговорът беше прилично-разумен и малко тържествен. Обикновените думи, които разменяхме с мъжа си, приятно нарушаваха тържествеността на тези обедни заседания. Между сина и майката понякога се завързваха спорове и закачки; аз особено обичах тия спорове и закачки, защото в тях по-силно от всичко намираше израз нежната и силна любов, която ги свързваше. След обяда татат седнаше на голямото кресло в гостната и стриваше тютюн или разрязваше новополучени книги, а ние четяхме гласно или отивахме в стаята с меката мебел при пианото. Ние много четяхме заедно тогава, но музиката беше наша най-любима и най-хубава наслада, която всеки път засягаше нови струни в сърцата ни и сякаш отново ни откриваше един на друг. Когато свирех неговите любими парчета, той седнаше на един отдалечен диван, където аз почти не го виждах, и от свенливост се мъчеше да скрие впечатлението, което произвеждаше върху него музиката; но често, когато той не очакваше това, аз ставах от пианото, отивах при него и се мъчех да намеря по лицето му следи от вълнение, неестествен блясък и влага в очите, които той напразно се мъчеше да скрие от мене. На мамичка често ѝ се искаше да ни погледа в салона, но, изглежда, се страхуваше да не ни притесни и понякога, сякаш без да ни гледа, минаваше през салона с престорено-сериозно и равнодушно лице; но аз знаех, че тя няма защо да отива в стаята си и тъй скоро да се връща. Вечерният чай наливах аз в голямата гостна и пак всички домашни се събираха край масата. Това тържествено заседание при огледално блесналия самовар и поднасянето на чашите и чашките ме смущаваха дълго време. Все ми се струваше, че не съм достойна за тази чест, че съм твърде млада и лекомислена, за да въртя крана на този толкова голям самовар, да слагам чашата върху подноса на Никита и да казвам: „На Петър Иванович, на Маря Минична“, да питам: „Сладко ли е?“ и да слагам бучки захар на бавачката и на старите прислужници. „Славно, славно — често повтаряше мъжът ми, — сякаш си голяма“ и това още повече ме смущаваше.

След чая татап нареждаше картите за пасианс или слушаше гаданията на Маря Минична; после ни целуваше и прекръстваше и ние отивахме в стаите си. Но най-често ние оставахме двама до след полунощ и това беше най-хубавото и приятно време. Той ми разказваше за своето минало, правехме планове, философствувахме понякога и се стараехме да говорим все тихичко, за да не ни чуят горе и да не кажат на Татьяна Семьоновна, която настояваше да си лягаме рано. Понякога, като огладнявахме, отивахме тихичко при бюфета, вземахме студена закуска под протекцията на Никита и я изяждахме на свещ в моя кабинет. Живеехме с него като чужди в този голям стар дом, в който над всичко властвуваше строгият дух на миналото и на Татьяна Семьоновна. Не само тя, но и слугите, старите моми, мебелите, картините ми внушаваха уважение, известен страх и съзнанието, че ние с него тук не сме съвсем на мястото си и че трябва да живеем тук много предпазливо и внимателно. Като си спомням сега, виждам, че много неща — и този неизменен ред, който ни стесняваше, и това множество от празни и любопитни хора в нашия дом — бяха неудобни, тежки; но тогава самата тази притесненост още повече оживяваше нашата любов. Не само аз, но и той не даваше да се разбере, че нещо не му харесва. Напротив, той като че сам се криеше от онова, което беше лошо. Лакеят на мамичка, Дмитрий Сидоров, страстен пушач, редовно всеки ден след обяд, когато ние бивахме в салона, отиваше в кабинета на мъжа ми да взема тютюн от чекмеджето; и трябваше да се види с какъв весел страх се приближаваше на пръсти към мене Сергей Михайлович и как, като даваше знак с пръст и намигаше, сочеше Дмитрий Сидорович, който никак не предполагаше, че го виждат. И когато Дмитрий Сидорович си излизаше, без да ни е забелязал, от радост, че всичко е завършило благополучно, както и при всеки друг случай — мъжът ми казваше, че съм прелест и ме целуваше. Понякога това спокойствие, всеопрощаване и като че равнодушие към всичко не ми харесваше — аз не забелязвах, че и с мене беше съвсем същото и смятах това за слабост. „Също като дете, което не смее да прояви волята си!“ — мислех аз.

— Ах, мила моя — отговори ми той, когато веднъж му казах, че ме учудва неговата слабост, — нима можеш да бъдеш от нещо недоволен, когато си тъй щастлив, както съм щастлив аз? По-леко е сам да отстъпиш, отколкото да принуждаваш другите, в туй аз отдавна

съм се убедил; и няма положение, в което да не можеш да бъдеш щастлив. А нам ни е тъй добре! Не мога да се сърдя; за мене сега няма лоши неща, има само жални и забавни. А най-важното — *le mieux est l'ennemi du bien*^[2]. Ще ми повярваш ли, когато чувам звънчето, когато получавам писмо, просто когато се събудя — става ми страшно. Страшно, че трябва да се живее, че нещо трябва да се измени; а по-хубаво от това, което е сега, не може да има.

Аз вярвах, но не го разбирах. Чувствувах се добре, но ми се струваше, че всичко това трябва да бъде така, а не иначе и че всякога с всички е тъй, но че има там някъде и друго, макар не по-голямо, но друго щастие.

Така минаха два месеца, дойде зимата със своите студове и виелици и аз, макар че той беше при мене, започнах да се чувствавам самотна, започнах да чувствавам, че животът се повтаря, а няма нито в мене, нито в него нищо ново и че, напротив, ние като че се връщаме към старото. Той започна да се занимава със своите работи без мене повече, отколкото преди и отново започна да ми се струва, че в душата му има някакъв особен свят, в който той не иска да ме пусне. Неговото постоянно спокойствие ме дразнеше. Обичах го не по-малко от преди и не по-малко от преди бях щастлива с неговата любов; но моята любов спря на едно място и повече не растеше, а освен любовта в душата ми започваше да се промъква и някакво ново, неспокойно чувство. Не ми беше достатъчно да го обичам, след като бях изпитала щастието да го обикна. Искях движение, а не спокойно течение на живота. Искях вълнения, опасности и саможертва за любовта. Чувствувах в себе си излишък от сили, който не намираше място в нашия тих живот. Връхлитаха ме пориви на тъга, която аз, като нещо лошо, се мъчех да скриям от него, и пориви на неукротима нежност и веселост, които го плашеха. Той преди мене забеляза моето състояние и предложи да заминем в града; но аз го молах да не заминаваме и да не променяме начина на живота си, да не нарушаваме своето щастие. И наистина бях щастлива; но се измъчвах от това, че щастието не ми струваше никакъв труд, никаква жертва, тогава, когато силите за труд и жертва ме изнуряваха. Обичах го и виждах, че съм всичко за него; но ми се искаше всички да виждат нашата любов, да ми пречат да обичам и аз все пак да го обичам. Умът и дори чувството ми бяха заети, но имаше едно друго чувство — младостта, нуждата от движение, което не

намираше удовлетворение в нашия тих живот. Защо той ми каза, че можем да заминем за града, щом само аз поискам това? Ако не беше ми казал това, може би аз щях да разбера, че чувството, което ме измъчва, е една пакостна глупост; моя е вината, че жертвата, която търсех, беше тук, пред мене, в подтискането на това чувство. Мисълта, че мога да се спася от тъгата само като се преселя в града, неволно ми дохождаше на ум; и заедно с туй беше ми и съвестно, и жално да го откъсна заради себе си от всичко, което той обичаше. А времето минаваше, снегът все повече и повече засипваше стените на къщата и ние все оставахме сами и сами, бяхме все същите един за друг; а там някъде, в блясък, в шум се вълнуваха, страдаха и се радваха тълпи хора, без да мислят за нас и за нашето изчезващо съществуване. Най-лошото за мене беше туй, че аз чувствах как привичките всеки ден сковаваха живота ни в една определена форма, как нашето чувство ставаше не свободно, а се подчиняваше на спокойното, безстрастно течение на времето. Сутрин бивахме весели, на обяд почтителни, вечер нежни. „Доброто!... — казвах си аз. — Хубаво е да се прави добро и да се живее честно, както казва той; но за това има време, а има нещо друго, за което само сега имам сили.“ Не това ми беше нужно, нужна ми беше борба; нужно ми беше чувството да ни ръководи в живота, а не животът да ръководи чувството. Искаше ми се да се приближа заедно с него над пропастта и да кажа: ето, една крачка — и ще се хвърля там; едно движение — и ще загина, а той, цял побледнял на края на пропастта, да ме вземе в своите силни ръце, да ме подържи над нея, тъй че сърцето ми да замре, и да ме отнесе, където иска.

Това състояние подеждуваше дори на моето здраве и нервите ми започнаха да се разстройват. Една заран се почувствувах по-зле, отколкото бивах обикновено; той се върна от кантората неразположен, което рядко се случваше с него. Аз веднага забелязах това и го запитах какво му е. Но той не искаше да ми каже, понеже не било важно. Както научих после, околийският началник викал наши селяни и поради неразположението си към моя мъж искал от тях незаконни неща и ги заплашвал. Мъжът ми не могъл да обърне всичко това откъм смешната и жалката му страна, а беше раздразнен и затова не искаше да говори с мене. Но на мене ми се стори, че той не искаше да говори с мене, защото ме смята дете, което не може да разбере онова, което го занимава. Аз се дръпнах настрана, млъкнах и казах да поканят за чая

Маря Минична, която ни беше на гости. След чая, който завърших особено бързо, аз отведох Маря Минична в салона и започнах да говоря с нея високо за някаква глупост, която в същност никак не ме интересуваше. Той ходеше из стаята и от време на време поглеждаше към нас. Кой знае защо, тези погледи ми действуваха тъй, че все повече и повече ми се искаше да говоря и дори да се смея; струваше ми се смешно всичко, което говорех аз самата, и всичко, което говореше Маря Минична. Без да ми каже нещо, той се оттегли в кабинета си и затвори вратата. Щом престанах да го чувам, моята веселост изведнъж изчезна, тъй че Маря Минична се зачуди и започна да ме пита какво ми е. Аз не ѝ отговорих, а седнах на дивана, доплака ми се. „Какво ли има толкова да мисли — казвах си аз. — Някаква глупост, която му изглежда важна, а ако само я сподели с мене, аз ще му покажа, че всичко това са празни работи. Не, за него е необходимо да мисли, че аз няма да го разбера, необходимо му е да ме унижава със своето величаво спокойствие и винаги той да бъде прав. Затова и аз съм права, когато ми е досадно, пусто, когато искам да живея, да се движа — мислех аз, — а не да стоя на едно място и да чувствавам как времето ме отминава. Аз искам да вървя напред и всеки ден, всеки час искам нещо ново, а той иска да спре, да спре и мене със себе си. А колко леко би му било! За това няма нужда да ме води в града, за това е нужно само да бъде такъв, каквато съм аз, да не се измъчва, да не се въздържа, а да живее естествено. Самият той ме съветва за това, а пък самият той не е естествен. Ето каква е причината!“

Чувствувах, че сълзите напират към сърцето ми и че съм настроена срещу него. Изплаших се от това раздразнение и тръгнах към него. Той седеше в кабинета си и пишеше. Като чу стъпките ми, обърна се за миг равнодушно, спокойно и продължи да пише. Този поглед не ми хареса; вместо да се приближа до него, аз заставах до масата, на която той пишеше, разтворих една книга и започнах да я разглеждам. Той още веднъж се откъсна от работата си и ме погледна.

— Маша, ти нямаш настроение? — каза той.

Отговорих му със студен поглед, който казваше: „Няма защо да питаш! Какви са тия любезности?“ Той поклати глава и плахо, нежно се усмихна, но за пръв път моята усмивка не отговори на неговата усмивка.

— Какво ти се е случило днес? — запитах аз. — Защо не ми каза?

— Глупости! Една малка неприятност — отговори той. — Но сега мога да ти кажа. Двама селяни отишли в града...

Но аз не го оставих да се доизкаже.

— Защо не ми каза още тогава, когато пиехме чай и аз те питах?

— Щях да ти кажа някаква глупост, сърдит бях тогава.

— Но на мене тогава именно ми беше нужно.

— Защо?

— Защо мислиш, че аз никога с нищо не мога да ти помогна?

— Как тъй мисля? — каза той и хвърли перото. — Аз мисля, че без тебе не мога да живея. Във всичко, във всичко ти не само ми помагаш, но ти правиш всичко. Виж я ти какво е измислила! — засмя се той. — Аз живея само с тебе. Всичко ми изглежда хубаво само поради туй, че ти си тук, че трябва да те...

— Да, зная това: аз съм едно мило дете, което трябва да успокояват — казах с такъв тон, че той ме погледна учудено, сякаш ме виждаше за пръв път. — Аз не искам спокойствие, достатъчно спокойствие има в тебе, дори предостатъчно — добавих аз.

— Но ето, виж как стои работата — започна бързо той, прекъсвайки ме, като видимо се страхуваше да ме остави да се изкажа докрай: — ти как би я преценила?

— Сега не искам — отговорих аз. Макар и да ми се искаше да го слушам, беше ми тъй приятно да наруша спокойствието му. — Не искам да играя на живот, искам да живея — казах аз — също, както и ти.

По лицето му, на което така бързо и живо се отразяваше всичко, се изписа болка и напрегнато внимание.

— Аз искам да живея наравно с тебе, с тебе...

Но аз не можах да се доизкажа: такава мъка, дълбока мъка се изрази на лицето му. Известно време той помълча.

— Но с какво ти не живееш наравно с мене? — каза той. — С туй, че не ти, а аз се разправям с началника и с пияните мужици...

— Не само това — казах аз.

— За бога, разбери ме, мила моя — продължаваше той, — аз зная, че тревогите винаги ни разстройват; живял съм и съм разбрал това. Аз те обичам и следователно не мога да не искам да те избавя от

тревогите. В това е смисълът на моя живот, в любовта ми към тебе: значи, не ми пречи да живея.

— Ти винаги си прав! — казах аз, без да го гледам.

Неприятно ми беше, че пак в неговата душа всичко беше ясно и спокойно, докато в моята имаше и досада, и чувство, прилично на разкаяние.

— Маша! Какво става с тебе? — каза той. — Не е въпросът дали аз съм прав или ти, а съвсем за друго: какво имаш против мене? Не отговаряй веднага, помисли си и ми кажи всичко, което мислиш. Ти си недоволна от мене и ти сигурно си права; но дай ми да разбера в какво съм виновен.

Но как можех да му разкрия душата си? Туй, че той ме разбира така изведнъж, че пак аз бях дете пред него, че не можех нищо да направя, което той да не разбира и да не е предвидял, ме развълнува още повече.

— Нямам нищо против тебе — казах аз. — Просто ми е досадно и ми се иска да не ми е досадно. Но ти казваш, че тъй трябва да бъде и пак ти си прав!

Казах това и го погледнах. Постигнах целта си: спокойствието му изчезна, уплаха и болка се четяха по лицето му.

— Маша — заговори той с тих, развълнуван глас. — Това, което правим ние с тебе сега, не е шега. Сега се решава нашата съдба. Моля те да не ми отговаряш нищо и да ме изслушаш. Защо искаш да ме мъчиш?

Но аз го прекъснах.

— Зная, ти ще бъдеш правият. По-добре не говори, ти си прав — казах аз студено, сякаш не аз, а някакъв зъл дух говореше в мене.

— Ако знаеше какво правиш! — каза той с треперещ глас.

Аз заплаках и ми стана по-леко. Той седеше до мене и мълчеше. Беше ми и жал за него, и съвестно за мене, и досадно за онова, което направих. Не гледах към него. Струваше ми се, че в тази минута той сигурно ме гледа или строго, или с недоумение. Обърнах се: към мене беше насочен кротък, нежен поглед, който сякаш молеше за прошка. Хванах ръката му и казах:

— Прости ми! Сама не зная какво говорих.

— Да, но аз зная какво говори ти и зная, че ти каза истината.

— Какво? — запитах аз.

— Че ние трябва да заминем за Петербург — каза той. — Тук сега няма какво да правим.

— Както обичаш — казах аз.

Той ме прегърна и ме целуна.

— Прости ми — каза той. — Виновен съм пред тебе.

Тази вечер дълго време му свирех, а той ходеше по стаята и шепнеше нещо. Той имаше навик да шепне и аз често го питах какво шепне, и той винаги, след като помислеше, ми отговаряше точно онова, което бе шепнал: повечето пъти стихове, а понякога ужасни глупости, но такива глупости, по които узнавах настроението на душата му.

— Какво шепнеш сега? — запитах аз.

Той спря, помисли, усмихна се и ми отговори с два стиха от Лермонтов:

*... А он, безумный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!*

„Не, той е нещо повече от човек; той всичко знае! — помислих аз. — Как да не го обичам!“

Станах, хванах го за ръка и заедно с него почнах да ходя, като се мъчех да попадна в такт със стъпките му.

— Да? — запита той, като ме погледна усмихнат.

— Да — казах аз шепнешком; и някакво весело разположение на духа обхвана и двамата ни, очите ни се смееха и ние правехме все по-големи и по-големи крачки и все повече и повече стъпвахме на пръсти. И със същата крачка, за голямо негодувание на Григорий и за почуда на мамичка, която бе наредила картите за пасианс в гостната, ние се отправихме през всички стаи в трапезарията и там спряхме, погледнахме се един друг и избухнахме в смях.

След две недели, преди празника, бяхме в Петербург.

[1] *Инкрустация* — художествено украсяване на предметите със седеф, дърво, метал и други. ↑

[2] По-хубавото е враг на хубавото. ↑

VII

Нашето пътуване за Петербург, седмицата, прекарана в Москва, неговите, моите роднини, настаняването ни в новата квартира, пътят, новите градове, лица — всичко това мина като насън. Всичко това беше тъй разнообразно, ново, весело, всичко това беше тъй топло и ярко осветено от неговото присъствие, от неговата любов, че тихият селски живот ми се струваше като нещо отдавнашно и нищожно. За голямо мое учудване вместо светска гордост и студенина, която очаквах да намеря в хората, всички ме посрещаха тъй непринудено-любезно и радостно (не само роднини, но и непознати), че, струваше ми се, всички те са мислили само за мене, очаквали са само мене, за да се чувствуват и самите те добре. Също тъй неочаквано за мене и в светския кръг, който ми се струваше най-добър, мнозина се оказаха познати на моя мъж, за които той никога не беше ми говорил; и често пъти ми се виждаше и странно, и неприятно да чувам от него строги мнения за някои от тия хора, които ми изглеждаха тъй добри. Не можех да разбера защо той се държеше тъй сухо с тях и, гледеше да отбягва много запознанства, които ми изглеждаха привлекателни. Струваше ми се, че колкото повече добри хора познаваш, толкова по-добре, а всички бяха добри.

— Ето, виждаш ли как ще се наредим — казваше той, преди да тръгнем от село; — тук ние сме малки крезовци, а там ще бъдем не особено богати и затова ще трябва да живеем в града само до Великден и да не посещаваме висшето общество, инак ще се объркаме; пък и за тебе не бих искал...

— Защо ми е висшето общество? — отговорих аз. — Само ще посетим театрите, роднините, ще чуем опера и хубава музика и ще се върнем в село дори преди Великден.

Но щом пристигнахме в Петербург, тези планове бяха забравени. Аз изведнъж се озовах в един тъй нов, щастлив свят, толкова много радости ме овладяха, такива нови интереси се явиха пред мене, че аз изведнъж, макар и несъзнателно, се отрекох от цялото си минало и от всички планове на това минало. „Всичко онова е било като на шега;

още не е било започнало; а ето това е истинският живот! И какво още ще има?“ — мислех си аз. Безпокойството и начеващата тъга, които ме тревожеха на село, изведнъж, като от някаква магия, съвсем изчезнаха. Любовта към мъжа ми стана по-спокойна и тук никога не помислях дали той не ме обича по-малко? Но аз и не можех да се съмнявам в неговата любов: всяка моя мисъл биваше тозчас разбрана, чувството споделено, желанието изпълнено от него. Неговото спокойствие тук изчезна или вече не ме дразнеше. При това аз чувствавах, че той, освен предишната си любов към мене, тука ми се и радва. Често пъти след някое посещение, ново запознанство или след някоя вечеря у нас, където аз, треперейки вътрешно от страх да не сбъркам, изпълнявах длъжността на домакиня, той казваше: „Браво, моето момиче! Чудесно! Не се страхувай. Наистина всичко е добре!“ И аз бях много радостна. Скоро след като пристигнахме, той писа писмо на майка си и когато ме извика да напиша и аз от себе си, не искаше да ми даде да прочета какво е написал, поради което аз, разбира се, настоях и го прочетох. „Вие не бихте познали Маша — пишеше той, — пък и самият аз не мога да я позная. Откъде се взема тази мила, грациозна самоувереност, вежливост^[1], дори светски ум и любезност. И всичко това е просто, мило, добродушно. Всички са във възторг от нея, пък и самият аз не мога да ѝ се нарадвам и ако беше възможно, бих я обикнал още повече.“

„А! Ето каква съм била!“ — помислих си. И тъй весело и хубаво ми стана, дори ми се стори, че го обичам повече. Моят успех сред всички наши познати беше съвсем неочакван за мене. От всички страни ми казваха, че там съм се харесала особено много на някой чичо, тук някаква леля била във възторг от мене, един ми казва, че в Петербург няма друга жена като мене, друга ме уверява, че само да поискам, мога да стана *най-изисканата* жена в обществото. Особено братовчедката на мъжа ми, княгиня Д., не млада светска жена, която внезапно се влюби в мене, повече от всички ми говори ласкателни неща, които ми завъртяха главата. Когато братовчедката ме покани за пръв път да идем на бал и помоли за това мъжа ми, той се обърна към мене и едва забележимо, като се усмихваше хитро, запита: искам ли да ида? Аз кимнах с глава в знак на съгласие и почувствах, че се изчервих.

— Като някаква престъпница признава какво ѝ се иска — каза той, смеейки се добродушно.

— Но нали ти казваше, че не бива да посещаваме висшето общество, пък и не обичаш — отговорих аз, като се усмихвах и го гледах с молец поглед.

— Ако много ти се иска, да идем — каза той.

— Наистина, по-добре да не ходим.

— Искат ли ти се? Много? — отново запита той.

Аз не отговарях.

— Висшето общество все още не е голяма беда — продължи той, — но светските неосъществени желания — те са и лоши, и грозни. Непременно трябва да отидем и ще отидем — заключи решително той.

— Право да ти кажа — казах аз, — нищо не ми се е искало тъй много, както да отида на този бал.

Ние отидохме и удоволствието, което изпитах, надмина всичките ми очаквания. На бала още повече отколкото преди ми се струваше, че аз съм център, около който всичко се движи, че само за мене е осветена тази голяма зала, свири музика и се е събрала тази тълпа от хора, които се възхищават от мене. Всички, като се почне от коафьора и прислужничката и се свърши с танцьорите и старците, които минаваха през залата, ми се струваше, че ми казваха или ми даваха да почувствувам, че ме обичат. Общото мнение, съставено за мене на този бал и предадено ми от братовчедката, беше, че аз никак не приличам на другите жени, че в мене има нещо особено, селско, естествено и прелестно. Този успех тъй ме поласка, че аз откровено казах на мъжа си, че бих желала тази година да бъда още на два, на три бала, „и то за да им се наситят хубавичко“ — прибавих аз, кривейки си душата.

Мъжът ми се съгласи на драго сърце и на първо време идваше с мене с видимо удоволствие, като се радваше на моите успехи и сякаш съвсем беше забравил или се беше отрекъл от онова, което беше говорил преди.

По-късно той очевидно започна да скучае и да се отегчава от живота, който водехме. Но аз не обръщах внимание на това; дори ако забележех понякога внимателно-сериозния му поглед, устремен въпросително към мене, аз не разбирах значението му. Аз бях тъй объркана от тази, както ми се струваше, внезапно бликнала любов на всички околни към мене, от този въздух на изискаността,

удоволствията и новото, който дишах тук за пръв път, така изведнъж изчезна тук моралното му влияние, което ме подтискаше, така приятно ми беше в този свят не само да се сравнявам с него, но и да заставам над него и поради това да го обичам още повече и по-самостоятелно, отколкото преди, че не можех да разбера какво неприятно би могъл да види той за мене в светския живот. Аз изпитвах ново за мене чувство на гордост и самодоволство, когато, влизайки в балната зала, всички очи се обръщаха към мене, а той, сякаш се срамуваше да признае пред тълпата, че съм негова, бързаше да ме остави и се изгубваше в черната тълпа на фраковете. „Почакай — често си мислех аз, като дирех с очи в края на залата неговата незабележима, понякога скучаеща фигура, — почакай! — мислех аз. — Ще си отидем в къщи и ти ще разбереш и ще видиш за кого се стараех да бъда хубава и блестяща и какво обичам от всичкото онова, което ме заобикаля тази вечер.“ На мене самата искрено ми се струваше, че моите успехи ме радват само заради него, само затуй, че да мога да ги жертвувам за него. Единственото нещо, с което светският живот можеше да бъде вреден за мене, мислех аз, беше възможността да се увлека в някого от ония, които срещам в това общество, и ревността на мъжа ми; но той така вярваше в мене, изглеждаше тъй спокоен и равнодушен и всички тези млади хора ми изглеждаха така нищожни в сравнение с него, че и единствената според мене опасност от висшето общество не ми изглеждаше страшна. Но въпреки това вниманието на много хора в обществото ми доставяше удоволствие, ласкаеше самолюбието ми, караше ме да мисля, че има някаква заслуга в моята любов към мъжа ми и правеше отношенията ми с него по-самоуверени и като че по-небрежни.

— А аз видях, че ти разговаряше нещо много оживено с Н. Н. — казах веднъж, като се връщахме от бал, заканвайки му се с пръст и назовавайки една от известните дами на Петербург, с която той действително говори тази вечер. Казах това, за да го пораздвижа; той беше особено мълчалив и отегчителен.

— Ах, защо да говорим тъй? И това говориш ти, Маша! — процеди той през зъби, като се мръщеше сякаш от физическа болка. — Колко не приляга това нито на тебе, нито на мене! Остави това за другите; тези лъжливи отношения могат да развалят нашите истински отношения, а аз още се надявам, че истинските ни отношения ще се върнат.

Стана ми срамно и аз млъкнах.

— Ще се върнат ли, Маша? Как ти се струва? — запита той.

— Те никога не са се разваляли и няма да се развалят — казах аз и тогава точно тъй ми се струваше.

— Дай боже — продума той, — иначе време е да си вървим на село.

Но това той ми каза само веднъж, а през останалото време ми се струваше, че и той се чувствува така добре, както се чувствувах аз, а на мене ми беше тъй радостно и весело. Ако понякога му е скучно — утешавах се аз, — то и аз понякога съм скучала заради него на село: ако наистина са се променили малко нашите отношения, всичко това ще се върне отново, щом само през лятото останем сами с Татяна Семьоновна в нашия николски дом.

Така незабелязано за мене мина зимата и ние въпреки нашите планове дори и Великден прекарахме в Петербург. На Томина неделя, когато вече се готвехме да заминаваме, всичко беше прибрано и мъжът ми, който вече купуваше подаръци, дрехи, цветя за селския живот, беше в особено нежно и весело разположение на духа, неочаквано пристигна при нас братовчедката и започна да ни моли да останем до събота, за да отидем на тържествения прием у графиня Р. Тя казваше, че графиня Р. настоятелно ме кани, че принц М., който тогава бил в Петербург, още от миналия бал искал да се запознае с мене, само затова щял да дойде на приема и казвал, че аз съм най-хубавичката жена в Русия. Целият град щял да бъде там и, с една дума, ако не отида, това на нищо нямало да прилича.

Мъжът ми беше на другия край на гостната и разговаряше с някого.

— Е, кажи, ще дойдете ли, Маша? — каза братовчедката.

— Ние искахме в други ден да заминем за село — отговорих нерешително аз, като погледнах мъжа си. Очите ни се срещнаха, той бързо се обърна.

— Аз ще го склоня да остане — каза братовчедката — и в събота ние ще отидем да им позавъртим главите. Нали?

— Това би объркало нашите планове, а ние вече се приготвихме за път — отговорих аз, започвайки да отстъпвам.

— По-добре е да иде довечера да се поклоним на принца — обади се от другия край на стаята мъжът ми със сдържано-раздразнен тон,

какъвто не бях чувала от него.

— Ах! Той ревнува. За пръв път виждам това — засмя се братовчедката. — Но не заради принца, Сергей Михайлович, а заради всички нас я уговарям. Колко много я моли графиня Р. да отиде!

— Това зависи от нея — отговори студено мъжът ми и излезе.

Видях, че беше развълнуван повече от обикновено; това ме измъчваше и аз не обещах нищо на братовчедката. Щом тя излезе, отидох при мъжа си. Той ходеше замислен назад-напред и нито видя, нито чу как влязох на пръсти в стаята.

„Той вече вижда милия николски дом — мислех си аз, като го гледах — и утринното кафе в светлата гостна, и неговите полета, мъжиците, и вечерите в салона, нощните тайнствени гощавки. Не! — реших аз в себе си. — Всички балове на света и ласкателството на всички принцове по света ще дам за неговото радостно смущение, за неговата нежна ласка.“ Искях да му кажа, че няма да ида на приема, че не искам, когато той изведнъж се обърна и като ме видя, намръщи се и промени кротко-замисления израз на лицето си. Отново в погледа му се изрази проникателност, мъдрост и покровителствено спокойствие. Той не искаше да го виждам като обикновен човек: нужно му беше да стои винаги на пиедестал като полубог пред мене.

— Какво има, мила моя? — запита той, като се обърна небрежно и спокойно към мене.

Аз не отговарях. Досадно ми беше, че той се крие от мене, не иска да си остане такъв, какъвто го обичах.

— Искаш ли да идеш в събота на прием? — запита той.

— Искях — отговорих аз, — но на тебе това не ти е приятно. Пък и всичко вече е прибрано за път — добавих аз.

Никога не беше ме гледал тъй студено, никога не беше говорил така студено с мене.

— До вторник няма да замина и ще наредя да извадят всички неща — каза той, — тъй че можеш да отидеш, щом ти се иска. Имай добрината да отидеш. Аз няма да дойда.

Както всякога, когато биваше развълнуван, той започна да ходи нервно из стаята и не ме гледаше.

— Решително не те разбирам — казах аз, застанала на едно място, като го следях с очи, — казваш, че всякога си тъй спокоен (той никога не е казвал това). Защо говориш тъй странно с мене? Аз съм

готова заради тебе да пожертвувам това удоволствие, а ти някак иронично, както никога не си говорил с мене, искаш да отида.

— Че какво! Ти *жертвуваш* (той особено подчерта тази дума) и аз жертвувам, какво по-хубаво от това? Борба на великодушие. Какво по-добро семейно щастие?

За пръв път чувах от него такива ожесточено-подигравателни думи. И неговата подигравка не ме накара да се засрамя, а ме оскърби, и ожесточението му не ме изплаши, а се предаде и на мене. Той ли, който винаги се страхуваше от фразите в нашите отношения, винаги искрен и естествен, говореше това? И за какво? Затуй, че именно аз исках да пожертвувам за него едно удоволствие, в което не можех да видя нищо лошо, и затуй, че една минута преди това го разбирах тъй хубаво и го обичах. Ролите ни се смениха: той избягваше преките и прости думи, а аз ги дирех.

— Ти много се промени — казах аз и въздъхнах. — С какво съм се провинила пред тебе? Не приема, а нещо друго, старо имаш ти в сърцето си против мене. Защо е тази неискреност? Нали самият ти се страхуваше толкова много от нея по-рано? Говори направо, какво имаш против мене? — „Ще каже нещо“ — мислех аз, като си спомнях със самодоволство, че той няма в какво да ме укори през цялата тази зима.

Отидох в средата на стаята, тъй че той трябваше да мине близо покрай мене, и го гледах. „Той ще се приближи, ще ме прегърне и всичко ще се свърши“ — мина ми през ума и дори ми стана жал, че няма да мога да му докажа колко е несправедлив. Но той се спря на края на стаята и ме погледна.

— Все още ли не разбираш? — каза той.

— Не.

— Е, тогава ще ти кажа. Отвратително, за първи път ми е отвратително онова, което чувствавам и което не мога да не чувствавам. — Той се спря, видимо изплашен от грубия тон на своя глас.

— Но какво има? — запитах аз със сълзи на негодувание в очите.

— Отвратително е, че принцът те е намерил за хубавичка и че ти заради това тичаш насреща му, забравяйки и мъжа си, и себе си, и женското си достойнство, и не искаш да разбереш онова, което трябва да чувства за тебе мъжът ти, щом в самата тебе няма чувство на достойнство; напротив, ти идеш да кажеш на мъжа си, че *жертвуваш*,

тоест „да се покажа пред негово височество е за мене голямо щастие, но аз го *жертвувам*“.

Колкото повече говореше, толкова повече се разпалваше от тона на собствения си глас и този глас звучеше злъчно, жестоко и грубо. Никога не бях го виждала и не очаквах да го видя такъв; кръв преля в сърцето ми, аз се страхувах, но едновременно ме вълнуваше чувство на незаслужен срам и оскърбено самолюбие и ми се искаше да му отмъстя.

— Отдавна очаквах това — казах аз, — говори, говори.

— Не зная какво си очаквала — продължи той, — можех да очаквам всичко най-лошо, като те виждам всеки ден в тази кал, празнота и разкош на глупавото общество; и дочаках... Дочаках това, че днес ми стана и срамно, и болно като никога; болно за мене, че твоята приятелка с калните си ръце бръкна в сърцето ми и заговори за ревност, ревност от моя страна, и то към кого? Към човек, когото нито аз, нито ти познаваме. А ти, сякаш нарочно искаш да не ме разбираш и да ми жертвуваш, какво?... Срам ме е за тебе, за твоето унижение ме е срам!... Жертва! — повтори той.

„А! Ето къде била властта на мъжа — помислих аз. — Да оскърбява и унижава жената, която с нищо не е виновна. Ето как се проявяват правата на мъжа, но аз няма да им се подчиня.“

— Не, аз нищо не жертвувам за тебе — казах аз, чувствавайки как неестествено се разширяват ноздрите ми и как кръвта се оттегля от лицето ми. — Аз ще ида в събота на приема, непременно ще ида.

— И нека бог ти даде много удоволствие, само че между нас всичко е свършено! — извика той вече в порив на неудържим гняв. — Но повече ти няма да ме мъчиш. Аз бях глупак, че... — започна отново той, но устните му затрепериха и той с видимо усилие се въздържа да не доизкаже онова, което бе започнал.

Аз се страхувах от него и го ненавиждах в тази минута. Искях да му кажа много неща и да му отмъстя за всички оскърбления; но ако отворех уста, щях да заплача и да се унижа пред него. Излязох мълчаливо от стаята. Но щом само престанах да чувам стъпките му, аз изведнъж се ужасих от онова, което бяхме направили. Стана ми страшно, че наистина ще се разкъса навеки тази връзка, която съставяше цялото мое щастие, и аз исках да се върна. „Но дали той се е успокоил достатъчно, за да ме разбере, когато ще му протегна

мълчаливо ръка и ще го погледна в очите? — помислих аз. — Ще разбере ли моето великодушие? Ами ако нарече мъката ми преструвка? Или със съзнанието, че е прав и с гордо спокойствие приеме моето разкаяние и ми прости? И защо, защо той, когото тъй обичах, ме оскърби тъй жестоко?...”

Тръгнах не към него, а за стаята си, където дълго седях сама и плаках, като си спомнях с ужас всяка дума от нашия разговор, като заменях тия думи с други, прибавях други, добри думи и отново, с ужас и с чувство на оскърбление си спомнях онова, което стана. Когато привечер излязох за чая и в присъствието на С., който ни беше на гости, се срещнах с мъжа си, почувствувах, че от днес между нас се беше открила цяла пропаст. С. ме запита кога ще заминем. Аз не успях да отговоря.

— Във вторник — отговори мъжът ми — ще отидем и на приема у графиня Р. Нали ще отидеш? — обърна се той към мене.

Аз се изплаших от тона на този обикновен глас и се обърнах смутена към мъжа си. Очите му бяха насочени право към мене, погледът им беше зъл и ироничен, гласът му беше спокоен и студен.

— Да — отговорих аз.

Вечерта, когато останахме сами, той се приближи към мене и ми протегна ръка.

— Моля ти се, забрави всичко, което ти наговорих — каза той.

Хванах ръката му, колеблива усмивка трепна на лицето ми и сълзите бяха готови да потекат от очите ми, но той оттегли ръката си и сякаш уплашен, че може да се разиграе някаква сантиментална сцена, седна на креслото доста далече от мене. „Нима той все още смята, че е прав?“ — помислих аз и приготвеното обяснение и молбата да не ходим на приема се спряха на езика ми.

— Трябва да пишем на мама, че сме отложили заминаването — каза той, — иначе тя ще се безпокои.

— А кога мислиш да тръгнем? — запитах аз.

— Във вторник, след приема — отговори той.

— Надявам се, че това не е заради, мене — казах аз, като го гледах в очите, но очите му само гледаха, а нищо не ми говореха, сякаш бяха с нещо забулени от мене. Лицето му изведнъж ми се стори старо и неприятно.

Ние отидохме на приема и помежду ни сякаш отново се бяха установили добри, дружелюбни отношения; но тези отношения бяха съвсем други, не като предишните.

На приема аз бях седнала между дамите, когато се приближи към мене принцът, тъй че аз трябваше да стана, за да говоря с него. Ставайки, аз неволно потърсих с очи мъжа си и видях, че той ме гледаше от другия край на залата и че се обърна. Изведнъж ми стана тъй срамно и болно, че се смутих болезнено и лицето и шията ми се изчервиха под погледа на принца. Но трябваше да стоя и да слушам какво ми говори той, като ме поглежда отвисоко. Разговорът ни не беше продължителен, той нямаше къде да седне до мене и навярно почувствува, че аз се притеснявам от него. Разговорът ни беше за миналия бал, къде живея през лятото и така нататък. Като се отдалечаваше от мене, той изяви желание да се запознае с моя мъж и аз видях как те се срещнаха и говориха на другия край на залата. Принцът, изглежда, каза нещо за мене, защото по средата на разговора той се усмихна и погледна към нас.

Мъжът ми изведнъж пламна, поклони се ниско и пръв се отдалечи от принца. Аз също се изчервих, стана ми срамно за онова мнение, което сигурно си е съставил принцът за мене и особено за моя мъж. Стори ми се, че всички забелязаха моята плаха срамежливост, докато говорех с принца, забелязаха неговата странна постъпка; бог знае как можеха да си обяснят това; дали не знаят и за нашия разговор? Братовчедката ме доведе до къщи и по пътя ние разговаряхме с нея за мъжа ми. Аз не се стърпях и ѝ разказах всичко, което стана между нас по случай този злополучен прием. Тя ме успокояваше, като казваше, че това е незначителна, съвсем обикновена свада, която няма да остави никакви следи; обясни ми от своя гледна точка характера на моя мъж, намери, че той е станал много необщителен и горд; аз се съгласих с нея и ми се стори, че самата аз сега започнах да го разбирам по-спокойно и по-добре.

Но после, когато останахме двама с мъжа ми, тази присъда над него лежеше на съвестта ми като престъпление и аз почувствувах, че пропастта, която ни разделяше сега един от друг, беше станала още по-дълбока.

[1] **Афабельность** — приветливость, благосклонност. ↑

VIII

От този ден нашият живот и нашите отношения съвсем се измениха. Ние вече не се чувствувахме тъй добре, когато бивахме сами, както преди. Имаше въпроси, които заобикаляхме, и в присъствието на трети човек разговаряхме по-леко, отколкото на четири очи. Щом само станеше дума за живота в село или за бал, очите ни сякаш се премрежваха и ние не можехме спокойно да се гледаме един друг. Сякаш и двамата чувствувахме къде точно е пропастта, която ни разделяше, и се страхувахме да се приближим до нея. Аз бях убедена, че той е горд и избухлив и че трябва да бъде по-внимателна, за да не засягам слабото му място. Той беше уверен, че аз не мога да живея без висшето общество, че на село не ми харесва и че трябва да се подчиня на този нещастен вкус. И ние двамата избягвахме да приказваме направо за тия неща, и двамата си съставяхме невярна представа един за друг. Отдавна вече ние бяхме престанали да бъдем един за друг най-съвършените хора в света, а правехме сравнения с други и тайно се преценявахме един друг. Аз се разболях, преди да заминем, и вместо на село, отидохме на дача, откъдето мъжът ми замина сам при майка си. Когато той заминаваше, аз се бях вече достатъчно оправила, за да замина с него, но той ме увещаваще да остана, сякаш се страхуваше за здравето ми. Чувствувах, че той се страхува не за моето здраве, а защото мислеше, че на село няма да живеем добре; не настоявах много и останах. Без него се чувствувах самотна, но когато той пристигна, видях, че и той вече не запълваше живота ми така, както го запълваше по-рано. Предишните наши отношения, когато, случваше се, всяка мисъл или впечатление, които не споделях с него, ми тежаха като престъпление, когато всяка негова постъпка, всяка негова дума ми се струваха образци на съвършенство, когато от радост ни се искаше да се смеем на каквото и да било, гледайки се един друг — тези отношения така незабелязано се бяха променили, че ние и не усетихме кога са изчезнали. У всекиго от нас се явиха свои отделни интереси, грижи, които вече не се опитвахме да направим общи. Дори престана да ни смущава туй, че всеки си има

свой отделен, чужд за другия, свят. Ние свикнахме с тая мисъл и след една година вече, когато се гледахме един друг, в очите ни не мержелееше. Изчезнаха съвсем неговите пристъпи на веселие, младежките му лудории, изчезна неговото всеопрощение и равнодушие към всичко, което по-рано ме възмущаваше, нямаше го вече този дълбок поглед, който преди ме смущаваше и радваше, нямаше ги молитвите, общите възторзи, ние дори не се виждахме често, той постоянно пътуваше и не се страхуваше, не съжаляваше, че ме оставя сама; аз бях постоянно в общество, където нямах нужда от него.

Сцени и свати между нас вече не ставаха, аз се стараех да му угаждам, той изпълняваше всички мои желания и ние като че се обичахме един друг.

Когато оставахме сами, което се случваше рядко, аз не изпитвах с него нито радост, нито вълнение, нито смущение, сякаш оставах сама със себе си. Знаех много добре, че това е моят мъж, не някакъв нов, неизвестен човек, а добър човек — моят мъж, когото познавам като себе си. Аз бях уверена, че зная всичко, което той би направил, зная какво ще каже, как ще погледне; и ако той правеше или гледаше не тъй, както очаквах, тогава ми се струваше, че той е сгрешил. Аз не чаках нищо от него. С една дума, той беше мой мъж и нищо повече. Струваше ми се, че тъй и трябва да бъде, че няма други и между нас дори не е имало никога други отношения. Когато той заминаваше, особено в началото, аз оставах самотна, страшно ми беше и без него чувствувах по-силно значението на опората, която беше той за мене; когато пристигаше, хвърлях се на врата му от радост, макар че след два часа съвсем забравях тази радост и нямаше какво да говоря с него. Само в минути на тиха, сдържана нежност, които се случваха помежду ни, ми се струваше, че нещо не е тъй, както трябва да бъде, че усещам някаква болка в сърцето си, а и в неговите очи, струва ми се, четях същото. Аз чувствувах тази граница на нежността, отвъд която сега той сякаш не искаше, а аз не можех да минавам. Понякога ми беше тъжно за това, но нямаше кога да се замислям над каквото и да било и аз се стараех да забравя тази тъга от неясно чувствуваната промяна в развлеченията, които ми бяха постоянно осигурени. Светският живот, който отначало ме замая с блясъка си и поласка моето самолюбие, скоро завладя напълно наклонностите ми, влезе в моите привычки,

наложи ми своите окови и зае в душата ми цялото онова място, което беше отредено за обичта ми. Аз вече никога не оставах сама и се страхувах да се замислям за своето положение. Цялото ми време от ранно утро до късна нощ беше заето и не ми принадлежеше дори и когато не излизах. Това вече беше за мен не весело и не досадно, а изглеждаше, че тъй, а не инак е трябвало да бъде всякога.

Така минаха три години, през които нашите отношения си оставаха все същите, като че спряха, замръзнаха и не можеха да станат нито по-лоши, нито по-добри. През тези три години в нашия семеен живот се случиха две важни събития, но и двете не измениха моя живот. Те бяха раждането на моето първо дете и смъртта на Татяна Семьоновна. Отначало майчинското чувство ме завладя с такава сила и предизвика у мене такъв неочакван възторг, щото аз мислех, че ще започне нов живот за мене; но след два месеца, когато захванах отново да излизам, това чувство все повече и повече намаляваше и премина в навик и студено изпълнение на един дълг. Мъжът ми, напротив, след като се роди нашият пръв син, стана както преди кротък, спокоен домосед и предишната своя нежност и веселието си прехвърли върху детето. Често пъти, когато, облечена в балната рокля, влизах в детската стая да прекръстя детето и заварвах там мъжа си, аз като че забелязвах у него укорен и строго внимателен поглед, насочен към мене, и ми ставаше съвестно. Аз изведнъж се ужасявах от своето равнодушие към детето и се питах: „Нима аз съм по-лоша от другите жени? Но какво да правя — мислех си. — Аз обичам своя син, но не мога пък да седя с него по цели дни, досадно ми става; а за нищо на света няма да взема да се преструвам.“ Смъртта на майка му му причини голяма мъка, тежко му беше, както казваше той, да живее след смъртта ѝ в Николское, а аз — макар да ми беше жал за нея и макар да съчувствувах на мъката на мъжа си, сега се чувствах по-спокойно и по-приятно на село. Целите тези три години ние прекарахме повече в града, на село отивах само един път на два месеца, а на третата година заминахме за чужбина.

Прекарвахме лятото на курорт.

Бях тогава на двадесет и една година, нашето състояние, мислех аз, беше в цъфтящо положение, от семейния живот не исках нищо повече от онова, което той ми даваше; всички, които познавах, струваше ми се, че ме обичат; здравето ми беше добро, тоалетите ми

бяха най-хубавите в курорта, знаех, че бях хубава, времето беше прекрасно, заобикаляше ме някаква атмосфера на красота и изящество и ми беше много весело. Аз не бях тъй весела, както бивах в Николское, когато чувствавах, че съм щастлива сама за себе си, че съм щастлива, понеже съм заслужила това щастие, че щастието ми е голямо, но трябва да бъде още по-голямо, че все ми се иска още и още щастие. Тогава беше друго; но и през това лято ми беше добре. Нищо не ми се искаше, на нищо не се надявах, от нищо не се страхувах и струваше ми се, че животът ми беше пълен и съвестта ми, изглежда, беше спокойна. Измежду всички младежи през този сезон нямаше нито един, когото бих могла да отлича с нещо от другите или дори от стария княз К., нашия посланик, който ме ухажваше. Един беше млад, друг стар, единият русокос англичанин, другият французин с брадичка, всички ми бяха еднакви, но всички ми бяха необходими. Всички те бяха еднакво безразлични лица, създаващи радостната атмосфера на живота, който ме заобикаляше. Само един от тях, италианският маркиз Д., повече от другите привлече моето внимание със смелостта, с която изразяваше възхитата си от мене. Той не пропускаше никакъв случай да бъде с мене, да танцува, да язди, да бъде в казиното и така нататък и да ми казва, че съм хубава. Няколко пъти го виждах през прозорците край нашата къща и често неприятният втрещен поглед на сияещите му очи ме караше да се изчервявам и да се озъртам. Той беше млад, хубав, елегантен и главно, с усмивката си и с изразителното си чело приличаше на моя мъж, макар и много по-красив от него. Той ме поразяваше с тази прилика, макар че, общо взето, в устата, в погледа, в дългата долна част на лицето вместо прелестния израз на доброта и идеалното спокойствие на моя мъж в него имаше нещо грубо, животинско. Аз предполагах тогава, че той страстно ме обича и понякога мислех за него с гордо съчувствие. Понякога исках да го успокоя, да го въведа в тон на тиха полуприятелска довереност, но той рязко отклоняваше тези опити и продължаваше да ме смущава неприятно със своята страст, неизразявана, но готова всеки миг да се изрази. Макар и да не признавах това в себе си, аз се страхувах от този човек и въпреки волята си често мислех за него. Моят мъж се познаваше с него и повече, отколкото с другите наши познати, за които беше само мъж на жена си, се държеше студено и високомерно. Към края на сезона заболях и две седмици не излизах от къщи. Когато за

пръв път след като бях боледувала, излязох една вечер да послушам музика, научих, че в мое отсъствие е пристигнала отдавна очакваната и известна с красотата си лейди С. Около мене се образува кръг, посрещнаха ме радостно, но още по-интересен кръг бе образуван около пристигналата лъвица. Всички около мене говореха само за нея и за красотата ѝ. Показаха ми я. Действително тя беше прелестна, но мене ме порази неприятно самодоволството на лицето ѝ и аз казах това. Този ден ми се видя досадно всичко онова, което преди беше тъй весело. На другия ден лейди С. устрои излет до един замък, но аз отказах. Почти никой не остана с мене и всичко се измени окончателно в моите очи. Всичко и всички ми се виждаха глупави и досадни, искаше ми се да плача, по-скоро да свърша баните и да се върна в Русия. В душата ми имаше някакво лошо чувство, но аз още не исках да си призная това. Казах, че се чувствавам отслабнала и престанах да се показвам във висшето общество, само заран излизах понякога сама да пия вода или с Л. М., една позната рускиня, отивах в околността. Мъжа ми по това време го нямаше, беше отишъл за няколко дни в Хайделберг, очаквайки да свърша лекуването си, за да заминем за Русия, и от време на време дохождаше при мене.

Веднъж лейди С. увлече цялото общество на лов, а ние с Л. М. следобяд се отправихме към замъка. Докато се изкачвахме бавно с файтона по криволичещото шосе между вековните кестени, през които все по-далеч и по-далеч се откриваха тези хубавички елегантни баденски околности, осветени от залязващите лъчи на слънцето, ние се разговорихме сериозно, както не бяхме говорили никога. Л. М., която вече отдавна познавах, за пръв път ми се представи сега като добра, умна жена, с която може да се говори всичко и с която е приятно да бъдеш другар. Ние говорихме за семейството, за децата, за празнотата на тукашния живот, поиска ни се да си бъдем в Русия, на село и ни стана някак тъжно и хубаво. Под влиянието на същото сериозно чувство ние влязохме в замъка. Вътре беше сенчесто, свежо, горе по развалините трептеше слънцето, чуваха се нечийи стъпки и гласове. През вратата като в рамка се виждаше тази прелестна, но студена за нас, русите, баденска картина. Седнахме да си починем и мълчаливо гледахме залязващото слънце. Гласовете се чува по-ясно и ми се стори, че споменаха моето име. Започнах да се ослушвам и неволно чувах всяка дума. Гласовете бяха познати: това бяха маркиз Д. и френзинът,

неговият приятел, когото също познавах. Те говореха за мене и за лейди С. Французинът ни сравняваше и преценяваше красотата на едната и на другата. Не говореше нищо оскърбително, но аз усетих как кръвта преля в сърцето ми, когато чух неговите думи. Той подробно обясняваше кое е хубаво в мене и кое е хубаво в лейди С. Аз вече съм имала дете, а лейди С. била на деветнадесет години; моята коса била по-хубава, но затова пък лейди С. имала по-грациозен стан; лейди била голяма дама, докато „вашата — каза той — е средна хубост, една от тия малки руски княгини, които тъй често започват да се явяват тук“. Той завърши със заключението, че аз правя много добре, като не се опитвам да се боря с лейди С. и че аз съм окончателно погребана в Баден.

— Жал ми е за нея.

— Ако тя не поиска да се утеши с вас — прибави той с весел и жесток смях.

— Ако тя замине, ще тръгна след нея — грубо каза гласът с италианския акцент.

— Щастлив смъртен! Той още може да обича! — засмя се французинът.

— Да обичам! — каза гласът и млъкна. — Аз не мога да не обичам! Без това няма живот. Да правиш от живота роман, това е единственото хубаво нещо. А мойт роман никога не спира по средата и този ще изкарам до края.

— Bonne chance, mon ami^[1] — каза французинът.

По-нататък вече ние не чувахме, тъй като те завиха на ъгъла и ние чухме стъпките им от другата страна. Те слизаха по стълбата и след няколко минути излязоха от страничната врата и много се учудиха, като ни видяха. Аз се изчервих, когато маркиз Д. се приближи към мене и ми стана страшно, когато, излизайки от замъка, той ми подаде ръка. Не можах да откажа и ние, следвайки Л. М., която вървеше с неговия приятел, тръгнахме към файтона. Бях оскърбена от онова, което бе казал французинът за мене, макар тайно да съзнавах, че той само назова туй, което аз самата чувствах; но думите на маркиза ме учудиха и възмутиха със своята грубост. Мъчеше ме мисълта, че бях чула неговите думи и въпреки това той не се бои от мене. Противно ми беше да го чувствам тъй близко до себе си; и без да го гледам, без да му отговарям, стараейки се да държа ръката му тъй, че

да не го чувам, аз вървах бързо след Л. М. и французина. Маркизът говореше нещо за прекрасния изглед, за неочакваното щастие да ме срещне и още нещо, но аз не го слушах. Аз мислех в това време за мъжа си, за сина си, за Русия; беше ми някак и съвестно, и жалко, и едновременно нещо ми се искаше и аз бързах по-скоро към дома, в своята самотна стаичка в Hôtel de Bade, за да обмисля свободно всичко онова, което току-що бе накипяло в душата ми. Но Л. М. вървеше бавно, файтонът беше още далече и моят кавалер, както ми се струваше, упорито намаляваше крачките, сякаш се опитваше да ме спре. „Не може да бъде!“ — помислих аз и тръгнах решително по-бързо. Но той положително ме задържаше и дори стискаше ръката ми. Л. М. сви зад завоя на пътя и ние останахме съвсем сами. Стана ми страшно.

— Извинете — казах аз студено и поисках да освободя ръката си, но дантелата на ръкава се закачи за неговото копче. Той се наведе с лице към мене, започна да освобождава дантелата и пръстите му, без ръкавица, докоснаха ръката ми. Някакво ново за мене чувство, нещо средно между ужас и удоволствие, мина като ледена тръпка по гърба ми. Погледнах го, за да изразя със студения си поглед цялото презрение, което чувствах към него; но погледът ми изрази не това, той изрази уплаха и вълнение. Неговите блестящи, влажни очи, съвсем близо до лицето ми, гледаха страстно мене, шията ми, гърдите ми, двете му ръце пипаха ръката ми над китката, отворените му устни говореха нещо, говореха, че той ме обича, че аз съм всичко за него, и тези устни се приближаваха към мене, и ръцете му стискаха по-силно моите и ме пареха. Огън пробягна по жилите ми, в очите ми тъмнееше, аз треперех и думите, с които исках да го спра, пресъхваха в гърлото ми. Изведнъж почувствах целувка на бузата си и цяла разтреперена и изстинала, се спрях и го загледах. Безсилна нито да говоря, нито да се движа, изпаднала в ужас, аз очаквах и желаех нещо. Всичко това продължи един миг. Но този миг беше ужасен! Тъй добре го виждах целия в този миг. Така познато ми беше лицето му: това отвесно ниско чело, прилично на челото на моя мъж, което се показваше под сламената шапка, този красив прав нос с широки ноздри, тези дълги, силно напомадени мустаци и брадичка, тези гладко избръснати бузи и загоряла шия. Аз го ненавиждах, страхувах се от него, толкова чужд ми беше той; но в тази минута така силно ми се отразяваха вълнението и

страстта на този ненавистен чужд човек! Така непреодолимо ми се искаше да се отдам на целувките на тази груба и красива уста, на обятията на тия бели ръце с тънки жили и пръстени на пръстите. Така ме теглеше нещо да се хвърля слепешката в откритата се внезапно пред мене, привличаща бездна на забранените наслади...

„Аз съм толкова нещастна — мислех си, — нека все повече и повече нещастия се трупат на главата ми.“

Той ме прегърна с една ръка и се наведе към лицето ми. „Нека, нека още и още да се струпва срам и грях върху главата ми.“

— Je vous aime!^[2] — прошепна той с глас, който толкова приличаше на гласа на моя мъж.

Аз си спомних за мъжа ми и детето като за някакви отдавнашни скъпи същества, с които всичко съм свършила. Но изведнъж в това време зад завоя се чу гласът на Л. М., която ме викаше. Аз се опомних, дръпнах ръката си и без да го гледам, почти изтичах към Л. М. Седнахме във файтона и едва сега го погледнах. Той свали шапката си и запита нещо усмихнат. Той не разбираше онова неизразимо отвращение, което изпитвах към него в тая минута.

Моят живот ми се стори тъй нещастен, бъдещето тъй безнадеждно, миналото тъй черно! Л. М. ми говореше, но аз не разбирах думите ѝ. Струваше ми се, че тя говори с мене само от съжаление, за да скрие презрението, което предизвиквам в нея. Във всяка дума, във всеки поглед аз чувствавах това презрение и оскърбително съжаление. Целувката пареше срамно бузата ми и мисълта за мъжа ми и детето ми беше непоносима. Като останах сама в своята стая, аз се надявах да обмисля положението си, но беше ми страшно да седя сама. Не допих чая, който ми поднесоха, и без сама да зная защо, с трескава бързина започнах още същия миг да се приготвям да замина с вечерния влак за Хайделберг при мъжа си.

Когато седнахме с момичето в празния вагон, когато влакът тръгна и от прозореца ме лъхна свежият въздух, аз започнах да се опомням и да си представям по-ясно своето минало и бъдеще. Целият ми семеен живот от деня на преместването ни в Петербург ми се представи изведнъж в нова светлина и легна като укор върху съвестта ми. За пръв път си спомних живо нашите първи дни на село, нашите планове; за пръв път мина през ума ми въпросът: какви бяха неговите радости през цялото това време? И аз се почувствах виновна пред

него. „Но защо той не ме спря, защо лицемереше пред мене, защо избягваше обясненията, защо ме оскърби? — питах се аз. — Защо не употреби своята власт над мене, като ме обича? Или той не ме обичаше?“ Но колкото и да беше той виновен, целувката на чужд човек стоеше на бузата ми и аз я усещах. Колкото повече се приближавах до Хайделберг, толкова по-ясно си представях своя мъж и толкова по-страшна ми изглеждаше предстоящата среща. „Ще му кажа всичко, всичко, ще изплача всичко пред него със сълзи на разкаяние — мислех аз — и той ще ми прости.“ Ала самата аз не знаех именно какво „всичко“ ще му кажа и сама не вярвах, че той ще ми прости.

Но щом влязох в стаята при мъжа си и видях неговото спокойно, макар и учудено лице, почувствувах, че няма какво да му говоря, няма какво да му признавам и няма за какво да му искам прошка. Неизказаната мъка и разкаянието трябваше да си останат в мене.

— Как тъй ти дойде на ум? — каза той. — А пък аз исках утре да дойда при тебе. — Но като се вгледа по-отблизо в лицето ми, той като че се уплаши. — Какво ти е? Какво става с тебе? — продума той.

— Нищо — отговорих, като едва сдържах сълзите си. — Аз вече няма да се връщам. Да си вървим още утре у дома, в Русия.

Той доста дълго мълча и ме погледна внимателно.

— Но кажи какво се е случило с тебе? — каза той.

Аз неволно се изчервих и наведох очи. В неговите очи блесна чувство на оскърбление и гняв. Аз се изплаших от мислите, които можеха да му дойдат на ум, и със силата на преструвката, която и сама не очаквах в себе си, казах:

— Нищо не се е случило, просто ми стана досадно и тъжно сама и много мислих за нашия живот и за тебе. Вече толкова отдавна съм виновна пред тебе! Защо отиваш с мене там, където не ти се иска? Отдавна вече съм виновна пред тебе — повторих аз и отново сълзите бликнаха в очите ми. — Да вървим на село, и то завинаги.

— Ах! Мила моя, остави сантименталните сцени — каза студено той. — Че искаш да идем на село, това е прекрасно, защото и парите ни са малко; а туй че искаш завинаги — то е мечта. Зная, че няма да изтраеш. Пий един чай, това ще бъде по-добре — заключи той и стана, за да позвъни на прислужника.

Представях си всичко, което той можеше да мисли за мене, и се оскърбих от ония страшни мисли, които му приписвах, като срещнах

неговия недоверчив и като че укорен поглед, устремен към мене. Не! Той не иска и не може да ме разбере! Казах, че ще ида да видя детето, и излязох от неговата стая. Искаше ми се да бъда сама и да плача, да плача, да плача...

[1] Желая ви успех, приятелю. ↑

[2] Обичам ви! ↑

IX

Отдавна неотопляваният празен николски дом отново оживя, но не оживя онова, което бе живяло в него. Нямахме я вече мама и ние бяхме сами един срещу друг. Но сега уединението не само не ни беше нужно, то дори ни притесняваше. Зимата мина много по-зле за мене, защото бях болна и се оправих едва след като родих втория си син. Отношенията ни с мъжа ми продължаваха да бъдат същите студено-дружелюбни, както и по времето, когато живеехме в града, но на село всяка дъска от пода, всяка стена, всеки диван ми напомняха онова, което беше той за мене, и онова, което бях загубила. Имаше сякаш между нас някаква непростена обида, той сякаш ме наказваше за нещо и се държеше тъй, като че сам не забелязва това. Да моля прошка, нямаше защо, да искам милост, нямаше за какво: той ме наказваше само с туй, че не ми отдаваше цялото си същество, цялата си душа, както преди; но той не я отдаваше на никого и на нищо, сякаш вече я нямаше. Понякога ми минаваше през ума, че той само се преструва на такъв, за да ме мъчи, и че в него още е живо предишното чувство и аз се стараех да го събудя. Но той всеки път сякаш избягваше откровеността, сякаш подозираше, че се преструвам и се страхуваше от всякаква чувствителност като от нещо смешно. Погледът и тонът му говореха: всичко знам, всичко знам, няма какво да говорим; всичко, което искаш да кажеш, също зная. Зная и туй, че ще кажеш едно, а ще направиш друго. Отначало аз се оскърбявах от този страх пред откровеността, но после свикнах с мисълта, че това не е откровеност, а липса на нужда от откровеност. Езикът ми сега не би се обърнал изведнъж да му кажа, че го обичам или да го замоля да прочете молитвата си заедно с мене, или да го извикам да слуша как свиря. Между нас вече се чувствуваха известни условности на приличие. Живеехме всеки за себе си. Той със своите занимания, от които сега не чувствавам нужда и в които не исках да участвам, аз със своето безделие, което не го оскърбяваше и не го огорчаваше, както преди. Децата бяха още твърде малки и още не можеха да ни свързват.

Но дойде пролетта, Катя и Соня пристигнаха да прекарат лятото на село, къщата ни в Николско трябваше да се ремонтира и ние се преместихме в Покровское. Старата покровска къща си беше същата, с терасата, с подвижната маса и пианата в светлата зала и с моята бивша стая с белите пердета и моите, сякаш забравени там, момински мечти.

В тази стаичка имаше две креватчета — едното беше някога мое, сега в него вечер прекръствах изтегналия се пълничък Кокоша, а другото бе малко, в което из пелените се показваше личицето на Ваня. Като ги прекръствах, аз често се спирах по средата на тихата стаичка и изведнъж от всички ъгли, от стените, от пердетата изплуваха стари, забравени младежки мечти. Започваха стари гласове да пеят момински песни. И къде са тия мечти? Къде са тия мили, сладки песни? Сбъдна се всичко онова, за което аз едва смеех да се надявам. Неясните, смесени мечти станаха действителност; а действителността стана тежък, мъчен и безрадостен живот. А всичко си беше същото: същата градина се виждаше от прозореца, същата площадка, същата пътека, същата скамейка ей там над долчинката, откъм езерото се носят същите песни на славеите, същите люляци са нацъфтели и същата луна се е извисила над нашия дом; а всичко се е изменило тъй страшно, тъй невъзможно! Тъй студено е всичко онова, което можеше да бъде тъй скъпо и близко! Също както някога ние двете седим тихо в гостната, говорим с Катя, и то говорим за него. Но лицето на Катя се е набръчкало, пожълтяло, очите ѝ не блестят от радост и надежда, а изразяват съчувствена тъга и съжаление. Ние не се възхищаваме от него, както някога, ние го съдим, ние не се учудваме защо и от какво сме тъй щастливи и не искаме, както някога, да кажем на целия свят онова, което мислим; ние като заговорнички си шепнем една на друга и за стотен път се питаме една друга, защо всичко се промени тъй тъжно? И той е все същият, само бръчката между веждите му е по-дълбока, повече са станали белите коси на слепите му очи, но дълбокият внимателен поглед постоянно е забулен за мене с облак. Същата съм и аз, но няма в мене нито любов, нито желание за любов. Не чувствавам нужда да работя, не съм доволна от себе си. И тъй далечни и невъзможни ми изглеждат предишните религиозни възторзи и предишната любов към него, предишният запълнен живот. Аз не бих разбрала сега онова, което преди ми изглеждаше тъй ясно и

справедливо: щастието да живееш за другиго. Защо за другиго, когато не ти се иска да живееш и за себе си?

Аз съвсем изоставих музиката още от времето, когато се преместих в Петербург; но сега старото пиано, старите ноти отново ме привлякоха.

Един ден се почувствувах неразположена, останах сама в къщи; Катя и Соня отидоха с него в Николское да разгледат новата постройка. Масата с чая беше сложена, аз слязох долу и докато ги очаквах, седнах при пианото. Отворих соната *quasi una fantasia* и започнах да свиря. Никой не се виждаше и не се чуваше, прозорците бяха отворени към градината; и познатите, тъжно тържествени звуци изпълняха стаята. Свърших първата част и съвсем несъзнателно, по стар навик, се обърнах към онзи кът, в който някога седеше той и ме слушаше. Но него го нямаше; столът, отдавна непобутван, стоеше на мястото си, а през прозореца в светлината на залеза се виждаше люляковият храст и вечерната свежест нахлуваше през отворените прозорци. Облегнах се с двете ръце на пианото, закрих с тях лицето си и се замислих. Дълго седях тъй, спомнях си с болка миналото, невъзвратимото, и плахо насочвах мисълта си към бъдещето. Но пред мене като че вече нямаше нищо, като че аз нищо не желаех, на нищо не се надявах. „Нима вече всичко е изживяно!“ — помислих тогава, вдигнах с ужас глава и за да забравя, да не мисля, започнах отново да свиря, и все същото *andante*. „Боже мой! — помислих си. — Прости ми, ако съм виновна, или ми върни всичко, което тъй прекрасно изпълняше душата ми, или ме научи какво да правя, как да живея сега!“ Шум от колела се чу по тревата и пред входа и на терасата се чуха предпазливи, познати стъпки, които затихнаха. Но при звука на тия познати стъпки вече не се обади предишното чувство. Когато свърших, стъпките се чува зад мене и ръката му се отпусна на рамото ми.

— Колко си умна, колко хубаво е, че изсвири тази соната! — каза той.

Аз мълчах.

— Чай не си ли пила?

Аз поклатих отрицателно глава и не се обърнах към него, за да не издам следите от вълнение, останали по лицето ми.

— Те ей сега ще пристигнат; конят се разлудува и те тръгнаха пеш по шосето — каза той.

— Да ги почакаме — казах аз и излязох на терасата, като се надявах, че и той ще тръгне след мене; но той запита за децата и отиде при тях. Неговото присъствие, неговият естествен, добродушен глас отново ме увериха, че съм загубила нещо. Какво повече да искам? Той е добър, кротък, той е добър мъж, добър баща, сама не знам какво още ми липсва. Излязох на балкона и седнах под платното на терасата, на същата скамейка, на която седях в деня на нашето обяснение. Вече беше залязло слънцето, мръкваше се и пролетно тъмно облаче бе надвиснало над къщата и градината, само иззад дърветата се подаваше ясна ивица небе със загасващия залез и с току-що пламналата вечерница. Върху всичко лежеше сянката на лекото облаче и всичко очакваше тихия пролетен дъждец. Вятърът утихна, нито един лист, нито една тревица не трепваше, мирисът на люляка и на дивата череша — силен, сякаш цъфтеше целият въздух — изпълняше градината и терасата и на вълни на вълни, ту изведнъж отслабваше, ту се засилваше, та ти се искаше да затвориш очи и нищо да не виждаш, да не чуваш, освен този сладък мирис. Гергините и розовите храсти, още нецъфнали, изправени неподвижно в своята разкошна черна лехичка, сякаш бавно растяха нагоре по белите си гладки подпорки; жабите с пълно гърло, като че малко преди дъжда, който ще ги прогони във водата, дружно и пронизително крякаха откъм долчинката. Някакъв висок непрекъснат кристален звук трептеше над това крякане. Славеите се надпяваха в надпревара, чуваше се как прелитат тревожно от едно място на друго. И тази пролет един славей се опитваше да се засели в храста под прозореца и когато излязох, чух как той се премести отвъд алеята и оттам изчурулика веднъж и затихна в очакване да му се обадят.

Напразно се успокоявах: аз чаках и оплаквах него.

Той се върна отгоре и седна до мене.

— Изглежда, ще намокри нашите — каза той.

— Да — отговорих аз и двамата дълго мълчахме. А тъй като нямаше вятър, облакът се спускаше все по-ниско и по-ниско, всичко ставаше по-тихо, по-ароматно и по-неподвижно и изведнъж една капка падна и сякаш подскочи върху платнения навес на терасата; друга се пръсна върху чакъла на пътеката; шляпна по лободата и закапа едър, свеж, засилващ се дъждец. Славеите и жабите съвсем утихнаха, само тънкият кристален звук, макар и да се чуваше по-далеч поради дъжда,

все още трептеше във въздуха и някаква птица, навярно сгушила се в сухите листа недалеч от терасата, пропяваше равномерно своите две еднообразни ноти. Той стана и искаше да влезе в къщи.

— Къде? — запитах аз, задържайки го. — Тук е тъй хубаво.

— Трябва да пратим чадър и галоши — отговори той.

— Няма нужда, сега ще премине.

Той се съгласи с мене и ние останахме заедно при перилата на терасата. Аз опрях ръка върху хлъзгавата, мокра напречна греда и подадох главата си. Свежият дъждец мокреше неравномерно косите и врата ми. Облачето, като ставаше все по-светло и по-рядко, се изливаше над нас; равномерният ромон на дъжда се смени от редки капки, които падаха отгоре и от листата. Отново долу закряха жабите, отново пръхнаха славеите и започнаха да се обаждат ту от тази, ту от онази страна из мокрите храсти. Всичко пред нас се проясни.

— Колко е хубаво! — каза той, като приседна на перилата и прокара ръка по моите мокри коси.

Тази проста ласка ми подействува като укор, доплака ми се.

— И какво още е нужно на човека? — каза той. — Сега съм тъй доволен, че нищо не ми е нужно, напълно съм щастлив!

„Не така ми говореше ти някога за своето щастие — помислих аз. — Колкото и голямо да беше то, ти казваше, че ти се искало все още и още нещо. А сега ти си спокоен и доволен, когато в моята душа има сякаш неизказано разкаяние и неизплакани сълзи.“

— Да, наистина е хубаво — казах аз, — но мене ми е тъжно именно защото всичко пред мене е тъй хубаво! В душата ми е тъй несвързано, непълно, все ми се иска нещо; а тук е тъй прекрасно и спокойно. Нима и в тебе не се смесва някаква тъга към наслаждението от природата, сякаш ти се иска нещо невъзможно и ти е жал за нещо минало.

Той вдигна ръката си от главата ми и помълча малко.

— Да, преди се случваше така и с мене, особено напролет — каза той, сякаш си припомняше нещо. — И аз също тъй седях по цели нощи, изпълнен с желания и надежди. И хубави бяха тия нощи!... Но тогава всичко беше напред, в бъдещето, а сега всичко е отминало; сега ми е достатъчно това, което имам, и се чувствавам добре — заключи

той така уверено небрежно, че колкото и да ми беше тежко да слушам това, повярвах, че той казва истината.

— И нищо ли не ти се иска? — запитах аз.

— Нищо невъзможно — отговори той, отгатвайки моето чувство. — Ето, ти мокриш главата си — добави той, галейки ме като дете, и прокара още веднъж ръката си по моите коси, — ти завиждаш и на листата, и на тревата за туй, че ги мокри дъждец, на тебе ти се иска да бъдеш и трева, и листа, и дъждец. А аз само им се радвам, както на всичко в света, което е хубаво, младо и щастливо.

— И не скърбиш за нищо от миналото? — продължих да питам, чувствувайки как на сърцето ми става все по-тежко и по-тежко.

Той се замисли и отново млъкна. Виждах, че искаше да ми отговори съвсем искрено.

— Не! — отговори той.

— Не е вярно! Не е вярно! — заговорих аз, като се обърнах към него и го гледах в очите. — Не скърбиш ли за миналото?

— Не! — повтори още веднъж той. — Аз съм благодарен за него, но за миналото не скърбя.

— Но нима не би искал да го върнеш? — казах аз.

Той се обърна и се загледа в градината.

— Не искам, както не искам да ми израстат криле — каза той. — Не може!

— И не поправяш миналото? Не укоряваш себе си или мене?

— Никога! Всичко беше за по-добро.

— Слушай! — казах аз, като докоснах ръката му, за да се обърне към мене. — Слушай, защо ти никога не си ми казал, че искаш да живея именно тъй, както ти си искал, защо ми даваше свобода, която аз не умеех да използвам, защо престана да ме поучаваш? Ако ти искаше, ако ти ме беше водил иначе, нищо, нищо нямаше да се случи — казах аз с глас, в който по-силно и по-силно проличаваше студена досада и укор, а не предишната любов.

— Какво нямаше да се случи? — каза той учудено, като се обърна към мене. — И тъй няма нищо. Всичко е добре. Много добре — прибави той с усмивка.

„Нима той не разбира или още по-лошо, не иска да разбира?“ — помислих аз и сълзи бликнаха от очите ми.

— Нямах да се случи туй, че макар с нищо да не съм виновна пред тебе, аз съм наказана с твоето равнодушие, дори презрение — изплаках аз изведнъж. — Нямах да се случи туй, че без всякаква вина от моя страна ти изведнъж ми отне всичко, което ми беше скъпо.

— Какво говориш, мила моя! — каза той, сякаш без да разбира онова, което говорех.

— Не, остави ме да се доизкажа... Ти ми отне своето доверие, любов, дори уважението; затова аз няма да повярвам, че ти ме обичаш сега, след онова, което се случи преди. Не, аз трябва веднага да кажа всичко, което отдавна ме мъчи — прекъснах го отново. — Нима съм виновна, че не познавах живота, а ти ме остави сама да се лутам, да диря... Нима съм виновна, че сега, когато сама разбрах онова, което е необходимо, когато, ето вече година, се мъча да се върна при тебе, ти ме отблъскваш, сякаш не разбираш какво искам, и все тъй, че в нищо да не може да те укори човек, а все аз съм и виновна, и нещастна! Да, ти искаш отново да ме хвърлиш в онзи живот, който можеше да създаде и за мен, и за теб нещастие.

— Но с какво съм ти показал това? — запита той с искрена уплаха и почуда.

— Та не беше ли ти, който до вчера казваше, пък и непрекъснато го казваш, че аз няма да мога да изтрия тук и че на зима ние пак ще трябва да заминем за Петербург, който ненавиждам? — продължих аз. — Наместо да ме подкрепяш, ти избягваш всяка откровеност, всяка искрена, нежна дума с мене. И после, когато падна съвсем, ти ще ме укоряваш и ще се радваш на моето падение.

— Чакай, чакай — каза той строго и студено, — това, което казваш сега, не е хубаво. То само доказва, че ти си зле разположена към мене, че ти не...

— Че не те обичам? Говори! Говори! — добавих аз и сълзи потекоха от очите ми. Седнах на скамейката и закрих лицето си с кърпата.

„Ето как ме разбра той!“ — мислех аз, като се мъчех да сдържам риданията, които ме задавяха. „Свършена, свършена е нашата предишна любов“ — говореше някакъв глас в сърцето ми. Той не се приближи до мене, не ме утеши. Той беше оскърбен от онова, което казах. Гласът му беше спокоен и сух.

— Не зная за какво ме укоряваш — започна той, — ако е за туй, че аз вече не съм те обичал тъй, както преди...

— Обичал! — изхлипах аз, притиснала кърпата до лицето си, и горчиви сълзи потекоха по нея още по-обилно.

— За това е виновно времето и ние самите. Всяко време има своята любов... — Той помълча. — И да ти кажа ли цялата истина, щом като ти искаш да бъда откровен? Както през онази година, когато току-що бях те видял, прекарвах нощите си без сън, мислейки за тебе, и създавах сам своята любов и тази любов растеше и растеше в моето сърце, също така и в Петербург, и в чужбина аз не спях през ужасните нощи и разчупвах, разрушавах тази любов, която ме мъчеше. Аз не я разруших, а разруших само онова, което ме мъчеше, успокоих се и все пак те обичам, но с друга обич.

— Да, ти наричаш това обич, а то е мъка — казах аз. — Защо ми позволи да живея сред висшето общество, щом като то ти е изглеждало толкова вредно, че ти дори ме разлюби заради него?

— Не обществото, мила моя — каза той.

— Защо не употреби своята власт — продължих аз, — защо не ме върза, защо не ме уби? Щеше сега да ми бъде по-добре, отколкото да се лиша от всичко, което съставляше моето щастие, щях да се чувствам добре, нямаше да се срамувам.

И пак започнах да ридая и закрих лицето си.

В това време Катя и Соня, весели и измокрени, разговаряйки високо и смеейки се, дойдоха на терасата; но като ни видяха, млъкнаха и веднага излязоха.

Ние дълго мълчахме, след като те излязоха; аз изплаках сълзите си и ми стана по-леко. Погледнах го. Той седеше, подпрял глава на ръцете си, и искаше нещо да каже в отговор на моя поглед, но само въздъхна тежко и пак се подпря.

Приближих се до него и отстраних ръката му. Погледът му се насочи замислено към мене.

— Да — заговори той, като продължаваше своите мисли. — Всички ние, а особено вие, жените, трябва да преживеем сами цялата глупост на живота, за да можем да се върнем към самия живот; а на друго не можем да вярваме. Ти още съвсем не бе изживяла тогава тази прелестна и мила глупост, на която аз се любувах в тебе; и аз те

оставях да я изживееш и чувствувах, че нямам право да те ограничавам, макар за мене времето да беше вече отдавна минало.

— А защо ти изживяваше това заедно с мене и защо ме оставяше да изживея тази глупост, щом ме обичаш? — казах аз.

— Затуй, защото ти и да искаше, не би могла да ми повярваш; ти трябваше сама да го разбереш и го разбра.

— Ти си разсъждавал, много си разсъждавал — казах аз. — Ти малко си обичал.

Отново замълчахме.

— Това, което ти току-що каза, е жестоко, но то е истина — продума той, като стана изведнъж и започна да ходи по терасата, — да, това е истина. Аз бях виновен! — добави той, като се спря пред мене. — Или не биваше никак да си позволя да те обичам, или да те обичам по-просто, да.

— Да забравим всичко — казах аз плахо.

— Не, което е минало, то вече няма да се върне, никога няма да го върнеш — и гласът му омекна, когато каза това.

— Вече всичко се върна — казах аз, като сложих ръка на рамото му.

Той свали ръката ми и я стисна.

— Не, не казах истината, че не скърбя за миналото; не, аз скърбя, аз плача за онази минала любов, която вече я няма и не може да я има. Кой е виновен за това? Не зная. Остана любовта, но не онази, остана нейното място, но тя цялата изстрада, няма вече в нея сила и сочност, останаха спомените и благодарността, но...

— Не говори така... — прекъснах го аз. — Нека бъде отново всичко, както преди... Нали може да бъде? Да? — запитах аз, като го гледах в очите. Но очите му бяха ясни, спокойни и не гледаха дълбоко в моите.

И докато говорех, аз чувствувах вече, че онова, което желях и за което го молах, е невъзможно. Той се усмихна със спокойна, кротка, както ми се стори, старческа усмивка.

— Колко си млада ти още, а колко съм стар аз — каза той. — В мене вече няма онова, което ти търсиш; защо да се мамим? — добави той, като продължаваше все тъй да се усмихва.

Аз заставах мълчаливо до него и на душата ми ставаше все по-спокойно.

— Нека не се мъчим да повтаряме живота — продължи той, — нека не лъжем сами себе си. И слава богу, че няма да ги има старите тревоги и вълнения! Няма какво да дирим и да се вълнуваме. Ние вече сме намерили и ни се падна достатъчно щастие. Сега ние трябва да се оттегляме и да даваме път ето на кого — каза той, като сочеше кърмачката, която дойде с Ваня и се спря при вратата на терасата. — Тъй е, мила моя — заключи той, като наклони главата ми към себе си и ме целуна. Не любовникът, а старият приятел ме целуна.

А откъм градината все по-силно и по-сладко се носеше ароматната свежест на нощта, все по-тържествени ставаха звуците и тишината и на небето по-често пламваха звезди. Аз го погледнах и изведнъж на душата ми стана леко; сякаш извадиха от мене онзи болен нравствен нерв, който ме караше да страдам. Изведнъж разбрах ясно и спокойно, че чувството от онова време е изчезнало безвъзвратно, както и самото време, и че да го върнем сега не само е невъзможно, но би било тежко и стеснително. Пък и наистина, толкова ли хубаво беше това време, което ми изглеждаше тъй щастливо? И всичко туй беше вече тъй отдавна, отдавна!...

— Но, време е да пием чай! — каза той и двамата заедно тръгнахме към гостната. При вратата пак срещнах кърмачката с Ваня. Взех в ръцете си детето, закрих голичките му червени крачета, притиснах го до себе си и едва докосвайки устните си, го целунах. То, като насън раздвижи ръчичката си с разперени набръчкани пръсти и отвори мътните си очички, като да диреше или да си спомняше нещо; изведнъж тези очички се спряха на мене, в тях блесна искра от някаква мисъл, пухкавите издути устнички почнаха да се събират и се разтвориха в усмивка. „Мое, мое, мое!“ — помислих аз, като го притисках към гърдите си с щастливо напрежение в цялото си тяло и едва успях да се сдържа да не му причиня болка. Започнах да целувам студените му крачета, коремчето и ръцете и едва обрасналата с косми главичка. Мъжът ми се приближи до мене, аз закрих бързо лицето на детето и пак го открих.

— Иван Сергеич! — каза мъжът ми, като го пипна с пръст по гушката. Но аз пак закрих бързо Иван Сергеич. Никой освен мене не биваше да го гледа продължително. Погледнах мъжа си, очите му се смееха, като ме гледаха, и на мене за пръв път след толкова дълго време ми беше леко и радостно да гледам в тях.

От този ден завърши моят роман с мъжа ми; старото чувство стана скъп, невъзвратим спомен, а новото чувство на любов към децата и към бащата на моите деца сложи начало на друг, вече съвсем иначе щастлив живот, който аз в тази минута още не съм изживяла...

КАЗАЦИ
КАВКАЗКА ПОВЕСТ^[1]

[0] Повестта е писана от Толстой през 1852–1862 година; от замислените от писателя две части той написал само първата.

По време на пребиваването на писателя в Кавказ него силно го заинтересували природата и битът на обитателите на този край. На 21 октомври 1852 година той набелязал план за „Очерци от Кавказ“, между които и „разкази на Япишка за лова, за стария казашки живот, за неговите похождения в планините“. (Пълно събрание на съчиненията, том 46, стр. 146.) Познанството със стария ловец Епишка дало на писателя материал за създаването на образа на Ерошка; другите герои от „Казаци“ също се явяват като резултат на дълбоко изучаване от художника характеристиките и бита на гребенските казаки и на планинците.

Отначало Толстой се опитвал да пише за Кавказ в стихотворна форма. Но по-късно минал към прозата, като сложил в основата на повествованието разказите на казака Епишка. През януари 1854 година Толстой напуснал Кавказ: прехвърлил се в Дунавската армия като артилерийски офицер, а после взел участие в отбраната на Севастопол. Това отклонило писателя от работата му над „казашката повест“.

Отново се заел Толстой с „Казаци“ едва през 1856 година. Обаче скоро прекъснал писането на повестта. Напрегнатата работа над други произведения („Виелица“, „Два хусара“ и други) и отиването в Москва и Петербург го лишили от възможността да се съсредоточи изцяло над създаването на „Казаци“. Толстой се заел с „Казаци“ през пролетта на следващата 1857 година по време на пребиваването му в чужбина. Работата му над повестта продължила и след връщането му в Ясна Поляна през есента на 1857 година и през следващата 1858 година.

В началото на 1862 година Толстой се заел да завърши повестта по силата на едно случайно обстоятелство (загубил при игра на карти), което го поставило в затруднено материално положение. „Аз... взех от Катков 1,000 рубли и му обещах през тази година да му дам своя роман — кавказкият — писал Толстой на В. П. Боткин на 7 февруари 1862 година. — Кое то, след като го обмислих добре, много ме радва, защото иначе този роман, написан доста повече от половината, би останал да лежи вечно...“ (Пълно събрание на съчиненията, т. 60, стр. 417.)

Работата над подготовката на повестта за печат продължила през цялата 1862 година. На 19 декември 1862 година Толстой записал:

„Завърших «Казацци», *първата част*.“ На 23 януари 1863 година писателят говори в дневника си за последните поправки на повестта.

„Казацци“ били напечатани в януарската книжка на „Русский вестник“ 1863 година. [↑](#)

I

Всичко утихна в Москва. От време на време някъде се чува скриптене на колела по замръзналата улица. Прозорците вече не светят, фенерите също са угаснали. От черквите излитат звуци на камбани, които трептят над спящия град и напомнят за настъпващото утро. Улиците са пусти. Рядко някъде нощен файтонджия ще размеси пясък със сняг с тесните плазове на шейната си и минал на друг ъгъл, ще заспи, очаквайки пътници. Ще мине някоя бабичка, запътена към черквата, където вече, отразени в златните обковки на иконите, горят тук-таме с червен пламък несиметрично поставените восъчни свещи. Работният народ вече става след дългата зимна нощ и отива на работа.

А за господарите е още вечер.

Един от прозорците на Шевалие^[1] свети незаконно изпод затворените капаци. Пред входа стоят една карета, шейни и файтони, които почти допират едни други задните си части. Тук има и една пощенска тройка. Вратарят, загърнат добре и сгушен, сякаш се крие зад къщата.

„И какво преливат от пусто в празно? — мисли лакеят с отслабнало изтощено лице, седнал в антрето. — И все когато аз съм дежурен!“ От съседната светла стаичка се чуват гласовете на трима млади хора, които вечерят. Те седят в стаята около една маса, по която се виждат остатъци от вечеря и вино. Единият, дребен, чистичък, слаб и грозен, седи и гледа с добродушен, уморен поглед заминаващия. Другият, висок, се е излегнал до отрупаната с празни бутилки маса и си играе с ключето на часовника си. Третият, облечен в новичка полушуба, ходи из стаята, спира се от време на време, чупи бадеми с доста дебелите си и силни, но с чисти нокти пръсти и все се усмихва за нещо; очите и лицето му пламтят. Той говори с жар и с жестикулации, но личи, че не намира думи и че всички думи, които му идат на ума, като че са недостатъчни, за да изразят онова, което напирва в сърцето му. Той непрекъснато се усмихва.

— Сега може да се каже всичко! — казва заминаващият. — Не че се оправдавам, но би ми се искало поне да ме разбереш, както аз самият разбирам себе си, а не както гледат на тази работа вулгарните хора. Ти казваш, че аз съм виновен пред нея — обръща се той към оногова, който го гледа с добродушен поглед.

— Да, виновен си — отговаря дребничкият грозен човек и сякаш в неговия поглед се отразява още по-голяма доброта и умора.

— Зная защо говориш тъй — продължава заминаващият. — Да бъдеш обичан според тебе е също такова щастие, каквото е самият ти да обичаш, и това ти е достатъчно за цял живот, щом веднъж си го постигнал.

— Да, твърде достатъчно, драги мой! Повече отколкото трябва — потвърждава дребният и грозният, като отваря и затваря очи.

— Но защо да не обичаш и сам! — казва заминаващият, замисля се и сякаш със съжаление гледа приятеля си. — Защо да не обичаш? Не ти се обича... Не, да бъдеш обичан — това е нещастие, нещастие, когато чувствуваш, че си виновен, защото не отвърщаш със същото и не можеш да отвърнеш. Ах, боже мой! — Той махна с ръка. — Ако всичко това се вършеше разумно, а то, обратно, става някак не както ние искаме, а по своему. Като че съм откраднал това чувство. И ти мислиш така; не отричай, ти трябва да мислиш така. А ще повярваш ли, от всички глупости и гадости, каквито успях да извърша доста в живота, тази е единствената, за която не се разкайвам и не мога да се разкая. Нито в началото, нито после съм лъгал нито пред себе си, нито пред нея. Струваше ми се, че най-после ето, влюбих се, а сетне видях, че това е било неволна лъжа, че така не може да се обича, и не можах да отида по-далеч, а тя отиде. Нима съм виновен, че не можах? Какво трябваше да правя?

— Е, сега вече е свършено! — каза приятелят му, като запуши цигара, за да прогони съня си. — Едно нещо ще добавя: ти още не си обичал и не знаеш какво значи да обичаш.

Облеченият с полушубата искаше пак да каже нещо и се хвана за главата. Но не намираше думи да изрази онова, което искаше да каже.

— Не съм обичал! Да, наистина не съм обичал. Но имам желание да обичам, по-силно желание от което не може да съществува! Обаче дали има такава любов? Все остава нещо недовършено. Но защо ли

говорим! Обърках, обърках се аз в живота. Но сега всичко е свършено, ти си прав. И чувствавам, че започва нов живот.

— В който ти отново ще се объркаш — каза онзи, който лежеше на дивана и играеше с ключето на часовника си; но заминаващият не го чу.

— И тъжно ми е, и се радвам, че заминавам — продължи той. — Защо ми е тъжно, не зная.

И заминаващият започна да говори само за себе си, без да забелязва, че за другите това не беше така интересно, както за него. Човек никога не е такъв егоист, както в минута на душевен възторг. Струва му се, че няма на света в тази минута нищо по-прекрасно и по-интересно от самия него.

— Дмитрий Андреевич, файтонджията не иска да чака! — каза влезлият млад слуга, облечен в шуба и увит с шал. — Конете са тук от дванадесет часа, а сега е четири.

Дмитрий Андреевич погледна своя Ванюша. В неговия увит шал, в плъстените му ботуши, в сънливото му лице той долови гласа на другия живот, който го зовеше — живот на труд, лишения, дейност.

— И така, прощай! — каза той, като проверяваше дали не е оставил някое копче незакопчано.

Въпреки че го посъветваха да даде и бакшиш на файтонджията, той си сложи шапката и застана сред стаята. Те се разцелуваха веднъж, два пъти, спряха и после се целунаха трети път. Онзи в полушубата се приближи към масата, изпи оставената там чаша, хвана за ръка дребничкия и грозния и се изчерви.

— Не, все пак ще кажа... Трябва и мога да бъда откровен с тебе, защото те обичам... Ти нали я обичаш? Аз винаги съм мислил това... Да?

— Да — отговори приятелят му, като се усмихна още по-смирено.

— И може би...

— Извинете, заповядано ми е да загася свещите — каза сънливият лакей, който чу последния им разговор и съобразяваше защо господата винаги говорят едно и също. — Със сметката кого ще наредите да задължа? Вас ли? — прибави той, като се обърна към високия, знаейки предварително към кого трябва да се обърне.

— Да — каза високият. — Колко?

— Двадесет и шест рубли.

Високият се замисли за миг, но не каза нищо и сложи сметката в джоба си.

А двамата продължаваха своя разговор.

— Сбогом, ти си отличен момък! — каза дребничкият и грозен господин с кротките очи.

Сълзи се показаха на очите и на двамата. Те излязоха пред входа.

— Ах, да! — каза заминаващият, като се изчерви и се обърна към високия. — Сметката на Шевалие ти ще уредиш и после ми пиши.

— Добре, добре — каза високият, като слагаше ръкавиците си. — Как ти завиждам! — прибави той съвсем неочаквано, когато излязоха пред входа.

Заминаващият седна в шейната, загърна се в шубата и каза:

— Защо не! Да вървим заедно — и дори се отдръпна в шейната, за да направи място на оногова, който каза, че му завижда; гласът му трепереше.

Изпращачът каза: „Сбогом, Митя, да ти даде бог...“ Той не желаше нищо друго, освен приятелят му да замине по-скоро и затова не можа да доизкаже пожеланието си.

Те помълчаха. Някой каза още веднъж: „Сбогом.“

Някой каза: „Карай!“ И файтонджията потегли.

— Елизар, хайде! — извика един от изпращачите.

Файтонджиите и коларят се размърдаха, подвикваха на конете, опъваха поводите. Замръзналата карета заскърца по снега.

— Славен момък е този Оленин — каза един от изпращачите. — Но какво е това желание да тръгне за Кавказ, при това като юнкер? За нищо на света не бих направил такова нещо. Ти утре ще обядваш ли в клуба?

— Да.

И изпращачите се разделиха.

На заминаващия му се струваше топло, горещо в шубата. Той седна на дъното на шейната, разгърна се и пощенската буйногривеста тройка се помъкна из тъмната улица, влезе в друга край някакви къщи, които той не беше виждал. На Оленин му се струваше, че само ония, които заминават, пътуват по тези улици. Наоколо беше тъмно, безмълвно, тъжно, а душата беше пълна със спомени, любов, съжаления и приятни, задавящи сълзи...

^[1] *Шевалие* — съдържател на хотел и ресторант в Москва в XIX век. ↑

II

„Обичам ги! Много ги обичам! Славни хора! Колко е хубаво!“ — повтаряше той и му се искаше да плаче. Но защо му се искаше да плаче? Кой бяха славни хора? Кого обичаше тъй много? Това той не знаеше съвсем добре. Понякога той се вглеждаше в някоя къща и се чудеше защо е построена тъй странно; понякога се чудеше защо файтонджията и Ванюша, които му са тъй чужди, се намират тъй близко до него и заедно с него се тръскат и олюляват от устрема на конете, които опъват замръзналите ремъци, и отново казваше: „Славни хора, обичам ги!“ и веднъж дори извика: „Ей, че хубаво! Отлично!“ И сам се учуди защо каза това и се запита: „Дали не съм пиян?“ Наистина самият той бе изпил две-три бутилки вино, но не само виното упражняваше такова действие върху Оленин. Той си спомняше всички, както му се струваше, сърдечни думи на приятелство, казани му преди заминаването срамежливо, като че неочаквано. Спомняше си ръкуванията, погледите, мълчанието, звука на гласа, който каза: „Сбогом, Митя!“, когато той вече бе седнал в шейната. Спомняше си своята собствена решителна откровеност. И всичко това имаше за него трогателно значение. Преди да тръгне, не само приятелите, роднините, не само равнодушните, но и несимпатичните, недоброжелателни хора, всички като че неочаквано се бяха сговорили да го обикнат по-силно, да му простят като пред изповед или смърт. „Може би няма да се върна от Кавказ“ — мислеше той. И му се струваше, че обича приятелите си, обича и още някого. И му беше жал за самия него. Но не обичта към приятелите разнежи и възбуди душата му тъй, че той не сдържаше безсмислените думи, които сами се отронваха, и не любовта към някоя жена (той никога досега не беше обичал) го доведе до това състояние. Любовта към самия себе си, горещата, пълна с надежди младежка любов към всичко добро в душата му (а сега му се струваше, че в душата му има само добро), го караше да плаче и да бърби несвързани думи.

Оленин беше младеж, незавършил никакво училище, неслужил никъде (само беше зачислен в някакво учреждение), прахосал половината от своето богатство и до двадесет и четири годишна възраст не избрал още никаква кариера и никога нищо не работил. Той беше от ония, за които в московското общество казват „млад човек“.

На осемнадесет години Оленин беше тъй свободен, както биваха свободни само богатите руски младежи от четиридесетте години, останали от младини без родители. За него нямаше никакви — нито физически, нито морални окови; можеше всичко да прави, от нищо нямаше нужда и нищо не го обвързваше. Той нямаше нито семейство, нито отечество, нито вяра, нито нужда. В нищо не вярваше и нищо не признаваше. Но като не признаваше нищо, той не само не беше мрачен, скучаещ и замислен младеж, а, напротив, постоянно се увличаше. Той бе решил, че любов няма, а всякога присъствието на млада и красива жена го караше да примира. Той отдавна знаеше, че почестите и титлите са глупост, но чувствуваше неволно удоволствие, когато на някой бал към него се приближеше княз Сергей и му говореше ласкави думи. Но той се отдаваше на всичките си увлечения само дотолкова, доколкото не го обвързваха. Щом само, отдал се на някое влечение, започваше да усеща, че му предстои труд и борба, дребнава борба с живота, той инстинктивно бързаше да се изскубне от чувството или работата и да възстанови свободата си. Така започваше той светския живот, службата, стопанската дейност, музиката, на която по едно време мислеше да посвети живота си, и дори любовта към жените, в която не вярваше. Той размисляше къде да вложи цялата тази сила на младостта, която човек има само веднъж в живота — в изкуството ли, в науката ли, в любовта към жената ли или в практическа дейност, — не силата на ума, сърцето, образованието, а онзи неповтарящ се порив, онази власт, дадена на човека само за един път, да направи от себе си всичко, което иска, и както му се струва, да направи и от целия свят всичко, каквото пожелае. Наистина има хора, лишени от този порив, които, влизайки отведнъж в живота, се впрягат в първия попаднал пред тях хомот и работят честно в него до края на живота си. Но Оленин твърде силно съзнаваше в себе си присъствието на този всемогъщ бог на младостта, тази способност да се превърне в едно желание, в една мисъл, способността да поиска и да направи, способността да се хвърли с главата надолу в бездънна пропаст, без да

знае защо и без да знае за какво. Той носеше в себе си това съзнание, беше горд с него и без сам да знае това, беше щастлив с него. Досега той бе обичал само себе си и не можеше да не се обича, защото очакваше от себе си само хубаво и още не беше успял да се разочарова от себе си. Като напускаше Москва, той се намираше в онова щастливо, младежко настроение на духа, когато, съзнал предишните си грешки, младежът изведнъж си каже, че всичко туй не е било както трябва — че всичко предишно е било случайно и незначително, че той по-рано не е искал да живее *хубавичко*, но че сега, с напускането на Москва, започва нов живот, в който вече няма да има ония грешки, няма да има разкаяние, а сигурно ще има само щастие.

Както се случва винаги на дълъг път, при първите две-три станции въображението остава все на онова място, откъдето си тръгнал, и после изведнъж, при първото утро, което посрещаш на път, се пренася към целта на пътуването и там вече строи кулите на бъдещето. Така стана и с Оленин.

Като излезе от града и огледа снежните полета, той се зарадва, че е сам сред тези полета, загърна се в шубата, отпусна се на дъното на шейната, успокои се и задряма. Раздялата с приятелите го трогна и той почна да си спомня цялата последна зима, която бе прекарал в Москва, и образите от това минало, смесени с неясни мисли и укори, започнаха неканени да изпъкват във въображението му.

Той си спомни за приятеля, който го изпрати, и за отношението му към девойката, за която говориха. Девойката беше богата. „Как е можал да я обича, въпреки че тя обичаше мене? — мислеше той и лоши подозрения му дойдоха на ума. — Като размисли човек, много нечестни работи стават сред хората. А наистина защо аз досега още не съм обичал? — изпъкна пред него въпрос. — Всички ми казват, че не съм обичал. Нима аз съм нравствен изрод?“ И той започна да си спомня своите увлечения. Спомни си първите години на своя светски живот и сестрата на един от приятелите си, с която бе прекарвал вечерите край масата, при запалена лампа, осветила нейните тънки пръсти, както работеха, и долната част на красивото ѝ слабо лице, и спомни си той тези разговори, които се проточваха като играта „жив-жив курилка“^[1], и общата неловкост, и стеснението, и постоянното чувство на възмущение срещу тази натегнатост.

Някакъв глас все му казваше: *не е това, не е това* и наистина излезе не това. После си спомни бала и мазурката, която игра с красивата Д. „Как бях влюбен тази нощ, как бях щастлив! И колко тежко и досадно ми беше, когато се събудих на другия ден заранта и почувствувах, че съм свободен! Защо не идва тя, любовта? Не свързва ръцете и краката ми — мислеше той. — Няма, няма любов! Съседката-госпожица, която казваше еднакво и на мене, и на Дубровин, и на дворянския предводител, че обича звездите, също беше *не това*.“ И ето, той си спомня за своята стопанска дейност на село и пак, и в тези спомени нямаше на какво да се спре с радост. „Дълго ли ще говорят те за моето заминаване?“ — мина през ума му. Но кои са тези „те“, той не знае и след туй му дохожда на ум нещо, което го кара да се мръщи и да произнася неясно — това е споменът за мосю Капел и за шестстотин седемдесет и осем рубли, които остана да дължи на шивача, и той си спомня думите, с които молеше шивача да го почака още една година, и израза на недоумение и покорност на съдбата, който се появи върху лицето на шивача. „Ах, боже мой, боже мой!“ — повтаря той, като присвива очи и се мъчи да пропъди досадната мисъл. „Обаче въпреки това тя ме обичаше — мисли той за девойката, за която ставаше дума при заминаването му. Да, ако бях се оженил за нея, нямаше да имам дългове, а сега останах да дължа на Василев.“ И той си представя последната вечер, когато игра на комар с господин Василев в клуба, където отиде направо, след като се раздели с нея, спомни си своите унижителни молби да играят още и неговите студени откази. „Една година пестене и всичко ще бъде платено, и тогава нека вървят по дяволите...“ Но въпреки тая увереност той отново започна да пресмята дълговете, които му бяха останали, техните срокове и времето, през което предполагаше, че ще ги издължи. „Но освен на Шевалие аз останах длъжен и на Морел“ — спомняше си той; и си представи цялата онази нощ, когато му задължня толкова много. Това беше гуляй с цигани, който устройха дошлите от Петербург: Сашка Б---, флигеладютант, и княз Д---, и този важен старец... „И защо са толкова доволни от себе си тези господа — помисли си той, — и на какво основание образуват особен кръжок, участието в който според тях за другите е голяма чест? Нима затуй, че те са флигеладютанти? Та това е ужасно! Колко глупави и подли смятат те другите! Аз, напротив, им показвах, че никак не желая да се сближа с тях. Обаче мисля, че

Андрей, управляващият, би бил много озадачен от туй, че аз съм на *ти* с такъв господин като Сашка Б---, полковник и флигеладютант... Пък и никой не изпи повече от мене тази вечер; аз научих циганите на една нова песен и всички слушаха. Макар и да вършех много глупости, все пак съм много, много добър млад човек“ — мисли си той.

Утрото завари Оленин на третата станция. Той пи чай, премести с Ванюша вързопите и куфарите и седна между тях грижливо, удобно, внимателно, знаейки коя от вещите му къде се намира — къде са парите и колко са, къде са паспортът му и пътният билет — и всичко това му се струваше тъй практично наредено, че му стана весело и далечният път му се представи като продължителна разходка.

През цялата сутрин и по обяд той беше съвсем погълнат от аритметически пресмятания: колко версти е минал, колко остава до първата станция, колко до първия град, до обяд, до времето за чай, до Ставропол и каква част от целия път съставя пътят, който вече е изминал. Едновременно той пресмяташе: колко пари има, колко ще му останат, колко му трябват, за да плати всичките си дългове, и каква част от целия си доход ще харчи на месец. Привечер, след като пи чай, той предполагаше, че до Ставропол остават 7/11 от целия път, че дълговете си ще може да изплати, като пести седем месеца от заплатата си и с 1/8 от цялото си състояние — и успокоен, той се загърна, отпусна се в шейната и отново задряма. Въображението му сега беше насочено към бъдещето, в Кавказ. Всичките му мечти за бъдещето се сливаха в образите на Амалатбегове, черкезки, планини, урви, страшни потоци и опасности. Всичко това той си представяше смътно, неясно; но славата със своите примамки и смъртта със заплахите си правеха това бъдеще интересно. Ту с необикновена храброст и чудна за всички сила той избива и покорява неизчислимо множество планинци; ту самият той е планинец и заедно с тях отстоява срещу русите своята независимост. Щом започне да си представя подробностите, веднага в тия подробности се явяват като участници старите московски познати. Сашка Б--- заедно с руси или планинци се бие тук срещу него. Дори, неизвестно как, шивачът мосю Капел взема участие в тържеството на победителя. Ако при това си спомни старите унижения, слабости, грешки, споменът за тях е само приятен. Ясно е, че там, сред планините, потоците, черкезките и опасностите, тези грешки не могат да се повторят. Щом веднъж ги е признал пред себе си

— свършено е. Има още една, най-скъпа мечта, която се преплита с всяка мисъл на младия човек за бъдещето. Това е мечтата за жена. И там, сред планините, тя изпъква във въображението като черкезка-робиня със стройно тяло, дълга плитка и покорни дълбоки очи. Той си представя самотна колиба в планините и на прага — *тя*, която го очаква, докато той — уморен, покрит с прах, кръв, слава — се връща при нея и пред очите му са само нейните целувки, раменете ѝ, нейната покорност, а в ушите му звъни нейният сладък глас. Тя е прелестна, но е необразована, дива, груба. През дългите зимни вечери той започва да я възпитава. Тя е умна, възприемчива, даровита и бързо усвоява всички необходими знания. А защо? Тя много лесно може да учи езици, да чете произведенията на френската литература, да ги разбира. Notre Dame de Paris например трябва да ѝ хареса. Тя може да говори и френски. В гостната тя може да има повече вродено достойнство, отколкото една дама от най-висшето общество. Тя може да пее — естествено, силно и страстно. „Ах, каква глупост!“ — казва си той. А ето че стигнаха някаква станция и трябва да се прехвърлят от една шейна в друга, трябва и да даде на файтонджията бакшиш. Но той отново дири чрез въображението си оная глупост, която бе изоставил, и си представя пак черкезки, слава, връщане в Русия, флигеладютантство, прелестна жена. „Но нали няма любов — казва си той. — Почестите са глупост. Ами шестстотин седемдесет и осем рубли?... Ами завладяната страна, която ще ми даде богатства много повече, отколкото ще ми трябват за цял живот? Впрочем няма да бъде добре да се ползувам сам от това богатство. Ще трябва да го раздам. Но на кого? Шестстотин седемдесет и осем рубли на Капел, а пък за другите ще видим...“ Вече съвсем смътни видения забулват мисълта му и само гласът на Ванюша и чувството за прекъснатото движение нарушават здравия, младежки сън и без да съзнава, се прехвърля в друга шейна на нова станция и продължава пътя си.

На другата заран пак същото — същите станции, същия чай, същите движещи се задници на конете, същите къси разговори с Ванюша, същите неясни мечти и дрямката вечерно време и умореният, здрав, младежки сън през нощта.

[1] Игра, при която една запалена главня се подава от ръка на ръка при виковете „жив-жив курилка“. — Б. пр. ↑

III

Колкото повече се отдалечаваше Оленин от центъра на Русия, толкова по-далечни му изглеждаха всички спомени и колкото се приближаваше към Кавказ, толкова по-радостно му ставаше на душата. „Да замина завинаги и никога да не се връщам назад, да не се показвам в обществото — минаваше понякога през ума му. — А тия хора, които виждам тук — *не са хора*; никой от тях не ме познава и никой никога не може да се озове в Москва в онова общество, в което бях аз, и да научи за моето минало. И никой от онова общество няма да научи какво съм правил, живеейки между тези хора.“ И едно съвсем ново за него чувство на освобождение от всичко минало го обземаше между тези груби същества, които срещаше из пътя и които не признаваше за хора наравно със своите московски познати. Колкото по-груби бяха хората, колкото по-малко бяха признаците на цивилизация, толкова по-свободен се чувствуваше. Ставропол, през който трябваше да мине, го огорчи. Фирмите, дори френските фирми, дамите в карети, файтонджиите по площада, булевардът и господинът в шинел и фуражка, който минаваше по булеварда и оглеждаше минаващите — му подеждуваха твърде неприятно. „Може би тези хора познават някого от моите познати.“ И той пак си спомни клуба, шивача, картите, обществото... Затова пък от Ставропол нататък всичко тръгна задоволително: диво и освен това красиво и войнствено. И на Оленин му ставаше все по-весело и по-весело. Всички казаци, файтонджии, надзиратели му изглеждаха обикновени същества, с които той можеше естествено да се шегува, да разговаря, без да се съобразява кой към каква категория принадлежи. Всички принадлежаха към човешкия род, който цял беше несъзнателно мил на Оленин, и всички се отнасяха дружелюбно към него.

Още в земята на донската войска смениха шейната с талига, а от Ставропол нататък вече стана тъй топло, че Оленин пътуваше без шуба. Вече беше пролет — неочаквана, весела пролет за Оленин. Нощно време вече не пускаха да се излиза из станиците, а говореха, че

и вечер е опасно. Ванюша започна да се страхува и заредената пушка беше до него в талигата. Оленин стана още по-весел. При една станция надзирателят разказа за едно неотдавнашно страшно убийство по пътя. Започнаха да срещат въоръжени хора. „Ето къде започва!...“ — казваше си Оленин и все очакваше да зърне снежните планини, за които толкова много му бяха говорили. Веднъж привечер ногаецът-талигар посочи с камшика облаците, зад които се показваха планини. Оленин започна жадно да се взира, но времето беше мрачно и облаците затуляха наполовина планините. Оленин виждаше нещо сиво, бяло, къдраво и колкото да се мъчеше, не можа да намери нищо хубаво в изгледа на планините, за които толкова беше чел и чувал. Той помисли, че планините и облаците имат съвсем еднакъв вид и че особената красота на снежните планини, за които му бяха разказвали, е също такава измислица като музиката на Бах и *любовта* към жената, в която той не вярваше — и той престана да очаква появата на планините. Но на другия ден, рано сутринта, той се събуди в талигата от свежия въздух и погледна равнодушно надясно. Утрото беше съвсем ясно. Изведнъж той видя — на двадесетина крачки от себе си, както му се стори в първия момент — чисто белите грамади с техните нежни очертания и чудната, ясна въздушна линия на върховете и далечното небе. И когато разбра цялата далечина между него и планините и небето, цялата огромност на планините, и когато почувствува цялата безкрайност на тая красота, уплаши се, че това е призрак, сън. Той тръсна глава, за да се събуди. Планините бяха все същите.

— Какво е това? Какво представлява това? — запита той коларя.

— Ами планини — отговори равнодушно ногаецът.

— И аз отдавна ги гледам — каза Ванюша, — ех, че красота! Нашите няма да повярват.

При бързото движение на тройката по равния път планините сякаш бягаха по хоризонта, блеснали срещу изгряващото слънце със своите възрозови върхове. Отначало планините само учудиха Оленин, после го зарадваха; но после, като се вглеждаше все повече и повече в тази движеща се верига от снежни планини, която израстваше не от други черни планини, а направо от степта, той малко по малко започна да вниква в тази красота и *почувствува* планината. От тази минута всичко, което виждаше, всичко, което мислеше, всичко, което чувствуваше, приемаше за него новия, строго величав характер на

планините. Всички московски спомени, срамът и разкаянието, всички нелепи мечти за Кавказ изчезнаха и повече не се връщаха. „Сега започна“ — като че му каза някакъв тържествен глас. И пътят, и ивицата на Терек, която се виждаше в далечината, и станиците, и хората — всичко му се струваше сега вече не шега. Ще погледне небето и ще си спомни планините. Ще погледне себе си, Ванюша — и пак ще си спомни планините. Ето минават двама казаци на коне и пушките, поставени в калъфи, се поклащат равномерно на гърбовете им, и конете смесват червеникавите и сивите си крака, а планините... Отвъд Терек се вижда дим от някакъв аул, а планините... Слънцето изгрява и блести в Терек, който се вижда зад тръстиките, а планините... Откъм станицата иде кола, жени вървят, красиви жени, млади, а планините... Абреци препускат в степта и аз пътувам, не се боя от тях, имам пушка и сила, и младост, а планините...

IV

Цялата част на Терската линия, по която са разположени гребенските станици, дълга около осемдесет версти, има еднакъв характер и по облик на местността, и по население. Терек, който разделя казаците от планинците, тече мътно и бързо, но вече широко и спокойно, като постоянно засипва със сивкав пясък ниския, обрасъл с тръстики десен бряг и подрива стръмния, макар и невисок ляв бряг с корените на столетните му дъбове, гниеци чинари и млади издънки. По десния бряг са разположени утихналите, но още неспокойни аули; по целия ляв бряг, на половин верста от реката, на разстояние седем-осем версти едно от друго, са разположени станиците. Някога по-голямата част от тия станици са били по самия бряг; но Терек, отклонявайки се всяка година на север от планините, ги е подровил и сега се виждат само гъсто обраслите развалини, градини, круши, фурми и тополи, обвити от къпини и подивели лози. Никой вече не живее там, виждат се само по пясъка следи от елени, вълци, зайци и фазани, обикнали тия места. От станица до станица върви път, проправен в гората на пушечен изстрел. По пътя са разположени постове — кордони от казаци; между кордоните в кули стоят часовои. Само една тясна, около триста метрова ивица гориста плодородна земя е владение на казаците. На север от тях започват пясъчните хълмове на Ногайската или Моздокската степ, която се простира далече на север и се слива, бог знае къде, с Трухменските, Астраханските и Киргизкайсацките степи. На юг отвъд Терек са Голямата Чечня, Кочкаликовският хребет, Черните планини, още някакъв си хребет и най-после снежните планини, които едва се виждат, но на които никой никога не е бил. В тази именно плодородна, гориста и богата с растителност ивица живее от незапомнени времена войнственото, красиво и богато староверско руско население, наричано гребенски казаци.

Много, много отдавна техните прадеди, староверци, избягали от Русия и се заселили отвъд Терек, между чеченците на Гребена, първия

хребет на гористите планини Голяма Чечня. Живеейки между чеченците, казаците се сродили с тях и усвоили обичаите, начина на живот и нравите на планинците: но запазили и там в цялата им предишна чистота руския език и старата вяра. Едно предание, и досега свежо сред казаците, разказва, че цар Иван Грозни дохождал при Терек, призовал старците от Гребена при себе си, подарил им земята отсам реката, посъветвал ги да живеят задружно и им обещал, че няма да ги принуждава нито да стават негови поданици, нито да сменят вярата си. И досега казашките родове се смятат родствени с чеченските и любовта към свободата, безделието, грабежа и войната съставят главните черти на техния характер. Влиянието на Русия проличава само откъм лошата страна: гнетът при изборите, свалянето на черковните камбани и войската, която стои или минава там. Казакът по инстинкт по-малко ненавижда джигита-планинец, който е убил брат му, отколкото войника, който живее у него, за да брани станицата му, но който е опушил с тютюн неговия дом. Той уважава врага-планинец, но презира чуждия нему потисник-войник. В същност руският мужик е за казака някакво чуждо, диво и презряно същество, образец на което е виждал в минаващите из тия места търгаши и в преселниците малоруси, които казаците наричат презрително шапкари. Гиздавето си облекло казакът е изработил по подражание на черкеза. Най-хубавото оръжие се доставя от планинеца, най-хубавите коне се купуват и крадат пак от тях. Младият юначен казак се перчи със знанието си на татарския език и напие ли се, дори и с брат си говори на татарски. Въпреки това този християнски народец, забутан в това кътче на земята, заобиколен от полудиви мохамедански племена и от войници, смята, че стои на висока степен на развитие и признава за човек само казака; на всичко останало гледа с презрение. По-голямата част от времето си казакът прекарва в кордоните, на поход, на лов или риболов. Той почти никога не работи в къщи. Пребиваването му в станицата е изключение от правилото и тогава той *гуляе*. Всички казаци си имат свое вино и пиянството е не толкова обща склонност, колкото обред, неизпълнението на който би се сметнало за отстъпничество. На жената казакът гледа като на оръдие за своето благосъстояние; само на девойката позволява да се разхожда, а жената принуждава от младини до дълбока старост да работи за него и гледа на нея с ориенталските изисквания за покорност и труд. Вследствие на

такова разбиране жената, развивайки се усилено и физически, и нравствено, макар и да се покорява външно, получава, както изобщо на Изток, несравнено повече, отколкото на Запад, влияние и тежест в домашния бит. Отстраняването ѝ от обществения живот и свикването с тежката мъжка работа ѝ дават толкова по-голяма тежест и сила в домашния бит. Казакът, който в присъствието на външни хора смята за неприлично да ласкае или да говори празни приказки с жена си, неволно чувства превъзходството ѝ, когато остане насаме с нея. Цялата къща, цялото имущество, цялото стопанство е създадено от нея и се крепи само с нейния труд и с нейните грижи. Макар да е убеден твърдо, че трудът е срамен за казака и подобава само на работника-ногаец и на жената, той смътно чувства, че всичко, от което се ползува и което нарича свое, е плод на този труд и че жената, майка или съпруга, която той смята своя робиня, може да го лиши от всичко, от което той се ползува. Освен това постоянният тежък мъжки труд и грижите, оставени в нейни ръце, са дали особено самостоятелен, мъжествен характер на гребенската жена и са развили в нея удивително физическа сила, здрав смисъл, решителност и твърдост на характера. В по-голямата си част жените са и по-силни, и по-умни, и по-развити, и по-красиви от казаците. Красотата на гребенската жена е особено чудна със съчетанието на най-чист тип черкезко лице с широкото и могъщо телосложение на северна жена. Казачките носят черкезко облекло: татарска риза, антерия и пантофи; но забрадките си връзват по руски. Гизденето, чистотата и изяществото в дрехите, както и подреждането на къщите са навик и необходимост на живота им. В отношенията си към мъжете жените и особено девойките се ползват с пълна свобода. Станица Новомлинская се смяташе за корен на гребенското казачество. В нея, повече отколкото в други, са се запазили нравите на старите гребенци и жените от тази станица още от старо време се славели с красотата си по целия Кавказ. Средствата за живот на казаците са: лозята и овощните градини, бостаните с любеници и тикви, риболова, лова, нивите с царевица и просо и военната плячка.

Станица Новомлинская се намира на три версти от Терек, отделена е от него с гъста гора. От едната страна на пътя, който минава през станицата, тече реката, а от другата се зеленееят лозя, овощни градини и се виждат пясъчните хълмове (наносни пясъци) на

Ногайската степ. Станицата е обградена с насип от пръст и бодливи тръни. От нея се излиза и влиза през висока врата с високи стълбове и малък, покрит с тръстика покрив, до която е поставено на дървен лафет оръдие, неугледно, не стреляло сто години, някога пленено от казаците. Казак, облечен в униформа, с шапка и пушка, понякога стои, понякога не стои на пост при вратата; понякога застава, понякога не застава мирно пред минаващия офицер. Под покрива на вратата върху бяла дъсчица с черна боя е написано: „Къщи 266, от мъжки пол — 897 души, от женски пол — 1012“. Къщите на всички казаци са издигнати върху стълбове на един аршин и повече от земята, спретнато покрити с тръстика, с остри стръмни покриви. Всички те, ако не са нови, са прави, чисти, с разнообразни високи входни врати и не са долепени една до друга, а са разположени просторно и живописно по широки странични тесни улици. Пред светлите големи прозорци на много къщи, зад оградите, се издигат високо над къщите тъмнозелени тополи, нежни светлолисти акации с бели ароматични цветове и до тях дръзко са блеснали жълти слънчогледи и виещи се жилави стъбла на тикви и лози. На широкия площад се виждат три дюкянчета с чудесна стока, семки, рошкови и медени сладкиши, а зад високата ограда, зад редицата стари тополи, се вижда, по-дълга и по-висока от всички други, къщата на полковия командир с двукрили прозорци. Хора, особено лятно време и в делник, се виждат винаги малко по улиците на станицата. Казаците са на служба: те са по кордоните или в поход; старците са на лов, риболов или са отишли с жените на работа в овощните и зеленчуковите градини. Само съвсем старите, малките и болните остават у дома.

V

Беше една от ония чудни вечери, каквито се случват само в Кавказ. Слънцето бе залязло зад планините, но още беше светло. Зарята обхващаше една трета от небето и на нейното сияние рязко се очертаваха беломатовите грамади на планините. Въздухът беше рядък, неподвижен и звучен. Дълга няколко версти сянка падаше от планината върху степта. В степта, отвъд реката, по пътищата, никъде не се виждаше жива душа. Ако рядко-рядко някъде се покажат конници, казаците от кордона и чеченците от аула ги гледат с почуда и любопитство и се мъчат да отгатнат кои ли може да бъдат тези лоши хора. Щом се свечери, хората от страх един пред друг се крият по жилищата си и само зверовете и птиците, без да се боят от човека, свободно скитат из тази пустиня. Откъм градините, разговаряйки весело, бързат да се приберат, преди да е залязло слънцето, казачки, които са връзвали лозята. И градините опустяват, както цялата околност; но станицата по това време на вечерта е особено оживена. Отвсякъде към станицата се движат хора — едни пеш, други на коне, трети на скърцащи коли. Девойки със запретнати ризи, с дълги пръчки в ръце, разговаряйки весело, тичат към вратите да посрещнат добитъка, който се блъска в облаци прах и комари, понесли се с него от степта. Ситите крави и биволици се пръсват по улиците и казачките с цветни антерии сноват между тях. Чува се резкият им говор, веселият им смях и крясъци, прекъсвани от рева на добитъка. Някъде въоръжен казак, на кон, измолил да го пуснат от кордона, се приближава към някоя къща, навежда се до прозореца, почуква и веднага след това се показва красивата глава на млада казачка и се чуват нежни, ласкави думи. Другаде скулест окъсан работник-ногаец, докарал тръстика от степта, обръща скрибуцащата кола в чистия широк двор на есаула^[1], сваля ярема от воловете, които въртят глави, и разговаря отдалеч на татарски със стопанина. Около локвата, която заема почти цялата улица и край която толкова години минават хората, притискайки се с мъка към оградите, се промъква боса казачка с наръч дърва на гърба,

вдигнала ризата високо над белите си крака, а един казак, който се връща от лов, ѝ подвиква шеговито: „Вдигай по-високо, безсрамнице“ — и се прицелва в нея. Казачката отпуска ризата и изтърсва дървата. Стар казак със запретнати гащи и с открити, обрасли с побелели косми гърди, връщайки се от риболов, носи на рамо мрежата си, в която още мърдат сребристи рибки, и за да съкрати пътя си, минава през съборената ограда на съседа и дърпа дрехата си, която се е закачила за оградата. А ето там една жена мъкне сух клон и зад къщата се чуват удари на брадва. Крещят малкия казачета, които въртят своите пумпали по улиците навсякъде, където видят равно място. През оградите, за да не обикалят, прескачат жени. Из всички комини се вдига миризлив дим от кизяк^[2]. Във всяка къща се чува усилен шетня, която предшества нощната тишина.

Стрина Улитка, жена на хорунжия^[3] и учителя, също като другите, е излязла при вратата на своята къща и чака добитъка, подгонен из улицата от дъщеря ѝ Марянка. Тя не е успяла още да отвори страничната плетена врата и грамадната биволица, съпътствувана от рой комари, се втурва с мучене през вратата; след нея бавно вървят добре нахранените крави, които с големите си очи познават своята стопанка и се пляскат ритмично с опашките по хълбоците си. Стройната красавица Марянка минава през вратата, хвърля пръчката, затръшва плетената странична врата и се затичва чевръсто да разпреди и прибере добитъка. „Събуй се, дяволско момиче — вика майка ѝ, — обувките си изкриви...“ Маряна никак не се оскърява от туй, че ѝ викат „дяволско момиче“, тя приема тия думи като ласка и продължава весело работата си. Лицето на Маряна е скрито под вързаната забрадка, тя е облечена в розова риза и зелена антерия. Тя се скрива под навеса в двора, следвайки охранения едър добитък, и откъм обора се чува само гласът ѝ, който нежно придумва биволицата: „Не иска да спре! Ех, ти! Хайде, хайде, майчице!...“ Скоро след това от обора идват и дъщерята, и майката и влизат в избушката^[4] — и двете носят две големи делви с мляко, издоено през този ден. Из пръстения комин на избушката скоро започва да се вие дим от кизяк, млякото се преварява на каймак; момичето разпалва огъня, а старата излиза към вратата. Здрач е паднал вече над станицата. Из въздуха се носи мирис на зеленчук, на добитък и на лютивия дим от говежди тор. Край вратите и по улиците навсякъде изтичват казачки,

които носят в ръцете си запалени парцали. Навън се чува пръхтенето и спокойното преживяне на издоения добитък и само женски и детски гласове се провикват из дворовете и по улиците. В делничен ден рядко ще се чуе мъжки пиан глас.

Една от казачките — стара, висока, мъжествена жена, се приближава от отсрещния двор към стрина Улитка и иска огън; в ръката си държи парцал.

— Е, стрино, подредихте ли се? — казва тя.

— Момичето е край млякото. Огън ли ти трябва? — казва стрина Улитка, горда, че може да послужи.

Двете казачки влизат в къщи; грубите ръце, несвикнали с дребни предмети, разкъсват разтреперани капачето на скъпоценната кутийка с кибрит, който е рядкост в Кавказ. Мъжествената казачка сяда на стъпалото с очевидното намерение да си побъбри.

— А човекът ти, майко, в училището ли е? — пита гостенката.

— Все децата учи, майко. Писа ми, че за празника ще си дойде — казва жената на хорунжия.

— Да, умен човек, полезен за всички...

— Разбира се, полезен.

— А моят Лукашка е на кордона и не го пускат да си дойде у дома — казва гостенката, макар че жената на хорунжия отдавна знае това. Тя чувства нужда да поговори за своя Лукашка, когото тя токущо бе изпратила сред казаците и когото иска да ожени за Маряна, дъщерята на хорунжия.

— В кордона ли е?

— Да, майко. От празника не е дохождал. Преди няколко дни му изпратих дрехи по Фомушкин. Той казва: бива го, началството го одобрява. Те, казва, пак абреци дирят. Лукашка, казва, е весел момък, добър.

— Слава богу — казва жената на хорунжия. — С една дума — смелчага?

Всички наричаха Лукашка *Смелчагата* заради мъжеството му, за туй, че беше измъкнал от реката едно казаче. И жената на хорунжия спомена прякора му, за да направи удоволствие на майката на Лукашка.

— Благодаря на бога, майко, добро ми е момчето; юнак, всички го харесват — казва майката на Лукашка. — Само веднъж да го ожения и след това спокойно бих умряла.

— Че какво, малко ли са моми в станицата? — отговаря хитро жената на хорунжия, като слага старателно с грубите си ръце капачката върху кутията с кибрита.

— Много са, майко, много — съгласява се майката на Лукашка и клати глава, — но като твоята мома, като Марянушка, със свещ да дириш...

Стрина Улитка знае намеренията на своята съседка и макар Лукашка да ѝ изглежда добър казак, тя отклонява този разговор, първо, защото е жена на хорунжий и е богата, а Лукашка е син на обикновен казак, сирак, второ, защото не ѝ се иска скоро да се раздели с дъщеря си. А главно, защото приличието изисква това.

— И Марянушка ще порасне, и тя ще стане мома — казва тя сдържано и скромно.

— Ще изпратя сватове, ще изпратя, само веднъж да оберем градината, ще дойдем да се поклоним на ваша милост — казва майката на Лукашка. — На Иля Василевич ще дойдем да се поклоним.

— Защо пък Иля! — казва гордо жената на хорунжия. — С мене трябва да говорите. Всяко нещо си чака времето.

По строгото лице на съседката си майката на Лукашка разбира, че не е удобно да говори повече, тя запалва с кибрит парцала и ставайки, казва: — Помни, майко, не забравяй тези думи. Да вървя, огън трябва да запали — добави тя.

Като минава през улицата, размахвайки в протегнатата си ръка запаления парцал, тя среща Марянка, която я поздравява.

„Хубава мома, работна — мисли тя, като гледа красавицата. — Какво има да расте още! Време е да се омъжи, и то в добра къща да влезе, Лукашка да вземе.“

А стрина Улитка си има своя грижа, тя, както седеше на прага, така си и остава, дълбоко замислена за нещо, докато не я извика момичето.

[1] Есаул — капитан у казаците някога. ↑

[2] Говежди тор.; Топливо във вид на питки от изсушен тор. ↑

[3] Знаменосец, подпоручик. ↑

[4] Казаците наричат *избушка* ниската хладна пристройка, където се вари млякото и се пазят млечните продукти. ↑

VI

Мъжкото население на селото прекарва в походи и по кордоните или по постове, както ги наричат казаците. Същият този Лукашка-Смелчагата, за когото разговаряха двете стари жени, тази вечер стоеше на наблюдателната кула при Нижнепротоцкия пост. Нижнепротоцкият пост е на самия бряг на Терек. Опрял лакти на перилата на кулата, той ту се взираше с присвити очи в далечината отвъд Терек, ту поглеждаше долу другарите си казаци и от време на време разговаряше с тях. Слънцето вече приближаваше снежния гребен, който се белееше над къдравите облаци. Облаците, носейки се в подножието му, потъваха все повече и повече в тъмна сянка. Във въздуха се стелеше вечерен здрач. Откъм гъстата дива гора лъхаше свежест, но около поста беше горещо. Гласовете на разговарящите казаци се чуваха все по-звучно и се задържаха във въздуха. Кафявият и бърз Терек се отделяше по-ясно от неподвижните брегове с цялата си движеща се маса. Той започваше да спада и тук-там мокрият пясък тъмнееше по бреговете и плитките места. Точно срещу кордона, на отвъдния бряг, беше съвсем пусто; само ниските безкрайни и пустинни тръстики се проточваха до самите планини. Малко встрани се виждаха върху ниския бряг глинените къщи, плоските покриви и приличните на фунии комини на чеченския аул. Зорките очи на казака, застанал на наблюдателната кула, следяха сред вечерния дим на спокойния аул движещите се фигури на чеченките, които се виждаха отдалеч в техните сини и червени дрехи.

Макар че казаците всеки момент очакваха да минат реката и да ги нападнат *абреци*^[1] откъм татарска страна, особено през май, когато гората покрай Терек е тъй гъста, че пешеходец мъчно би могъл да мине през нея, а реката е тъй плитка, че тук-там би могла и да се прегази и макар че преди два-три дни бе *прибягал*^[2] от полковия командир казак с циркуляр, в който се съобщаваше, че според получени от разузнавачите сведения една група от осем души възнамерявала да мине Терек и поради туй се нарежда да се наблюдава с особена бдителност — на кордона не проявиха особена бдителност. Казаците,

като да бяха по домовете си, без да са оседлали конете, без оръжие, се занимаваха кой с риболов, кой с пиянство, кой с лов. Само конят на дежурния, оседлан и спънат, се движеше из трънаците около гората и само часовоят-казак беше в черкезка, с пушка и сабя. Подофицерът, висок и слаб казак, с извънредно дълъг гръб и малки крака и ръце, само по разкопчана антерия, седеше на пезула пред къщата и с израз на началническа леност и досада, затворил очи, подпираше главата си ту с едната, ту с другата ръка. Един възрастен казак с широка, черна, вече прошарена брада, облечен само с риза, препасана с черен ремък, лежеше до самата вода и гледаше лениво еднообразния, неспокоен и лъкатушен Терек. От останалите, също измъчени от горещината, разсъблечени, едни перяха дрехите си в Терек, други плетяха юзди, трети лежаха долу, на горещия пясък край брега, и тананикаха някаква песен. Един казак със слабо и черно загоряло лице, очевидно мъртво пиян, лежеше по гръб край една от стените на къщата, която до преди два-три часа беше в сянка, но върху която сега падаха палещите коси лъчи на слънцето.

Лукашка, който стоеше в наблюдателницата, беше висок, красив момък на около двадесет години и много приличаше на майка си. Лицето и цялото му телосложение, макар и младежки грубовати, изразяваха голяма физическа и нравствена сила. Макар че бе *прибран* неотдавна в строя, по широкото изражение на лицето му и по спокойната увереност на стойката личеше, че той вече е успял да придобие свойствената на казаците и изобщо на хората, които носят постоянно оръжие, войнствена и малко горда осанка поради съзнанието, че е казак и знае истинската си цена. Широката му черкезка беше тук-там прокъсана, шапката — накривена назад по чеченски, калцуните спуснати под коленете. Облеклото му беше скромно, но му седеше с онази особена казашка напетост, дошла по подражание на чеченските джигити. В истинския джигит винаги всичко е широко, оръфано, небрежно; само оръжието му е разкошно. Но това оръфано облекло е облечено, оръжието е препасано, нагласено по един познат начин, който не се удава на всекиго и който веднага удря в очи казака или планинеца. Лукашка имаше този вид на джигит. Сложил ръце на сабята и присвил очи, той непрекъснато се вириаше в далечния аул. Поотделно чертите на лицето му не бяха хубави, но като

погледне изведнъж цялото му снажно телосложение и умното лице с черните вежди, всеки неволно би казал: „Юнак момче!“

— Жени, много жени се насъбраха в аула! — каза той с остър глас, като разтвори лениво блесналите си бели зъби, без да се обръща определено към някого.

Назарка, който лежеше долу, веднага вдигна бързо глава и забеляза:

— Сигурно отиват за вода.

— Да взема да гръмна веднъж — каза Лукашка, лукаво усмихнат, — ще си глътнат езиците от страх!

— Няма да ги стигнеш.

— Хайде де! Моята пушка ще стигне и оттатък. Почакай малко, скоро те ще имат празник, ще ида на Гирей хан на гости, боза^[3] ще пия — каза Лукашка, като отпъждаше сърдито налетелите върху него комари.

Някакъв шум в храсталака привлече вниманието на казаците. Пъстро ловджийско куче-мелез, което душеше следи по земята и махаше усилено оскубаната си опашка, тичаше към кордона. Лукашка позна кучето на своя съсед-ловджия, чичо Ерошка, а след кучето забеляза да се подава из храсталака и самият ловец.

Чичо Ерошка беше едър, огромен казак с бяла като сняг и широка брада и със също тъй широки плещи и гърди, а в гората, където нямаше с кого да бъде сравнен, той не изглеждаше висок: тъй съразмерни бяха всички части на силното му тяло. Облечен беше в окъсана запретната аба, краката — обути във вързани с върви върху навуцата цървули от нещавена еленова кожа, на главата му — изтрито бяло калпаче. На гърба си, праметнати през едното рамо, носеше *кобилка*^[4] и торба с едно пиле в нея, и малък сокол за примамване на ястреби; на другото рамо носеше окачена на ремък убита дива котка, на пояса му отзад бяха закачени торбичка с патрони, барут и хляб, конска опашка, за да се брани от комари, голяма кама с продупчена ножница, зацапана със засъхнала кръв, и два убити фазана. Той погледна към кордона и спря.

— Хей, Лям! — викна той на кучето с такъв звучен бас, че ехото се обади някъде далече в гората, и като праметна през рамо огромната евзалия пушка, която казаците наричат *флинта* понадигна шапката си.

— Добре сте се събрали, добри хора! Хей! — обърна се той към казаците със същия силен и весел глас, без всякакво усилие, но тъй гръмко, сякаш викаше на някого отвъд реката.

— Добър вечер, чичо Ерошка! Добър вечер! — обадиха се весело от разни страни бодрите гласове на казаците.

— Видяхте ли нещо? Казвайте! — извика чичо Ерошка, като бършеше с ръкава на черкезката потта от широкото си зачервено лице.

— Чувай, чичо! Знаеш ли какъв ястреб живее ей тук в чинара. Щом се свечери и започне да се вие — каза Назарка, като намигаше и помръдваше едното рамо и единия си крак.

— Хайде де! — каза недоверчиво старецът.

— Наистина, чичо, ти само поварди малко — потвърди Назарка, лукаво усмихнат.

Казаците се засмяха.

Шегобиецът не беше видял никакъв ястреб; но младите казаци от кордона отдавна бяха свикнали да дразнят и лъжат чичо Ерошка всеки път, когато той се отбие при тях.

— Ей, дурак, стига си лъгал! — извика отгоре Лукашка на Назарка.

Назарка веднага млъкна.

— Трябва да повардя. Ще повардя — отговори старецът за голямо удоволствие на всички казаци. — А свини виждахте ли?

— Да сме виждали свини! Това лесна работа ли е! — каза подофицерът, много доволен, че му се удава случай да се поразвлече. Той се обърна и започна с две ръце да се почесва по дългия си гръб. — Ние трябва да ловим абреци, а не свини. Ти, чичо, нищо ли не си чувал, а? — добави той, като примижаваше без причина и показваше гъстите си бели зъби.

— Абреци ли? — попита старецът. — Не, не съм чувал. А чихир имате ли? Дай да пийна, добри човече. Капнал съм от умора, бога ми. А пък аз, само почакай малко, ще ти донеса прясно месо. Истина ти казвам, ще донеса. Дай де! — добави той.

— Какво, искаш да повардиш ли? — попита подофицерът, сякаш не бе чул думите на стареца.

— Бих искал да повардя някоя нощ — отговори чичо Ерошка, — може би до празника и дай боже, ще ударя нещо; тогава и на тебе ще дам, истина ти казвам!

— Чичо! Ей! Чичо! — извика рязко отгоре Лука, привличайки към себе си вниманието, и всички казаци се обърнаха към Лукашка. — Ти иди към горния ръкав, там се навърта едно голямо стадо. Не те лъжа. Истина! Преди няколко дена един наш казак уби глиган. Истина ти казвам — добави той, като оправяше пушката на гърба си и говореше с такъв глас, от който личеше, че не се шегува.

— О, Лукашка Смелчагата бил тука! — каза старецът, като погледна нагоре. — Къде, на кое място го уби?

— А ти и не ме виждаш! Малък съм, изглежда — каза Лукашка. — При самия ръкав, чичо — прибави той сериозно, като разтърси глава. — Вървахме ние веднъж покрай реката и току изведнъж изшумоля, а моята пушка беше в калъфа. Иляска като гръмна... Аз ще ти покажа на кое място беше. Не е далече. Само малко почакай. Аз, братко, зная всичките им пътеки. Чичо Мосев! — обърна се той решително и почти заповеднически към подофицера. — Време е да ме смените! — и като взе пушката, без да чака заповед, заслиза от куличката.

— Слизай! — разпореди се със закъснение подофицерът, като се оглеждаше наоколо. — Гурка, сега е твой ред, нали? Върви! Сръчно момче стана твой Лукашка — добави подофицерът, обръщайки се към стареца. — Също като тебе, все ходи, в къщи не му се седи... Неотдавна уби един.

[1] *Абреци* наричат ония буйни чеченци, които минават отсам, на руска страна, за кражби и грабежи. ↑

[2] *Прибягал* — на казашкото наречие значи пристигнал на кон. ↑

[3] Татарско питие, приготвено от просо. ↑

[4] Уред за прикриване от фазаните. ↑

VII

Слънцето вече се скри и нощните сенки бързо се спускаха откъм гората. Казаците свършиха своите занимания около кордона и се събраха в къщата за вечеря. Само старецът, който все още очакваше ястреба и подръпваше от време на време вързания за крака малък сокол, остана под чинара. Ястребът седеше на дървото, но не се спускаше върху пилето. Лукашка нагласяваше спокойно в гъстия трънак, по пътеките на фазаните, примки за фазаните и пееше песен след песен. Макар че беше висок и ръцете му бяха големи, личеше, че всяка работа, голяма и малка, спореше в ръцете на Лукашка.

— Хей, Лука! — чу той наблизко от гъсталака пронизително звучния глас на Назарка. — Казаците отидоха да вечерят.

С жив фазан под мишницата, провирайки се между тръните, Назарка излезе на пътеката.

— О! — каза Лукашка и млъкна. — Откъде взе петела? Сигурно от някоя моя примка...

Назарка беше връстник с Лукашка и също едва тази пролет бе постъпил в строя при казаците.

Той беше грозничък, слабичък, хилав, с писклив глас, който непрекъснато дразнеше слуха. С Лука те бяха съсед и другари. Лукашка бе седнал по татарски на тревата и нагласяше примките.

— Не зная чия е. Трябва да е твоя.

— Отвъд трапа, до чинара, нали? Моя е, вчера я поставих.

Лукашка стана и погледна уловения фазан. Като погали с ръка тъмносинкавата глава, която петелът протягаше уплашено, въртейки очи, той го взе в ръце.

— Ще сготвим пилаф; ти иди го заколи и го оскуби.

— Сами ли ще го ядем, или да дадем и на подофициера?

— Стига му толкова!

— Страх ме е да ги коля — каза Назарка.

— Дай го тук.

Лукашка извади едно ножче изпод голямата си кама и бързо дръпна с него. Петелът трепна, но не бе успял и да разпери криле, окървавената му глава се изви и бликна кръв.

— Ето тъй се коли! — каза Лукашка, като хвърли петела. — Тлъст пилаф ще стане.

Гледайки петела, Назарка трепна.

— Чувай, Лука, онзи дявол пак нас ще изпрати на секретния пост — добави той, като вдигаше фазана. „Онзи дявол“ той наричаше подофицера. — Фомушкин изпрати за чихир, а сега беше неговият ред. Колко нощи вече ходим! Все нас използва.

Като подсвиркваше, Лукашка тръгна по кордона.

— Вземи връвта! — извика той.

Назарка го послуша.

— Днес аз ще му кажа, наистина ще му кажа — продължаваше Назарка. — Ще кажем: няма да идем, изморихме се, и толкова. Кажи наистина, тебе той ще послуша. Че на какво прилича това!

— Е, намери за какво да говориш — каза Лукашка, който очевидно мислеше за друго, — празна работа! Да беше ни прогонил през нощта от станицата, тогава имаше за какво да ни е мъчно. Там ще се поразходиш, а тук какво? На кордона или в секрета — все това. Само да приказваш!...

— А в станицата ще дойдеш ли?

— За празника ще си ходя.

— Гурка казваше, че твоята Дунайка се разхожда с Фомушкин — каза изведнъж Назарка.

— Да върви по дяволите! — отговори Лукашка, като показва гъстите си бели зъби, но без да се смее. — Нима друга не мога да си намеря?

— Гурка разправяше: отишъл, казва, при нея, а мъжа ѝ го нямало. Фомушкин седи, баница яде. Той поседял и си тръгнал; като минавал под прозореца, чул я да казва: „Отиде си дяволът. Защо ти, миличък, не ядеш баница? Няма, казала, да си ходиш да спиш у вас.“ А той извикал под прозореца: „Браво!“

— Лъжеш!

— Наистина, бога ми!

Лукашка помълча. — Като си е намерила друг, да върви по дяволите. Малко ли са девойките? Тя и без туй ми беше омръзнала.

— Какъв дявол си ти! — каза Назарка. — Да беше се завъртял около Марянка, дъщерята на хорунжия. Какво, тя с никого ли не ходи?

Лукашка се намръщи. — Че каква е Марянка! И тя като другите! — каза той.

— Хайде, опитай се де...

— Ти какво мислиш? Малко ли са такива из станицата?

И Лукашка пак започна да си подсвирква и тръгна към кордона, като брулеше листа от клоните. Като минаваше из храсталака, той изведнъж се спря, забелязал едно гладко дръвче, извади изпод камата ножчето и го отрязва.

— Ех, че шомпол ще стане! — каза той, като размахваше пръчката и тя свистеше из въздуха.

Казаците вечеряха под измазания навес на кордона, върху пръстения под, около ниска татарска масичка. Тогава стана дума за секретния пост.

— Чий ред е сега? — извика един от казаците, като се обърна към подофицера през отворената врата на стаята.

— Чий ли? — отговори подофицерът. — Чичо Бурлак ходи, Фомушкин ходи — каза той не съвсем уверено. — Като че пак е ваш ред — на тебе и на Назар — обърна се той към Лука. — И Ергушов ще дойде с вас; може би е изтрезнял.

— Ти не изтрезняваш, че той ли! — каза тихо Назарка.

Казаците се засмяха.

Ергушов беше същият онзи казак, който спеше пиян край къщата. Той току-що се беше вмъкнал под навеса и триеше очите си.

В това време Лукашка бе станал и приготвяше пушката си.

— Вървете по-скоро; вечеряйте и вървете — каза подофицерът. И понеже не очакваше да изразят съгласие, подофицерът затвори вратата, личеше, че малко се надяваше да го послушат казаците. — Ако не беше заповядано, не бих ви изпращал, но току-виж, че връхлети сотникът. И то, казват, че осем души абреци са минали отсам.

— Няма какво, трябва да се върви — каза Ергушов, — редът е такъв! Не може, времето е такова. Казвам, трябва да се върви.

А Лукашка, стиснал с две ръце до устата си огромно парче от фазан, поглеждаше ту подофицера, ту Назарка, сякаш беше съвсем равнодушен към онова, което ставаше, и се смееше над двамината.

Казаците още не бяха заминали за секретния пост, когато чичо Ерошка, след като бе седял напразно под чинара до късно, влезе в тъмния навес.

— Е, момчета — загърмя под ниския навес неговият бас, който заглушаваше всички гласове, — и аз ще дойда с вас. Вие ще вардите за чеченци, а аз — за глиган.

VIII

Беше вече съвсем тъмно, когато чичо Ерошка и тримата казаци от кордона, наметнати с ямурлуци и с пушки през рамо, минаха покрай Терек на мястото, определено за секретен пост. Назарка никак не искаше да иде, но Лука му викна и те бърже се стъкмиха. Като минаха мълчаливо няколко крачки, казаците свърнаха от рова и по една едва забележима пътека в тръстиките се приближиха до Терек. На брега на реката лежеше дебел черен дънер, изхвърлен от водата, и тръстиката около дънера беше току-що изтъпкана.

— Тука ли ще вардим, а? — каза Назарка.

— Че защо не? — каза Лукашка. — Ти седни, а аз ей сега ще дойда, само да покажа на чичо Ерошка.

— Тук мястото е най-удобно: нас няма да ни виждат, а ние ще виждаме — каза Ергушов, — тук ще вардим; отлично място.

Назарка и Ергушов постлаха ямурлуците и се разположиха зад гредата, а Лукашка продължи с чичо Ерошка.

— Ей тук е, чичо, не е далеч — каза Лукашка, като стъпяше безшумно пред стареца, — ще ти покажа къде минаха. Само аз, братко, знам мястото.

— Добре! Ти си юначага, смелчага! — също шепнешком отговори старецът.

Като направи още няколко крачки, Лукашка се спря, наведе се над една барица и подсвирна. — Ето къде са минали да пият вода, виждаш ли? — каза едва чуто той, като сочеше пресните следи.

— Господ да те благослови — отговори старецът: — глиганът трябва да е зад рова, в ямата — прибави той. — Аз ще поседя, а ти върви.

Лукашка вдигна по-високо ямурлука и тръгна сам назад по брега, поглеждайки живо ту наляво към стената от тръстики, ту към Терек, който клокочеше наблизко под брега. „И той сега караули или пълзи някъде“ — помисли Лукашка за чеченеца. Изведнъж силен шум и плясък във водата го накараха да трепне и да грабне пушката. Иззад

брега изскочи силно запъхтян глиган и черната му фигура, като се отдели за миг от лъскавата повърхност на водата, изчезна в тръстиката. Лука бърже вдигна пушката, прицели се, но не успя да гръмне; глиганът вече се скри в храсталака. Лукашка плю от яд и продължи нататък. Като приближаваше мястото на секретния пост, той пак се спря и тихичко подсвирна. Отговориха му със също такова леко подсвирване и той отиде придругарите си.

Свит на кълбо, Назарка вече спеше. Ергушов седеше, подгънал крака под себе си, и малко се отдръпна, за да направи място на Лукашка.

— Колко е весело да вардим тука, наистина хубаво място — каза той. — Заведе ли го?

— Показах му — отговори Лукашка, като постилаше ямурлука си. — А да знаеш какъв голям глиган дигнах преди малко край реката. Трябва да е същият! Не чу ли, като изпраща?

— Чух го, като прошумя, веднага познах, че е звяр. Мисля си: Лукашка е подплашил някой звяр — каза Ергушов, като се завиваше с ямурлука. — Сега ще спя — добави той, — събуди ме, като пропеят първи петли; защото трябва да се спазва редът. Аз ще полегна, ще поспя, после пък ти ще поспиш, а аз ще пазя... Тъй е.

— Благодаря, не ми се спи — отговори Лукашка.

Нощта беше тъмна, топла и тиха. Само от едната страна на небосклона светеха звезди; другата, по-голямата част от небето, към планините, беше забулена от голям облак. Черният облак, сливайки се с планините, бавно, тъй като нямаше вятър, се движеше все по-нататък и по-нататък и рязко се очертаваше с извитите си краища на дълбокото звездно небе. Казакът виждаше само напреде си Терек и далечината; отзад и отстрани го заобикаляха гъсти тръстики. От време на време тръстиките, сякаш без причина, започваха да се люлеят и да шумолят, като се удряха една о друга. Гледани отдолу, люлеещите се върхове на тръстиката се очертаваха върху светлия край на небето като кичести клони на дървета. Съвсем близо до краката на казаците отпред беше брегът, под който клокочеше поток. По-нататък лъскавата движеща се маса на кафявата вода еднообразно се къдреше около плитките места и брега. Още по-нататък и водата, и брегът, и облакът — всичко се сливаше в непроницаем мрак. По повърхността на водата се проточваха черни сенки и свикналото око на казака познаваше, че това

са пънове, които реката мъкне отгоре. Само от време на време светваше светкавица и светлината ѝ, отразявайки се във водата като в черно огледало, очертаваше линията на отсрещния полегат бряг. Равномерните нощни звуци, шумоленето на тръстиката, хъркането на казаците, бръмченето на комарите и ромонът на водата се прекъсваха от време на време ту от някакъв далечен изстрел, ту от сриването на откъртил се бряг, ту от пляска на някоя голяма риба, ту от шума на някой звяр из дивата гъста гора. Веднъж прелетя по течението на Терек кукумявка, като при всяко второ размахване удряше крило о крило. Точно над главите на казаците тя изви към гората и като долетя до едно дърво, вече при всяко размахване удряше крило о крило и след това дълго пърха, докато се настани добре на стария чинар. При всеки такъв неочакван звук слухът на будния казак усилено се напруга, очите се взират и той посяга бавно към пушката си.

Мина по-голямата част от нощта. Черният облак, проточил се на запад, откри изпод разкъсаните си краища чистото звездно небе и изкривеният златист рог на месеца блесна ярко над планините. Почна да пронизва студ. Нязарка се събуди, побъбри малко и пак заспа. Лукашка започна да се отегчава, стана, извади ножчето изпод камата и се залови да дялка пръчка за шомпол. В главата му се въртяха мисли за чеченците — как живеят там в планините, как техни храбреци минават отсам, как не се боят от казаците. Помисли си, че те могат да минат реката и на друго място. И Лукашка вдигаше глава и гледаше по протежението на реката, но нищо не се виждаше. После, като поглеждаше от време на време към реката и далечния бряг, който при плахата светлина на луната едва се различаваше от водата, той вече престана да мисли за чеченците и само чакаше да настъпи часът, когато трябва да събуди другарите си и да тръгне за станицата. Там той си представяше Дунка, неговата душенка, както наричат казаците любовниците си, и мислеше с яд за нея. Ето вече признаците на утрото: сребристата мъгла започна да се белее над водата и младите орли, недалеч от него, започнаха да пищят пронизително и да пляскат с криле. Най-после далече откъм станицата се чу кукуригането на първия петел, после се обади втори с проточен глас, на който се отзоваха и други.

„Време е да ги събудя“ — помисли Лукашка, като довърши шомпола и почувствува, че клепките му натежават. Той се обърна към

другарите си и разгледа кои крака на кого са; но изведнъж му се стори, че нещо плесна на отвъдната страна на Терек и той погледна още веднъж светлеещия под изкривения лунен сърп хоризонт на планините, погледна чертата на отвъдния бряг, погледна Терек и ясно очертаващите се плуващи по него дървета. Стори му се, че той се движи, а Терек с дърветата е неподвижен; но това продължи само един миг. Той отново започна да се вглежда. Едно голямо черно дърво със сух клон особено привлече вниманието му. Някак странно, без да се наклонява и без да се върти, плуваше това дърво точно по средата на реката. Стори му се дори, че то плува не по течението, а пресича реката и се насочва към плиткото. Опънал шия, Лукашка започна внимателно да го следи. Дървото доплува до плиткото, спря и някак странно започна да мърда. Лукашка сякаш видя изпод дървото да се показва една ръка. „Ето как самичък ще убия един абрек!“ — помисли той, взе пушката, спокойно, но бързо постави подпорката, сложи върху нея пушката, безшумно я задържа, вдигна ударника и притаил дъх, започна да се прицелва, без да откъсва поглед. „Няма да ги будя“ — мислеше той. Но сърцето му затуптя в гърдите тъй силно, че той се спря и се ослуша. Дървото изведнъж шльоупна и отново заплува, пресичайки водата към нашия бряг. „Само дано не го изпусна!“ — помисли той и ето, при слабата лунна светлина, зърна пред дървото една татарска глава, насочи пушката право към главата. Струваше му се, че тя е съвсем близко, при самия край на цевта. Той се възря. „Да, това е абрек“ — помисли Лукашка радостно и изведнъж скочи възбудено на колене, намести отново пушката, погледна в целта, която едва се виждаше на края на дългата пушка, каза по казашки навик, усвоен още от детски години: „В името на отца и сина“ и дръпна спусъка. Светкавица освети за миг тръстиката и водата. Резкият отсечен изстрел се разнесе по реката и някъде далеч се превърна в глух тътнеж. Дървото вече заплува не напреко на реката, а надолу по течението, като се накланяше и поклащаше.

— Дръжте бе! — извика Ергушов, като търсеше с ръка пушката и се надигаше зад гредата.

— Мълчи, дяволе! — прошепна му със стиснати зъби Лука. — Абреци!

— По кого стреля? — запита Назарка. — По кого стреля, Лукашка?

Лукашка нищо не отговаряше. Той пълнеше пушката и следеше отдалечаващото се дърво. След малко то спря на плиткото и зад него се показва нещо голямо, което се олюляваше над водата.

— По кого стреля? Защо не казваш? — повториха казаците.

— Абреци, нали ти казвам! — повтори Лука.

— Стига си лъгал! Кажи, пушката ли гръмна сама?

— Убих един абрек! Ето по кого стрелях! — каза с треперещ от възмущение глас Лукашка и скочи на крака. — Един човек плуваше... — добави той, като сочеше към плиткото. — Аз го убих. Ето вижте ей там.

— Стига си лъгал! — повтаряше Ергушов, като триеше очите си.

— Кой лъже? Я виж! Виж ей там — каза Лукашка, като го хвана за рамото и го наведе към себе си с такава сила, че Ергушов изохка.

Ергушов погледна натам, където сочеше Лука, и като видя тялото, изведнъж промени тона.

— Виж ти! Аз ти казвам, че и други ще има. Истина ти говоря — каза той тихо и започна да разглежда пушката си. — Този е плувал пръв; другите или вече са тук, или са някъде наблизко на отвъдната страна, истина ти казвам.

Лукашка се разпаса и започна да съблича черкезката.

— Къде ще вървиш бе, диване? — извика Ергушов. — Само се покажи и ще те претрепят като нищо, истина ти казвам. Ако си го убил, няма да избяга. Дай си барутницата да насипя малко барут в пушката. Имаш ли? Назар, тичай бързо до кордона, но не минавай край брега, ще те убият, истина ти казвам.

— Самичък не мога да ида! Иди ти — каза сърдито Назарка.

Лукашка съблече черкезката и се приближи до брега.

— Тебе думат, не отивай! — каза Ергушов, като сипваше барут в пушката си. — Ето, не мърда, виждам го вече. Скоро ще съмне и от кордона ще дойдат. Хайде, Назар, бързай! Виж го какъв е страхливец! Не се бой, ти казвам.

— Лука, ей Лука! — викаше Назарка. — Кажи как го уби.

Лука реши да не влиза веднага във водата.

— Вървете по-скоро в кордона, а аз ще повардя. И кажете на казаците да изпатят патрул. Ако са отсам... трябва да ги изловим.

— Казвам ви, ще избягат — добави Ергушов и се изправи, — наистина трябва да ги изловим.

Ергушов и Назарка станаха, прекръстиха се и тръгнаха към кордона, но не по брега, а като чупеха тръните, излязоха на горската пътека.

— Ти, Лука, внимавай, не шавай много — каза Ергушов, — иначе тук и ще те заколят. Казвам ти, внимавай, не зяпай.

— Върви, аз си зная работата — отговори му Лука и като прегледа пушката си, седна отново зад гредата.

Лукашка седеше сам, гледаше към плиткото и се ослушваше дали не идат казаците; но кордонът беше далеч, а той се измъчваше от нетърпение; все си мислеше, че абреците, които са били заедно с убития, ще избягат. Както на глигана, който му избяга снощи, той се ядосваше на абреците, които ще избягат сега. Поглеждаше ту около себе си, ту към отвъдния бряг и очакваше, че ей сега ще види още един човек и нагласил подпората на пушката, беше готов да стреля. Че можеха да убият него — това и през ум не му минаваше.

IX

Вече започна да съмва. Тялото на чеченеца, спряло при плиткото и едва люлеещо се над водата, сега се виждаше ясно. Изведнъж недалеч от казака затрещя тръстиката, чуха се стъпки и метличките на тръстиката се разклатиха. Казакът вдигна ударника и произнесе: „В името на отца и сина.“ Като изтрака ударникът, стъпките вече затихнаха.

— Ей, казаци! Не стреляйте срещу чичо си — чу се спокоен бас и провирайки се между тръстиката, чичо Ерошка се приближи до самия казак.

— Малко остана да те убия, ей богу! — каза Лукашка.

— Защо стреля? — запита старецът.

Звучният глас на чичо Ерошка, който екна в гората и надолу по реката, изведнъж наруши нощната тишина и тайнствеността, която окръжаваше казака. Като че изведнъж стана по-светло и по-ясно.

— Ти нищо не си видял, чичо, а пък аз убих един звяр — каза Лукашка, като спускаше ударника и се изправяше престорено спокоен.

Старецът, без да отмества очи, гледаше ясно белеещия се сега гръб, около който бърчеше води Терек.

— Плуваше с едно дърво на гърба. Забелязах го и... теглих му куршума. Виж тука! А! Със сини гащи, без пушка... Виждаш ли го? — говореше Лука.

— Как да не го виждам! — каза живо старецът и нещо сериозно и строго се изписа на лицето му. — Джигит си убил — каза той сякаш със съжаление.

— Както си седях, гледам, нещо се чернее на отвъдната страна. Още там го забелязах, сякаш човек се приближи и плъосна във водата. Какво ли ще бъде! — помислих си. — А едно дърво, едно голямо дърво плува, но не плува надолу, а иде напреко. Гледам, под дървото глава се показва. Чудна работа! Надигнах се, тръстиката ми пречеше да виждам; станах, а той, дяволът, изглежда, чу, изпълзя на плиткото и започна да се оглежда. Лъжеш се, казвам си, няма да ми избягаш. Та

щом излезе и започна да се оглежда (Ох, на гърлото нещо ми заседна!). Приготвих пушката и чакам, не мърдам. Той постоя, постоя, после заплува отново и като излезе на осветеното от луната място, виждаше се вече гърбът му. „В името на отца и сина, и светия дух“. Гледам през дима, а той се мята насам-натам. Простена ли, или тъй ми се стори. Е, слава тебе господи, мисля си, убих го! А когато водата го довлече до плиткото, всичко стана ясно; иска да се изправи, но няма сила. Помята се, помята се и легна. Всичко ясно се виждаше. Гледам: не мърда, умрял е, значи. Двама казаци изтичаха към кордона, да не би другите да избягат!

— Добре си го издебнал! — каза старецът. — Далече е, братко, сега... — И той пак поклати печално глава. В това време пеши и конни казаци, като говореха високо и чупеха сухите клонки, се чуха по брега.

— Каик ли мъкнат? — извика Лука.

— Браво, Лука! Изтегли го на брега! — викаше един от казаците.

Без да дочака лодката, Лукашка започна да се съблича, а погледът му не се откъсваше от жертвата.

— Почакай, Назарка влече лодка — викаше подофицерът.

— Ей, глупчо! Може би е жив! Може би се преструва! Вземи камата — извика друг казак.

— Разправяйте си вие! — викна Лука, като събуваше гащите си. Той бързо се съблече, прекръсти се, подскочи, цопна, скри се във водата и като размаха белите си ръце, повдигаше гърба си високо над водата, борейки се с течението, и заплува през Терек към плиткото. Група казаци говореха откъм брега звънко, в надпревара. Трима конника тръгнаха в патрул. Каикът се показва на завоя. Лукашка стъпи на плиткото, наведе се над тялото, обърна го два пъти. — Умрял — чу се оттам резкият глас на Лука.

Чеченецът беше пронизан в главата. Обут беше в сини гащи, а ризата, черкезката, пушката и камата бяха завързани на гърба му. Над всичко бе завързан един голям клон, който отначало заблуди Лукашка.

— Голям шаран! — каза един от струпаните наоколо казаци, когато извлеченото от лодката тяло на чеченеца, поваляйки тревата, се опъна на брега.

— А виж го какъв е жълт! — каза друг.

— Къде отидоха да дирят нашите? Онези сигурно всичките са на отвъдния бряг. Ако този не им е бил водач, нямаше да плува така.

Самичък защо ще плува? — каза трети.

— Да, да. Смел човек трябва да е бил, щом е пожелал да бъде пръв. Истински джигит, няма що! — каза с присмех Лукашка, като изцеждаше мократа си дреха и потръпваше непрекъснато. — Брадата му е боядисана, подстригана.

— И абата си нагласил в торба на гърба да може така да плува по-леко — каза някой.

— Чувай, Лукашка! — каза подофицерът, взел в ръце камата и пушката на убития. — Ти вземи за себе си камата, и абата вземи, а за пушката ела при мене, аз ще ти дам за нея три монети^[1]. Виж, тя издиша — добави той, като духна в цевта, — ще я взема ей тъй, за спомен.

Лукашка нищо не отговори; личеше, че тая просия му е неприятна, но той знаеше, че без това няма да мине.

— Тю да го вземе дяволът! — каза той навъсен, като хвърли на земята абата на чеченеца. — Поне да беше аба като аба, а то — дрипа.

— Може да ходиш с нея за дърва — каза друг казак.

— Мосев! Ще ида до дома — каза Лукашка, очевидно забравил вече яда си и намислил да се възползува от подаръка, който прави на началника си.

— Че иди!

— Отмъкнете го зад кордона, момчета — обърна се подофицерът към казаците, като продължаваше да разглежда пушката. — Че направете малък навес, да го пази от слънцето. Може да слязат от планината, за да го откупят.

— Още не е горещо — обади се някой.

— Ами ако го разкъса някой чакал? Добре ли ще бъде? — забеляза някой от казаците.

— Ще поставим караул, защото ще дойдат да го откупят, не е добре, ако го намерят разкъсан.

— Е, Лукашка, няма какво: ще дадеш едно ведро за момчетата — добави весело подофицерът.

— Както му е редът — подхванаха казаците. — Не е малък късмет: да убиеш абрек ей тъй, като изневиделица.

— Хайде, продавам камата и абата. Но давайте повече пари! И гащите продавам. Бог да ти е на помощ — каза Лука. — Няма да ми станат; много сух е бил дяволът.

Един казак купи абата за една *монета*. Друг даде за камата две ведра вино.

— Пийте, момчета, едно ведро давам — каза Лука, — сам ще го донеса от станицата.

— А гащите нарежи и ги раздавай на момите за кърпи — каза Назарка.

Казаците гръмко се засмяха.

— Стига сте се смели — повтори подофицерът, — махнете трупа оттук. Такава мърша внася ли се в къщи...

— Защо стоите? Дайте го тука, момчета! — извика повелително Лукашка на казаците, които неохотно хванаха трупа и изпълниха заповедта му, сякаш той им беше началник. Като повлякоха трупа няколко крачки, казаците пуснаха краката му, които трепнаха безжизнено и се изпънаха, а казаците се поотдръпнаха и постояха няколко минути мълчаливи. Назарка се приближи към трупа и оправи извърнатата глава тъй, че да се вижда кървавата кръгла рана под сляпото око и лицето на убития. „Гледай как го е улучил! Право в мозъка — каза той, — няма да пропадне, близките му ще го познаят.“ Никой нищо не отговори и отново тих ангел прелетя над казаците.

Слънцето вече се беше издигнало и с разпръснати лъчи осветяваше росната зеленина. Терек шумеше недалеч в пробудилата се гора; посрещайки утрото, от всички страни се обаждаха фазани. Казаците стояха мълчаливи и неподвижни около убития и го гледаха. Кафявото тяло, само в едни потъмнели мокри сини гащи, стегнати с пояс на хлътналия корем, беше стройно и красиво. Мускулестите ръце бяха обтегнати покрай ребрата. Възсинята, скоро бръсната кръгла глава със засъхнала отстрани рана лежеше отметната. Гладкото загоряло чело рязко се отделяше от бръснатата част на главата. Изцъклените очи с ниско застинали зеници гледаха нагоре — сякаш над всичко. На тънките устни, опънати в краищата и прозиращи под червените подстригани мустаци, като че беше застинала добродушна, лека усмивка. Малките китки на ръцете бяха покрити с червеникави косми, пръстите бяха свити навътре, а ноктите боядисани червено. Лукашка все още не се обличаше. Той беше мокър, шията му бе зачервена и очите му блестяха повече от друг път; широките му скули потръпваха; от бялото здраво тяло излизаше в свежия утринен въздух едва видима пара.

— И той е бил човек! — каза Лукашка, като явно се любуваше на мъртвеца.

— Да, ако беше паднал в ръцете му, не би ти простил — обади се един от казаците.

Тихият ангел отлетя. Казаците се разшаваха, заговориха. Двама отидоха да отрежат клони за заслон. Други се запътиха към кордона. Лука и Назарка забързаха да се приготвят за станицата.

След половин час през гъстата гора, която отделя Терек от станицата, Лукашка и Назарка почти тичешком отиваха у дома си, като не преставаха да се разговарят.

— Ти внимавай, не й казвай, че аз съм те пратил; само виж мъжът й у дома ли е, или не е — казваше Лука с резливия си глас.

— А пък аз ще се отбия при Ямка. Ще си погуляем, нали? — питаше смирено Назар.

— Че кога ще гуляем, ако не сега — отговори Лука.

Като стигнаха в станицата, казаците си сръбнаха и се тръшнаха да спят до вечерта.

[1] Монет — сребърна рубла. ↑

Х

На третия ден след описаното събитие две роти от кавказкия пехотен полк отседнаха в Новомлинската станица. Разпрегнатият ротен обоз вече стоеше на площада. Кашаварите, изкопали трап и надомъкнали от разни дворове криви пънове, вече варяха кашата. Фелдфебелите проверяваха хората. Обозниците забиваха колове за коневързите. Квартирните, като че бяха у дома си, сновяха по улиците и посочваха квартири на офицерите и войниците. Виждаха се зелени сандъчета, наредени в права линия. Виждаха се кашаварските коли и конете. Наблизо бяха и казаните, в които се вареше кашата. Тук бяха и капитанът, и поручикът, и Онисим Михайлович, фелдфебелът. И всичко това се намираше в същата оная станица, където, както се говореше, бе заповядано да отседнат ротите; следователно ротите бяха у дома си. Защо ще стоят тук? Какви са тия казаци? Приятно ли им е, че ще квартируват у тях? Разколници ли са те или не? От това никой не се интересуваше. Освободени след проверката, изморени и прашни, войниците се пръсват по площадите и улиците шумно и без ред като рой пчели; без ни най-малко да забелязват лошото настроение на казаците, те, по двама, по трима, като разговарят весело и подрънкват с оръжието, влизат по къщите, окачват амунициите, оправят торбичките си и се шегуват с жените. Около любимото за войниците място, край кашата, се събира голяма група и сложили лулички между зъбите, войничетата се вглеждат ту в дима, който се издига незабелязано към горещото небе и се сгъстява във висинето като бял облак, ту в огъня, който трепти в чистия въздух като разтопено стъкло, остроумничат и се надсмиват на казаците и казачките, че живеели съвсем не тъй, както живеят русите. По всички дворове се виждат войници, чува се техният гърлен смях, чуват се ожесточените и кресливи викове на казачките, които бранят къщите си, не дават вода и съдове. Малки момчета и момичета се притискат към майките си или едно в друго, гледат с почуда и уплаха всички движения на военните, които те виждат сега за пръв път, и тичат след тях на почтително разстояние. Старите казаци

излизат от къщите, сядат по пезулите до пътните врати и мрачно и мълчаливо гледат суетнята на войниците, сякаш са махнали ръка на всичко и не разбират какво може да излезе от това.

На Оленин, който вече от три месеца бе зачислен като юнкер в един кавказки полк, бе определена квартира в една от най-хубавите къщи в станицата, у хорунжия Иля Василевич, тоест у стрина Улита.

— Каква е тази работа, Дмитрий Андреевич? — питаше запъхтеният Ванюша Оленин, който, облечен в черкезка, яхнал купения в Грозни кабардинец, след петчасовия поход влизаше весело в двора на определената му квартира.

— Какво има, Иван Василич? — запита той, като потупваше коня и гледаше весело запотения, разчорлен и объркан Ванюша, който беше пристигнал с обоза и сега разтоварваше багажа.

Оленин изглеждаше съвсем друг човек. Вместо бръснати скули сега имаше скоро покарали мустаци и брадичка. Вместо полиняло от нощния живот жълтеникаво лице — сега по бузите, на челото, зад ушите се червенееше здрава, загоряла кожа. Вместо чистия, нов черен фрак сега носеше бяла, нечиста черкезка на широки гънки и оръжие. Вместо току-що колосани якички — загорялата му шия сега бе стегната от червената яка на копринена антерия. Той беше облечен по черкезки, но лошо; всеки би познал, че е руснак, а не джигит. Уж всичко беше както трябва и все пак не беше. Въпреки това цялата му външност дишаше здраве, веселост и самодоволство.

— На вас ви е смешно — каза Ванюша, — но я идете и поговорете с този народ: не те пускат и толкова! Една дума не можеш да изтръгнеш от устата им. — Ванюша хвърли сърдито към прага една тенекиена кофа. — Това не са никакви руси!

— Да беше питал станичния началник.

— Но нали не зная местоположението им — отговори оскърбен Ванюша.

— А кажи, кой те оскърбява толкова? — запита Оленин, като се оглеждаше наоколо.

— Дявол ги знае! Тфу! Самия хазаин го няма, казват, че отишъл на някаква *крига*^[1]. А бабата е такава вещица, че бог да те пази! — отговори Ванюша, като се хвана за главата. — Как ще се живее тук, умът не ми стига. По-лоши от татарите, бога ми. Напразно се смятат и те за християни. Татаринът, че е татарин, е по-благороден. „Отиде на

крига!“ Каква е тази крига, дето са я измислили, един бог знае! — заключи Ванюша и се въртна.

— Не е, значи, като у нас, сред слугите? — каза Оленин, като се шегуваше, без да слиза от коня.

— Позволете да заведа коня — каза Ванюша, явно озадачен от новия порядък тук, но и покорен на съдбата си.

— Значи, татаринът е по-благороден, а, Ванюша? — повтори Оленин, като слезе от коня и тупна с ръка по седлото.

— Да, вие се смеете! На вас ви е смешно — промълви сърдито Ванюша.

— Чакай, не се сърди, Иван Василич — отвърна Оленин, като продължаваше да се усмихва. — Чакай, аз ще ида при хазаите и ще видиш — всичко ще уредя. И как славно ще живеем тук! Ти само не се вълнувай.

Ванюша не отговори, а само присви очи, погледна презрително след господаря си и поклати глава. Ванюша гледаше на Оленин само като на господар. Оленин гледаше на Ванюша само като на слуга. И те двамата биха се учудили твърде много, ако някой им кажеше, че са приятели. А те бяха приятели, без сами да знаят това. Ванюша бе взет в къщата на Оленин на единадесет години, когато и Оленин беше на същата възраст. Когато Оленин беше на петнадесет години, той по едно време се зае да учи Ванюша и го научи да чете на френски, с което Ванюша премного се гордееше. И сега, в минути на добро разположение на духа, Ванюша пускаше по някоя френска дума, при което винаги глупаво се смееше.

Оленин изтича по стъпалата пред входа на къщата и бутна вратата на пруста. Марянка, която беше само по една розова риза, както обикновено ходят казачките в къщи, отскочи уплашено от вратата и като се прилепи до стената, закри долната част на лицето си с широкия ръкав на татарската риза. Като отвори по-широко вратата, Оленин видя в полуосветената стая цялата висока и стройна фигура на младата казачка. С бързото и жадно любопитство на младостта той неволно забеляза силните и девствени форми, които се очертаваха под тънката басмена риза, и прекрасните черни очи, устремени към него с детски ужас и диво любопитство. „Ето я!“ — помисли си Оленин. „А и още много такива ще има“ — дойде му след това на ум и той отвори

друга врата. Старата стрина Улитка, също само по риза, наведена с гръб към него, метеше пода.

— Здравей, майко! Дойдох за квартирата... — започна той.

Казачката, без да се изправя, обърна към него строгото си, но още красиво лице.

— Защо си дошъл? Искаш да се подиграваш с нас? А? Ще ти дам аз една подигравка! Чумата да те тръшне! — завика тя, като гледаше влезлия изкриво с навъсени вежди.

Оленин отначало мислеше, че изморената храбра кавказка войска, към която се числеше, ще бъде приета навсякъде, особено от казаците, другари по оръжие, с радост и затова такъв прием го озадачи. Но без да се смущава, той искаше да обясни, че смята да си плати за квартирата, ала старата не го остави да се доизкаже.

— Защо си дошъл? Каква болест те носи? Рендосана мутра! Почакай, ще си дойде стопанинът, ще ти даде да се разбереш. Не ми трябват твоите мръсни пари. По-добре да не ги виждам! Ще ми омърси къщата с тютюн и после ще иска да ми заплати с пари! Такава напаст не сме виждали! Пораз да те порази!... — пронизително крещеше тя, като прекъсваше Оленин.

„Изглежда, Ванюша има право! — помисли Оленин. — Татаринът е по-благороден“ и сподирен от ругатните на стрина Улитка, излезе от къщата. В това време, когато той излизаше, Маряна, както беше само по розовата риза, но вече забрадена с бяла кърпа чак до очите, неочаквано се провря край него от пруста навън. Като трополеше бързо с босите си крака по стъпалата, тя изтича от входното стълбище, спря се, погледна дръзко със смеещи се очи младия човек и се скри зад къщата.

Твърдата младежка походка, дивият поглед на блестящите под бялата забрадка очи и стройността на силното телосложение на красавицата сега поразиха още по-силно Оленин. „Изглежда, тя ще бъде“ — помисли той. И като мислеше по-малко за квартирата, а все поглеждаше към Марянка, той се приближи до Ванюша.

— Виж ти, и момичето също такова диво — каза Ванюша, който все още се суетеше около колата, но малко развеселен, — също като млада кобилка в табун! *Ла фам!*^[2] — прибави той с висок и тържествен глас и се закиска.

[1] Крига наричат заградено с плет място на брега, където ловят риба. ↑

[2] Френска дума: — жена. ↑

XI

Привечер хазаинът се върна от риболов и като научи, че ще му плащат за квартирата, укроти жена си и задоволи исканията на Ванюша.

В новата квартира всичко се уреди. Хазаите се пренесоха в топлата, а на юнкера срещу три *монети* на месец, дадоха студената къща. Оленин похапна и заспа. Като се събуди на свечеряване, той се изми, изчисти дрехите си, нахрани се и като запали цигара, седна до прозореца, който гледаше към улицата. Жегата беше намаляла. Наклонената сянка на къщата с щръкналото отгоре ѝ дървено украшение се стелеше през прашната улица и дори се пречупваше в основите на другата къща. Стръмният тръстиков покрив на отсрещната къща блестеше от лъчите на залязващото слънце. Въздухът ставаше все по-свеж. В станицата беше тихо. Войниците се бяха настанили и утихнаха. Стадата още не бяха докарани и хората още не се прибираха от работа.

Квартирата на Оленин беше почти на края на станицата. От време на време, някъде далеч отвъд Терек, в ония места, от които беше дошъл Оленин — в Чечня или в Кумицката равнина, — се чуваха глухи гърмежи. Оленин се чувствуваше много добре след тримесечния бивачен живот. По умитото си лице той чувствуваше свежест, по силното си тяло — непривична след поход чистота, по всички отпочинали крайници — спокойствие и сила. В душата му също беше свежо и ясно. Той си спомняше за похода, за отминалата опасност. Спомняше си, че по време на опасността той се държа добре, че не е по-лош от другите и че е приет в обществото на храбрите кавказци. Московските му спомени вече бяха бог знае къде. Старият живот беше заличен и бе започнал нов, съвсем нов живот, в който още не бяха сторени грешки. Той можеше тук, като нов човек между нови хора, да си спечели ново, хубаво име. Той изпитваше младежко чувство на безпричинна радост от живота и като поглеждаше ту през прозореца към децата, които си въртяха пумпал в сянката на къщата, ту в новата

си подредена квартирка, мислеше колко приятно ще се нареди в този нов за него селски живот. Поглеждаше и към планините и небето и към всичките му спомени и мечти се примесваше строгото чувство от величавата природа. Животът му започна не тъй, както той очакваше, когато напускаше Москва, а неочаквано хубаво. Планини, планини, планини... се усещаха във всичко, което той мислеше и чувствуваше.

— Кучката целунал! Делвата облизал! Чичо Ерошка кучката целунал! — започнаха изведнъж да викат казачетата, които въртяха пумпалите под прозореца, като поглеждаха към съседната уличка. — Кучката целунал, камата си пропил! — викаха малчуганите, събираха се накуп и отстъпваха назад.

Тези викове бяха отправени към чичо Ерошка, който с пушка на рамо и с окачени на пояса фазани се връщаше от лов.

— Да, сгреших, момчета! Сгреших! — бърбеше старецът, като махаше живо с ръце и поглеждаше към прозорците от двете страни на улицата. Пропих кучката, сгреших! — повтори той, очевидно сърдит, но преструвайки се, че му е все едно.

Оленин се учуди от това отношение на малчуганите към стария ловец, но още повече го изненада изразителното умно лице и силното телосложение на човека, когото наричаха чичо Ерошка.

— Дядка! Ей, казак! — обърна се той към него. — Ела насам.

Старецът погледна към прозореца и се спря.

— Здравей, добри човече — каза той, като приповдигна калпачето над ниско остриганата си глава.

— Здравей, добри човече — отговори Оленин. — Какво викат подире ти тия малчугани?

Чичо Ерошка се приближи до прозореца.

— Ядосват стария човек. Нищо. Аз ги обичам. Нека се радват на чичо си — каза той с твърдата и напевна интонация, с която говорят старите и почтени хора. — Ти началник на войниците ли си, а?

— Не, аз съм юнкер. А къде си убил тия фазани? — запита Оленин.

— В гората ударих три кокошчици — отговори старецът, като обърна към прозореца широкия си гръб, на който, затъкнати с главите на пояса му, цапайки с кръв черкезката, висеха три фазанки. — Не си ли ги виждал? — запита той. — Ако искаш, вземи си двечки. На! — И

той подаде през прозореца два фазана. — А ти ловджия ли си? — запита той.

— Ловджия. По време на похода и аз убих четири.

— Четири? Много! — каза иронично старецът. — А пияница ли си? Чихир пиеш ли?

— Че защо не? Обичам и да попияна.

— Е, виждам, че си юначага! Ще станем приятели с тебе — каза чичо Ерошка.

— Ела ми на гости — каза Оленин. — И чихир ще пием.

— Че защо да не дойда — каза старецът. — Ти вземи фазаните.

По лицето на стареца личеше, че юнкерът му хареса; той веднага разбра, че при юнкера ще може да пие даром и затова заслужаваше да му подари чифт фазани.

След няколко минути на къщната врата се показва фигурата на чичо Ерошка. Едва сега Оленин забеляза колко едър и силен е този човек, макар червеникавокафявото му лице със съвсем побелялата широка и гъста брада да бе цялото набраздено с дълбоки старчески бръчки — следи от упорит и продължителен труд. Мускулите на краката, ръцете и плещите бяха тъй пълни и закръглени, както биват само у младите хора. На главата му, под късите коси, се виждаха дълбоки зараснали белези от рани. Жилестият му дебел врат беше покрит като врат на бик с гъста мрежа от гънки. Грапавите му ръце бяха загрубели и издраскани. Той прекрачи прага леко и сръчно, свали пушката, изправи я в ъгъла, с бърз поглед огледа и прецени наредените в къщи вещи и внимателно, с извити крака, обути в кожени цървули, влезе в средата на стаята. Заедно с него в стаята нахлу силен, но не неприятен смесен дъх на чихир, ракия, барут и засъхнала кръв.

Чичо Ерошка се поклони пред иконите, оправя брадата си и като се приближи до Оленин, протегна му черната си дебела ръка.

— *Хошгилди!* — каза той. — Това по татарски значи: добре дошъл; мир вам по тяхному.

— *Хошгилди!* Зная, зная — отговори Оленин, като му подаде ръка.

— Е, не знаеш, не знаеш реда! Прост си! — каза чичо Ерошка, като клатеше с укор глава. — Кажат ли ти *хошгилди*, ти кажи: *ала рази бо сун*, бог да те пази. Тъй, бащице мой, а не *хошгилди*. Аз на всичко ще те науча. Тук имаше по-рано един ваш човек, русин, Иля Мосеич се

казваше, приятели бяхме. Юначага! Пияница, крадец, ловджия... и то какъв ловджия! Аз го научих на всичко.

— А мене на какво ще научиш? — запита Оленин, за когото старецът ставаше всеки миг все по-интересен.

— Ще те водя на лов, риба ще те науча да ловиш, чеченци ще ти покажа, душичка ако поискаш, и душичка ще ти намеря. Виждаш ли какъв човек съм! Шегаджия!... — И старецът се засмя. — Ще поседна, бащице мой, че съм уморен. Карга? — добави той въпросително.

— А какво значи карга? — запита Оленин.

— Значи: *добре*, по грузински. Аз така си говоря, то си е моя приказка, любима дума: карга, все тъй си казвам, значи — *шегувам се*. А, ти, бащице мой, нареди да донесат чихир. Войник, ординарец имаш ли? Имаш? Иване! — извика старецът. — Нали у вас всеки войник е Иван. Твоят Иван ли е?

— И той е Иван. Ванюша! Вземи, моля ти се, чихир от хазаите и го донеси тук.

— Ванюша, Иван — все едно. Защо вашите войници са все Ивановци? Иван! — повтори старецът. — Ти, брат, поискай от наченатата бъчва. Те имат най-хубавия чихир в станицата. И повече от тридесет копейки за осмината не давай, защото тя ще гледа да те излъже, вещицата... Нашият народ е безбожен, глупав народ — продължи чичо Ерошка доверчиво, след като излезе Ванюша, — те не ви смятат за хора. За тях ти си по-лош от татарин. Светски хора, казват, руски. А според мене макар и да си войник, ти все пак си човек, и ти имаш душа. Така ли е? Иля Мосеич беше войник, а какъв златен човек беше! Така ли е, бащице? Ето затова нашите не ме обичат, а пък на мене ми е все едно. Аз съм човек весел, обичам всички, аз съм Ерошка! Да, бащице!

И старецът ласкаво потупа младия човек по рамото.

XII

А Ванюша, който беше успял да подреди своето домакинство, дори да се обръсне при ротния бръснар и да пусне панталоните над ботушите си в знак, че ротата е разположена в удобни квартири, се намираше в най-добро разположение на духа. Той погледна внимателно, но недружелюбно Ерошка, сякаш беше див, невиджан звяр, поклати глава, като видя изцапания от него под, взе от полицата две празни бутилки и се отправи към хазаите.

— Здравейте, любезни — каза той, решил вече да бъде особено внимателен. — Господарят ме прати да купя чихир; моля, налейте тук.

Старицата нищо не отговори. Момичето, застанало пред малко татарско огледалце, забраждаше с кърпа главата си; то се обърна мълчаливо към Ванюша.

— Ще ви заплатя, почтени хора — каза Ванюша, като подрънкваше в джоба медните монети. — Вие бъдете любезни и ние ще бъдем любезни, тъй е най-добре — добави той.

— Много ли искаш? — запита рязко старицата.

— Осмина.

— Иди, чедо, наточи им — каза стрина Улита, обръщайки се към дъщеря си. — От наченатата бъчва налей, драга моя.

Момичето взе ключовете и една кана и заедно с Ванюша излезе на двора.

— Кажи ми, моля ти се, коя е тази жена — запита Оленин, като сочеше Марянка, която в това време минаваше край прозореца.

Старецът намигна и бутна с лакът младия човек.

— Чакай — каза той и се показа от прозореца. — Кха! Кха! — закашли и замука старецът. — Марянушка! Ей, красавице Марянка! Залюби ме, душичке! Правя си шега — добави той шепнешком, като се обръщаше към Оленин.

Момичето, без да се обръща, размахвайки плавно и силно ръце, мина край прозореца с оная особено напета, младежка походка,

характерна за казачките. Тя само повдигна бавно към стареца своите черни, засенчени от миглите очи.

— Залюби ме, ще бъдеш щастлива! — извика Ерошка и като намигна, погледна въпросително Оленин. — Бива си ме и мене, нали? Аз си правя шеги — добави той. — А момичето — същинска царица? А?

— Красавица — каза Оленин. — Извикай я тук.

— Не! Не! — каза старецът. — Нея я сватосват за Лукашка. Лука е смел казак, джигит, тия дни уби един абрек. Аз ще ти намеря похубава. Такава ще ти намеря, че цяла в коприна и сребро ще ходи. Щом ти казвам, да знаеш, че ще го направя; красавица ще ти намеря.

— Стар човек си, пък какви работи говориш! — каза Оленин. — Та това е грях?

— Грях ли? Какъв грях? — отговори решително старецът. — Да погледнеш хубаво момиче грях ли е? Да се поразходиш с него грях ли е? Или да го залюбиш е грях? По вас тъй ли е? Не, бащице мой, това не е грях, а спасение. Бог е създал тебе, бог е създал и момичето. Всичко той е създал, бащице. И тъй, да гледаш хубаво момиче не е грях. Та затова е създадено, за да го обичат и да му се радват. Така мисля аз, добри човече.

Като мина през двора и влезе в тъмния, прохладен зимник, пълен с бъчви, Маряна се приближи с обичайната молитва към бъчвата и пусна в нея маркуча. Застанал на вратата, Ванюша я гледаше и се усмихваше. Много смешно му се виждаше това, че тя е само по риза, опъната отзад и повдигната отпред, а още по-смешно му изглеждаше туй, че на шията ѝ висеше наниз от сребърни монети. Той мислеше, че това не е по руски обичай и че у тях слугите много биха се смели, ако видеха такова момиче. „*Ла филь ком се трябва*^[1], за разнообразие — мислеше той, — ще кажа сега на господаря.“

— Какво се заплесна такъв, дяволе! — извика изведнъж момичето. — Дай каната.

Като напълни каната със студено червено вино, Маряна я подаде на Ванюша.

— Парите дай на мама — каза тя, като отблъсна ръката на Ванюша с парите.

Ванюша се усмихна.

— Защо сте тъй сърдита, миличка? — каза той добродушно, като тъпчеше на едно място, докато момичето похлупваше бъчвата.

Тя се засмя.

— А вие нима сте добри?

— Ние с господаря сме много добри — убедително отговори Ванюша. — Ние сме тъй добри, че където сме живели, навсякъде нашите хазаи са оставали благодарни. Защото моят господар е благороден човек.

Момичето се поспря, слушайки Ванюша.

— Ами той, твоят господар, женен ли е? — запитва тя.

— Не! Нашият господар е млад и не е женен. Защото благородните господа никога не могат да се женят млади — възрази поучително Ванюша.

— Я виж ти! Затлъстял като бивол, а пък за женитба бил млад! Той ли ви е началник? — запитва тя.

— Моят господар е юнкер, значи, още не е офицер. А е по-важен и от генерал, от най-първия големец. Защото не само нашият полковник, но и самият цар го познава — гордо обясни Ванюша. — Ние не сме като другите войници-голтаци, на моя господар баща му е сенатор; повече от хиляда души мужици владее, по хиляда рубли ни праща. Затова и навсякъде ни обичат. А има някои и с капитански чин, пък без пари. Колко ми струват такива?...

— Хайде върви, ще заключа — прекъсна го момичето.

Ванюша донесе виното и съобщи на Оленин, че *ла филь се тре жули*^[2] и в същия миг се закиска глупаво и излезе.

[1] Девойката е твърде добра. ↑

[2] Момичето е много красиво. ↑

XIII

В това време на площада засвириха заря. Хората се върнаха от работа. Пред вратите на селото замуча стадото, потънало в облак златист прах. Момичета и жени се засуетиха по улиците и дворовете, прибирайки добитъка. Слънцето се скри съвсем зад далечния снежен хребет. Синкава сянка се разстла по земята и небето. Над потъмнелите градини едва забележимо пламнаха звезди и шумът в станицата постепенно утихваше. Като прибраха добитъка, казачките заизлизаха по пресечките на улицата и чоплейки тиквено семе, сядаха по пезулите край къщите. Към една от тези групи, след като издои двете крави и биволицата, се присъедини и Марянка.

Групата се състоеше от няколко жени и момичета и един стар казак.

Говореха за убития абрек. Казакът разказваше, жените разпитваха.

— А ще му дадат ли голяма награда? — питаше една казачка.

— Разбира се. Казват, че щели кръст да му дадат.

— Мосев пък искал да го измами. Взел му пушката, но началството в Кизляр научило.

— Подла душа е този Мосев!

— Казват, че Лукашка си бил дошъл — обади се едно момиче.

— У Ямкини (Ямка беше неомъжена безпътна казачка, която държеше кръчма) гуляят с Назарка. Казват, че половин ведро изпили.

— Щастлив човек е този Смелчага! — каза някой. — Истински Смелчага! Какво пък! Добър младеж! Много ловък. Умира за правдата. Баща му, чичо Киряк, беше същият; на него се е метнал. Когато го убиха, цялата станица го оплака... Ето ги, идат — продължи жената, като сочеше казаците, които идеха към тях по улицата, — и Ергушов се наредил с тях! Виж го ти, пианицата!

Лукашка, Назарка и Ергушов, след като бяха изпили половин ведро, идеха при момичетата. И тримата, особено старият казак, бяха

се зачервили повече от друг път. Ергушов залиташе, смееше се високо и току мушкаше в ребрата Назарка.

— Ей, вие, гургулици, защо не пеете? — викна той към девойките. — Казвам ви, пейте и се веселете с нас.

— Добре дошли! Добре дошли! — чуха се поздрави.

— Защо да пеем? Да не би да е празник? — запита една жена. — Ти си се натряскал, пей си.

Ергушов започна да се киска и блъсна Назарка.

— Хайде, пей ти. После и аз ще пея. Казвам ти, бива си ме.

— Ей, красавици, спите ли? — каза Назарка. — Ние дойдохме от кордона да се почерпим. Ето, пихме вече за здравето на Лукашка.

Лукашка се приближи до групата, повдигна бавно калпака си и се спря пред момите. Широкият му скули и вратът му бяха зачервени. Той стоеше и говореше тихо, важно; но в тази бавност и сериозност на движенията му имаше повече живот и сила, отколкото в бърливостта и припряността на Назарка. Той приличаше на разигран жребец, който, извил опашка и запряхтял, се е спрял като закован на едно място. Лукашка стоеше мирно пред момичетата; очите му се смееха; говореше малко, като поглеждаше ту към пияните си другари, ту към момичетата. Когато Маряна пристъпи към групата, той със спокойно, бавно движение вдигна калпака си, отдръпна се и пак застана срещу нея, като поотмести единия си крак и пъхнал големите си пръсти в пояса, си играеше с камата. В отговор на неговия поздрав Маряна бавно наведе глава, седна на пезула и извади из пазвата си семе. Без да сменя очи, Лукашка гледаше Маряна, дъвчеше семе и плюеше. Всички млъкнаха, когато дойде Маряна.

— Какво? За дълго ли сте дошли? — запита една казачка, нарушавайки мълчанието.

— До утре — отговори важно Лукашка.

— Да ти даде бог добра награда — каза казакът, — аз много се радвам, току-що говорех за тебе.

— И аз казвам същото — подхвана пияният Ергушов, смеейки се. — А тези гости какви са? — добави той, като сочеше един минаващ наблизено войник. — Хубава е войнишката ракия, обичам я!

— Трима дяволи доведоха у нас — каза една от казачките. — Старият ходи в общината, но нищо, казали, не може да се направи.

— Аха! Изпати ли си нещо от тях? — каза Ергушов.

— Трябва да са вмирисали къщата ти на тютюн, а? — запита друга казачка. — Да пушат на двора, колкото си искат, но в къщи няма да ги оставя. Ако ще и кметът да дойде, пак няма да ги оставя. Пък и ще те окрадат. А той, кметът, дяволският син, не е взел у тях си никакъв войник.

— Не ги обичаш! — каза пак Ергушов.

— А казват още, че било наредено момите да постилат на войниците и да ги поят с чихир и медовина — каза Назарка, който отмести крака си също като Лукашка и пак също като него килна назад калпака си.

Ергушов избухна в гръмък смях и посегна, та прегърна момичето, което беше най-близко до него. — Истина ви казвам!

— Хей, лепка — изписка момичето, — ще кажа на жена ти!

— Кажи й! — извика той. — Назарка право каза; заповед имаше, той нали е грамотен! Вярно! — И се наведе да прегърне следващото поред момиче.

— Какво искаш бе, мръсноко? — изписка, смеейки се, румената кръглолика Устенка и посегна да го удари.

Казакът се отдръпна и малко остана да падне.

— Я виж! Казват, че момите нямали сила, а пък щеше да ме пребие.

— Ама че лепка! Кой дявол те домъкна от кордона! — извика Устенка и като се отдръпна от него, отново прихна да се смее. — Ти си спал, когато е дошъл абрекът, нали? Да беше те заклал, щеше да бъде по-добре.

— Тогава ти щеше да плачеш! — засмя се Назарка.

— Защо ли пък?

— Брей, хич не й е жал. Дали щеше да плаче, а, Назарка? — извика Ергушов.

Лукашка все мълчеше и гледаше Марянка. Погледът му, както личеше, смущаваше момичето.

— Е, Марянке, чувам, че у вас са настанили един от началниците? — каза той, като пристъпи към нея.

Както правеше винаги, Марянка не отговори веднага, а бавно вдигна очи към казаците. Очите на Лукашка се смееха, сякаш в това време между него и момичето ставаше нещо особено, независимо от разговора.

— Да, те са добре, защото имат две къщи обади се вместо Маряна една баба, — а виж у Фомушкин също настанили един техен началник и казват, цялата къща напълнил със свои вещи и Фомушкин сега се чуди къде да дене семейството си. Кога е било такова нещо: цяла орда са докарали в станицата! Какво можем да направим! — добави тя. — И какъв ли дявол дирят тук!

— Казват, че щели да строят мост над Терек — обади се едно от момичетата.

— А пък на мене казаха — продума Назарка, като се приближи към Устенка, — че щели да копаят трап и да затрупат там момите, защото не обичат младите ергени. — И пак направи любимия си поклон, след което всички прихнаха да се смеят, а Ергушов в същата минута взе да прегръща една стара казачка, като пропусна Маряна, която следваше поред.

— А защо не прегръщаш Марянка? Нали караш наред? — запита Назарка.

— Не, старата е по-сладка — викаше казакът, като целуваше бабичката, която се мъчеше да се отскубне от ръцете му.

— Ще ме задуши! — викаше тя и се смееше.

Откъм края на улицата се чува отмерени стъпки. Казаците престанаха да се кискат. Трима войника в шинели с пушки на рамо вървяха в крак, за да сменят поста при ротната каса. Ефрейторът — стар, окичен с ордени войник — изгледа сърдито казаците и поведе командата тъй, че Лукашка и Назарка, които стояха на пътя, трябваше да се отдръпнат. Назарка се отмести, но Лукашка само примижа, обърна главата и широкия си гръб, но не мръдна от мястото си.

— Не виждаш ли, че има хора, заобиколи — каза той и само изгледа накриво и презрително войниците.

Войниците отминаха мълчаливо, като биеха отмерено крак по прашния път.

Маряна се засмя, а след нея и всички момичета.

— Ей, че пременени юнаци! — каза Назарка. — Също като дългополи псалтове — и той започна да марширува по пътя, като подражаваше на войниците.

Всички започнаха отново да се кискат.

Лукашка бавно се приближи до Маряна.

— А началникът къде се настани у вас? — запита той.

Маряна помисли.

— В новата къща го пуснахме — каза тя.

— Какъв е, стар или млад? — запита Лукашка, като сядаше до момичето.

— Не съм го питала, че да зная — отговори момичето. — Ходих да му наливам чихир; видях го да седи с чичо Ерошка до прозореца, един такъв червеникав. Докара цяла кола разни вещи.

И тя наведе очи.

— Колко се радвам, че си изпросих отпуск от кордона! — каза Лукашка, като се местеше на пезула все по-близо до момичето и го гледаше в очите.

— А за дълго ли си дошъл? — запита леко усмихната Маряна.

— До утре. Дай малко семки — прибави той, като протегна ръка.

Маряна цяла се усмихна и разкри пазвата си.

— Не вземай всичките — каза тя.

— Наистина мъчно ми беше за тебе, бога ми — каза със сдържано-спокоен шепот Лука, като вземаше семки от пазвата на момичето и като се наведе още по-близо до нея, започна да ѝ шепне нещо, а очите му се смееха.

— Няма да дойда, казах ти — изведнъж извика Маряна, като се отдръпваше от него.

— Наистина... Какво исках да ти кажа — прошепна Лукашка, — бога ми! Ела, Машенка.

Марянка поклати отрицателно глава, но се усмихваше.

— Како Марянке! Ей, како! Мама те вика да вечеряме! — извика малкият брат на Маряна, като дотича при казачките.

— Сега ще дойда — отговори момичето, — ти върви, какиното, върви самичък; аз ей сега ще дойда.

Лукашка стана и приповдигна калпака си.

— По всичко личи, че и аз трябва да ходя у дома, така ще е по-добре — каза той, като се преструваше, че му е все едно, и мъчейки се да сдържи усмивката си, се скри зад къщата.

А нощта вече се беше спуснала над селото. Ярки звезди се изсипаха на тъмното небе. По улиците беше тъмно и пусто. Назарка остана с казачките на пезула и в тишината се чуваше техният смях, а Лукашка, като се отдалечи с тихи стъпки от момичетата, сви се като котка и изведнъж, придържайки камата си, която се мятеше, затича

безшумно не към своята къща, а към къщата на хорунжия. Като мина две улици и сви към малка пресечна уличка, той прибра полите на черкезката и седна на земята в сянката на оградата. — „Гледай я ти хорунжийката! — мислеше той за Маряна. — Не дава човек и да се пошегува! Чакай, ти ще видиш.“

Стъпки на приближаваща се жена прекъснаха мислите му. Той се послуша и сам се усмихна. Навела глава, Маряна вървеше с бързи и равни крачки право към него, като почукваше с пръчка по коловете на оградата. Лукашка стана, Маряна трепна и се спря.

— Гледай го дявола проклет! Изплаши ме. Не си е отишъл у дома — каза тя и силно се засмя.

Лукашка прегърна с една ръка момичето, а с другата хвана лицето ѝ. — Какво щях да ти кажа... бога ми!... — Гласът му трепереше и пресекваше.

— Сега по тъмнините ли ще се разговаряме! — отговори Маряна. — Мама ме чака, а ти върви при своята душичка.

И като се отскубна от ръцете му, тя изтича няколко крачки. Щом стигна оградата на техния двор, спря и се обърна към казака, който тичаше до нея и продължаваше да я моли да почака малко.

— Е, какво искаше да ми кажеш, нощен скитник? — И тя пак се засмя.

— Не ми се смей, Маряна! Бога ми! Какво от туй, че си имам душичка? Нека върви по дяволите! Ти само ми кажи една дума, аз тъй ще те обикна — каквото кажеш, това ще направя. Виждаш ли тук? (И той раздрънка пари в джоба си.) Живот ще живеем. Хората се радват, а пък аз? Не виждам от тебе никаква радост, Марянушка!

Момичето не отговори нищо, стоеше пред него и с бързи движения на пръстите чупеше пръчката на малки парчета.

Изведнъж Лукашка стисна юмруци и зъби.

— Докога ще чакам! Аз ли не те обичам, майчице моя? Каквото искаш, прави с мене — каза той изведнъж, злобно намръщен и я хвана за двете ръце.

Маряна не промени спокойния израз на лицето и гласа си.

— Ти, Лукашка, не се перчи много, а чуй какво ще ти кажа — отговори тя, без да си издърпва ръцете, а само отдалечи казака от себе си. — Наистина, аз съм момиче, но все пак чуй ме. Аз не съм господар на себе си, ала щом ме обичаш, чуй какво ще ти кажа. Пусни ръцете

ми, аз сама ще ти кажа. Ще се омъжа за тебе, но никаква глупост от мене не чакай — каза Маряна, без да извъръща лицето си.

— Какво? Ще се омъжиш за мене? Но това не зависи от нас. Ти ме залюби, Марянушка — говореше Лукашка, който изведнъж от мрачен и буен стана отново кротък, покорен и нежен, като се усмихваше и я гледаше отблизо в очите.

Маряна се притисна към него и силно го целуна по устните.

— Драги мой! — прошепна тя, като го притискаше бурно към себе си. После изведнъж се изскубна, изтича и без да се обръща, сви зад вратата на тяхната къща.

Въпреки молбите на казака да почака още една минутка, да чуе какво ще ѝ каже, Маряна не спираше.

— Върви си! Ще те видят! — каза тя. — Ето и онзи дявол, нашият квартирант, като че ходи по двора.

„Хорунжийката — мислеше си Лукашка — е съгласна да се омъжи за мене! Но това е отделна работа, а сега ти ме залюби.“

Той завари Назарка при Ямка и като погуляха заедно, тръгна при Дуняшка и въпреки нейната неверност, нощува при нея.

XIV

Когато Маряна мина през вратата, Оленин наистина ходеше из двора и чу как тя каза „онзи дявол, нашият квартирант, ходи по двора“. Цялата тази вечер той прекара с чичо Ерошка на чардака на своята нова квартира. Той нареди да изнесат маса, самовар, вино, запалена свещ и при чаша чай и с цигара в уста слуша разказа на стареца, седнал в краката му, на стъпалото на чардака. Макар че времето беше тихо, свещта бърже се топеше и пламъкът играеше на всички страни и осветяваше ту някоя от гредите на чардака, ту масата и съдовете, ту бялата остригана глава на стареца. Нощните пеперуди пърхаха и ронеха пращец от крилцата си, удряха се по масата и в чашите, налитаха в светлината на свещта или изчезваха в тъмнината извън осветения кръг. Оленин и Ерошка изпиха пет бутилки чихир. Всеки път, като наливаше чашите, Ерошка подаваше едната на Оленин, чукаше се с него и говореше неуморно. Разказваше за някогашния живот на казаците, за баща си, наричан *Широкия*, който сам донасял на гърба си убит глиган, десет пуда тежък, и изпивал на едно сядане две ведра чихир. Разказваше за младините си, за своя другар Гирчик, с когото по време на чумата пренасял през Терек ямурлуци. Разказа за някакъв лов, когато той само за една сутрин убил два елена. Разказа за своята *душичка*, която заради него нощем ходела на кордона. И всичко това разказа тъй красноречиво и живописно, че Оленин не забелязваше как минава времето.

— Такива ми ти работи, бащице мой — говореше той, — не ме завари ти в златните ми години, та да ти покажа всичко. Сега Ерошка пет пари не струва, а някога името му се носеше из целия полк. Кой има най-хубавия кон, кой има сабя-гурда^[1], при кого да се отбият да пийнат, с кого да поскитат? Кого да изпратят в планината да убие Ахмет-хан? Все Ерошка. Кого обичат момичетата? Пак Ерошка... Защото бях истински джигит. Пияница, крадец, цели табуни задигах в планината, песнопоец... за всичко ме биваше. Сега вече и казаци няма такива. Срам ме е да ги гледам. Още педя човек (Ерошка посочи един

аршин над земята), обува глупашките ботуши, все у тях гледа, друга радост не знае. Или пък пьян ще се натряска; и ще се напие не като хората, а дявол знае как. А аз какъв бях? Аз бях Ерошка-крадецът; мене не само по станиците, а и по планините ме знаеха. Князе-приятели дохождаха при мене. С всички съм бивал приятел: татарин — татарин, арменец — арменец, войник — войник, офицер — офицер. За мене беше все едно, само да е пияница. А нашите? Ти — казва — трябва да престанеш да мърсиш душата си: с войници няма да пиеш, с татари няма да ядеш.

— Кой ти казва това? — запита Оленин.

— Нашите попове. А моллата или татарският кадия какво казват? „Вие — казва, — неверни гяури, защо ядете свинско?“ Значи, всеки за своя закон държи. А според мене всички сме едно. Бог е сътворил всичко за радост на човека. Грях няма. Вземи например горския звяр. Той живее и в татарската тръстика, и в нашата. Където попадне, там е домът му. Каквото бог е дал, това и яде. А нашите казват, че това било грешно и че щели сме да се печем в пъкъла. Според мене всичко това е измислица — добави той, като помълча малко.

— Кое е измислица? — запита Оленин.

— Това, което говорят поповете. У нас в Червлена, бащице мой, с войсковия старшина бяхме приятели. Юнак човек беше, също като мене. Убиха го в Чечня. Та той казваше, че всичко това поповете са го измислили от себе си. Умреш ли, казва, ще поникне трева на гроба ти и това е всичко. — Старецът се засмя. — Юнак човек беше.

— А на колко години си? — запита Оленин.

— Бог знае! Трябва да има към седемдесет. Когато у вас царуваше царица, аз вече не бях малък. Смятай, много ли са. Ще излязат към седемдесет, а?

— Да, ще излязат. А пък си още юнак.

— Че, благодаря на бога, здрав съм, съвсем здрав съм; само онази вещица, жена ми, дето ме похаби...

— Как?

— Ей тъй, похаби ме...

— Значи: като умреш, трева ще поникне, а? — повтори Оленин.

Очевидно Ерошка не искаше да изрази ясно мисълта си. Той помълча малко.

— А ти как мислиш? Пий! — извика той, като се усмихваше и подаваше на Оленин чаша вино.

[1] Сабите и камите, които в Кавказ се ценят повече от всичко, носят името на майстора си — Гурда. ↑

XV

— Та, за какво се бях разприказвал? — продължи той, като си припомняше. — Да, ето какъв човек съм! Ловец! Друг ловец като мене няма из целия полк. Мога да ти намеря и да ти покажа всякакъв звяр, всякаква птица; какви са, къде се въдят — всичко зная. И кучета имам, и две пушки имам, и мрежа, и въдица, и ястреб — всичко имам, благодаря на бога. Ако ти си истински ловец, ако не се хвалиш, всичко ще ти покажа. Знаеш ли какъв човек съм аз? Попадна ли на някаква следа — аз вече зная от какво животно е, зная къде ще легне, къде ще иде да пие вода или да се отъркаля. Ще си направя скривалище и ще стоя цяла нощ да го чакам. Каква полза да седиш в къщи? Само да си навлечеш някакъв грях на душата или да се натряскаш. Пък и жени ще се насъберат, ще се раздрънкат; деца врякат... жива болест! Друго нещо е да излезеш привечер, да си избереш местенце, да залегнеш в тръстиката, седнеш и си седиш, добро юначе, и чакаш. Всичко, което става в гората, ти е познато. Погледнеш към небето — звездици трепкат, разглеждаш ги, разбираш много ли време имаш още. Оглеждаш се наоколо — гората шумоли и ти чакаш... ей сега ще изпращи, ще дойде глиганът да се потъркаля в тинята. Чуваши как пицят малките орлета, обаждат се петли откъм станицата или гъски. Ако са гъски, значи още не е минало среднощ. Всичко това го зная. А чуеш ли някъде далече пушка да гръмне, всякакви мисли ти идат в главата. Казваш си: кой ли стреля? Някой казак като мене е причакал дивеч и дали го е убил, или само го е похабил и ще тръгне сега горкото животно да ръси даром кръвта си из тръстиката. Не обичам това, никак не обичам! Защо е похабил животното? Глупак! Глупак! Или си мислиш: „Може би абрек е убил някое глупаво казаче.“ Всичко това минава през ума ти. А веднъж, както седях край водата, гледам — реката носи отгоре люлка. Съвсем цяла, само единият ѝ край счупен. Какво не си помислих. Чия ли е тази люлка? Сигурно, мисля си, вашите дяволи, войниците, са влезли в някой аул, подбрали са чеченките, а някой проклетник е убил детенце: вдигнал го е за краката

и — о стената. Нима не стават и такива работи? Ех, нямат душа хората! И като си помислих, жал ми стана. Хвърлили са люлката, прогонили са жената, изгорили са къщата, а джигитът е грабнал пушката и е преминал в нашия край да граби. Седиш си и все си мислиш. А като чуеш, че из гъсталака препуска цяло стадо — сърцето ти ще изхвъркне. Елате, милички! Ще те подушат, мислиш си, и седиш, не мърдаш, а сърцето: туп! туп! туп! — просто те люлее. Тази пролет веднъж се приближи до мене голямо черно стадо. „В името на отца и сина...“ — вече бях готов да стрелям. А свинята току изгрухтя на прасенцата: „Пазете се, деца, човек има тук!“ — и те изшумоляха надолу из храсталака. Да можех, със зъби щях да я разкъсам.

— А как тъй свинята е казала на прасенцата, че там има човек — запита Оленин.

— Че ти какво си мислиш? Мислиш, че животното е глупаво? Не, то е по-умно от човека, макар да се казва свиня. То всичко знае. Вземи за пример това: човек ще мине по следите на животното, но няма да ги забележи, а свинята, щом подуши своята следа — веднага дим да я няма; значи, че тя има ум, че ти не усещаш своята миризма, а тя я усеща. И друго ще ти кажа: ти искаш да я убиеш, а тя иска да си ходи жива из гората. Твоят закон е такъв, нейният — друг. Тя е свиня и все пак не е по-лоша от тебе; също тъй творение божие. Ех! Глупав е човекът, глупав, глупав! — повтори няколко пъти старецът, после наведе глава и се замисли.

Оленин също се замисли, слезе от чардака и сложил ръце на гърба си, тръгна мълчаливо из двора.

Като се опомни, Ерошка вдигна глава и започна да наблюдава втренчено нощните пеперуди, които се виеха над треперливото пламъче на свещта и падаха в него.

— Глупачка! Глупачка! — каза той. — Къде летиш? Глупачка! Глупачка! — Той стана и с дебелите си пръсти започна да пъди пеперудите.

— Ще изгориш, глупачке, ей тука хвъркай, място много — бърбреше той с нежен глас, като се мъчеше да я улови внимателно за крилцата с дебелите си пръсти и да я пусне. — Ти сама си дириш смъртта, а пък на мене ми е жал за тебе.

Той седя дълго, като си приказваше и посръбваше от бутилката. А Оленин ходеше назад-напред по двора. Изведнъж някакъв шепот зад

вратата го накара да се спре учуден. Притаил неволно дъх, той чу женски смях, глас на мъж и звук на целувка. Нарочно зашумя с краката си из тревата и се отдръпна към другата страна на двора. Но след малко плетът изскърца. Един казак в тъмна черкезка и бяло дъно на калпака (това беше Лука) мина покрай оградата, а една висока жена с бяла забрадка мина край Оленин. „Нито аз се интересувам от тебе, нито ти от мене“ — говореше му сякаш решителната походка на Марянка. Той я изпроводи с поглед до входа на хазайската къща, дори забеляза през прозореца как тя свали забрадката си и седна на пейката. И изведнъж чувство на тъга, на самотност, някакви неясни желания и надежди и някаква завист към някого завладя душата на младия човек.

Последните светлини по прозорците угаснаха. Последните звуци из станицата утихнаха. И плетените огради, и белеещият се из дворовете добитък, и покривите на къщите, и стройните тополи — всичко сякаш спеше здрав, тих, трудов сън. Само звънливите непрекъснати звуци на жабите долитаха откъм влажната далечина до напрегнатия слух. На изток звездите оредяваха и като че се разтопяваха в засилващата се светлина. А отгоре, в небесния купол, те се сипваха все по-дълбоко и по-гъсто. Подпрял глава на ръцете си, старецът заспа. В отсрещния двор пропя петел. А Оленин все ходеше и ходеше, замислен за нещо. Звуците на песен, пята от няколко гласа, долетяха до слуха му. Той се приближи към оградата и се заслуша. Млади казашки гласове звънтяха във весела песен, а над всички с голяма сила се издигаше един младежки глас.

— Знаеш ли кой пее? — каза събудилият се старец. — Това е джигитът Лукашка. Той уби един чеченец; затова се и радва. И на какво се радва? Глупак, глупак!

— А ти убивал ли си хора? — запита Оленин.

Изведнъж старецът се надигна на лактите си и приближи лице до лицето на Оленин.

— Дявол! — извика той срещу него. — Защо питаш? За това не бива да се говори. Тежко, тежко нещо е да погубиш една душа! Прощавай, бащице, и сит съм, и пиан съм — каза той, като ставаше. — Утре да дойда ли да вървим на лов?

— Ела.

— Гледай да станеш рано, иначе — глоба ще плащаш.

— Не бой се, и преди тебе ще стана — отговори Оленин.

Старецът тръгна. Песента замлъкна. Чуха се стъпки и весел говор. Малко след туй отново се понесе песента, но този път по-далече и към предишните гласове се бе присъединил силният глас на Ерошка. „Чудни хора! Чуден живот!“ — помисли Оленин, като въздъхна, и се върна самичък в своята стая.

XVI

Чичо Ерошка беше свръхщатен и самотен казак; жена му станала православна преди двадесетина години, избягала от него и се омъжила за един руски фелдфебел; деца нямаше. Той не се хвалеше, като казваше, че някога е бил първият юнак в станицата. Всички знаеха неговото някогашно юначество в полка. Не едно убийство и на чеченци, и на руси тежеше на душата му. И по планините беше ходил, и руси беше ограбвал, и в затвора беше задържан два пъти. По-голямата част от живота му премина на лов из горите, където той по цели денонощия прекарваше само с парче хляб и не пиеше нищо друго освен вода. Затуй пък в станицата гуляеше от сутрин до вечер. Като се върна от квартирата на Оленин, той поспя два-три часа и буден още преди разсъмване, лежеше на кревата и преценяваше човека, с когото се запозна вчера. *Простотата* на Оленин много му хареса (простота в този смисъл, че Оленин не жалеше виното). И самият Оленин му хареса. Той се чудеше защо всички руси са все *прости* и богати и защо нищо не знаят, а пък всички са учени. Той обмисляше сам тия въпроси, обмисляше и какво да си изпроси от Оленин. Къщата на чичо Ерошка беше доста голяма и не беше стара, но се забелязваше отсъствието на жена в нея. Въпреки обичайната грижа на казаците за чистотата стаята му беше измърсена и в най-голямо безредие. На масата бяха захвърлени един окървавен ямурлук, половин сладка питка и до нея оскубана и разкъсана врана за храна на ястреба. По пейките бяха разхвърляни цървули, една пушка, кама, торба, мокри дрехи и парцали. В ъгъла, в каче с кална, воняща вода, киснеха други цървули; там бяха изправени пушката и кобилката. На пода бяха захвърлени мрежата, няколко убити фазана, а около масата се разхождаше, като кълвеше по мръсния под, вързана за крака кокошка. В незапалената печка беше сложено едно гърне, пълно с някаква млечна течност. Върху печката писукаше малък сокол, който се мъчеше да се откъсне от връвта, а един оскубан ястреб седеше мирно на края, гледаше накриво кокошката и от време на време извиваше глава ту наляво, ту надясно.

Самият чичо Ерошка лежеше по гръб на един къс креват, сложен между стената и печката, само по риза, и вдигнал силните си крака на печката, човъркаше с дебелите си пръсти струпеите по ръцете си, издраскани от ястреба, който носеше на ръце без ръкавици. Из цялата стая и особено около самия старец въздухът беше пропит от онзи силен, не неприятен, смесен лъх, който съпътствуваше стареца.

— *Уйде-ма*, чичо? (тоест: у дома ли си, чичо?) — чу той през прозореца остър глас, в който веднага позна гласа на съседа си Лукашка.

— *Уйде, уйде, уйде*. Дома съм, ела! — извика старецът. — Съсед Марко, Лука Марко, защо ти е дотрябвал чичо? За кордона ли си тръгнал?

Ястребът трепна от вика на своя господар и заудря криле, като дърпаше връвта, с която бе вързан.

Старецът обичаше Лукашка и единствен него изключваше от презрението си към младото поколение казаци. Освен това Лукашка и майка му, като съсед, често даваха на стареца вино, каймак и други стопански произведения, които Ерошка нямаше. Чичо Ерошка, който винаги бе увлечен в нещо, всякога обясняваше практически своите подбуди. „Че какво? Те са имотни хора — казваше си той. — Аз им давам пресен дивеч, кокошка, а и те не забравят чичо Ерошка: донасят ми понякога баничка, понякога питка.“

— Здравей, Марко! Драго ми е, че те виждам — извика весело старецът и с бързо движение смъкна босите си крака от кревата, скочи, направи две крачки по скърцащия под, погледа изкривените си крака и изведнъж му стана смешно за краката му: усмихна се, удари веднъж с босата пета, удари още веднъж и се завъртя. — Добре го направих, нали? — запита той и малките му очи светнаха. Лукашка едва се усмихна. — Какво, на кордона ли тръгваш? — каза старецът.

— Донесох ти чихир, чичо. Нали ти обещах на кордона.

— Бог да те закриля — отговори старецът, вдигна захвърлените на пода гащи и антерия, облече ги, стегна ги с ремък, поля вода на ръцете си от една счупена паница, обърса ги в старите си гащи, с едно парче от гребен оправи брадата си и застана пред Лукашка. — Готов съм! — каза той.

Лукашка взе една паница, избърса я, напълни я с вино и като седна на скамейката, поднесе я на чичо Ерошка.

— Наздраве! В името на отца и сина! — каза старецът, поемайки тържествено виното. — Да постигнеш всичко, което желаш, да станеш юнак над юнаците, орден да заслужиш!

Лукашка също произнесе молитвените думи, отпи от виното и го сложи на масата. Старецът стана, донесе сушена риба, тури я на прага, очука я с една тояга, за да омекне, сложи я със загрубелите си ръце в единствената синя чиния и я поднесе на масата.

— Имам всичко, и закуска имам, благодаря на бога — каза той гордо. — А как е Мосев? — запита старецът.

Лукашка разказа как подофицерът му взе пушката. Личеше, че той иска да знае мнението на стареца.

— За пушката не настоявай — каза старецът, — ако не дадеш пушката, награда няма да получиш.

— Но какво да правя, чичо! Щом си малолетен^[1], казват, няма награда. А пушката е хубава, кримска. Осемдесет монети струва.

— Остави, ти казвам! Тъй аз някога се захванах със сотника: искаше ми коня. Дай ми, казва, твой кон, ще те представя за хорунжий. — Не го дадох и тъй си останах.

— Но какво да правя, чичо! Ето трябва и кон да си купя, а пък казват, че отвъд реката не можеш да купиш за по-малко от петдесет монети. Мама още не е продала виното.

— Ех! За такива работи ние някога не се кахъряхме — каза старецът, — когато чичо ти Ерошка беше на твоите години, задигаше цели табуни от ногайците и ги прекарваше отвъд Терек. Случвало се е хубав кон да дам за шише ракия или за един ямурлук.

— Че защо така евтино? — запита Лукашка.

— Глупав, глупав си, Марко! — отговори презрително старецът. — Не може иначе, затова и крадеш, за да не бъдеш скъперник. А вие май не сте и виждали как се подкарват коне. Защо мълчиш?

— Че какво да кажа, чичо? — отговори Лукашка. — Явно е, че ние не сме такива хора.

— Глупав си, глупав си, Марко! Не сме такива хора! — повтори подигравателно старецът. — Не такъв казак бях аз на твоите години.

— Но какво да правя? — запита Лукашка.

Старецът поклати глава презрително.

— Чичо Ерошка беше *прост*, нищо не жалеше. Затова пък всички в Чечня ми бяха приятели. Ще ми дойде на гости някой

приятел, ще го напоя с ракия, ще го посрещна добре, ще го сложа да легне при мене, а когато отида при него и подарък, *нешкеш*^[2] ще му занеса. Тъй постъпват хората, а не като вас: само се забавлявате като деца, дъвчете семки и плюете люспите им — заключи презрително старецът, като представяше с гримаса как сегашните казаци дъвчат семки и плюят люспите им.

— Това е тъй! — каза Лукашка. — Зная.

— Ако искаш да си юначага, бъди джигит, а не мужик. Че и мужикът знае да купи кон: ще наброи парите и ще вземе коня.

И двамата помълчаха.

— Какво да ти кажа, чичо. Досадно е и в станицата, и на кордона; а няма къде да поскиташ. Всички са страхливци. Ето например Назар. Бяхме преди няколко дни в един аул; Гирей хан ни предложи да идем в Ногаи за коне, никой не отиде; а сам какво мога да направя?

— Ами чичо ти? Мислиш, че вече не мога? Не, имам сили! Дай ми кон, ей сега ще тръгна за Ногаи.

— Защо да говорим празни приказки? — каза Лука. — Ти ми кажи какво да правя с Гирей хан? Казва: ти само ми прекарай конете до Терек, аз после, ако ще цял табун да е, ще му намеря мястото. Нали е с бръсната глава — мъчно може да му повярва човек.

— На Гирей хан може да се вярва, целият му род са добри хора; баща му беше верен приятел. Само слушай чичо си, аз на лошо няма да те науча: накарай го да ти се закълне, така ще бъде по-сигурно; а тръгнеш ли с него, пистолетът ти да бъде готов. Особено когато започнете да делите конете. Веднъж тъй щеше да ме убие един чеченец: поисках му по десет монети за кон. За вярване — вярвай му, но без пушка не лягай да спиш.

Лукашка слушаше внимателно стареца.

— Чичо, а казват, че ти си имал някакво разковниче — каза той, след като бе мълчал известно време.

— Разковниче нямам, но аз ще те науча как стават тия неща. Ти си добро момче, не забравяш стария човек. Да те науча ли, а?

— Научи ме, чичо.

— Костенурка си виждал, нали? Тя е истински дявол, костенурката.

— Виждал съм, как да не съм виждал!

— Ти намери гнездото ѝ и го загради с една оградка, за да не може да мине. Тя ще дойде, ще обиколи и веднага ще се върне; ще намери разковниче, ще го донесе, ще събори оградката. Ти побързай на следната заран и гледай: където оградката е съборена, там е останало и разковничето. Вземи го и го носи, където искаш. Нито кофари, нито брави... нищо не може да ти се опре...

— А ти опитвал ли си, чичо?

— За опитване, не съм опитвал, но добри хора са ми разправяли. Аз съм си служил само с една магия: когато ще пътувам с кон, преди да го яхна, винаги ще кажа: „Здравствуйтя“. И слава богу, досега никой не ме е убил.

— Че какво е това „здравствуйтя“ бе, чичо?

— Нима не знаеш? Ех, чуден народ! Като не знаеш, питай чичо си. Хайде, слушай добре и повтаряй след мене:

*Здравствуйтя живучи в Сиони.
Со царь твой.
Мы сядем на кони.
Софоние вопие,
Захарие глаголе.
Отче Мандрыче
Человеко-веко-любче.*

— Веко-веко-любче — повтори старецът. — Научи ли го? Ха кажи го!

Лукашка се засмя.

— И ти, чичо, смяташ, че затова не са те убили? Може пък и тъй да е.

— Умни станяхте вие. Все пак ти го научи и го кажи. От това нищо няма да загубиш. Ето, аз изпях „Мандрыче“ и сега ми е леко — и старецът се засмя. — А ти, Лука, не ходи в Ногаи, тъй ще те посъветвам аз.

— Защо?

— Не е времето сега такова, друг народ сте вие, не казаци, а — боклук! Пък и тези руси, дето ги докараха тук! Ще те осъдят. Наистина

остави това. За вас ли е такова нещо! Ех, ние с Гирчика, случвало се е...

И старецът беше готов да разказва своите безкрайни истории. Но Лукашка погледна през прозореца.

— Вече съвсем съмна, чичо — прекъсна го той. — Време е да си ходя, а ти се отбивай понякога.

— Христос да ти помага! А пък аз ще ида при офицера. Обещах му на лов да го водя; добър човек изглежда.

[1] Малолетни наричат ония казаци, които още не са започнали действителна кавалерийска служба. ↑

[2] *Пешкеш* — подарък. ↑

XVII

От чичо Ерошка Лукашка тръгна за дома си. Когато се върна, влажна росиста мъгла се беше вдигнала от земята и бе обгърнала станицата. Тук-там се раздвижи добитък, забулен в мъглата. Все по-често и по-енергично се обаждаха петлите. Въздухът ставаше прозрачен и хората започнаха да се събуждат. Като се приближи съвсем, Лукашка съгледа мократа от мъглата ограда на техния двор, входната врата и отворения килер. На двора се чуваха в мъглата удари от брадва. Лукашка влезе в къщи. Майка му вече беше на крак и застанала пред печката, хвърляше в нея дърва. На кревата още спеше сестричето му.

— Е, Лукашка, наскита ли се? — каза тихо майка му. — Къде беше цяла нощ?

— В станицата бях — отговори неохотно синът, като вадеше пушката от калъфа и я разглеждаше.

Майка му поклати глава.

Като сипа барут в пушката, Лукашка взе една торбичка, извади няколко празни патрона и започна да ги пълни, затъквайки ги старателно с увити в парцалчета куршумчета. Той подръпна със зъби затъкнатите патрони, прегледа ги добре и остави торбичката.

— Мамо, бях ти поръчал да ми закърпиш торбата, закърпи ли я, а? — запита той.

— Разбира се! Нямата кърпеше нещо снощи. Да не би да е вече време да вървиш на кордона. Не можах никак да те видя.

— Ето, само да се приготвя и трябва да тръгвам — отговори Лукашка, като завързваше торбичката с барута. — А нямата къде е? Да не е излязла?

— Трябва да сече дърва. Все за тебе тъгува. Няма да мога вече да го видя, казва. Сложи ей тъй ръка на лицето си, после щракне с пръсти и притисне ръце на сърцето, сякаш иска да каже: жал ми е. Да ида ли да я извикам? За абрека всичко разбра.

— Извикай я — каза Лукашка. — А там някъде бях оставил мас, донеси я: трябва да намажа сабята си.

Старата излезе и след няколко минути по скърцащите стъпала влезе в къщи нямата сестра на Лукашка. Тя беше шест години по-голяма от брат си и би приличала извънредно много на него, ако не беше присъщото на всички глухонеме тъпо и грубо-променливо лице. Облеклото ѝ се състоеше от една груба риза, цялата в кръпки; краката ѝ бяха боси и изцапани; на главата си носеше вехта синя забрадка. Вратът, ръцете и лицето бяха мускулести като у всеки мужик. Личеше и по облеклото, и по всичко, че върху нея неизменно лежи тежката мъжка работа. Тя донесе наръч дърва и ги хвърли до печката. После се приближи към брат си с радостна усмивка, която сбърчи цялото ѝ лице, бутна го по рамото и започна с ръце, с лице и с цялото си тяло да му прави бързи знаци.

— Добре, добре! Браво, Степка! — отговори брат ѝ и кимна с глава. — Всичко си приготвила, закърпила, bravo! На, вземи! — Той извади от джоба си две курабийки и ѝ ги подаде.

Лицето на нямата се зачерви и тя нададе диви викове от радост. Като взе курабийките, тя започна да прави още по-бързи знаци, сочейки все в една страна и прокарвайки дебелия си пръст по веждите и по лицето си. Лукашка я разбираше и непрекъснато кимаше и се усмихваше. Тя казваше, че брат ѝ трябва да носи курабийките на момите, че момите го обичат и че едно момиче, Марянка, е най-добра и го обича. Че говори за Марянка, разбираше се от бързите движения на ръцете ѝ към двора на Марянкини, после тя сочеше своите вежди, лицето си, мляскаше с уста и клатеше глава. „Обича те“ — казваше тя, като притискаше ръка на гърдите си, целуваше своята ръка и сякаш прегръщаше някого. Майка ѝ се върна и като разбра за какво говори нямата, усмихна се и поклати глава. Нямата ѝ показва курабийките и отново замуча от радост.

— Казах тия дни на Улита, че ще изпратя сватове — обади се майката, — добре посрещна думите ми.

Лукашка погледна мълчаливо майка си.

— Слушай, майко! Виното трябва да караме. Кон ще трябва да си купя.

— Ще го откараме, когато му дойде времето; нека приготвя бъчвите — отговори майка му, която очевидно не искаше синът ѝ да се

меси в домакинските работи. — Когато си тръгваш — каза старата на сина си, — вземи от пруста торбичката. От съседите заех, за да ти приготвя едно-друго за кордона. Или да ти дам дисагите?

— Добре — отговори Лукашка. — Ако отвъд реката дойде Гирей хан, прати го на кордона, че сега дълго време няма да ми дадат отпуск. С него имам една работа.

Той почна да се приготвя.

— Ще го изпратя, Лукашка, ще го изпратя. А вие цяла нощ у Ямкини ли гуляхте? — каза старата. — Като ставах да наглеждам добитъка, чувах сякаш твоя глас да пее.

Лукашка не отговори, излезе в пруста, метна през рамо дисагите, запретна горната си дреха, взе пушката и се спря на прага.

— Сбогом, мамо — каза той на майка си и дръпна да затвори вратата след себе си. — Ти изпрати по Назарка едно буре, обещах на момчетата; той ще се отбие при тебе.

— Христос да те пази, Лукашка! Бог да ти помага! Ще изпратя, от новата бъчва ще изпратя — отговори старата, като се приближи до оградата. — Но чуй какво ще ти кажа — прибави тя, навеждайки се през оградата.

Казакът се спря.

— Ти си погуля тука, слава богу! Млад си, защо да не се веселиш? Пък и бог да ти праща щастие. Това е добре. Но там, синко, внимавай... Преди всичко угаждай на началника си, иначе не може! А аз ще продам виното, ще събера пари, кон ще ти купя и булка ще ти сватосам.

— Добре, добре! — отговори навъсен синът.

Нямата извика, за да го накара да се обърне към нея. Посочи главата и ръката си, което значеше: обръсната глава, чеченец. После събра вежди, сякаш се прицелваше с пушка, извика и започна бързо да пее, като клатеше глава. Тя казваше на Лукашка да убие още един чеченец.

Лукашка я разбра, усмихна се и като крепеше пушката на гърба си под ямурлука, с бързи и леки крачки се скри в гъстата мъгла.

Старата постоя мълчаливо на вратата, после се върна в къщи и веднага се залови за работа.

XVIII

Лукашка се запъти към кордона, а чичо Ерошка в същото това време свирна на кучетата и като прескочи плета, по задните дворове стигна до квартирата на Оленин (когато отиваше на лов, той не обичаше да среща жени). Оленин още спеше, дори Ванюша, който се беше събудил, но още не бе станал, се оглеждаше наоколо и мислеше дали не е време вече за ставане, когато чичо Ерошка с пушка през рамо и в пълна ловджийска премяна отвори вратата.

— Тревога! — извика той с плътния си глас. — Тревога! Чеченци идат! Иване! Слагай самовара на господаря си. А ти ставай! Бързо! — викаше старецът. — Тъй е у нас, добри човече! Ето вече и момите станаха. Погледни през прозореца, виж — една отива вече за вода, а ти спиш.

Оленин се събуди и скочи. Колко леко и весело му Стана, като видя стареца и като чу гласа му.

— Бързо! Бързо, Ванюша! — извика той.

— Така ли се ходи на лов! Хората вече ще закусват, а ти спиш. Лям! Къде отиваш! — извика той на кучето. — Пушката готова ли ти е, а? — викаше старецът, сякаш цяла тълпа хора имаше в къщата.

— Е, изложих се, няма какво. Барута, Ванюша! Пълни патроните! — каза Оленин.

— Глоба! — викаше старецът.

— *Дю те вулеву?*^[1] — запита Ванюша, като се хилеше.

— Ти не си наш! Ти не бърбеш по нашенски, дяволе! — изкрещя срещу него старецът, като показваше корените на зъбите си.

— Щом е за пръв път, прощава се — пошегува се Оленин, обувайки големите ботуши.

— За пръв път се прощава — отговори Ерошка, — а успиш ли се втори път, едно ведро чихир глоба ще дадеш. Напече ли слънцето, елен не можеш намери.

— Пък и да го намериш, той е по-умен от нас — каза Оленин, като повтаряше думите на стареца, казани снощи, — не можеш го

измами.

— Да, смей се! Убий го, че тогава говори. Е, хайде бързай! Ето и хазаинът ти иде — каза Ерошка, като гледаше през прозореца. — Гледай го как се е докарал, облякъл новата дреха, да видиш, че е офицер. Ех, народ, народ!

Наистина Ванюшка събщи, че хазаинът иска да види господаря.

— *Ларжан*^[2] — каза той дълбокомислено, предупреждавайки господаря си за значението на това посещение на хорунжия. Веднага след това сам хорунжият в нова черкезка с офицерски пагони на раменете и с лъснати ботуши — нещо рядко за казаците, — като се поклащаше важно и с усмивка на лице, влезе в стаята и поздрави с „добре дошъл“.

Хорунжият, Иля Василевич, беше *образован* казак, прекарал бе известно време в Русия и беше учител, а най-важното — бе *благороден*. Той искаше да се показва като *благороден*; но неволно под грозното лустро на лекомислието, самоувереността и безобразния говор, който бе придобил, се чувствуваше същият чичо Ерошка. Това личеше и по загорялото му лице, и по ръцете му, и по зачервения нос. Оленин го покани да седне.

— Здравейте, бащице Иля Василевич! — каза Ерошка, като стана и както се стори на Оленин, се поклони иронично ниско.

— Здравейте, чичо! Ти вече си тук? — отговори хорунжият, като кимаше небрежно.

Хорунжият беше към четиридесетгодишен човек с побеляла клинообразна брадичка, сух, тънък и красив и още доста запазен за своите четиридесет години. Като идеше при Оленин, той, както личеше, се страхуваше да не го вземат за обикновен казак и искаше да накара Оленин веднага да почувствува важността му.

— Това е нашият *Нимврод египетски* — каза той, като се обръщаше към Оленин с усмивка на самодоволство и сочеше стареца. — *Ловец пред господаря*. Пръв из нашия край за всяка работа. Може би вече сте благоволили да разберете?

Чичо Ерошка гледаше краката си, обути в мокри цървули, поклащаше замислено глава, сякаш се чудеше на умениято и учеността на хорунжия и повтаряше на себе си: „*Нимврод гицки*. Какво ли няма да ти измисли?“

— Каним се да вървим на лов — каза Оленин.

— Тъй вярно! — забеляза хорунжият. — А аз имам една дребна работица с вас.

— Какво ще обичате?

— Тъй като вие сте благороден човек — започна хорунжият — и тъй като, мога да кажа, че и ние също тъй имаме честта да бъдем офицер, поради това можем постепенно всякога да се споразумяваме като всички благородни хора. (Той спря и погледна усмихнато стареца и Оленин.) Но ако вие желаете, по съгласие с мене, тъй като моята жена е жена глупава в нашето съсловие, не е могла в настоящо време да разбере в истинския смисъл вашите думи от вчерашна дата. Затова моята квартира за полковия адютант можеше да струва шест монети без конюшнията — а даром аз, като благороден човек, винаги мога да я освободя. Но тъй като вие я искате, то аз, който също съм офицер, мога във всичко да се съглася лично с вас и като жител на тукашния край, не само според нашия обичай, а във всичко мога да съблюдавам условията...

— Ясно и разбрано — измърмори старецът.

Хорунжият говори все тъй още дълго време. От всичко това Оленин с известно усилие можа да разбере желанието на хорунжия да получава по шест сребърни рубли на месец за квартирата. Той се съгласи на драго сърце и предложи на госта си чаша чай. Хорунжият отказа.

— Според нашия глупав обред — каза той — ние смятаме за грешно да се пие от светска чаша. Макар че според моето образование аз бих могъл да разбирам, но моята жена поради човешките слабости...

— Какво, ще пиете ли един чай?

— Ако позволите, ще донеса своя чаша, *особита* — отговори хорунжият и излезе на чардака. — Дай ми чашата! — извика той.

След няколко минути вратата се отвори и една загоряла млада ръка в розов ръкав се подаде през вратата с една чаша. Хорунжият се приближи, взе чашата и пошепна нещо на дъщеря си. Оленин наля чай на хорунжия в *особитата*, а на Ерошка — в *светска* чаша.

— Обаче аз не желая да ви задържам — каза хорунжият, като се пареше и допиваше чая си. — Аз, тъй да се каже, също имам голяма любов към риболов и сега съм тук нещо като в отпуск, тъй да се каже в междучасие от длъжността. Също имам желание да опитам щастieto

си — няма ли да ми се паднат *дароветете на Терек*. Надявам се, че и вие някога ще ме посетите, да пийнем от *родителското*, както е по нашия казашки обичай — добави той.

Хорунжият се поклони, стисна ръка на Оленин и излезе. Докато Оленин се приготвяше, чуваше заповедническия и рязък глас на хорунжия, който даваше нареждания на домашните. А след няколко минути Оленин видя хорунжия да минава край неговия прозорец със запретнати до колене гащи, с окъсана антерия и с мрежа на рамото.

— Мошеник! — каза чичо Ерошка, като допиваше чая си в светската чаша. — Нима ти наистина ще му плащаш шест монети на месец? Къде се е чуло такова нещо! Най-добрата къща в селото ще ти дадат за две монети. Ама че дявол! Че аз моята за три монети ще ти дам.

— Не, ще остана тук — каза Оленин.

— За шест монети! Личи, че имаш грешни пари. Ее-х! — отговори старецът. — Дай чихир, Иване!

Като закусиха и пийнаха ракия за „добър път“, Оленин и старецът излязоха заедно в осем часа сутринта.

При вратите те се натъкнаха на една впрегната кола. Забрадена до очите с бяла кърпа, с антерия върху ризата, с ботуши и дълга тояга в ръка, Маряна теглеше воловете с вързано за рогата им въже.

— Миличка! — каза старецът, като уж посягаше да я улови.

Марянка замахна към него с тоягата и погледна весело и двамата с прекрасните си очи.

На Оленин му стана още по-весело.

— Да вървим, да вървим! — каза той, като мятеше пушката през рамото и чувствуваше отпращения към него поглед на девойката.

— Ди! Ди! — прозвуча подире им гласът на Маряна и веднага след туй заскрибуца потеглилата кола.

Докато пътят вървеше край селото, през пасищата, Ерошка все приказваше. Той не можеше да забрави хорунжия и непрекъснато го ругаеше.

— Но защо му се сърдиш толкова? — запита Оленин.

— Скъперник! Не обичам такива! — отговори старецът. — Ще умре, всичко ще остане. За кого трупа? Две къщи издигна. Друга една градина отне чрез съд от брата си. А и като просбописец е голямо куче! От други села дохождат при него да им пише прошения. Каквото

напише, изведнъж стане. Бива го. Но за кого трупа тия пари? Има само едно момче и момичето; ще го омъжи — сам ще остане.

— Значи, зестра събира — каза Оленин.

— Каква зестра? Момичето ще го вземат и тъй, то е чудесно момиче. Но той, дяволът му с дяволите, иска на богат да го даде. Голям откуп иска да отмъкне. Има един казак, Лука, мой съсед и племенник, юнак момче, дето уби чеченеца, отдавна вече иска момичето, но той не го дава. Ту едно, ту друго ще измисли. Малко е момичето, казва. А аз зная какво мисли. Исква да му се кланят, да му се молят. Какъв срам беше за това момиче. И все пак за Лукашка ще я сватосат. Защото е пръв казак в станицата, джигит, уби абрек, орден ще получи.

— Ами за туй какво ще кажеш? Вчера, като ходех из двора, видях момичето на хазаите да се целува с някакъв казак — каза Оленин.

— Лъжеш! — извика старецът и се опря.

— Кълна се! — каза Оленин.

— Жената е дявол — каза Ерошка умислен. — А какъв беше този казак?

— Не видях.

— А дъното на калпака му какво беше? Бяло ли?

— Да.

— А антерията червена, нали? Висок колкото тебе?

— Не, по-висок.

— Той е бил. — Ерошка гръмко се засмя. — Той е бил, моят Марко. Лукашка. Аз го наричам Марко, *шегувам се*. Същият. Обичам го! Такъв бях и аз, бащице мой. Какво ще ги гледаш? Случвало ми се е, моята *душичка* спи с майка си или със снаха си и аз пак успея да се вмъкна при нея. Живееха във висока къща; майка ѝ беше цяла чума, дявол, никак не ме обичаше, а пък аз взема приятеля си, Гирчик го наричаха. Пристигам под прозореца, кача се на раменете му, дигам прозореца и пипам в тъмното. Тя спеше на миндера до самия прозорец. Веднъж я изплаших, събуди се, не ме позна, почна да се тюхка! Кой е? — пита. А аз не бива да говоря. Майка ѝ започна да шава до нея. Свалих калпака и го наврях в мутрата ѝ — веднага ме позна по ширита, който беше на калпака. Изскочи навън. От нищо не се нуждаех тогава. И каймак, и грозде, всичко мъкнеше тя — добави

Ерошка, който обясняваше всичко практически. — И не беше само тя. Живот се живееше тогава.

— А сега?

— Ето: ще вървим след кучето, ще прогоним фазана на някое дърво, тогава — стреляй.

— Подир Марянка би ли се повлякъл?

— Ти гледай кучетата. Довечера ще ти кажа — отговори старецът, като сочеше своя любимец Лям.

Те млъкнаха.

Като изминаха стотина крачки в разговор, старецът отново се спря и посочи една пръчка, която лежеше напъряко на пътя.

— Какво мислиш? — каза той. — Мислиш, че това е случайно? Не. Тази пръчка лошо лежи.

— Кое е лошото?

Той се усмихна.

— Нищо не знаеш. Ти мене слушай. Когато една пръчка лежи тъй, ти не я прескачай, а или я заобиколи, или я махни от пътя си и прочети молитвата: „В името на отца и сина, и светия дух“ и после си върви спокойно. Нищо няма да ти направи. Така са ме учили някога старите хора.

— Глупости — каза Оленин. — По-добре разкажи за Маряна. Ходи ли тя с Лукашка?

— Шт! Сега мълчи — старецът отново прекъсна с шепот този разговор, — само слушай. Навлизаме в гората.

И старецът, като стъпяше тихо с цървулите си, тръгна напред по една тясна пътека, която водеше в гъстата, дива, непроходима гора. Той няколко пъти се обръща назад, поглеждайки намръщен Оленин, който шумолеше и тропаше с големите си ботуши, и понеже носеше невнимателно пушката, на няколко пъти закачи клоните на дърветата, надвесени над пътя.

— Не шуми, върви по-тихо, ей, войниче! — говореше му със сърдит шепот той.

Във въздуха се чувствуваше, че слънцето е изгряло. Мъглата се разнасяше, но все още покриваше върховете на гората. Гората изглеждаше страшно висока. При всяка стъпка напред местността се променяше, Кое то изглеждаше дърво, се оказваше храст, а някоя тръстика изглеждаше като цяло дърво.

[1] Чай искате ли? ↑

[2] Пари. ↑

XIX

Част от мъглата се беше вдигнала, откривайки мокрите тръстикови покриви, а друга част се превръщаше на роса, която овлажняваше пътя и тревата край оградите. Навсякъде из комините се извиваше дим. Хората излизаха от селото — кой на работа, кой на реката, кой на кордона. Ловците вървяха един до друг по влажния, обрасъл с трева път. Кучетата махаха с опашки, поглеждаха господаря си и тичаха на всички страни. Милиарди комари се виеха из въздуха и преследваха ловците, като покриваха гърбовете, очите и ръцете им. Миришеше на трева и горска влага. Оленин непрекъснато поглеждаше към колата, в която седеше Марянка и подкарваше воловете с дългата тояга.

Беше тихо. Звучите откъм станицата, които се чуваха доскоро, сега вече не стигаха до ловците; само кучетата шумяха из тръните и от време на време се обаждаха птици. Оленин знаеше, че в гората е опасно, че абреци винаги се крият по тия места. Той знаеше също тъй, че за пешеходеца в гората пушката е силна защита. Не че се страхуваше, но той чувствуваше, че друг на негово място би се страхувал и се вглеждаше с особено напрежение в мъгливата, влажна гора, вслушваше се в редките, слаби звукове, стискаше пушката и изпитваше приятно и ново за него чувство. Чичо Ерошка вървеше напред и при всяка локва, където личаха двойни следи от животно, се спираше, разглеждаше ги внимателно и ги показваше на Оленин. Той почти не говореше, само от време на време шепнешком правеше своите бележки. По пътя, из който вървяха, някога бе минала кола, а сега той бе обрасъл с трева. Брястовата и чинарова гора от двете страни на пътя беше тъй гъста и непроходима, че в нея нищо не можеше да се види. Почти всяко дърво беше обвито от горе до долу с дива лоза; долу гъсто растеше тъмен трънак. Всяка малка полянка беше обрасла с къпини и тръстики със сиви люлеещи се връхчета. На места големи пътеки, прокарани от дивите животни, и други, малки като тунели фазанови пътечки, се отделяха от пътя към гъстата гора.

Мощната растителност на тази още недостъпна за добитъка гора на всяка стъпка поражаваше Оленин, който досега не беше виждал подобно нещо. Тази гора, опасността, старецът със своя тайнствен шепот, Марянка със своята мъжествена стройна снага и планините — всичко това се струваше на Оленин като сън.

— Вдигна фазан — прошепна старецът, като се озърташе и нахлузваше калпака на лицето си. — Закрий си муцуната: фазан! — махна той сърдито на Оленин и отмина напред почти пълзешком. — Не обича той човешката муцуна.

Оленин беше още назад, когато старецът се спря и започна да оглежда едно дърво. Един петел *изкряска* а от дървото срещу кучето, което лаеше към него, и Оленин видя фазана. Но в същото време се чу изстрел като от оръдие — гръмна юнашката пушка на Ерошка и петелът изпърха, полетяха от него пера и той падна на земята. Като се приближаваше към стареца, Оленин подплаши друг фазан. Вдигна пушката, прицели се и гръмна. Фазанът се изви стремително нагоре и после като камък, закачайки се за клоните, падна в храсталака.

— Браво! — извика засмян старецът, който не можеше да стреля, когато птицата хвърчи.

Те прибраха фазаните и тръгнаха нататък. Оленин, възбуден от движенията и похвалата, непрекъснато говореше на стареца.

— Стой! Оттук ще хванем — прекъсна го старецът, — вчера тук видях следи от елен.

Те се отбиха в гъсталака и като отминаха към триста крачки, излязоха на една поляна, обрасла с тръстика и на места залята с вода. Оленин все оставаше назад от стария ловец, а чичо Ерошка, на двадесетина крачки пред него, се наведе над нещо, кимайки му многозначително, и махаше с ръка. Като го настигна, Оленин видя следи от човешки стъпки, които му сочеше старецът.

— Виждаш ли?

— Виждам. Какво? — каза Оленин, като се стараеше да говори, колкото може по-спокойно. — Следа от човек.

Неволно му мина през ума за Куперовия Патфайндер и за абреците, а като гледаше колко тайнствено вървеше старецът, той не се решаваше да попита и се съмняваше опасността ли или ловът са причина за тази тайнственост.

— Не, това е моя следа — отговори просто старецът и посочи тревата, под която едва се забелязваше следа от животно.

Старецът тръгна нататък. Оленин не се откъсваше от него. Като отминаха двадесетина крачки и започнаха да се спускат надолу, те стигнаха в гъсталака, до една широко разклонена круша, под която пръстта беше черна и се виждаше пресен животински тор.

Обвитото с дива лоза място приличаше на покрита, приветлива беседка — тъмна и прохладна.

— Тази сутрин е бил тук — каза с въздишка старецът, — гледай, леговището му е още потно, прясно.

Изведнъж на десетина крачки от тях в гората се чу страшно прашене. Те трепнаха и стиснаха пушките, но нищо не се виждаше; чуваше се само как се чупят сухи клони. За миг само се чу равномерен бърз галопен тропот, който постепенно премина в ехтене и се разнасяше все по-далеко и по-далеко, все по-нашироко и по-нашироко из тихата гора. Нещо като че се скъса в сърцето на Оленин. Той напразно се взираше в зеления гъсталак и най-после се обърна към стареца. Чичо Ерошка, стиснал пушката на гърдите си, стоеше неподвижно; калпакът му беше килнат назад, очите му горяха с необикновен блясък и отворената уста, из която стръвно се показваха наядените му жълти зъби, тъй си и стоеше отворена.

— Рогач! — продума той. И като хвърли отчаян пушката на земята, започна да дърпа бялата си брада. — Тук е бил! Да бяхме минали по пътеката! Глупак! Глупак! — И той хвана сърдито брадата си. — Глупак! Свиня! — повтаряше и дърпаше до болка брадата. Над гората през мъглата сякаш нещо прелетя; все по-далеч и по-далеч, все по-широко и по-широко се носеше ехото от стремителния бяг на подплашения елен...

Едва привечер Оленин се върна заедно със стареца — уморен, гладен и силен. Яденето беше готово. Той похапна, пийнаха си със стареца, тъй че му стана топло и весело, и после излезе на чардака. Отново пред очите му се издигаха планините, огрени от сиянието на залеза. Отново старецът му разказваше своите безкрайни истории за лова, за абреците, за душичките, за безгрижния юначен живот. Отново красавицата Маряна влизаше, излизаше и минаваше през двора. Под ризата се очертаваше силното девствено тяло на красавицата.

XX

На другия ден Оленин тръгна сам, без стареца, към същото място, където подплашиха елена. Вместо да обикаля през вратата на селото, той мина, както правеха всички в станицата, през трънливите огради. И още не беше успял да очисти тръните, закачили се по черкезката му, неговото куче, което изтича напред, вече вдигна два фазана. Щом навлезе в храсталака, започнаха на всяка крачка да излитат фазани. (Старецът вчера не бе му показал това място, за да го запази за лов с кобилката.) Оленин уби пет фазана, а стреля всичко дванадесет пъти и се измъчи, цял се обля в пот, като се провираше из храстите да ги прибира. Той извика кучето, затвори ударника на пушката, сложи куршум вместо сачми и като пъдеше комарите с ръкавите на черкезката, тръгна тихичко към вчерашното място. Обаче невъзможно беше да удържи кучето, което още на пътя откри следи, и той уби нови два фазана, тъй че, като се забави заради тях, едва към пладне можа да попадне на вчерашното място.

Денят беше съвсем ясен, тих, горещ. Утринната роса бе пресъхнала дори в гората и безброй комари полепваха и просто покриваха лицето, гърба и ръцете. Кучето от черно стана сиво; целият му гръб бе покрит с комари. Черкезката, през която те забиваха своите жила, също посивя. Оленин беше готов да побегне от комарите; вече му се струваше, че през лятото няма да може да се живее в станицата. Той дори тръгна към дома, но като си спомни, че тук живеят хора, реши да изтърпи, да се остави да го хапят комарите. И — чудно нещо — към пладне това усещане му стана дори приятно. Стори му се дори, че ако не беше тази атмосфера, пълна с комари, която го обкръжаваше от всички страни, ако не беше това тесто от комари, което ръката му размазваше по потното лице, и този неприятен сърбеж по цялото тяло, тукашната гора би загубила за него своята особеност и своята прелест. Тези милиарди насекоми тъй подхождаха на тази дива, богатата до безобразие растителност, на това множество от животни и птици, които изпълняха гората, на тази тъмна зеленина, на този ароматен,

топъл въздух, на тези вадички с мътна вода, които навсякъде се процеждаха от Терек и бълбукаха някъде под увисналите листа, че му стана приятно именно онова, което по-рано изглеждаше ужасно и нетърпимо. Като заобиколи мястото, където вчера дигна животното, и не срещна нищо, той поиска да си почине. Слънцето се беше дигнало право над гората и непрекъснато изгаряше с отвесните си лъчи гърба и главата му, когато той излизаше на някоя поляна или на пътя. Седемте тежки фазана тежаха до болка на кръста му. Той намери вчерашните следи от елена, промъкна се в гъсталака под храста, на същото онова място, където вчера бе лежал еленът, и полегна в неговото леговище. Огледа тъмната зеленина наоколо, огледа потното място, вчерашния тор, отпечатък от коленете на елена, буца чернозем, откъртена от елена, и своите вчерашни следи. Беше му прохладно, приятно, за нищо не мислеше, нищо не желаше. И изведнъж го обхвана такова странно чувство на безпричинно щастие и любов към всичко, че той, по стар детски навик, започна да се кръсти и да благодари някому. Изведнъж с особена яснота мина през ума му: „Ето аз, Дмитрий Оленин, такова особено спрямо останалите същество, лежа сега сам, бог знае къде, на мястото, където е живял елен, стар елен, красив, който може би никога не е виждал човек, и в такова място, в което никога никой от хората не е бил и не е мислил това, което аз мисля. Седя, а около мене се издигат млади и стари дървета и едно от тях е обвито от клоните на дива лоза; около мене гъмжат фазани, пропъждайки се един друг, и усещат може би убитите си братя.“ Той попипа своите фазани, разгледа ги и обърса топло окървавената си ръка в черкезката. „Подушват ме може би чакалите и с недоволни муцуни се промъкват на срещуположната страна; около мене, прелитайки между листата, които им изглеждат като огромни острови, трептят във въздуха и бръмчат комари: един, два, три, четири, сто, хиляда, милион комари и всички те нещо и заради нещо бръмчат около мене, и всеки един от тях е също тъй особен, неприличащ на другите Дмитрий Оленин, какъвто съм и аз.“ Той ясно си представи какво мислят и защо бръмчат комарите. „Тука, тука, приятели! Ето кого можем да хапем“ — бръмчат те и се полепват по него. И му стана ясно, че той съвсем не е руски дворянин, член на московското общество, приятел и роднина на тогова и оногова, а е също такъв комар или такъв фазан, или елен като ония, които живеят

сега около него. „Също като тях, като чичо Ерошка, ще поживея и ще умра. И право казва той: само трева ще поникне.“

„Но какво от туй, че ще поникне трева? — мислеше той понататък. — Все пак трябва да се живее, трябва да бъда щастлив; защото аз желая само едно — щастие. Няма значение, каквото и да съм: същото такова животно ли, както всички, над което ще поникне трева и нищо повече, или пък рамка, в която се е включила част от единното божество, все пак аз трябва да живея най-щастливо. А как трябва да живея, за да бъда щастлив, и защо не бях щастлив по-рано?“ И започна да си припомня своя минал живот и се погнуси от себе си. Той сам се видя такъв придирчив егоист, когато в същност лично той нямаше нужда от нищо. И продължаваше да гледа прозирната зеленина около себе си, залязващото слънце, ясното небе и се чувствуваше все тъй щастлив, както и преди малко. „Защо съм щастлив и за какво живеях по-рано? — помисли той. — Колко бях придирчив за себе си, какво не измислях и не постигнах нищо освен срам и мъка! А ето че нищо не ми трябва, за да бъда щастлив!“ И изведнъж пред него като че се откри нов свят. „Щастието — да — каза си той, — щастието се състои в това да живееш за другите. Това е ясно. В човека е вложена нуждата от щастие; значи, тя е законна. Като я задоволяваш егоистично, тоест като дириш за себе си богатства, слава, удобства за живот, любов, може да се случи така, че стечението на обстоятелствата да направи невъзможно задоволяването на тия желания. Следователно тия желания са незаконни, а не нуждата от щастие. Кои желания могат всякога да бъдат задоволени, независимо от външните условия? Кои? Любавта, самоотрицанието!“ Той толкова се зарадва и развълнува, като откри тази, както му се стори, нова истина, че скочи и започна нетърпеливо да търси за кого по-скоро да се пожертвува, на кого да направи добро, кого да обича. „Нали аз нямам нужда от нищо — мислеше той, — защо да не живея за другите?“ Той взе пушката и с намерението да се върне по-скоро у дома, за да обмисли всичко това и да намери случай да направи добро, излезе из гъсталака. Като стигна до една поляна, той се озърна: слънцето вече не се виждаше, отвъд върховете на дърветата ставаше по-хладно и местността му се стори съвсем непозната, не приличаше сякаш на оная около станицата. Изведнъж всичко се промени — и времето, и характерът на гората; небето се затуляше от облаци, вятър шумеше по върховете на

дърветата, наоколо се виждаха само тръстики и загнили паднали дървета. Той започна да вика кучето, което бе изтичало подир някакво животно, и гласът му отекна самотен. И изведнъж му стана страшно неприятно. Той започна да са плаши. Мина му през ума за абреците, за убийствата, за които му бяха разказвали, и той чакаше: ей сега ще изскочи зад някой храст чеченец и той ще трябва да се брани и да умре или да избяга. Той си спомни и за бога, и за бъдещия живот тъй, както не беше си спомнял това отдавна. А наоколо се виждаше все същата мрачна, строга, дива природа. „И заслужава ли да живееш за себе си — мислеше той, — когато всеки миг можеш да умреш, и то да умреш, без да си направил нещо добро, и тъй, че никой няма да научи за тебе.“ Той тръгна в оная посока, където предполагаше, че е станицата. За лов вече не мислеше, чувствуваше убийствена умора и оглеждаше особено внимателно, почти с ужас, всеки храст и всяко дърво, очаквайки всеки миг да му видят сметката. Като походи доста дълго, той излезе при една вада, в която течеше песъчлива, студена вода от Терек, и за да не се лута повече, реши да тръгне по нея. Той вървеше, без да знае къде ще го изведе вадата. Изведнъж зад него зашумя тръстиката. Той трепна и стисна пушката. Засрами се: измореното куче, дишайки тежко, се втурна към студената вода и започна да я лочи.

Той пи заедно с него и тръгна по посоката, където то вървеше, като предполагаше, че то ще го изведе в станицата. Но въпреки че имаше за другар кучето, всичко наоколо му изглеждаше още по-мрачно. Гората тъмнееше, вятърът все по-силно и по-силно вилнееше по върховете на старите изпочупени дървета. Някакви големи птици с писък се виеха около гнездата си в тия дървета. Растителността ставаше по-бедна, все по-често се срещаха шумящи тръстики и голи пясъчни поляни, по които личаха следи от диви животни. Към воя на вятъра се присъединяваше и някакъв друг, невесел, еднообразен вой. Изобщо на душата му ставаше тежко, неприятно. Той попита фазаните, които висеха отзад на колана му, и разбра, че един фазан липсва. Беше се откъснал и паднал, на пояса стърчаха само окървавената шийка и главичката. Стана му страшно като никога. Той започна да се моли на бога и се страхуваше само от едно — че ще умре, без да е направил нещо добро, хубаво; а пък толкова му се искаше да живее, да живее, за да извърши някакъв подвиг на саможертва.

XXI

Изведнъж сякаш слънце грейна в душата му. Той чу звуци на руски говор, чу бързото и равномерно течение на Терек и след две-три крачки пред него се откри кафявата движеща се повърхност на реката със сиво-червения мокър пясък по бреговете, видя далечната степ, кулата на поста, открояваща се над водата, един оседлан кон, който ходеше спънат из тръните, видя и планините. Червеното слънце се показва за миг иззад облаците и с последните си лъчи блесна весело по реката, по тръстиките, по кулата и по казаците, събрани накуп, между които Лукашка със своята бодра фигура неволно привлече вниманието на Оленин.

Без всякаква видима причина Оленин отново се почувствува съвсем щастлив. Беше излязъл при Нижнепротоцкия пост, на Терек, срещу спокойния аул на отвъдната страна. Той поздрави казаците, но понеже не намери още повод да направи някому добро, влезе в къщурката. И там не му се представи случай. Казаците го приеха студено. Той влезе в стаята и запуши цигара. Казаците почти не обърнаха внимание на Оленин, първо, защото той пушеше цигара, и второ, защото си имаха друго развлечение тази вечер. От планината бяха пристигнали с посредник буйни чеченци, роднини на убития абрек, за да откупят тялото. Чакаха да дойде от станицата началството на казаците. Братът на убития, висок, строен, с подстригана и боядисана червена брада, макар и облечен в окъсана черкезка, с висок калпак на главата, беше спокоен и величав като цар. В лицето той много приличаше на убития абрек. Никого не удостояваше с поглед, нито веднъж не погледна убития и клекнал в сянката, само плюеше, като пушеше с луличка, и от време на време издаваше малко повелителни гърлени звуци, в които почтително се вслушваше неговият спътник. Личеше, че това е джигит, който неведнъж вече се е срещал с руси при съвсем други условия и че сега между русите не само нищо не го учудваше, но и не го интересуваше. Оленин поиска да се приближи до убития и се вгледа в него, но братът погледна

спокойно-презрително Оленин над веждите и каза нещо отсечено и сърдито. Посредникът побърза да покрие с черкезката лицето на убития. Оленин бе поразен от величествения и строг израз на лицето на джигита; той понечи да заговори с него и да го запита от кой аул е, но чеченецът хвърли бегъл поглед към него, плю презрително и извърна глава. Оленин много се учуди, че планинецът не се интересува от него, и си обясни равнодушието му само с глупостта му или с туй, че не знае руски. Той се обърна към другаря му. Другарят, посредник и преводач, беше също тъй окъсан, но черен, а не червенокос, извънредно подвижен, със свършено бели зъби и бляскави очи. Посредникът заговори на драго сърце и поиска цигара.

— Бяха петима братя — разказваше посредникът на своя развален полуруски език, — ето този вече трети брат убиват русите, останаха само двама; той джигит, голямо джигит — говореше посредникът, като сочеше чеченеца. — Кога убили Ахмед хан (така се наричал убитият абрек), той бил отвъд, сред тръстиките; всичко видял; как го сложили в лодка и как го откарали на брега. Седял там, докато мръкнало; искал да убие стареца, но другите не му дали.

Лукашка се приближи до разговарящите и седна.

— А от кой аул сте? — запита той.

— Ей там в оная планина — отговори посредникът, като сочеше отвъд Терек в една синкава мъглива клисура. — Суюк-су знаеш ли? Десетина версти зад него.

— А Гирей хан от Суюк-су познаваш ли? — запита Лукашка, очевидно горд с това познанство. — Той ми е побратим.

— Съседи сме — отговори посредникът.

— Браво! — И Лукашка, очевидно много заинтересуван, заговори с преводача на татарски.

Скоро пристигнаха на коне ротният командир и станичният старейшина, придружени от двама казаци. Сотникът, от новите казашки офицери, поздрави казаците, но никой не извика да му отговори, както е във войската: „Здраве желаем, ваше благородие“, а само тук-там някои чинно се поклониха. Някои, между тях и Лукашка, скочиха и застанаха мирно. Подофицерът докладва, че на поста всичко е благополучно. Всичко туй се стори смешно на Оленин: сякаш тия казаци си играеха на войници. Но формалността скоро премина в естествени отношения; и сотникът, който беше също такъв

сръчен казак, както другите, започна живо да разговаря на татарски с преводача. Написаха някакъв документ, дадоха го на посредника, взеха парите от него и се приближиха до тялото.

— Кой от вас е Гаврилов Лука? — попита сотникът. Лукашка свали калпак и се приближи.

— Пратих рапорт за тебе на полковия командир. Какво ще излезе, не зная; представих те за кръст за храброст — за подофицер е още рано. Грамотен ли си?

— Съвсем не.

— А какъв юнак ще стане от тебе! — каза сотникът, като продължаваше да играе ролята на началник. — Сложи си шапката. От кои си, от Гаврилови ли? Да не си син на Широкия?

— Племенник му е — отговори подофицерът.

— Зная, зная. Е, хайде, помогнете им — обърна се той към казаците.

Лицето на Лукашка просто сияеше от радост и изглеждаше по-красиво от друг път. Като се отдръпна от подофицера и сложи калпака си, той отново седна до Оленин.

Когато трупът бе отнесен в лодката, чеченецът-брат се доближи до брега. Казаците неволно се отдръпнаха, за да му направят път. Със силен тласък на крака той се отдели от брега и скочи в лодката. Сега той за пръв път, както забеляза Оленин, изгледа набързо всички казаци и пак нервно попита нещо другаря си. Другарят му отговори и посочи Лукашка. Чеченецът го погледна и като се извърна бавно, започна да гледа към отсрещния бряг. Не омраза, а студено презрение изразяваше този поглед. Той каза още нещо.

— Какво каза? — запита Оленин подвижния преводач.

— Ваши бият нас, наши муши с кама вас. Всичко е една хурда-мурда — каза посредникът, който очевидно лъжеше, после се засмя, като оголи белите си зъби, и скочи в лодката.

Братът на убития седеше, без да мръдне, и гледаше втренчено към отсрещния бряг. Той така мразеше и презираше, че не намираше тук дори нищо интересно. Посредникът, застанал на края на лодката, удряше с веслото ту на едната, ту на другата страна, управляваше сръчно и говореше непрестанно. Като пресичаше косо течението, лодката ставаше все по-малка и по-малка, гласовете долитаха едва чуто и най-после казаците видяха, че онези спряха при отвъдния бряг, дето

бяха оставили конете си. Там те изнесоха тялото; макар че конят се дърпаше, сложиха го направо на седлото, после възседнаха конете и тръгнаха бавно по пътя край аула, от който бе наизлязъл много свят и ги гледаше. А казаците от отсамния бряг бяха необикновено доволни и весели. От всички страни се чуваха смях и закачки. Сотникът и станичният тръгнаха да се почерпят в къщичката при кордона. Лукашка с весело лице, на което напразно се мъчеше да придаде важен израз, седеше до Оленин, опрял лакти на колене, и дядаше някаква пръчка.

— А защо пушите? — запита той, като че това наистина го интересуваше. — Нима е хубаво?

Очевидно той каза това само защото бе забелязал, че Оленин не се чувства добре и че е сам сред казаците.

— Така, по навик — отговори Оленин. — Защо?

— Хм! Ако някой от нас почне да пуши, това е цяло нещастие! Ето, планината не е далеч, нали? — каза Лукашка, като сочеше клисурата. — Но не бих могъл да стигна до нея!... Ами вие как ще тръгнете за дома си самичък, тъмно е? Ще дойда да ви придружа, ако искате — каза Лукашка, — помолете подофицера.

„Какъв добър момък“ — помисли Оленин, като гледаше веселото лице на казака. Той си спомни за Марянка и за целувката, която бе чул зад вратата, и му стана жал за Лукашка, жал за това, че не е образован. „Каква глупост и неразбория! — мислеше той. — Човек убил човека и е щастлив, доволен, като че е извършил най-добро дело. Нима нищо не му говори, че тук няма повод за голяма радост? Че щастието не е в туй, да убиваш, а да се жертвуваш?“

— Да те пази бог да не му паднеш в ръцете — каза един от казаците, който бе присъствувал при отплуването на лодката с трупа, обръщайки се към Лукашка. — Чу ли, като запита за тебе?

Лукашка вдигна глава.

— Кой, онзи приятел ли? — запита Лукашка, като имаше пред вид чеченеца.

— Той, оня приятел няма да се вдигне никога, но червенокосият побратим...

— Нека благодари на бога, че той самият си отиде жив и здрав — каза Лукашка засмян.

— На какво толкова се радваш? — каза Оленин на Лукашка. — Ако бяха убили твоя брат, нима щеше да се радваш?

Очите на казака се смееха, като гледаше Оленин. Той, изглежда, разбра всичко, което искаше да му каже Оленин, но стоеше над тези съображения.

— Че какво? И без това не може! Нима те не ни убиват?

XXII

Сотникът и станичният си отидоха; а Оленин, за да направи удоволствие на Лукашка и да не върви сам из тъмната гора, помоли да пуснат Лукашка и подофицерът го пусна. Оленин мислеше, че Лукашка иска да види Марянка и изобщо беше радостен, че ще има за другар такъв приятен на вид и разговорлив казак. Лукашка и Марянка неволно се сливаха в неговото въображение и той намираше някакво удоволствие в това да мисли за тях. „Той обича Маряна — мислеше си Оленин, — а бих могъл да я обичам аз.“ И някакво силно и ново за него чувство на умиление го овладяваше, когато вървяха към дома си из тъмната гора. На Лукашка също му беше весело. Нещо прилично на обич се чувствуваше между тези двама толкова различни младежи. Всеки път, когато се поглеждаха един друг, и на двамата им се искаше да се смеят.

— Ти през коя врата ще минеш? — запита Оленин.

— През средната. Но аз ще ви изпратя до блатото. После вече не се страхувайте от нищо.

Оленин се засмя.

— Та нима аз се страхувам? Ти се върни, благодаря ти. Ще си отида сам.

— Нищо, нищо! А пък аз и без това нямам работа. Но как няма да се страхувате? И ние се страхуваме — каза Лукашка и също се смееше, успокояваше самолюбие то му.

— Ти ела с мене. Ще си поприказваме, ще пийнем, пък на сутринта си върви.

— Нима няма да намеря място, където да пренощувам — засмя се Лукашка, — но подофицерът каза да се върна.

— Вчера чух като пееше, пък те и видях, като...

— Всички сме хора... — И Лука поклати глава.

— Вярно ли е, че си щял да се жениш? — запита Оленин.

— Мама иска да ме жени. Но аз още си нямам кон.

— Ти не си ли строеви?

— Къде ти! Току-що съм постъпил. Още нямам кон, а няма и откъде да взема. Затова и не ме женят.

— А колко струва един кон?

— Пазарихме тези дни един отвъд реката, шестдесет монети им дадохме, не се съгласиха, а конят е ногойски.

— Ще се съгласиш ли да ми станеш драбант? (При походите драбантите са нещо като ординарци на офицерите.) Аз ще те изискам и кон ще ти подаря — каза внезапно Оленин. — Истина ти казвам, аз имам два, единият не ми трябва.

— Как да не ви трябва? — каза Лукашка, смеейки се. — Защо ще ми го подарявате? Ще спечеля, ще даде бог.

— Наистина ти казвам! Или ти не искаш да ставаш драбант? — каза Оленин, зарадван, че му дойде на ум да подари единия кон на Лукашка. Но кой знае защо, той се чувствуваше някак неудобно, беше му съвестно. Той искаше и не знаеше какво да каже.

Лукашка пръв прекъсна мълчанието.

— Вие в Русия имате ли си своя къща? — запита той.

Оленин не можа да се сдържи и му каза, че има не една, а няколко къщи.

— Хубави къщи? По-големи от нашите? — добродушно запита Лукашка.

— Много по-големи, десет пъти по-големи, по на три етажа — разказваше Оленин.

— А такива коне като нашите имате ли?

— Аз имам сто коня, по триста, по четиристотин рубли единият, само че не такива като вашите. По триста сребърни рубли! Чуден тръс имат, знаеш... Но все пак тукашните повече ми харесват.

— А вие как дойдохте тук — доброволно или насила? — запита Лукашка, който сякаш все се подсмиваше. — Ето къде сте се заблудили — добави той, като сочеше пътеката, покрай която минаваха, — трябвало е да хванете надясно.

— Аз пожелах да дойда — отговори Оленин, — искаше ми се да видя вашите места, да участвувам в походите.

— И аз бих отишъл на поход сега — каза Лука. — Чуй, чакали вият — прибави той, като се заслушваше.

— А не те ли е страх, че си убил човек? — запита Оленин.

— От какво ще ме е страх? Бих участвувал и в някой поход! — повтори Лукашка. — Тъй ми се иска, тъй ми се иска...

— Може би ще идем заедно. Нашата рота ще тръгне преди празника, също и вашата сотня.

— И защо ви е трябвало да дохождате тука? Къща си имате, коне си имате и слуги си имате. Да бях на ваше място, щях само да гуляя, да гуляя... А какъв чин имате?

— Аз съм юнкер, а сега съм представен за повишение.

— Ако не се хвалите, че животът ви е така нареден, на ваше място аз никъде не бих ходил. Та аз и оттук никъде не бих отишъл. Добре ли се живее при нас?

— Да. Много добре — каза Оленин.

Беше вече съвсем тъмно, когато те, разговаряйки тъй, приближиха станицата. Още ги забулваше тъмният мрак на гората. Вятърът свиреше високо по върховете на дърветата. Чакалите сякаш изведнъж започваха да вият, да се кискат и да плачат съвсем близо край тях; а отпред, в станицата, вече се чуваше женски говор, кучешки лай, очертаваха се ясно силуетите на къщите, светеха огньове и се усещаше миризма, особената миризма на дим от говежди тор. Оленин чувствуваше тъй силно, особено тази вечер, че тук, в станицата, е неговият дом, неговото семейство, цялото му щастие и че никога никъде не е живял и няма да живее тъй щастливо, както в тази станица. Така много обичаше всички тази вечер, и особено Лукашка! Като стигна у дома, Оленин, за голяма почуда на Лукашка, сам изведе от обора коня, който бе купил в Грозни — не онзи, който яздеше винаги, а другия, който, макар и стар, също не беше лош, и му го даде.

— Защо ми го подарявате? — каза Лукашка. — Аз още с нищо не съм ви услужил.

— Истина ти казвам, на мене нищо не ми струва — отговори Оленин, — вземи го, и ти ще ми подариш нещо... Ето, и на поход ще идем.

Лука се смути.

— Но как тъй? Нима конят струва малко? — каза той, без да гледа коня.

— Вземи го де, вземи! Ако не го вземеш, ще ме оскърбиш. Ванюша, заведи сивия у тях.

Лукашка хвана поводата.

— Е, благодаря. Като от невиделица ми дойде...

Оленин беше щастлив като дванадесетгодишно момче.

— Завържи го тук. Конят е добър, купих го в Грозни, прекрасно бяга. Ванюша, дай ни чихир. Да влезем вътре.

Донесоха вино. Лукашка седна и взе една паричка.

— Ще даде бог и аз ще ви се отблагодаря — каза той, като допиваше виното. — А как се казваш?

— Дмитрий Андреич.

— Е, Митрий Андреич, бог да ти помага. Ще бъдем другари. Сега и ти дохождай у нас. Макар и да не сме богати, все ще намерим с какво да гостим побратима. Ще кажа и на мама, ако ти дотрябва нещо: каймак или грозде. А дойдеш ли на кордона, аз съм твой слуга — за лов ли, отвъд реката ли да идем, каквото поискаш. Ето, ако знаех, преди няколко дни убих такъв глиган! Така го раздадох на казаците, а щях да го донеса на тебе.

— Добре, добре. Благодаря. Само че не го впрягай, той не е впряган.

— Как тъй ще впрягам кон! А чуй какво още ще ти кажа — добави Лукашка, като наведе глава, — ако искаш, аз имам един побратим, Гирей хан се казва, вика ме да идем да завардим пътя, по който слизат планинците, може да идем, значи, заедно; аз няма вече да те оставя, водач^[1] ще ти бъда.

— Ще идем, ще идем някога.

Лукашка, изглежда, се успокои съвсем и разбра отношението, което имаше към него Оленин. Неговото спокойствие и естественото му отношение учудиха Оленин и дори му бяха малко неприятни. Те дълго разговаряха и вече късно Лукашка — непиян (той никога не биваше пиян), но много пил, стисна ръката на Оленин и си отиде.

Оленин надникна от прозореца да види какво ще прави той, след като излезе на двора. Лукашка вървеше тихо, навел глава. После изведе коня на улицата, изведнъж тръсна глава, скочи като котка върху него, прехвърли оглавника, провикна се силно и полетя надолу по улицата. Оленин мислеше, че той ще отиде да сподели радостта си с Марянка; но макар Лука да не направи това, той чувствуваше, че е леко на душата му както никога досега. Той се радваше като дете и не можа да се сдържи да не каже на Ванюша не само че подари коня на Лука, но и защо го подари, и цялата си нова теория за щастието. Ванюша не

одобри тази теория и съобщи, че *ларжан ильняпа*^[2] и поради туй всичко е празна работа.

Лукашка долетя у дома си, скочи от коня и го даде на майка си, като поръча да го откара в казашкия табун; а самият той трябваше още същата нощ да се върне на кордона. Нямата пое грижата да отведе коня и със знаци показваше, че като срещне човека, който е подарил коня, тя ще му се поклони до земята. Старата само поклати глава на онова, което разказа синът ѝ, но в себе си реши, че Лукашка е откраднал коня, поради което поръча на нямата да го откара в табуна още преди да се разсъмне.

Лукашка тръгна сам към кордона и по пътя все обмисляше постъпката на Оленин. Макар конят по негово мнение да не беше добър, все пак струваше поне четиридесет *монети* и Лукашка се радваше много на подаръка. Но защо беше направен този подарък, това той не можеше да разбере и поради туй не изпитваше ни най-малко чувство на благодарност. Напротив, в главата му се въртяха неясни подозрения за някакви лоши намерения на юнкера. Какви бяха тия намерения, той не можеше да отгатне, но и да допусне, че един непознат човек му е подарил кон за четиридесет *монети* ей така, само от добрина — и това му се виждаше невъзможно. Ако беше пьян, тогава можеше да се разбере: искал е да се поперчи. Но юнкерът беше трезв и затова сигурно е искал да го подкупи за някаква лоша работа. „Е, стига! — мислеше си Лукашка. — Конят е вече мой, а за останалото — ще видим. И аз не съм вчерашен. Ще видим кой кого ще надхитри!“ — мислеше той, като чувствуваше нужда да бъде нащрек с Оленин и поради това раздухваше в себе си недоброжелателно чувство към него. Той на никого не казваше как бе получил коня. На едни казваше, че го е купил; от други пък се отърваваше с уклончиви отговори. Но в селото скоро научиха истината. Майката на Лукашка, Маряна, Иля Василевич и други казаци, като научиха за безпричинния подарък на Оленин, недоумяваха и започнаха да се страхуват от юнкера. Въпреки тия опасения тази постъпка възбуди в тях голямо уважение към *простотата* и богатството на Оленин.

— Чу ли, юнкира, дето живее у Иля Василич, подарил на Лукашка кон за петдесет монети — казваше един. — Богат човек!

— Чух — отговаряше другият дълбокомислено. — Трябва да му е услужил с нещо. Ще видим, ще видим какво ще излезе от тая работа.

Щастлив човек е този Смелчага!

— Големи хитреци са тия юнкири, ей! — казваше трети. Току-виж, че запалил къщата ти или друга някаква беда ти стори!

[1] **Мюрид** — тук: наставник. ↑

[2] Няма пари. ↑

XXIII

Животът на Оленин течеше еднообразно, спокойно. С началството и другарите имаше малко работа. Положението на един богат юнкер в Кавказ е особено изгодно в това отношение. На работа и на учение не го изпращаха. За участие в една експедиция той беше представен за произвеждане в офицерски чин, а дотогава го оставиха на спокойствие. Офицерите го смятаха за аристократ и поради туй в отношенията си към него се държаха с достойнство. Играта на комар и офицерските гуляи с песнопойци, в които той бе участвувал в отряда, не му се виждаха привлекателни и той от своя страна също тъй избягваше офицерското общество и офицерския живот в станицата. Офицерският живот в казашките села отдавна вече има свой определен облик. Както всеки юнкер или офицер, когато е в крепостта, редовно пие портер, играе на щос, разговаря за награди по време на експедиция, така, когато е в станицата, редовно пие с хазаите си чихир, гощава девойките със закуски и мед, задиря казачките, в които се влюбва; понякога се и оженва. Оленин живееше винаги своеобразно и имаше несъзнателно отвращение към утъпканите пътища. И тук той също не тръгна по утъпкания път в живота на кавказкия офицер.

Така стана, че той се събуждаше на разсъмване. Като изпиеше чая си и се порадваше от своя чардак на планините, на утрото и на Марянка, той обличаше една окъсана аба от волска кожа, обуваше наkisнатите цървули, препасваше камата, вземаше пушката, торбичката със закуска и тютюн, извикваше кучето и към шест часа сутринта се отправяше към гората, която беше зад станицата. Към седем часа вечерта той се връщаше уморен, гладен, с пет-шест фазана на пояса, понякога и с някое животно, с недокосната торбичка, в която си бяха закуската и папиросите. Ако мислите в главата лежаха тъй, както папиросите в торбичката, можеше да се види, че през целите тези четиринадесет часа нито една мисъл не беше помръднала в него. Той се прибираще у дома морално свеж, силен и напълно щастлив. Не би могъл да каже за какво е мислил през цялото това време. И мисли, и

мили спомени, и мечти се носеха бавно в ума му — носеха се отломки от всичко това. Ще се опомни и ще запита: за какво мисли? И се вижда или казак, който работи в градините с жена си, също казачка, или абрек в планините, или глиган, който бяга от самия себе си. И все се ослушва, вглежда се и чака някой фазан, някой глиган или елен.

А вечер при него непременно ще бъде чичо Ерошка. Ванюша донася осмина чихир и те тихо разговарят, напиват се и после и двамата доволни си отиват да спят. На другия ден пак лов, пак здрава умора, пак се напиват при тих разговор и пак са щастливи. Понякога, в празник или в ден за почивка, той оставаше в къщи. Тогава главното му занимание беше Марянка, всяко движение на която, без сам да забелязва това, той следеше жадно от своите прозорци или от своя чардак. Той гледаше Марянка и я обичаше (както му се струваше) също така, както обичаше красотата на планините и небето, и не мислеше да завързва никакви връзки с нея. Струваше му се, че между него и нея не могат да съществуват нито ония отношения, които са възможни между нея и казака Лукашка, нито — и то още по-малко — отношенията, които са възможни между един богат офицер и едно казашко момиче. Струваше му се, че ако се опиташе да направи онова, което правеха неговите другари, той би заменил своето пълно с наслада съзерцание с цяла бездна от мъки, разочарования и разкаяние. При това в отношенията си към тази жена той вече бе извършил подвиг на самоотрицание, който му достави толкова много наслада; а главно — той, който знае защо, се страхуваше от Марянка и за нищо на света не би се решил дори и на шега да ѝ заговори за любов.

Веднъж през лятото Оленин не отиде на лов и остана у дома. Съвсем неочаквано при него влезе един негов познат от Москва — доста млад човек, когато бе срещал във висшето общество.

— Ах, mon cher, скъпи мой, колко се зарадвах, като научих, че сте тук! — започна той на московско-френски език и продължи тъй, като изпъстряше речта си с френски думи. — Казват ми: „Оленин.“ Кой Оленин? Тъй се зарадвах... Ето, съдбата нареди да се видим тук. Е, как сте? Какво правите? Защо сте тук?

И княз Белецки разказа цялата си история: как постъпил временно в този полк, как главнокомандущият го канел за свой адютант и как той след похода ще постъпи при него, макар че никак не се интересува от това.

— Като служи човек тук, в това затънтено място, би трябвало поне да направи кариера... да получи орден... чин... да го преместят в гвардията. Всичко това е необходимо, макар и не за мене, а за роднините ми, за познатите. Князът ме прие много добре; той е доста добър човек — говореше Белецки, без да млъква. — За участие в експедицията съм представен за „Св. Ана“. А сега ще прекарам тук до първия поход. Тука е отлично. Какви жени! Е, а вие как прекарвате? Нашият капитан — знаете го, Старцев — добро, глупаво същество... ми казваше, че вие живеете като някакъв ужасен дивак, с никого не се срещате. Разбирам, че не искате да се сближавате с тукашните офицери. И се радвам — сега ние двамата ще се срещаме. Аз се настаних в къщата на един подофицер. Какво момиче има! Устенка! Прелест, ви казвам!

И още, и още се изсипваха френски и руски думи от онзи свят, който, както мислеше Оленин, той бе изоставил завинаги. Общото мнение за Белецки беше, че той е мил и добродушен младеж. Може би и наистина да беше такъв, но на Оленин той се стори, въпреки добродушното му, хубавичко лице, крайно неприятен. Толкова много лъхаше от него цялата оная гадост, от която Оленин се бе отказал. Най-неприятно му беше туй, че той не можеше, решително нямаше сили да отблъсне рязко от себе си този човек от онзи свят, сякаш този стар, бивш негов свят имаше върху него някакви неоспорими права. Той се ядосваше на Белецки и на себе си и против волята си вмъкваше френски фрази в своя разговор, интересуваше се от главнокомандувачия и от московските си познати и поради това, че те двамата в казашката станица говореха на френски, произнасяше се с презрение за другарите си офицери, за казаците, а се отнесе приятелски към Белецки, обеща да отива при него и го покани да му идва на гости. Самият Оленин обаче не отиваше при Белецки. Ванюша одобри Белецки, като каза, че това е истински дворянин.

Белецки веднага заживя тъй, както живеят всички богати кавказки офицери в станицата. Пред очите на Оленин той за един месец заприлича на отдавнашен жител на селото: напиваше старците, устройваше в квартирата си вечеринки и сам отиваше на вечеринки при момите, хвалеше се с победите си и дори стигна дотам, че момите и жените, кой знае защо, го нарекоха дядка, а казаците, разбирайки

ясно този човек, който обичаше виното и жените, свикнаха с него и дори го обикнаха повече, отколкото Оленин, който беше за тях загадка.

XXIV

Беше пет часът сутринта. Ванюшка раздухваше с горнището на ботуша си самовара на входа пред къщата. Оленин вече беше излязъл с коня да се къпе в Терек. (От известно време той си беше измислил ново удоволствие — да къпе коня в Терек.) Хазайката беше в своята *избушка*, из комина на която се издигаше черен гъст дим от разгарящата се печка; момичето доеше биволицата в обора. „Стой мирно, проклетнице!“ — чуваше се оттам нейният нетърпелив глас и след туй равномерният звук от издояването мляко. По улицата край къщата се чуха пъргавите стъпки на кон и Оленин, яхнал неоседлания красив, още неизсъхнал, лъскавомокър тъмносив кон, спря пред вратата. Красивата глава на Маряна, забрадена с червена забрадка (наричана касинка), се показва от обора и пак се скри. Оленин беше с червена копринена рубашка, с бяла черкезка, пристегната с ремък, на който висеше нож, и висок калпак. Той седеше някак изящно върху мокрия гръб на охранения кон и като придържаше пушката на гърба си, наведе се, за да отвори вратата. Косите му бяха още мокри, лицето сияеше от младост и здраве. Той мислеше, че е хубав, пъргав, че прилича на джигит; но това не беше вярно. За погледа на всеки опитен кавказец той все пак си беше войник. Като забеляза, че момичето си подаде главата, той особено пъргаво се наведе, бутна плетената врата, дръпна здраво юздата, замахна с камшика и влезе в двора. „Готов ли е чаят, Ванюша?“ — извика той весело, без да погледне към вратата на обора; той с удоволствие чувствуваше как, като приклякаше, опъваше поводите и трептеше с всеки свой мускул, красивият кон, готов да полети през оградата, удряше крак по засъхналата пръст на двора. „*Се пре!*“^[1] — отговори Ванюша. На Оленин се струваше, че красивата глава на Маряна все още гледа от обора, но не се обърна към нея. Като скочи от коня, той закачи пушката на чардака, направи едно несръчно движение и погледна уплашено към обора, където не се виждаше никой, а се чуваха само равномерните звуци от доенето на млякото.

Той влезе в къщи, но след малко излезе на чардака и с книга в ръката, с лула в устата, седна да пие чай на онази страна, която още не беше огряна от косите лъчи на изгрева. Тоя ден той не смяташе да ходи никъде до обяд и се канеше да напише няколко отдавна отлагани писма; но кой знае защо, беше му жал да остави мястото си на чардака и не му се искаше да се върне в стаята, която му изглеждаше като затвор. Хазайката беше запалила печката, момичето изкара добитъка, върна се и започна да събира говежди тор и да го лепи по оградата. Оленин четеше, но нищо не разбираше от онова, което беше написано в разтворената пред него книга. Той непрекъснато откъсваше погледа си от нея и гледаше силната, млада жена, която се движеше пред него. Влезеше ли тая жена във влажната утринна сянка, която падаше от къщата, излизаше ли наред двора, осветен от радостна бодра светлина и цялата ѝ стройна фигура в яркото облекло блестеше на слънцето и хвърляше черна сянка — той еднакво се страхуваше да не изпусне нито едно нейно движение. Радваше се, като гледаше как свободно и грациозно се огъваше снагата ѝ, как розовата риза, която съставяше цялото ѝ облекло, се нагъваше на гърдите и по стройните ѝ крака; как се изправяше снагата ѝ и под стегната риза твърдо се очертаваха дишащите ѝ гърди; как тесните ѝ стъпала, обути в стари червени пантофи, без да променят формите си, се изправяха на земята; как силните ръце със запретнати ръкави, напрягайки мускулите, сякаш сърдито хвърляха с лопатата, и как дълбоките черни очи поглеждаха от време на време към него. Макар че тънките ѝ вежди се навъсваха, в очите ѝ се изразяваше удоволствие и съзнание за собствения ѝ красота.

— Какво, Оленин, вие вече отдавна ли сте станали? — извика Белецки, който, облечен в кавказки офицерски мундир, влезе в двора.

— А, Белецки! — посрещна го Оленин, протягайки ръка. — Как тъй рано?

— Какво ще правиш! Изгониха ме. Днес у дома ще има бал. Маряна, ти нали ще дойдеш у Устенка? — обърна се той към момичето.

Оленин се почуди как можа Белецки да се обърне тъй просто към тази жена. Но Маряна, сякаш нищо не чу, наведе глава и като метна лопатата на рамо, тръгна с бодрата си мъжка походка към избушката.

— Срамува се, гълъбчето, срамува се — каза подире ѝ Белецки, — от вас се срамува — и като се усмихваше весело, изтича на чардака.

— За какъв бал говорите? Кой ви е изгонил?

— У Устенка, моята хазайка, ще има бал и вие сте поканен. Бал, тоест, банички и събрани много момичета.

— А ние какво ще правим?

Белецки се усмихна хитро, намигна и посочи с глава към избушката, в която се скри Маряна.

Оленин вдигна рамене и се изчерви.

— Чуден човек сте вие, ей богу! — каза той.

— Е, разказвайте!

Оленин се намръщи. Белецки забеляза това и се усмихна угоднически. — Но как тъй, моля ви се, — каза той, — живеете в една къща... и такова славно момиче, отлично момиче, свършена красавица...

— Чудна красавица! Не съм виждал такива жени — каза Оленин.

— Е, тогава? — без да разбира думите му, запита Белецки.

— Може да ви се вижда чудно — отговори Оленин, — но защо да не кажа онова, което е? Откакто живея тук, за мене сякаш жените не съществуват. И тъй ми е хубаво! Истина ви казвам! Пък и какво общо може да има между нас и тези жени? Виж, Ерошка — то е друго нещо; с него ние имаме една обща страст — лова.

— Виж го ти! Какво общо имало! А какво общо има между мене и Амалия Ивановна? Същото. Ще кажете, че са мръснички. Виж, това е друга работа. *A la guerre, comme à la guerre!*^[2]

— Но аз не съм познавал никакви Амалии Ивановни и никога не съм знаел как да се държа с тях — отговори Оленин. — Тях не може човек да ги уважава, а тези аз уважавам.

— Е, уважавайте ги! Кой ви пречи?

Оленин не отговори. Очевидно той искаше да доизкаже онова, което бе започнал. То твърде много го вълнуваше.

— Зная, че правя изключение. (Той явно беше смутен.) Но моят живот се нареди тъй, че не виждам не само никаква нужда да изменям своите правила, но не бих могъл да живея тук, не казвам вече да живея тъй щастливо, както живея, ако бих живял като вас. И освен туй аз търся съвсем друго, виждам в тях друго, а не онова, което търсите и виждате вие.

Белецки недоверчиво дигна вежди.

— Все пак елате довечера у нас, и Маряна ще бъде, аз ще ви запозная. Елате, моля ви се! Е, ако ви стане скучно, ще си отидете. Ще дойдете ли?

— Бих дошъл; но право да ви кажа, страхувам се да не би да се увлека сериозно.

— О, о, о! — извика Белецки. — Вие само елате, аз ще ви успокоя. Ще дойдете ли? Честна дума?

— Бих дошъл, но наистина не разбирам какво ще правим, каква роля ще играем?

— Аз ви моля да дойдете. Ще дойдете ли?

— Да, ще дойда може би — каза Оленин.

— Може ли такова нещо! Прелестни жени, каквито няма никъде другаде, а вие да живеете като монах! Как може такова нещо! Защо ще прахосвате живота си и няма да се възползвате от онова, което е пред вас? Чухте ли, нашата рота заминава за Воздвиженская?

— Едва ли. Казваха ми, че ще замине осма рота — отговори Оленин.

— Не, аз получих писмо от адютанта. Той пише, че самият княз ще участвува в похода. Радвам се, че ще се видим с него. Тук вече започва да ми дотяга.

— Казват, че скоро сме щели да предприемем нападение.

— Не съм чул; чух, че за участие в нападение на Криновицин са дали „Света Ана“. Той очакваше да го произведат поручик — каза Белецки, като се смееше. — Ето, че дочака! Заминал е за щаба...

Мръкваше вече и Оленин започна да мисли за вечеринката. Поканата не го оставяше на мира. Искаше му се да отиде, но чудно, диво и малко страшно му ставаше, като помислеше какво ще бъде там. Той знаеше, че там не трябва да има нито казаци, нито стари жени... а само момичета. Какво ще бъде там? Как ще трябва да се държи? Какво ще говори? Те какво ще говорят? Какви ще бъдат отношенията между него и тези диви казашки момичета? Белецки му бе разказвал за такива странни, цинични и едновременно строги отношения... Странно му беше да мисли, че там ще бъде в една къща с Маряна и може би ще се случи да говори с нея. Това му се виждаше невъзможно, когато си спомняше нейната величава осанка. А Белецки казваше, че всичко това е тъй просто... „Нима Белецки ще се държи така просто и с Маряна?

Това е интересно — мислеше той. — Не, по-добре е да не отива. Всичко туй е отвратително, глупаво, а най-важното — безсмислено.“ Но пак го измъчваше въпросът: как ще бъде всичко туй? И дадената дума сякаш го обвързваше. Той тръгна, без да бе взел някакво решение, стигна пред къщата на Белецки и влезе вътре.

Къщата, в която живееше Белецки, беше също такава като къщата на Оленин. Построена беше върху греди на два аршина от земята и имаше две стаи. В първата, в която влезе Оленин по една стръмна стълбичка, бяха постлани пухени дюшеци, килими, одеяла, възглавници — по казашки, красиво и изящно наредени едни до други на лицевата стена. Пак там по страничните стени висеха бакърени тасове и оръжие; под пейката бяха натрупани любеници и тикви. В другата стая имаше голяма печка, маса, пейки и староверски икони. Тук се беше настанил Белецки със своя сгъваем креват, с големите куфари, с едно ковъорче, върху което бе окачено оръжие, и с наредените по масата тоалетни вещи и портрети. Копринен халат бе захвърлен върху едно канапе. Самият Белецки — хубавичък, чистичък, лежеше само по долни дрехи на кревата и четеше „Les trois mousquetaires“^[3].

Белецки скочи.

— Ето, виждате как съм се наредил. Славно, нали? Добре, че дойдохте. Те още страшно са заети. Знаете ли от какво се прави баница? От тесто със свинско месо и с грозде. Но не това е най-важното. Вижте само каква работа кипи там!

Наистина като погледнаха през прозореца, те видяха едно необикновено раздвижване в хазайската къща. Момичета, ту с едно, ту с друго в ръцете, непрекъснато изтичаха из пруста и пак бързо се връщаха.

— Скоро ли ще свършите? — извика Белецки.

— Ей сега! Сигурно дядката е огляднъл? — И откъм къщата се чу звънлив смях.

Устенка, пълничка, румена, хубавичка, със запретнати ръкави, се втурна в стаята на Белецки за чинии.

— Ех, ти! Ще счупя чиниите — изпищя тя срещу Белецки, който я закачи. — Ти пък да беше дошъл да помогнеш — извика тя, смеейки се, на Оленин. — И да не забравите да пригответе закуски^[4] на момите.

— А Марянка дойде ли? — запита Белецки.

— Че как няма да дойде? Тя донесе тестото.

— Знаете ли — каза Белецки, — че ако вземе човек да облече хубаво тази Устенка, да я поизмие, да я докара малко, тя би станала по-хубава от всички наши красавици. Виждали ли сте казачката Боршчева? Тя се омъжи за един полковник. Каква прелест, какво *dignité*!^[5] Откъде се е взело всичко туй...

— Не съм виждал Боршчева, но според мене по-хубави от тези облекла не може да има.

— Ах, аз тъй умея да се примирявам с всякакъв живот! — каза Белецки, като въздъхна весело. — Ще ида да видя какво правят. — Той наметна халата и изтича. — А вие се погрижете за закуски! — извика той.

Оленин изпрати ординареца за курабийки и мед; и изведнъж му се видя тъй противно да дава пари, сякаш подкупваше някого, че не можа да отговори нищо определено на въпроса на ординареца: „Колко ментови и колко медени курабийки да купя?“

— Колкото обичаш.

— За всичките пари ли? — попита сериозно старият войник. — Ментовите са по-скъпи. По шестнадесет копейки.

— За всички, за всичките — каза Оленин и седна до прозореца, като сам се чудеше защо сърцето му бие тъй, сякаш се кани да извърши нещо важно и лошо.

Той чу, че в стаята, дето бяха момичетата, се вдигна шум и писък, когато там влезе Белецки, и след няколко минути видя как той сред викове, писък и смях изскочи оттам и изтича по стълбичката.

— Изгониха ме — каза Белецки.

След няколко минути Устенка влезе и покани тържествено гостите, като съобщи, че всичко е готово.

Когато те влязоха в стаята, наистина всичко беше готово и Устенка оправяше пухените дюшеци край стената. На масата, покрита с несъразмерно малка кърпа, беше сложена кана с чихир и сушена риба. В стаята миришеше на тесто и на грозде. Шест момичета в нови антерии, без забрадки, както става обикновено, се притискаха в кърта зад печката, шепнеха, смееха се, кискаха се.

— Моля най-покорно в чест на моя ангел-хранител да заповядате и се почерпите — каза Устенка, като канеше гостите да седнат край

масата.

Сред групата момичета, които всички без изключение бяха красиви, Оленин съгледа Марянка и му стана мъчно и досадно, че се среща с нея при такива просташки и лоши условия. Той се чувствуваше глупав и объркан и реши да прави същото, каквото правеше Белецки. Някак тържествено, но самоуверено и свободно Белецки се приближи до масата, изпи чаша вино за здравето на Устенка и покани останалите да направят същото. Устенка съобщи, че момите не пият.

— Ако е с мед, може — обади се нечий глас сред момите.

Извикаха ординареца, който току-що беше се върнал от дюкяна с мед и закуски. Ординарецът, навъсен, хем със завист, хем с презрение, изгледа *гуляещите* според него господа, подаде старателно и добросъвестно завитите в сива хартия парче мед и курабийки и понечи подробно да обясни колко е платил и колко са му върнали, но Белецки го изгони.

Като разбърка мед в налетите с чихир чаши и пръсна щедро по масата три фунта курабийки, Белецки измъкна насила момичетата от техния кът, накара ги да седнат на масата и започна да им раздава курабийки. Оленин неволно забеляза как загорялата, но неголяма ръка на Марянка взе две кръгли ментовки и една медена курабийка и не знаеше какво да прави с тях. Разговорът вървеше несвързан и неприятен, въпреки разпуснатостта на Устенка и Белецки и въпреки желанието им да развеселят компанията. Оленин се колебаеше, обмисляше какво да каже, чувствуваше, че буди любопитство, че може би предизвиква присмех и заразява другите със своята стеснителност. Той се изчервяваше и му се струваше, че особено неприятно се чувства Маряна. „Вероятно те чакат да им дадем пари — мислеше той. — Но как тъй ще им дадем? Да можеше някак по-скоро да дам и да си отида!“

[1] Готово е! ↑

[2] На война, като на война. ↑

[3] Тримата мускетари. ↑

[4] Закуски наричат курабийките и бонбоните. ↑

[5] Достоянство. ↑

XXV

— Как тъй да не познаваш своя квартирант? — каза Белецки, като се обърна към Марянка.

— Че как да го познавам, когато той никак не дохожда у нас? — каза Маряна, поглеждайки Оленин.

Оленин се изплаши от нещо, пламна и като не знаеше какво да отговори, каза: — От майка ти се страхувам. Тя така ме наруга първия път, когато дойдох у вас.

Марянка се закиска.

— И ти се изплаши? — каза тя, погледна го и се обърна настрана.

Сега за пръв път Оленин видя цялото лице на красавицата, а по-рано той я бе виждал забулена до очи със забрадка. Ненапразно тя се смяташе първа красавица в станицата. Устенка беше хубавичко момиче, дребничко, пълничко, румено, с весели кафяви очички, с вечна усмивка на червените устнички, вечно се смее и бъбри. Маряна, напротив, беше не хубавичка, а *красавица*! Чертите на лицето ѝ биха изглеждали твърде мъжествени и почти груби, ако не беше едрият и строен ръст и силните ѝ гърди и рамене и особено ако не беше този строг и едновременно нежен израз на продълговатите ѝ черни очи, обкръжени с тъмна сянка под черните вежди, и ласкавият израз на устата и усмивката. Тя се усмихваше рядко, но затова пък нейната усмивка винаги поразяваше. От нея лъхаше девствена сила и здраве. Всички момичета бяха красиви, но и самите те, и Белецки, и ординарецът, който донесе сладкишите — всички неволно гледаха Маряна и като се обръщаха към момичетата, обръщаха се към нея. Горда и весела царица изглеждаше тя между тях.

Белецки се стараеше да поддържа приличие във вечеринката, бъбрееше непрекъснато, караше момичетата да поднасят чихир, закачаше се с тях и постоянно правеше на Оленин неприлични подмятания на френски език за красотата на Марянка, наричаше я „вашата“, *la vôtre*, и го подканяше да прави същото, което правеше

самият той. На Оленин му ставаше все по-тежко и по-тежко. Вече бе измислил повод, за да излезе и да избяга, когато Белецки съобщи, че именницата Устенка трябва да поднесе чихир с целувки. Тя се съгласи, но при условие, че в чинията ѝ ще пуснат пари, както става на сватба. „Кой дявол ме довлече на тази отвратителна веселба!“ — каза си Оленин, стана и понечи да излезе.

— Къде?

— Ще ида да донеса тютюн — каза той, като смяташе да избяга, но Белецки го хвана за ръката.

— Аз имам пари — каза му той на френски.

„Не бива да си ходя, ще трябва да дам пари — помисли Оленин и много се ядоса на своята стеснителност. — Нима аз не мога да правя същото, което прави Белецки? Не биваше да дохождам, но щом веднъж съм дошъл, не бива да развалям техните удоволствия. Трябва да пия по казашки“ — и като взе дървената паница, която побираше седем-осем чаши, наля си вино и го изпи почти до дъно. Момичетата го гледаха с почуда и почти с уплаха, докато пиеше. Това им се струваше странно и неприлично. Устенка им поднесе още по чаша и се целуна с двамата. — Ето, момичета, ще си погуляем — каза тя, като разтърси чинията с четирите монети, които те бяха оставили там.

Оленин вече не се стесняваше. Той стана разговорлив.

— Е, Маряна, поднеси ни ти сега вино с целувки — каза Белецки, като я хвана за ръката.

— Ще ти дам аз една целувка! — каза тя, като замахна шеговито с ръка към него.

— Дядката можем да целунем и без пари — подхвана друга девойка.

— Ето ти умно момиче! — каза Белецки и целуна момичето, което взе да се дърпа. — Не, ти ще ни поднесеш — настояваше Белецки, обръщайки се към Маряна. — На квартиранта си поднеси.

И като я хвана за ръката, той я доведе до пейката и я сложи да седне до Оленин.

— Каква красавица! — каза той, като изви главата ѝ в профил.

Маряна не се съпротивяваше, а гордо усмихната, изгледа Оленин с продълговатите си очи.

— Каква красавица — повтори Белецки.

„Да, каква красавица!“ — повтаряше сякаш погледът на Маряна. Без да си дава сметка за туй, което правеше, Оленин прегърна Миряна и поиска да я целуне. Тя изведнъж се отскубна, събори Белецки и капачето от масата и отскочи при печката. Развикаха се всички, закискаха се. Белецки шепнеше нещо на момичетата и изведнъж всички те избягаха в пруста и заключиха вратата.

— Защо целуна Белецки, а мене не искаш? — запита Оленин.

— Така, не искам и толкова — отговори тя, като сви долната си устна и веждите. — Той е дядка — добави тя, усмихвайки се, после отиде при вратата и започна да удря по нея. — Защо се заключихте, дяволи?

— Нищо, нека те си стоят там, а ние тук — каза Оленин, като се приближи до нея.

Тя се намръщи и строго го отстрани с ръка от себе си. И отново се показа на Оленин тъй величествено хубава, че той се опомни и му стана срамно за онова, което прави. Той се приближи до вратата и започна да я блъска.

— Белецки, отключете! Какви са тия глупави шеги? Маряна пак се засмя със своя светъл, щастлив смях.

— Ти се боиш от мене? — каза тя.

— Че ти си също такава сърдита като майка си.

— А ти да бе стоял повече с Ерошка, тогава момичетата щяха да те обикнат. — И тя се усмихваше, като го гледаше отблизо и право в очите.

Той не знаеше какво да каже. — Ами ако дохождам у вас?... — каза той неочаквано.

— Тогава друга работа — отговори тя и тръсна глава.

В това време Белецки блъсна вратата и я отвори и Маряна отскочи от Оленин, тъй че бедрото ѝ се удари в крака му.

„Всичко онова, което мислех по-рано, е глупост: и любовта, и саможертвата, и Лукашка. Едно щастие има: който е щастлив, той е и прав“ — мина през ума на Оленин и със сила, която не очакваше у себе си, той хвана и целуна красавицата Марянка по сляпото око и по бузата. Маряна не се разсърди, а само силно се засмя и избяга при другите момичета.

С това вечеринката свърши. Старата, майката на Устенка, се върна от работа, нахока и прогони всички момичета.

XXVI

„Да — мислеше Оленин, като се връщаше у дома си, — само малко да си отпусна юздите, бих могъл безумно да се влюбя в тази казачка.“ Той си легна с тия мисли, но предполагаше, че всичко това ще мине и той ще се върне към предишния си живот.

Но предишният живот не се върна. Отношенията му към Марянка станаха други. Стената, която ги разделяше преди, беше разрушена. Оленин вече се поздравяваше с нея всеки път, когато я срещнеше.

Хазаинът, като дойде да получи парите за квартирата и научи за богатството и щедростта на Оленин, го покани у тях. Старата го приемаше любезно и от деня на вечеринката Оленин често пъти се отбиваше вечер при хазаите и оставаше там до късно. Външно той като че продължаваше да живее в станицата по старому, но в душата му всичко се промени. Деня той прекарваше в гората, а към осем часа, като се мръкваше, отиваше при хазаите сам или с чичо Ерошка. Хазаите вече така свикнаха с него, че се учудваха, когато го нямаше. Той плащаше за виното добре и беше кротък човек. Ванюша му донасяше чай; той сядаше в къта до печката; старата, без да се стеснява, вършеше своята работа и те пиеха чай или вино и разговаряха за казашкия живот, за съседите, за Русия, за която Оленин им разказваше, а те го разпитваха. Понякога той вземаше някаква книга и си четеше. Подвила крака като дива коза, Маряна седеше на печката или в някой тъмен кът. Тя не вземаше участие в разговора, но Оленин виждаше очите ѝ, лицето ѝ, чуваше движенията ѝ, чуваше как дъвче семки и чувствуваше, че тя слуша с цялото си същество, когато той говори, и усещаше нейното присъствие, когато той чете мълчаливо. Понякога му се струваше, че очите ѝ са устремени в него и като срещнеше техния блясък, той неволно млъкваше и се вглеждаше в нея. Тогава тя изведнъж се отдръпваше, а той, преструвайки се, че е много увлечен в разговора със старата, се вслушваше в дишането ѝ, във всяко нейно движение и отново очакваше да зърне погледа ѝ.

Когато имаше други хора, тя повечето пъти биваше весела и любезна с него, но насаме беше дива и груба. Понякога той отиваше у тях, когато Маряна още не беше се прибрала от улицата: току изведнъж ще се чуят нейните силни стъпки и през отворената врата ще се мерне синята ѝ басмена риза. Ще влезе тя сред стаята, ще го види и очите ѝ едва уловимо ще се усмихнат нежно, и нему ще стане весело и страшно.

Той нищо не диреше, не искаше от нея, а с всеки ден нейното присъствие му ставаше все по-необходимо.

Оленин така се вживя в станичния живот, че миналото му се стори някак съвсем чуждо, а бъдещето, особено извън оня свят, в който живееше, никак не го занимаваше. Като получаваше писма от къщи, от роднини и приятели, той се оскърбяваше от туй, че те, както изглеждаше, скърбяха за него като за пропаднал човек, докато той в своята станица смяташе за пропаднали всички, които не живеят тъй, както живееше той. Беше убеден, че никога няма да се разкайва, задето се е откъснал от предишния живот, живее така уединено и се е наредил своеобразно в своята станица. В походите, в крепостите той се чувствуваше добре; но само тук, само под крилото на чичо Ерошка, уединен в своята гора, в своята казашка къщица на края на станицата и особено при спомена за Марянка и Лукашка той съзнаваше ясно онази лъжа, в която бе живял преди и която, още докато беше там, го възмущаваше, а сега му бе станала неизразимо отвратителна и смешна. С всеки нов ден той се чувствуваше тук все повече и повече свободен и повече човек. Кавказ му се представи съвсем иначе, а не тъй, както си бе въобразявал. Той не намери тук нищо, което да прилича на неговите мечти и на всички ония описания на Кавказ, за които беше чувал и чел. „Няма тук никакви вълшебни коне, стръмнини, амалатбеговци, герои и злодеи — мислеше той, — хората живеят, както живее природата: умират, раждат се, съвкупяват се, пак се раждат, бият се, пият, ядат, радват се и пак умират и никакви други условия, извън онези неизменни условия, които природата е установила за слънцето, тревата, дивите животни, дърветата. Други закони за тях няма...“ И поради туй тези хора, в сравнение със самия него, му изглеждаха прекрасни, силни, свободни и като ги гледаше, ставаше му и срамно, и тъжно за самия него. Често пъти съвсем сериозно му идеше на ум да захвърли всичко, да се запише казак, да си купи къща, добитък, да се ожени за казачка — само че не за Маряна, която той отстъпваше на

Лукашка — и да живее с чичо Ерошка, да ходи с него на лов, за риба и да участвува в походите заедно с казаците. „Защо не направя това? Какво чакам?“ — питаше се той. И се подканваше, укоряваше се: „Или аз се страхувам да направя онова, което сам смятам за разумно и справедливо? Нима желанието да бъдеш обикновен казак, да живееш близо до природата, да не правиш зло никому, а, напротив, да правиш добро на хората, нима да мечтаеш за всичко това, е по-глупаво, отколкото да мечтаеш за онуй, за което аз мечтаех преди — например да бъдеш министър или полкови командир?“ Но някакъв глас му казваше да почака и той не се решаваше. Задържаше го смътното съзнание, че не ще може да живее напълно живота на Ерошка и на Лукашка, защото той си има друго щастие — задържаше го мисълта, че щастieto се крие в себеотрицанието. Постъпката спрямо Лукашка продължаваше да му доставя радост. Той постоянно диреше случай да се жертвува за другите, но такива случаи не му се представяха. Понякога той забравяше тази новоизнамерена от него рецепта за щастие и смяташе, че е способен да се слее с живота на чичо Ерошка; но после изведнъж се опомняше и веднага се сепваше, че мисли за съзнателното себеотрицание и опрян на тази мисъл, гледаше спокойно и гордо на всички хора и на чуждото щастие.

XXVII

Преди гроздобера Лукашка дойде веднъж на кон при Оленин. Сега изглеждаше по-юначен от друг път.

— Е, какво, ще се жениш ли? — посрещна го весело Оленин.

Лукашка не отговори направо.

— Виждате ли, аз смених отвъд реката вашия кон! Ех, че конче! Кабардински ловтавро^[1]. Много ги обичам.

Те разгледаха новия кон, разиграха го малко из двора. Конят наистина беше необикновено добър: кестеняв, широк и дълъг жребец, с лъскав косъм, с пухкава опашка и нежна, тънка, породиста грива и шия. Той беше тъй охранен, че на гърба му, както се изрази Лукашка — *просто лягай и спи*. Копитата, очите, зъбите — всичко това беше изящно и рязко показано, както е само при коне от най-чиста порода. Оленин не можеше да не се радва на коня. Досега той не беше срещал в Кавказ такъв красив кон.

— А пък как препуска! — каза Лукашка, като го тупаше по шията. — Ходът му да знаеш какъв е! И какъв е умен! Сам тича подир господаря си.

— Много ли придаде? — запита Оленин.

— Че не съм ги броил — отговори с усмивка Лукашка, — един побратим ми ги даде.

— Чудо! Прекрасен кон! Колко ще ми вземеш за него? — запита Оленин.

— Давах ми сто и петдесет монети, но на вас ще го дам така — каза Лукашка весело. — Само да го поискате, ще ви го дам. Ще му сваля седлото и — вземай! А на мен ми дай какъв да е.

— Не, за нищо на света.

— Е, тогава, вижте какъв пешкеш ви донесох — и Лукашка се разпаса и свали една от двете ками, които висеха на ремъка му. — Взех ги отвъд.

— Благодаря.

— А грозде майка ми обеща да ви донесе сама.

— Не е нужно, има време да се разплатим. Та нали няма да ти давам пари за камата.

— Как е възможно — побратими сме! Мене Гирей хан ме заведе в къщата си отвъд реката и ми каза: избирай си, каквото искаш. И аз взех ей тази кама. Такъв е нашият закон.

Те влязоха в къщи и се почерпиха.

— Е, какво, ще поостанеш ли тука? — запита Оленин.

— Не, дойдох да се сбогувам. Преведоха ме от кордона в сотнята отвъд Терек. Днес заминавам с Назарка, мой другар.

— А сватба кога ще правиш?

— Ще дойда скоро, ще направим годежа и пак ще замина за службата — отговори неохотно Лука.

— Че как тъй, годеницата си няма ли да видиш?

— Ами така! Какво ще я гледам? А вие, като тръгнете на поход, питайте в нашата сотня за Лукашка Широкия. Знаете ли колко глигани има там! Аз убих два. Ще ви заведе на лов.

— Е, сбогом! Бог да те закриля.

Лукашка възседна коня, разигра го и без да се отбива при Марянка, изскочи на улицата, където вече го чакаше Назарка.

— Какво, няма ли да се отбием? — запита Назарка, като намигаше към оная страна, където живееше Ямка.

— Добре! — каза Лукашка. — На, води коня там, а ако аз се забавя, дай му сено. Каквото ще да става, на разсъмване ще бъда в сотнята.

— Какво, юнкирът не ти ли подари още нещо?

— Не! Добре, че му се отплатих с камата, а иначе беше готов да ми поиска коня — каза Лукашка, като слезе от коня и подаде юздата на Назарка.

Под самия прозорец на Оленин той се промъкна в двора и се приближи до прозореца на къщата, в която живееха хазаите. Вече беше съвсем тъмно. Марянка, само по риза, решише косите си и се готвеше да си ляга.

— Аз съм — прошепна казакът.

Лицето на Марянка беше строго-равнодушно; но то изведнъж се оживи, щом тя чу името си. Тя отвори прозореца и изплашена, и радостна се подаде навън.

— Какво? Какво искаш? — запита тя.

— Отвори — промълви Лукашка. — Пусни ме за една минутка. Знаеш ли колко ми е домъчняло за тебе! Ужасно!

Той обхвана главата ѝ, както се бе подала на прозореца, и я целуна.

— Наистина, отвори.

— Защо говориш празни приказки! Казах, че няма да те пусна. За дълго ли си тук?

Той не ѝ отговори, а само я целуваше. И тя повече не го запита.

— Виждаш ли, през прозореца не мога и да те прегърна хубаво — каза Лукашка.

— Марянушка! — чу се гласът на старата. — С кого говориш?

Лукашка свали калпака си, за да не го забележат по него, и се сви под прозореца.

— Върви си по-скоро — прошепна Маряна. — Лукашка беше тук — отговори тя на майка си, — за татко питаше.

— Е, кажи му да влезе.

— Отиде си. Казва, че нямал време.

Наистина Лукашка, приведен ниско, изтича бързо под прозорците на двора и се спусна към Ямкини; само Оленин го забеляза. Като изпиха две-три паници чихир, те с Назарка излязоха от станицата. Нощта беше топла, тъмна и тиха. Те вървяха мълчаливо, чуваха се само стъпките на конете. Лукашка уж запя песента за казака Мингал, но без да допее първия стих, млъкна и се обърна към Назарка.

— Не ме пусна — каза той.

— О! — отвърна Назарка. — Знаех, че няма да те пусне. Казваше ми Ямка: юнкирът започнал да ходи у тях. Чичо Ерошка се хвалил, че заради Марянка взел от юнкира една пушка.

— Лъже, дяволът! — каза сърдито Лукашка. — Не е такова момичето. А на онзи дърт дявол ще му счупя кокалите. — И той запя своята любима песен:

*От селото, от Измайлово,
от любимата градинка господарска,
ясен сокол излиташе,
а след него млад ловец излизаше,
на дясна си ръка сокол мамеше.*

Отговаря ясен сокол:
„Не можеш да ме държиш ти в златна клетка,
не можеш да ме държиш и на десница.
Над синьото море сега ще литна
и бял лебед ще убия.
Ще си клъвна сладко месо,
сладко месо лебедово...”

[1] Тавро от завода за кабардински коне в Лов се смята за един от най-добрите в Кавказ. ↑

XXVIII

У хазаите имаше годеж. Лукашка дойде в станицата, но не се отби при Оленин. И Оленин не отиде на годежа, макар че хорунжият го покани. Беше му тъжно, както никога, откак живееше в станицата. Той видя как привечер Лукашка пристигна пременен заедно с майка си у хазаите и го мъчеше мисълта: защо Лукашка е тъй хладен към него? Оленин се затвори в стаята си и започна да пише своя дневник.

„Много премислих и много се измених аз в последно време — пишеше Оленин — и стигнах до една проста, основна истина. За да бъде човек щастлив, необходимо е само едно — да обича, и то да обича самоотвержено, да обича всички и всичко, да разстила на всички страни паяжината на любовта: който попадне в нея, него и да улавя. Така аз улових Ванюша, чичо Ерошка, Лукашка, Марянка.“

Когато Оленин дописваше това, при него влезе чичо Ерошка.

Ерошка беше в най-весело разположение на духа. Преди няколко дни, като се отби при него една вечер, Оленин го завари на двора, надвесен над един убит глиган, щастлив и горд да го дере сръчно с едно малко ножче. Кучетата, и между тях любимецът му Лям, лежаха наоколо и загледани в ръцете му, въртяха леко опашките. Струпаните отвъд плета момчета го гледаха с уважение и дори не го закачаха, както друг път. Съседките, общо взето не особено любезни с него, го поздравяваха и му носеха — коя канче чихир, коя каймак, коя брашънце. На другата заран Ерошка седеше у дома си, в килера, целият опръскан с кръв, и даваше по фунт прясно месо — на едни срещу пари, на други срещу вино. По лицето му се четеше: „Помогна ми господ, убих глиган — сега чичо Ерошка стана необходим.“ Вследствие на това, разбира се, той се запи и без да излиза от станицата, пиеше вече четвърти ден. Освен това той пи и на годежа.

Чичо Ерошка дойде от къщата на хазаите при Оленин мъртво пиян, със зачервено лице, с рошава брада, но в нова червена антерия, извезана с ширити, и с една балалайка от кратуна, която бе донесъл

отвъд реката. Той отдавна бе обещал на Оленин това удоволствие и беше в настроение. Като видя, че Оленин пише, стана му неприятно.

— Пиши, пиши, бащице — каза той шепнешком, сякаш предполагаше, че някакъв дух стои между него и книгата и страхувайки се да не го уплаши, седна на пода тихичко, без шум. Когато чичо Ерошка биваше пиян, най-много обичаше да сяда на пода. Оленин се обърна, поръча да донесат вино и продължи да пише. На Ерошка му беше скучно да пие сам; искаше му се да си побъбри.

— Бях у хазаите на годеж. Свини! Не мога да ги търпя. Дойдох при тебе.

— А балалайката откъде взе? — запита Оленин и продължи да пише.

— Бях отвъд реката, бащице мой, там я намерих — каза той също така тихо. — Майстор съм в свиренето: мога да ти изсвирия, каквато искаш песен — татарска, казашка, господарска, войнишка.

Оленин го погледна още веднъж, усмихна се и продължи да пише.

Тази усмивка ободри стареца.

— Е, остави, бащице мой! Остави! — изведнъж каза той решително. — Остави ги, плюй, ако са те оскърбили! Какво си седнал, та пишеш, пишеш! Каква полза?

И той започна да подражава иронично на Оленин, като удряше с дебелите си пръсти по пода и като изпъна дебелията си муцуна в презрителна гримаса.

— Защо ще пишеш доноси? По-добре гуляй, бъди юнак!

За писането в неговата глава нямаше друга представа освен като едно пакостно доносничество.

Оленин звучно се засмя. Ерошка също. Той скочи от пода и почна да показва изкуството си да свири на балалайка и да пее татарски песни.

— Защо ще пишеш, добри човече! По-добре послушай какво ще ти изпея. Ще умреш и тогава песни няма да чуеш. Весели се!

Най-напред изпя една съчинена от самия него хороводна песен:

*А ди-ди-ди-ди-ди-ли,
къде сте го видели?*

*На пазара, там пред всички,
той продаваше иглички.*

После изпя една песен, която бе научил от някогашния свой приятел-фелдфебел:

*В понеделник аз се влюбих,
в мъки вторника изгубих.
Писмо в сряда ѝ написах
и за малко се залисах.
В петък пък дойде решение:
да не чакам утешение.
В събота реших да пия
и след туй да се убия...
Но в неделя изтрезнях,
не направих този грях.*

И пак:

*А-ди-ди-ди-ди-ди-ли
къде сте го видели.*

После, като намигаше, свиваше рамене и подскачаше, той изпя:

*Ще те целуна, ще те прегърна,
с алена лента ще те закича,
моя надежда ще те наричам...
Само кажи ми, че ме обичаш.*

И тъй се развесели, че като си подсвирваше бодро, подскочи младежки и затанцува сам из стаята.

Песните: *ди-ди-ли* и други като тях, *господарски*, той изпя само за Оленин; но после, след като изпи още три-четири чаши чихир, той си спомни миналото и запя истински казашки и татарски песни. По средата на една любима негова песен гласът му изведнъж започна да трепери и той млъкна, като продължи само да дрънка по струните на балалайката.

— Ах, приятелю мой! — каза той.

Странният звук на неговия глас накара Оленин да се обърне: старецът плачеше. Сълзи блестяха в очите му, а една се търколи по бузата.

— Мина ти, мое временце, няма да се върнеш — хълцайки, каза той и млъкна. — Пий, защо не пиеш! — извика неочаквано със своя оглушителен глас, без да избърсва сълзите си.

Особено трогателна беше за него една тавлинска песен. Думите ѝ бяха малко, но цялата ѝ прелест се съдържаше в печалния припев: „Ай! Дай, далалай!“ Ерошка преведе думите на песента: „Млад юнак подкарал стадото си от аула в планината, дошли русите, запалили аула, избили всички мъже, всички жени подкарали в плен. Върнал се юнакът от планината: там, където бил аулът, мястото било пусто, нямало я майка му, нямало ги братята му, нямало я къщата; само едно дърво било останало. Седнал юнакът под дървото и заплакал.“ Останал сам като тебе и запял юнакът: „Ай! Дай, далалай!“ И този тъжен, трогателен припев старецът повтори няколко пъти.

Като допяваше последния припев, Ерошка грабна изведнъж пушката от стената, изтича бързо на двора и гръмна във въздуха с двете цеви. И пак още по-тъжно запя: „Ай! Дай! Далала-а-ай!“ — и млъкна.

Оленин излезе след него на чардака и се вгледа мълчаливо в тъмното звездно небе нататък, където светнаха изстрелите. В къщата на хазаите светеше, чуваха се гласове. На двора момичетата се събираха на купчини до чардака и прозорците и изтичваха от избушката в пруста. Няколко казака изскочиха от пруста и не можаха да се сдържат, провикнаха се, пригласяйки на края на песента и на изстрелите на чичо Ерошка.

— А ти защо не си на годежа? — запита Оленин.

— Остави ги, остави ги! — каза старецът, когато, изглежда, там бяха обидили с нещо. Не обичам тъй, не обичам! Ех, че хора! Да

влезем вътре! Те ще си гуляят сами, а ние ще си гуляем отделно.

Оленин се върна в стаята си.

— А как е Лукашка? Весел ли е? Няма ли да се отбие при мене?
— запита той.

— Остави го този Лукашка! Излъгали го, че аз ти водя момичето — каза старецът шепнешком. А пък момичето? Само да поискаме, ще бъде наше: дай повече пари и готово! Мога да ти наглася тази работа, истина ти казвам.

— Не, чичо Ерошка, парите нищо не могат направи, ако не ме обича. По-добре не говори за това.

— Не ни обичат нас с тебе, сироти сме ние! — каза изведнъж чичо Ерошка и пак заплака.

Оленин пи повече от друг път, слушайки разказите на стареца. „И тъй, сега моят Лукашка е щастлив“ — мислеше той; но му беше тъжно. Старецът се напи тази вечер тъй, че се строполи на пода и Ванюша трябваше да извика на помощ войници и плюейки, да го измъкне навън. Толкова се беше озлобил срещу стареца заради лошото му поведение, че вече не каза нито една френска дума.

XXIX

Беше месец август. Няколко дни поред нямаше никакво облаче по небето; слънцето печеше непоносимо и от сутринта духаше топъл вятър, който вдигаше край брега и по пътя облаци горещ пясък и го разнасяше из въздуха над тръстиката, дърветата и станиците. Тревата и листата на дърветата бяха покрити с прах; пътищата и солончаците^[1] бяха открити и отекваха твърдо.

Водата на Терек отдавна беше спаднала и течеше бързо и съхнеше по канавките. Изтъпканите от добитъка тинести брегове на езерото край станицата се бяха оголили и цял ден из водата се чуваха плясъците и крясъците на момичета и момчета. В степта вече започнаха да съхнат пясъчните хълмове и тръстиките и добитъкът бягаше денем с мучене из полето. Дивечът се оттегли в далечните тръстики и в планините отвъд Терек. Комари и мушици се виеха на облаци над низините и станиците. Сива мъгла забулваше снежните планини. Въздухът беше рядък и вонещ. Говореше се, че абреци са минали през намалялата река и че бродят отсам. Слънцето всяка вечер залязваше в пламнало червено зарево. Беше време за най-усилена работа. Цялото население на станиците гъмжеше по бостаните и лозята. Градините бяха обрасли с гъста, пълзяща зеленина и тънеха в прохладна дебела сянка. Навсякъде изпод широките прозрачни листа се чернееха тежки узрели гроздове. По прашния път, който води към градините, се точеха скрибуцащи талиги, препълнени с черно грозде. Из прашния път се чернееха смачкани от колелетата гроздове. Момченца и момиченца с изцапани от гроздето ризки, с гроздове в ръцете и устата тичаха подир майките си. По пътя непрекъснато се виждаха окъсани работници, които носеха на силните си плещи кошници с грозде. Забрадени до очите жени водеха воловете, впрегнати в претоварените с грозде коли. Войници, като срещнеха някоя кола, искаха от казачките грозде и казачката, без да спира, скачаше на колата, загребваше с две ръце грозде и го изсипваше в пеша на войника. В някои дворове вече тъпчеха гроздето. Дъх на шира бе

наситил въздуха. Кървавочервени корита се виждаха под навесите и ногойци-работници, със запретнати крачоли и боядисани от гроздето прасци, шетаха по дворовете. Свини грухтяха, лапах джибрите и се търкаляха из тях. Плоските покриви на къщурките бяха целите покрити с черни кехлибарени гроздове, които съхнеха на слънцето. Врани и свраки, открадвайки си по някое зърно, се събираха около покривите и прелитаха от едно място на друго.

Плодовете на едногодишен труд се събираха весело, а тазгодишният плод беше необикновено обилен и хубав.

В сенчестите зелени лозя, сред море от лози, отвсякъде се чуваха смехове, песни, веселие, женски гласове и се мяркаха ярките цветни облекла на жените.

Тъкмо по обяд Маряна седеше в тяхното лозе, в сянката на една праскова, и вадеше от разпрегнатата кола обяда за цялото семейство. Срещу нея, на постлан чул, седеше хорунжият, който се беше върнал от училището и миеше ръцете си с една стомна. Братчето ѝ, току-що дотичало от езерото, се бършеше с ръкавите си, поглеждаше неспокойно към сестра си и майка си, очаквайки обяда, и дишаше тежко. Старата, запретила ръкави на силните си, загорели ръце, нареждаше грозде, сушена риба, каймак и хляб върху ниска кръгла татарска масичка. Хорунжият обърса ръцете си, свали шапка, прекръсти се и се приближи до софрата. Момчето грабна стомната и почна жадно да пие. Майката и дъщерята подвиха крака и седнаха край софрата. И на сянка горещината беше непоносима. Из въздуха над лозето беше надвиснала тежка миризма. Топлият силен вятър, който се провираше през клоните, не носеше прохлада, а само огъваше еднообразно върховете на крушите, прасковите и черниците, които растяха пръснати по лозята. Хорунжият се помоли още веднъж, после взе затъкнатата с лозов лист стомна с чихир, която беше зад гърба му, пи от нея и я подаде на старата. Хорунжият беше само по риза, разкопчана отпред и откриваща мускулестите му космати гърди. Слабото му хитро лице беше весело. Нито в позата, нито в говора му се забелязваше неговата обичайна вежливост; той беше весел и естествен.

— До довечера дали ще можем свърши до прасковата? — каза той, като бършеше мократа си брада.

— Ще го оберем — отговори старата, — само времето да не ни попречи. Демкини още половината не са обрели — добави тя. — Устенка бере самичка, съсипва се.

— Ех, остави ги тях! — гордо каза старецът.

— На, Марянушка, пийни си! — каза старата, като подаваше стомната на момичето. — Ето, ще даде бог, ще има с какво да направим сватбата — каза старата.

— Има време и за това — каза хорунжият, като се намръщи малко.

Момичето наведе глава.

— Че защо не говориш? — каза старата. — Работата привършихме, приближава време и за това.

— Остави — каза отново хорунжият. — Сега трябва да приберем гроздето.

— Видя ли новия кон на Лукашка? — запита старата. — Онзи, който му бе подарил Митрий Андреич, той го сменил за друг.

— Не, не съм го виждал. А говорих днес с момъка на нашия квартирант каза хорунжият, — казва, че пак получил хиляда рубли.

— Богат човек, с една дума — потвърди старата.

Цялото семейство беше весело и доволно.

Работата вървеше добре. Гроздето излезе повече и беше по-добро, отколкото те очакваха.

След като обядва, Маряна сложи на воловете трева, сгъна антерията под главата си и легна под талигата върху утъпканата сочна трева. Тя беше само с една червена малка забрадка — тоест с копринена кърпа на главата и синя излиняла басмена риза, но ѝ беше непоносимо горещо. Лицето ѝ пламтеше, краката ѝ не можеха да си намерят място, очите ѝ бяха забулени от влагата на съня и умората; устните ѝ неволно се откриваха и гърдите ѝ дишаха тежко и високо.

Вече две недели откак бе започнала усилената работа и в тежък непрекъснат труд минаваше животът на младото момиче. В ранни зори тя скачаше от леглото, измиваше лицето си със студена вода, забраждаше се и тичаше боса при добитъка. Обуваше се бърже, обличаше антерията и като вземаше вързопче с храна, впрягаше воловете и отиваше за цял ден в лозята. Там почиваше малко, а през останалото време береше грозде, мъкнеше кошници и привечер, весела и неуморна, като теглеше воловете за повода и ги подкарваше с дългата

пръчка, се връщаше в станицата. По здрач прибираще добитъка, вземаше в широкия ръкав на ризата си тиквено семе и излизаше на улицата да се посмее с другите момичета. Но щом мръкнеше, тя се прибираще у дома и след като вечеряше в тъмния пруст с баща си, майка си и братчето си — безгрижна, здрава, влизаше в къщи, сядаше на печката и в полудрямка слушаше разговора на квартиранта. Щом той си отидеше, тя се отпускаше на леглото и заспиваше до зори в непробуден, спокоен сън. На другия ден се повтаряше същото. Лукашка тя не бе виждала от годежа и спокойно очакваше деня на сватбата. С квартиранта свикна и с удоволствие чувствуваше върху себе си неговия втренчен поглед.

[1] Солончак — почва, напоена със соли. — Б.р. ↑

XXX

Макар че от жегата не можеха място да си намерят, че комарите се виеха на рояци в прохладната сянка на колата и че братчето ѝ се въртеше непрекъснато и я блъскаше, Маряна забули главата си с кърпа и вече заспиваше, когато изведнъж дотича Устенка, съседката, мушна се под колата и легна до нея.

— Да поспим, момичета! Да поспим! — каза Устенка, като се наместваше под колата. — Чакай! — извика тя изведнъж и стана. — Така не е добре.

Тя скочи, начупи зелени клонки и ги накачи по колелетата от двете страни на колата, а върху тях метна антерията си.

— Направи ми място — извика тя на момчето, като се пъхаше отново под колата, — нима мястото на казака е при момите? Бягай оттук!

Като остана под колата само с другарката си, Устенка изведнъж я прегърна с две ръце, притисна се към нея и започна да целува Маряна по бузите и шията.

— Миличък! Братче мое — повтаряше тя, като се заливаше със своя тънък, звънлив смях.

— Виждаш ли, от *дядката* си научила това — отговори ѝ Маряна, като се дърпаше. — Остави ме!

И те така силно се закискаха, че старата им завика.

— Да не би да завиждаш? — каза шепнешком Устенка.

— Не дрънкай глупости! Остави ме да спя. Кажи, защо дойде?

Но Устенка не мирясваше. — Да знаеш какво ще ти кажа!

Маряна се повдигна на лакът и оправи смъкналата се забрадка. — Кажи какво!

— За твоя квартирант зная нещо!

— Няма какво да знаеш — отговори Маряна.

— Ах ти, хитруша такава! — каза Устенка, като я мушна с лакът, и се засмя. — Нищо не казваш. Дохожда ли у вас?

— Дохожда. Какво от туй? — каза Маряна и изведнъж се изчерви.

— А пък аз не крия, на всички ще разкажа. Защо да крия? — говореше Устенка и нейното весело румено лице стана някак замислено. — Нима правя на някого нещо лошо? Обичам го — и толкова!

— Дядката ли?

— Да, дядката.

— Че нали е грехота! — възрази Маряна.

— Ах, Машенка! Кога ще си поживеем, ако не сега, докато сме волни момичета? Ще се омъжа за някой казак, ще почна да раждам, ще ме налегне нуждата. Ето ще се омъжиш ти за Лукашка, тогава и на ум няма да ти дойде да се зарадваш, ще се занижат деца, от работа глава няма да можеш да дигнеш.

— Че защо? Някои и след като се омъжат, живеят добре. Все едно е! — спокойно отговори Маряна.

— Но ти ми кажи най-после какво стана между теб и Лукашка?

— Че какво стана. Дойде да ме иска. Баща ми каза да отложим за една година; а сега направихме годеж, наесен ще бъде сватбата.

— А той какво ти каза?

Маряна се усмихна.

— То се знае какво. Каза ми, че ме обича. Молеше ме много да ида с него на лозе.

— Виж го ти каква е лепка! Ти не се съгласи, нали? А какъв юнак е станал! Пръв джигит. И в сотнята все гуляе. Тия дни дохожда наш Кирка. Да знаеш, казва, какъв кон си е заменил! И все за тебе тъгува. А друго какво ти каза? — запита Устенка.

— Всичко трябва да знаеш — засмя се Маряна. — Една нощ пристигна с кон до прозореца, пиан. Искаше да го пусна.

— А ти? Не го ли пусна?

— Ами, ще го пусна! Казала съм веднъж — и толкова! Твърда като камък съм за думата си — сериозно отговори Маряна.

— А какъв е юнак! Само да поиска, никое момиче няма да се погнуси.

— Нека ходи при други — гордо отговори Маряна.

— Не ти ли е мъчно за него?

— Мъчно ми е, но глупост няма да направя. Не е хубаво това.

Изведнъж Устенка отпусна глава на гърдите на другарката си, прегърна я и цяла се разтърси от смях.

— Глупава си ти, глупава! — каза тя задъхана. — От щастieto си бягаш — и пак започна да гъделичка Маряна.

— Ай, остави ме! — извика Маряна, като се смееше. — Смачках Лазутка.

— Брей, дяволски момичета, разлудуваха се, не млъкват — чу се пак иззад колата сънливият глас на старата.

— От щастieto си бягаш — повтори Устенка шепнешком и се понадигна. — А щастлива си ти, бога ми! Колко те обичат! Ти си такава една груба, а пък те обичат. Ех, да бях аз на твое място, как бих завъртяла главата на вашия квартирант! Гледах го, когато бяхте у нас, струваше ми се, че ще те изяде с очите си. И моят дядка — и той какво ли не ми е дал! А вашият, казват, бил пръв между руските богаташи. Ординарецът му разправял, че той имал свои крепостни селяни.

Маряна се понадигна, замисли се малко и се усмихна.

— Знаеш ли какво ми каза веднъж той, нашият квартирант? — каза тя, като прехапваше стръкче трева. — Бих искал, казва, да съм казак, да съм Лукашка или твоето братле Лазутка. Защо ми каза това?

— Ами тъй, лъже, говори, каквото му дойде на ум — отговори Устенка. — И моят какво ли не казва! Също като побъркан!

Маряна отпусна глава на сгънатата антерия, метна ръка върху рамото на Устенка и затвори очи.

— Искаше днес да дойде да работи на лозето; татко го вика — каза тя, като помълча малко, и заспа.

XXXI

Слънцето се отмести от крушата, която хвърляше сянка над колата, и с косите си лъчи проникваше дори през преплетените от Устенка клони и пареше лицата на заспалите под колата момичета. Маряна се събуди и започна да оправя забрадката си. Като се огледа наоколо, тя видя зад крушата техния квартирант, който с пушка през рамото стоеше и разговаряше с баща ѝ. Тя бутна Устенка и мълчалива, усмихната ѝ го посочи.

— Вчера ходих, но нищо не намерих — каза Оленин, като поглеждаше неспокойно наоколо. Накачените по колата клони му пречеха да види Маряна.

— Но вие идете към онзи край, минете право в кръг в онова напуснато лозе, или както го наричат пущинак, там винаги ще намерите зайци — каза хорунжият, който веднага промени тона си.

— Лесно ли е по време на усилена работа да ходите зайци да дирите! По-добре щеше да е, ако бяхте ни помогнали. Да бяхте поработили с момичетата — каза весело старата. — Хайде, момичета, ставайте! — викна тя.

Маряна и Устенка си шепнеха под колата и едва сдържаха смеха си.

Откак се разбра, че Оленин е подарил на Лукашка кон, който струва петдесет *монети*, хазаите му станаха по-любезни; особено хорунжият като че гледаше с удоволствие на неговото сближение с дъщеря му.

— Но аз не умея да работя — каза Оленин, като се мъчеше да не гледа през зелените клонки под колата, където забеляза синята риза и червената забрадка на Маряна.

— Ела, ще ти дам сушени праскови — каза старата.

— Това е според казашкия гостоприемемен стар обичай, една бабешка глупост — каза хорунжият, за да му обясни и като че да поправи думите на старата, — в Русия, мисля аз, не само сушени праскови, но и ананасни сладка и компоти сте яли за свое удоволствие.

— Значи, в напуснатото лозе има зайци? — запита Оленин. — Ще се отбия — и като хвърли бърз поглед през зелените клони, той понадигна малко калпака си и се скри между правилните зелени редове на лозето.

Слънцето вече се скри зад оградата на лозята и блестеше с разпръснатите си лъчи през прозрачните листа, когато Оленин се върна в лозето при своите хазаи. Вятърът утихваше и свежа прохладата започна да лъха из лозята. По някакъв инстинкт още отдалеч Оленин зърна синята риза на Маряна през редовете на лозите и като късаше гроздови зърна, се приближи към нея. Запъхтяното куче също тъй от време на време захапваше с лигавата си уста някой ниско увиснал грозд. Зачервена, запретнала ръкави и спуснала ниско забрадката, Маряна бързо режеше тежките гроздове и ги нареждаше в кошницата. Без да остави кошницата, която държеше в ръцете си, тя се спря, усмихна се ласкаво и пак продължи работата си. Оленин се приближи и праметна пушката на гърба, за да освободи ръцете си. „А къде са вашите? Помози бог! Сама ли си?“ — искаше да каже той, но не каза нищо, а само подигна калпака си. Чувствуваше се неудобно насаме с Марянка, но сякаш нарочно, за да се измъчва, се приближи до нея.

— Тъй с тая пушка ще утрепаш някоя жена — каза Маряна.

— Не, аз не стрелям.

И двамата замълчаха.

— Да беше помогнал малко.

Той извади ножчето си и започна мълчаливо да реже. Като напипа ниско под листата един набит грозд, тежък близо три фунта, зърната на който се бяха сплескали едно в друго, защото не бяха намерили достатъчно място, той го показва на Маряна.

— Всичките ли да режа? Този не е ли зелен?

— Дай го тука.

Ръцете им се допряха. Оленин я хвана за ръката, а тя се усмихваше и го гледаше.

— Какво, скоро ли ще се омъжиш? — каза той.

Без да му отговори, тя се извърна и го изгледа със строгите си очи.

— Обичаш ли Лукашка?

— А ти защо питаш?

— Завиждам му.

— Я гледай?

— Наистина, ти си такава красавица!

И изведнъж почувствува страшен срам за онова, което каза: стори му се, че тъй грозно прозвучаха неговите думи! Той пламна, обърка се и хвана и двете ѝ ръце.

— Каквато и да съм, не съм за тебе! Защо се подиграваш? — отговори Маряна, но погледът ѝ говореше колко добре знае тя, че той не се подиграва.

— Да се подигравам! Ако ти знаеш колко... — Думите му звучаха още по-грозно, още по-несъобразно с онова, което чувствуваше; но той продължи: — Не зная какво бих направил за тебе...

— Остави ме на мира, лепка!

Но лицето ѝ, светналите ѝ очи, високите ѝ гърди, стройните крака говореха съвсем друго. Струваше му се, че тя разбира колко глупаво е всичко онова, което ѝ каза, но че стои над такива мисли; струваше му се, че тя отдавна знае всичко онова, което той иска и не умее да ѝ каже, но искаше да чуе как той ще ѝ го каже. „И как да не знае — мислеше Оленин, — когато той искаше да ѝ каже само всичко онова, което беше тя самата? Но тя не искаше да разбере, не искаше да отговори“ — мислеше той.

— Ау! — чу се изведнъж наблизо до лозето гласчето на Устенка и звънливият ѝ смях. — Митрий Андреич, ела да помагаш на мене. Аз съм сама! — извика тя на Оленин, подавайки сред листата своето кръгло наивно личице.

Оленин нищо не отговори и не мърдаше от мястото си.

Марянка продължаваше да реже гроздове, но непрекъснато поглеждаше към квартиранта. Той като че искаше да каже нещо, но се спря, сви рамене, метна пушката и с бързи крачки излезе от лозето.

XXXII

На два-три пъти той се спира и ослушва в звънкия смях на Маряна и Устенка, които, събрани наедно, нещо крещяха. Цялата вечер Оленин прекара на лов в гората. Върна се късно, без да е убил нещо. Като минаваше през двора, забеляза отворената врата на хазайската избушка и мяркащата се из нея синя риза. Той извика особено силно Ванюша, за да се разбере, че е дошъл, и седна както винаги на мястото си на чардака. Хазаите, вече се бяха върнали от лозята; те излязоха от избушката, минаха в своята къща и не го извикаха при себе си. Маряна излиза на два пъти. Единия път му се стори в мрачината, че тя погледна към него. Той следеше жадно с очи всяко нейно движение, но не се реши да се приближи до нея. Когато тя се прибра в къщи, той слезе от чардака и започна да ходи из двора. Но Маряна вече не излезе. Цялата нощ Оленин не мигна и прекара на двора, като се ослушваше във всеки звук откъм хазайската къща. Той чуваше вечерта как се разговаряха, как вечеряха, как измъкваха дюшеците и се настаняваха да спят; чу как Маряна се изсмя на нещо; чу след това как всичко утихна. Хорунжият разговаряше нещо шепнешком със старата, в същото време се чуваше как някой диша. Той влезе в своята къща. Ванюша спеше несъблечен. Оленин му завидя и пак тръгна по двора, като все още очакваше нещо; но никой не излизаше, никой и не помръдваше, чуваше се само равномерното дишане на трима души. Той познаваше дишането на Маряна и все се ослушваше в него, чуваше и биенето на сърцето си. В станицата всичко утихна, късният месец изгря и се виждаше вече добитъкът, който пухтеше в дворовете, лягаше и бавно ставаше. Оленин се питаше с яд: „Какво в същност искам аз?“ и не можеше да забрави тази нощ. Изведнъж той ясно чу стъпки и скърцане на пода в стаята на хазаите. Той се втурна към вратата, но пак не се чуваше нищо друго, освен равномерното дишане и пак на двора се чу тежката въздишка на биволицата, която след туй се размърда, стана на предните си колене, после съвсем се изправи, размаха опашка и нещо шльопаше равномерно по засъхналата пръст на

двора и биволицата пак легаше с въздишка в лунната здрачевина... Той се питаше: „Какво да правя?“ и решително се готвеше да иде да спи, но пак се чуваше някакъв звук и във въображението му изникваше образът на Марянка, която излиза в тази лунна мъглива нощ, и той пак изтичваше към прозореца и пак чуваше стъпки. Вече на разсъмване той се приближи до прозореца, бутна капака, изтича към вратата и наистина чу въздишката на Марянка и стъпки. Той хвана ключалката на вратата и почука. Боси, предпазливи стъпки, от които подът слабо заскърца, се приближаваха към вратата. Мръдна ключалката, изскърца вратата, лъхна дъх на чубрица и тиквено семе и на прага се показва цялата фигура на Марянка. Той я видя само за миг, осветена от луната. Тя хлопна вратата, прошепна нещо и изтича леко назад. Оленин започна тихо да чука — никой не се обади. Той изтича към прозореца и се послуша. Изведнъж един остър, писклив мъжки глас го накара да изтръпне.

— Браво! — каза едно нисичко казаче с бял калпак на главата, като се приближи откъм двора към Оленин. — Всичко видях, браво!

Оленин позна Назарка и млъчеше, като не знаеше какво да прави и какво да говори.

— Браво! Ще ида в общината и ще обадя, и на баща ѝ ще кажа. Виж ти каква била дъщерята на хорунжия! Не ѝ стига един.

— Какво искаш от мене, какво търсиш? — каза Оленин.

— Нищо, само ще обадя в общината.

Назарка говореше доста високо, очевидно нарочно.

— Виж ти, какъв хитър *юнкир*!

Оленин трепереше и ставаше все по-бледен.

— Ела тук, тук! — Той го хвана силно за ръката и го отведе към своята къща.

— Нищо не е имало, тя не ме пусна, и аз нищо... Тя е честно момиче...

— Е, ще видим... — каза Назарка.

— Но все пак аз ще ти дам... Почакай малко!...

Назарка млъкна. Оленин изтича до своята стая и донесе на казака десет рубли.

— Нищо не е имало. Все пак аз съм виновен, затова ти и давам! Само, за бога, никой нищо да не научи! Но... и нищо не е имало...

— Останете си със здраве — смеейки се, каза Назарка и излезе.

Назарка бе дошъл тази нощ в станицата по поръка на Лукашка — да приготви място за един откраднат кон — и като вървеше по улицата към дома си, чу някакви стъпки. Той се върна в сотнята на следната заран и се похвали на другаря си, като му разказа как хитро спечелил десет *монети*. На следната заран Оленин се видя с хазаите си — никой нищо не знаеше. С Маряна той не говореше, а тя само го поглеждаше и се подсмиваше. Нощта пак прекара, без да заспи, като се лута напразно из двора. Следния ден нарочно прекара на лов и вечерта, за да избяга от себе си, отиде при Белецки. Той се страхуваше от себе си и си даде дума да не ходи вече при хазаите. На следната нощ го събуди фелдфебелът. Ротата незабавно предприемаше нападение. Оленин се зарадва на този случай и мислеше вече да не се връща в станицата.

Нападението трая четири дни. Началникът пожела да види Оленин, с когото бяха роднини, и му предложи да остане в щаба. Оленин отказа. Той не можеше да живее без своята станица и помоли да го пуснат да си отиде. За участие в нападението му окачиха войнишки кръст, който по-рано той тъй силно желал. А сега беше съвсем равнодушен към този кръст, а още по-равнодушен беше към повишението му като офицер, което все още се бавеше. Той стигна заедно с Ванюша линията на постове без всякакви приключения и изпревари ротата си с няколко часа. Цялата вечер прекара на чардака, гледайки Маряна. И пак ходи по двора цяла нощ без цел, без ясна мисъл.

XXXIII

На другата сутрин Оленин се събуди късно. Хазаите вече бяха излезли. Той не отиде на лов и ту се залавяше за някоя книга, ту излизаше на чардака и пак влизаше в стаята си и лягаше на леглото. Ванюша мислеше, че той е болен. Привечер Оленин решително стана, залови се да пише и писа до късно през нощта. Написа писмо, но не го изпрати, защото никой все пак не би разбрал онова, което той искаше да каже, пък и нямаше защо да разбира това друг освен самия Оленин. Ето какво пишеше той:

„От Русия ми изпращат съболезнователни писма; страхуват се, че ще пропадна, като съм се уединил в това затънтено място. Казват: той ще загрубее, ще изостане от всичко, ще започне да пие, а току-виж, че се оженил за някоя казачка. Ненапразно Ермолов, както уверяват, е казал, че който прослужи десет години в Кавказ или ще се пропиет, или ще се ожени за някоя безпътна жена. Колко е страшно! Наистина аз не би трябвало да се погубвам тук, защото би могло да ми се падне великото щастие да стана съпруг на графиня Б---, камерхер или дворянски предводител. Колко ми се виждате отвратителни и жалки! Вие не знаете какво нещо е щастие и какво нещо е живот! Трябва веднъж да усетите живота в цялата му естествена красота. Трябва да виждате и да разбирате онова, което аз всеки ден виждам пред себе си: вечните непристъпни снегове на планините и величавата жена в оная първобитна красота, в която вероятно е излязла първата жена от ръцете на своя творец, и тогава ще стане ясно кой погубва себе си, кой живее в истината и кой в лъжата — вие или аз. Ако знаехте колко долни и жалки ми изглеждате с вашата самоизмама! Само като си представя вместо моята селска къщичка, моята гора и моята любов, тези приемни зали, тези жени с напомадени букли над пъхнати отдолу чужди коси, тези неестествено свивани устнички, тези скрити и обезобразени слаби части на тялото и това бърборене в гостните, което се нарича разговор, а в същност няма никакви права за това — става ми непоносимо противно. Представям си тези тъпи лица, тези богати моми с израз на

лицата, който ти говори: «Нищо, че съм богата, ела»; тези учтиви покани да седнеш тук или там, това безсрамно сводничество на двойките и тези вечни клюки, преструвки; тези правила — кому да подадеш ръка, кому само да кимнеш с глава, с кого да разговаряш и най-после тази вечна досада, която вече е заседнала в кръвта и минава от поколение на поколение (и всичко това съзнателно, с убеждението, че така трябва да бъде). Разберете едно нещо или повярвайте ми. Трябва да видите и да разберете какво нещо е истината и красотата и тогава ще се пръсне като прах всичко, което вие говорите и мислите, всички ваши желания за моето и за вашето щастие. Щастие — това значи да живееш с природата, да я виждаш, да говориш с нея. «Или, не дай боже, ще се ожени за някоя проста казачка и съвсем ще пропадне за обществото» — представям си, говорят те за мене с истинско състрадание. А пък аз искам само едно нещо: да пропадна съвсем по вашите разбирания, искам да се ожения за една проста казачка и не смея, защото то би било връх на щастието, за което аз не съм достоен.

Три месеца минаха от деня, в който видях за пръв път казачката Маряна. Понятията и предразсъдъците на онзи свят, от който бях излязъл, бяха още свежи в мене. Тогава не вярвах, че мога да обикна тази жена. А ѝ се възхищавах, както се възхищавах на красотата на планините и небето, и не можех да не ѝ се възхищавам, защото тя е прекрасна като тях. После почувствувах, че съзерцанието на тази красота е станало необходимост в живота ми и започнах да се питам: не я ли обичам? Но нищо подобно на онова чувство, както аз си го представях, не открих в себе си. То беше чувство, което не приличаше нито на тъгата на самотния живот и желанието за съпружество, нито на платоническата, а още по-малко на плътската любов, които съм изпитвал. За мене беше необходимо да я виждам, да я слушам, да зная, че е наблизо и тогава бивах не толкова щастлив, колкото спокоен. След вечеринката, на която бях заедно с нея и се докоснах до нея, почувствувах, че между мене и тази жена съществува неразривна, макар и непризната връзка, срещу която човек не може да се бори. Но аз още се борих; казвах си: нима може да се обича жена, която никога няма да разбере съкровените стремежи на моя живот? Нима може да се обича една жена само заради красотата ѝ, да се обича жена-статуя? — питах се аз, а вече я обичах, макар че още не вярвах на своето чувство.

След вечеринката, на която за пръв път говорих с нея, нашите отношения се измениха. По-рано тя беше за мене чужд, но величав предмет от външната природа; след вечеринката тя стана за мене човек. Аз започнах да я срещам, да говоря с нея, да ходя понякога по работа при баща ѝ и по цели вечери да прекарвам у тях. И при тия близки отношения тя остана в моите очи все тъй чиста, недостъпна и величава. На всичко и всякога тя отговаряше еднакво спокойно, гордо и весело-равнодушно. Понякога биваше любезна, но в повечето случаи всеки неин поглед, всяка дума, всяко движение изразяваха това равнодушие — не презрително, но внушително и чаровно. Всеки ден с престорена усмивка на уста аз се стараех да не се издам и скрил мъката на страстта и желанията в сърцето, разговарях шеговито с нея. Тя виждаше, че аз се преструвам, но ме гледаше открито, весело и естествено. Това положение ми стана непоносимо. Искях да не лъжа пред нея и исках да ѝ кажа всичко, което мисля, което чувствам. Бях особено възбуден; това беше в лозята. Започнах да ѝ говоря за любовта си с такива думи, които ме е срам да си спомня. Срам ме е да си спомня, защото не трябваше да се осмелявам да ѝ говоря това, защото тя стоеше неизмеримо по-горе от тези думи и от онова чувство, което исках да изразя с тях. Аз млъкнах и от този ден моето положение стана непоносимо. Не исках да се унижавам, като запазя предишните си шеговити отношения, и чувствавах, че не съм дорасъл за открити и естествени отношения с нея. Питам се с отчаяние: какво да правя? В своите нелепи мечти аз си я представях ту като своя любовница, ту като своя жена и с отвращение отпъждах и едната, и другата мисъл. Да я направя своя любовница — би било ужасно. Това би било убийство. Да я направя госпожа, жена на Дмитрий Андреевич Оленин, както стана с една от тукашните казачки, за която се ожени наш офицер, би било още по-лошо. Виж, ако можех да стана казак, Лукашка, да крада коне, да се напивам с чихир, да пея до самозабрава, да убивам хора и да се промъквам пиян при нея нощем през прозореца, без да мисля кой съм и защо съм? Тогава би било друго нещо: тогава ние бихме се разбрали един друг, тогава бих могъл да да бъда щастлив. Опитах се да се отдам на такъв живот и още по-силно чувствавах своята слабост, своята извратеност. Не можех да забравя себе си и своето сложно, нехармонично, безобразно минало. А моето бъдеще ми се представя още по-безнадеждно. Всеки ден да бъдат пред очите ми далечните

снежни планини и тази величава, щастлива жена. И не за мене е това единствено възможно в света щастие, не за мене е тази жена! Най-ужасното и най-сладкото в моето положение е туй, че аз чувствавам, че аз я разбирам, а тя мене никога няма да разбере. Няма да ме разбере не защото стои по-ниско от мене, напротив, тя не трябва да ме разбере. Тя е щастлива; тя е като природата уравновесена, спокойна и съсредоточена само в себе си. А пък аз, изродено, слабо същество, искам тя да разбере моята извратеност и моите мъки. Нощем не спях и без всякаква цел прекарвах под нейните прозорци и не си давах сметка за онова, което ставаше с мене. На осемнадесети този месец нашата рота предприе нападение. Три дни прекарах извън станицата. Беше ми тъжно, към всичко бях равнодушен. В отряда другарите пееха, играеха на карти, напиваха се, разговаряха за награди и всичко туй ми беше по-противно от друг път. Днес се върнах, видях я, видях къщата, в която живея, чичо Ерошка, видях от своя чардак снежните планини и ме овладя такова силно и ново чувство на радост, че разбрах всичко. Аз обичам тази жена с истинска обич, за пръв и единствен път в живота си. Зная какво става с мене. Не се страхувам, че ще се унижа със своето чувство, не се срамувам от обичта си, гордея се с нея. Не съм виновен, че я обикнах. Това стана против моята воля. Опитах се да се спася от обичта си в саможертвата, въобразявах си, че се радвам на любовта между казака Лукашка и Марянка, но с това само възбуждах своята обич и ревност. Това не е идеалната, така наричаната възвишена любов, която съм изпитвал преди; не е онова влечение, при което се радваш на своята обич, чувствуваш в себе си извора на своето чувство и всичко правиш сам. Изпитвал съм и това. Това най-малко е желание за наслада, това е нещо съвсем друго. Може би в нея аз обичам природата, олицетворението на всичко прекрасно в природата; но аз нямам своя воля, а чрез мене я обича някаква стихийна сила, целият божи свят, цялата природа влага тази обич в моята душа и казва: обичай! Аз я обичам не с ума си, не с въображението, а с цялото си същество. Като я обичам, чувствавам се неразделна част от целия щастлив божи свят. Писах по-рано за своите нови убеждения, които извлякох от самотния си живот; но никой не може да знае с какъв труд са изработени те у мене, с каква радост ги осъзнах и видях новия, открит път в живота. В мене нямаше нищо по-скъпо от тия убеждения... Но... Дойде любовта и сега тях вече ги няма, няма и

съжаление в душата ми по тях! Трудно ми е дори да разбера, че съм могъл да скъпя едно такова едностранно, студено, разсъдително настроение. Дойде красотата и като прах се разнесе цялата египетска вътрешна жизнена работа. И никакво съжаление за изчезналото! Саможертвата — всичко това е глупост, дивотия. То е гордост, убежище от заслужено нещастие, спасение от завистта към чуждото щастие. Да живееш за другите, да правиш добро! Защо! Когато в душата ми има една обич към самия мене и едно желание — да я обичам и да живея с нея, да живея нейния живот. Сега аз искам щастие не за другите, не за Лукашка! Сега аз не обичам тези други. По-рано бих си казал, че това е лошо. Бих се измъчвал с въпросите: какво ще стане с нея, с мене, с Лукашка? Сега ми е все едно. Животът ми не зависи от самия мене, а има нещо по-силно от мене, което ме ръководи. Аз се измъчвам, но по-рано бях мъртъв, а едва сега почвам да живея. Днес ще ида у тях и всичко ще й кажа.“

XXXIV

Като написа това писмо, вечерта късно Оленин отиде при хазаите. Старата седеше на пейката зад печката и точеше пашкули. Маряна без забрадка шиеше при свещта. Като видя Оленин, тя скочи, взе забрадката си и отиде при печката.

— Че остани малко при нас, Марянушка — каза майка й.

— Не, гологлава съм. — И тя се качи бързо на печката.

Оленин виждаше само коляното и стройния спуснат крак. Той го щаваше старата с чай. Старата почерпи гостенина с каймак, за който прати Маряна. Но като сложи чинията на масата, Маряна пак се качи бързо на печката и Оленин усещаше само погледа й. Двамата със старата разговаряха за работата в домакинството. Стрина Улита се разпусна, изпадна в някакъв възторг на гостоприемство. Тя донесе на Оленин гроздова туршия, пита с грозде, най-хубавото вино и започна да го щави Оленин с онова особено, простинонародно, грубо и гордо гостоприемство, свойствено само на хора, които спечелват хляба си с физически труд. Старата жена, която отначало толкова беше учудила Оленин с грубостта си, сега често пъти го трогваше с естествената нежност в отношението към дъщеря си.

— Защо да сърдим бога, бащице мой! Всичко си имаме, слава богу, и чихир наляхме, и месо насолихме, и ще продадем три-четири бъчви вино, и ще остане да прием и ние. Ти не бързай да си ходиш. Ще гуляем заедно на сватбата.

— А кога ще бъде сватбата? — запита Оленин, усещайки как всичката кръв изведнъж нахлу към лицето и сърцето му започна да бие неспокойно, мъчително.

Зад печката някой се размърда, чу се чоплене на тиквено семе.

— Че... би трябвало другата неделя да я направим. Ние сме готови — отговори старата простишко, спокойно, сякаш Оленин не беше там и изобщо не съществуваше. — Аз съм събрала и стъкмила за Марянушка всичко. Ще й дадем добра зестра. Само че има нещо не в ред: кой знае защо, нашият Лукашка започна много да пие. Съвсем се е

пропил! Върши глупости. Тия дни си дохожда един казак от сотнята, казва, че в Ногаи ходил.

— Дано само не го уловят — каза Оленин.

— И аз му казвам: ти, Лукашка, не прави много лудории! Но млад човек, то се знае, перчи се. А пък за всичко има време. Ето, плякоса, открадна, абрек уби — браво! Сега да си поживее спокойно. Инак на нищо не прилича.

— Да, виждах го два-три пъти в отряда, непрекъснато гуляе. И другия кон продал — каза Оленин и погледна към печката.

Големите черни очи блестяха към него строго и недружелюбно. Стана му съвестно за онова, което каза.

— Че какво! Той на никого лошо не прави — каза неочаквано Маряна. — Със свои пари гуляе — и като спусна крака, скочи от печката и излезе, тръшвайки силно вратата.

Оленин я следеше с очи, докато тя беше вътре, после загледа към вратата в очакване и не разбираше нищо от онова, което му говореше стрина Улита. След няколко минути влязоха гости: един старец, брат на стрина Улита, и чичо Ерошка, а след тях влязоха Маряна и Устенка.

— Добър вечер! — извика пискливо Устенка. — Гуляеш ли, а? — обърна се тя към Оленин.

— Да, гуляя — отговори той и, който знае защо, почувствува срам и стеснение.

Той искаше да си отиде и не можеше. Да мълчи също му се струваше невъзможно. Старецът му помогна: поиска да пие и те пиха. После Оленин пи с Ерошка. После и с другия казак. После пак с Ерошка. И колкото повече пиеше Оленин, толкова по-тежко му ставаше на сърцето. Но старците се разгуляха. Двете момичета седяха на печката, шушукаха си и ги гледаха, а те пиха до късно. Оленин не говореше нищо и пиеше повече от всички. Казаците викаха нещо. Старата ги пъдеше и не им даваше повече чихир. Момичетата се смееха на чичо Ерошка и беше вече десет часът, когато всички излязоха на чардака. Старците сами се нарекоха да си догуляят у Оленин. Устенка изтича у дома си. Ерошка поведе казака при Ванюша. Старата отиде да разтребва в избушката. Маряна остана сама в къщи. Оленин се чувствуваше свеж и бодър, сякаш току-що беше се събудил. Той всичко забелязваше и като пусна старците да минат, върна се обратно: Маряна се приготвяше да спи. Той се приближи към нея,

искаше да ѝ каже нещо, но гласът му пресекна. Тя седна на леглото, подгъна крака под себе си, отдръпна се от него в ъгъла и го загледа мълчаливо, с изплашен, див поглед. Очевидно тя се страхуваше от него. Оленин чувствуваше това. Стана му жално и съвестно за себе си и едновременно с това той почувствува гордото удоволствие, че буди в нея поне това чувство.

— Маряна! — каза той. — Нима ти никога няма да се съжалиш над мене? Сам не мога да ти кажа колко много те обичам.

Тя се отдръпна още по-далеч от него.

— Виждаш ли какво говори виното. Нищо няма да получиш!

— Не, не виното. Не се омъжвай за Лукашка. Аз ще се ожения за тебе. — „Какво говоря аз? — помисли той в момента, когато произнасяше тия думи. — Ще кажа ли същото това и утре? Ще го кажа, сигурно ще го кажа и сега ще го повторя“ — отговори му един вътрешен глас.

— Ще се омъжиш ли за мене?

Тя го погледна сериозно и уплахата ѝ сякаш мина.

— Маряна! Ще полудея. Аз не съм на себе си. Каквото кажеш, това ще направя. — И безумно нежните думи сами започнаха да се леят една след друга.

— Е, какво си се раздрънкарал — прекъсна го тя, като хвана изведнъж ръката, която той протягаше към нея. Но тя не отблъсна ръката му, а я стисна здраво в своите силни, корави пръсти. — Нима господата се женят за селски момичета? Върви си!

— Но кажи, съгласна ли си? Аз всичко...

— А Лукашка къде ще денем? — каза тя, смеейки се.

Той си измъкна ръката, която Маряна държеше, и силно прегърна младото ѝ тяло. Но тя скочи като сърна, рипна с босите си крака и изтича навън. Оленин се опомни и се ужаси от себе си. Отново се видя неизразимо гаден в сравнение с нея. Но тъй като не се разкайваше нито за миг за онова, което бе казал, той си отиде и без да погледне старците, които пиеха, легна и заспа тъй дълбоко, както не беше спал отдавна.

XXXV

На другия ден беше празник. Вечерта всички, блеснали с празничните си дрехи в лъчите на залязващото слънце, бяха на улицата. Вино беше налято повече от друг път. Хората се бяха освободили от тежката работа. Казаците се тъкмяха за поход след един месец и в много семейства се подготвяха сватби.

На площада, пред станичното управление и около двете дюкянчета — едното за закуски и семки, другото за забрадки и басми — се трупаха най-много хора. На пезулите пред управлението седяха и стояха прави старци в сиви и черни солидни горни дрехи, без гайтани и украшения. Старците се разговаряха спокойно, с отмерени гласове за плодородието и за децата, за обществените работи и за някогашния живот, като поглеждаха към младото поколение величаво и равнодушно. Минаваха ли край тях, жените и момите спираха за малко и свеждаха глави. Младите казаци намаляваха почтително крачките, сваляха калпаци и ги задържаха известно време пред главите си. Старците млъкваха. Едни строго, други любезно оглеждаха минаващите и снемаха бавно и пак слагаха калпаците си.

Казачките още не бяха започнали хората, а събрани на групи, в пъстроцветни антерии и бели забрадки, спуснати до над очите, седяха по земята и пезулите пред вратите на къщите, в сянка от косите лъчи на слънцето, и разговаряха и се смееха със звънливите си гласове. Момчета и момичета играеха на топка, като я хвърляха високо в ясното небе, и с викове и писък тичаха по площада. На друго място на площада подявките вече бяха извили хоро и пееха с тънки, плахи гласове. Писарите, пуснатите в отпуск и дошлите за празника младежи, в спретнати бели и нови червени черкезки, украсени с ширити, с празнични, весели лица, по двама — по трима, хванати за ръце, ходеха от една група жени и моми към друга, спираха се, шегуваха се и се закачаха с казачките. Арменецът-търговец в своята синя черкезка от тънко сукно с ширити стоеше пред отворената врата на дюкянчето, където се виждаха редици сгънати цветни кърпи, и с

гордостта на източен търговец и със съзнанието за своята важност очакваше купувачи. Двама червенобради боси чеченци, пристигнали отвъд Терек, за да се порадват на празника, бяха приклеknали пред къщата на един свой познат и като пушеха небрежно с малките си лули и плюеха, гледаха хората и си разменяха кратки думи с гърлени гласове. От време на време някой войник, делнично облечен в стар шинел, минаваше бързо между пъстрите групи по площада. Тук-там вече се чуваха пиянските песни на гуляещи казаци. Всички къщи бяха заключени, чардаците още от снощи измити. Дори и бабите бяха навън. Из праха на сухите улици навсякъде се валяха в краката люспи от динени и тиквени семки. Въздухът беше топъл и неподвижен, ясното небе — синьо и прозрачно. Беломатовият гребен на планините, който се виждаше иззад покривите, изглеждаше близък и розовееше в лъчите на залязващото слънце. От време на време откъм реката се чуваше далечен тътен на топовен изстрел. Но над станицата, сливайки се в едно, се носеха разнообразни, весели, празнични звуци.

През цялата сутрин Оленин ходи из двора, очаквайки да види Маряна. Но тя се премени и отиде на литургия в параклиса; после ту седеше на пезула пред някоя къща с други момичета и чоплеше семки, ту пък заедно с дружките си изтичваше до къщи и поглеждаше весело и ласкаво квартиранта. Оленин се страхуваше да заговаря с нея шеговито и пред други хора. Той искаше да ѝ доизкаже вчерашното и да получи от нея решителен отговор. Чакаше същата минута като снощната; но такава минута не идваше, а да остане в такова неопределено положение той нямаше повече сили. Тя излезе отново на улицата, а малко по-късно, без сам да знае накъде, тръгна и той подире ѝ. Мина край мястото, където седеше тя, сияеща със своята атлазена синя антерия, и с болка в сърцето чу как момичетата се изкискаха след него.

Къщата на Белецки беше на площада. Като минаваше край нея, Оленин чу гласа на Белецки: „Елате“ и той се отби.

Те поговориха малко и седнаха при прозореца. Скоро към тях се присъедини Ерошка в нова антерия и седна до тях на пода.

— Ето тази група там е аристокрацията на селото — каза Белецки, като сочеше с папиросата си една пъстра група на ъгъла, и се усмихваше. — И моята е там, виждате ли я, в червената дреха. Нова е. А защо ли не започват хората? — извика Белецки, като надникна от

прозореца. — Почакайте, като се мръкне, ще излезем и ние. После ще ги извикаме у Устенка; ще трябва да им уредим бал.

— И аз ще дойда у Устенка — каза Оленин решително. — Маряна ще бъде ли там?

— Ще бъде, елате! — каза Белецки, без да се учуди ни най-малко. — Но нали е много красиво — добави той, като сочеше пъстрите групи.

— Да, много! — съгласи се Оленин, като се мъчеше да изглежда равнодушен. — На такива празници — добави той — мене винаги ме учудва как поради туй, че днес например е петнадесето число, изведнъж всички хора са станали доволни и весели. Във всичко личи празникът. И очите, и лицата, и гласовете, и движенията, и дрехите, и въздухът, и слънцето — всичко е празнично. А у нас вече няма празници.

— Да — каза Белецки, който не обичаше такива разсъждения. — А ти, старче, защо не пиеш? — обърна се той към Ерошка.

Ерошка намигна на Оленин, поглеждайки към Белецки. — Твоят приятел изглежда горд човек!

Белецки вдигна чашата.

— *Ала бирди* — каза той и изпи виното. (*Ала бирди* значи: бог е дал; това е обикновена наздравица, употребявана от кавказците, когато пият заедно.)

— *Сау бул* (здрав бъди) — каза усмихнат Ерошка и изпи своята чаша.

— Казваш: празник! — обърна се той към Оленин, като стана и погледна през прозореца. — Какъв празник е това! Да можеше да видиш как гуляехме някога! Ще наизлязат жените понякога, облечени в сарафани, цели обшити с гайтани. На гърдите им по два реда златни гердани. На главата — венец, от злато изкован. Като тръгнат — фр, фр! — се чува наоколо. Всяка жена беше като княгиня. Ще излязат понякога — цял табун, ще запеят, песента им като стон се носи; по цяла нощ гуляят. А казаците ще изтъркалят бъчвите на двора, ще заседнат, ще пият до зори. Или ще се хванат за ръце, ще тръгнат из селото като лавина. Когато срещнат, подкарват го със себе си и тъй ходят от одного у другото. Случвало се е и по три дни да гуляят. Помня, баща ми ще дойде цял зачервен, подпухнал, без калпак, пропилял всичко, ще дойде и ще легне. Майка ми вече си знае: ще му

поднесе пресен хайвер и чихир, за да изтрезнее, а самата тя ще припне из селото да му търси калпака. Тъй ще спи той две денонощия! Ето какви хора имаше едно време! А сега?

— А момичетата със сарафаните? Сами ли гуляеха? — запита Белецки.

— Да, сами! Ще дойдат понякога казаци, пешком или с коне, ще кажат: хайде да им разтурим хорото, и ще тръгнат, а момите грабнат тояги. Случвало се е по заговезни някой юнак да се засили, а те — удрят, коня удрят, него удрят. Той ще разкъса веригата, ще хване, която си обича, и ще я отмъкне. Миличка, душичка, ще ѝ се радва, ще я люби, както си иска. Ама и моми ли бяха! Кралици!

XXXVI

В това време от една странична улица излязоха двама конника. Единият беше Назарка, другият Лукашка. Лукашка бе седнал малко накриво върху своя охранен дорест кабардинец, който стъпяше леко по твърдата земя — мятеше красивата си глава с лъскава тънка грива. Грижливо прибраната в калъфа пушка, пистолетът отзад на гърба и сгънатият на седлото ямурлук показваха, че Лукашка иде не от близко и безопасно място. В напетото му яздене настрана, в небрежното движение на ръката, която едва чуто пляскаше с камшика коня под корема, и особено в искрящите му черни очи, които, като примижаваха, гледаха гордо наоколо, се изразяваше съзнание за сила и младежка самонадеяност. Очите му се озъртаха настрани и сякаш питаха: „Виждали ли сте такъв юнак?“ Стройният кон със сребърни украшения по юздата и оръжието и самият красив казак обърнаха вниманието на всички, които бяха на площада. Назарка, слаб и дребен, беше облечен много по-лошо от Лукашка. Като минаваха край старците, Лукашка се спря и приповдигна белия рунтав калпак над остриганата си черна глава.

— Е, много ли ногайски коне откара? — каза едно слабичко старче с навъсен, мрачен поглед.

— А ти, дядка, не си ли ги броил, защо питаш? — отговори Лукашка и се обърна на другата страна.

— И напразно водиш това момче със себе си — каза още по-мрачно старецът.

— Гледай го ти дявола, всичко знае! — каза си Лукашка и лицето му прие загрижен израз, но като погледна към ъгъла, където се бяха събрали много казачки, той обърна коня си към тях.

— Здравейте, момичета! — викна той със силния си звънлив и проточен глас, като спря изведнъж коня си: — Остарели сте без мене, вещици! — И той се засмя.

— Здравей, Лукашка! Здравей, драги! — чуха се весели гласове. — Много ли пари донесе? Купи сладки на момичетата! За дълго ли си

дошъл? Та и отдавна не сме те виждали.

— Долетяхме с Назарка да погуляем тази нощ — отговори Лукашка, като размахваше камшика над коня и налиташе към момичетата.

— Добре си направил, иначе Марянка съвсем те забрави — изписука Устенка, като блъскаше с лакът Маряна и се кискаше с тънкия си глас.

Маряна се отдръпна от коня и като отметна назад глава, с големите си блестящи очи погледна спокойно казака.

— Наистина, отдавна не си дохождал! Защо тъпчеш тъй с коня? — каза тя сухо и се извърна.

Лукашка изглеждаше особено весел. Лицето му сияеше от смелост и радост. Хладният отговор на Маряна очевидно го изненада. Той изведнъж се навъси.

— Стъпи на стремето, ще те отведа в планината, изгоро! — извика изведнъж той, сякаш пропъждаше лошите мисли от главата си, като разиграваше изкусно коня сред девойките. Той се наведе над Маряна. — Ще те целуна, ех, как ще те целуна!

Маряна срещна с очи неговия поглед и изведнъж се изчерви. Тя се отдръпна.

— Махни се! Краката ми ще стъпчиш — каза тя и като наведе глава, погледна стройните си крака, обути в сини чорапи с багети, в нови червени пантофки, украсени с тънък сребърен ширит.

Лукашка се обърна към Устенка, а Маряна седна до една казачка, която държеше дете в ръцете си. Детенцето се наведе към девойката и с пълничката си ръчичка улови нанизаните мъниста, които висеха на синята ѝ антерия. Маряна се наведе към детето и погледна под око Лукашка. Лукашка в това време вадеше под черкезката, от джеба на черната си антерия, вързопче със закуски и тиквено семе.

— Ето това за всички ви — каза той, като даваше вързопчето на Устенка и погледна с усмивка Марянка.

Отново по лицето на девойката се изрази смущение. Прекрасните ѝ очи сякаш се замъглиха. Тя спусна забрадката ниско до устата си и изведнъж, като притисна глава до бялото личице на детето, което я теглеше за мънистата, почна жадно да го целува. Детенцето се опираше с ръчички във високите гърди на момичето и крещеше, разтваряйки беззъбата си устичка.

— Ще го удушиш! — каза майката, като взе детето и заразкопчава антерията, за да му даде да суче. — Ти по-добре се поразговори с момъка.

— Само да прибера коня, ще дойдем с Назарка и цяла нощ ще гуляем — каза Лукашка, като удари коня с камшика и се отдалечи от девойките.

Двамата с Назарка свърнаха в една странична улица и стигнаха двете къщи, издигнати една до друга.

— Стигнахме, брат! Ела по-скоро! — извика Лукашка на другаря си, който слезе от коня в съседния двор и го поведе предпазливо през плетената врата на техния двор. — Здравей, Стъопка! — обърна се той към нямата, която, също облечена празнично, идеше от улицата, за да поеме коня. Със знаци Лукашка ѝ каза да даде на коня сено и да не му сваля седлото.

Нямата започна да издава някакви ниски гърлени звуци и да мляска, сочейки коня, а после го целуна по носа. Това значеше, че тя обича коня и че конят е добър.

— Здравей, мамо! Какво, още ли не си излязла на улицата? — провикна се Лукашка, като крепеше пушката и се качваше по стълбите.

Майка му отвори вратата.

— Никак не ти се надявах — каза старата. — Кирка казваше, че няма скоро да си дойдеш.

— Иди донеси чихирец, мамичко. Ще дойде Назарка, *нека да почетем празника*.

— Ей сега, Лукашка, ей сега — отговори старата. — Жените са излезли да се веселят. А сякаш и нашата няма е отишла там.

И като взе ключа, тя забърза към избушката.

Назарка прибра коня, свали оръжието и дойде при Лукашка.

XXXVII

— За твое здраве — каза Лукашка, като поемаше от майка си пълната чаша с чихир и внимателно я поднасяше към наведената си глава.

— Гледай ти, каква била работата! — каза Назарка. — Дядо Бурлак пита: „Много ли коне открадна?“ Значи, знае всичко.

— Магьосник! — отговори накъсо Лукашка. — Но какво от това? — добави той, като тръсна глава. — Те вече са отвъд реката. Нека ги дирят.

— Все пак не е добре.

— Защо да не е добре! Занеси му утре малко чихир. Направи така, и от нищо не се бой. Сега да се веселим. Пий! — викна Лукашка със същия глас, с който произнасяше тази дума старият Ерошка. — Ще идем да се веселим на улицата при момичетата. Ти иди вземи мед или да изпратя нямата. Ще се веселим до зори.

Назарка се усмихваше.

— Ще постоим ли повече? — каза той.

— Сега ще погуляем! Тичай да купиш водка! На̀ ти пари!

Назарка припна послушно към Ямка.

Чичо Ерошка и Ергушов като хищни птици надушиха къде има гуляй и един след друг се намъкнаха в стаята.

— Дай още половин ведро! — извика Лукашка на майка си в отговор на техните поздрави.

— Е, казвай, дяволе, къде ги открадна? — извика чичо Ерошка. — Браво! Така те обичам!

— Да, да, обичаш! — отговори, смеейки се, Лукашка. — А носиш на момите сладкиши от юнкирите! Ех ти, старче!

— Не е вярно, истина ти казвам, че не е вярно! Ех, Марко! — Старецът избухна в смях. — А колко ми се молеше онзи дявол! Иди, казва, опитай се. Една пушка ми даваше. Не, да прощава. Бих уредил тази работа, но ми е жал за тебе. Но казвай къде беше. — И старецът започна да говори на татарски.

Лукашка живо му отговаряше.

Ергушов, който не знаеше добре татарски, само от време на време се обаждаше с някоя руска дума.

— Казвам, коне е отмъкнал. Това зная положително — потвърждаваше той.

— Тръгнахме с Гирейка — разказваше Лукашка. Това, дето наричаше Гирей хан Гирейка, му придаваше в очите на казаците особена смелост. — Докато бяхме отвъд реката, все се перчеше, че познава цялата степ, че ще ме заведе направо, а като излязохме в степта, в оная тъмна нощ, обърка се моят Гирейка, започна да се лута, но напразно. Не може да намери аула и туй то. Изглежда, бяхме взели много надясно. Кажи-речи до полунощ се лутахме, слава богу, по едно време чухме да лаят кучета.

— Глупаци — каза чичо Ерошка. — Така и с нас понякога се е случвало да се объркаме нощем в степта. Дяволска работа! Изляза аз на някоя могила, почвам да вия като глашатай, ей тъй! (Той сложи ръце на устата си и започна да вие, сякаш цяла глутница вълци виеха в един глас.) Изведнъж се обаждат кучета. Е, казвай по-нататък. Какво, намерихте ли?

— Метнахме им живо оглавниците. Малко остана ногайките да пипнат Назарка, истина ви казвам!

— Да, ще ме пипнат — каза обидено Назарка, който току-що се бе върнал.

— Излязохме в степта; Гирейка пак се обърка, щеше да ни закара чак при пясъчните хълмове. Уж все вървим към Терек, а пък то — ние сме се отдалечавали.

— Да беше гледал по звездите — каза чичо Ерошка.

— И аз тъй казвам — добави Ергушов.

— Какви звезди ще гледаш, като беше съвсем тъмно. Аз се блъсках, блъсках! Хванах една кобилка, сложих ѝ оглавник, метнах се отгоре ѝ, а моя кон пуснах — казвам си, той ще ни изведе. И какво мислиш? Той започна да пръхти, да пръхти, да души по земята... Препусна напред и... право в станицата! И за това благодарим. Вече съвсем беше съмнало, едва успяхме да скрием конете в гората. Пристигна Нахим отвъд реката, взе ги.

Ергушов поклати глава.

— И аз тъй казвам: отлично! А много ли са?

— Ей тука са всички — каза Лукашка, като тупаше джоба си.

В това време влезе старата. Лукашка не се доизказа.

— Пийте! — извика той.

— Така веднъж ние с Гирчика тръгнахме късно... — започна Ерошка.

— Е, твоите истории нямат край — каза Лукашка. — А пък аз ще си ходя. — И като допи виното от паницата и стегна ремъка на кръста си, Лукашка излезе.

XXXVIII

Беше вече тъмно, когато Лукашка излезе на улицата. Есенната нощ бе ведрa и безветрена. Пълният златен месец изплува над черните тополи, които се издигаха на едната страна на площада. Из комините на *избушките* се виеше дим, сливаше се с мъглата и се стелеше над станицата. Тук-там прозорците светеха. Из въздуха се носеше мирис на говежди тор, на кожи и мъгла. Човешкият говор, смеховете, песните и шумът от чопленето на тиквеното семе звучаха все тъй смесено, само че по-ясно, отколкото през деня. Белите забрадки и калпаци се виждаха на групи в тъмнината край оградите и къщите.

На площада, срещу отворената и осветена врата на лавката, се чернее и белее тълпа казаци и момичета и се чуват звучни песни, смях и говор. Хванати ръка за ръка, момите се движат в кръг, като стъпят леко по прашния площад. Едно слабо момиче, най-грозно между всички момичета, запява:

*От горичката, тъмнолистата,
ай-да люли!
От градинката, от зелената
ето идат два юнака,
два юнака, два ергена.
Минаха те, пък се спряха,
спряха се и се скараха.
Че излезе чудна мома,
чудна мома им говори:
Един от вас ще залюбя,
ще залюбя момче бяло,
момче бяло, русокосо.
Той я хвава за ръката
и я води из селото.
Хем я води, хем се хвали:*

„Вижте мойта домакинка!“

Старите жени стоят наблизо, слушат песните. Малки момчета и момичета тичат наоколо в тъмнината, гонят се. Казаците са наредени в кръг, закачат минаващите край тях момичета, от време на време разкъсват хорото и влизат в него. В сянката на вратата стоят Белецки и Оленин с черкезки и калпаци и с чужд, не казашки говор, тихо, но все пак ясно, разговарят помежду си, като чувствуват, че привличат вниманието на околните. В хорото една до друга са се хванали дебеличката Устенка, облечена в червена антерия, и величавата Маряна в нова риза и антерия. Оленин и Белецки разговаряха как да откъснат от хорото Маряна и Устенка. Белецки мислеше, че Оленин иска само да се повесели, но Оленин очакваше решението на своята участ. Той на всяка цена искаше да види още сега Маряна сама, да ѝ каже всичко и да я запита може ли и иска ли да бъде негова жена. Макар че този въпрос отдавна бе решен за него отрицателно, той се надяваше, че ще има сили да ѝ каже всичко, което чувствува, и че тя ще го разбере.

— Защо не ми казахте по-рано? — говореше Белецки. — Аз щях да ви наредя работата чрез Устенка. Какъв чуден човек сте!

— Какво да правя? Някога, много скоро, ще ви кажа всичко. А сега, за бога, наредете тъй, че тя да дойде у Устенка.

— Добре. Това е лесно... Е, Марянке, ти за руския момък ли ще се ожениш, а? Нали не за Лукашка? — каза Белецки, като от приличие се обърна най-напред към Марянка, и без да дочака отговор, се приближи до Устенка и я замоли да доведе у тях Марянка. Но преди да се доизкаже, запевачката подхвана друга песен, а момите я подеха една след друга.

Те пееха:

*Из градина, из градина,
ходи, броди млад юнак
и най-после няма как,
той на улицата мина.
Първи път като отмина,
махна с дясната ръка,
втори път като отмина,*

махна с рунтавий калпак,
третий път пък не отмина,
не отмина, а се спря.
Спря се и така започна:
„Исках аз при теб да дойда,
да те питам и гълча,
как тъй стана, мила моя,
че в градината не идеш...
Или ти, любезна моя,
нещо си се възгордяла?
Скоро, скоро, мила моя,
ти ще се успокоиш.
Сватове ще ти изпратя,
ще те взема за жена
и ще плачеш ти от мене.“
Знаех аз какво да кажа,
но не смеех да отвърна.
Да, не смеех да отвърна,
а в градината отидох.
Там, в градината зелена,
тихо му се поклоних.
„О, девойко, дружке драга,
моя поклон приеми.
Приеми и тази кърпа,
от сърце ти давам дар.
Ти, девойко, я вземи
и с любов ми отвърни.
Аз не зная що да сторя,
дар достоен да ѝ дам.
Ех, реших на мойта мила
шал копринен да ѝ дам,
а за този дар: награда
пет целувки ми се падат.“

Лукашка и Назарка разкъсаха хорото и тръгнаха между момите.
Лукашка пригласяше на песента с острия си глас и размахал ръце,

ходеше сред извитото хоро.

— Е, няма ли да излезе някоя! — каза той.

Момите тикаха Марянка: тя не искаше да излезе. Заедно с песента се чуваха лек смях, удари, целувки, шепот.

Като минаваше покрай Оленин, Лукашка му кимна любезно.

— Митрий Андреич! И ти ли дойде да погледаш? — каза той.

— Да — решително и сухо отговори Оленин.

Белецки се наведе до ухото на Устенка и ѝ каза нещо. Тя искаше да му отговори, но не можа и като мина втори път, каза:

— Добре, ще дойдем.

— И Маряна, нали?

Оленин се наведе към Маряна. — Ще дойдеш ли? Моля ти се, ела макар и за минута. Трябва да ти кажа нещо.

— Ако дойдат и други момичета, ще дойда и аз.

— Ще ми кажеш ли, което те питах? — запита той отново, навеждайки се към нея. — Ти днес си весела.

Тя вече се отдалечи от него. Той тръгна подире ѝ.

— Ще ми кажеш ли?

— Какво да ти кажа?

— Онова, което оня ден те питах — каза Оленин, като се навеждаше към ухото ѝ. — Ще се ожениш ли за мене?

Маряна помисли.

— Ще ти кажа — отговори тя, — сега ще ти кажа.

И в тъмнината очите ѝ блеснаха весело и ласкаво към младежа.

Той все вървеше след нея. Радостно му беше да се навежда поблизо до нея.

Но Лукашка, който продължаваше да пее, я дръпна силно за ръката, откъсна я и я изтегли в средата на хорото. Оленин успя само да каже: „Ела у Устенка“ и се оттегли при другаря си. Песента свърши. Лукашка обърса устните си, Марянка също и те се целунаха. „Не, пет пъти поред“ — каза Лукашка. Глъч, смях, тичане смениха плавното движение и плавните звуци. Лукашка, който изглеждаше доста пийнал, започна да подарява на момите сладкиши.

— Черпя всички ви! — говореше той с гордо, комично-трогателно самодоволство. — А която иска да се весели с войниците, да се махне от хорото — прибави неочаквано той, като гледаше злобно към Оленин.

Момичетата поемаха сладкишите и смеейки се, грабеха ги една от друга. Белецки и Оленин се отдръпнаха настрана.

Лукашка, като че се срамуваше от своята щедрост, свали калпака и бършейки с ръкав челото си, се приближи към Марянка и Устенка.

— *Или ти, любезна моя, нещо си се възгордяла?* — повтори той думите на песента, която току-що бяха пели, и обръщайки се към Марянка с — *„нещо си се възгордяла“* — повтори ги още веднъж сърдито. — *„Ще те взема за жена и ще плачеш ти от мене“* — добави той, като прегърна заедно Устенка и Марянка.

Устенка се изтръгна, замахна и го удари по гърба тъй, че ръката я заболя.

— Е, ще играете ли още? — запита той.

— Другите, ако искат, нека играят — отговори Устенка, — а аз ще си ходя, Марянка също искаше да дойде у нас.

Казакът продължаваше да прегръща Маряна, отдели я от тълпата и я отведе в сянката на една близка къща.

— Не отивай, Машенка — каза той, — ще се повеселим за последен път. Иди си в къщи, аз ще дойда у вас.

— Какво ще правя у дома? Празникът е, за да се веселим. Ще ида у Устенка — каза Маряна.

— Все пак ще се ожения за теб.

— Добре — каза Маряна, — ще видим.

— Кажи, ще идеш ли? — каза строго Лукашка и като я притисна до гърдите си, целуна я по бузата.

— Остави ме! Какво си се залепил за мене? — И като се изтръгна от него, Маряна се отдалечи.

— Ей, момиче!... Ще патиш — каза с укор Лукашка, като застана на едно място и заклати глава. — *И ще плачеш ти от мене* — после се обърна на другата страна и викна към момите: — Защо не играете?

Маряна като че се уплаши и разсърди от онова, което каза той. Тя се спря. — Защо ще патя?

— Тъй.

— Как тъй?

— Ей тъй, защото се веселиш с вашия квартирант, войника, и защото си ме разлюбила.

— Поискала съм, разлюбила съм те. Ти не си ми нито баща, нито майка. Какво искаш? Когато искам, него ще любя.

— Тъй, тъй! — каза Лукашка. — Помни добре! — Той отиде към дюкяна. — Ей, момичета! — извика. — Защо спряхте? Играйте още! Назарка, тичай, донеси чихир.

— Какво, ще дойдат ли? — питаше Оленин Белецки.

— Сега ще дойдат — отговори Белецки. — Да вървим, трябва да се приготвим за веселбата.

XXXIX

Късно през нощта Оленин излезе от къщата на Белецки подир Маряна и Устенка. Белите забрадки на момичетата се белееха в тъмната улица. Луната ставаше златиста и се спускаше над степта. Над станицата лежеше сребриста мъгла. Всичко беше тихо, светлини не се виждаха никъде, чуваха се само стъпките на отдалечаващите се жени. Сърцето на Оленин силно биеше. Пламналото му лице се освежаваше на влажния въздух. Той погледна към небето, погледна къщата, от която излезе: там угасна свещта и той отново започна да се вглежда в отдалечаващата се сянка на жените. Белите забрадки се скриха в мъглата. Той се страхуваше да остане сам. Беше тъй щастлив! Слезе бързо от стълбището и се впусна след момичетата.

— Ех, и ти! Ще види някой! — каза Устенка.

— Няма нищо.

Оленин изтича към Маряна и я прегърна.

Марянка не се противеше.

— Да се не нацелуваш макар — каза Устенка. — Ще се ожениш, тогава целувай, а сега почакай.

— Прощавай, Маряна, утре ще дойда при баща ти, сам ще му кажа. Ти не му казвай.

— Какво има да му казвам! — отговори Маряна.

Двете момичета затичаха. Оленин тръгна сам, като си припомняше всичко, което се бе случило. Цялата вечер той бе прекарал с нея, в къта до печката. Устенка нито за минутка не излезе от къщи и се забавляваше с другите момичета и Белецки. Оленин говореше шепнешком с Марянка.

— Ще станеш ли моя жена? — запита я той.

— Ще ме излъжеш, няма да ме вземеш — отговори тя весело и спокойно.

— А обичаш ли ме? Кажи, за бога!

— Защо да не те обичам, не си сакат! — отговори Маряна, като се смееше и стискаше в коравите си ръце неговите ръце. — Какви бее-

ли, бее-ли са ръцете ти и меки като каймак — каза тя.

— Аз не се шегувам. Кажи, ще ми станеш ли жена?

— Защо да не стана, стига татко да се съгласи.

— И помни: ще полудея, ако ме измамиш. Утре ще кажа на майка ти и на баща ти, ще дойда да те искам.

Маряна изведнъж започна шумно да се смее.

— Защо се смееш?

— Така, смешно ми е.

— Истина ти казвам! Ще купя лозе, къща, ще се запиша казак...

— Внимавай! Тогава други жени няма да обичаш! Това ще ме разсърди.

Оленин повтаряше с наслада във въображението си всички тези думи. При тия спомени ту му ставаше тежко, ту пък се задъхваше от щастие. Тежко му беше, защото тя бе все тъй спокойна, като говореше с него, както всякога. Нея, изглежда, никак не я вълнуваше това ново положение. Тя сякаш не му вярваше и не мислеше за бъдещето. Струваше му се, че тя го обича само сега, в настоящия миг, и че не вижда бъдещето си свързано с него. А беше щастлив, защото всички нейни думи му изглеждаха правдиви и защото тя се съгласяваше да му принадлежи. „Да — казваше си той, — ние само тогава ще се разберем един друг, когато тя ще бъде изцяло моя. За такава любов няма думи, за нея е нужен живот, цял един живот. Утре всичко ще стане ясно. Аз не мога повече да живея така, утре ще кажа всичко на баща й, на Белецки, на цялата станица...“

Лукашка след две безсънни нощи тъй много пи на празника, че за пръв път не можа да се дигне и спа у Ямкини.

XL

На следния ден Оленин се събуди по-рано от друг път и още в първия миг след пробуждането му дойде на ум за онова, което му предстои, и той с радост си спомни нейните целувки, стискането на коравите ръце и думите ѝ: „Какви са ти бели ръцете!“ Той скочи и искаше още същия миг да иде при хазаите и да иска ръката на Маряна. Слънцето още не беше изгряло и на Оленин му се стори, че на улицата има някакво необикновено вълнение: движеха се хора, пеша и на коне, чуваше се глъч. Той наметна черкезката си и излезе на чардака. Хазаите още не ставаха. Петима казаци на коне минаха и шумно разговаряха за нещо. Пред всички, яхнал своя едър кабардинец, вървеше Лукашка. Казаците непрекъснато говореха, викаха: нищо не можеше да им се разбере.

— Карай към горния пост — викаше един.

— Оседлавай и догонвай по-живо! — говореше друг.

— През ония врати е по-близо.

— Приказвай си ти — викаше Лукашка, — през средната врата трябва да минем...

— Да, да, оттам е по-близо — каза един от казаците, цял потънал в прах и яхнал запотен кон. Лицето на Лукашка беше зачервено, подпухнало от вчерашното пиене, калпакът му бе килнат на тила. Той викаше заповеднически, като че беше началник.

— Какво има? Къде отивате? — запита Оленин, като едва успя да привлече вниманието на казаците.

— Отиваме да ловим абреци, загнездили са се в пясъчните хълмове. Ей сега тръгваме, но все още сме малцина.

И казаците, продължавайки да викат и да се събират, отминаха нататък по улицата. На Оленин му мина през ума, че няма да бъде добре, ако не тръгне и той; при това мислеше да се върне рано. Той се облече, напълни пушката, метна се върху оседлания набързо от Ванюша кон и догони казаците на края на станицата. Казаците бяха слезли от конете и наредени в кръг, наливаха в дървена паница чихир

от една докарана тук бъчва, поднасяха един на друг и си пожелаваха добър успех. Между тях беше и един млад франт — хорунжий, който се намирал случайно в станицата и бе поел началството над събралите се девет души казаци. Събралите се казаци бяха до един редници и макар хорунжийт да имаше началнически вид, всички слушаха само Лукашка. На Оленин казаците не обръщаха никакво внимание. И когато всички яхнаха конете и тръгнаха, а Оленин, също на кон, се приближи до хорунжия и започна да го разпитва какво се е случило, хорунжийт, обикновено любезен, се отнасяше към него от висотата на своето величие. С големи усилия Оленин успя да научи от него каква била работата. Един разезд, изпратен да дири абреци, открил няколко планинци на около осем версти от селото, при пясъчните хълмове. Абреците били залегнали в един трап, стреляли и заплашвали, че живи няма да се дадат. Подофицерът, който бил в разезда с двама казаци, останал там да караули и изпратил един казак в селото да извика други на помощ.

Слънцето току-що изгряваше. На три-четири версти от селото се откри от всички страни степ и не се виждаше нищо друго, освен еднообразната, печална суха равнина с изпъстрен от стъпките на добитъка пясък, с пожълтяла тук-там трева, с ниски тръстики в падините, с пръснати, леко утъпкани пътеки и с ногайски катунни, които се очертаваха далеч-далеч на хоризонта. Липсата на каквато и да е сянка и суровият тон на местността правеха поразително впечатление. Слънцето изгрява и залязва в степта винаги червено. Когато духа вятър, той пренася цели планини от пясък. Когато е тихо, както беше тази сутрин, тишината, ненарушавана нито от някакво движение, нито от някакъв звук, е особено поразителна. Тази сутрин в степта беше тихо, намусено, макар че изгрят слънце; беше някак особено глухо и меко. Въздухът не трепваше; чуваше се само как стъпват и пръхтят конете, но и този звук се долавяше слабо и веднага заглъхваше.

Казаците вървяха повечето време мълчаливо. Оръжието на казака е нагласено винаги тъй, че да не звъни и да не дрънчи. Оръжие, което дрънчи, е най-големият срам за казака. Двама казаци от селото ги настигнаха по пътя и размениха с тях две-три думи. Конят на Лукашка — дали се спъна, или заплете краката си в тревата — изведнъж се стресна и ускори хода си. Това у казаците се смяташе за лошо

предзнаменование. Казаците се спогледаха, обърнаха се бързо, като се мъчеха да не отдават внимание на това обстоятелство, което имаше особена важност в тая минута. Лукашка дръпна юздите, навъси се строго, стисна зъби и изви камшика над главата си. Силният кабардинец заситни изведнъж с четирите си крака, като се чудеше на кой крак да стъпи и сякаш готов да полети нагоре. Лукашка го шибна веднъж с камшика по охранените хълбоци, шибна го втори път, трети — кабардинецът, като се озъби и развя опашка, започна да пръхти, изправи се на задните си крака и отскочи на няколко крачки от групата на казаците.

— Ех, хубав жребец! — каза хорунжият.

Като каза *жребец*, а не *кон*, това означаваше особена похвала за коня.

— Не жребец, а лъв! — потвърди един от по-старите казаци.

Казаците вървяха ту с обикновен ход, ту тръс и единствено това обстоятелство нарушаваше за миг тишината и тържествеността на тяхното движение.

Из цялата степ, след като минаха близо осем версти път, те срещнаха хора само в едно ногайско чергило, което, поставено върху каруца, се движеше бавно на една верста от тях. Това беше ногаец, който се местеше заедно със семейството си от един край на друг. Срещнаха след това в една падина и две окъсани скулести ногайки, които, с кошчета на гръб, събираха тор от добитъка, който пасе из степта, за да го правят на кизяк. Хорунжият, който не знаеше да говори добре кумицки, запита нещо ногайките; но те не го разбираха и явно уплашени, се споглеждаха една друга.

Приблужи се Лукашка, спря коня, произнесе живо обичайния поздрав и ногайките, видимо зарадвани, заговориха с него свободно, като с брат.

— *Ай, ай, кон абрек!* — казаха те жално, като сочеха с ръце натам, където вървяха казаците. Оленин разбра, че те казваха: „Много абреци.“

Оленин, който не бе виждал никога подобни работи и знаеше за тях само от разказите на чичо Ерошка, искаше да не изостава от казаците и да види всичко. Той се радваше на казаците, вглеждаше се във всичко, вслушваше се и правеше своите наблюдения. Макар да беше взел сабята и да беше напълнил пушката, като забеляза, че

казаците странят от него, той реши да не взема никакво участие в тази работа, толкова повече, че според него храбростта му беше вече доказана в отряда, а най-много поради туй, че сега той беше много щастлив.

Изведнъж в далечината се чу изстрел.

Хорунжийт се развълнува и започна да дава разпореждания как да се разделят казаците и откъде да настъпят. Но казаците явно не обръщаха никакво внимание на тия разпореждания и слушаха само онова, което казваше Лукашка, и гледаха само него. В лицето и фигурата на Лука се изразяваше само спокойствие и тържественост. Той подкара напред своя кабардинец, едва настиган от другите коне, и присвил очи, непрекъснато се вглеждаше напред.

— Иде някакъв конник — каза той, като задържаше коня си и се изравняваше с другите.

Оленин напругаше очи, вираше се в далечината, но не виждаше нищо. Казаците скоро забелязаха двама конници и спокойно се насочиха право към тях.

— Това абреци ли са? — запита Оленин.

Казаците не отговориха нищо на този въпрос, който според тях беше безсмислен. Абреците биха били глупаци, ако минеха отсам Терек на коне.

— Ей онзи, дето маха с ръка, не е ли бай Родко? — каза Лукашка, като сочеше двамата конници, които вече се виждаха ясно. — Ето го, тръгна към нас.

Наистина след няколко минути стана ясно, че двамата конници бяха от казашкия патрул и подофицерът се доближи до Лукашка.

XLI

— Далече ли са? — само запита Лукашка.

В същото това време на тридесетина крачки от тях се чу кратък и сух изстрел. Подофицерът леко се усмихна.

— Нашият Гурка стреля по тях — каза той, като посочи с глава по направление на изстрела.

Те изминаха още няколко крачки и видяха Гурка, който, скрит зад един пясъчен хълм, пълнеше пушката си. От скука Гурка разменяше от време на време по някой куршум с абреците, скрити зад друг пясъчен хълм. Оттам изсвири едно куршумче.

Хорунжият беше бледен и смутен. Лукашка слезе от коня, даде го на един казак и тръгна към Гурка. Оленин също тъй слезе от коня си и като се наведе, тръгна след него. Щом се приближиха до стрелящия казак, два куршума пропищяха над главите им. Лукашка се засмя, обърна се към Оленин и се наведе.

— Ще те застрелят, Андреич — каза той. — По-добре махай се. Ти нямаш работа тук.

Но Оленин искаше да види непременно абреците.

Зад хълма на около двеста крачки той видя калпаци и пушки. Изведнъж оттам се показва малко клъбце дим, пропищя още едно куршумче. Абреците бяха заседнали под хълма в едно блато. Оленин се изненада най-много от мястото, където бяха заседнали. Мястото беше също такава, както и цялата степ, но с туй, че абреците бяха там, то сякаш изведнъж изпъкна от всичко останало, някак като че се ознаменува. То дори му се стори именно онова място, в което трябваше да заседнат абреците. Лукашка се върна при коня си и Оленин тръгна след него.

— Трябва да се вземе една кола със сено — каза Лука, — иначе ще ни избият. Ей там зад онзи хълм има една ногойска кола със сено.

Хорунжият го изслуша и подофицерът се съгласи. Колата със сеното беше докарана и казаците, като се криеха зад нея, започнаха да се отрупват със сено. Оленин се изкачи на хълма, откъдето виждаше

всичко. Колата със сено се движеше; казаците се притискаха зад нея. Казаците напредваха; чеченците — те бяха девет души — седяха един до друг, коляно до коляно, и не стреляха.

Навред беше тихо. Изведнъж оттам, където бяха чеченците, се чуха странни звуци на някаква жална песен, нещо като *ай-да-ла-лай* на чичо Ерошка. Чеченците знаеха, че няма да се спасят и за да не се поддадат на изкушението да бягат, бяха се завързали един за друг с ремъци през коленете, напълнили бяха пушките и сега пееха предсмъртната си песен.

Скрити зад колата със сено, казаците настъпваха все по-близо и по-близо и Оленин чакаше всяка минута да чуе изстрели; но тишината бе нарушавана само от жалната песен на абреците. Изведнъж песента спря, проехтя отсечен изстрел, куршумчето плесна в предницата на колата, чуха се чеченски псувни и крясъци. Изстрел след изстрел разкъсваше тишината и куршум след куршум плющеше по колата. Казаците не стреляха и бяха на не повече от пет крачки.

Мина още един миг и казаците изскочиха с вой от двете страни на колата. Лукашка беше напред. Оленин чу само няколко изстрела, викове и стон. Видя дим и, както му се стори, кръв. Той остави коня и без да съзнава какво върши, изтича при казаците. Ужасът замъгли погледа му. Той не можеше нищо да разбере — схвана само, че всичко бе свършено. Лукашка, бледен като платно, държеше за ръка ранен чеченец и викаше: „Не го убивайте! Жив ще го взема!“ Чеченецът беше същият онзи червенокосият, брат на убития абрек, който бе дошъл да откупи трупа. Лукашка извиваше ръцете му. Изведнъж чеченецът се изтръгна и гръмна с пистолет. Лукашка падна. По корема му се показва кръв. Той скочи, но пак падна, като ругаеше на руски и на татарски. Кръвта по него и под него ставаше все повече и повече. Казаците дойдоха при него и взеха да го разсъбличат. Един от тях, Назарка, преди да се заеме с него, дълго време не можа да сложи сабята в ножницата, като все я пъхаше наопаки. Острието на сабята беше окървавено.

Чеченците, червенокоси, с остригани мустаци, лежаха убити и съсечени. Само познатият, цял в рани — същият, който стреля в Лукашка, — беше жив. Също като ранен сокол, цял в кърви (от дясното му око течеше кръв), стиснал зъби, бледен и мрачен, като се озърташе на всички страни с огромните си възбудени очи, той бе приклепнал и

държеше камата си, готов още да се защитава. Хорунжият се приближи към него и отстрани, сякаш искаше да го заобиколи, с бързо движение стреля с пистолета си в ухото му. Чеченецът посегна към него, но не успя и падна.

Запъхтени, казаците дърпаха убитите и им вземаха оръжието. Всеки от тези червенокоси чеченци беше човек, всеки си имаше свое особено изражение. Понесоха Лукашка към колата. Той продължаваше да псува на руски и татарски.

— Не дрънкай, ще те удуша с ръцете си! Няма да ми избягаш! *Ана сени!* — викаше той, като се напрягаше. Скоро се изтощи и млъкна.

Оленин си отиде у дома. Привечер му казаха, че Лукашка е на умиране, но че един татарин отвъд се е заел да го лекува с билки.

Трупове на убитите бяха домъкнати пред станичното управление. Жени и деца се трупаха да ги гледат.

Оленин се върна по мръкнало и дълго време не можеше да се опомни от всичко онова, което бе видял; но като настъпи нощта, отново го завладяха вчерашните спомени; той погледна през прозореца; Маряна ходеше от къщи до килера, шеташе. Майка ѝ бе отишла на лозето. Баща ѝ бе в управлението. Оленин не дочака тя да привърши работата си и тръгна към нея. Тя беше в къщи и стоеше гърбом към него. Оленин мислеше, че тя се срамува.

— Маряна — каза той, — слушай, Маряна! Може ли да вляза?

Изведнъж тя се обърна. В очите ѝ блестяха едва видими сълзи. По лицето ѝ бе разлята красива печал. Тя го погледна мълчаливо и величаво.

Оленин повтори:

— Маряна! Дойдох...

— Остави — каза тя. Лицето ѝ не се промени, но сълзите потекоха от очите ѝ.

— Какво ти е? Защо плачеш?

— Защо плача? — повтори тя с твърд и груб глас. — Избиха казаците, ето защо.

— Лукашка? — каза Оленин.

— Върви си, какво искаш!

— Маряна! — каза Оленин и се приближи до нея.

— Никога нищо не чакай от мене.

— Маряна, не говори тъй — молеше я Оленин.

— Махни се, проклетнико! — извика момичето, тропна с крак и се насочи заплашително към него. На лицето ѝ се изписа такова отвращение, презрение и злоба, че Оленин изведнъж разбра, че няма на какво да се надява; онова, което бе мислил по-рано за недостъпността на тая жена, беше безспорна истина.

Оленин не ѝ каза нищо и бързо излезе навън.

XLII

Като се върна в стаята си, той лежа неподвижно близо два часа на леглото си, после отиде при ротния командир и помоли да го преместят в щаб. Без да се сбогува с някого, като се издължи на хазаите си посредством Ванюша, той се приготви да замине за крепостта, където квартируваше неговият полк. Само чичо Ерошка дойде да го изпрати. Те се почерпиха веднъж и дважд, почерпиха се и трети път. Също както по време на заминаването му от Москва пред входа го чакаше пощенска кола. Но Оленин вече не си правеше равностметка със себе си, както тогава, и не си казваше, че всичко, което е мислил и правил тук, е било не *онова*, което е търсил. Той вече не се заричаше да води нов живот. Той обичаше Марянка повече, отколкото преди и знаеше сега, че никога няма да бъде обичан от нея.

— Е, прощавай, бащице — каза чичо Ерошка. — Тръгнеш ли на поход, бъди по-умен, послушай мене, стария човек. Ако ти се случи да участвуваш в бой или някъде другаде (аз съм стар вълк, много нещо съм видял!), или ако стрелят наблизо, ти не отивай в купа, дето има много хора. Че вие, като се изплашите, все гледате да се съберете накуп: мислите, че сред хората е по-добре. А то е по-лошо от всичко: дето има много народ, там се целят най-много. Аз едно време все гледах да съм по-далеч от хората, все сам си ходех — и ето, нито веднъж не ме раниха. А какво ли не е минало през главата ми!

— Но в гърба ти и сега има един куршум — каза Ванюша, който прибираше нещата в стаята.

— Това казаците се пошегуваха — отговори Ерошка.

— Как казаците? — запита Оленин.

— Ей тъй! Бяхме се запили. Имаше един казак, Ванка Ситкин се казваше, като се разлудува, като гръмна с пистолета... че право в гърба ме улучи.

— Е, болеше ли те много? — запита Оленин. — Ванюша, готово ли е? — добави той.

— Ех! Къде бързаш! Чакай да ти разкажа... Че като ме храсна в гърба, куршумът не можа да пробие костта, ами си остана там. А аз му казвам: бе, брат, че ти ме уби бе! А? Виждаш ли какво ме направи? Няма да те оставя тъй. Ще дадеш едно ведро.

— А болеше ли те много? — запита пак Оленин, който почти не слушаше какво приказва.

— Чакай, ще ти кажа всичко. Той даде едно ведро. Изпихме го. А кръвта си тече. Цялата стая залях с кръв. А дядо Бурлак му казва: „Ще загине момчето. Донеси още едно шише от сладката, иначе лошо ти е писано.“ Донесоха още. Пихме, пихме...

— Но кажи, болеше ли те много? — пак запита Оленин.

— Какво ще ме боли! Остави, не обичам да ме прекъсват. Чакай, ще ти кажа всичко. Пихме, пихме до зори. Тъй съм и заспал на печката, пиан. Като се събудих заранта, не мога да се изправа.

— Много ли болеше? — пак запита Оленин, като предполагаше, че сега най-после ще получи отговор на своя въпрос.

— Нима ти казвам, че ме е боляло. Не ме болеше, но не можех да се изправа, не можех да ходя.

— После раната зарасна, нали? — каза Оленин, без да се засмее: толкова тежко беше на сърцето му.

— Зарасна, но куршумчето си е там. Ето, пипни. — И той запретна ризата, показва широкия си гръб, където близо до костта личеше куршумчето, което можеше да се мести.

— Виждаш ли, то мърда — каза той и явно се забавляваше като с някаква играчка. — Ето, праметна се назад.

— Лукашка ще оживее ли? — запита Оленин.

— Бог знае! Дофтур няма. Отидоха да доведат.

— Откъде ще доведат, от Грозни ли? — запита Оленин.

— Не, бащице, вашите, руските дофтури бих избесил до един, ако бях цар. Знаят само да режат. Така осакатиха нашия казак Баклашев, отрязаха му крака, на човек не прилича. Глупаци. За какво е годен сега Баклашев? Не, бащице, в планината има истински дофтури. Моя приятел Гирчика го раниха в един поход ей тук, в гърдите, вашите дофтури се отказаха да го лекуват, а дойде от планината Саиб, излекува го. Те, бащице, само с билки лекуват.

— Е, стига си говорил глупости — каза Оленин. — По-добре да изпратя лекар от щаба.

— Глупости! — повтори ядосан думите му старецът. — Глупчо глупав! Глупости! Ще изпратя лекар! Че ако вашите лекари лекуваха, казаците и чеченците щяха при вас да идат да се лекуват, а пък то вашите офицери и полковници викат дофтури от планината. У вас всичко е фалч, само фалч!

Оленин не му отговори. Той твърде много беше съгласен, че всичко е фалч в света, в който бе живял и в който се връщаше.

— А как е Лукашка? Ходи ли да го видиш? — запита той.

— Лежи като мъртъв. Не яде, не пие, душата му само водка приема. Нека пие водка — не вреди. Жал ми е за момчето. Добро момче беше, джигит като мене. Тъй и аз веднъж умирах: бабите вече бяха започнали да вият, да нареждат. Огън гореше в главата ми. Свряха ме в къта под иконите. Лежа, а над мене върху печката стоят едни такива малки барабанчици, стоят и бият за проверка. Аз им извиквам, а те заблъскат още по-силно. (Старецът се засмя.) Жените доведоха при мене и поп, искаха да ме погребват; нареждат пред попа: той живя, казват, като грешник, гуляеше с жени, хора е убивал, блажил е, на балалайка свиреше. Покай се, казват. И аз почнах да се кая. Грешен съм, казвам. Каквото каже попът, аз все пригласям: грешен. Запита ме за балалайката. И в това съм грешен, казвам. Къде е, казва, тази проклета балалайка, в тебе ли е? Покажи ми я, че после вземи, че я счупи на парчета.

Казвам му: няма я, не е тука балалайката. А бях я скрил в една мрежа в *избушката*; зная, че няма да я намерят. И те ме оставиха. После ми мина. Че като пипнах балалайката... Чакай, чакай, за какво говорех — продължи той. — Ти слушай мене, бягай по-далече от хората, инак лошо ще те ударят. Жал ми е за тебе, истина ти казвам. Ти си пияница, аз те обичам. А вашите много обичат да препускат по хълмовете. Живееше у нас един, от Русия беше дошъл, все по хълмовете скиташе, някак чудно наричаше хълмовете *могили*. Види ли хълмче, право към него ще насочи коня. Препусна тъй веднъж, качи се на върха — радва се. А пък един чеченец се прицелил и го уби. Ех, добре стрелят чеченците, когато имат подпорка. Между тях има и от мене по-добри стрелци. Не обичам такава глупава смърт. Гледам понякога вашите войници и се чудя! Глупави хора! Вървят милите, все накуп, пък отгоре на всичко и червени яки си нашили. Как няма да ги улучат! Убият някого, той падне, а те се съберат, помъкнат другаря си и

току-виж, падне и друг. Глупави хора! — повтори старецът, като клатеше глава. — Не е ли по-добре да се пръснат един по един? Тогава можеш спокойно да си вървиш. Няма да може да те улучи. Ти така прави.

— Благодаря ти! Сбогом, чичо! Дай боже пак да се видим — каза Оленин, като стана и тръгна към пруста.

Старецът седеше на пода и не ставаше.

— Та нима тъй се сбогуват хората? Дива работа ти казвам, дива! — каза той. — Бре, какъв народ стана! Цяла година другарувахме, а сега: прощавай, казва, и толкова! Че аз те обичам, жал ми е за тебе! Ти си един такъв печален, все сам, все сам. *Саможивец* някакъв! Понякога, като не мога да заспя, мисля и за тебе и ми става мъчно. Дето има една песен:

*Тежко се живее, братко,
с чужди хора, в чужди край!*

Така е и с тебе.

— Е, прощавай — каза пак Оленин.

Старецът стана и му подаде ръка; той я стисна и понечи да тръгва.

— Мутрата, мутрата си дай.

Старецът хвана с двете си дебели ръце главата му, целуна го три пъти с мокрите си мустаци и устни и заплака.

— Обичам те. Прощавай!

Оленин седна в колата.

— Че тъй ли ще си заминеш? Да беше ми подарил нещо за спомен, бащице мой. Една пушка ми подари. Защо ти са две — говореше старецът, като хълцаше и ронеше искрени сълзи.

Оленин извади едната пушка и му я даде.

— Колко неща подарихте на този старец! — мърмореше Ванюша. — Все му е малко. Дърт просяк. Несериозен народ — добави той, като се загръцаше в палтото и сядаше отпред на колата.

— Мълчи бе, швиньо! — извика старецът и се засмя. — Гледай го какъв е скъперник!

Маряна излезе от килера, погледна равнодушно към колата, поклони се и отмина в къщи.

— *Ла филь!*^[1] — каза Ванюша, като намигна и се засмя глупаво.

— Карай! — извика сърдито Оленин.

— Прощавай, бащице! Прощавай! Ще те помня! — викаше Ерошка.

Оленин се обърна. Чичо Ерошка разговаряше с Марянка, изглежда, за свои работи и нито старецът, нито момичето гледаха към него.

^[1] Момичето, госпожицата! ↑

ПОЛИКУШКА^[1]

[0] Повестта е написана през 1861–1863 година.

Работата си над „Поликушка“ Толстой отбелязал за първи път в своя дневник от 6 май 1861 година (през 1878 година писателят съобщил на С. А. Толстая, че е започнал да работи над разказа в Брюксел през март 1861 година).

На 26 октомври 1862 година С. А. Толстая писала на сестра си Т. А. Берс, че Толстой поправял повестта и я подготвял за печат.

Повестта е публикувана през 1863 година във февруарската книжка на списание „Русский вестник“, с подпис: „Граф Лев Толстой“.

↑

I

— Както благоволите да заповядате, господарке! Само за Дутлови ми е жал. Всички си приличат един на друг, добри момчета са; а пък ако не поставим поне един от прислугата, техният неминуемо трябва да отиде — каза управителят, — и без това сега всички тях сочат. Впрочем, ваша воля.

И той премести дясната си ръка върху лявата, сложил и двете на корема си, наведе глава на другата страна, засмука тънките си устни, при което едва не измляска, изви очи и млъкна с очевидното намерение да мълчи дълго време и да слуша без възражение всички глупости, които трябваше да му каже по този случай господарката.

Той беше управител, взет измежду прислугата, бръснат, в дълъг сюртук (особена управителска кройка), който една вечер през есента стоеше на доклад пред своята господарка. Докладът според разбиранията на господарката се състоеше в туй: да изслушва отчети за свършени вече домакински работи и да дава нареждания за нови. Според разбиранията на управителя Егор Михайлович докладът беше обред, при който той трябваше да стои чинно на двата си прибрани един до друг крака, в ъгъла, с лице, обърнато към дивана, да изслушва някакви дърдорения, които нямат нищо общо с работата, и с различни средства да доведе господарката до такова състояние, че тя да заговори бързо и нетърпеливо: „Добре, добре“ в отговор на всички предложения на Егор Михайлович.

Сега ставаше дума за новия набор. От Покровское трябваше да се изберат трима. Двама бяха определени несъмнено от самата съдба, по съвпадение на семейни, нравствени и икономически условия. По отношение на тях не можеше да има колебание и спор нито от страна на общината, нито от страна на господарката, нито от страна на общественото мнение. Третият беше спорен. Управителят искаше да запази третия от Дутлови и да определи Поликушка, от прислугата в двора, женен, който имаше доста лоша репутация, улавян беше много пъти да краде чували, оглавници, сено; а пък господарката, която често

галеше дрипавите деца на Поликушка и посредством евангелските внушения поправяше неговата нравственост, не искаше да го даде. Но едновременно тя не искаше да причини зло и на Дутлови, които не познаваше и никога не беше виждала. Но, кой знае защо, тя никак не можеше да съобрази, а управителят не се решаваше да ѝ обясни направо туй, че ако не отиде Поликушка, ще отиде Дутлов. „Но аз не искам нещастие да сполети Дутлови“ — казваше разчувствувана тя. „Щом не искате, заплатете триста рубли откуп“ — ето какво трябваше да се отговори на нейните думи. Но деликатността не допускаше това.

И тъй, Егор Михайлович стоеше спокойно, дори се облегна незабелязано към горния край на вратата, но запази угодническия израз на лицето си и загледа как мърдаха устните на господарката, как подскачаше дантелата на бонето ѝ заедно със сянката си на стената под картината. Но той съвсем не смяташе за нужно да вниква в смисъла на нейните думи. Господарката говореше продължително, много. Той усети, че зад ушите му плъзват тръпки на прозявка, но умело смени тия тръпки с кашлица, като закри устата си с ръка и престорено се изкашля. Аз неотдавна бях видял как лорд Палмерстон седеше, закривайки лице с шапката си, в същото време, когато един член от опозицията нападаше министерството, после изведнъж стана и в тричасова реч отговори по всички точки на противника; видях това и не се учудих, защото подобно нещо съм виждал хиляди пъти между Егор Михайлович и неговата господарка. Дали от страх, че може да заспи, или защото му се стори, че тя твърде много се увлича, той премести тежестта на тялото си от левия върху десния ирак и започна обичайното си встъпление, както почваше винаги:

— Ваша воля, господарке, само че... само че събранието продължава сега там пред моята канцелария и трябва да се сложи край. В заповедта е казано, до Богородица новобранците трябва да се откарат в града. А от селяните всички сочат Дутлови, пък и няма кои други. А общината не съблюдава вашия интерес; на тях им е все едно, че ще разорим Дутлови. А пък аз знам как те са се блъскали. Откакто аз управлявам, все в бедност живееха. Едва-едва дочака старецът да израсте по-малкият внук, сега пак трябва да ги разорим. А пък аз, позволете да знаете, за вашата собственост се грижа като за своя. Жалко, господарке, но както ви е угодно! Те не са ми, дето се казва, нито сват, нито брат и аз нищо от тях не съм взел...

— Но аз и не мисля, Егор — прекъсна го господарката и веднага си помисли, че той е подкупен от Дутлови.

— ... И при това в цяло Покровское най-хубавата къща е тяхната. Те са богобоязливи, трудолюбиви мъже. Старият е от тридесет години черковен настоятел, нито вино пие, нито с лоши думи ругае, на черква ходи. (Знаеше управителят с какво да я подкупи.) И най-важното, нека ви доложя, той има само двама сина, а останалите са му племенници. Общината посочва, а в същност тя би трябвало да хвърля двойников жребий за втория син. Други и с по трима сина пак са се разделили поради своята неразумност и сега никой не ги закача, а тези за своята добродетел трябва да пострадат.

Сега вече господарката нищо не разбираше — не разбираше какво значи тук този „двойников жребий“ и тази „добродетел“; тя чуваше само звуци и наблюдаваше платнените копчета по сюртука на управителя: горното, изглежда, той закопчава по-рядко, затова то стоеше по-здраво, а средното съвсем беше изтеглено и висеше, тъй че трябваше отдавна да бъде зашито. Но както е известно на всички, при разговор, особено когато е делови, никак не е нужно да разбираш онова, което ти говорят, а трябва само да помниш онова, което ти искаш да кажеш. Господарката така и постъпваше.

— Как не искаш да разбереш, Егор Михайлов — каза тя, — аз съвсем не искам Дутлов да иде войник. Струва ми се, доколкото ме познаваш, можеш да разсъдиш, че правя всичко, което мога, за да помогна на своите селяни, и не искам те да бъдат нещастни. Ти знаеш, че съм готова да пожертвувам всичко, за да се избавя от тази тъжна необходимост и да не давам нито Дутлов, нито Хорюшкин. (Не зная дали мина през ума на управителя, че за да се избави от тази тъжна необходимост, не е нужно да жертвува *всичко*, а са достатъчни само триста рубли; но тази мисъл лесно можеше да му дойде на ум.) Едно само ще ти кажа, че няма да дам Поликей за нищо на света. Когато след случката с часовника той сам призна пред мене и плака, и се закле, че ще се поправи, аз дълго говорих с него и видях, че той се е трогнал и че искрено се е разкажал. („Е-е, подкара си своето!“ — помисли Егор Михайлович и започна да разглежда сладкото, което беше сложено пред нея в чаша вода: дали е от портокали, или е от лимони? „Сигурно нагорчава“ — помисли той.) И ето оттогава вече минаха седем месеца, а той не се е напивал нито веднъж и се държи

прекрасно. Жена му ми е казвала, че е станал друг човек. И как искаш сега да го наказвам, когато той се е поправил? Пък не е ли безчовечно да дам човек, който има пет деца и той е самичък? Не, по-добре не ми говори за това, Егор...

И господарката започна да пие от чашата.

Егор Михайлович проследи как водата мина през гърлото ѝ и след това възрази кратко и сухо:

— Значи, ще заповядаме да определим Дутлов?

Господарката плесна с ръце.

— Как не можеш да ме разбереш? Нима аз искам нещастие да сполети Дутлов, нима имам нещо против него? Бог ми е свидетел, че съм готова да направя всичко за тях. (Тя погледна картината в ъгъла, но си спомни, че това не е бог: „Е, все едно, няма значение“ — помисли тя. И пак е чудно, че не ѝ мина през ума за тристата рубли.) Но какво да правя? Нима зная как и що? Аз не мога да зная това. Аз на тебе се осланям, ти знаеш какво искам. Постъпвай тъй, че всички да са доволни, по закона. Какво да се прави? Не е само до тях. В живота на всекиго се случват тежки минути. Само Поликей не бива да пратим. Разбери, че това би било ужасно от моя страна.

Тя би говорила още много, тъй силно беше въодушевлението ѝ, но в това време в стаята влезе една от прислужничките.

— Какво има, Дуняша?

— Дойде един мужик, каза да питам Егор Михайлич ще заповяда ли на събранието да чака? — каза Дуняшка и погледна сърдито Егор Михайлович. („Какъв е този управител — помисли си тя, — разтревожи господарката; сега пак няма да ме остави да заспя до два часа!“)

— Върви тогава, Егор — каза господарката, — прави, което е по-добро.

— Слушам. (Той вече вищо не каза за Дутлов.) А за парите от градинаря кого ще наредите да пратя?

— Нима Петрушка не се е върнал от града?

— Съвсем не.

— А Николай не може ли да замине?

— Татко лежи болен, кръст го боли — каза Дуняша.

— Няма ли да наредите самият аз да замина утре? — запита управителят.

— Не, ти си нужен тук, Егор. (Господарката се замисли.) Колко са парите?

— Четиристотин шестдесет и две рубли.

— Поликей прати — каза господарката, като погледна решително Егор Михайлов в лицето.

Без да показва зъбите си, Егор Михайлов разтегли устни, като че се усмихваше, и не промени израза на лицето си.

— Слушам.

— Изпрати го при мене.

— Слушам — и Егор Михайлович тръгна към канцеларията.

II

Поликей, като човек незначителен и опетнен, при това и от друго село, не се ползуваше от покровителството нито на ключарката, нито на бюфетчика, нито на управителя или домашната прислужничка и неговият *кът* беше най-лошият, макар че той, жена му и децата бяха всичко седем души. *Кътовете* още при покойния господар бяха построени тъй: в една каменна къщурка, широка десет аршина, се издигаше по средата руска печка, наоколо имаше *колидор* (както казваха прислужниците), а при всеки ъгъл бяха заградени с дъски *кътове*. Мястото, значи, беше малко, особено в кътчето на Поликей, което се намираше накрая, до вратата. Брачното легло с юрган и басмени възглавници, люлката с бебето, трикраката масичка, на която се готвеше, миеше, върху която стояха всички домашни потреби и на която Поликей работеше (той беше конски доктор), качетата, дрехите, кокошките, телето и самите седем души обитатели изпълнява целия *кът* и не биха могли да се помръднат, ако общата печка не им предлагаше едната си четвъртина, на която лежаха и вещи, и хора, и още — ако не можеше да се излезе на площадката пред входа. А пък то, кажи-речи, и не можеше: през октомври е студено, а топла дреха имаше всичко на всичко един кожух и за седмината; но затова пък децата можеха да се погреят, като потичат, големите, като работят, а и едните, и другите — като се качат на печката, където топлината стигаше до четиридесет градуса. То май че е страшно да се живее при такива условия, ала на тях им нямаше нищо: можеше да се живее. Акулина миеше, кърпеше децата и мъжа си, предеше, тъчеше и белеше своите платна, вареше и печеше в общата печка, ругаеше и сплетничеше със съседите. Храната, която им даваха господарите всеки месец, стигаше не само за децата, но оставаше да сипят и на кравата. Дървата бяха свободни, също и кърмата за добитъка. И сенце от конюшната им падаше понякога. Имаха и една ивица земя за градина. Кравичката се отели; и кокошки си имаха. Поликей работеше в конюшната, грижеше се за два жребеца и пускаше кръв на конете и

добитъка; очистваше копитата, пробощдаше отоците и даваше мехлеми собствено изобретение; поради туй падаха му от време на време парички и материали. Оставаше също тъй и от господарския овес. В селото имаше един мужик, който редовно всеки месец срещу две мерки овес му даваше двадесет фунта овче месо. Можеше да се живее, ако не беше душевната мъка. А голяма беше мъката на цялото семейство. На младини Поликей бе работил в конезавод в едно друго село. Конярят, при когото бе попаднал, беше първият крадец в цялата околност: изпратиха го на заточение. При този коняр взе Поликей първите уроци и поради младостта си тъй свикна с тия *празни работи*, че после искаше да се откаже от тях, а не можеше. Млад човек беше той, слаб; баща, майка нямаше и нямаше кой да го учи. Поликей обичаше да си попийва, а не обичаше да гледа неща, които не са прибрани. Хамут ли, седло ли, катинар ли, ос ли или нещо по-скъпо — всичко си намираще място у Поликей Илич. Навсякъде имаше хора, които приемаха тия нещица и му даваха за тях вино или пари, по споразумение. Тия печалби бяха много лесни, както казва народът: за тях не трябва нито учене, нито труд, не трябва нищо и опитаеш ли ги веднъж, друга работа вече не ти се иска. Само едно лошо има в тия печалби: макар всичко да се постига евтино и лесно и животът ти да е приятен, може току изведнъж този занаят да не хареса на злите хора и ти да заплатиш на един път всичко и животът ти да стане неприятен.

Така се случи и с Поликей. Ожени се Поликей и даде му бог щастие: жена му, дъщеря на говедаря, излезе жена здрава, умна, работлива; народи му деца едно от друго по-хубави. Поликей все не оставаше своя занаят и всичко вървеше добре. Изведнъж го сполетя несполука и го пипнаха. И го пипнаха за дреболии: беше задигнал ремъчните поводи от един мужик. Намериха ги, набиха го, заведоха го при господарката и започнаха да го следят. Пипнаха го и втори, и трети път. Хората почнаха да го корят, управителят го заплаши, че ще го прати войник, господарката го смъмри, жена му започна да плаче, да се съсипва; всичко тръгна съвсем с главата надолу. Той беше добър човек, не беше лош, само че беше слаб, обичаше да попийва и такъв силен навик бе придобил към това, че никак не можеше да се откаже. Понякога жена му започваше да го ругае, дори да го бие, когато се прибираще пиян, а той плаче. „Нещастен човек съм аз — казва, — какво да правя? Очите ми да се пръснат, ако направя това втори път.“ А

току-виж, след един месец пак излезе от къщи, напие се, по два-три дни не се връща. „Откъде пък намира пари да гуляе“ — разсъждаваха хората. Последната му история беше с часовника в канцеларията. Имаше в канцеларията един стар стенен часовник, който отдавна не работеше. Случило се да влезе сам в отворената канцелария: полакомил се за часовника, взел го и го продал в града. Но сякаш нарочно се случило тъй, че бакалинът, на когото той продал часовника, бил сват на една от прислужничките и дошъл за празника в село и казал за часовника. Започнаха да издирват, като че някому беше нужно това. Особено не обичаше Поликей управителят. И го откриха. Доложиха на господарката. Господарката извика Поликей. Той веднага падна в краката ѝ и прочувствено, трогателно си призна всичко, както го бе научила жена му. Той изпълни всичко много добре. Започна господарката да го вразумява, говори-говори, нарежда-нарежда и за бога, и за добродетелта, и за бъдещия живот, и за жена му и децата му и го накара да се разплаче. Господарката му каза:

— Прощавам ти, само ми обещавай, че вече никога няма да правиш това.

— Докато съм жив, няма! Да умра, да пукна! — говореше Поликей и трогателно плачеше.

Дойде си Поликей у дома и там като теленце цял ден рева и лежа на печката. Оттогава нито веднъж никой не забеляза нещо лошо у Поликей. Само животът му стана тъжен; хората гледаха на него като на крадец и като дойде време за набора, всички започнаха да сочат него.

Поликей беше конски доктор, както вече се каза. Как тъй изведнъж бе станал конски доктор, това на никого не беше известно, и най-малко на самия него. В конезавода, при коняря, който бе изпратен на заточение, той не бе изпълнявал никаква друга длъжност, освен да чисти тора из оборите, понякога да чисти конете и да докарва вода. Там той не можеше да се научи. После стана тъкач; после работи в една градина, чистеше пътеките; после за наказание прави тухли; после, като ходеше по събиране на оброка^[1], той се бе главил като слуга при един търговец. Впрочем и там нямаше практика. Но при последното му пребиваване в къщи някак малко по малко започна да се разпространява репутацията на неговото необикновено, дори малко свръхестествено изкуство на конски доктор. Един-два пъти пуска кръв, после повали един кон и почопли нещо в хълбока му, после поиска да

заведат един кон при менгемето и започна да реже копитото му до кръв, макар че конят се дърпаше и цвилеше, и каза, че това значи „да се пуска подкопитна кръв“. После обясни на един мужик, че е необходимо да се пусне кръв от две жили „за повече лекота“ и започна да удря с едно дървено чукче по тъпия хирургически нож; после под корема на коня на едного от слугите опъна една лента от забрадката на жена му. Най-после започна да посипва с витриол всякакви ранички, да сипва от едно шише и да дава понякога за вътрешно, каквото му скимне. И колкото повече мъчеше и убиваше конете, толкова повече му вярваха и толкова повече водеха при него конете.

Чувствувам, че на нашего брата, на господата, никак не ни прилича да се присмиваме на Поликей. Похватите, с които той си служи, за да внушава доверие, са същите, които са действували на нашите бащи, на нас и които ще действуват на нашите деца. Мужикът, притиснал с корема си главата на своята единствена кобила, която съставя не само неговото богатство, но почти част от семейството му, и който гледа с вяра и ужас важно намръщеното лице на Поликей и тънките му запретнати ръце, с които той нарочно притиска именно онова място, което боли, и смело реже живото тяло с потайната мисъл: „Да става, каквото ще“ и дава вид, че знае къде е кръвта, къде е тъканта, къде е сухата, къде мократа жила, а в зъбите си държи целебното парцалче или стъкло с витриол — този мужик не може да си представи, че Поликей е вдигнал ръка да реже, без да разбира. Самият той не би могъл да направи това. А тъй като бързо е разрязано, той няма да се укори, че е позволил да режат напразно. Не зная вие, но аз съм изпитвал съвсем същото с доктора, който е мъчил по моя молба хора, близки на сърцето ми. Хирургическият нож и тайнственото белезникаво шишенце със сублимат и думите: *шуга, маясъл, да се пусне кръв, гной* и така нататък нима не са същите ония *нерви, ревматизми, организми* и така нататък? *Wage du zu irren und träumen!*^[2] Това се отнася не толкова до поетите, колкото до докторите и конските доктори.

[1] *Оброк* — данък в натура или пари, който крепостните селяни плащали на помещика. — Б. пр. ↑

[2] *Дерзай да се заблуждаваш и да мечтаеш!* ↑

III

През същата оная вечер, когато събранието, което трябваше да избере новобранците, шумеше пред канцеларията в студения мрак на октомврийската нощ, Поликей седеше на края на кревата до масата и разтриваше на нея с бутилка някакво конско лекарство, което и самият той не познаваше. Тук имаше сублимат, сяра, глауберова сол и една билка, която Поликей събираше, защото веднъж му беше хрумнало, че тази билка е много полезна срещу задуха у конете и смяташе, че не е излишно да я дава и срещу други болести. Децата вече лежаха: две на печката, две на кревата, едно в люлката, до която седеше Акулина и предеше. Угарката, останала от крадените господарски свещи, беше сложена в дървен свещник на прозореца и за да не се откъсва мъжът ѝ от своето важно занимание, Акулина ставаше да оправя пламъчето с пръсти. Имаше неверници, които смятаха Поликей за несериозен конски доктор и несериозен човек. Други, и то мнозинството, го смятаха лош човек, но голям майстор в своята работа. Акулина пък, макар често да ругаеше и дори да биеше мъжа си, го смяташе за безспорно пръв конски доктор и пръв човек в света. Поликей изсипа в шепичката си някакъв специалитет. Везни той не употребяваше и се произнасяше с ирония за немците, които употребявали везни. „Това — казваше той — не е аптека!“ Поликей претегли своя специалитет в ръка и го разтърси, но му се стори малко и той насипа десет пъти повече. „Ще сложа всичкото, по-бързо ще го продигне“ — каза той на себе си. Акулина се обърна бързо, като чу гласа на господаря, очаквайки нареждания; но като видя, че не се отнася до нея, вдигна рамене. „Гледай го какъв е майстор! Откъде разбира тия работи!“ — помисли тя и отново се залови да преде. Хартийката, из която бе изсипан специалитетът, падна под масата. Акулина не пропусна това.

— Анютке — извика тя, — виж, баща ти събори нещо, вдигни го.

Анютка измъкна тънките си боси крачета изпод тънката дреха, с която се бе завила, спусна се като котенце под масата и взе хартийката.

— Татко, на́ — каза тя и се мушна отново в леглото с измръзналите си крачета.

— Засто се бутас — изписка сънливо със съскащ глас по-малката ѝ сестра.

— Ще ви науча аз! — сгълча ги Акулина и двете глави се скриха под тънката дреха.

— Три рубли ако даде — продума Поликей, като затваряше бутилката, — ще излекувам коня. И пак е евтино — добави той. — Нека си поблъска главата, да опита! Акулина, иди поискай малко тютюн от Никита. Утре ще му го върна.

И Поликей извади от панталоните си едно липово, някога боядисано чибуче, с червен восък наместо мундщук, и започна да приготвя лулата.

Акулина остави вретеното и излезе, без да се закачи о нещо, което беше доста трудно. Поликей отвори долапчето, сложи бутилката и обърна в устата празното шишенце, но ракия нямаше. Намръщи се, но когато жена му донесе тютюн и той натъпка лулата, запуши и седна на кревата, лицето му светна с доволството и гордостта на човек, завършил дневната си работа. Може би мислеше за туй, как утре ще хване езика на коня и ще излее в устата му този чуден разтвор или разсъждаваше върху туй, че когато човек е в нужда, никой не му отказва и ето на, Никита все пак му е изпратил тютюн. Той се чувствуваше добре. Изведнъж вратата, която висеше само на една кука, се отвори и в къта влезе *горничната* прислужничка, не втората, а третата, малката, която държаха само за да я пращат тук и там. *Горе*, както на всички е известно, означава господарския дом, макар да се намираше долу. Аксютка — така наричаха момичето — винаги летеше като куршум и при това ръцете ѝ не се свиваха, а се люлееха като махала, в зависимост от бързината на движението ѝ, не встрани, а пред тялото ѝ; бузите ѝ винаги бяха по-червени от розовата ѝ рокля; езикът ѝ се движеше винаги също тъй бързо, както и краката ѝ. Тя се втурна в стаята и като се хвана, кой знае защо, за печката, започна да се клатушка и сякаш желаейки да изговаря непременно не повече от по две и по три думи наведнъж, неочаквано, като се задъхваше, произнесе, обръщайки се към Акулина:

— Господарката поръча Поликей Илич да дойде веднага горе... поръча. (Тя спря и тежко си пое дъх.) Егор Михайлич беше при

господарката, говориха за новобранците, поменаваха името на Поликей Илич... Авдотя Миколавна поръча да дойде веднага. Авдотя Миколавна поръча (нова въздишка) веднага да дойде.

За половин минута Аксютка огледа Поликей, Акулина, децата, които бяха подали глави под завивката, взе една черупка от орех, оставена на печката, хвърли я към Анютка и като каза още веднъж „веднага да дойде“, излетя като вихър от стаята и махалата се залюляха с обикновената си бързина напреко на посоката на тичането ѝ.

Акулина стана отново и даде ботушите на мъжа си. Ботушите бяха мръсни, скъсани, войнишки. Свали от печката кафтана му и му го подаде, без да го гледа.

— Илич, рубашката си няма ли да смениш?

— Не — каза Поликей.

Акулина не погледна нито веднъж лицето му, докато тъй мълчаливо се обуваше и обличаше, и добре стори, че не го погледна. Лицето на Поликей беше бледо, долната му челюст трепереше и очите му имаха онзи плачлив, покорен и дълбоко-нещастен израз, който е присъщ само на добрите, слабите и виновните хора. Той се среса и искаше да излезе, жена му го спря и оправи ширита на рубашката, който висеше върху горната му дреха, и му сложи шапката.

— Какво, Поликей Илич, господарката ли ви вика? — чу се зад преградката гласът на жената на дърводелеца.

Жената на дърводелеца бе имала тази сутрин с Акулина жестока разправия за едно гърне пепелива вода, която бяха разлели Поликеевите деца, и в първия миг ѝ стана приятно, като чу, че викат Поликей при господарката: сигурно няма да е за добро. При това тя беше хитра, политична и заядлива дама. Никой не можеше да ухапе с думи човека по-добре от нея; така поне мислеше за себе си самата тя.

— Сигурно искат да ви пратят в града за покупки — продължи тя. — Аз тъй предполагам: искат верен човек и затова ще изпратят вас. Вие в такъв случай ще ми купите четвърт чай, Поликей Илич.

Акулина задържа сълзите си, устните ѝ се свиха в злобна гримаса. Идеше ѝ да впие пръстите си в редките коси на тази негодница, жената на дърводелеца. Но като погледна децата си и помисли, че ще останат сирачета, а тя войнишка жена-вдовица, забрави хапливата дърводелска жена, закри лицето си с ръце, седна на леглото и главата ѝ клюмна върху възглавницата.

— Мамицко, ще ме смацкаш — избъбри със съскащ глас момиченцето, като дърпаше завивката изпод лакътя на майка си.

— Да пукнете всички! За мъка само съм ви наредила! — извика Акулина и започна силно да риде за утеха на дърводелската жена, която още не бе забравила сутрешната разправия за гърнето с пепеливата вода.

IV

Мина половин час. Детето заплака, Акулина стана и го накърми. Тя вече не плачеше, а като подпря на лакът все още красивото си слабо лице, втренчи очи в догарящата свещ и мислеше защо ли се беше омъжила, защо са нужни толкова войници, мислеше и как да се отплати на жената на дърводелеца.

Чуха се стъпките на мъжа ѝ; тя обърса следите от сълзите си и стана, за да му направи път. Поликей влезе наперено, хвърли шапката си на кревата, пое дълбоко дъх и започна да се разпасва.

— Е, какво? Защо те вика?

— Хм, то се знае! Поликушка е последният човек, а пък когато трябва да се върши работа, за кого ще се сетят? За Поликушка.

— Каква работа?

Поликей не бързаше да отговори; той запуши с лулата и плю.

— При търговеца за пари поръча да ида.

— Пари ли да донесеш? — запита Акулина.

Поликей се усмихна и поклати глава.

— А как хитро знае да говори! Ти, казва, беше под наблюдение, защото ти бяха изгубили доверие, но аз ти вярвам повече, отколкото на когото и да е друг. (Поликей говореше високо, за да го чуят съседите.) Ти, казва, ми обеща да се поправиш; ето ти сега, значи, първото доказателство, че ти вярвам: иди, казва, до търговеца, вземи едни пари и ми ги донеси. Господарке, казвам аз, ние, казвам, всички сме ваши слуги и трябва да служим както на бога, тъй и на вас, затова аз чувствавам, че мога всичко да извърша за вашето здраве и от никаква длъжност не мога да се откажа; каквото наредите, това и ще изпълня, затова съм ваш раб. (Той пак се усмихна с оная особена усмивка на слаб, добър и виновен човек.) И тъй, казва, ти ще свършиш тази работа сигурно, нали? Ти, казва, разбираш ли, че съдбата ти зависи от това? Как мога да не разбирам, че мога всичко да направя? Щом хората са наговорили срещу мене, всеки може да бъде оклеветен, а пък аз никога нищо, чини ми се, не съм могъл и да помисля срещу вашето здраве.

Тъй, значи, ѝ наговорих, че моята господарка съвсем омекна. Ти, казва, ще ми бъдеш първият човек тука. (Той помълча и пак същата усмивка се яви на лицето му.) Зная аз много добре как трябва да говоря с тях. Когато ходех да събираме оброка, току изскочи напреде ти някой, дете много знае. А пък аз му кажа две-три думи и тъй го придумам, че той омекне като коприна.

— И много ли са парите? — запита Акулина.

— Хиляда и петстотин рубли — отговори небрежно Поликей.

Тя поклати глава.

— Кога ще тръгваш?

— Поръча утре да ида. Вземи, казва, който искаш кон, отбий се в канцеларията и върви с бога!

— Слава тебе, господи! — каза Акулина, като стана и се прекръсти. — Нека ти помага бог, Илич — добави тя шепнешком, за да не чуят зад преградата, и го хвана за ръкава на ризата му. — Илич, чуй ме, в името на Христа-бога те моля, като тръгнеш, целуни кръста и се закълни, че нито капка няма да сложиш в устата си.

— Да, ще седна да пия, когато нося такива пари у себе си! — изсумтя той. — А пък там някой свиреше на пиано тъй майсторски, просто чудо! — добави той, като помълча и се усмихна. — Трябва да беше госпожицата. Аз стоях пред нея, пред господарката, до шкафа, а госпожицата свиреше зад вратата. Подкара полека-полека, че после като засили — чудо ти казвам! Просто ми се дощя и аз да посвирия. И бих го направил. Като нищо бих го направил. За такива работи ме бива. Утре ми дай чиста риза.

И те легнаха да спят щастливи.

V

А в това време събранието пред канцеларията шумеше. Работата не беше за шега. Дошли бяха почти всички мъжици и в това време, когато Егор Михайлович отиде при господарката, те сложиха шапките си, започнаха да се чуват все повече и все по-високи гласове в общата глъчка. Глухият шум на дебелите гласове, прекъсван от време на време от задъхан, пресипнал, креслив говор, трепереше във въздуха и долиташе като звук от шумящо море до прозорците на господарката, която, чувайки го, изпитваше нервно безпокойство, прилично на чувството, което извиква силната буря. Беше ѝ и страшно, и неприятно. Все ѝ се струваше, че тия гласове ще станат по-силни и по-чести и че нещо ще се случи. „Като че не може всичко да стане тихо, мирно, без препирни, без викове — мислеше тя, — по християнския братолюбив и смирен закон.“

Много гласове говореха наведнъж, но по-силно от всички викаше Фьодор Резун, дърводелецът. Той беше втори син и нападаше Дутлови. Старият Дутлов се защитаваеше; той излезе из тълпата, зад която стоеше отначало, и задъхан, разперил широко ръце и подръпвайки брадичката си, гъгнеше тъй често, че едва ли можеше и самият той да разбере онова, което говореше. Децата и племенниците му, юнак до юнака, стояха и се притискаха към него, а старият Дутлов напомняше майката в играта *на ястреб*. Ястребът беше Резун, и не само Резун, а всички двойници и всички единични, почти цялото събрание, което нападаше Дутлов. Работата се състоеше в туй, че братът на Дутлов преди тридесетина години бил взет войник и поради това той не искаше да бъде наред с тройниците, а искаше да се зачете службата на брата му и той да бъде приравнен с двойниците в общия жребий, и от тях вече да вземат третия новобранец. Тройници имаше още четирима освен Дутлов; но единият беше кмет и госпожата го беше освободила; от другото семейство бе взет новобранец в миналия набор; от останалите две семейства бяха вече определили двамата новобранци и от тях единият дори не беше дошъл на събранието, само жена му

стоеше тъжна зад всички със смътната надежда, че колелото може някак да се обърне за нейно добро; а другият от двамата определени, червенокосият Роман, облечен в окъсана горна дреха, макар да не беше беден, стоеше подпрян при входа на канцеларията и навел глава, все мълчеше и само от време на време се вглеждаше внимателно в оня, който говореше по-високо, и пак отпускаше глава. От цялата му фигура лъхаше скръб. Старият Семьон Дутлов беше такъв човек, че всеки, който малко го познаваше, би му дал на съхранение стотици и хиляди рубли. Той беше човек солиден, богобоязлив, състоятелен; при това беше и черковен настоятел. Толкова по-чудно беше раздражението, което го беше овладяло.

Резун-дърводелецът беше, обратно, човек висок, черен, буен, пияница, смел и особено ловък в препирните и споровете по събранията, на пазара, с работници, търговци, мужици или господари. Сега той беше спокоен, хаплив и от цялата височина на своя ръст, с цялата сила на звучния си глас и ораторския си талант притискаше задъхващия се и съвсем объркан, излязъл из релсите на своята солидност черковен настоятел. В препирната участваха още: кръглоликият и младолик, с четвъртита глава и къдрава брадичка, набитият Гараска Копилов, един от бърбриците на следващото след Резун по-младо поколение, който винаги се отличаваше с острия си език и който вече бе спечелил влияние в събранието. След туй Фьодор Мелничний, жълт, слаб, висок, малко прегърбен мужик, също млад, с рядка брада и с малки очички, винаги жлъчен, мрачен, който във всяко нещо виждаше само лошото и често пъти озадачаваше събранието със своите неочаквани и резки въпроси и забележки. Тези двама бърбровци бяха на страната на Резун. Освен това намираха се от време на време и двама дърдорковци: единият с най-добродушна мутра и широка руса брада, Храпков, който непрекъснато повтаряше: „Любезни мой приятелю“ и другият, малък, с птича муцунка, Жидков, който също тъй винаги вмъкваше по едно: „Излиза, братлета мои“, като се обръщаше към всички и говореше уж разбрано, но винаги ни в клин, ни в ръкав. Те двамата бяха ту за единия, ту за другия, но никой не ги слушаше. Имаше и други такива, но тия двама непрекъснато сновяха сред множеството, викаха повече от всички, заплашвайки господарката, макар почти никой да не им обръщаше внимание, и замаяни от шума и крясъка, се отдаваха напълно на удоволствието да си чешат езиците.

Имаше още мнозина миряни с най-различни характери: имаше мрачни, прилични, равнодушни, подплашени; имаше и жени, застанали зад мъжиците, с тояжки в ръце; но за всички тях, ако е рекъл бог, ще разкажа друг път. Тълпата общо взето се състоеше от мъжици, които стояха на събранието като в черква и разговаряха отзад шепнешком за домашните си работи, за туй, кога да събират клони в гората или пък очакваха мълчаливо кога ще свърши тази врява. А имаше и богати, към благосъстоянието на които това събрание не можеше нищо нито да прибави, нито да отнеме. Такъв беше Ермил, с широкото лъскаво лице, когото мъжиците наричаха шкембелан, защото беше богат. Такъв беше и Старостин, по лицето на когото бе изписан самодоволният израз на властния: „Вие, значи, си говорете, каквото искате, а мене никой не може да ме докосне. Четириима сина имам, но нито един няма да вземат.“ От време на време волнодумците като Копил и Резун закачаха и тях, и те им отговаряха, но спокойно и твърдо, със съзнание за своята неприкосновеност. Ако Дутлов приличаше на майка в играта на ястреб, неговите момчета не напомняха напълно пиленца: не се плашеха, не пискаха, а стояха спокойно зад него. Най-старият, Игнат, беше вече на тридесет години; вторият, Василий, също беше женен, но негоден за войник; третият, Илюшка, негов племенник, току-що оженен, бял, румен, в контешки кожух (той беше колар) стоеше и гледаше народа, като се почесваше от време на време по тила под шапката, сякаш онова, което се говореше, не се отнасяше до него, а пък тъкмо него искаха да грабнат ястребите.

— Щом е тъй, и моят дядо е служил войник — казваше Резун, — тогава и аз ще се откажа от жребия. Такъв закон, брат, няма. В миналия набор взеха Михейчев, а чичо му още не се е върнал.

— На тебе нито баща ти, нито чичо ти са служили на царя — говореше в същото време Дутлов, — пък и ти не си служил нито на господарите, нито на общината, само си скитосвал, та и децата ти се отчуждиха от тебе. Все казваш, че с тебе не може да се живее, а сочиш другите, пък аз десет години съм бил полицейски, и кмет съм бил, два пъти пожар ме е разсипвал, никой с нищо не ми е помагал; а затуй, че в къщи живеем мирно и честно, искате да ме разорите. Върнете брат ми. Той, изглежда, там си и умря. Съдете право, по божия закон, като православни хора, а не тъй — каквото наплещи пияният, това да слушате.

А в същото това време Герасим казваше на Дутлов:

— Ти брата си сочиш, но него не го прати общината, а го дадоха господарите заради безпътството му; така че не се оправдавай с него.

Още не завършил Герасим, започна мрачно жълтият и дълъг Фьодор Мелничний, като се изстъпи напред:

— Господарите изпращат, когото си искат, а после оставят на общината да си блъска главата. Общината реши да замине твоят син, а ако не искаш, питай господарката, тя може, ако иска, да заповяда да се острижа аз, макар от дете да съм израснал сам-саменичък. Това е твоят закон — каза той злъчно. И пак, като махна с ръка, застана на предишното си място.

Червенокосият Роман, синът на когото бе определен за войник, вдигна глава и промълви: — Ха така, ха така! — и дори от яд седна на стъпалото.

Но това съвсем не бяха всички гласове, които говореха наведнъж. Освен ония, които, застанали назад, говореха за своите си работи, и бърборците не забравяха своята длъжност.

— Да, да, православни хора — говореше малкият Жидков, повтаряйки думите на Дутлов, — трябва да съдим по християнски. По християнски, значи, братя мои, трябва да съдим.

— По съвест трябва да съдим, любезни мой приятелю — говореше добродушният Храпков, повтаряйки думите на Копилов и дърпайки Дутлов за кожата му, — затова беше господарската воля, а не решението на общината.

— Вярно! Точно тъй е! — казваха други.

— Кой пияница плеци? — възразяваше Резун. — Ти ли си ми дал да пия или синът ти, когото прибират от пътищата, ще ме обвинява, че пиянствувам? Не, братя, трябва да се вземе решение. Ако искате да освободите Дутлов, тогава не и двойниците, ами единичните избирайте, но той после ще ни се надсмива.

— Дутлов, Дутлов, да иде! Няма какво да говорим повече!

— Разбира се! Най-напред ще трябва да хвърлят жребий ония, които са по трима от семейство — заговориха мнозина.

— Пък и каквото нареди още господарката. Егор Михалич казваше, че тя искала да се определи един и за прислужник — чу се нечий глас.

Тази бележка прекрати малко препирнята, но тя скоро пламна отново и отново започнаха личните разправии.

Игнат, за когото Резун каза, че го прибират по пътищата, започна да доказва на Резун, че той е откраднал един трион от пътуващи дърводелци и че като се напил веднъж, едва ли не убил жена си от бой.

Резун отговори, че бие жена си и когато е трезвен, и когато е пиян, и че все ѝ е малко, с което разсмя всички. Що се отнася до триона, той изведнъж се разсърди, пристъпи по-близо до Игнат и започна да го пита:

— Кой е откраднал?

— Ти открадна — смело отговори здравенякът Игнат, като пристъпи още по-близо към него.

— Кой открадна? Не открадна ли ти? — викаше Резун.

— Не, ти открадна! — викаше Игнат.

След триона работата стигна до някакъв откраднат кон, до чували с овес, до някаква ивица зеленчукова градина при селищата, до някакъв човешки труп. И такива страшни работи си наговориха двамата mužiци, че само една стотна част от онова, в което се обвиняваха, да беше вярно, и двамата според закона трябваше веднага да бъдат изпратени поне на заточение в Сибир.

И в това време старият Дутлов си избра друг род защита. Той не харесваше провикванията на сина си; той го възпираше и казваше: „Остави, грехота е! На тебе говорят“ — а сам се зае да доказва, че тройници са не само тия, които имат по трима сина наедно, но и ония, които са се разделили. И той посочи Старостин.

Старостин се усмихна леко, поизкашля се и като поглади брадата си с жеста на богат мужик, отговори, че затова именно има господарска воля. Неговият син трябва да е заслужил, щом е заповядано да не го закачат.

Относно разделените семейства Герасим също разби доводите на Дутлов, като забеляза, че не е трябвало да им позволяват да се делят, както е било при стария господар, че като си изтъкат платното, ритват кросното, че сега няма да вземат да пращат за войници ония, които са по един в къщи.

— Да не би да сме се делили от добро? Искате сега съвсем ли да ни разорите? — чуха се гласове на такива, които са се отделили от бащите си, и бърливците се присъединиха към тия гласове.

— А пък ти се откупй, щом не ти харесва. Бълха ще те ухапе! — каза Резун на Дутлов.

Дутлов загърна отчаяно кафтана си и се отдръпна зад другите женици. — Ти, както изглежда, си броил парите ми — каза злобно той. — Но да чуем какво още ще каже Егор Михалич от името на господарката.

VI

Действително Егор Михайлович в това време излезе от господарския дом. Калпаците един след друг се вдигаха над главите и с приближаването на управителя една след друга се откриваха плешивите в средата и отпред, побелели, прошарени, червенокоси, черни и руси глави и малко по малко гласовете стихваха, докато най-после съвсем утихнаха. Егор Михайлович застана при входното стълбище и даде да се разбере, че иска да говори. В своя дълъг сюртук, с неудобно пъхнатите в предните джобове ръце, с фабричната, малко накривена напред фуражка, застана твърдо и разкрасено на възвишението, издигнато над тези изправени и обърнати към него повечето стари и красиви брадати глави, Егор Михайлович имаше съвсем друг вид — не както беше пред господарката. Той беше величествен.

— Чуйте, момчета, решението на господарката: от прислужниците тя не иска да даде, а когото изберете вие измежду вас, той и ще отиде. Сега трябва да дадем трима души. В същност два и половина, но половин ще дадем предварително. Все едно е: ако не днес, друг път ще трябва да го дадем.

— Знаем, така си е! — обадиха се някои.

— По моето мнение — продължи Егор Михайлович — трябва да заминат Хорюшкин и Васка Митюхин, тъй сам бог е наредил.

— Вярно, точно така е — обадиха се някои.

— Третият трябва да бъде или Дутлов, или някой от тия, дето са по двама от семейство. Как ще кажете вие?

— Дутлов — обадиха се гласове. — Дутлови са трима.

И отново малко по малко започнаха да викат, и отново работата стигна до триона, до ивицата градина и до някакви откраднати от господарския дом чували. Егор Михайлович вече двадесет години управляваше имението и беше умен и опитен човек. Той постоя, послуша около четвърт час и изведнъж заповяда всички да млъкнат, а Дутлови да хвърлят жребий — кой от тримата да иде. Нарязаха

жребииите, Храпков взе да вади из шапката, като я разклащаше, и извади за Илюшка. Всички млъкнаха.

— Аз ли? На мене ли се пада? Дай да видя — каза Иля с разтреперан глас.

Всички млъчаха. Егор Михайлович нареди да донесат утре пари за новобранците, по седем копейки на домакинство, и като обяви, че всичко е свършено, разпусна събранието. Тълпата се раздвижи; като завиваха зад ъгъла на канцеларията, мъжиците слагаха калпаците си, чуваше се шумът от разговорите и стъпките им. Управителят стоеше на стълбището и ги гледаше, като се отдалечаваха. Когато младите Дутлови закривиха зад ъгъла, той извика стария, който се спря, и влезе с него в канцеларията.

— Жал ми е за тебе, старче — каза Егор Михайлович, като сядаше в креслото пред масата, — твой ред е. — Няма ли да откупиш племенника си?

Старецът, без да отговори, изгледа многозначително Егор Михайлович.

— Не можеше инак — отговори Егор Михайлович на неговия поглед.

— На драго сърце бихме го откупили, Егор Михалич, но няма с какво. Два коня одрахме през това лято. Жених и един от племенниците. Вижда се, съдбата ни е такава затуй, че живеем честно. Лесно му е на него да говори. (Той си спомни за Резун.)

Егор Михайлович потри лицето си с ръка и се прозя. Изглежда, дотегнало му беше вече и беше време да пие чай.

— Ех, старче, не влизай в грях — каза той, — а потърси в зимника, белки намериш четиристотин от старичките рубли. Аз ще ти купя такъв доброволец — чудо! Тия дни се обади един човек.

— В губернията ли? — запита Дутлов, като под губерния разбираше града.

— Кажи, ще го откупиш ли?

— На драго сърце, кълна се, но...

Егор Михайлович го прекъсна строго:

— Слушай, старче, какво ще ти кажа: гледай Илюшка да не направи нещо със себе си; щом пратя, днеска ли — утре ли, веднага да тръгва. Ти ще го отведеш, ти и отговаряш, а ако, не дай боже, с него се случи нещо, ще взема по-големия ти син. Чуваши ли?

— А не може ли да отиде някой от ония, дето са по двама. Егор Михайлович, обидно е — каза той, след като помълча, — брат ми умря войник, а сега и сина му вземат: защо все върху моята глава се трупат? — заговори той, готов да заплаче и да се хвърли в краката на управителя.

— Е, върви, върви — каза Егор Михайлович, — нищо не мога да направя, редът е такъв. Внимавай за Илюшка; ти отговаряш.

Дутлов тръгна към дома си, като почукваше замислен с една обелена липова пръчка по неравните места из пътя.

VII

На другия ден рано сутринта пред входа на пристройката за прислужниците бе спряла пътническата талижка (с която пътуваше и управителят), запрегната с едрия дорест кон, наричан неизвестно защо Барабан. Анютка, по-голямата дъщеря на Поликей, въпреки дъжда, суграшицата и студения вятър стоеше боса до главата на коня и отдалеч, с видим страх, държеше с едната си ръка поводите, а с другата придържаше на главата си жълтозелената антерийка, която в семейството изпълняваше длъжността на одеяло, кожух, боне, ковчор, палто на Поликей и още много други длъжности. В *къта* всички се бяха раздвижили. Беше още тъмно; едва-едва се промъкваше утринната светлина на дъжделивия ден през прозореца, тук-там залепен с хартия. Акулина, оставила за малко и гозбата в печката, и децата, от които малките още не ставаха и зъзнеха, тъй като завивката им беше взета за дреха и вместо нея им беше даден шалът на майка им — Акулина приготвяше мъжа си за път. Ризата беше чиста. Ботушите, които, както се казва, бяха зинали като гладни, й създаваха големи грижи. Първо, тя събу от краката си единствените дебели вълнени чорапи и ги даде на мъжа си; второ, от потника, който преди три дни Илич бе задигнал от конюшната, тя се изхитри да направи подложки, за да запуши дупките по ботушите и да запази от влага краката на мъжа си. Самият Илич, дигнал крака на кревата, се беше заел да превърти пояса си тъй, че да не прилича на мръсна връв. А съскащото сърдито момиче, наметнало кожуха, който дори и сега, както беше метнат презглава, пак се заплиташе в краката му, бе изпратено при Никита да му иска калпака. Суматохата се увеличаваше от прислужниците, които идеха да молят Илич да им купи от града — кому игли, кому чай, кому дървено масълце, кому тютюнец и захарчица на жената на дърводелеца, която бе успяла вече да сложи самовара и за да предразположи Илич, беше му донесла в чаша питие, което тя наричаше чай. Макар че Никита отказа да даде калпака и се наложи да приведе в ред своя, тоест да прибере скъсаните и увиснали по него

парцалчета и да зашие с ветеринарската игла зиналата дупка, макар ботушите с подложките от потника отначало да не ставаха на краката му, макар Анютка да бе помръзнала и едва не пусна Барабан, а Машка с кожуха отиде да я замести, а после Машка трябваше да свали кожуха и самата Акулина отиде да държи Барабан — свърши се с туй, че Илич все пак навлече почти цялото облекло на семейството си, като остави само антерията и чехлите и като се стъкми, седна в талигата, загърна се, оправи сеното, още веднъж се загърна, нагласи поводите, още по-здраво се загърна, както правят съвсем солидните хора, и потегли.

Момченцето му Мишка, което бе изтичало при вратата, поиска да го повозят. Съскащата Машка също се замоли да я повозят, щяло „да ѝ е голещо и бес козух“ и Поликей спря Барабан, усмихна се със своята плаха усмивка, а Акулина сложи децата до него, приведе се и му пошепна да помни клетвата си и да не пие нищо из пътя. Поликей повози децата до ковачницата, свали ги, пак се загърна, пак оправи калпака си и тръгна самичък със ситен, солиден тръс, като при всеки тласък бузите му потрепваха и краката му се удряха в предницата на талигата. А Машка и Мишка с такава бързина и с такъв писък полетяха боси по хлъзгавия хълм към дома, че кучето, което бе излязло от село след прислужниците, ги зърна и изведнъж сви опашка и припна с лай подире им, поради което писъкът на Поликеевите наследници стана десет пъти по-силен.

Времето беше отвратително, вятърът режеше лицето и нещо като сняг, като дъжд, като суграшица от време на време почваше да шибва Илич по лицето и по голите ръце, които той криеше заедно със студените поводи в ръкава на връхната си дреха, шибаше и по кожения хамут, и по старата глава на Барабан, който свиваше уши и премигваше.

После изведнъж преставаше, за миг небето се разчистваше; ясно се виждаха синкавите снежни облаци и слънцето като че започваше да наднича, но нерешително и невесело като усмивката на самия Поликей. Въпреки това Поликей бе унесен в приятни мисли. Той, когото искаха да изпратят на заточение, когото заплашваха, че ще го вземат войник, когото само ленивецът не ругаеше и не биеше, когото всякога тикаха там, където е най-лошо — той отива сега да получи една сума пари, и то голяма сума, и подаръкът има доверие в него, и той пътува с талижката на управителя, с Барабан, с който сама

господарката пътува, пътува като някакъв ханджия, с кожени хамути и поводи. И Поликей се поизправяше на капрата, оправяше подалия се памук на калпака и пак се загръщаше. Впрочем ако Илич мислеше, че съвсем прилича на богат ханджия, той се заблуждаваше. То наистина всеки знае, че и търговци с по десет хиляди рубли капитал пътуват в талижки, конете на които са впрегнати в кожени хамути; тъй е то, но и не е тъй. Пътува човек с брада, в син или черен кафтан, с охранен кон, седнал сам на капрата — щом погледнеш охранен ли е конят, самият той охранен ли е, как е седнал, как е впрегнат конят, какви са шините на колата, как се е запасал самият той, веднага разбираш с хиляди ли или със стотици търгува мужикът. Всеки опитен човек само като погледне отблизо Поликей, като види ръцете му, лицето му, пуснатата неотдавна брада, пояса му, сеното, хвърлено как да е в колата, мършавия Барабан, изтърканите шини, веднага би познал, че този пътник е обикновен ратай, а не търговец, не собственик на стада, не ханджия, че не търгува нито с хиляда, нито със сто, нито и с десет рубли. Но Илич не мислеше тъй, той се заблуждаваше, и то приятно се заблуждаваше. Хиляда и петстотин рубли ще пренесе той в пазвата си. Ако поиска, ще обърне Барабан наместо към дома, към Одеса и ще тръгне, където бог го заведе. Само че той няма да направи това, а честно ще занесе парите на господарката и ще казва после, че и други такива пари е носил. Като стигнаха кръчмата, Барабан започна да опъва левия повод, да спира и да се дърпа встрани, но Поликей, макар че в него имаше пари, които му бяха дали за покупки, плесна Барабан с камшика и отмина. Същото направи и при другата кръчма и по обяд слезе от талигата, отвори вратите на търговския дом, където спираха всички хора на господарката, вкара талижката, разпрегна, върза коня до сеното, похапна с работниците на търговеца, като не пропусна да каже за каква важна работа е дошъл, и отиде с писмото в калпака при градинаря. Градинарят, който познаваше Поликей, като прочете писмото, с нескривано съмнение го поразпита наистина ли на него е възложено да занесе парите. Илич искаше да се оскърби, но не съумя, а само се усмихна със своята усмивка. Градинарят прочете още веднъж писмото и даде парите. Като получи парите, Поликей ги сложи в пазвата и тръгна към квартирата. Нито бирариите, нито кръчмите, нищо не го съблазняваше. Той усещаше приятна възбуда в цялото си същество и неведнъж спира пред дюкяните със съблазняващи стоки:

ботуши, дрехи, калпаци, басми и храна. И като постоеше малко, отминаваше с приятното чувство: мога всичко да купя, но ето, няма да го направя. Отиде на пазара, за да купи, каквото му беше поръчано, взе всичко и влезе в пазарлък за един кожух, за който му поискаха двадесет и пет рубли. Продавачът, който знае защо, като гледаше Поликей, не вярваше, че Поликей може да купи кожух, но Поликей му посочи пазвата си, като каза, че ако иска, може да купи целия му дюкян и настоя да премери кожуха, облече го, помачка и подръпна кожата, помириса я и дори малко му се повдигна от миризмата ѝ и най-после го съблече с въздишка. „Неподходяща цена. Да беше отстъпил на петнадесет рубли“ — каза той. Продавачът праметна сърдито кожуха през масата, а Поликей излезе и весело разположен, тръгна към квартирата. Като вечеря, напои Барабан и му даде овес, той се качи на печката, извади плика, разглежда го дълго и помоли грамотния ханджия да прочете адреса и думите: „С вложени хиляда шестстотин и седемнадесет рубли в банкноти“. Пликът беше от проста хартия, печатът беше от тъмночервен восък с изображение на котва: един голям в средата, четири в краищата, отстрани имаше капки от восък. Илич разгледа всичко това и го запомни и дори попипа остриите краища на банкнотите. Той изпитваше някакво детско удоволствие, като знаеше, че държи в ръцете си такива пари. Пъхна плика в дупката на калпака си, калпака сложи под главата си и легна; но и през нощта той на няколко пъти се събужда и опипва плика. И всеки път, като намираше плика на мястото му, изпитваше приятно чувство, което идеше от съзнанието, че той, Поликей, посраменият и оскърбеният, носи такива пари и ще ги предаде сигурно — тъй сигурно, както не би ги предал и самият управител.

VIII

Около полунощ и работниците на търговеца, и Поликей бяха събудени от тропот по вратата и викове на женици. Това бяха новобранците, които докараха от Покровское. Бяха десетина души: Хорюшкин, Митюшкин и Иля (племенникът на Дутлов), двама откупени, кметът, старият Дутлов и талигарите. Вътре гореше нощна лампичка, готвачката спеше на пейката под иконите. Тя скочи и взе да пали свещ. Поликей също се събуди и като се наведе от печката, започна да разглежда жениците, които влизаха. Всички влизаха, кръстеха се и сядоха на пейката. Всички бяха съвсем спокойни, тъй че не можеше да се разбере кой кого е довел, за да го прати в казармата. Те поздравяваха, бърбеха, искаха да похапнат. Наистина някои бяха мълчаливи и тъжни; затова пък другите бяха необикновено весели, личеше, че са пийнали. Между тях беше и Иля, който досега никога не беше пил.

— Кажете, момчета, да вечеряме ли, или да лягаме да спим? — попита кметът.

— Да вечеряме — отговори Иля, като разгърна кожуха и седна на пейката. — Прати за ракия.

— Стига с тая ракия — отговори нехайно кметът и отново се обърна към другите. — Хапнете си хлябец, момчета. Защо да будим хората?

— Ракия дай! — повтори Иля, без да гледа когото и да било и с такъв глас, от който личеше, че няма лесно да се откаже от искането си.

Мужичките послушаха съвета на кмета, донесоха от талигите хлябец, похапнаха, поискаха квас и налягаха кой на пода, кой на печката.

Иля от време на време все повтаряше: „Дай ракия, казвам ти, ракия дай!“ Изведнъж той видя Поликей: — Илич, о, Илич! И ти ли си тук, приятелю любезни? А аз отивам войник, вече се сбогувах и с

майка си, и със стопанката си... Ех, как виеше! Зорлем войник ме вземаха. Поръчай ракия.

— Нямам пари — отговори Поликей. — Ще помогне бог, ще се освободиш по болест — прибави Поликей, за да го утеши.

— Не, брат, като бреза съм чист, от никаква болест не съм страдал. Какво ти освобождение? Царят има нужда от войници.

Поликей започна да му разказва как някакъв мужик дал пет рубли на един дохтур и така се освободил.

Иля се премести до печката и се разприказва:

— Не, Илич, вече е свършено, сега и самият аз не искам да остана. Чичо ми ме даде насила. Нима не бихме могли да се откупим? Не, за сина му е жал и за парите му е жал. Мене дават... Сега вече и самият аз не искам. (Той говореше тихо, доверчиво, под влиянието на една тиха мъка.) Само едно — жал ми е за мама; съсипа се горкичката! Пък и стопанката ми: ей така, за нищо и никакво погубиха жената; сега ще пропадне; войнишка жена, с една дума. По-добре да не ни женят. Защо ме ожениха? Утре ще пристигнат.

— А защо вас ви доведоха толкова рано? — запита Поликей. — Нищо не се чуваше и току изведнъж...

— Знаеш ли, страхуват се да не направя нещо със себе си — отговори Илюшка, усмихвайки се. — Не бой се, нищо няма да направя. Аз и в казармата няма да пропадна, само за мама ми е жал. Защо ме ожениха? — каза той тихо и тъжно.

Вратата се отвори, хлопна силно и влезе старият Дутлов, като изтърсваше калпака си, обут в цървули, които, както винаги, бяха огромни, сякаш на краката му имаше лодки.

— Афанасий — каза той, като се прекръсти и се обърна към слугата, — нямаш ли едно фенерче да насипя овес?

Дутлов не погледна към Иля и спокойно започна да пали една угарка. Ръкавиците и камшикът му бяха затъкнати в пояса, а връхната му дреха бе грижливо запасана, сякаш бе пристигнал с някакъв обоз: така привично естествено, спокойно и загрижено за домакинските работи беше неговото трудово лице.

Иля, като видя чичо си, млъкна, отпусна отново мрачно очи някъде към пейката и заговори, обръщайки се към кмета:

— Ермила, дай ракия. Искам да пия.

Гласът му беше зъл и мрачен.

— Какво ти пиене по това време? — отговори кметът, както сърбаше от чашката. — Виждаш, хората похапнаха и легнаха; а ти какво буйствуаш?

Думата „буйствуаш“ очевидно го наведе на мисълта да буйствува.

— Кмете, дай ракия, иначе ще ти направя някоя беля.

— Да беше го вразумил — обърна се кметът към Дутлов, който вече бе запалил фенера, но очевидно бе спрял да послуша какво ще стане по-нататък и гледаше накриво и със съчувствие племенника, като че ли се чудеше на детинщините му.

Иля наведе глава и пак каза:

— Дай ракия, иначе ще направя пакост.

— Остави, Иля! — каза кротко кметът. — Наистина остави, така ще бъде по-добре.

Но още преди да издума тия думи, Иля скочи, удари с юмрук стъклото и завика, колкото силите му държаха:

— Щом не искате да слушате — ето ви! — и се втурна към другия прозорец, да счупи и него.

Илич за миг се преметна два пъти и се скри в ъгъла над печката, тъй че подплаши всички хлебарки. Кметът захвърли лъжичката и се спусна към Иля. Дутлов остави бавно фенера, разпаса се, цъкайки с език, поклати глава и се приближи към Иля, а той вече се разправяше с кмета и прислужника, които не го пускаха при прозореца. Бяха го хванали за ръцете и както личеше, здраво го държаха; но щом Иля видя чичо си с каиша в ръце, силите му се удесеториха, той се откопчи, и опулил очи, пристъпи със стиснати юмруци към Дутлов.

— Ще те убия, не се приближавай, варварино! Ти ме погуби, ти заедно със своите синове-разбойници ме погуби. Защо ме оженихте? Не се приближавай, ще те убия!

Илюшка беше страшен. Лицето му беше алено, очите му не знаеха къде да се дянат; цялото му здраво младо тяло трепереше като в треска. Той, както изглеждаше, искаше и можеше да убие и тримата женици, които го бяха нападнали.

— Братска кръв пиеш, кръвопице!

Нещо блесна на вечно спокойното лице на Дутлов. Той направи крачка напред.

— Щом не искаш с добро — каза той и изведнъж, откъде се взе тази сила, с бързо движение хвана племенника си, повали се заедно с него на земята, и с помощта на кмета започна да му извива ръцете. Пет-шест минути те се бориха; най-после Дутлов с помощта на мъжиците стана, като отскубна ръцете на Иля от своя кожух, в който Иля се беше вкопчил — стана сам, после вдигна Иля с вързани назад ръце и го сложи в ъгъла на пейката.

— Казах ти, по-лошо ще стане — каза той, като все още се задъхваше от борбата и оправяше колана на рубашката си, — защо да грешим? Всички ще умрем. Дай му дрехата да я сложи под главата си — добави той, обръщайки се към прислужника, — инак главата му ще отече — а сам взе фенера, препаса се с една връв и пак излезе при конете.

Иля, с разрошени коси, с бледо лице и запретната риза, оглеждаше стаята, сякаш се мъчеше да си спомни къде е. Прислужникът събра парчетата от стъклото и натика в прозореца полушубката си, за да не духа. Кметът седна отново при своята чашка.

— Ех, Илюха, Илюха! Истина ти казвам, жал ми е за тебе. Какво да се прави! Ето Хорюшкин, и той е женен; явно е, не може да го размине.

— От злодейския си чичо погивам — повтори Иля със суха злоба. — Жал му е за неговия... Майка ми казваше, че управителят говорел да се откупя. Не иска; нямал бил пари. Нима ние с брат ми малко сме принесли в тая къща?... Злодей е той!

Дутлов влезе, помоли се пред иконите, съблече се и приседна до кмета. Прислужничката му поднесе още квас и една лъжичка. Иля млъкна, затвори очи и полегна върху дрехата си. Кметът посочи мълчаливо към него и поклати глава. Дутлов махна с ръка.

— Нима не ми е жал! Син на родния ми брат. Не стига, че ми е жал, а още и злодей ме изкарали пред него. Пуснала е сигурно в главата му една муха неговата стопанка, хитра женица, язык, че е млада, уж ние сме били имали пари да го откупим от войниклъка. И той се нахвърля върху ми. А ми е жал за момчето!...

— Ох, добро е момчето! — каза кметът.

— Не мога повече да се разправам с него. Утре ще пратя Игнат, и стопанката му искаше да дойде.

— Изпрати я, добре ще направиш — каза кметът, после стана и се качи на печката. — Какво са парите? Парите са прах.

— Да имаше пари, кой би ги жалил? — продума един от работниците на търговеца, като дигна глава.

— Ех, пари, пари! Много грехове идат от тях — обади се Дутлов. — От нищо друго в света не ни сполитат толкова грехове, както от парите, това и в свещеното писание е казано.

— Всичко е казано — повтори прислужникът. — Така ми разправяше веднъж един човек: имало някакъв търговец, много пари бил натрупал и нищо не искал да остави; така обичал парите си, че ги отнесъл в гроба. Като взел да умира, наредил непременно да сложат в ковчега възглавничката му. А те не се досетили. После синовете му започнали да дирят пари — но нищо не можали да намерят. Досетил се тогава един от синовете, че парите трябва да са били във възглавничката. Поискали разрешение от царя, позволил им той да разкопаят гроба. И какво мислиш? Разкопали те гроба, във възглавничката нямало нищо, а ковчегът — пълен с пепелянки. Заровили го отново. Ето какво правят парите.

— Така е. Греховни са много парите — каза Дутлов, стана и започна да се моли на бога.

Като се помоли, погледна племенника си. Той спеше. Дутлов се приближи до него, разпусна колана му и легна. Другият мужик отиде да спи при конете.

IX

Щом всичко утихна, Поликей, като че беше виновен, слезе тихичко и започна да се приготвя за път. Кой знае защо, беше му някак тежко да нощува тук с новобранците. Петлите вече се обаждаха по-често, Барабан бе изял всичкия овес и се дърпаше към коритото с водата. Илич го впрегна и изведе покрай мужишките талиги. Калпакът с плика беше в изправност и колелата на талигата затрополяха по замръзналия Покровски път. На Поликей му олекна едва когато излезе вън от града. Иначе, кой знае защо, все му се струваше, че а-а и ще чуе зад себе си потеря, ще го спрат и вместо на Иля, ще извият неговите ръце назад и утре ще го поведат в щаба. Дали от студ, дали от страх, по гърба му пробягваха студени тръпки и той все подръпваше и подръпваше поводите на Барабан. Първия човек, когото срещна, беше един поп с висока зимна шапка, придружаван от един куц работник. На Поликей му стана още по-тежко. Но като излезе от града, този страх малко му премина. Барабан тръгна ходом, пътят напред започна да се вижда по-ясно; Илич свали калпака и попипа парите. „Да ги туря в пазвата? — мислеше той. — Ще трябва и да се разпасвам. Нека отмина тази стръмнина, после ще сляза от талигата, ще се оправя. Калпакът е здраво защит отгоре, а отдолу под хастара няма да падне. И няма да свалям калпака, докато стигна у дома.“ Като стигна подножието на хълма, Барабан по собствено желание препусна и на един дъх изкачи високото, а Поликей, на когото също както на Барабан се искаше да си отиде по-скоро у дома, не му пречеше. Всичко беше наред; поне така му се струваше и той се унесе в мечти — мислеше за благодарността на госпожата, за петте рубли, които ще му даде, и за радостта на домашните си. Той свали калпака, опипа още веднъж писмото, нахлузи още по-здраво калпака на главата си и се усмихна. Хастарът на калпака беше изгнил и именно поради туй, че в навечерието Акулина старателно го беше зашила на скъсаното място, сега той се разнищи от другия край и именно онова движение, с което Поликей, като свали калпака, мислеше в тъмнината да натика писмото с парите по-дълбоко

под памука, това именно движение разпра калпака и изтика единия край на плика изпод хастара.

Започна да се разсъмва и Поликей, който не беше спал цяла нощ, задряма. Като нахлупи калпака и с това още повече изтика писмото, Поликей, както дремеше, започна да удря главата си о ритлата на колата. Събуди се вече близо до дома си. Първото му движение беше да се хване за калпака: той стоеше здраво на главата му; Поликей и не го свали, уверен, че пликът е там. Той дръпна Барабан, оправя сеното, взе отново вид на ханджия и като поглеждаше важно наоколо, задруса се към дома си.

Ето кухнята, ето пристройката, ето жената на дърводелеца носи някакво платно, ето канцеларията, ето господарския дом, в който ей сега Поликей ще покаже, че той е човек и верен, и честен, че „всеки, значи, може да бъде оклеветен“, и господарката ще каже: „Е, благодаря ти, Поликей, ето ти сега три...“, а може и пет, може и десет рубли, и ще нареди да му донесат чай, пък може би и ракийка. На този студ не би било зле. С десетте рубли и ще погуляем на празника, и ботуши ще купим, и на Никитка, както е редно, ще върнем четири рубли и половина, че той започна много да напирва... На около стотина крачки от дома си Поликей се загърна по-здраво, оправя пояса, нашийника, свали калпака, оправя косите си и без да бърза, пъхна ръка под хастара. Ръката му зашава в калпака, по-бързо, още по-бързо, другата също се пъхна там; лицето му ставаше все по-бледо и по-бледо, едната ръка излезе през шапката... Поликей скочи на колене, спря коня и започна да оглежда талигата, сеното, покупките, да опипва пазвата си, панталоните: парите ги нямаше никъде.

— Господи! Какво е туй?!... Ами сега! — зарева той и се хвана за косите.

Но веднага се сети, че може да го видят, обърна Барабан назад, нахлузи калпака и подгони учудения и недоволен Барабан назад по пътя.

„Много мразя да пътувам с Поликей — мислеше навярно Барабан. — Веднъж в живота ме нахрани и напои навреме, и то само за да ме измами така неприятно. Колко се старах да тичам към дама! Уморих се, а сега, щом замириса на наше си сено, той ме подгони назад.“

— Е, карай, дяволска кранто! — викаше през сълзи Поликей, изправен в колата, като дърпаше поводите и юздата в устата на Барабан и шибаше с камшика.

Х

През целия този ден никой в Покровское не видя Поликей. Господарката пита няколко пъти след обяд и Аксютка долиташе при Акулина; но Акулина казваше, че не е дохождал, че навярно търговецът го е задържал или се е случило нещо с коня. „Дали не е започнал да куца? — казваше тя. — Тъй миналия път Максим бе карал цяло денонощие, целия път минал пешком!“ И Аксютка нагласяваше своите махала пак за към дома, а Акулина измисляше причинни за забавянето на мъжа си и се мъчеше да се успокои — но не успяваше! Тежко ѝ беше на сърцето и никаква работа във връзка с утрешния празник не ѝ спореше. Тя се измъчваше още повече от това, че жената на дърводелеца я уверяваше как сама видяла: „Един човек, съвсем като Илич, се приближи с колата до шосето и после се върна назад.“ Децата също очакваха с безпокойство и нетърпение татенцето, но по други причини. Анютка и Машка бяха останали без кожух и без палто, които им даваха възможност, макар и едно след друго, да излизат на улицата, и затова сега бяха принудени да обикалят само по роклички тичешком около къщи, с което не малко пречеха на жителите от пристройката, които влизаха и излизаха. Веднъж Машка налетя в краката на жената на дърводелеца, която носеше вода, и макар че почна да реве предварително, като се блъсна в коленете ѝ, все пак ѝ дръпнаха перчема и тя заплака още по-силно. А когато пък не се сблъскваше с никого, влиташе направо през вратата и по каченцето се покатерваше на печката. Само господарката и Акулина истински се безпокояха лично за самия Поликей; защото децата се безпокояха само за онова, което той беше облякъл. А Егор Михайлович, като докладваше на господарката и тя го попита: „Не си ли е дошъл Поликей и къде може да бъде?“ — се усмихна и отговори: „Не мога да зная“ и очевидно беше доволен, че неговите предположения се оправдаваха. „Трябва към обяд да пристигне“ — каза той многозначително. През целия този ден в Покровское никой нищо не знаеше за Поликей; едва после се узна, че са го видели мъжици от едно съседно село да тича без калпак по пътя и

да разпитва всички: „Не сте ли намерили едно писмо?“ Друг човек го видял да спи край пътя до вързания за талигата кон. „Дори си помислих — казваше този човек, — че е пиан и че конят му два дни не е нито поен, нито хранен: тъй бяха хлътнали хълбоците му.“ Акулина не спа цяла нощ, все се заслушваше, но и през нощта Поликей не си дойде. Ако тя беше самичка и ако имаше готвач и слугинче, щеше да бъде още по-нещастна; но щом пропяха трети петли и жената на дърводелеца се надигна, Акулина трябваше да стане и да се заеме с печката. Беше празник: преди да съмне, трябваше да извади хлябовете, да направи квас, да изпече питки, кравата да издои, да изглади роклите и ризите, да измие децата, да донесе вода и да не позволи на съседката да заеме цялата печка. Без да престане да се заслушва, Акулина се зае за тия работи. Вече съмна, забиха камбаните, децата станаха, а Поликей все още го нямаше. В навечерието беше хванал първият студ, сняг беше покрил неравно полето, пътя и покривите; и сега, като че нарочно за празника, денят беше хубав, слънчев и мразовит, тъй че отдалече всичко се чуваше и виждаше. Но Акулина, застанала до печката и навряла глава в отвора ѝ, тъй беше заета с печенето на питките, че не чу, когато Поликей пристигна и само по вика на децата разбра, че мъжът ѝ е дошъл. Анютка, като най-голяма, намаза главата си и сама се облече. Тя беше със съвсем нова розова, басмена, още непрана рокля, подарък от господарката; роклята стоеше грубо на тялото ѝ и бодеше очите на съседите; косите ѝ лъщяха, половин свещ беше изхабила, за да ги намаже; обувките ѝ, макар и да не бяха нови, бяха все пак хубави. Машка все още беше в едно късичко кожухче и не беше чиста, та Анютка не я пуцаше близо до себе си, за да не я измърси. Машка беше на двора, когато баща ѝ пристигна с едно чувалче в ръцете. „Татенцето плистигна“ — записка тя и полетя стремглаво през вратата покрай Анютка и я оцапа. Анютка, която вече не се страхуваше, че ще се изцапа, наби веднага Машка, а Акулина не можеше да се откъсне от работата си. Тя само извика на децата: „Е, стига де! Всички ви ще натупам!“ и погледна към вратата. Илич, с чувалчето в ръце, влезе в пруста и веднага се промъкна в своя кът. На Акулина ѝ се стори, че беше бледен и лицето му едно такова, не може да се разбере плаче ли, усмихва ли се; но тя нямаше време да го разглежда.

— Какво, Илич, благополучно ли излезе? — запита тя от печката.

Илич избъбра нещо, което тя не разбра.

— А? — извика тя. — Беше ли при господарката?

Илич седеше в своя кът на кревата, гледаше диво наоколо си и се усмихваше със своята виновна и дълбоко нещастна усмивка. Дълго време той нищо не отговаряше.

— А, Илич? Защо мълчиш? — чу се гласът на Акулина.

— Аз, Акулина, дадох парите на господарката, тя много ми благодари! — каза той изведнъж и започна още по-неспокойно да се оглежда и усмихва. Два предмета особено привличаха неговите неспокойни, трескаво отворени очи: въжето, вързано към люлката, и детенцето. Той се приближи до люлката и с тънките си пръсти започна бързо да развързва възела на въжето. След това очите му се спряха върху детето; но в този миг Акулина, сложила питките на една дъска, влезе в къта. Илич скри бързо въжето в пазвата си и седна на кревата.

— Какво ти е, Илич? Ти като че нещо не си добре? — каза Акулина.

— Не съм спал — отговори той.

Изведнъж през прозореца се мярна нещо и след един миг като стрела се втурна прислужничката Аксютка.

— Господарката поръча Поликей Илич да дойде при нея още тази минута — каза тя. — Още тази минута поръча Авдотя Миколавна... тая минута.

Поликей погледна Акулина, погледна момичето.

— Ей сега! Какво има още? — каза той така просто, че Акулина се успокои: може би иска да го възнагради. — Кажи, ей сега ще дойда.

Той стана и излезе; Акулина пък взе коритото, сложи го на пейката, наля вода от кофите, които стояха при вратата, и от горещия котел в печката, запретна ръкави и опита водата.

— Ела, Машка, да те измия.

Сърдитото, съскащо момиче започна да реве.

— Ела, чумо, чиста риза ще ти облека. Хайде, по-бързо! Ела, че и сестра ти ще трябва да окъпя.

Поликей в това време не тръгна подир прислужницата при господарката, а отиде съвсем на друго място. В пруста, край стената, имаше права стълба, която извеждаше на тавана. Като излезе в пруста, Поликей се озърна и като не видя никого, наведе се и почти бегом, пъргаво и бързо изтича по тази стълба.

— Какво значи това, че Поликей не иде — каза нетърпеливо господарката, обръщайки се към Дуняшка, която решише косата ѝ, — къде е Поликей? Защо не иде?

Аксютка отново полетя към къщата на прислужниците и отново се втурна в пруста и каза, че господарката вика Илич.

— Но той отдавна отиде — отговори Акулина, която, след като бе измила Машка, току-що беше сложила в коритото своето пеленаче и въпреки неговите крясъци, мокреше редките му косици. Детето викаше, мръщеше се и се мъчеше да хване нещо с безпомощните си ръчички. С едната си голяма ръка Акулина придържаше дебеличкото му меко гръбче, цялото в трапчинки, а с другата го миеше.

— Виж дали не е заспал някъде — каза тя, като се озърна неспокойно.

В това време жената на дърводелеца, несресана, разгърдена, придържайки фустата си, се изкачваше на тавана да си прибере прането, което съхнеше там. Изведнъж откъм тавана се чу някакъв ужасен вик и жената на дърводелеца като обезумяла, със затворени очи, на четири крака, заднешком, като котка се свлече по стълбата.

— Илич! — извика тя.

Акулина изпусна от ръцете си детето.

— Обесил се! — изрева жената на дърводелеца.

Без да забележи, че детето като кълбенце се обърна възник, вдигна краченца и потопа глава във водата, Акулина изтича в пруста.

— На гредата... виси — продума жената на дърводелеца, но като видя Акулина, млъкна.

Акулина се втурна по стълбата и преди да успеят да я задържат, изтича нагоре и със страшен вик падна като мъртва на стълбата и щеше да се убие, ако изтичалите от всички кътове хора не бяха успели да я задържат.

XI

В общата суматоха няколко минути не можеше нищо да се разбере. Стече се много народ, всички викаха, всички говореха, деца и баби плачеха, Акулина лежеше в безсъзнание. Най-после мъжете, дърводелецът и притичалият управител се качиха горе и жената на дърводелеца за двадесети път разказа „как тя, без да е предполагала нещо, тръгнала за наметката си, погледнала ей тъй: виждам, човек стои; загледах се добре: до него един обърнат калпак. Изведнъж виждам: краката му се люлеят. Цяла изстинах. Та лесно ли е — човек се обесил и аз трябваше да го видя! Как се строполих долу, сама не помня. И по някакво чудо ме спаси бог. Истина ви казвам, бог се е смилил над мене. Лесна работа ли е! И стръмно, и толкова високо! Можех като нищо да се пребия.“

Хората, които се качваха горе, разказваха същото. Илич висял на една гредка, само по риза и панталони, на същото онова въже, което свалил от люлката. Калпакът му, обърнат с опакото, лежал до него. Палтото и кожухът били свалени и оставени сгънати наблизко. Краката му стигали до земята, но признаци за живот вече нямало. Акулина дойде на себе си и се спусна отново към стълбата, но не я пуснаха.

— Мамицко, Съомка се задави — писна изведнъж отвътре съскащото момиче.

Акулина се изтръгна отново и изтича вътре. Детето, без да мърда, лежеше по гръб в коритото, и краченцата му не мърдаха. Акулина го грабна, но детето не дишаше и не мърдаше. Акулина го хвърли на кревата, подпря се с ръце и започна да се смее с такъв силен, звънлив и страшен смях, че Машка, която отначало също се засмя, запуши ушите си и избяга с плач в пруста. В *къта* се стичаше народ с писъци и плач. Изнесоха детето, започнаха да го разтриват; но всичко беше напразно. Акулина се тръшкаше върху леглото и се смееше, смееше се тъй, че на всекиго, който слушаше този смях, му ставаше страшно. Едва сега, при вида на тази разнородна тълпа от женени хора, старци, деца, струпани в пруста, можеше да се разбере колко много и

какви хора живеят в пристройката за прислугата. Всички се суетяха, всички говореха, мнозина плачеха и никой нищо не правеше. Жената на дърводелеца все още намираше хора, които не бяха чули нейната история, и отново разказваше как нежните ѝ чувства били поразени от неочакваната гледка и как бог я спасил да не падне от стълбата. Старчето-бюфетчик, облечен в женско кожухче, разказваше как при покойния господар се удавила една жена в езерото. Управителят изпрати хора при полицейския и при свещеника и сложи караул. Прислужничката Акютка гледаше втренчено с опулени очи към дупката на тавана и макар да не виждаше там нищо, не можеше да се откъсне и да отиде при господарката. Агафя Михайловна, бивша прислужница на старата господарка, поиска чай, за да успокои нервите си, и плачеше. Баба Ана със своите сръчни, меки и напоени с дървено масло ръце нареждаше малкия покойник върху масичката. Жените стояха около Акулина и я гледаха мълчаливи. Децата, сгушени в ъглите, поглеждаха към майка си и започваха да реват, после млъкваха, пак я поглеждаха и още по-силно се гушеха. Момчетата и мъжиците се тълпяха при входа и с изплашени лица гледаха през вратата и през прозореца, без нещо да видят и да разберат, и се питаха един друг какво се е случило. Един казваше, че дърводелецът отрязал с брадва крака на жена си. Друг казваше, че перачката родила три деца. Трети казваше, че котката на готвача била побесняла и изпохапала народа. Но истината малко по малко се разпространяваше и най-после стигна до ушите на господарката. И, изглежда, дори не бяха съумели да я подготвят: грубият Егор ѝ доложил всичко направо и тъй разстрои нервите на господарката, че тя после дълго време не можа да се оправи. Тълпата започна вече да се успокоява; жената на дърводелеца сложи самовара и свари чай, при което другите, понеже не бяха поканени, сметнаха, че е неприлично да остават повече. Момчетата започнаха да се боричкат при входа. Всички вече знаеха какво се беше случило и като се кръстеха, започнаха да се разотиват, но ето че изведнъж се чу: „Господарката, господарката!“ и всички отново се стълпиха и притиснаха, за да ѝ сторят път, но всички също така искаха да видят какво ще прави тя. Господарката, бледна, разплакана, прекрачи прага на пруста и влезе в къта на Акулина. Десетки глави се притискаха и гледаха през вратата. Една бременна жена бе притисната тъй, че изпищя, но в същия миг, възползувана от това обстоятелство, си

проправи място напред. И как да не погледнеш господарката в Акулиния кът! Това за прислужниците беше също като бенгалски огън в края на някое представление. И, значи, както е добре да се запали бенгалски огън, също тъй е добре, щом господарката, облечена в коприни и дантели, е влязла при Акулина, в нейния кът. Господарката се приближи до Акулина и я хвана за ръка; но Акулина се дръпна. Старите прислужници поклатиха неодобрително глави.

— Акулина! — каза господарката. — Ти имаш деца, помисли за себе си.

Акулина се закиска и стана.

— Моите деца всички са сребърни, всички са сребърни... Аз книжни не държа — забърбори тя бързо. — Казвах на Илич, не взимай книжни, и ето че те намазаха, намазаха те с катран. Катран със сапун, господарке. Каквато и шуга да има, веднага ще се махне. — И пак се закиска още по-силно.

Господарката се обърна и каза да извикат *фершела* и да донесе той синап. „Дайте студена вода“ — и тя сама потърси вода; но като видя мъртвото дете, до което стоеше баба Ана, господарката се извърна и всички видяха как тя закри очите си с кърпичка и заплака. А баба Ана (жалко, че господарката не видя: тя щеше да оцени това; за нея именно всичко туй беше и направено) покри детето с парче платно, оправи ръчичката му със своята мека, сръчна ръка и тъй разтърси глава, тъй опъна устни и втренчи внимателно очи, тъй въздъхна, че всеки можеше да почувствува прекрасното ѝ сърце. Но господарката не видя това, пък и нищо не можеше да види. Тя зариде, обхвана я нервна истерика и я изведоха под ръка в пруста, под ръка я отведоха и дома. „Само това си беше от нея“ — помислиха мнозина и започнаха да се разотиват. Акулина все се кискаше и говореше глупости. Изведоха я в друга стая, пуснаха ѝ кръв, наложиха я със синап, лед сложиха на главата ѝ; но тя все тъй не разбираше нищо, не плачеше, а се кискаше и говореше, и правеше такива неща, че добрите хора, които се грижеха за нея, не можеха да се въздържат и също се смееха.

XII

Не беше весел празникът за прислужниците в Покровское. Макар че денят беше прекрасен, хората не излизаха да се разхождат; момчетата не се събираха да пеят песни, момчетата от фабриките, дошли от града, не свиреха нито на хармоника, нито на балалайка и не играеха с момчетата. Всички седяха из кътовете и ако говореха, говореха тихо, сякаш наблизко имаше някакъв лош човек, който можеше да ги чуе. През деня все още нямаше нищо. Но вечерта, щом мръкна, завиха кучета и веднага, като за беда, излезе вятър и започна да вие в комините и такъв страх притисна всички жители на пристройката, че ония, които имаха свещи, запалиха ги пред иконите; които бяха сами из *кътовете*, отидоха да молят съседите да пренощуват при тях, дето има повече хора, а които трябваше да излязат до обора, не отидоха и не им беше жал да оставят добитъка без храна тази нощ. И светената вода, която всеки пазеше в шишенце, през тази нощ бе изхарчена до капка. Мнозина дори бяха чули как тази нощ някой непрекъснато ходел с тежки стъпки по тавана, а ковачът видял змей да лети право на тавана. В Поликеевия *кът* нямаше никого: децата и полудялата бяха отведени на други места. Там лежеше само мъничкото покойниче, а имаше и две бабички и една поклонничка, която в усърдието си четеше псалтира не над детенцето, а тъй, по случай цялото това нещастие. Така беше пожелала господарката. Тези бабички и поклонничката сами бяха чули как, щом се прочете катизмата, гредата горе на тавана потреперва и някой започва да стене. Прочетат ли „Да воскреснет бог“, всичко отново утихва. Жената на дърводелеца извика при себе си своята кума и тази нощ, без да дремне, изпи с нея всичкия чай, с който се беше запасила за цяла неделя. Те също бяха чули как на тавана пукали гредите и как сякаш пълни чували падали отгоре. Мужичите, които караулеха, даваха кураж на прислужниците, инак те биха изпомрели тази нощ от страх. Мужичите лежаха в пруста върху сеното и после уверяваха, че също тъй са чули чудеса на тавана, макар че през същата нощ те преспokoйно

разговаряха за новия набор, дъвчеха хляб, чешеха се и главно, тъй изпълниха пруста с особен мужишки дъх, че жената на дърводелеца, минавайки край тях, плю и ги нарече селяндури. Както и да е, обесеният си висеше на тавана и като че сам злият дух бе осенил тази нощ пристройката със своето огромно крило, показвайки своята власт и заставайки до тия хора по-близо от всеки друг път. Така поне всички те чувстваха това. Не зная дали това беше точно тъй. Дори мисля, че никак не беше тъй. Мисля, че ако някой смелчага през тази страшна нощ вземеше свещ или фенер и след като се прекръстеше, пък дори и да не се прекръстеше, се качеше на тавана, отпъждайки бавно пред себе си с пламъка на свещта ужаса на нощта и осветявайки гредите, пясъка, тръбата, покрита с паяжина, и забравената от жената на дърводелеца наметка — се добереше до Илич и ако, без да се поддаде на страха, вдигнеше фенера на височината на лицето, щеше да види познатото мършащо тяло с крака, които опираха на земята (въжето се беше смъкнало), приведено безжизнено встрани, с разкопчана яка на ризата, под която не се виждаше кръст, и отпуснатата на гърдите глава, и добродушното лице с отворени незрящи очи, и кротката, виновна усмивка, и строгото спокойствие, и пълната тишина. Наистина жената на дърводелеца, свита в ъгъла на своя креват, с разрошени коси и изплашени очи, като разказва, че чува как падат чували, е много по-ужасна и по-страшна от Илич, макар че кръстът му е свален и оставен на гредата.

Горе, при господарката, царуваше същият ужас, както и в пристройката. В стаята на господарката миришеше на одеколон и лекарство. Дуняша грееше жълт восък и правеше мехлем. Защо именно мехлем, не зная; но зная, че мехлем се правеше винаги когато господарката беше болна. А сега тя се беше разстроила и почти разболяла. При Дуняша за кураж беше дошла да нощува нейната леля. Те и четирите седяха в слугинската стая с момичето и тихо разговаряха.

— А кой ще иде за масло? — каза Дуняша.

— За нищо на света няма, Авдотя Миколавна, да ида — отговори решително второто момиче.

— Стига; иди заедно с Аксютка.

— Сама ще изтичам, аз от нищо не се боя — каза Аксютка, но в същия миг затрепера от страх.

— Е, иди, умнице, поискай от баба Ана в чашата и донеси, но гледай да не го разлееш — каза ѝ Дуняшка.

Аксютка прихвана с една ръка полата си и макар поради туй вече да не можеше да маха с двете ръце, замаха с едната два пъти по-силно, напреко на посоката, на която се движеше, и полетя. Беше ѝ страшно и тя чувствуваше, че ако видеше или чуеше каквото и да било, дори майка си жива, би загинала от страх. Тя летеше със замижали очи по познатата пътека.

XIII

„Господарката спи ли или не?“ — запита неочаквано близо до Аксютка дебел мужишки глас. Тя отвори очи, които преди това бяха присвити, и видя някаква фигура, която ѝ се стори по-висока от пристройката; тя изпищя и полетя назад, тъй че полата ѝ едва успяваше да я догонва. С един скок тя се намери на стълбата, при втория скок беше вече в слугинската стая и там се хвърли с рев върху леглото. Дуняша, леля ѝ и другото момиче примряха от страх; но преди още да се опомнят, из пруста и при вратата се чува тежки, бавни и нерешителни стъпки. Дуняша изтича към господарката, като изпусна мехлема; втората прислужничка се скри зад дрехите, които бяха окачени на стената; лелята, по-решителна, понечи да задържи вратата, но вратата се отвори и мужикът влезе в стаята. Това беше Дутлов, обут в своите лодки. Без да обръща внимание на уплахата на момичетата той потърси с очи иконата и понеже не можа да види малката иконка, окачена в левия ъгъл, прекръсти се пред шкафчето с чашките, сложи калпака си на прозореца и като пхна ръка дълбоко в кожуха, сякаш искаше да се почеше под мишницата, извади едно писмо с пет тъмnochервени печата, с изобразени върху тях котви. Лелята на Дуняша се хвана за гърдите... Тя едва успя да каже:

— Ама че ме уплаши, Наумич! Не мога и една ду-ду-ма да кажа. Помислих, че е дошъл вече краят ми.

— Бива ли така? — продума второто момиче, като се измъкна изпод дрехите.

— И господарката даже разтревожиха — каза Дуняшка, като излезе от вратата, — защо нахълтваш в стаята на момичетата, без да питаш? Истински мужик!

Дутлов, без да се извини, повтори, че трябва да види господарката.

— Тя е болна — каза Дуняша.

В това време Аксютка прихна в такъв неприлично силен смях, че трябваше отново да скрие главата си във възглавниците на леглото,

откъдето тя цял час, въпреки заплахите на Дуняша и леля й, не можеше да я извади, без да прихне да се смее, сякаш нещо се разкъсваше в розовите й гърди и алените бузи. Толкова смешно й се виждаше туй, че всички се изплашиха — и тя пак скриваше глава и също като че имаше конвулсия, мърдаше краката си и подскачаше с цялото си тяло.

Дутлов се спря, погледна я внимателно, сякаш искаше да разбере какво става с нея, но като не разбра каква е работата, извърна се и продължи да говори.

— Значи, така, работата е много важна — каза той, — вие само й кажете, че един мужик е намерил писмото с парите.

— Кои пари?

Дуняша, преди да доложи, прочете адреса и разпита Дутлов къде и как е намерил тези пари, които Илич трябваше да донесе от града. Като научи всичко подробно и изтласка в пруста Аксютка, която не преставаше да се киска, Дуняша тръгна при господарката, но за почуда на Дутлов господарката все пак не го прие и не може да каже нищо определено на Дуняша.

— Нищо не зная и не искам да знам — каза господарката. — Никакъв мужик и никакви пари не ме интересуват. Никого не мога и не искам да видя. Нека ме остави на мира.

— Но какво да правя? — каза Дутлов, като въртеше в ръце плика. — Парите не са малко. Написано ли е нещо на тях? — запита той Дуняша, която отново му прочете адреса.

На Дутлов сякаш все нещо не му се вярваше. Той се надяваше, че може би парите не са на господарката и че не са му прочели правилно адреса. Но Дуняша потвърди още веднъж. Той въздъхна, сложи плика в пазвата и се приготви да си ходи.

— Изглежда, трябва да ги дам на полицейския — каза той.

— Почакай, ще се опитам още веднъж, ще й кажа — спря го Дуняша, която внимателно проследи как пликът изчезна в пазвата на мужика. — Дай писмото.

Дутлов пак извади писмото, но не го даде веднага в протегнатата ръка на Дуняша.

— Кажете й, че го е намерил на пътя Дутлов Семьон.

— Но дай го тук.

— Мислех си, че е обикновено писмо; но един войник прочете, че в него има пари.

— Но дай го де.

— Затова и не посмях да се отбия в къщи... — продължи Дутлов, без да се разделя със скъпоценния плик — така й доложете.

Дуняша взе плика и пак отиде при господарката.

— Ах, боже мой, Дуняша! — каза господарката с укор в гласа. — Не ми говори за тия пари. Само като си спомня за това детенце...

— Мужикът, господарке, не знае кому ще наредите да даде парите — пак каза Дуняша.

Господарката разпечата плика, изтръпна, като видя парите, и се замисли.

— Страшни пари, какви злини причиняват те! — каза тя.

— Дутлов ги намерил, господарке. Ще наредите ли да си ходи, или ще благоволите да излезете при него? Всичките ли пари са вътре? — запита Дуняша.

— Не ги искам тези пари. Тези пари са ужасни. Какво направиха те! Кажи му да ги вземе за себе си, ако иска — каза неочаквано господарката, като диреше ръката на Дуняша. — Да, да, да — повтори господарката на учудената Дуняша, — нека си ги вземе всичките и да прави, каквото иска.

— Хиляда и петстотин рубли — забеляза Дуняша, усмихвайки се леко, като че говори с дете.

— Нека ги вземе всичките — повтори нетърпеливо господарката. — Какво, не ме ли разбираш? Тези пари носят нещастие, никога не ми говори за тях. Нека си ги вземе мужикът, който ги е намерил. Върви, хайде върви!

Дуняша отиде в слугинската стая.

— Точно ли са? — запита Дутлов.

— Че провери ги сам — каза Дуняша, като му подаваше плика, — поръчаха ми на тебе да ги дам.

Дутлов сложи калпака под мишницата си, наведе се и започна да брои.

— Сметало нямате ли?

Дутлов разбра, че господарката от глупост не знае да смята и е наредила той да направи това.

— У дома си ще ги преброиш! На тебе ги дава! Твои са парите! — каза Дуняша сърдито. — Не искам да ги видя — казва, — дай ги на оногова, който ги е донесъл.

Без да се изправя, Дутлов се загледа втренчено в Дуняша.

Лелята на Дуняша току плесна с ръце.

— Майчице! Ето даде ти бог щастие! Майчице мила!

Втората прислужничка не повярва:

— Какво, Авдотя Миколавна, шегувате ли се?

— Никаква шегу! Поръча да ги дам на мужика... Хайде, вземай парите и върви — каза Дуняша, без да скрива досадата си. — На едного мъка, на другиго — щастие.

— Че шегу ли е, хиляда и петстотин рубли — каза лелята.

— Повече са — потвърди Дуняша. — Е, ще запалиш една свещ за десет копейки пред свети Никола — каза Дуняша насмешливо. — Какво, още ли не можеш да дойдеш на себе си? И поне да бяха се паднали на някой бедняк! А този и без това си има доста.

Дутлов най-после разбра, че това не беше шегу, и взе да събира и слага в плика парите, които беше извадил, за да ги брои; но ръцете му трепереха и той все поглеждаше към момичетата, за да се убеди, че това не е шегу.

— Гледай го, не може да дойде на себе си от радост — каза Дуняша, показвайки, че тя все пак презира и мужика, и парите. — Дай, аз ще ти ги събера.

И тя искаше да ги вземе. Но Дутлов не даде; той сграбчи парите, пхна ги още по-дълбоко в пазвата и хвана шапката си.

— Радваш ли се?

— Не зная какво да кажа! Истина ви казвам...

Той не се доизказа, само махна с ръка, усмихна се, едва-що не заплака и излезе.

Звънна звънчето в стаята на господарката.

— Какво, даде ли му ги?

— Дадох му ги.

— Е, много ли се радва?

— Просто като че полудя.

— Ах, извикай го. Ще го запитам как ги е намерил. Извикай го тук, аз не мога да изляза.

Дуняша изтича и настигна мужика в пруста. Той, без да слага калпака си, бе извадил кесията си и наведен, бе започнал да я развързва, а парите държеше в зъбите си. Той може би си мислеше, че

докато парите не са в кесията му, не са негови. Когато Дуняша го извика, той се изплаши.

— Какво има, Авдотя... Авдотя Миколавна. Парите ли си иска? Да бяхте се застъпили, ей богу, медец ще ви донеса.

— Да, да! Ще донесеш!

Вратата се отвори отново и поведоха мужика при господарката. Нему никак не му беше весело. „Ох, ще си ги вземе назад“ — мислеше той и, кой знае защо, вдигаше високо крака, сякаш ходеше по висока трева, и се мъчеше да не тропа с цървулите, когато минаваше из стаите. Той нищо не разбираше и не виждаше какво има около него. Минаваше покрай огледало, видя някакви цветя, някакъв мужик с цървули вдигаше високо краката си, някакъв изписан господар, от кутийка излязъл, някакво зелено каче и нещо бяло... А ето че това бяло заговори: беше господарката. Той нищо не разбираше, само пулеше очи. Не знаеше къде се намира и сякаш всичко беше в мъгла.

— Ти ли си, Дутлов?

— Аз, господарке. Както си бяха, не съм ги и докосвал — каза той. — Не се радвам, говоря като пред бога! Как измъчих коня...

— Е, твой бил късметът — каза тя с презрително-добра усмивка. — Вземи ги, вземи ги за себе си.

Той само блещеше очи.

— Радвам се, че ти си ги намерил. Дай боже, да ти послужат за добро! А ти радваш ли се?

— Как да не се радвам! Много се радвам, майчице! Все за вас ще моля бога. Толкова много се радвам, че, слава богу, нашата господарка е жива. Само че и аз съм виновен.

— А как ги намери?

— Значи, ние за господарката всякога сме могли да се стараем с чест, а не както...

— Той съвсем се обърка, господарке — каза Дуняша.

— Откарах племенника си за новобранец, връщах се и на пътя ги намерих. Изглежда, Поликей ги е изтървал, без да усети.

— Хайде, върви си, върви си, драги мой. Радвам се.

— Толкова се радвам, майчице!... — каза мужикът.

После той си спомни, че не благодари и не можа да се държи както трябва. Господарката и Дуняша се усмихваха, а той пак закричи

като из висока трева и едва се сдържаше да не побегне. И все му се струваше, че току ще го спрат и ще му вземат парите.

XIV

Като излезе на чист въздух, Дутлов се отби от пътя към липичките, дори се разпаса, за да може по-лесно да извади кесията, и започна да нарежда парите. Устните му мърдаха, като се отпускаха и разтягаха, макар той да не произнасяше нито една дума. След като нареди парите и стегна пояса, той се прекръсти и тръгна, залитайки като пиян по пътеката: толкова беше унесен в мислите, които бяха нахлули в главата му. Изведнъж видя пред себе си фигурата на мужик, който идеше насреща му. Обади му се: това беше Ефим, който с една дебела тояга в ръка караулеше около пристройката.

— О, чичо Семьон — извика радостно Ефимка, като се приближи (Ефимка се страхуваше да стои самичък). — Какво, закарахте ли новобранците, чичо?

— Закарахме ги. А ти какво правиш?

— Ами поставиха ме да пазя обесения Илич.

— А той къде е?

— Ей там, на тавана, казват, висял — отговори Ефимка, като посочи с тоягата в тъмнината към покрива на пристройката.

Дутлов погледна по посока на ръката и макар нищо да не видя, намръщи се, примижа и поклати глава.

— Коларят разправяше, че е дошъл полицейският — каза Ефимка. — Сега ще го свалят от въжето. Страшно е, чичо, нощем. За нищо на света няма да тръгна, ако заповядат да ида на тавана нощем. Ако ще да ме убие Егор Михайлич, няма да отида.

— Ох, какъв грях, какъв грях! — повтори Дутлов само от приличие, без ни най-малко да мисли за това, което говори, и понечи да си върви по своя път. Но гласът на Егор Михайлович го спря.

— Ей, караул, ела тук — извика Егор Михайлович откъм входа.

Ефимка му се обади.

— А кой друг мужик стоеше там с тебе?

— Дутлов.

— И ти, Семьон, ела тук.

Като се приближи, при светлината на фенера, който носеше коларят, Дутлов разгледа Егор Михайлович и нисичкия чиновник с фуражка с кокарда и шинел: това беше полицейският.

— Ето и този старец ще дойде с нас — каза Егор Михайлович, като го видя.

Старецът почувствува, че го побиват тръпки, но нямаше какво да се прави.

— А ти, младежо, Ефимка, тичай на тавана, дето е обесеният, и оправи стълбата, за да може да мине негово благородие.

Ефимка, който за нищо на света не искаше да се приближи до пристройката, изтича нататък, тропайки с цървулите като с дървета.

Полицейският цъкна с огниво и запали лулата. Той живееше на две версти оттук и току-що беше жестоко руган от околийския за пиянство и поради туй сега беше в пристъп на необикновено старание: пристигнал в десет часа вечерта, той искаше незабавно да огледа обесения. Егор Михайлович запита Дутлов защо е тук по това време. Из пътя Дутлов разказа на управителя за намерените пари и за онова, което бе направила господарката. Дутлов каза, че е дошъл да иска позволение от Егор Михайлич. Управителят, за ужас на Дутлов, поиска плика и го разгледа. Полицейският също взе плика в ръце и накъсо и сухо запита за някои подробности.

„Ех, пропаднаха парите“ — помисли си Дутлов и дори вече започна да се извинява. Но полицейският му даде парите.

— Добро щастие сполетя простака! — каза той.

— И точно навреме — каза Егор Михайлович, — той току-що откара племенника си за новобранец; сега ще го откупи.

— А! — каза полицейският и тръгна напред.

— Е, ще откупиш ли Илюшка? — каза Егор Михайлович.

— Как да го откупя? Парите ще стигнат ли? А може би и мина вече срокът.

— Както знаеш — каза управителят и двамата тръгнаха след полицейския.

Те стигнаха до пристройката, в пруста на която вонящите пазачи чакаха с фенера. Дутлов вървеше след тях. Пазачите имаха вид на виновни, което можеше да се дължи може би само на миризмата, лъхаща от тях — инак те нищо лошо не бяха направили. Всички мълчаха.

— Къде е? — попита полицейският.

— Тук — каза шепнешком Егор Михайлович. — Ефимка — прибави той, — ти си млад, върви напред с фенера!

Ефимка, който вече бе оправил дъската горе на пода, изглежда, беше забравил всичкия си страх. Крачейки през две и три стъпала, той с весело лице се закатери напред, като се оглеждаше и осветяваше с фенера пътя на полицейския. След полицейския вървеше Егор Михайлович. Когато те се скриха, Дутлов, сложил вече единия крак на стълбата, въздъхна и се спря. Минаха две-три минути, стъпките им затихнаха на тавана; навярно бяха стигнали до тялото.

— Чичо! Търсят те! — извика Ефимка през дупката.

Дутлов се покатери. При светлината на фенера се виждаше зад гредата само горната част на полицейския и на Егор Михайлович; зад тях стоеше гърбом още някой. Това беше Поликей. Дутлов се прехвърли през гредата и се спря, като се кръстеше.

— Обърнете го, момчета — каза полицейският.

Никой не мръдна.

— Ефимка, ти си млад — каза Егор Михайлович.

Младият човек прескочи гредата и като обърна Илич, застана до него, поглеждайки много весело ту към Илич, ту към началството, също като фокусник, който показва албинос или Юлия Пастрана и гледа ту към публиката, ту към показваната от него дяволия и е готов да изпълни всички желания на зрителите.

— Обърни го пак.

Илич се обърна още, замахна леко с ръце и повлече крак по пясъка.

— Свали го!

— Въжето ли да отрежем, Василий Борисович? — каза Егор Михайлович. — Братлета, дайте брадвата.

На пазачите и на Дутлов трябваше да се заповяда два пъти, за да се доближат. А младежът се държеше с Илич като със заклан овен. Най-после отрязаха въжето, свалиха тялото и го покриха. Полицейският каза, че утре ще дойде лекарят и ще освободи хората.

XV

Като мърдаше устните си, Дутлов се запъти към дома си. Отначало чувствуваше някакъв ужас, но колкото се приближаваше към селото, толкова това чувство отслабваше и в душата му все повече и повече проникваше чувството на радост. В селото се чуваха песни и пияни гласове. Дутлов никога не пиеше и сега тръгна право към къщи. Беше вече късно, когато той влезе у дома си. Бабицката му спеше. Големият му син и внуците спяха на печката, а вторият син в килера. Само жената на Илюшка не спеше и в мръсна делнична риза, гологлава, седеше на пейката и виеше. Тя не излезе да отвори на чичо си, а само започна още по-силно да вие и да нарежда, когато той влезе вътре. Според мнението на старата тя нареждаше доста умело и хубаво, макар че е млада и няма още практика.

Старата стана и поднесе на мъжа си да вечеря. Дутлов изгони жената на Илюшка от масата. „Стига, стига!“ — каза той. Аксиня се дръпна, полегна на пейката и не преставаше да вие. Старата нареди мълчаливо масата и след туй я разтреби. Стариият също не каза нито дума. След като се помоли на бога, той се уригна, уми ръцете си, свали от гвоздеа сметалото и отиде в килера. Там отначало той пошепна нещо на старата, после старата излезе, а той започна да трака със сметалото; най-после хлопна капака на сандъка и слезе в зимника. Дълго време се бави в килера и зимника. Когато излезе, в къщи вече беше тъмно, борината не светеше. Старата, през деня обикновено тиха, вече беше легнала на одъра и хъркаше здравата. Кресливата жена на Илюшка също спеше и дишаше безшумно. Тя спеше на пейката неразсъблечена, както си беше, и нищо не бе подложила под главата си. Дутлов започна да се моли, после погледна към жената на Илюшка, поклати глава, загаси съвсем борината, уригна се пак, качи се на печката и легна до малкия си внук. В тъмното той хвърли отгоре цървулите и легна по гръб, загледан в рибарската мрежа над печката, която едва се виждаше над главата му, и заслушан в хлебарките, които шумоляха по стената, във въздишките, хъркането, чесането на крак с

крак и в звуковете, които издаваше добитъкът на двора. Дълго време не можа да заспи; изгря месецът, в къщи стана по-светло, той виждаше в къта Аксиня и още нещо, което не можеше да различи добре: дрехата ли си беше забравил син му, някакво каче ли бяха оставили жените, или стоеше някой. Задрямал или не, той започна пак да се взира... Изглежда, онзи мрачен дух, който беше накарал Илич да извърши страшното дело и близостта на който тази нощ чувствуваха хората от пристройката, изглежда, този дух е долетял и в селото, до къщата на Дутлов, където бяха скрити парите, които *той* бе употребил, за да погуби Илич. Поне Дутлов го чувствуваше тук и на Дутлов не му беше добре. Не може нито да заспи, нито да стане. Като видя нещо, което не можа да разпознае, той си спомни Илюха с вързаните ръце, спомни си лицето на Аксиня и равномерното ѝ вайкане, спомни си Илич с люлеещите се китки на ръцете. Изведнъж на стареца се стори, че някой мина край прозореца. „Какво ли е това, дали не иде кметът да се осведоми?“ — помисли той. „Но как е отворил? — помисли старецът, като чу стъпки в пруста. — Или старата не е залостила резето, когато излиза в пруста?“ Кучето започна да вие в задния двор, а *той* вървеше из пруста, както после разказваше старецът, сякаш диреше вратата, отмина, започна отново да опипва стената, спъна се в качето и то се търкулна с шум. И *той* отново започна да опипва, също като че търсеше резето. Ето, хвана резето. Тръпки минаха по тялото на стареца. Ето, дръпна резето и прие човешки образ. Дутлов вече знаеше, че това е *той*. Искаше да се прекръсти, но не можеше. *Той* се приближи до масата, върху която имаше покривка, дръпна покривката, хвърли я на пода и се покатери по печката. Старецът позна, че *той* беше в образа на Илич. *Той* се зъбеше, ръцете му се люлееха. *Той* се качи на печката, нахвърли се право върху стареца и започна да го души.

— Мои са парите — каза Илич.

— Пусни ме, няма да ги взема — искаше и не можеше да каже Семьон.

Илич го душеше тъй, като че цяла каменна планина натискаше гърдите му. Дутлов знаеше, че ако прочете молитвата, *той* ще го пусне и знаеше коя молитва трябва да прочете, но тази молитва той не можеше да изговори. Внук му спеше до него. Момчето изпищя силно и заплака: дядо му го беше притиснал до стената. Писъкът на детето

освободи устата на стареца. „Да възкръсне бог“ — продума Дутлов. Той го освободи малко. „И да се пръснат враговете...“ — фъфлеше Дутлов. Той слезе от печката. Дутлов чу как *той* тупна с двата крака на пода. Дутлов непрекъснато четеше молитвите, които знаеше, четеше ги поред. Той тръгна към вратата, отмина масата и тъй тръшна вратата, че къщата се затресе. Но всички спяха освен дядото и внука. Дядото четеше молитви и цял трепереше, внукът плачеше, заспивайки, и се притискаше към дядо си. Всичко отново утихна. Дядото лежеше, без да мърда. Петелът изкукурига отвъд стената до ухото на Дутлов. Той чу как се размърдаха кокошките, как младото петле се опита да изкукурига след стария петел и не можа. Нещо се размърда до краката на стареца. Това беше котката: тя скочи на меките си лапички от печката на земята и започна да мяука до вратата. Дядото стана, отвори прозореца; вън беше тъмно, кално; предницата на колата стоеше тук, до прозореца. Кръстейки се, той излезе бос на двора при конете: и тук личеше, че е дохождал *таласъмът*. Кобилата, която стоеше под навеса до стената, беше заплела единия си крак в поводите, пръснала плявата и с вдигнат крак, извила глава, очакваше стопанина. Кончето се беше търкулнало в тора. Дядото го вдигна на крака, оправил кобилата, сложи ѝ кърма и се прибра в къщи. Старата стана и запали борината. „Събуди децата — каза той, — ще вървя в града“ — и като запали една восъчна свецица, която взе от иконостаса, слезе в зимника. Вече не само у Дутлови, но у всички съседи светеше, когато той излезе оттам. Децата бяха станали и вече се готвеха за път. Жените влизаха и излизаха с кофи и с малки дървени ведра, пълни с мляко. Игнат запрягаше колата. Вторият син смазваше другата. Невястата вече не виеше, но пременена, забрадена, седеше на пейката в къщи и чакаше да тръгне за града, за да се прости с мъжа си.

Старецът се показваше особено строг. Той не каза никому ни дума, облече новия кафтан, стегна пояса и с всичките пари на Илич в пазвата тръгна при Егор Михайлович.

— Ти още ли се бавиш! — викна той на Игнат, който въртеше колелата на дигнатата и смазана ос. — Аз ей сега ще дойда. Нека всичко бъде готово!

Управителят, който току-що бе станал, пиеше чай и самият той се приготвяше да заминава за града, за да представи новобранците.

— Какво има? — запита той.

— Аз, Егор Михайлич, искам да откупя младежа. Моля ви се. Вие ми казвахте тия дни, че познавате някакъв доброволец в града. Помогнете ми. Нали знаете, ние сме прости хора.

— А, реши ли се най-послед?

— Реших, Егор Михайлич: жал ми е, братов син. Каквото и да е, все пак жал ми е. А пък тези пари много грехове ни навлякоха. Та, моля ти се, научи ни какво да правим — говореше той, като се кланяше до кръста.

Егор Михайлович, както винаги в такива случаи, дълбокомислено и мълчаливо мляска дълго с устни и като обмисли работата, написа две бележки и обясни какво и как трябва да направят в града.

Когато Дутлов се върна у дома, невестата вече беше заминала с Игнат и сивата кореместа кобила, впрегната, стоеше при вратата. Той откърши една пръчка от оградата, загърна се, седна в колата и шибна коня. Дутлов караше кобилата така бързо, че изведнъж целият ѝ корем се сви и Дутлов вече не я гледаше, за да не му дожалее. Мъчеше го мисълта, че може някак да закъснее, че Илюха ще замине войник и дяволските пари ще останат в ръцете му.

Няма да описвам подробно всички приключения на Дутлов през тази заран; ще кажа само, че днес особено му вървеше. При посредника, за когото Егор Михайлович беше дал бележката, имаше готов доброволец, похарчил вече двадесет и три рубли и одобрен от комисията. Посредникът искаше да вземе от него четиристотин, а един купувач, еснаф, който го обикаляше вече трета седмица, искаше да го отстъпи за триста. Дутлов свърши работата с две думи. „Триста двадесет и пет ще вземеш ли?“ — каза той, като протегна ръка, но с такъв израз на лицето, от което веднага личеше, че е готов да прибави. Посредникът дърпаше ръката си и продължаваше да иска четиристотин. „Не щеш ли триста двадесет и пет?“ — повтори Дутлов, като хвана с лявата си ръка дясната ръка на посредника и го заплашваше да удари по нея със своята десница. „Не щеш ли? Е, бог да ти помага!“ — изведнъж каза той, като удари по ръката на посредника, и рязко се извърна с цялото си тяло „Е, така да бъде! Вземи триста и петдесет! Хайде, напиши хвитанция. Заведи младежа. А сега на капаро. Две червенички достатъчни ли са, а?“

И Дутлов се разпаса и започна да вади парите.

Посредникът, макар и да не дърпаше ръката си, все още сякаш не се съгласяваше и без да взема капарото, уговаряше комисионата и една гощавка на доброволеца.

— Не вземай грях на душата си — повтаряше Дутлов, като му пъхаше парите, — смъртни хора сме — повтаряше той с такъв кротък, поучителен и уверен тон, че посредникът каза:

— Е, няма какво — удари още веднъж по ръката и започна да се моли богу. — Хайде на добър час — каза той.

Събудиха доброволеца, който спеше още от вчерашното препиване, кой знае защо, разгледаха го добре и тръгнаха всички в управлението. Доброволецът беше весел, искаше за изтрезняване да пие ром, за който даде пари Дутлов, и започна да се страхува едва когато влязоха в коридора на управлението. Дълго стояха тук в коридора старикът-посредник в синя сибирка^[1] и доброволецът в къса полушубка, с вдигнати вежди и ококорени очи; дълго време те си шепнаха, искаха нещо, дириха някого, кой знае защо, сваляха калпаци пред всеки писар и се покланяха и дълбокомислено изслушаха решението, което издаде един писар, познат на посредника.

Вече всяка надежда да се свърши работата днес беше оставена и доброволецът започна отново да става по-весел и по-отпуснат, когато Дутлов видя Егор Михайлович, веднага се хвана за него и започна да го моли и да му се кланя. Егор Михайлович му помогна тъй добре, че в три часа доброволецът, за голямо негово неудоволствие и почуда, бе въведен в канцеларията, определиха го за казармата и, кой знае защо, при обща веселост, като почнеш от стражарите и свършиш с председателя, той бе съблечен, обръснат, облечен и пуснат навън, а след пет минути Дутлов брои парите, получи квитанция и като се сбогува с посредника и с доброволеца, тръгна към къщата на търговеца, където бяха новобранците от Покровское. Иля и невястата му седяха в един кът на кухнята на търговеца и щом влезе старецът, престанаха да говорят и се вгледаха в него с покорен и недоброжелателен израз на лицата. Както винаги старецът се помоли на бога, разпаса се, извади някакъв документ и извика в стаята най-големия си син Игнат и майката на Илюшка, която беше на двора.

— Не вземай грях на душата си, Илюха — каза той, като се приближи към племенника си. — Онази вечер ти ми каза една дума... Нима аз не те жаля? Помня какво ми поръчваше за тебе брат ми. Ако

зависеше от мене, нима бих те дал? Но помогна ми бог и аз не пожалих парите. Ето документа — каза той, като сложи квитанцията на масата и я разгъна внимателно с кривите си вдървени пръсти.

Влязоха отвън всички покровски мужици, работниците на търговеца и дори чужди хора. Всички се досещаха каква е работата, но никой не прекъсваше тържествените думи на стареца.

— Ето документа! Четиристотин рубли дадох! Не кори чичо си.

Илюха стана, но млъчеше, защото не знаеше какво трябва да каже. Устните му потръпваха от възмущение; старата му майка понечи да се приближи до него, хълцайки, и искаше да се хвърли на шията му, но старият бавно и повелително я отстрани с ръка и продължи да говори:

— Ти вчера ми каза една дума — повтори още веднъж старият, — с тая дума като с нож прободеш сърцето ми. Баща ти, когато умираше, ми поръча, и ти ми беше като роден син, а пък ако с нещо съм те оскърбил, то всички грешим. Така ли е, православни хора? — обърна се той към събралите се наоколо мужици. — Ето и родната ти майка е тук, и младата ти стопанка, на, вземете квитанцията. Парите — бог дал, бог зел! А на мене, Христа ради, простете.

И той, като заметна полата на дрехата си, бавно се отпусна на колене и се поклони в краката на Илюшка и на неговата стопанка. Напразно го задържаха младите: само след като допря глава до земята, той стана, поизтърси се и седна на пейката. Майката на Илюшка и снахата виеха от радост; сред насъбралите се хора се чуваха гласове на одобрение. „Право е, бог тъй искал“ — думаше един. „Какво са парите? За пари не можеш купи младежа“ — думаше друг. „Каква радост — думаше трети, — с една дума, справедлив човек.“ Само селяните, определени за новобранци, нищо не говореха и излязоха безшумно навън.

След два часа двете талиги на Дутлови излизаха из крайнините на града. В първата, впрегната със сивата кобила с хлътнал корем и потна шия, седяха старецът и Игнат. Отзад се тръскаха навързани съдове и гевреци. Във втората талига, която никой не караше, важно и щастливо седяха снахата и свекървата, и двете със забрадки. Снахата държеше покрито с кърпа шишенце. Илюшка, свит заднешком към коня, със зачервено лице, се друсаше на предното седалище, ядеше геврек и непрекъснато разговаряше. И гласовете, и трополенето на талигите по калдъръма, и пръхтенето на конете — всичко се сливаше в

един весел звук. Конете махаха с опашки и все повече засилваха тръса, усеждайки, че се приближават към дома. Ония, които минаваха край тях пешком или на коне и с талиги, неволно се обръщаха към веселото семейство.

Вече накрай града Дутлови започнаха да настъпват новобранци. Група новобранци се бе натрупала около една кръчма. Един новобранец, с онзи неестествен израз на лицето, който придава на човека обръснатият лоб, отметнал на тила сивата фуражка, живо удряше по балалайката; друг, без шапка, с шише ракия в едната ръка, играеше сред кръга. Игнат спря коня и слезе, за да стегне ремъците. Всички Дутлови загледаха с любопитство, одобрение и веселост играещия човек. Новобранецът, както изглеждаше, не виждаше никого, но чувствуваше, че публиката, която го гледаше и се чудеше на играта му, се увеличава непрекъснато и това му даваше сила и сръчност. Новобранецът скачаше живо. Веждите му бяха навъсени, руменото му лице беше неподвижно; устата му бе застинала в усмивка, вече отдавна изгубила израз. Сякаш всички сили на душата му бяха насочени към туй, да премята, колкото може по-бързо, крак след крак ту върху тока, ту на пръстите. Понякога той изведнъж спираше, намигваше на балалайчика и онзи започваше още по-живо да удря по всички струни и дори да почуква по гърба на балалайката с кокалчетата на пръстите. Новобранецът спираше, но и като оставаше неподвижен, той като че все играеше. Изведнъж той започваше да се движи бавно, кършеше рамене и неочаквано подскачаше високо, и тъй, устремен в играта, клекна и с див вой започваше да играе приклепнал. Децата се смееха, жените клатеха глави, мъжете одобрително се усмихваха. Един стар подофицер спокойно стоеше край играещия с вид, който казваше: „Вие се чудите, а на нас това ни е много добре известно.“ Балалайчикът видимо се умори, огледа се лениво, взе някакъв фалшив акорд и изведнъж чукна с пръсти по гърба на балалайката и играта свърши.

— Ей, Альоха! — каза балалайчикът на играча, сочейки Дутлов. — Ето кръстника ти!

— Къде е? Приятелю любезни! — викна Альоха, същият новобранец, когото Дутлов беше купил, и с уморени крака, залитайки напред, вдигнал над главата си шишето с ракията, тръгна към талигата.

— Мишка! Чаша! — извика той. — Господарю! Приятелю мой любезни! Гледай ти, каква радост наистина!... — извика той,

завирайки пияната си глава в талигата, и започна да черпи мужиците и жените с ракия. Мужиците пиха, жените отказаха. — Скъпи мои, с какво да ви даря? — възкликваше Альоха, като прегръщаше бабичките.

Сред насъбраните хора имаше и една продавачка на закуски. Альоха я видя, грабна таблата ѝ и цяла я изсипа в талигата.

— Не бой се, ще ти платя, дяволе! — извика той с плачещ глас и веднага, като извади из широките си панталони кесията с пари, хвърли я на Мишка.

Той стоеше облакътен на талигата и с влажни очи гледаше седналите в нея.

— Коя е майката? — запита той. — Ти ли? И на нея ще дам подарък.

Той се замисли за един миг и бръкна в джоба си, извади една нова, сгъната кърпа, свали парчето платно, с което се беше опасал под шинела, бързо смъкна от шията си червената кърпа, сви всичко това и го тикна в скута на старата.

— На, вземи подарък от мене! — каза той с глас, който ставаше все по-тих и по-тих.

— Защо? Благодаря ти, мили! Гледай какво добричко момче — каза бабичката, като се обърна към стария Дутлов, който се бе приближил до тяхната талига.

Альоха съвсем млъкна и замаян, като че заспиваше, навеждаше глава все по-ниско и по-ниско.

— Заради вас отивам, заради вас загивам! — продума той. — Затова ви и дарувам.

— Че нали и той има майчица — обади се някой от тълпата. — Какво добро момче! Горко му!

Альоха вдигна глава.

— Имам майчица — каза той. — И бащица роден имам. Всички се отказаха от мене. Чувай ти, старо — прибави той, като хвана Илюшковата майка за ръката. Аз ти дадох дар. Чуй какво ще ти кажа, Христа ради. Иди в село Водное, питай там за старата Никонова, тя е мойта майчица родна, чуваш ли, и кажи ти на тая старица, на Никоновата бабичка, третата къща от края на селото, с новия кладенец... кажи ѝ, че Альоха... твоят син... значи... Ей, музикан! Карай! — провикна се той.

И той отново почна да играе, мърморейки, и удари о земята шишето с останалата ракия.

Игнат се качи на талигата и искаше да потегли.

— Прощавай, бог нека ти помага!... — каза старата, като загръщаше кожата си.

Альоха се спря изведнъж.

— Вървете по дяволите! — извика той, заплашвайки ги със стиснати юмруци. — Твоята мама...

— Ох, господи! — промълви майката на Илюша, като се кръстеше.

Игнат подкара кобилата и талигите отново затрополяха. Алексей, новобранецът, стоеше наред пътя и стиснал юмруци, с израз на ярост по лицето ругаеше здравата мужиците.

— Защо спряхте? Махайте се! Дяволи, людоеди! — крещеше той. — Няма да избягате от ръката ми! Дяволи. Цървуланковци!...

При тая дума гласът му секна и той, както стоеше, рухна с все сила на земята.

Скоро Дутлови излязоха на полето и оглеждайки се, вече не виждаха групи новобранци. Като изминаха около пет версти бавен ход, Игнат слезе от талигата, в която бе заспал старият, и тръгна редом с талигата на Илюшка.

Двамата изпиха шишето, което бяха купили в града. След малко Иля запя, жените му пригласяха. Игнат подвикваше весело на коня в такт с песента. Отсреща им бързо се зададе весела пощенска кола. Когато се изравни с двете весели талиги, коларят извика силно на конете; пощальонът се обърна и смигна към зачервените лица на мужиците и жените, които пееха весело и се друсаха в талигата.

[1] *Сибирка* — къса вталена горна дреха. — Б.р. ↑

ИДИЛИЯ
НЕ СИ ИГРАЙ С ОГЪНЯ — ЩЕ СЕ
ОПАРИШ^[1]

[0] В „Идилия“ — незавършено произведение — Толстой рисува действителна случка, която му разказала една яснополянска селянка през май 1860 година. Този разказ на селянката послужил на Толстой като материал и за началото на разказа „Тихон и Маланя“, извънредно близък с „Идилия“ и по сюжет, и по обрисовка на действащите в него лица. В бележките в дневника за 1860 и 1861 година се споменава за опити да се осъществи творчески сюжетът на „Идилия“ и „Тихон и Маланя“. Разказът „Идилия“ Толстой написал в два варианта. За пръв път двата варианта били напечатани във втория том на „Посмъртни художествени произведения на Лев Николаевич Толстой“ под редакцията на В. Г. Чертков (М. 1911).

В това издание даваме първата, сюжетно най-добре завършена редакция на разказа, която има подзаглавие: „Не си играй с огъня — ще се опариш“. ↑

1

Маланя Дунаиха е от чуждо село — от Мальовка. Старият Дутлов я сватоса за големия си син, понеже познаваше родителите ѝ. Свои моми тогава в село нямаше, пък и момичето беше много добро и от добър род. Омъжи се едва четиринадесетгодишна; беше съвсем неразумно дете. Нито имаше сили, нито пък разбираше нещо. Опъни, където щеш, на гърдите му перде — все едно, че си постлал покривка върху маса. Едва ще се досетиш, че не е момче, облечено в сукман. Няма да кажеш, че е жена, макар че носи забрадка. Понесё ли ведрото с вода, люлее се като върбова пръчка. А Евстрати — така се казваше мъжът ѝ — тя отначало никак не обичаше. Боеше се от него като от огън. Опита се той понякога да се приближи до нея, а тя започва да плаче, да го щипе, да го хапе. Плещите, ръцете му бяха цели в синини. И не месец, не два, а година и втора, и трета тя не го обичаше. Е, добра, примерна женичка беше, кротичка, пък и Дутлови живееха по божия закон и както е редно, тъй че не принуждаваха много снаха си нито за работа, нито за каквото и да било друго.

Дутлови по онова време, макар и да не бяха богати, все пак бяха имотни хора. Старият все още се държеше, плащаше налозите, сина си ожени, взе и друга земя; вторият му син, Трифон, вече му помагаше, ореше; и жената на войника живееше с тях, ангарията не беше тежка; имаха седем-осем коня заедно с жребчетата, две крави, пчелички (и сега още въдят от същата порода). Най-важното, старецът беше майстор по коларската част и Евстратка научи от него този занаят добре, тъй че, освен всичко друго, те и печелеха добре; и в работата не се пресиляха, и ядяха добре, а в празник и винце ще си купят.

Мина година и две, и три, откак Маланка влезе в къщата на Дутлови, поизрасна, порумения, понадебеля, оправи се женичката, не можеш да я познаеш. Дойде ли празник, ще се докара — мъниста, панделки, везана забрадка, ще излезе на улицата — по-лична от всичките жени. И от дома си беше донесла, пък и мъжът ѝ правеше подаръци, също като някаква търговка. Забрадката ѝ алена, веждите

черни, очите светли, лицето румено, чисто, фустата от басма, пантофките шити, самата тя като брезичка бяла, никога от никаква болест не боледувала. Излезе ли на хорото да води танеца — същинска кралица; а заиграе ли сама — петите в гърба ѝ удрят — картина. За работа също стана много сръчна и издръжлива. С греблото, със сърпа, у господарите или у дома — никого няма да пусне пред себе си, толкова много се изтощи; всички жени ще измори, а като тръгне за дома си — ще запее песен, ей тъй, по селски, та отвъд корията ще се чуе (или пък ще заиграе пред хорото). А като стигне у дома — вечеря ще сложи, на старата ще помогне. Свекърът и свекървата не могат да се нарадват на снаха си, а мъжът ѝ просто се забравяше от обич по нея. Случвало се е, ни в празник, ни в делник, не я оставят да мине; всеки иска да я позакачи — старците, и те се задяваха. А тя с всички се смее, само че нищо лошо не се чуваше; но мъжа си обичаше, толкова бе свикнала с него, че когато баща му го пращаше за по една седмица за наплати или за нещо друго, тя се стопява от мъка (вие, нарежда, сякаш родната си майка оплаква); а дойде ли си мъжът ѝ, чуди се как да го приласкае, не като по-рано — не го пускаше да приближи до нея, — също като някоя кобилка от степта.

— Гледай я по кого реве — казва ѝ веднъж съседът Никита, — за сипаничавия дявол ѝ е жал, къде ще намери такова чудо! — пошегува се той.

А тя като се нахвърли срещу него. Опитва се човекът да се пошегува — къде ти!

— Сипаничав е, но е по-добър от тебе, макар че ти си чист, а на ти пък от мене.

И току му навря пръст под носа. А вярно, че нейният Евстрат беше сипаничав и тромав, висок, груб, неразговорлив мужик. Само че беше здрав, нямаше в село друг силен като него, пък и домакин на място беше. Макар и млад, баща му го праща всякакви работи да му върши. Дали аз, дали Евстратка — все едно, казва. И Евстратка започна още повече да обича жена си, само за едно му беше мъчно: че си нямаха деца. Понякога и старата току каже:

— Защо не раждаш, стига си се веселила: наистина, Маланюшка, много бих се радвала, бих полюляла внучката си.

— А нима аз не бих се радвала — ще отговори тя, — вече и от хората ме е срам. Тия дни Ризунова се връщаше от черква с бебето в

ръце, ходила молитва да си вземе; едва втора година, откак е омъжена. Ама нали нейният мъж у дома си живее.

То се знае, да си поживее жената година-две, не е грешно, но когато жената е силна, и точно в години, а не ражда, тогава и хората ще започнат да се смеят.

Поради това на Маланя на третата година ѝ стана много тежко, когато свекър ѝ прати Евстратка на работа за цялото лято на сто версти далече. Даде сина си за сто и двадесет рубли, а нае един работник за тридесет и две рубли и едни ръкавици. За стопанина изгода, а за жената мъка. Ревна жената, като го изпращаше, сякаш сърцето ѝ предчувствуваше нещо лошо. Като че родната си майка оплакваше.

Нали и в песента се пее: „Без тебе, мили мой, леглото е студено.“

(Млада жена, кръвта ѝ гореща, в разцвета на силите, всякога с хора, с млади момци, работи от зори до късна нощ. А и месо ядеше. Един я закачи, друг я закачи, а мъжа си ще чака чак след три месеца.) Денем се смее-смее с хората, а като се навечеря, взема, горката, постелката си и при войнишката жена в килера. — Страх ме е — казва, — Настасюшка, като съм самичка. — И все моли да спи до стената. — Все — казва — ми се струва, че а-а някой ще ме хване за крачетата и ще ме повлече — много ме е страх! — Сама не знае от какво се бои. А пък, изглежда, не е такава жена, че да се уплаши от нещо.

И по-рано не оставяха на мира жената, но откакто замина мъжът ѝ, от сутрин до вечер никак покой не ѝ даваха. Самата тя казваше, че такъв весел живот, както през това лято, никога не е живяла. И много бяха случаите, когато, стига да искаже, можеше да извърши някоя глупост. Ще дойде, да речем, кметът да съобщи нещо рано-рано, още преди зора да зазори; при други ще изпрати десетника, но у Дутлови сам ще се отбие, ще седи цял час, с жените ще се шегува. Тогава беше кмет Михей, млад човек, охолан и страшен безпътник. Като се лепне към някоя жена и като започне:

— Ти само ми кажи, каквото поискаш, това ще направя, няма да те прашам на никаква работа, мъжът ти на оброк ще наредя, забрадка ще ти купя, каквото заповядаш — всичко ще направя, всичко мога, само не ме мъчи.

А тя не казва нито да, нито не.

— На работа — казва — можеш да ме пратиш, мене по-много ми е весело да работя с хората, и у дома да остана, същата работа ме чака; от забрадката ти нямам нужда, моят мъж ще ми донесе; на оброк ние и без това не искаме да минем, а да ми направиш нещо — не можеш. Не се боя от тебе и толкова.

Тогава той започва вежливо да се моли:

— Маланюшка, майчице, много други жени има, но нито една не ми е мила.

Прегръща я, смее се.

— Добре, добре — казва. — Нима може сега? Стопанинът ще дойде, бива ли така?

— Но кога пък? Като се връщаме от работа ли?

— Разбира се, когато се връщаме от работа. Като си тръгнат хората, ние ще се скрием в храстите, за да не ни види твоята стопанка. — И се киска, та цялата къща кънти от смеха ѝ. — Зер ако ни види, казва, твоята Марфа, кметицата, страшно ще се разлюти.

Така говори, че не може кметът да разбере шегува ли се или не. Пред свекъра, пред свекървата му казва всичко и говори високо, не се срамува. Няма какво да прави, каже, каквото има да каже, сякаш затова именно е и дошъл, после тръгва с тоягата по другите къщи. И все ще прати другите и когато не трябва, и на тежка работа, а Дутлови излизат по господарските имоти, когато си искат, и всичко това заради Маланка. Обичаше Маланка да работи на господарите, особено по време на коситба. Ще подреди у дома, ще се докара като на празник, ще вземе греблото и още рано сутрин ще тръгне заедно с войнишката жена на коситба.

Вървеше веднъж така през корията. Косачите бяха на Калинова лъка. Слънчицето се бе показало зад гората, денят беше ясен, а в гората беше още студеничко. Закъснели бяха те с войнишката жена, събуха се, тръгнаха през гората, разговарят се. Щом излязоха на полето, гледат: мъжиците разорават господарските ниви. Много бяха мъжиците, двадесетина рала на една нива от десет хектара имаше край пътя. От всички най-близо до пътя беше Гришка Болхин — шегаджия мъжик: като видя жените, обърна воловете, заби ралото в земята, излезе на пътя, започна да се шегува с жените, не ги пуска. Той каже една дума, а те — две; и други младежи оставиха ралата, приближиха се, Маланка всички развълнува, запяха песен, дойде им на ум да танцуват. Такава врява вдигнаха, също като на сватба. Но... ето че се зададе на кон управителят. Като ги видя, вдигна камшика, пусна коня в тръс през нивата право към мъжиците. Копитата на коня затъват в разораната нива — тежък човек е управителят.

— Кучешки синове, такива-онакива, хоро ще ми играете, сега ще ви науча!

Мъжиците като хлебарки в разсъхнат под се разпръснаха по нивата, а жените наравиха греблата и вървят, като че нищо не е имало. Смее се Маланка. Не се боеше тя от никого. Дотича управителят.

— Аз — казва — ще ви дам да разберете — и с камшика от мъжиците налетя към жените, — вие, такива-онакива, курви с курви — такива едни думи обичаше да казва той, — по обяд тръгнали на коситба, че отгоре на туй и хоро ми играят посред полето.

Страшно се беше разсърдил, но като позна Маланка, веднага му мина и сам взе да се шегува с нея.

— Аз — казва — ще те накарам ти да изореш мужишките дялове.

— Че какво — казва, — дай ми рало, аз наравно с мужика ще ги изора.

— Е, стига, стига. Вървете, ето че и други жени идат. Време е, време е вече да се обръща сеното. Хайде!

Съвсем друг стана.

Затова пък, като дойде на ливадата, ще нареди жените на редици да разтърсват сеното, ще излезе Маланка напред, така бързо ще започне да разтърсва, че жените ще почнат да я ругаят: измъчи ни, казват, съвсем ни измъчи. А на началника, то се знае, му е драго — смее се.

Затова пък, като настане време за обяд или за приключване на работата и жените се затюхкат, зашушнат помежду си (време е да ги пуснат), Маланка отива право при началника, моли го да ги пусне и той ги пуска. Тя от никого не се боеше. Веднъж, беше усилено време, трябваше бързо да се прибере житото, цял ден работиха, а не ги пускаха да идат у дома да обядват. Похапнаха хлебец, поседнаха половин час да си починат. И управителят прати да му донесат обяд от дома, и той седна при жените на хладинка.

— Какво, кумичке, ще поспиш ли? — казва. Той беше кръщавал Маланка.

— Не — казва, — защо ще спя, само да ми се размъти главата.

— Тогава попощи малко главата ми, Маланюшка, страшно обичам.

Легна на коленете ѝ и веднага заспа. И какво мислите? Взе брезови клонки, накъса ги — дадоха ѝ ги жените, — накичи цялата му глава, в ризата му натика, в носа му листи напъха. Събуди се, гледат го жените и се кискат — докато се сети. И нищо не им направи.

А пък като пристигна господарят през същото лято, с него имаше един слуга, дяволски шмекер. Понякога и сам разказваше как лъже господаря, как задига от него пари. Това все пак е нищо, но относно жените беше тъй подъл, че просто да те хване страх.

ТИХОН И МАЛАНЯ^[1]

В селото беше тихо и празнично. Всички бяха на черква. Само малките деца, жените и тук-таме някои mužiци, които ги беше домързяло да идат на литургия, бяха по домовете си. Жените изваждаха гозбите от печките, децата пълзяха край праговете, mužiците преглеждаха едно-друго из дворовете. По улиците нямаше никого. Беше Петровден.

В дъното на улицата се чу файтонджийско звънче и се показва тройка коне, впрегнати в пощенска кола.

Един от mužiците, които бяха останали у дома, Анисим Жидков, като чу звънчето, остави сандъка на колата, който той се беше заел да обърне, отвори скърцащите врати и излезе на улицата да види кой иде. Гривите на двата странични коня бяха украсени с панделки, средният, познатият му пъстър жребец, беше вдигнал високо глава под дъгата. Едва поклащайки глава, той полетя бързо и стремително по нагорнището, когато коларят, изправяйки се на коляно в колата, му подвигна. Конете бяха чисти и не бяха изпотени, макар че слънцето вече печеше силно от съвсем ясното небе. Коларят беше с къдрави коси, облечен в нов кафтан и нова шапка.

— Ермилин Тихон! — продума на себе си Анисим, като позна коларя и излезе с новите си цървули наред улицата.

Като мина край Анисим, Тихон дигна мълчаливо шапката си; от израза на лицето му личеше, че той е твърде щастлив и знае също, че хората не може да не завиждат нему и на неговата тройка, която той сам беше стъкмил и докарал в тоя вид, и че той се старае само да не засегне твърде много другите с доволството, което изпитва. Той не подвигна на конете; като свали новата си шапка, сложи я не накриво, а направо, подръпна малко поводите на единия от страничните коне и като зави недалеч от Анисим, започна да задържа тройката, да вика старателно и повече, отколкото беше нужно, „тпру“ на конете, които и без това приближаваха ходом и доста спокойно към познатата врата.

Анисим, работите на когото това лято не вървяха твърде добре, със завист, но и с уважение се приближи към Тихон, за да се поразговори с него.

Старата му майка, останала самичка у дома, се показва при входа.

— Чувам звънчета и си мисля кой ли колар иде — каза тя радостно. — Взех отново да точа банички и вече нищо не чувах. После пак се ослушах, а той вече пристигнал.

— Здравей, майчице! — каза синът, като скочи с тежките си ботуши пред колата.

— Здравей, Тишенка. Живо-здрово?

И тя продължаваше да говори, както винаги говореше за всичко, като че си спомняше за нещо тъжно и отдавна минало.

— Мисля си, ето, ако е наш Тихон, стареца го няма и жените ги няма, на черква отидоха...

Без да чуе последните й думи, Тихон извади един вързоп от предницата на колата, влезе в къщи, поклони се пред иконите и като мина през пруста, отвори вратите. Той затъкна ръкавиците и камшика в пояса, подпря вратите, за да не ги закачи колата, поведе за юздите страничните коне, свали хамутите, прибра ги, сне юздите, разпрегна, изведе конете, никъде не удари, нищо не дръпна и щом само оставеше едно нещо, без да бърза, но и без да се бави нито секунда, хващаше се за друго. Нищо не се закачаше, не падаше, не се изплъзваше от ръцете му, а всичко му спореше и му вървеше като по мед и масло. Когато не държеше нищо в ръцете си, големите му пръсти широко се разперваха, като че все искаха да хванат още нещо и да го свършат. Докато разпрягаше, той не преставаше да говори с Анисим.

Анисим се приближи, като отмяташе лениво обутите си в цървули крака и се почесваше с пояса по корема под бялата чиста риза. Той пак приповдигна шапката си и я сложи. Тихон също приповдигна своята и я сложи.

— Разтъжил си се по младата си жена, а? — смеейки се, каза Анисим, който в същност желаше да разпита съвсем за друго.

— Няма що! — отговори Тихон.

— Как са нашите, как живеят? Митрошинови как са? — вече сериозно заговори Анисим, като се почесваше по главата.

— Кой както намери. Едни живеят добре, а други — лошо. И на станцията както се наредиш — разсъдливо отговори Тихон, като

мислеше за себе си не без известна гордост.

— Сменил си кестения, а? — Сега вече Анисим можа да запита онова, което искаше. — А пъстрия кон купи ли го?

— Остави ти кестения, баща ми само се препираше. Него отдавна трябваше да го махнем. Друго не заслужаваше.

И Тихон не без удоволствие разказа как е сменял конете, как ги е купувал, колко е спечелил и колко по-малко са спечелили другите. Анисим предложи, и на шега, и сериозно, да му достави ракия. Тихон тихо, но решително отказа.

Докато разговаряше, той все вършеше своята работа. Конете бяха разпрегнати, закара ги под навеса. Анисим научи всичко, което му трябваше, започна мълчаливо да се чеше с двете ръце и след като се почеса, отиде си. Тихон хвърли на конете сено от сандъка, вдигна калпака над челото, разпери още по-широко пръстите си и тръгна към къщи. Но нямаше какво да прави, та пръстите така си и останаха. Той само отърси калпака и го окачи на един гвоздей, издуха мястото, където щеше да остави връхната си дреха, сложи я и само по новата си александринска риза, която майка му още не бе виждала на него, седна на пейката. Гащите му бяха домашни, изработени от майка му, но бяха още нови, ботушите — файтонджийски, с гвоздеи. На двора той ги избърса със сено и ги намаза с катран. Решително нямаше какво да прави: опъна ръкавите си, които се бяха смачкали под горната дреха, и започна да вади от вързопа подаръците. За жена си бе купил басма на големи цветя, за майка си бяла забрадка с кенарче по края, за всички домашни една връзка гевреци.

— Благодаря ти, Тишенка, немало е защо да купуваш за мене — каза старата, като разгъна на масата своята забрадка и прокара по нея нокътя си. — Не заварваш никого у дама. Старият още от утринната остана в църква, а пък аз си тръгнах; младите жени искаха да идат по-късно на литургията, помогнаха ми да сложим гозбите и тръгнаха, а пък ето аз останах.

И като сложи забрадката в едно сандъче, старата се зае със своята работа край печката и работейки, все говореше.

— Всичко добре, слава тебе, господи — говореше тя, — само че моят старец умира от крака, развали ли се времето, реве от болки и по господарските имоти все Гришутка ходи вместо него. (Гришутка беше по-малкият неженен брат на Тихон.) Добре, че началниците не го

пъдят. Кмет ни е все Михеич. Няма какво да се оплачем, добре управлява човекът. Само, казва, когато почнем да косим, не пращайте Гришутка — няма да издържи, млад е още. Тия дни косиха господарските градини, а старият пак изпрати Гришутка, сам му приготви косата и помоли свата Герасим да му я точи; много се измъчи, горкият. — Мамичко, казва, няма да издържа. Целите ми ръце и крака са като отсечени. — Че как да не са? Тялото му е още крехко, дребничко, младо. Та се чудим какво да правим — ти ли да останеш за коситба, работник ли да наемем.

— Е, а за господата какво се чува? — запита Тихон, който очевидно не желаше дори и да говори за такава важна работа с една жена, макар и тя да беше майка му.

— Казваха неотдавна, че всички ще дойдат, но после замълчаха. Младият живее тук, но той не се чува. Всичко Андрей Илич завежда. Мужите казват, че им е все едно, само че за сеното нещо са се скарали; старият знае, той беше на събранието, всичко ще ти каже. Тора закарахме, слава богу, изоряхме почти всичко. Останали са една-две осминки^[2]. Старият знае. Ангарията също не беше тежка. Оставяха на мужите да си избират през кои дни да работят. Виж, за жените беше много по-тежко. Винаги всичките. Измъчиха ги с това плевене. Някаква нива, с цвекло ли, с що е, не знам, все я плевят. У дома все аз самичка си блъскам главата. Жена ти и войнишката жена всеки ден са по ангария. Хляб да се омеси, кравите да се издоят — все аз, и платната аз простирам. Така ще е, докато ме държат краката. Не се знае какво ще даде бог по-нататък. Твоята жена, нали е млада, по цял ден се трепе, а като си тръгне за у дома, хоро повежда, една песнопойка е станала, какво ще й връзваш кусур, млад човек, буен, закачлив; а хората я хвалят, много сръчна е в работата, нищо лошо не мога да кажа. Е, с войнишката жена понякога се поскарват — и без това не може. Старият ще ги посгълчи и ще им мине. Колко ще се зарадва, милата. Не се надявахме да дойдеш. Вчера баница правих, мислех си: кой ли ще яде моята баница. Да знаех, петел щях да заколя за скъпото си синче. Слава богу, квачката излюпи, три вече сме продали.

Говореше старата всичко това и много още други работи разказа на сина си — за платната, за гумното, за стадото, за съседа, за войниците, които минаваха, и все си гледаше работата и около печката,

и на масата, и в килера. А Тихон седеше на пейката, нещо запитваше, нещо сам разказваше и като взе гребенчето, което стоеше на определено място в къщи, започна да реши гъстите си къдрави коси и малката си червеникава брада, поглеждайки с удоволствие ту към сукмана на стопанката, оставен на одъра, ту към котката, която седеше на печката и се миеше за празника, ту към вретеното, което бе захвърлено счупено на една страна, ту към кокошката, която в негово отсъствие се беше възгордяла и сега, следвана от големи пилета, влезе в къщи, ту към камшика, с който самият той излизаше вечер да пасе конете и който Гришка бе захвърлил в къшето. Не само разперените му пръсти, но и внимателните, вглеждащи се във всичко очи диреха работа; той не се чувствуваше добре, като седеше, без да работи нещо. Би взел косата, би я очукал, би заковал счупената дъска на одъра или нещо друго, но по време на литургия не бива да се работи. Като се наприказва със старата, той вдигна разнищилия се камшик, намери кълчища, излезе на входната врата и изправен на прага, на един гвоздей започна да увива фъндъците със своите здрави ръчища, направени само за да въртят гири, и все поглеждаше към улицата, откъдето трябваше да минат хората, които се връщаха от черква. Но още нямаше никого, само деца, облечени в опрани ризи, тичаха край праговете на къщите. Едно хлапе на около пет години, още в мръсна риза, се приближи към прага и се загледа в Тихон. Това беше синът на войнишката жена, племенникът на Тихон.

— Съомка, ей, Съомка — каза Тихон, — ти чие дете си? — и се усмихна на себе си, че се занимава с такова малко дете.

— На войника — отговори детето.

— А майка ти къде е?

— На литулгия, и дядо е на литулгия — каза детето, гордо, че умее да говори.

— Не ме ли позна? — Той извади от джоба си едно колаче и му го даде.

— Ето я литулгията! — каза напевно детето, като сочеше към улицата и стискаше несъзнателно колачето.

— А аз кой съм?

— Ти ли?... Ти си чичо.

— Чий чичо?

— На стрина Маланка.

— А ти познаваш ли стрина Маланка?

— Съомка — извика старата отвътре, като чу гласа на момченцето, — къде се дяна? Ела, дяволе, ела да те измия, чиста риза да ти облека.

Момченцето се затътри през прага към баба си, а Тихон стана, плесна два-три пъти усукания камшик, за да види добре ли го е оправил. Камшикът плющеше хубаво.

Съблякоха момченцето голо и започнаха да го обливат с вода. То викаше, та ехтеше къщата. Тихон стоеше при входната врата и гледаше към улицата. Денят беше прекрасен, чучулиги се виеха над ръжта. Ръжените ниви блестяха. В горичката, там, където грееше слънце, росата съхнеше и пееха птички. Народът се връщаше от черква. Вървяха старци с големи, широки крачки (крачки на работния човек), в бели, опрани навуца и нови цървули, едни с тояги в ръцете, други тъй, по един и по двама; вървяха млади mužiци, обути в ботуши; кметът Михеич вървеше в черен кафтан от фабрично сукно; вървеше дългият, мършав и слаб като прът Ризун, куцият Фоканич, брадатият Осип Наумич. (Всички тези mužiци и жени аз трябва да опиша в тази история.) Вървяха слугите, майсторите-занаятчии в дълги палта, лакеите в немски облекла, дворните жени и моми в рокли с чадърчета, както казваха mužiците. Подир тях само лаеха селските кучета. Вървяха девойки на групи, в жълти и червени сукмани, момци в препасани антерии, прегърбени бабички с бели чисти забрадки, с тояжки в ръцете и без тояжки. Майки с бебета, увити в бели пеленки, и пъстро облечени жени без деца с червени забрадки, сини дълги елечи, със златни ширити по полите. Вървяха весело, говореха, догонваха се едни други, здрависваха се, оглеждаха новите си кърпи, мъниста, шити пантофки. Всички бяха познати на Тихон; като се приближаваха, той ги разпознаваше. Ето задават се илюшинските жени — винаги нагиздени. „Как са се докарали — казва си Тихон, — и с други не се спират“ (не че забрадките и сукманите им са по-добри от другите, а защото свекърът, строг старец, върви от другата страна на улицата и поглежда към тях). Ето подир Илюша вървят деца и (тайничко) му се надсмиват. (Ето и Осип Наумич иде сам, обут с цървули и в стар кафтан, а Тихон знае, че той има пари да купи цялото село.) Ето иде една слаба, наконтена жена, облечена като някоя богаташка, а Тихон знае, че тя е последна беднячка и мързелана, която мъжът ѝ отдавна

вече е престанал да бие. Задава се жената на управителя с чадърче в ръка, натруфена, и тяхната прислужница Василиса, с червена престилка. А ето го Матрьошкин — прислужник, който вчера си купи от града червена памучна риза, пък не се радва, като всички му се чудят. Ето Фоканичевото момиче върви с прислужниците, с Мавра Андреевна разговаря, защото е грамотна, в манастир иска да иде. Ето зад тях вървят Минаеви и жената все вие, види се, погребала е някого; а ето и Ризуновата невяста (като търговка се е докарала) и все в пеленките крие лицето си. Родила е и, изглежда, е ходила да се причести. Ето бабата на Болхин с патерицата, върви, умори се, седне и все се моли на бога и казва на минаващите край нея, че днес за последен път е била в черква, че смъртта вече тропа на вратата ѝ. И като я погледнеш, струва ти се, че това е истина. А живее старицата. Скоро ще стори сто години. А ето ги и нашите — с големи крачки крачи старият и гърбът му си е все такъв — мисли Тихон. Ето я и нея... (Красавицата, каквато и да е, селянка или гражданка — отдалече се вижда. Тя и върви иначе, сякаш плува, и главата си държи, и ръцете си размахва не като другите жени, и цветовете по нея са по-ярки, блузата ѝ е по-бяла и забрадката по-червена. А пък когато е красавица и е своя, тогава и от по-далече ще я познаеш; тъй и) Тихон позна жена си още от другия край на улицата. Маланя вървеше с войнишката жена и с две други жени. Към тях се беше прилепил и един войник в нов шинел, изглежда, вече пиан, и нещо разказваше, като махаше с ръце. На Тихон му се стори, че цветовете по дрехите на Маланя блестят по-ярко от всички. (Където и да беше Маланя, всякога тя привличаше хората, около нея се събираха други невесты, женици и младежи, като минаваха край нея, млъкваха и се заглеждаха в нея. Дори и между старците рядко ще се намери някой, който да я отмине, без да се закачи с нея; момците и девойките я отминаваха, поглеждаха от страни и казваха: „Вижте Маланка, Маланка вижте как върви.“)

А Маланка вървеше точно тъй, както и другите жени, нито понагиздена, нито по-особена, нито по-весела от другите. Облечена беше в тъкана домашна фуста на квадрати, общита със златен ширит, в бяла, бродирана с червено блуза, с вълнена престилка, с червена копринена кърпа на главата и нови пантофки върху вълнени чорапи. Другите бяха облечени в сукмани, в дълги елеци, цветни блузи и шити пантофки. Тя вървеше също като другите, стъпяше плавно и здраво от крак на крак,

помахваше с ръце, гърдите ѝ потрепваха и тя поглеждаше наоколо с живите си очи. (Но имаше нещо в нея, което още отдалеч биеше в очи, а приближеше ли, не ти се иска да свалиш поглед от нея.) Тя вървеше, смееше се с войника и за мъжа си никак и не мислеше.

— Бога ми, ти казвам, ще стана кмет — говореше войникът, — защото, значи, в таквази работа мога мълго правилно да командам жените. Андрей Илич ме познава. Тогава, Маланя, ще те наредя.

— Да, ще ме наредиш — отговори Маланя, — лятос, като вършеехме лена, пипнахме в сайванта писаря, смъкнахме му гащите и го наредихме тъй, че избяга, та дори и гащите не можа да си върже, обърка се. Ех, че смях падна!

И жените се запревиваха от смях, дори се спряха да се насмеят, а войнишката жена, която обичаше много да се смее, приседна, започна да се пляска по коленете с длани и заквича от смях.

— Ех, и вие — каза Маланя, като блъсна с лакът другарката си и малко по малко спираше да се смее.

— Бога ми, ти казвам, ела — каза войникът, повтаряйки онова, което вече беше казал преди, — сладка ракия ще ти купя, ще те нагостя.

— На нея мъжът ѝ е по-сладък от твоята ракия — каза войнишката жена, — днес той щеше да дойде.

— По-сладък, ама като го няма, трябва с нещо да се забавлява на празника — каза войникът.

— Какво, ти искаш да ми вземеш късмета? — каза Маланя. — Купи повече ракия, Баричов, безпременно всички ще дойдем.

И изведнъж Маланя си спомни, че сега е вече втори празник, за който мъжът ѝ обеща да дойде, а не дохожда и по лицето ѝ мина облак. Но това беше само за един миг и тя пак започна да се смее с войника. Войникът ѝ пошепна да отиде при него самичка.

— Ще дойда, Баричов, ще дойда — каза високо Маланя и пак започна да се киска. (Не е нужно много нещо, за да могат в празник работните, млади и здрави хора да се развеселят.) Войникът се оскърби и млъкна.

Анисим Жидков, който видя как Тихон пристигна в село, стоеше на прага на своята къща; край него минаваха жените. Когато Маланя се изравни с него, той изведнъж я мушна с пръст в слабината, сви устни и

извика „крр...“, както крякат жабите. Маланя се засмя и го удари с опакото на ръката си.

— Ей, хороводнице, ти дрънкаш глупости с войника, а на мъжа ти очите изтекоха да те чака — каза Анисим, смеейки се, и като забеляза, че Маланя цяла пламна, почервения, щом чу за мъжа си, добави важно, за да не би тя да помисли, че се шегува: — Бога ми, ти казвам. Точно по време на литургията пристигна. Ще черпиш.

Маланя веднага се отдели от другите жени и с бързи крачки прекоси улицата. Като отмина на другата страна на улицата, тя се обърна към войника.

— Виж, ти купи повече сладка ракия, а пък аз ще доведа и Тихон, той я обича.

Войнишката жена и другите жени се засмяха, войникът се намръщи.

— Ти ще видиш, дяволска жено — каза той.

Като шумолеше с новата си пола и потропваше с пантофите, Маланя се затича към къщи. Една съседка дори ѝ се присмя, че мъжът ѝ е донесъл подарък — камшик, но Маланя не ѝ отговори, а изтича към къщи.

Тихон стоеше на къщната врата, гледаше жена си, усмихваше се и от време на време пляскаше с камшика. Маланя стана съвсем друга, щом само чу за мъжа си и особено като го видя. Бузите ѝ станаха почервени, очите и движенията ѝ по-весели и гласът ѝ по-звучен.

— Наистина, личи, че си ми донесъл подарък камшик — каза тя, смеейки се.

— Защо, лош ли е камшикът? — каза мъжът ѝ.

— Не, хубав е — отовори тя, усмихвайки се, и те влязоха в къщи.

След жената дойде и старият и тръгна с Тихон да види конете. Маланя свали престилката и се зае да помага на майката да приготвят обяда, като поглеждаше непрекъснато към вратата. Старият влезе в къщи, старата започна да го събува. Маланя изтича на двора при Тихон, хвана го с двете си ръце за пояса и тъй го притисна към себе си, че той извика и се засмя, целувайки я в устата и по бузите.

— Истина ти казвам, щях да дойда при тебе — каза Маланя, — тъй съм свикнала с тебе, тъй съм свикнала, че ми домъчня и толкоз, нищо нямаше да гледам — и тя се притисна още по-силно към него, дори го повдигна и го ухапа.

— Почакай, ще те взема на станцията — каза Тихон, — и на мене ми е много мъчно за тебе.

Гришутка излезе из къщи и смеейки се, извика ги да обядват. Старият, старата, Тихон, Гришутка и войнишкото дете прочетоха молитвата и седнаха на масата; жените поднасяха и ядяха прави. Тихон нито раздаде подаръците, нито даде парите на баща си. Всичко това той искаше да направи след обяд. Баща му, макар да беше доволен от всички новини, които бе донесъл Тихон, все пак беше сърдит. Той винаги биваше сърдит у дома, особено в празник, докато се напие. Тихон извади пари и прати войнишката жена за ракия. Старият нищо не каза и мълчаливо сърбаше чорбата, а само погледна през чашата войнишката жена и ѝ показва откъде да вземе шишенцето.

Тройката беше добра, парите, които донесе, не бяха малко. Но на стария му беше неприятно, че син му е сменил кестенявия жребец. Сам старият бе купил кестенявия жребец, който кашляше, миналото лято от един прекупвач и никак не можеше да се съгласи, че са го излъгали и сега се сърдеше, че син му бе сменил един такъв, според него, хубав кон. Той ядеше мълчаливо, мълчаха и другите, само Маланя, като поднасяше, се смееше с мъжа си и девера си. Старият по-рано сам беше работил на станцията, но не знаеше тази работа и беше похабил две тройки коне, тъй че се прибра в къщи само с един камшик. Той беше мужик трудолюбив и не глупав, само че обичаше да пие и поради туй бе разсипал стопанството си, когато го бе ръководил сам. Сега му беше и весело, и досадно не само за кестенявия жребец, но и затуй, че син му спечели добре на станцията, а самият той се разори, когато беше каруцар.

— Напразно си сменил коня, добър кон беше — измърмори той.

Син му не отговори. Дали разбра, или случайно, но Тихон не каза нищо и започна да разказва за мужиците си от станцията, особено за Пашка Шинтяк, който продал и трите си коня, и хамутите дори.

Пашка Шинтяк беше син на един мужик, с когото старият бе работил заедно като каруцар и който го беше измамил някога. Това беше стара вражда. Старият изведнъж се засмя тъй чудно, че жените го загледаха втренчено.

— Гледай го ти дявола, на баща си се е метнал; да, наистина, с безчестие богат няма да станеш.

И след туй старият, като си хапна каша, избърса брадата и мустаците си и весело и с очевидна гордост и удоволствие започна да разпитва сина си как е прекарал тия два месеца, как теглят конете, какво плащат. Синът му разказваше с увлечение и разговорът стана още по-оживен, когато запъхтяната войнишка жена донесе зеленото шише, старата избърса с кърпа дебелата чашка с дънце, високо два пръста, и бащата и синът изпиха по една. Особено се хареса на стария разказът на сина за пътуването на царя.

— Ето ти, дотича на коня си куриерът, рипна, идат — казва, — след десет минути ще бъдат тук, по часовник съм препускал. Михаил Никанорович веднага погледна часовника. — Тихон, казва, внимавай дали всичко е в ред. Моята четворка, значи, е впрегната, изкарана, готово е, казва, няма ти да го караш, а ще го караме ние. И Тихон, пъхнал разперените си пръсти в пояса, тръсна косите си и изглежда жените; те всички слушаха и гледаха в него. Маланка с паничка в ръка приседна на края на пейката и също тръсна глава, точно като мъжа си, сякаш тя разказваше, и се усмихна, като че искаше да каже: „Виждате ли какви юнаци сме ние с Тихон!“ Старият сложи двете си ръце на масата и като се навъси, наведе глава на една страна. Той явно разбираше цялата важност на работата. Войнишката жена, размахвайки отпред ръце чак от самите плещи, и двете заедно като махало, мина през вратата, но като се приближи към печката и чу за какво се говори, седна и започна да сгъва престилката си на две, после на четири и после пак на две и пак на четири. А старата, която само по един начин слушаше всеки разказ, бил той весел или тъжен, слушаше и сега по същия начин, като поклащаше леко глава, въздишаше и шепнеше някакви думи, прилични на молитва. Гришка пък, напротив, слушаше всеки разказ тъй, като че само бе очаквал случая, за да се превива от смях. Сега той това и направи; щом само Тихон каза какво отговорили на околийския началник: „Няма ти да го караш, а ние“ — и той прихна. Тихон не го погледна, но никак не се учуди от туй, че Гришка се смее — напротив, той дори повярва, че разказът му е доста забавен.

— Само веднага прегледах, значи, още веднъж конете с фенера, беше тъмна нощ — и ето, чувам, гърмолят отгоре и светят с фенерите две шесторки, пет четворки и шест тройки. Всички, значи, по номера. Пръв изтрополя нашият Васка Скоморохински с управителя. Конете

му лъснали от пот, средният едва се влачи, звънчето му паднало някъде из пътя. А управителят не скочи от колата, а като котка изпълзя по корем. И веднага: „Самоварите готови ли са?“ — „Готови.“ — „Двама души да идат веднага на моста“ — перилата там бяха изгнили. Бързо изпратиха Шинтяк с някакъв служител по пътищата. И ето го долетя самият той с фенерите право пред вратата. Володка го караше. Казваха му да не кара по моста, но не можал да удържи конете. Веднага докараха нашите. Всичко беше в ред. Гледам, Митка преметнал ремъка през краката на коня, идеше ми да го пребия.

— А какво каза, а? — запита старият.

— „Коя е тази станция?“ — пита веднага, а управителят веднага: „Сирюково — казва, — ваше високо царско величество.“ — „А? — добави Тихон. — А?“ И тъй чудно и величествено изпъчи гърдите си, че старата бързо започна да шепне молитва, сякаш беше чула най-тъжна новина. Гришка се засмя, а войнишкото дете, което седеше на одъра, загледа втренчено баба си, очаквайки да види какво ще стане по-нататък.

— Впрегнаха шест коня, яхна един от предните коне наш Съонка.

— Да сложат наш Гришутка — добави старият, — ще умре от страх.

— Тъй бих отпердашил — отговори Гришка, като показва всичките си зъби, с такъв израз, че беше очевидно: той не би се побоял и с царя да пътува, и с баща си, и с по-големия си брат да разговаря.

— Съонка яхна — продължи Тихон, като мърдаше пръстите си, — беше светло като ден, двадесетина фенера светеха; тръгнахме — нищо не се вижда.

— Е, каза ли нещо? — запита старият.

— Чух само: „Сега — казва — добре — казва, — сбогом.“ А пък надзирателят, управителят: „Внимавай — казват, — Тихон.“ Че какво, мисля си, това не е ваша грижа; помолих се на бога. — Опъвай, Съонка. Само отначало ми беше страшно. Огледах се криво-ляво — нищо, все едно, че от работа се връщам. — Карай! — Мисля си как ще карам, че пък е нагорнище, а на всичко отгоре кучите синове затегнали страничния ремък, съвсем отскочи — през целия път левият кон тича само с юздата. Като се спуснахме надолу, щях да смачкам управителя.

Беше слязъл за нещо. „Карай!“ — вика. И как карах — стигнах четири минути преди определеното време.

Старият след всяка чашка настояваше по няколко пъти да разкаже Тихон още веднъж този разказ. После се помолиха и станаха от масата. Тихон даде двадесет и пет рубли и подаръците.

— Ти, татко, ще ме освободиш, сега на станцията има най-много работа, пък и казаха безпременно да отида — каза той.

— Ами кой ще коси? — каза старият.

— Че може да вземете един работник, ще му платите до Богородица двадесет и пет рубли. Нима аз с моята тройка струвам само толкова? Ще постоя до Богородица, пък ако даде бог, ще спечеля за още една тройка, ще взема тогава и Гришутка.

Старецът не каза нищо и се покачи на одъра. Като се побави малко, той извика Тихон.

— Трябваше да ми кажеш по-рано. На Телятинските момчето, Андрюшка Аксюткин, много е добро, искаше да се глави. Кротко момче, още неопитно. И колко ме моли Аксиня. „На чужд човек — казва — не бих го дала, а ти, куме, земи го, моля ти се!“ Ако вече се е главил, не зная какво ще правим, пък дори и двадесет рубли да се платят — каза старият, сякаш това беше невъзможно, колкото и изгодна да беше работата на станцията.

Войнишката жена, която слушаше разговора, се намеси:

— Андрюха още не се е главил, Аксиня е в селото.

— О! — каза старият. — Иди я викай.

И в същия миг войнишката жена размахна ръце и тръгна да я дири. Маланка излезе на двора, сложи стълбата и се покачи на сайванта; скоро след нея излезе и се скри Тихон. Старата прибираше гърнетата, старият лежеше на печката и нареждаше парите, донесени от Тихон. Гришка отиде да пасе добитъка и взе със себе си малкия Съомка, войнишкото дете.

— Аксиня ходила у Илюхини да главява сина си. Сега е у кума Степан, поръчах ѝ да дойде — каза войнишката жена, — а старите се събрали на улицата, ливадите ще разпределят.

— А Тихон къде е?

— Няма го, и Маланка я няма.

Старият помрънка малко, но нямаше как, стана, обу се и излезе на двора. Откъм хамбара той като че дочу да говорят Маланя и Тихон,

но щом се приближи, гласовете утихнаха.

„Ех, да правят, каквото знаят — помисли той, — младежка работа, ще ида сам.“

Като се поразговори с мъжиците за ливадите, старият се отби при кума си, споразумя се с Аксиня за седемнадесет рубли и доведе у дома работника. Привечер старият беше съвсем пьян. Тихон също цял ден не беше у дома. Народът се весели до късна нощ на улицата. Само старата и новият работник Андрюшка бяха останали в къщи. Работникът се хареса на старата: беше тих, слабичък момък.

— Имай милост към него, Афромевна — каза майка му, като си отиваше. — Той ми е един-единствен. Кротко момче е и не го мързи да работи. Но тази пуста наша немотия...

Афромевна обеща да го гледа добре и на вечеря му слага два пъти каша. Андрюшка яде много и все мълчеше. Като се навечеряха и майка му си отиде, той дълго седя на пейката мълчалив и все гледаше жените, особено Маланя. Маланя на два-три пъти го дига от мястото му под предлог, че трябвало да вземе нещо. И за нещо се смееше с войнишката жена, като гледаше към него. Андрей се изчерви и все мълчеше. Когато се прибра старият пьян, той се засуети, не знаеше къде да иде да спи. Старата го посъветва да иде на гумното. Той взе връхната си дреха и излезе. Надвечер у Ермелини доведоха на квартира двама войници, които бяха замръкнали в селото.

[1] Разказът „Тихон и Маланя“ се явява като начало на нова, разширена редакция на „Идилия“, която останала незавършена. Толстой завършил само първата глава. Някои мотиви и образът на героинята от разказите „Идилия“ и „Тихон и Маланя“ са развити по-късно в „Дявол“ — произведение от последния период в творчеството на писателя.

Над разказа „Тихон и Маланя“ Толстой е работил по същото време, когато е работил и над „Идилия“. В края на 1862 година той изоставил „Тихон и Маланя“ и вече не се върнал към него.

Разказът бил напечатан най-напред през 1911 година във втория том на „Посмъртни художествени произведения на Лев Николаевич Толстой“ под редакцията на В. Г. Чертков. ↑

[2] **Осьминник** — старинна мярка за земя; четвърт десетина. ↑

ХОЛСТОМЕР

ИСТОРИЯ НА ЕДИН КОН^[1]

[0] Над „Холстомер“ Толстой работил с голямо прекъсване от 1856 до 1885 година. На 31 май 1856 година той записал в дневника си: „Иска ми се да напиша историята на един кон.“ (Пълно събрание на съчиненията, том 47, стр. 78.)

А. А. Стахович разказал на Толстой, че неговият брат, писателят М. А. Стахович (1820–1858), възнамерявал да напише повест за знаменития кон линкач (от конезавода на граф А. Г. Орлов — Чесменски) „Холстомер“, който управителят на завода след смъртта на графа скопил и продал. М. А. Стахович умрял, без да успее да напише повестта за „Холстомер“.

Историята на „Холстомер“ заинтересувала извънредно много Толстой. В края на април или в началото на май 1863 година, в едно писмо до А. А. Фет, Толстой съобщавал, че работи над „Историята на един кон“ и изказвал предположение за печатане на този разказ през есента на същата година. Изглежда, авторът не бил доволен от своя разказ и го изоставил.

През 1885 година С. А. Толстая, като подготвяла за печат петото издание на „Събрани съчинения на граф Л. Н. Толстой“, склонила писателя да даде за издаване „Холстомер“. Толстой преработил ръкописа, дописал края и прибавил посвещението на паметта на М. А. Стахович.

За пръв път „Холстомер“ бил напечатан през 1886 година в третия том от петото издание на „Събрани съчинения на граф Л. Н. Толстой“. ↑

[1] Този сюжет е бил замислен от М. А. Стахович, автор на „Нощна паша“ и „Ездачи“ и даден на автора от А. А. Стахович. ↑

ГЛАВА I

Все по-високо и по-високо се издигаше небето, по-широко се разливаше сиянието на утрото, по-бяло ставаше матовото сребро на росата, по-безжизнен ставаше лунният сърп, по-звучна — гората, хората почнаха да стават и в господарския конски двор все по-често и по-често се чуваше пръхтене, шумолене на слама и дори сърдито пискливо цвилене на струпали се наедно и скарали се за нещо коне.

— Е, е! Стига! Гладници! — каза старият коняр, като отваряше скърцащата врата. — Къде? — викна той и замахна към една кобилка, която понечи да се провре през вратата.

Конярят Нестер беше облечен в казашка горна дреха, препасан с ремък, на който блестеше тока, камшикът му беше метнат през рамо и хлябът вързан в кърпа за пояса. В ръцете си носеше седло и юзда.

Конете никак не се уплашиха и не се оскърбиха от насмешливия тон на коняря, те се престориха, че им е все едно и бавно се отдръпнаха от вратата, само една стара, дореста и гривеста кобила сви уши и бързо обърна задницата си. В това време младата кобилка, която стоеше зад нея и до която това никак не се отнасяше, изцвили тънко и удари със задницата си първия попаднал до нея кон.

— Е-е! — извика още по-силно и по-страшно конярят и се запъти към края на двора.

От всички коне, които бяха в хергелето (около стотина) най-малко нетърпение показваше един пъстър кон, който стоеше самотен в къта под навеса и присвил очи, ближеше една дъбова гредка от сайванта. Не се знаеше какъв вкус намираше в това пъстрият кон, но изражението му беше сериозно и замислено, когато правеше това.

— Глезун! — пак със същия тон се обърна към него конярят, като го приближи и сложи върху тора край него седлото и охлузения вече потник.

Пъстрият кон престана да ближе дървото и без да мърда, дълго гледа Нестер. Той не се засмя, не се разсърди, не се навъси, а само пое

дъх с целия си корем и тежко-тежко въздъхна и се извърна. Конярят обхвана шията му и му сложи юздата.

— Защо въздишаш? — каза Нестер.

Конят махна с опашката, сякаш казваше: „Тъй, няма нищо, Нестер.“ Нестер му сложи потника и седлото, а конят сви уши, за да изрази, изглежда, недоволството си, но заради тази глупост само го наругаха и почнаха да стягат колана на седлото. Сега пък конят се наду, но пъхнаха пръст в устата му и го удариха с коляно в корема, тъй че той трябваше да изпусне поетия въздух. Въпреки това, когато пристегнаха още колана, той отново сви уши и дори се огледа наоколо. Макар да знаеше, че това няма да му помогне, той все пак смяташе за нужно да покаже, че тази работа му е неприятна и че всякога ще изразява недоволството си. Когато беше оседлан, той отмести отекия си десен крак и започна да дъвче юздата също по някакви особени съображения, защото време беше вече да знае, че юздата не може да има никакъв вкус.

Нестер сложи крак на късото стреме и се качи на коня, разви камшика, издърпа изпод коленете горната си дреха, седна на седлото с една особена, кочияшка, ловджийска, конярска стойка и дръпна юздите. Конят вдигна глава, изразявайки готовност да върви, наредето му заповядат, но не мръдна от мястото си. Той знаеше, че преди да тръгнат, конярят ще има още много да вика, седнал върху него, да дава нареждания на другия коняр Васка и на конете. Действително Нестер започна да вика: „Васка! Ей, Васка! Пусна ли кобилките? Къде си, дявол да те вземе! Ей! Спиш ли? Отваряй, пусни най-напред да минат кобилките!“ и така нататък.

Вратата заскърца. Васка, сърдит и сънлив, хванал коня за поводите, стоеше до опорната греда на вратата и пропускаше конете. Конете, един след друг, стъпвайки предпазливо по сламата и душейки я, започнаха да минават: млади кобилки, жребчета-годинаци с остригана грива, сукалча и тежки майки, които внимателно една по една промъкваха през вратата своите утробы. Младите кобилки се притискаха понякога по две, по три, като слагаха глави една на друга върху гърбовете си, и краката им ситнеха при вратата, за което винаги биваха нахоквани от конярите. Сукалчетата понякога се хвърляха в краката на чужди майки и остро цвилеха, обаждайки се на късото подвиждане на майките.

Една млада игрива кобилка, щом само се измъкна от вратата, наведе глава, изви я встрани, хвърли къч и изцвили продължително; но все пак не посмя да изтича пред сивата, стара, осипана със ситни бели петна Жулдиба, която, с тихи, тежки стъпки, поклащайки корема си ту на едната, ту на другата страна, вървеше важно, както винаги, пред всички коне.

За няколко минути толкова оживеният и пълен обор печално опустя; тъжно стърчаха стълбовете под празните навеси и се виждаше само утъпканата, измесена с тор слама. Колкото и да беше свикнал пъстрият кон с тази картина на запустяване, тя, изглежда, му действа тъжно. Той бавно, като че се кланяше, отпусна и вдигна глава, въздъхна, доколкото му позволяваше стегнатият колан, и като се клатеше на своите изкривени, неразтъпкани крака, закрета след табуна, отнасяйки на костеливия си гръб стария Нестер.

„Зная — сега, като излезем на пътя, той ще започне да секва с огнивото си огън и ще запуши своята дървена луличка с медна обковка и с верижка — мислеше конят. — Аз се радвам на това, защото сутрин рано, когато е още росно, този мирис ми е приятен и ми напомня за много приятни неща; лошото е само туй, че с лулата в зъби старият всякога почва да се държи дръзко, въобразява си нещо и сяда на едната ми страна, непременно на едната; а мене ме боли на тази страна. Впрочем негова работа, не ми е за пръв път да страдам за удоволствието на други. Аз дори започнах вече да намирам някакво конско удоволствие в това. Нека се поперчи, сиромашът. Та нали и той важничи само когато е самичък, когато никой не го вижда, нека си седи на една страна“ — разсъждаваше конят и стъпвайки предпазливо с кривите си крака, вървеше по средата на пътя.

ГЛАВА II

Като докара табуна при реката, около която трябваше да пасат конете, Нестер слезе от коня и свали седлото. В това време табунът бавно почна да се пръска по неутъпканата още ливада, покрита с роса и пара, която се дигаше еднакво от ливадата и от реката, що я заобикаляше.

Като свали юздата от пъстрия кон, Нестер го почеса по шията, в отговор на което конят, в знак на благодарност и удоволствие, затвори очи. — Обича да го чешат, старият пес! — каза Нестер. В същност конят никак не обичаше това чесане и само от деликатност се преструваше, че му е приятно, и махна с глава в знак на съгласие. Но изведнъж, съвсем неочаквано и без всякаква причина, може би защото предполагаше, че твърде голямата фамилиарност може да извика лъжливи по своето значение мисли у пъстрия кон, Нестер без всякакво предупреждение отблъсна от себе си главата на коня, замахна с юздата и го удари доста силно по сухия крак и без да каже нещо, тръгна по могилната към пъна, до който седеше обикновено.

Макар тази постъпка да огорчи пъстрия кон, той не даде да се разбере това и като помахваше оскубаната опашка, душеше нещо по земята и пощипваше трева, и то само за да се разсее, тръгна към реката. Без да обръща някакво внимание на онова, което вършеха около него зарадваните от настъпилото утро млади кобилки, едногодишните жребчета и сукалчетата, и знаейки, че по-здравословно от всичко друго, особено на неговите години, е най-напред да се напие добре на гладно сърце, а след туй вече да яде, той си избра място, където брегът беше по-полегат и по-широк, и като натопи крака чак до космите над копитата, тикна муцуната си във водата и започна да смуче вода през разкъсаните си устни, да движи пълнещите се хълбоци и от удоволствие да помахва рядката си пъстра опашка, съвсем оголена в горния ѝ край.

Кафявата кобилка-закачка, която винаги дразнеше стареца и му създаваше всякакви неприятности, и сега дойде да пие вода при него,

уж ѝ беше необходимо, а всъщност само за да размъти водата пред носа му. Но пъстрият вече се беше напил и сякаш не забелязвайки злия умисъл на кафявата кобилка, измъкна спокойно един след друг затъналите си крака, тръсна глава и като отиде настрана от по-младите, започна да пасе. Отместяйки краката си винаги по различен начин и пазейки да не тъпче без нужда тревата, почти без да се изправя, той пасе точно три часа. Като се наяде толкова, че коремът му увисна като чувал на мършавите твърди ребра, той застана спокойно на четирите си болни крака тъй, че да усеща колкото се може по-слабо болките, особено на десния преден крак, който беше по-слаб от всички, и заспа.

Има старост величествена, има противна, има и жалка старост. Има и противна, и величествена едновременно. Старостта на пъстрия кон беше именно от този род.

Конят беше висок на ръст — не по-малко от два аршина и петнадесет сантиметра. На цвят беше черно-пъстър. Такъв беше някога, а сега черните петна бяха станали калнокафяви. Пъстротата му се състоеше от три петна: едно на главата, изкривено към носа и до половината на шията. Дългата и замърсена с бодили грива беше някъде бяла, някъде кафеникава; другото петно вървеше край десния хълбок и стигаше до средата на корема; третото петно беше на задницата, като обхващаше горната част на опашката до половината на бутовете. Останалата част от опашката беше белезникава, пъстра. Голямата кокалеста глава, с дълбоки хлътнатини над очите и увиснала, разкъсана някога черна устна, висеше тежко и ниско на извитата от слабост, като че дървена шия. Зад увисналата устна се виждаше прехапаният встрани възчерен език и жълти останки от разядени долни зъби. Ушите, едното от които беше разрязано, висеха ниско отстрани и само от време на време лениво помръдваха, за да изгонят полепналите мухи. Един още дълъг кичур, който някога е кичил челото, висеше зад ухото, откритото чело беше хлътнало и грапаво, по широките челюсти кожата висеше на торбички. По шията и главата жилите се сплитаха на възли, които потръпваха и трепереха при всяко кацване на муха. Изразът на лицето беше строго търпелив, дълбокомислен и страдалчески. Предните му крака бяха свити на дъга при коленете, на двете копита имаше нарастъци, а на единия крак, до половината на който стигаше пъстрото петно, около коляното имаше голяма колкото юмрук буца. Задните крака бяха по-здрави; но както личеше и те бяха

отдавна излинали по бутовете и косми вече не растяха по тия места. И четирите крака изглеждаха несъразмерно дълги спрямо мършавото тяло. Ребрата, макар и твърди, бяха тъй открити и опънати, че кожата беше сякаш засъхнала в падинките между тях. Шията и гърбът бяха нашарени със следи от стари удари, а отзад се виждаше още прясна подпухнала и гнояща рана; черната горна част на опашката с изпъкналите по нея прешлени стърчеше дълга и почти гола. На кафявата задница около опашката имаше обрасла с бели косми, голяма колкото длан рана, като че от ухапано, друг белег от рана се виждаше на предната плешка. Задните колене и опашката бяха нечисти поради постоянното разстройство на стомаха му. Космите по цялото му тяло, макар и къси, стърчаха. Но въпреки отвратителната старост на този кон, всеки, който го погледнеше, неволно се замисляше, а опитният човек веднага би казал, че на времето си той е бил забележително добър кон.

Опитният човек дори би казал, че в Русия има само една порода, която би могла да даде такава широка кост, такива грамадни бедрени кости, такива копита, такава тънкость на костите на крака, такава линия на шията, главно такава кост на главата, такова око — голямо, черно и светло, и такива породисти възли от жили около главата и шията, такава тънка кожа и такива косми. Наистина имаше нещо величествено във фигурата на този кон и в страшното съчетание в него от една страна — на противните признаци на старческата немощ, засилена с пъстрота на кожата и с държането му, и от друга — на израза на самоувереност и спокойното съзнание за красота и сила.

Като жива развалина стоеше той самотен сред росната ливада, а недалеч от него се чуваше тропот, пръхтене, младежко цвилене, внезапни резки провиквания на пръсналия се табун.

ГЛАВА III

Слънцето вече се бе издигнало над гората и ярко блестеше по тревата и по завоите на реката. Росата вече засъхваше и се събираше на капки, тук-там, около малкото блато и над гората, се разпръсваше като слаб дим последната утринна пара. Облачетата се къдреха, но вятър още нямаше. Отвъд реката стърчеше като четина зелената ръж, която се виеше на тръбички и миришеше на прясна зеленина и цветя. Кукувица кукаше пресипнало в гората и Нестер, проснат по гръб, броеше още колко години му остават да живее. Чучулиги се издигаха над ръжта и ливадата. Един закъснял заек попадна сред табуна и като излезе на простор, свря се в храсталака и се ослуша. Васка задряма, заврял глава в тревата, кобилките, като го заобиколиха, се пръснаха още по-нашироко в надолнището. Като пръхтяха, старите оставяха по росата светла следа и все избираха такова място, където никой не би им пречил, но вече не пасяха, а само захапваха вкусни тревички. Целият табун незабелязано се придвижваше в една посока. И пак старата Жулдиба, излязла важно пред другите, показваше докъде може да се върви нататък. Младата, за първи път ожребена черна Мушка непрекъснато се обаждаше и вдигнала опашка, пръхтеше на своето моравичко сукалче, което куцукаше около нея с треперещи колене. Дорестата още не раждала Лястовица, като атлазена, с гладък и блестящ косъм, навела глава тъй, че черният, сякаш копринен перчем закриваше челото и очите ѝ, си играеше с тревата — отскубне я и я остави, после удари с мокрия си от росата крак, обрасъл с пухкави косми над копитото. Едно от по-големите сукалчета, което, изглежда, си въобразяваше някаква игра, вдигнало високо късичката си къдрава опашчица, вече двадесет и шест пъти обиколи, препускайки, около майка си, която спокойно щипеше тревата, успяла вече да свикне с характера на своя син, и само от време на време го поглеждаше отстрани с голямото си черно око. Едно от най-малките сукалчета, черно, с голяма глава, с учудено щръкнал между ушите му перчем и с опашче, още извито на оная страна, на която е било подгънато в

утробата на майка си, вперило уши и тъпите си очи, без да мръдне от мястото си, гледаше втренчено сукалчето, което препускаше и се бе стъписало, без да може да се разбере завиждаше ли му, или го осъждаше, че върши това. Някои сучат, като бутат с нос, някои, неизвестно защо, въпреки призивите на майките им, препускат със ситен, неумел тръс право в противоположна посока, сякаш дирят нещо, и после, неизвестно защо, спират и цвелят с отчаяно понизителен глас; някои лежат изтегнати на една страна, други се учат да пасат, трети се чешат със задния си крак зад ухото. Две още жребни кобили вървят отделно и като местят бавно краката си, все още пасат. Личи, че тяхното положение се уважава от другите и никой от младите не се решава да ги доближи и да им пречи. Ако пък някоя палавница намисли да дойде по-близо до тях, само едно движение на ухото и опашката е достатъчно, за да им покаже цялата непристойност на тяхното поведение.

Стриганите едногодишни кобилки се преструват вече на големи и важни и рядко подскачат и се събират с весели компании. Те пасат чинно, извивайки лебедовите си стригани шийки, и уж и те имат опашки, помахват с чукачетата си. Също като големите, някои лягат, търкалят се или се чешат една друга. Най-веселата компания е съставена от двегодишни-тригодишни и нераждали кобилки. Те вървят почти всички заедно и в отделна весела моминска група. Сред тях се чува тропот, провикване, цвилене, шумно ритане. Те се събират, слагат главите си една на друга пряко през плешките си, душат се, подскачат и понякога, като изпръхтят и вдигнат високо опашки, припнат гордо и кокетно в полутръс или полугалоп пред другарките си. Първа красавица и подстрекателка между всички тези младежи беше палавата кафява кобилка. Кое то намислеше тя, това правеха и другите; където вървеше тя, там, подир нея, вървеше и цялата върволица красавици. Тази сутрин палавницата беше в особено игриво разположение. Веселото настроение я бе обхванало тъй, както обхваща и хората. Още при водопоя, като се пошегува със стареца, тя припна из водата, престори се, че се е уплашила от нещо, изпръхтя и с всички сили се понесе из полето тъй, че Васка трябваше да препуска подир нея и подир други, които се увлякоха подире ѝ. После, като попаса малко, тя започна да се търкаля, после да ядосва старите кобили, като минаваше пред тях, после отдели едно сукалче и започна да тича след

него, сякаш искаше да го ухапе. Майката се уплаши и престана да пасе, сукалчето викаше жално, но палавницата дори не го докосна, а само го поуплаши и направи зрелище на приятелките си, които гледаха съчувствено нейните лудории. После ѝ хрумна да завърти главата на едно сиво конче, с което далече отвъд реката минаваше из ръжта беден мужик с рало. Тя спря горда, някак на една страна, вдигна глава, разтърси се и зацвили със сладък, нежен и проточен глас. И игривост, и чувство, и някаква тъга трептеше в това цвилене. В него имаше и желание, и обещание за любов, и тъга от любов.

Ето един ливаден дърдавец, прелитайки от едно място на друго в гъстата тръстика, страстно призовава другарката си, ето и кукувицата, и пъдпъдъкът пеят за любов, и цветята изпращат едно на друго по вятъра своя ароматен прашец.

„И аз съм и млада, и хубава, и силна — казваше цвиленето на палавницата, — а досега не ми е дадено да изпитам сладостта на това чувство, не само не ми е дадено да го изпитам, но нито един любовник, нито един не ме е още видял.“

И многозначителното цвилене отекина тъжно и младежки надолу и из полето и отдалече стигна до сивото конче. То вдигна уши и се послуша. Мужикът го ритна с цървула си, но сивото конче беше очаровано от сребърния звук на далечното цвилене и също започна да цвили. Мужикът се разсърди, дръпна поводите и тъй го ритна с цървула по корема, че то не успя да довърши цвиленето и тръгна отново. Но на сивото конче му стана и сладко, и тъжно и откъм далечните ръжени ниви дълго още долитаха до табуна звуците на започнатото страстно цвилене и сърдитият глас на мужика.

Ако само от звука на този глас сивото конче можа да се обърка тъй, че да забрави дължността си, какво би станало с него, ако видеше палавата красавица цяла, тъй както го викаше — с наострени уши, с разширени ноздри, поемайки надълбоко въздух, устремена нанякъде и трепереща с цялото си младо и красиво тяло.

Но палавницата не се замисляше дълго над своите впечатления. Когато гласът на сивото конче утихна, тя поцвили насмешливо още малко, наведе глава и започна да копае с крак земята, а след туй тръгна да дразни и ядосва пъстрия кон. Пъстрият кон беше постоянен мъченик и смешник на тая щастлива младеж. Той страдаше от тази младеж повече, отколкото от хората. Нито на едните, нито на другите

той правеше нещо лошо. На хората той беше нужен, но защо го мъчеха младите коне?

ГЛАВА IV

Той беше стар, те бяха млади, той беше мършав, те бяха охранени, той беше тъжен, те бяха весели. Значи, той беше съвсем чужд, далечен, съвсем друго същество и не биваше да го жалят. Конете жалят само себе си и понякога само ония, в кожата на които могат лесно да си представят, че са. Но беше ли виновен пъстрият кон затуй, че бе стар и слаб, и грозен?... Изглеждаше, че не. Но по конските разбирания той беше виновен и винаги бяха прави само ония, които бяха силни, млади и щастливи, ония, пред които беше бъдещето, ония, на които от излишно напрежение трепереше всеки мускул и на които опашката се изправяше нагоре като кол. Може би и сам пъстрият кон разбираше това и в спокойни минути се съгласяваше, че той е виновен затуй, че вече е изживял живота си, че трябва да плати за този живот; но все пак той беше кон и често не можеше да потиска чувствата на оскърбление, тъга и негодувание, гледайки цялата тази младеж, която го наказваше за същото онова, на което всички те ще налетят в края на живота си. Причина, за да бъдат конете безжалостни, беше също тъй и аристократичното чувство. Всеки от тях водеше родословието си по баща или по майка от знаменитата Сметанка, докато пъстрият кон беше от неизвестен род; пъстрият беше пришелец, купен преди три години за осемдесет рубли на един панаир.

Кафявата кобилка, уж се разхождаше, се приближи съвсем близо до носа на пъстрия кон и го бутна. Той вече знаеше какво е това и без да отваря очи, сви уши и се озъби. Кобилката се обърна със задницата си и се престори, че иска да го ритне. Той отвори очи и мина от другата страна. Вече не му се спеше и той започна да пасе. Палавницата, придружена от другарките си, се приближи отново към него. Една двегодишна белочела кобилка, много глупава, която винаги подражаваше и във всичко следваше кафявата, се приближи заедно с нея и както винаги постъпват подражателите, започна да пресолява онова, което правеше подбудителката. Кафявата кобилка обикновено се приближаваше като че по своя работа и минаваше съвсем близо до

носа на пъстрия кон, без да гледа в него, тъй че той решително не знаеше да се сърди или не и това беше наистина смешно. Така постъпи тя и сега, но белочелата, която вървеше след нея и беше особено весела, удари пъстрия кон направо с гърдите си. Той отново се озъби, изцвили остро и с бързина, която не можеше да се очаква от него, се впусна по дире ѝ и я ухапа по бута. Белочелата хвърли къч и удари тежко стареца по мършавите голи ребра. Старецът дори изхърка, искаше пак да се спусне подире ѝ, но после размисли и като въздъхна тежко, дръпна се встрани. Изглежда, цялата младеж в табуна прие като лично оскърбление дързостта, която си позволи пъстрият кон по отношение на белочелата кобилка, та през целия останал ден решително не му даваха да се храни и нито за минута не го оставяха на спокойствие, тъй че конярят на няколко пъти ги укротява и не можеше да разбере какво е станало с тях. Пъстрият кон беше тъй оскърбен, че сам отиде при Нестер, когато старият коняр се готвеше да подкара назад табуна, и се почувствува по-щастлив и по-спокоен, когато го оседлаха и възседнаха.

Бог знае какво мислеше старият кон, като отнасяше на гърба си стария Нестер. С огорчение ли мислеше той за нахалната и жестока младеж, или със свойствената на старците презрителна и мълчалива гордост прощаваше на ония, които го оскърбяваха, но той с нищо не прояви своите размисли дори до къщи.

Тази вечер на Нестер му бяха дошли на гости кумците и като караше табуна покрай къщите на прислугата, той забеляза една талига и кон, вързан при входа на неговата къща. Като прибра табуна, той толкова забърза, че без да свали седлото му, пусна пъстрия кон в двора, извика на Васка да го разседлае, затвори вратата и тръгна при кумците. Дали поради оскърблението, нанесено на белочелата кобилка, правнучката на Сметанка, от „краставия никаквец“, купен на конски пазар, който не знае нито баща си, нито майка си и поради това засегнал аристократическото чувство на целия табун, или поради туй, че пъстрият кон с високото седло без ездач представляше странно, фантастично за конете зрелище, но тази нощ в конския двор се случи нещо необикновено. Всички коне, млади и стари, тичаха озъбени подир пъстрия кон, гонеха го из двора, чуваха се удари на копита по мършавите му хълбоци и тежко пышкане. Пъстрият кон не можеше вече да понася това, не можеше вече да избягва ударите. Той се спря

насред двора, на лицето му се изписа отвратително слабо озлобление на безсилна старост, после отчаяние; той сви уши и неочаквано направи нещо такова, от което всички коне изведнъж утихнаха. Приблужи се най-старата кобила Вязопуриха, подуши пъстрия кон и въздъхна. Въздъхна и конят.

ГЛАВА V

По средата на осветения от луната двор се възправяше високата мършава фигура на пъстрия кон с високото седло, с ярко очертаната топка върху дъгата на седлото. Конете около него стояха неподвижно и в дълбоко мълчание, сякаш бяха научили от него нещо ново, необикновено. И наистина, ново и неочаквано нещо те научиха от него.

Ето какво научиха от него.

ПЪРВА НОЩ

— Да, аз съм син на Любезний първи и на Мужичката. Според родословието името ми е Мужик първи. По родословие аз съм Мужик първи, а по уличния език съм Холстомер^[1], така ме нарекоха хората заради голямата, широка крачка при вървежа ми, равна на която нямаше в Русия. По произход няма в света кон, който да стои по-високо от мене по кръв. Никога не бих ви казал това. Защо? Вие никога не бихте ме познали. Както не ме познаваше Вязопуриха, която беше заедно с мене в Хреново и която ме позна едва сега. Вие и сега не бихте ми повярвали, ако не свидетелствуваше тази Вязопуриха. Никога не бих ви казал това. Не ми е нужно конското съжаление. Но вие искахте това. Да, аз съм онзи Холстомер, когото търсят и не могат да намерят любителите на коне, онзи Холстомер, когото познаваше самият граф и ме махна от завода затова, че надбягах неговия любимец Лебед.

Когато се родих, не знаех какво значи *пъстър*, мислех, че съм кон. Първата забележка за цвета на козината ми, спомням си, дълбоко порази и мене, и майка ми. Родил съм се, изглежда, нощем, на сутринта, вече облизан от майка си, стоях изправен на крака. Помня, че все нещо ми се искаше и всичко ми се струваше необикновено чудно и едновременно необикновено просто. Преградите за денуване там бяха в дълъг топъл коридор с решетъчни врати, през които се виждаше всичко. Мама ми поднасяше бозките си, а пък аз бях още тъй наивен,

че тиках носа си ту под предните ѝ крака, ту под яслите. Изведнъж майка ми се извърна към решетъчната врата и като прехвърли единия си крак през мене, се отдръпна встрани. Дежурният коняр гледаше през решетката към нас.

— Я гледай, Мужичката се ожребила — каза той и започна да отваря ключалката; той се изкачи по прясната настилка и ме прегърна с две ръце. — Гледай, Тарас — викна той, — какъв е пъстър, също като сврака.

Аз се дръпнах от него и се опънах по колене.

— Гледай го дяволчето — каза той.

Майка ми се обезпокои, но не се опита да ме защити, а само въздъхна тежко-тежко и се отдръпна малко настрана. Дойдоха конярите и започнаха да ме разглеждат. Един изтича да съобщи на главния коняр. Всички се смееха, като гледаха пъстрите петна по мене, и ме наричаха с различни чудни имена. Не само аз, но и майка ми не разбираше значението на тия думи. Досега между нас и между всички мои роднини не бе имало нито един пъстър кон. Ние не мислехме, че в това има нещо лошо. Телосложението и силата ми още тогава всички хвалеха.

— Гледай, какъв е чевръст — казваше конярят, — не можеш го удържа.

След известно време дойде главният коняр и започна да се чуди на моя цвят, той дори изглеждаше натъжен.

— И на кого се е метнал такава грозотия — каза той, — сега генералът няма да го остави в конезавода. Ех, Мужичке, добре ме нареди ти — обърна се той към майка ми. — Да беше родила поне белочело, а то — съвсем пъстро!

Майка ми нищо не отговаряше и както винаги в подобни случаи, отново въздъхна.

— И на кой ли дявол се е метнал, същински мужик — продължи той, — в конезавода не може да го оставим, срамота е, а пък е хубав, много хубав — казваше той, казваха и всички, които ме гледаха. След няколко дни дойде и самият генерал да ме види и пак всички, кой знае защо, се ужасяваха и ругаеха мене и майка ми за цвета на козината ми. „А пък е хубав, много хубав“ — повтаряше всеки, който ме видеше.

До пролетта живяхме в помещението за майките поотделно, всеки при своята майка, само понякога, когато снегът по покрива на

конюшната почна вече да се топи от слънцето, започнаха да ни пускат с майките в широкия двор, постлан с прясна слама. Тук за пръв път опознах всичките си роднини, близки и далечни. Тук от различните врати видях как излизаха със своите сукалчета всички знаменити кобили на онова време. Тук беше старата Холанка, Мушка — дъщеря на Сметанка, Краснуха, ездитната Доброхотиха, все знаменитости на онова време, всички се събираха тук със своите сукалчета, разхождаха се на слънчице, търкаляха се по прясната слама и се душеха една друга, както и обикновените коне. Вида на тая конюшня, пълна с красавиците на онова време, не мога да забравя и досега. На вас ви е чудно да мислите и да вярвате, че и аз съм бил млад и буен, но така беше. Тук беше и същата тая Вязопуриха, тогава още едногодишна, със стригана грива — мило, весело и игриво конче; но ще кажа, без да искам да я обиждам, макар че тя сега се смята за рядкост по своята кръв между вас, тогава беше от лошите коне на онзи приплод. Тя сама ще ви потвърди това.

Моята пъстрота, която толкова не се харесваше на хората, хареса извънредно много на всички коне; всички ме заобиколиха, радваха ми се и си играеха с мене. Аз започнах вече да забравям думите на хората за моята пъстрота и се чувствувах щастлив. Но скоро изпитах първата мъка в живота си и причина за нея беше майка ми. Когато вече започна снегът да се топи, врабците цвърчаха под навесите и във въздуха започна по-силно да се чувствува пролетта, майка ми започна да променя държането си към мене. Нравът ѝ съвсем се измени; тя ту започваше без всякаква причина да играе, да тича по двора, което никак не отиваше на почтената ѝ възраст; ту се замисляше и започваше да цвили; ту хапеше и риташе сестрите си кобили; ту почваше да ме души и да пръхти недоволено; ту, като излезеше на слънце, слагаше глава през рамото на братовчедката си Търговка и дълго и замислено я чешеше по гърба и ме отблъскваше от бозките си. Веднъж дойде главният коняр, заповяда да ѝ сложат оглавник и я изведоха от конюшната. Тя зацвили, аз ѝ отговорих и се спуснах след нея, но тя не се и обърна да ме види. Конярят Тарас ме грабна на ръце, докато затваряха вратата, след като изведоха майка ми. Аз понечих да се изтръгна, съборих коняря в сламата — но вратата беше заключена и аз само чувах все повече и повече отдалечаващото се цвилене на майка си. И в това цвилене аз вече не чувах тя да ме вика, а чувах нещо

друго. На нейния глас отдалече се обади мощният глас, както после узнах, на Добряк първи, който с два коняра отстрани е идед на среща с майка ми. Не помня кога е излязъл Тарас от моята кошара: беше ми много мъчно. Чувствувах, че завинаги съм изгубил обичта на майка си. И всичко това е, защото съм пъстър, мислех си, като си спомнях думите на хората за цвета на моята козина, и такъв бяс ме обхвана, че започнах да блъскам глава и колене о стените на кошарата — и се блъсках дотогава, докато се изпотих и капнах от умора.

След известно време майка ми се върна при мене. Чувах как тя в тръс и с ход, който не ѝ беше присъщ, тичаше по коридора към нашата кошара. Отвориха ѝ вратата, аз не можах да я позная, толкова се беше подмладила и разхубавила. Тя ме подуши, изпръхтя и започна да цвили високо. От целия ѝ вид разбрах, че тя не ме обича вече. Разказваше ми за красотата на Добряка и за любовта си към него. Тия срещи продължаваха и отношенията между мене и майка ми ставаха все по-студени и по-студени.

Скоро след това ни пуснаха да пасем. Оттогава насам познах нови радости, които ми замениха загубата на майчината обич. Имах другарки и другари, всички ние се учехме заедно да пасем, да цвилим като големите и вдигнали опашки, да тичаме около майките си. Това беше щастливо време. Всичко ми се прощаваше, всички ме обичаха, радвах се и гледах снисходително на всичко, каквото и да направех. Това не продължи много. Скоро с мен се случи нещо ужасно. — Конят въздъхна тежко-тежко и се отдалечи от останалите коне.

Вече отдавна се беше разсъмнало. Заскърцаха врати, влезе Нестер. Конете се пръснаха. Конярът оправя седлото на пьстрия кон и изкара табуна.

[1] *Холстомер* — който размерва платно. Конят, значи, е крачил тъй, сякаш отмервал платно. ↑

ГЛАВА VI

ВТОРА НОЩ

Щом вкараха конете в двора, те пак се струпяха около пъстрия.

— През месец август ни разделиха с майка ми — продължи пъстрият — и аз не чувствах особена мъка. Виждах, че майка ми вече носеше моя по-малък брат, знаменития Мустакан, и аз вече не бях същият, както преди. Не ревнувах — но чувствах, че ставам постуден към нея. Освен това знаех, че като оставя майка си, ще постъпва в общото отделение на жребчетата, дето стояхме по две и по три, и всеки ден цялата младежка тумба излизахме на въздух. Аз бях в една кошара с Милия. Милия беше ездитен и по-късно на него яздеше императорът, и го рисуваха по картинки и на статуи. Тогава той беше още обикновено сукалче, с лъскав нежен косъм, лебедова шийка и като струни равни и тънки крака. Той беше винаги весел, добродушен и любезен; винаги беше готов да играе, да се лиже и да се пошегува с кон или с човек. Ние с него неусетно се сприятелихме, като живеехме заедно, и това приятелство продължи през цялото време на нашата младост. Беше весел и лекомислен. Тогава вече той започваше да люби, закачаше се с кобилките и се надсмиваше на моята невинност. За мое нещастие аз от самолюбие започнах да му подражавам; и много скоро се увлякох в любов. И тази моя ранна склонност беше причина за най-голямата промяна в моята съдба. Така се случи, че аз се увлякох.

Вязопуриха беше една година по-голяма от мене, ние с нея бяхме особено близки; но към края на есента забелязах, че тя почна да ме отбягва... Но аз няма да ви разказвам цялата тази нещастна история на моята първа любов, самата тя помни моето безумно увлечение, което завърши за мене с най-важната промяна в живота ми. Конярите се спуснаха да гонят нея, а мене — да бият. Вечерта мене ме затвориха в отделна кошара; аз цвилех цяла нощ, сякаш предчувствах събитието на утрешния ден.

На заранта дойдоха в коридора на моята кошара генералът, главният коняр, другите коняри и се вдигна страшна врява. Генералът крещеше на главния коняр, главният коняр се оправдаваше, че не е нареждал да ме пускат, че това са направили на своя глава конярите. Генералът каза, че ще набие всичките, а жребчетата не бива да се държат. Главният коняр обеща, че всичко ще изпълни. Те млъкнаха и си отидоха. Аз нищо не разбирах, но виждах, че се замисля нещо лошо за мене.

На другия ден след това аз вече завинаги престанах да цвиля, аз станах, това, което съм сега. Целият свят ми се виждаше вече друг. Нищо не ми беше мило, аз се затворих в себе си и започнах да размишлявам. Отначало всичко ми беше отвратително. Престанах дори да пия, да ям и да ходя, а за игри и не помислях. Понякога ми идваше на ум да поритам, да потичам, да поцвиля; но веднага се явяваше страшният въпрос: защо? За какво? И последните ми сили пропадаха.

Веднъж привечер ме развеждаха в същото време, когато прибираха табуна от полето. Още отдалеч виждах облака прах с неясните познати очертания на всички наши майки. Чух весело цвилене и тропот. Спрях се, макар че въжето на оглавника, с който ме дърпаше конярят, режеше тила ми, и се загледах в приближаващия табун тъй, както се гледа завинаги загубеното и невъзвратимо щастие. Те се приближаваха и аз различавах една по една всички познати, красиви, величествени, здрави и охранени фигури. Тук-там някои от тях също се извъръщаха към мене. Аз не чувствавах болка от оглавника, който конярят дърпаше. Аз се забравих и неволно, като си припомних миналото, зацвилих и се впуснах в тръс, но моето цвилене отекна тъжно, смешно и глупаво. В табуна не се засмяха, но аз забелязах, че много от тях от приличие извърнаха глави от мен. Очевидно беше им и противно, и жалко, и съвестно, и най-важно — смешно да ме гледат. Смешна им изглеждаше моята тънка неизразителна шия, голямата ми глава (бях отслабнал през това време), дългите ми тромави крака и глупавият тръс, с който по стар навик се впуснах около конярят. Никой не се обади на моето цвилене, всички се отвърнаха от мене. Изведнъж аз всичко разбрах, разбрах колко чужд бях станал завинаги на всички тях и не помня как стигнах у дома подир конярят.

И по-рано аз показвах склонност към сериозност и дълбокомислие, но сега в мене стана решителна промяна. Моята пъстрота, която възбуждаше такова странно презрение у хората, моето странно неочаквано нещастие и при това някак особеното ми положение в конезавода, което чувствах, но още никак не можех да си обясня, ме принудиха да се задълбоча в себе си. Замислях се над несправедливостта на хората, които ме осъждаха, защото съм пъстър, замислях се за непостоянството на майчината и изобщо на женската любов и за нейната зависимост от физическите условия и главно, замислях се над качествата на онази странна порода животни, с които ние сме тъй тясно свързани и които наричаме хора — ония качества, от които произтичаше особеността на моето положение в конезавода, която аз чувствах, но не можех да разбера. Значението на тая особеност и на човешките качества, върху които тя се основаваше, ми се откри при следния случай.

Беше през зимата, по време на празниците. Цял ден не ми дадоха храна и не ме напоиха. Както научих после, това станало, защото конярят бил пиян. През този същия ден главният коняр дойде при мене, видя, че нямам храна и започна да ругае с най-лоши думи коняря, който не беше там, после си отиде. На следния ден конярят заедно с един свой другар влезе в нашата преграда да ни даде сено, аз забелязах, че той беше особено бледен и печален; особено в позата на дългия му гръб имаше нещо внушително и предизвикващо състрадание. Той хвърли сърдито сено през решетката; аз понечих да подам глава през рамото му; но той ме удари с юмрук по муцуната така силно, че аз отскочих. След туй ме ритна в корема.

— Ако не беше тая краста — каза той, — нищо нямаше да се случи.

— Защо? Какво има? — запита другият коняр.

— Нали графските коне не ходи да наглежда, а *своето* жребче по два пъти на ден навестява.

— Нима на него дадоха пъстрото? — запита другият.

— Продали ли са му го, подарили ли — дявол ги знае. Графските коне, ако щеш да умориш от глад — нищо, а посмей да не дадеш храна на *неговото* жребче. Лягай, казва, и почва да те налага. Това не е християнин. Добитъка жали повече от човека, изглежда, не носи кръст на шията си, сам броеше ударите, варварин с варварин. Генералът не

ме е пердашил тъй, целия ми гръб нашари, няма у него, изглежда, християнска душа.

Онова, което те говориха за боя и за християнството, аз разбрах добре, но тогава за мене беше съвсем неясно какво означаваха думите: *своето, неговото* жребче, от които разбиха, че хората предполагат някаква връзка между мене и главния коняр. В какво се състоеше тази връзка, аз никак не можех да проумея тогава. Едва много по-късно, когато ме отделиха от другите коне, разбрах какво значеше това. Но тогава никак не можех да разбера какво значеше туй, че *мене* ме наричаха собственост на човека. Думите: *мой* кон, които се отнасяха до мене, живия кон, ми изглеждаха тъй чудни, като думите: *моя* земя, *мой* въздух, *моя* вода.

Но тия думи имаха върху мене огромно влияние. Аз непрекъснато мислех за това и едва много по-късно, след продължителни и най-разнообразни отношения с хората, разбрах най-после значението, което придават хората на тия странни думи. Значението им е такова: хората се ръководят в живота не от дела, а от думи. Те обичат не толкова възможността да направят или да не направят нещо, колкото възможността да говорят за разни предмети с условени помежду им думи. Такива думи, които между тях се смятат особено важни, са думите: *мой*, *моя*, *мое*, които те казват за различни неща, същества и предмети, дори за земята, за хората и за конете. За едно и също нещо те се уговарят само един да казва — *мое*. И онзи, който, съгласно тази уговорена между тях игра, казва за най-много неща *мое*, се смята от тях за най-щастлив. Защо това е тъй, не зная; но така е. Преди аз дълго време се мъчих да си обясня това с някаква очевидна изгода; но това се оказа несправедливо.

Мнозина от хората, които например наричаха мене свой кон, не ме яздеха, но ме яздеха съвсем други. Хранеха ме също тъй не те, а съвсем други хора. Правеха ми добро пак не ония, които ме наричаха свой кон, а конярите, конските доктори и изобщо странични хора. По-късно, като разширих кръга на наблюденията си, аз се убедих, че не само по отношение на нас, конете, понятието *мое* няма никакво друго основание освен ниския и животински инстинкт на хората, наричан от тях чувство или право на собственост. Човекът казва: „*моята* къща“ и никога не живее в нея, а само се грижи за построяването и поддържането на къщата. Търговецът казва: „*мой* дюкян“. „*Моят*

дюкян за платове“, например — и не носи дреха от най-хубавия плат, който има в дюкяна си. Има хора, които наричат земята своя, а никога не са виждали тази земя и никога не са минали по нея. Има хора, които наричат други хора свои, а никога не са виждали тия хора; и цялото им отношение към тия хора се състои в туй, че те им причиняват зло. Има хора, които наричат жените свои жени или съпруги, а тия жени живеят с други мъже. И хората се стремят в живота не да правят онова, което смятат за добро, а към туй, да наричат колкото може повече неща *свои*. Аз съм убеден сега, че в това именно се състои съществената разлика между хората и нас. И затова, без да говорим повече за другите наши предимства пред хората, само поради това вече смело можем да кажем, че по стълбата на живите същества стоим по-високо от хората: дейността на хората — поне на тия, с които съм бил в допир — се ръководи от думи, а нашата — от дела. И ето това право да казва за мене *моят* кон, бе получил главният коняр и поради туй преби от бой коняря. Това откритие силно ме порази и заедно с мислите и съжденията, които извикваше в хората моята пъстра козина, и със замислеността, предизвикана у мене от измяната на майка ми, ме застави да стана сериозен и дълбокомислен кон, какъвто ме виждате.

Аз бях триж нещастен: бях пъстър, бях скопен и хората си въобразиха за мене, че аз принадлежа не на бога и на себе си, както е свойствено на всичко живо, но че принадлежа на главния коняр.

Последиците от туй, което те си бяха въобразили за мене, бяха много. Първата от тях беше, че те вече ме държаха отделно, хранеха ме по-добре, често ме караха да препускам в кръг и по-рано започнаха да ме впрягат. За пръв път ме впрегнаха, когато бях на три години. Помня как за пръв път сам главният коняр, който си въобразяваше, че му принадлежа, заедно с група коняри започнаха да ме впрягат, очаквайки, че аз ще буйствувам или ще им окажа противодействие. Те ми стиснаха устата. Овързаха ме с въжета, като ме вкарваха между аръшите; метнаха на гърба ми широк ремъчен кръст и го привързаха за аръшите, за да не хвърлям къч; а пък аз очаквах само случай да покажа желанието и обичта си към труда.

Те се учудиха, че аз тръгнах като стар кон. Започнаха да ме карат с колата и аз се упражнявах да тичам тръс. Всеки ден постигах все по-големи и по-големи успехи, тъй че след три месеца сам генералът и мнозина други хвалеха вървежа ми. Но чудно нещо, именно защото те

си въобразяваха, че аз не принадлежа на себе си, а на главния коняр, моят вървеж получаваше за тях съвсем друго значение.

Ездачите язدهа жребците, моите братя, учеха ги да се надбягват, изпитваха издръжливостта им, излизаха да ги гледат, караха ги в позлатени двуколки, покриваха ги със скъпи чулове. Аз возех обикновената двуколка на главния коняр, когато той отиваше по работа в Чесменка и по други чифлици. Всичко това ставаше поради туй, че бях пъстър, а главно поради туй, че по тяхното мнение не бях собственост на графа, а на главния коняр.

Утре, ако сме живи, ще ви разкажа каква главна последица имаше за мене това право на собственост, което си въобразяваше главният коняр.

През целия този ден конете се отнасяха почтително с Холстомер. Но държането на Нестер си беше все тъй грубо. Сивото конче на мужика, вече приближавайки табуна, зацвили и кафявата кобилка пак кокетничеше.

ГЛАВА VII

ТРЕТА НОЩ

Показа се нов месец и тънкият му сърп осветяваше фигурата на Холстомер, който стоеше насред двора. Конете се трупаха около него.

— Главната удивителна последица за мене от туй, че не бях нито графски, нито божи, а на главния коняр — продължи пъстрият кон — беше, че онова, което е наша главна заслуга — бързият ход, стана причина да бъда прогонен. Упражнявах Лебед да препуска с двуколката в кръг, а главният коняр, който ме караше, пристигна от Чесменка и спря край кръга. Лебед мина покрай нас. Той препускаше добре, но все пак се перчеше, нямаше в него онази пестеливост в движенията, която аз си бях изработил — тъй че в същия миг, в който единият крак докосва земята, да се отделя другият и да не се губи напразно и най-малкото усилие, а всяко усилие да те движи напред. Лебед мина край нас. Аз се дръпнах и понечих да вляза в кръга, главният коняр не ме задържа. „Че какво пък, нека се опита и моят Пъструшко!“ — извика той и когато Лебед се изравни с нас за втори път, той ме пусна. Лебед вече беше набрал скорост и затова при първата обиколка аз изостанах, но при втората започнах да го настигам, да приближавам двуколката, да се изравнявам с него, да го задминавам и го надминах. Опитавме се втори път — пак същото. Аз препусках по-бързо. И това докара всички в ужас. Решиха по-скоро да ме продадат някъде далече, та нищо да не се чуе. „Че ако научи графът — беда!“ Тъй говореха те. И ме продадох на един джамбазин като отличен впрегатен кон. У джамбазина не останах дълго. Купи ме един хусар, дошъл да купува коне за войската. Всичко това беше тъй несправедливо, тъй жестоко, че аз се зарадвах, когато ме изведоха от Хреново и завинаги ме отделиха от всичко, което ми беше родно и мило. Беше ми много тежко между тях. Тях ги чакаха любов, почести, свобода, а мене — труд, унижения, унижения, труд и... тъй до края на

живота ми! За какво? Затуй, че бях пъстър и поради това трябваше да стана кон на еди-кого си.

По-нататък тази вечер Холстомер не можа да разказва. В конския двор се случи едно събитие, което изплаши всички коне. Търговката, жребна закъсняла кобила, която отначало слушаше разказа, изведнъж се обърна и бавно отиде под сайванта и там започна да пъшка тъй високо, че обърна вниманието на всички коне; после тя легна, после пак стана, пак легна. Старите майки разбраха какво става с нея, но младежта се развълнува, остави пъстрия и наобиколи болната. На заранта имаше ново жребче, което се люлееше на крачетата си. Нестер извика главния коняр, заведоха кобилата с жребчето в отделна кошара и изкараха конете без нея.

ГЛАВА VIII

ЧЕТВЪРТА НОЩ

Вечерта, когато затвориха вратите и всичко утихна, пьстрият продължи така:

— Много наблюдения над хората и конете успях да направя, докато преминавах от ръка на ръка. Най-продължително се задържах при двама господари: при един княз, хусарски офицер, и след това при една бабичка, която живееше до черквата „Свети Никола Чудотворец“.

При хусарския офицер прекарах най-хубавите дни от живота си.

Макар той да бе причина за моята гибел, макар нищо и никого никога да не е обичал, аз го обичах и го обичам именно затова. Харесваше ми в него именно туй, че беше красив, щастлив, богат и затова никого не обичаше. Вие разбирате това наше възвишено конско чувство. Неговата студенина, неговата жестокост, моята зависимост от него придаваха особена сила на обичта ми към него. Убий ме, умори ме от препускане, мислех си аз понякога в нашите хубави времена — ще бъда още по-щастлив.

Той ме купи от джамбазина, на когото ме беше продал за осемстотин рубли главният коняр. Купи ме затуй, че никой нямаше пьстри коне. Това беше най-хубавото ми време. Той имаше любовница. Аз знаех това, защото всеки ден го возех при нея и нея при него, а понякога ги возех и заедно. Любовницата му беше красавица и той беше красавец, и кочияшът му беше красавец. И затова аз ги обичах. И ми беше приятно да живея. Животът ми протичаше тъй: сутрин дохождаше конярят да ме почисти, не самият кочияш, а конярят. Конярят беше млад юначага, взет от мужиците. Той отваряше вратата, проветряваше конските изпарения, изхвърляше тора, снемаше чуловете и започваше да си играе с четката по тялото и с чесалото да засипва с белезникави ивици пърхот дървения, очукан от шиповете на подковите под. Аз го захапвах на шегата за ръкава и потропвах с крак. После ни завеждаха един след друг при едно корито със студена вода и

младото конярче се радваше на гладките петна, резултат на неговия труд, на правия като стрела крак с широко копито, на лъснатата задница и гръб — така охранени и чисти, просто да си легнеш от почуда. Зад високите решетки трупаха сено, сипваха овес в дъбовите ясли. Дохождаше Теофан, главният кочияш.

Господарят и кочияшът си приличаха. И единият, и другият от нищо не се страхуваха и никого не обичаха, освен себе си, и заради това всички ги обичаха. Теофан носеше червена рубашка и кадифени панталони с жакет. Обичах, когато той понякога, в празник, напомаден, с жакета, се отбие в конюшната и извика: „Ей, животинче, ти ме забрави!“ — и ме мушне в бедрото с дръжката на вилата, но не за да ме заболи, а само на шега. Аз веднага разбирах шегата, свивах уши и траках със зъби.

Имаше при нас един вран жребец, който караше заедно с други коне. Нощем ме впрягаха с него. Този дървенияк не разбираше от шеги, а беше просто зъл като дявол. Аз стоях в конюшната до него, отделен с преграда, и често пъти сериозно му се зъбех. Теофан не се страхуваше от него. Понякога ще дойде право при него, ще викне, струва ти се, че ще го убие — но не, Теофан само мине край него и му надене оглавника. Веднъж, заедно впрегнати, ние се понесохме по Кузнецкия булевард.

Нито господарят, нито кочияшът се изплашиха, и двамата се смееха, викаха на хората и ни задържаха и завиваха тъй, че никого не стъпкахме.

На служба при тях аз изгубих най-хубавите си качества и половината от живота си. Тук ме препоиха и повредиха краката ми. Но въпреки туй, това беше най-хубавото време от живота ми. В дванадесет часа дохождаха, слагаха ми хамутите, намазваха копитата ми, намокряха перчема и гривата ми и ме вкарваха между аръшите.

Шейната беше тръстикова, плетена, с кадифе, хамутите с малки сребърни токички, поводите копринени и едно време — прелест. Такъмите бяха такива, че когато всички поводи и ремъчета бяха нагласени и стегнати, не можеше да се разбере къде свършват такъмите и къде започва конят. Впрегнат ме в сайванта, вече съм готов за тръгване. Ще излезе Теофан, по-широк отзад, отколкото в плещите, с червен пояс до подмишниците, ще прегледа такъмите, ще седне, ще оправи кафтана си, ще сложи крак в стремето, винаги ще се пошегува с

нещо, ще окачи камшика, с който почти никога няма да ме шибне, ами го окачва ей тъй, за да е всичко в ред, и ще каже: „Карай!“ И като че танцувам с всяка стъпка, аз потеглям през вратата и готвачката, излязла да плисне помията, спира на прага, и мъжиците, които са докарали на двора дърва, пулят очи. Излезе, поразкара ме и спре. Ще излязат лакеите, ще приближат кочияшите и ще почнат разговори. Всички чакат, понякога стоим по два-три часа при входа, от време на време се поразтъпчем, завием и пак спираме.

Най-после ще зашумят отвъд вратата, ще изтича във фрак побелелият Тихон, пуснал коремче, ще викне: „Приближавай!“ Тогава го нямаше това глупаво: „Напред!“, като че аз не знам, че се кара не назад, а напред. Теофан ще подвигне с уста. Ще приближи до входа и ще излезе князът нехайно-бързо, сякаш няма нищо удивително нито в тази шейна, нито в коня, нито в Теофан, който ще изпъне гръб и ще обтегне ръце тъй, както, струва ти се, не могат дълго да се държат, ще излезе князът с войнишката си шапка и с шинел със сива боброва яка, която закрива руменото му, с черни вежди, красиво лице, което никога не би трябвало да се закрива, ще излезе, подрънквайки със сабята, шпорите и медните търкалца отзад на галошите, стъпайки по килима, сякаш бърза и не обръща внимание на мене и на Теофан — онова, което гледат и на което се любуват всички освен него. Теофан подвигне, аз опъна поводите и честно, ходом ние се приближим и спрем; аз погледна с едното око княза, махна с породистата си глава и тънкия перчем. Князът е в добро настроение, понякога се шегува с Теофан, Теофан му отговаря, като леко извъръща красивата си глава и без да отпуска ръце, прави едва забележимо движение с поводите, което аз добре разбирам, и раз-раз-раз, все с по-широки и по-широки крачки, тръпнейки с всеки мускул и хвърляйки сняг, смесен с кал по предницата, аз карам. Тогава също тъй го нямаше днешният глупав навик да се вика: „О!“ — сякаш кочияша го боли нещо, а викаха: „Варда, пази се!“ — Варда, пази се! — вика Теофан и хората се отдръпват и спират, и извиват шии, оглеждайки красивия кон, красивия кочияш и красивия господар.

Обичах да изпреварвам добрите бегачи. Когато се случеше ние с Теофан да видим отдалеч някакъв впряг, достоен за нашите усилия, и ние, летейки като вихър, почваме полека-лека да го настигаме, аз вече хвърлям кал в гърба на шейната пред нас, изравнявам се със седналия

в нея човек и пръхтя над главата му, изравнявам се със седлото, с дъгата, вече не го виждам и само чувам след себе си все повече и повече отдалечаващите се негови звуци. А князът и Теофан, и аз — ние мълчим и се преструваме, че ей тъй просто сме тръгнали по своята работа, че дори и не забелязваме ония, които настигахме из пътя си и които са тръгнали с лоши коне. Обичах аз да надгонвам, но обичах също тъй и да се срещам с добри бегачи; само един миг, звук, поглед и ние вече сме се разминали и пак летим самотно, всеки по своя път.

Заскърца портата и се чува гласовете на Нестер и Васка.

ПЕТА НОЩ

Времето започна да се променя. Беше намръщено, заранта и роса нямаше, но беше топло и комарите се лепяха. Щом вкараха табуна в двора, конете се насъбраха около пьстрия и той така завърши своята история.

— Моят щастлив живот завърши скоро. Аз преживях тъй само две години. В края на втората зима се случи най-радостното за мене събитие и след него най-голямото ми нещастие. Това беше през Сирница, возих княза на надбягванията. Надбягваха се Атласния и Бичето. Не зная какво прави той в беседката, но зная, че излезе и заповяда на Теофан да влезе в кръга на надбягванията. Помня, въведоха ме в кръга, наредиха ме, наредиха и Атласния. Атласния караше шейна с дъга над арьшите, а аз, както си бях, в градска шейна. На завоя аз го отхвърлих встрани; приветствувах ме и със смях, и с възторжени викове.

Когато ме изпроводиха, подир мене вървеше тълпа. Пет-шест души предлагаха на княза хиляди. Той само се смееше, като показваше белите си зъби.

— Не — казваше той, — това не е кон, а приятел, планини злато да ми давате, не го продавам. Довиждане, господо — зави той добре краката си и седна.

— Към Стожинка! — Това беше жилището на неговата любовница. И ние полетяхме. Това беше нашият последен щастлив ден.

Пристигнахме у дома ѝ. Той я наричаше своя. А тя беше zalюбила друго и бе заминала с него. Той научи това в жилището ѝ. Беше пет часът и той, без да ме разпряга, тръгна да я дири. Нещо,

което никога не беше се случвало: шибаха ме с камшик и ме караха да препускам. За първи път се препънах и ми стана съвестно, и исках да поправа грешката си, но изведнъж чух князът да крещи с глас, който сякаш не беше неговия: „Карай!“ И камшикът изплющя и ме шибна и аз се засилих и ударих единия си крак в желязото на предницата. Настигнахме я след двадесет и пет версти. Аз го докарах, но треперех цяла нощ и нищо не можех да ям. На заранта ми дадоха вода. Аз пих и навеки престанах да бъда онзи кон, който бях. Аз боледувах, мъчиха ме и ме осакатяваха — или както казват хората, лекуваха ме. Окапаха ми копитата, явиха се отоци и краката ми се изкривиха, гърдите не се виждаха и се появи обща отпадналост и слабост. Продадоха ме на един джамбазин. Той ме хранеше с моркови и с нещо друго и направи от мене нещо, което никак не приличаше на мене, но което можеше да измами несведущия. Нямах вече сили, не можех да тегля нищо. Освен това джамбазинът ме мъчеше много: щом дойдеха купувачи, той влизаше в конюшната при мене и започваше да ме шиба с един отвратителен камшик и да ме плаши тъй, че ме докарваше до лудост. После изтриваше белезите от камшика и ме изкарваше. От джамбазина ме купи една бабичка. Тя отиваше постоянно с кола до манастира „Свети Николай Чудотворец“ и биеше кочияша. Кочияшът плачеше при моите ясли. И тогава аз научих, че сълзите имат приятен солен вкус. После бабичката умря. Нейният управител ме закара на село и ме продаде на един манифактурист, после преядох пшеница и заболях още по-лошо. Продадоха ме на един мужик. При него орях, почти нищо не ядях и ми нараниха крака с палешник. Пак боледувах. Един циганин ме взе в замяна. Той ме мъчеше ужасно и най-после ме продаде на тукашния управител. И ето ме сега тук.

Всички мълчаха. Започна да капе дъжд.

ГЛАВА IX

Като се връщаше дома следната вечер, табунът се сблъска с господаря и с един негов гост. Жулдиба, приближавайки към къщи, погледна отстрани две мъжки фигури: единият беше младият господар със сламена шапка, другият — висок, дебел, подпухнал военен. Старата кобила ги изгледа под око и като сви уши, мина покрай него; останалите — младежта — се подплашиха, обърнаха се, особено когато господарят и гостът нарочно влязоха сред конете, като си показваха нещо един на друг и разговаряха.

— Ето тази купих от Воейков — сивата с тъмните петна — каза господарят.

— А тази младата черна кобилка с белите крака коя е, бива си я — каза гостът. Те изредиха много коне, като ги подгонваха и спираха. Забелязаха и кафявата кобилка.

— Тя ми остана породиста от хреновските ездитни коне — каза господарят.

Те не можаха да разгледат всички коне тъй, както вървяха. Господарят викна на Нестер и старецът, като блъскаше припряно с токовете си по хълбоците на пъстрия кон, изтича в тръс напред. Пъстрият се поклащаше, накуцваше с единия крак, но тичаше тъй, че беше явно: той в никакъв случай не би възроптал, дори ако му заповядаха да тича тъй, колкото сили има, накрай света. Той дори беше готов да се впусне галоп и дори се опита с десния крак.

— Ето, смело мога да кажа, по-добър кон от тази кобила няма в цяла Русия — каза господарят, като посочваше една от кобилите. Гостенинът я похвали. Господарят се раздвижи развълнувано, потичваше, показваше и разказваше за историята и произхода на всеки кон. На гостенина очевидно му беше досадно да слуша домакина и той измисляше въпроси, за да дава вид, че се интересува от това.

— Да, да — казваше той разсеяно.

— Ти погледни — казваше домакинът, без да отговаря, — погледни само краката й... Скъпо я взех, но вече нейното двегодишно

конче влезе в работа.

— Добре ли върви? — каза гостенинът.

Така изредиха почти всички коне и повече нямаше какво да се показва. И те млъкнаха.

— Е, да вървим ли?

— Да вървим. — Те тръгнаха към вратата. Гостът се радваше, че показването на конете свърши и че ще идат в къщи, където може да се похапне, да се пийне, да се пуши, и явно стана по-весел. Като мина край Нестер, който, яхнал пъстрия, очакваше още заповеди, гостът плесна с голямата си тлъста ръка задницата на пъстрия.

— Виж какъв е шарен! — каза той. — Също такъв пъстър кон имам, помниш ли, аз съм ти разказвал.

Домакинът чу, че става дума не за неговите коне, и не слушаше, а като се извъръщаше, продължаваше да гледа табуна.

Изведнъж съвсем близо до ухото му се чу глупаво, слабо, старческо цвилене. Зацвили пъстрият кон, но не продължи, а сякаш се засрами и млъкна. Нито гостът, нито домакинът обърнаха внимание на това цвилене и се прибраха в къщи. Холстомер бе познал в подпухналия старец своя любим господар, някогашния блестящ богаташ-красавец Серпуховски.

ГЛАВА X

Дъждът продължаваше да ръми. В конския двор беше мрачно, а в господарския дом беше съвсем друго. Домакинът се бе разпоредил да се приготви разкошен вечерен чай в разкошната гостна. На масата бяха домакинът, домакинята и пристигналият гостенин.

Домакинята — бременна, което доста личеше по дигнатия корем, по правата, изпъната поза, по пълнотата и особено по очите, кротко и важно съсредоточените големи очи — седеше при самовара.

Домакинът държеше в ръце кутия с особени десетгодишни пури, каквито според него нямаше никой друг, и се канеше да се похвали с тях пред госта. Домакинът беше към двадесет и пет годишен красавец, свеж, грижливо гледан, причесан. Беше облечен в нов, широк дебел костюм, шит в Лондон. На верижката му имаше големи скъпи украшения. Копчетата на ризата му бяха големи, също масивни, златни, с бледосини скъпоценни камъни. Брадата му беше *à la* Наполеон III и мустачките, като миши опашчици, бяха напомадени и стърчаха тъй, както само в Париж могат да ги направят. Домакинята беше облечена с рокля от копринен муселин с големи пъстри цветя, на главата ѝ имаше някакви особени, големи златни фуркети — в гъсти, руси, макар не всичките нейни, но прекрасни коси. По ръцете ѝ блестяха много гривни и пръстени, и всичките скъпи. Самоварът беше сребърен, сервизът от тънък порцелан. Лакеят, великолепен в своя фрак, в бялата жилетка и връзка, стоеше при вратата като статуя и очакваше нареждания. Мебелите бяха ярки, от вито дърво, тапетите тъмни, с големи цветя. Край масата звънеше със сребърния си нашийник хрътка, необикновено тънка, която наричаха с някакво необикновено трудно английско име, лошо произнасяно и от двамата, които не знаеха английски. В ъгъла, сред цветя, имаше пиано *incrusté*^[1]. От всичко лъхаше на ново, на разкош, на редки неща. Всичко беше много хубаво, но върху всичко имаше един особен отпечатък на излишество, богатство и липса на духовни интереси.

Домакинът беше любител на коне-бегачи, здравеняк-сангвиник, един от ония, които никога не изчезват, пътуват в самурени шуби, хвърлят скъпи букети на артистките, пият най-скъпите вина от най-нова марка, в най-скъпия хотел, дават награди при надбягванията от свое име и издържат най-скъпи държанки.

Пристигналият, Никита Серпуховски, беше над четиридесетгодишен човек, висок, дебел, плешив, с големи мустаци и бакембарди. Някога трябва да е бил много красив. Сега се беше отпуснал, както личеше, физически и морално, и парично.

Той имаше толкова много дългове, че трябваше да служи, за да не го хвърлят в затвора. Сега отиваше в губернияския град като началник на конезавод. Влиятелни роднини му издействуваха тая служба. Облечен беше във военен кител и сини панталони. Кителът и панталоните бяха такива, каквито никой, освен богат човек, не би си направил, бельото също, часовникът му също беше английски. Ботушите му бяха с някакви чудновати, един пръст дебели подметки.

Никита Серпуховски беше прарасал през живота си богатство от два милиона и освен това бе останал да дължи сто и двадесет хиляди. От такова богатство човек винаги придобива размах, който дава кредит и възможност да преживееш почти разкошно още десетина години. Десетината години вече си отиваха, размахът завършваше и животът на Никита ставаше тъжен. Той бе почнал вече да попийва, тоест да се напива, което по-рано с него не се случваше. Собствено той никога не беше нито почвал, нито свършвал да пие. Неговото падение личеше най-много в безпокойството на погледа му (очите му бяха почнали да играят) и в несигурността на интонацията и движенията. Това безпокойство поразяваше с туй, че то очевидно го бе обхванало отскоро, защото личеше, че той дълго време бе привикнал да не се бои никога от никого и от нищо и че сега, съвсем отскоро, след тежки страдания е стигнал до този страх, толкова несвойствен на природата му. Домакинът и домакинята забелязваха това, споглеждаха се тъй, че очевидно се разбираха един друг и отлагаха подробното обсъждане на този предмет за по-късно, когато ще си легнат, и търпяха бедния Никита, дори го обкръжаваха с особено внимание. Видимото щастие на младия домакин унижаваше Никита и го караше, спомняйки си своето безвъзвратно минало, болезнено да завижда.

— Не ви ли пречи пурата, Мари? — каза той, като се обръщаше към дамата с онзи особен, неуловим и придобиван само при дълъг опит тон — вежлив, приятелски, но не напълно почтителен, с който говорят хора, които познават висшия свят, с държанките му, и се отнасят с тях не както с жените си. Не че искаше да я оскърби, напротив, сега той по-скоро искаше да се нагоди към нея и към домакина, макар че за нищо на света не би признал това пред себе си. Но той вече бе свикнал да говори тъй с такива жени. Той знаеше, че самата тя би се учудила, дори би се оскърбила, ако той се държеше с нея като с дама. При това трябваше да запази известен оттенък на почтителен тон за истинската жена на човек, равен нему. С такива дами той винаги се държеше с уважение, но не защото споделяше така наричаните убеждения, които се проповядват в списанията (той никога не четеше този боклук), за уважение към личността на всеки човек, за нищожността на брака и други подобни, а защото така постъпват всички порядъчни хора, а той беше порядъчен човек, макар и изпаднал.

Той си взе една пура. Но домакинят взе несръчно шепа пури и ги предложи на госта.

— Не, ти ще видиш колко са хубави. Вземи.

Никита отклони с ръка пурите и в очите му се мярна едва забележимо оскърбление и срам.

— Благодаря. — Той извади своята кутия с пури. — Опитай моите.

Домакинята беше досетлива. Тя забеляза това и побърза да заговори с него:

— Много обичам пури. Самата аз бих пушила, ако не пушеха всички около мене.

И тя се усмихна със своята красива, добродушна усмивка. В отговор и той ѝ се усмихна някак колебливо. Липсваха му два зъба.

— Не, вземи тая — продължаваше недосетливият домакин. — Другите са по-слаби. Фриц, *bringen Sie noch eine Kasten* — каза той, — *dort zwei*^[2].

Немецът-лакей донесе друга кутия.

— Ти какви обичаш повече? Силните ли? Тези са много хубави. Вземи ги всичките — продължаваше да му ги пъха в ръцете. Той очевидно се радваше, че имаше пред кого да се похвали с редките

неща, които притежаваше, и не забелязваше нищо. Серпуховски запуши и побърза да продължи почнатия разговор.

— Та колко ти излезе Атласния? — каза той.

— Скъпо ми излезе, не по-малко от пет хиляди, но поне съм осигурен. Да видиш какви деца ми даде!

— Бегачи? — запита Серпуховски.

— Добри бегачи. Сега неговият син взе три награди. В Тула, Москва и в Петербург се надбягва с Воейковия Вран. Мръсният дресиращ му отби четири скока, иначе щеше да го остави зад флага.

— Малко е недодялан. Много е спънат, ето какво ще ти кажа — каза Серпуховски.

— А майките защо са? Утре ще ти ги покажа. За Добриня дадох три хиляди. За Ласкавата — две хиляди.

И домакинът започна пак да изчислява богатствата си. Домакинята разбра, че на Серпуховски не му е приятно и че той се преструва, че слуша.

— Ще пиете ли още чай? — запита тя.

— Не — каза домакинът и продължи да разказва. Тя стана, домакинът я спря, прегърна я и я целуна.

Като ги гледаше, Серпуховски понечи да им се усмихне с неестествена усмивка, но когато домакинът стана и след като я прегърна, тръгна с нея до завесата на съседната врата — лицето на Никита изведнъж се измени, той въздъхна тежко и на подпухналото му лице изведнъж се изписа отчаяние. Дори злоба личеше по него.

[1] С инкрустации. ↑

[2] Донесете още една кутия, там са две. ↑

ГЛАВА XI

Домакинът се върна и усмихвайки се, седна срещу Никита. Известно време те мълчаха.

— Та, ти казваше, че си го купил от Воейков — каза Серпуховски уж нехайно.

— Да — Атласния, нали казах. Все ми се искаше да купя кобили от Дубовицки. Но му е останало само смет.

— Той фалира — каза Серпуховски и изведнъж млъкна и се огледа наоколо. Спомни си, че дължи на същия този фалирал човек двадесет хиляди. И че ако ще се говори за „фалирал“, хората вероятно говорят това тъкмо за него. Той млъкна.

Двамата пак дълго мълчаха. Домакинът премисляше с какво да се похвали пред госта. Серпуховски измисляше с какво да покаже, че не смята себе си за фалирал. Но и у двамата мислите се точеха мудро, макар че те се мъчеха да се ободряват с пури. „Но кога ще пийнем?“ — мислеше Серпуховски. „Непременно трябва да се пийне, иначе с този човек можеш да умреш от мъка“ — мислеше домакинът.

— Е, ти дълго ли ще останеш тук? — каза Серпуховски.

— Около един месец. Но да вечеряме вече, нали? Фриц, готово ли е?

Отидоха в трапезарията. В трапезарията под лампата имаше маса, а върху нея свещи и най-необикновени неща: сифони, украшения на тапите, необикновено вино в шишета, необикновени лакомства, ракия. Те пиха, хапнаха, пак пиха, пак хапнаха и разговорът се завърза. Серпуховски се зачерви и започна да говори, без да се притеснява.

Говориха за жените. Кой каквато бе имал: циганка, танцьорка, французайка.

— Какво, ти остави ли Матъе? — попита домакинът. Матъе беше държанката, която бе разорила Серпуховски.

— Не аз нея, а тя мене. Ах, братко, като си спомня колко нещо пропилях в живота си! Сега съм доволен, като събера хиляда рубли,

доволен съм наистина, че мога да избягам от всички. В Москва не мога да живея. Ах, какво да ти разправам!

На домакина му беше досадно да слуша Серпуховски. Искаше му се да говори за себе си — да се хвали. А на Серпуховски му се искаше да говори за себе си — за блестящото си минало. Домакинът му наля вино и чакаше кога ще свърши, за да му разкаже за себе си, че неговият конезавод е уреден сега тъй, както у никого преди. И че неговата Мари не само заради парите, но със сърцето си го обича.

— Искях да ти кажа, че в моя конезавод... — понечи да каже той, но Серпуховски го пресече.

— Имаше време, мога да кажа — започна той, — когато обичах и умеех да поживея. Ето, ти говориш за езда, но кажи ми кой от конете ти е най-буен.

Домакинът се зарадва, че ще може да разкаже още за конезавода и той дори почна, но Серпуховски пак го пресече.

— Да, да — каза той. — Това у вас, стопаните на конезаводи, е само от суетност, а не за удоволствие и не за самия живот. А с мене не беше тъй. Ето, казах ти днес, че имах един ездитен кон, пъстър, със същите петна, както на коня, който язди твоят коняр. Ех, какъв кон беше! Ти не можеше да го знаеш; то беше през четиридесет и втора година, аз току-що бях дошъл в Москва; отивам при един джамбазин и гледам — пъстър скопен жребец. Добре сложен. Хареса ми. Цената? Хиляда рубли. Хареса ми, взех го и почнах да го яздя. Не съм имал, пък и ти нямаш и няма да имаш такъв кон. Не съм виждал по-добър кон — нито за езда, нито по сила, нито по красота. Ти беше малък, тогава не си могъл да знаеш, но предполагам да си чувал. Цяла Москва го знаеше.

— Да, чувал съм — каза неохотно домакинът, — но аз исках да ти кажа за своите...

— Значи, чувал си. Купих го ей тъй, без да питам за породата му, без атестат; после я научих. Ние с Воейков издирвахме. Той беше син на Любезни първи, Холстомер. Мери платно. Заради пъстротата му в Хреновския конезавод го дали на главния коняр, а той го скопил и го продал на един джамбазин. Такива коне вече няма, приятелю мой! Ех, какво време беше! Ех ти, младост! — изпя той от една циганска песен. Започна да се напива. — Ех, хубаво време беше. Бях двадесет и пет годишен, имах осемдесет хиляди сребърни рубли доход, нито един бял

косъм, всичките ми зъби — като бисери. За каквото и да се заловях — всичко ми вървеше; и всичко свърши.

— Но тогава не е имало такива буйни коне — каза домакинят, възползуван от настъпилата пауза. — Ще ти кажа, че моите първи коне започнаха да ходят без...

— Твоите коне! Че тогава бяха по-буйни.

— Как по-буйни?

— По-буйни. Като сега помня, излязох веднъж в Москва на надбягвания с него. Мои коне не участваха. Не обичах бегачите в тръс, моите бяха породисти: Генерал, Шоле, Мохамед. С пьстрия се возех аз. Кочияшът ми беше славен младеж, обичах го. И той се пропи. Та, значи, отидох. — Серпуховски — казват ми, — кога ще почнеш да отглеждаш бегачи? — Дявол да ги вземе вашите женици, моят пьстър файтонджийски кон ще надбяга всички ваши. — Ами, ще надбяга. — Обзалагам се за хиляда рубли. — Ударихме ръцете. Пуснахме ги. Изпревари ги с пет секунди, спечелих облога за хиляда рубли. Но това още нищо не е. С породистите, впрегнати в тройка, сто версти взех за три часа. Цяла Москва знае.

И Серпуховски започна да си съчинява тъй умело и непрекъснато, че домакинят не можеше да вмъкне в разговора нито дума и седеше омърлушен срещу него, като само за развлечение наливаше вино в неговата и своята чаша.

Вече бе почнало да се разсъмва. А те още седяха. На домакина му беше мъчително досадно. Той стана.

— Щом ще спим — да спим — каза Серпуховски, като стана и залитайки и пъшкайки, тръгна към определената за него стая.

Домакинят лежеше с любовницата си.

— Не, той е невъзможен. Напи се и само дрънка.

— И ме задиря.

— Страхувам се, че ще поиска пари.

Серпуховски лежеше несъблечен на леглото и пъхтеше.

„Изглежда, много дрънках — помисли той. — Е, все едно. Виното е хубаво, но той е голяма свиня. Има в него нещо бакалско. И аз съм голяма свиня — каза той и се закиска. — Ту аз имам държанка, ту самият аз съм държанец. Да, Винклерша ме издържа — аз вземам пари от нея. Тъй му се пада, тъй му се пада! Но, да се съблека, ботушите си не мога да сваля.“

— Ех! Ей! — извика той, но слугата, определен да му прислужва, отдавна беше отишъл да спи.

Той седна, свали китела, жилетката и панталоните смъкна как да е, но ботушите дълго време не можа да събуе, пречеше му отпуснатият търбух. Криво-ляво изу единия, другия — мъчи се, мъчи се, задъха се и се умори. И тъй, с ботуша на единия крак, той се тръшна и захърка, като изпълняше цялата стая с дъх на тютюн, вино и порочна старост.

ГЛАВА XII

И да си спомнеше Холстомер още нещо тази нощ, Васка го разсея. Метна му чула и препусна, до заранта го държа пред вратата на една кръчма редом с един мужишки кон. Те се близаха. На заранта той тръгна с табуна и непрекъснато се чешеше.

„Нещо страшно много ме сърби“ — мислеше той.

Минаха пет дни. Извикаха конския доктор. Той с радост каза:

— Краста. Позволете да го предадем на циганите.

— Защо? Заколете го, още днес да го няма.

Тихо, ясно утро. Табунът тръгна към полето. Холстомер остана. Дойде някакъв чуден човек, мършав, черен, мръсен, в опръскан с нещо черен кафтан. Това беше кождер. Той не го погледна, хвана поводата на оглавника, метнат на Холстомер, и го поведе. Холстомер тръгна спокойно, без да се оглежда, тътрейки както винаги крака и повличайки със задните си крака слама. Като излезе от вратата, той понечи да тръгне към кладенеца, но кождерът каза: — Няма защо.

Кождерът и Васка, който вървеше отзад, стигнаха до долчинката зад тухления сайвант и сякаш на това най-обикновено място имаше нещо особено, спряха и кождерът, като даде поводата на Васка, свали кафтана, запретна ръкави, извади от ботуша си нож и брус, започна да точи ножа. Конят посегна към поводата, искаше от досада да го подъвче, но беше далече, той въздъхна и затвори очи. Бърната му увисна, откриха се разядените жълти зъби и той почна да се унася в дрямка под звуците на наточвания нож. Само болният му, отеъкъл и отместен встрани крак потръпваше. Изведнъж почувствува, че го хващат за челюстите и вдигат главата му нагоре. Той отвори очи. Две кучета имаше пред него. Едното душеше по посока на кождера, другото бе седнало и гледаше коня, сякаш чакаше нещо тъкмо от него. Конят ги погледна и започна да трие скулата си о ръката, която го държеше.

„Сигурно искат да ме лекуват — помисли той. — Нека!“

И наистина той усети, че нещо направиха с гърлото му. Заболя го, той трепна, мръдна с единия крак, но се задържа и зачака какво ще

стане по-нататък. По-нататък стана туй, че нещо течено се разля на голяма струя по шията и гърдите му. Той въздъхна дълбоко. И му стана много по-леко. Падна цялата тежест на неговия живот. Той затвори очи и започна да навежда глава — никой не я държеше. После започна да навежда шията, после краката затрепераха, олюля се цялото му тяло. Той не толкова се уплаши, колкото се учуди. Всичко стана тъй ново. Той се учуди, понечи да скочи напред, нагоре. Но вместо това краката му, щом мръднаха, се заплетоха, той се наклони на една страна и като поиска да пристъпи, залитна напред и се строполи на лявата си страна. Кожодерът почака, докато престанат гърчовете, отпъди кучетата, които се бяха приближили, и после, като хвана единия крак, обърна коня по гръб и заповяда на Васка да държи крака, започна да го дере.

— Добър кон беше — каза Васка.

— Ако беше по-охранен, кожата щеше да е хубава — каза кождерът.

Вечерта табунът се връщаше от хълма и ония, които вървяха от лявата страна, виждаха долу нещо червено, около което се суетяха кучета и прехвърчаха врани и ястреби. Едно куче, опряло крака в мършата, клатеше глава и късаше шумно онова, което беше захапало. Кафявата кобилка спря, протегна глава я шия и дълго вдишва дълбоко въздуха. Насила я прогониха.

Призори, в един дол сред старата гора, в залесената низина на една полянка радостно виеха едроглави вълчета. Бяха пет: четири почти еднакви, а едното мъничко, с глава по-голяма от туловището. Мършава залиняла вълчица, влачейки по земята пълен корем с увиснали бозки, излезе из храсталаците и седна срещу вълчетата. Вълчетата се наредиха в полукръг насреща ѝ. Тя се приближи към най-малкото и като сви коляното и изви муцуната си надолу, направи няколко конвулсивни движения и отваряйки зъбестата си уста, напъна се и избълва един голям къс конско месо. По-големите вълчета насочиха муцунки към нея, но тя пристъпи застрашително към тях и предостави цялото парче на малкото. Малкото, като че се сърдеше, привлече с ръмжене месото към себе си и започна да ръфа. По същия

начин вълчицата избълва и на второто, и на третото, и на всичките пет и тогава легна насреща им да си почине.

След една неделя край тухления сайвант се търкаляха само един голям череп и две бедрени кости, всичко останало беше разнесено. През лятото един мужик, който събираше кости, отнесе и тия кости и черепа и ги употреби за работа.

Мъртвото тяло на Серпуховски, което ходеше по света, ядеше и пиеше, прибраха в земята много по-късно. Нито кожата, нито месото, нито костите му бяха годни за нещо. А както вече от двадесет години неговото разхождащо се по света мъртво тяло беше голяма тежест за всички, тъй и прибирането на това тяло в земята беше само едно излишно затруднение за хората. Отдавна вече той никому не беше нужен, отдавна вече на всички беше в тежест, но все пак мъртвите, които погребват мъртви, намериха за нужно да облекат това подпухнало тяло, което веднага започна да се разлага, в хубав мундир, в хубави ботуши, да го положат в нов, хубав ковчег, с нови пискюли в четирите ъгли, после да сложат този нов ковчег в друг, оловен, и да го закарат в Москва, и там да разкопаят отдавнашни чужди кости, и тъкмо там да скрият това разлагащо се, гъмжащо от червеи тяло в нов мундир и лъснати ботуши и да затрупат всичко с пръст.

ДЕКАБРИСТИ^[1]

[0] Първите глави на романа с това заглавие са написани в края на 1860 година. На 26 март 1861 година Толстой съобщава на А. И. Херцен: „Започнал съм от преди три-четири месеца роман, герой на който трябва да бъде завърнал се от заточение декабрист.“ В същото писмо се съобщава, че началото на романа авторът е чел на И. С. Тургенев и той „харесал първите глави“. (Пълно събрание на съчиненията, том 60, стр. 374.)

В една чернова, скицирана за предговора към романа „1805 година“, Толстой съобщава, че през 1856 година той бил започнал повест, герой на която трябвало да бъде декабрист, който се завръща със семейството си от заточение. От този и от други документи е съвсем очевидно, че замисълът на романа за декабристите е предхождал замисъла на романа „Война и мир“.

По датировката на С. А. Толстая, която вземала участие в първата публикация на откъси от „Декабристи“, и по спомени на сестра ѝ Т. А. Кузминска, Толстой е работил над този роман през 1863 година.

Към намерението си да напише „Декабристи“ Толстой се върнал през 1877 година. През 1878 година Толстой събирал в архивите и библиотеките на Москва материали за декабристите, в Москва се срещал с някои декабристи. Писателят се опитвал да получи разрешение да се запознае със съхраняваното в III-то отделение „дело на декабристите“, но такова разрешение не му било дадено.

Толстой продължил своите опити да работи над романа за декабристите и през 1879 година. Създал няколко варианта на първите глави на романа, но очевидно, понеже не бил доволен от тях, прекъснал работата си. През март 1879 година вниманието на Толстой вече се съсредоточило върху друг замисъл за исторически роман от епохата на Петър I. През април 1879 година Толстой писал на А. А. Фет: „Моите декабристи бог знае къде са сега, за тях аз и не мисля.“ (А. Фет. „Моите спомени“, ч. II, стр. 364 М. 1890.)

Откъси от „Декабристи“ били напечатани приживе на писателя през 1884 година в книгата „XXV години. 1859–1884. Сборник на Обществото за подпомагане нуждаещи се литератори и учени“.

В това издание печатаме три глави, написани от Толстой през 1860 година и подготвени от него за печат през 1884 година. ↑

ГЛАВА I

Това се случи неотдавна, в царуването на Александър II, в наше време — времето на цивилизацията, прогреса, времето на *въпросите*, на възраждането на Русия и така нататък, и така нататък; в онова време, когато победоносната руска войска се връщаше от отстъпления на неприятеля Севастопол, когато цяла Русия празнуваше унищожението на черноморския флот и белокаменна Москва посрещаше и поздравяваше с това щастливо събитие останките от екипажите на този флот, поднасяше им препълнената руска чашка водка и по хубавия руски обичай хляб и сол, и се покланяше в краката им. Това се случи по времето, когато Русия в лицето на далновидните девственици-политици оплакваше разрухата на мечтите за молебен в черквата „Света София“ и най-чувствителната за отечеството загуба на двама велики хора, загинали по време на войната (единият, увлечен от желанието колкото може по-скоро да отслужи молебен в поменатата черква и паднал по полетата на Влахия, но затова пък оставил из същите тия полета два ескадрона хусари, и другият неоценен човек, който е раздавал чай, чужди пари и чаршафи на ранените и не е крал нито едното, нито другото); по времето, когато от всички страни, във всички области на човешката дейност в Русия никнеха като гъби велики хора — пълководци, администратори, икономисти, писатели, оратори, и просто велики хора без особено призвание и цел. В онова време, когато на юбилея на един московски актьор, затвърдено с тост, възникна общественото мнение, което започна да наказва всички престъпници; когато страшни комисии полетяха от Петербург на юг, за да улавят, да разкриват и наказват комисариатските злодеи; когато във всички градове даваха обеди с речи на севастополските герои и на същите тия герои, с откъснати ръце и крака, поднасяха по няколко копейки милостиня, като ги срещаха по мостовете и пътищата; в онова време, когато ораторските таланти се развиваха в народа тъй бързо, че един кръчмар навсякъде и при всички случаи пишеше и печаташе, и казваше наизуст по обедите речи, толкова силни, че пазителите на реда

трябваше изобщо да вземат усмирителни мерки срещу красноречието на кръчмаря; когато в самия английски клуб отделиха специална стая за обсъждане на обществените работи; когато се появиха списания с най-разнообразни лозунги — списания, които разпространяваха европейски принципи на европейска почва, но с руски мироглед; и списания, изключително на руска почва, развиващи руски принципи, но с европейски мироглед; когато изведнъж се появиха толкова списания, че сякаш всички названия бяха изчерпани: и „Вестник“, и „Слово“, и „Беседа“, и „Наблюдател“, и „Звезда“, и „Орел“ и много други, и въпреки това непрекъснато се явяваха нови и нови названия; в онова време, когато се явиха плеяди писатели, мислители, които доказваха, че науката бива народна и не бива народна, и бива ненародна, и така нататък и плеяди писатели, художници, които описваха горичка и изгрев слънце, и буря, и любовта на руската девойка, и мързела на един чиновник, и лошото поведение на много чиновници; в онова време, когато от всички страни се явиха *въпроси* (така наричаха в петдесет и шеста година всички ония стечения на обстоятелствата, в които никой нищо не можеше да разбере), явиха се въпроси за кадетските корпуси, университетите, цензурата, за устното съдопроизводство, финансов въпрос, банков, полицейски, еманципационен и много други; всички се стараеха да откриват все нови и нови въпроси, всички се опитваха да ги разрешат; пишеха, четяха, говореха за разни проекти, всичко искаха да оправят, да унищожат, да променят и всички руси като един човек бяха изпаднали в неописуем възторг. Състояние, което се повтори два пъти за Русия през XIX век: първия път, когато в дванадесета година натупахме Наполеон I, и втория път, когато в петдесет и шеста година нас ни натупа Наполеон III. Велико, незабравимо време на възраждането на руския народ! Както онзи французин казвал, че който не е живял във Великата френска революция, изобщо не е живял, тъй и аз смея да кажа, че който не е живял в петдесет и шеста година в Русия, той не знае какво нещо е живот. Пишещият тези редове не само живя в това време, но беше един от дейците на това време. Не само че той самият прекара няколко недели в един от блиндажите на Севастопол, но написа съчинение за Кримската война, което му спечели голяма слава, в което той ясно и подробно разказа как стреляха войниците от крепостите с пушки, как превързваха на превързочния пункт и как

погребваха на гробището в земята. След като извърши тия подвизи, пишещият тези редове пристигна в центъра на държавата, в ракетното учреждение, където и пожъна лаврите на своите подвизи. Той видя възторга на двете столици и на целия народ и сам изпита как Русия знае да възнаграждава истинските заслуги. Силните на тоя свят диреха неговото познанство, стискаха ръката му, канеха го на обеда, настоятелно го викаха у дома си и за да научат от него подробности от войната, разказваха му онова, което чувствуваха. Поради туй пишещият тия редове може да оцени онова велико, незабравимо време. Но не е в туй работата.

По същото това време две покрити коли и една шейна стояха пред входа на най-добрия московски хотел. Един млад човек изтича вътре да пита има ли свободни стаи. Стар човек седеше в едната кола с две дами и разказваше какъв е бил Кузнецкият мост по времето на френското нашествие. Това беше продължение на разговора, започнат при влизането им в Москва, и сега старецът с бялата брада, с разкопчана шуба тъй спокойно продължаваше своя разговор в колата, сякаш смяташе да спи в нея. Жена му и дъщеря му слушаха, но поглеждаха към вратата не без нетърпение. Младият човек излезе от хотела заедно с портиера и камериера.

— Е, какво, Сергей? — запита майката, като показва при светлината на фенера умореното си лице.

Дали защото тъй беше свикнал, или за да не би, като е с полушубка, портиерът да го вземе за лакей, Сергей отговори на френски, че има стаи, и отвори вратичката. Старият погледна за миг сина си и пак се обърна към тъмната вътрешност на колата, сякаш останалото не се отнасяше до него:

— Театър още нямаше.

— Пиер! — каза жената, като прибираще полите на палтото си, но той продължаваше:

— Madame Шалме беше на Тверска...

Вътре в колата се чу младежки, звучен смях.

— Папа, излизай — ти много се разприказва.

Старият сякаш едва сега забеляза, че са пристигнали, и се огледа наоколо.

— Излизай де.

Той оправи шапката си и покорно тръгна да слиза. Вратарят го хвана под ръка, но като се убеди, че старият още се държи, веднага предложи услугите си на дамата. Наталя Николаевна, съпругата, и по самуреното палто, и по бавното слизване от колата, и по туй как тежко легна на ръката му и как направо, без да се обръща, опряна на ръката на сина си, тръгна към входа, му се стори много важна. Госпожицата той дори не можа да отличи от другите момичета, които наскочаха от другата кола — и тя, също като тях, носеше бохчичка и вързоп и вървеше отзад. Позна я само по смеха и по туй, че нарече стария човек „татко“.

— Не там, татко, а вдясно — каза тя, като го хвана за ръкава на кожуха. — Вдясно.

И по стълбата заедно с тропота на хората, на вратите, с тежкото дишане на възрастната дама се разнесе същият смях, който се чуваше в колата, който, като го чуе човек, непременно ще каже: това момиче се смее прекрасно, да му завидиш просто.

Синът Сергей се занимаваше с уреждането на всички материални въпроси по пътя и се занимаваше с това, макар и без познания, но със свойствената на двадесет и петте му години енергия и самозадоволяваща дейност. Най-малко двадесет пъти и като че без особено важни причини той, само по палто, изтичва долу до шейната и после пак нагоре, потръпвайки от студ и скачайки през две и три стъпала с младите си дълги крака. Наталя Николаевна го молеше да не се простуди, но той я уверяваше, че му няма нищо и непрекъснато даваше нареждания, затваряше шумно вратите, ходеше и когато вече изглеждаше, че онова, което остава да се свърши, е работа само на слугите и мъжиците, той няколко пъти обиколи стаите, излизайки от гостната през една врата и влизайки в друга, и все диреше какво още да свърши.

— Папа, ще идеш ли на баня? Да проверя ли? — запита той.

Папа беше дълбоко замислен и като че никак не си даваше отчет къде се намира. Той не отговори веднага.

Той чуваше думите и не ги разбираше. Изведнъж се опомни.

— Да, да, да; провери, моля ти се, при Каменния мост.

Главата на семейството с бързи, неспокойни стъпки обиколи стаите и седна на креслото.

— Е, сега трябва да решим какво да правим, да се нареждаме — каза той. — Помагайте, деца, живо! Юначаги! Внасяйте, нареждайте, а утре ще изпратим по Серьожа бележка до сестра ми Маря Ивановна, до Никитини.

— Утре е неделя; надявам се, че най-напред ще отидеш на черква, нали, Pierre? — каза съпругата, която бе застанала на колене пред един сандък и го разковаваше.

— Да, наистина утре е неделя! Непременно ще отидем всички в Успенската катедрала. С това ще започне нашето завръщане. Боже мой! Като си спомня деня, когато бях за последен път в Успенската катедрала... помниш ли, Наташа? Но не това е най-важното.

И главата на семейството бързо стана от креслото, на което току-що беше седнал.

— А сега трябва да се нареждаме.

И той, без да върши нещо, ходеше от една стая в друга.

— Какво, ще прием ли чай? Или си уморена, искаш да си починеш?

— Да, да — отговори жена му, като вадеше нещо от сандъка, — нали искаше да идеш на баня.

— Да... в мое време банята беше при Каменния мост. Серьожа, иди провери има ли още баня при Каменния мост. Ето тази стая ще заемем ние със Серьожа. Серьожа! Добре ли ще се чувствуваш тук? — Но Серьожа излезе да провери за банята.

— Не, не е всичко в ред — продължи той, — твоята стая няма да има врата към гостната. Как мислиш, Наташа?

— Успокой се, Pierre, всичко ще се нареди — отговори Наташа от другата стая, в която мъжиците внасяха багаж. Но Pierre беше под влиянието на възторга, извикан в него от пристигането в родното място.

— Внимавай да не объркаш вещите на Серьожа; ето ските му сте оставили в гостната...

И той ги вдигна и особено внимателно, сякаш от това зависеше целият бъдещ ред в жилището, ги опря о горния праг на вратата и ги притисна към него. Но ските не прилепнаха добре и щом Pierre се отдалечи от тях, те паднаха шумно напърно на вратата. Наташа Николаевна се намръщи и трепна, но като разбра какво е станало, каза:

— Соня, дигни ги, мила моя.

— Дигни ги, мила моя — повтори съпругът, — а пък аз ще ида до хазаина, иначе няма да се оправите; трябва да уговорим с него всичко.

— По-добре да изпратим някого да го извика, Pierre. Защо се безпокоиш?

Pierre се съгласи.

— Соня, извикай оня... как се казваше? Monsieur Cavalier, моля ти се; кажи му, че искаме всичко да уговорим.

— Шевалие, татко — каза Соня и се приготви да иде.

Наталя Николаевна, която с тих глас нареждаше и с тихи стъпки ходеше от стая в стая ту с някоя кутия в ръце, ту с вързоп, ту с възглавница, незабелязано вземаше от натрупания закуп багаж, поставяше всяко нещо на мястото му и успя, минавайки покрай Соня, да пошепне:

— Не отивай ти, прати някого от слугите.

Докато слугата намери хазаина, Pierre употреби свободното си време уж да помогне на съпругата си, а в същност да стъпи върху една от дрехите ѝ и още да се спъне в един от опразнените сандъци. Като се задържа с ръка за стената, декабристът се огледа наоколо усмихнат. Жена му, както изглеждаше, бе тъй заета, че не го забеляза, но Соня го гледаше с такива смеещи се очи, че, изглежда, очакваше позволение да се посмее. Той на драго сърце ѝ даде това позволение, като сам започна да се киска с такъв добродушен смях, че всички, които бяха в стаята, от жена му до прислужничката и мужика, започнаха също да се смеят. Този смях още повече въодушеви стареца; той намери, че диванът в стаята на жена му и дъщеря му е поставен неудобно за тях, макар че те твърдяха противното и го молеха да се успокои. В това време, когато той собственоръчно, подпомаган от мужика, се опитваше да премести тази мебел, в стаята влезе хазаинът-французин.

— Вие сте ме търсили — каза хазаинът строго и за доказателство, ако не на презрението си, то поне на равнодушието си, извади бавно кърпичката си, бавно я разгъна и бавно се изсекна.

— Да, любезни мой — каза Пьотър Иванович, пристъпвайки към него, — ето, виждате ли, ние самите не знаем колко време ще прекараме тук, аз и жена ми... — и Пьотър Иванич, който имаше слабост във всеки човек да вижда ближен, започна да разказва своите намерения и планове.

Г-н Chevalier не споделяше този възглед за хората и не се интересуваше от сведенията, които му съобщи Пьотър Иванич, но хубавият френски език, който говореше Пьотър Иванич (френският език, както е известно, е нещо като чин в Русия) и господарските обноски го заставиха да повиши малко мнението си за новопристигналите.

— С какво мога да ви услужа? — запита той.

Този въпрос не затрудни Пьотър Иванич. Той изрази желанието си да разполага със стаи, чай, самовар, вечеря, обяд, храна за прислугата — с една дума, с ония неща, за които и съществуват хотелите, и когато г-н Chevalier, учуден от наивността на старчето, което, изглежда, предполагаше, че се намира в Трухменската степ или че всички тия неща ще му се отпускат даром, съобщи, че всичко туй могат да го имат, Пьотър Иванич изпадна във възторг.

— Прекрасно! Много хубаво! Значи, ще се нареди. И тъй, моля...

— Но му стана съвестно да говори само за себе си и той започна да разпитва г-н Chevalier за неговото семейство, за работата му. Сергей Петрович, който се бе върнал, изглежда, не одобряваше обноските на баща си; той забеляза, че на хазаина този разговор не му е приятен, и подсети за банята. Но Пьотър Иванич се интересуваше как е могло един френски хотел да бъде отворен в Москва през петдесет и шеста година и как прекарва времето си madame Chevalier. Най-последно хазаинът се поклони и запита няма ли да поръчат нещо.

— Ще прием чай, нали, Наташа? И тъй, моля, поръчайте чай, а ние ще си поговорим още с вас, мой любезни monsieur. Какъв славен човек!

— А банята, папа?

— Ах, да, тогава не трябва чай. — Тъй че единственият резултат от разговора с новопристигналия беше осуетен за хазаина. Затова пък Пьотър Иванич сега беше горд и щастлив с устройството на жилището си. Коларите, които дойдоха да искат бакшиш, за малко щяха да развалят настроението му, тъй като Серьожа нямаше дребни пари, и Пьотър Иванич щеше пак да праща да викат хазаина, но щастливата мисъл, че не само той трябва да бъде весел тази нощ, го избави от затруднението. Той взе две банкноти от по три рубли и като пхна в ръката на единия колар едната банкнота, каза: „Това за вас.“ (Пьотър Иванич имаше навик да говори на *вие* с всички освен с членовете на

своето семейство.) „А това за вас“ — каза той, като даваше банкнотата на другия колар ръка в ръка, също както правят хората, когато плащат на лекаря за визата. Като свърши всичко това, отведоха го на баня.

Соня, както си седеше на дивана, сложи ръка под главата си и се засмя.

— Ах, колко е хубаво, мамо! Ах, колко е хубаво! — После тя сложи краката си на дивана, поизтегна се, пооправи се и тъй заспа дълбокия тих сън на здраво осемнадесетгодишно момиче след месец и половина пътуване. Наталя Николаевна, която все още подреждаше своята спалня, усети навярно с майчинското си ухо, че Соня не шава, и излезе да я види. Тя взе възглавница, вдигна с голямата си бяла ръка зачервилата се рошава глава на момичето и я сложи на възглавницата. Соня дълбоко-дълбоко въздъхна, размърда рамене и сложи глава на възглавницата, без да каже *merci*, като че това стана от само себе си.

— Не на тази страна, не на тази страна, Гавриловна, Катя — веднага заговори Наталя Ивановна, обръщайки се към момичетата, които постилаха леглото, и с една ръка, сякаш мимоходом, оправи разбърканите коси на дъщеря си. Без да спира и без да бърза, Наталя Николаевна подреждаше жилището и когато се върнаха мъжът ѝ и синът ѝ, всичко беше готово: сандъци вече нямаше в стаите; в спалнята на Пиер всичко бе наредено тъй, както беше десетки години в Иркутск: халатът, лулата, табакерката, вода със захар, евангелието, което четеше преди да заспи, и дори иконката прилепна някак над кревата сред пищните тапети в стаите на Шевалие, който не употребяваше това украшение, но което се яви тази вечер във всички стаи на трето отделение.

Като подреди стаите, Наталя Николаевна оправи своите, въпреки дългия път, чисти якички и маншети, среса косите си и седна срещу масата. Нейните прекрасни черни очи се устремиха някъде далече; тя гледаше и почиваше. Тя, както изглеждаше, почиваше не само от подреждането, не само от дългия път, не само от тежките години — тя почиваше, както изглеждаше, от целия живот и далечината, в която гледаше, където си представяше живи любимите образи, беше именно оная почивка, която тя желаше. Дали това беше подвиг на любовта, който тя извърши за своя мъж, или беше обичта, която преживя към децата си, когато те бяха малки, дали това беше някаква тежка загуба, или беше особеност на характера ѝ — но всеки, като погледнеше тази

жена, би трябвало да разбере, че от нея не може да се очаква още нещо, че тя вече отдавна някога се е предала цяла на живота и че от нея нищо не е останало. Останало е достойното за уважение нещо прекрасно и тъжно като спомен, като лунна светлина.

Не би могло да си я представим иначе, освен обкръжена от почит и от всички удобства на живота. Да бъде някога гладна и да яде лакомо или да облече мръсно бельо, или да се спъне, или да забрави да се изсекне — това с нея не можеше да се случи. Това беше физически невъзможно. Защо беше тъй, не знаей, но всяко нейно движение беше величие, грация, милост за всички ония, които можеха да се ползват от случая да я видят...

*Sie pflegen und weben
Himmlische Rosen ins irdische Leben^[1]*

Тя знаеше този стих и го обичаше, но не се ръководеше от него. Цялата нейна природа беше израз на тази мисъл, целият ѝ живот беше едно такова несъзнателно вплитане на невидими рози в живота на всички хора, с които тя се срещаше. Тя тръгна след мъжа си в Сибир само затуй, защото го обичаше; тя не мислеше за онова, което може да направи за него, и неволно правеше всичко: постилаше леглото му, подреждаше нещата му, приготвяше обяд и чай, а главно беше винаги там, където беше той, и по-голямо щастие нито една жена не е могла да даде на своя мъж.

В гостната върху кръгла маса кипеше самовар. Пред него седеше Наталя Николаевна. Соня се мръщеше и се усмихваше близо до ръката на майка си, която я побутна, когато бащата и синът с набръчкани краища на пръстите и блеснали бузи и глави (особено блестеше голото теме на бащата), с бухнали бели и черни коси и сияещи лица влязоха в стаята.

— Като влязохте и стана по-светло — каза Наталя Николаевна. — Майчице, колко си бял!

Тя бе казвала тия думи десетки години всяка събота и всяка събота Пиер, като ги чуеше, изпитваше срамежливост и удоволствие. Те седнаха около масата, замириса на чай, на лула, заговориха гласовете на родителите, децата и слугите, които получиха своите

чаши чай в същата стая. Спомняха си смешното, което им се беше случило из пътя, възхищаваха се от прическата на Соня, смяха се. Географски всички те се бяха пренесли пет хиляди версти далеч, в съвсем друга, чужда среда, но нравствено през тази вечер те още бяха у дома си, такива, каквито ги бе направил особеният, дълъг, уединен семеен живот. Това няма да го има вече утре. Пьотър Иванич седна край самовара и запусти лулата си. Той не беше весел.

— Е, най-после пристигнахме — каза той — и аз съм радостен, че днес няма да видим никого: тази вечер за последен път ще прекараме в семейството си... — и той заля тия думи с една голяма глътка чай.

— Защо за последен, Пиер?

— Защо ли? Защото орлетата се научиха да летят, те самите трябва да вият свои гнезда и оттук те ще литнат всяко на своя страна...

— Ето ти глупости — каза Соня, като вземаше от него чашата и се усмихваше, както се усмихваше на всичко, — старото гнездо е отлично.

— Старото гнездо е тъжно гнездо, старият не можа да го свие — той попадна в клетка, в клетка отгледа децата си; и го пуснаха тогава, когато вече крилете му не могат да го носят добре. Не, орлетата трябва да си свият гнездо по-високо, по-щастливо, по-близко до слънцето; затова са негови деца, за да използват неговия пример; а старият, докато не ослепее, ще гледа, а ослепее ли — ще слуша... Нaley ми ром, още, още... стига.

— Ще видим кой кого ще остави — отговори Соня, като погледна крадешком майка си, сякаш ѝ беше съвестно да говори пред нея, — ще видим кой кого ще остави — продължи тя. — За себе си не се страхувам и за Серьожа също! (Серьожа ходеше из стаята и мислеше как утре да си поръча дрехи — сам ли да иде, или да прати да извикат шивач; разговорът между Соня и баща му не го интересуваше...) Соня се засмя.

— Какво? Какво ти дойде на ума? — запита бащата.

— Ти си по-млад от нас, папа. Много по-млад, истина ти казвам — отвърна тя и пак се засмя.

— Какво, какво! — каза старият и строгите бръчки по лицето му се отпуснаха в нежна и едновременно презрителна усмивка.

Наталя Николаевна се наведе иззад самовара, който ѝ пречеше да вижда мъжа си.

— Соня има право. Ти все още си на шестнадесет години, Пиер. Серьожа е по-млад с чувствата си, но по характер ти си по-млад от него. Какво той ще направи, аз мога да предвидя, но ти все още можеш да ме учудиш.

Дали признаваше справедливостта на тая бележка, или, поласкан от нея, не знаеше какво да отговори, старият пушеше мълчаливо, пиеше чай и само очите му блестяха. А пък Серьожа, със свойствения егоизъм на младостта, едва сега заинтересуван от онова, което казаха за него, се намеси в разговора и потвърди, че наистина е стар, че пристигането в Москва и новият живот, който се открива пред него, никак не го радва, че той спокойно обмисля и предвижда бъдещето си.

— Все пак тази вечер е последна — повтори Пьотър Иванич. — Утре няма да го има вече това...

И той си сипа още ром. И дълго още седя при масата с чая и имаше такъв вид, сякаш му се искаше да каже много нещо, ала нямаше кой да го слуша. Той понечи да придвижи към себе си рома, но дъщеря му неусетно изнесе бутилката.

[1] Те лелеят и вплитат небесни рози в земния живот. ↑

ГЛАВА II

Когато господин Шевалие, който бе ходил горе да настане гостите, се върна в стаята си и съобщи своите впечатления за новопристигналите на другарката си в живота, която, в дантели и копринена рокля, седеше по парижки маниер на писмената маса, в същата стая седяха неколцина постоянни посетители на заведението. Серьожа, когато слиза долу, беше забелязал тази стая и нейните посетители. Вие навярно също сте я забелязали, ако сте ходили в Москва.

Ако вие сте скромни мъж, който не познава Москва, закъснели сте за обяда, на който са ви поканили, излъгали сте се в предположението, че гостоприемните московчани ще ви поканят на обяд и не са ви поканили или просто искате да се нахраните в най-добрия хотел — вие влизате в стаята с лакеите. Трима или четирима лакеи скачат на крака, един от тях ви сваля шубата и ви поздравява с Нова година, със заговезни, с пристигането ви или просто забелязва, че отдавна не сте дохождали, макар вие никога да не сте били в това заведение. Вие влизате и първото нещо, което ви се хвърля в очи, е наредената маса, на която са натрупани, както ви се струва в първата минута, безчислено количество апетитни ястия. Но това е само оптичка измама, защото по-голямата част от тази маса заемат неоскубани фазани, неварени морски раци, кутийки с парфюми, помади и стъклца с козметични средства и бонбони. Едва на някое крайче, като подирите добре, ще намерите ракия и парче хляб с масло и рибка под телен похлупак срещу мухи, съвсем ненужен в Москва през декември месец, но затова пък точно такъв, какъвто се употребява в Париж. По-нататък, отвъд масата, вие виждате пред себе си стая, в която до писмената маса седи францужойка с крайно противна външност, но с идеално чисти маншети и с прекрасна модерна рокля. До францужойката ще видите офицер с разкопчана яка, който посрбва ракия, цивилен, който чете вестник, и нечий военни или цивилни крака, сложени върху плюшен стол, и ще чуете френски говор и повече

или по-малко искрено и силно кикотене. Ако поискате да знаете какво се върши в тая стая, аз бих ви съветвал да не влизате в нея, а само да надникнете, сякаш само минавате, за да вземете един сандвич. Иначе ще има да си патите от въпросителното мълчание и погледите, които ще устремят към вас постоянните обитатели на стаята, и вероятно, като си свиете опашката, ще побързате към една от масите в голямата зала или в зимната градина. За това никой няма да ви попречи. Тези маси са за всички и там, седнал сам на масата, вие можете да викате на Дея гарсон и да си поръчвате гъби, колкото си искате. А стаята с французойката съществува за отбраната, *златна* московска младеж, но да попаднем в числото на отбраните не е тъй лесно, както ви се струва.

Като се върна в тая стая, господин Шевалие каза на съпругата си, че господинът от Сибир е досаден, но затова пък синът му и дъщеря му са такива юначаги, каквито само в Сибир могат да се отхранят.

— Да видите само дъщеря му, каква розичка е!

— О! Този старец обича младичките жени — каза един от гостите, който пушеше пура. (Разговорът, то се знае, се водеше на френски, но аз го предавам на руски, което ще правя постоянно, докато разказвам тази история.)

— О! Много ги обичам! — отговори господин Шевалие. — Жените, това е моята страст. Вие не вярвате?

— Чувате ли, *madame Chevalier*? — извика дебелият казашки офицер, който беше много задлъжнял на заведението и обичаше да разговаря с домакина.

— Да, той споделя моя вкус — каза Шевалие, като потупа шишкото по еполета.

— Наистина ли е хубава тази сибирка?

Chevalier събра пръстите си и ги целуна.

След това разговорът между посетителите стана потаен и много весел. Ставаше дума за шишкото; той се усмихваше и слушаше онова, което разказваха за него.

— Може ли човек да има такива извратени вкусове? — извика един, смеейки се. — *Mademoiselle Clarisse*! Знаете ли, Стругов от жените обича най-много кокошите кълки.

Макар и да не разбираше остроумието на тази бележка, *m-lle Clarisse* се заля от смях зад писалищната маса, дотолкова звънлив, доколкото позволяваха развалените ѝ зъби и преклонните години.

— Сибирската госпожица ли го е навела на такива мисли? — и всички се закискаха още по-силно. Самият m-r Chevalier умираше от смях и току повтаряше: „Se vieux coquin“^[1] и удряше по главата и по раменете казашкия офицер.

— Но какви са тия сибирци? Фабриканти или търговци? — запита един от господата, когато смехът малко поутихна.

— Никит! Искаш от господа, кои пристигнал, пътен лист — каза m-r Chevalier. — „Ние, Александър, Самодержец...“ — започна да чете господин Chevalier донесения пътен лист, но казашкият офицер дръпна от него листа и изведнъж лицето му изрази почуда.

— Е, познайте кой е? — каза той. — А всички вие поне сте чували за него.

— Е, как ще познаем! Дай да видим. Абдел Кадер, ха-ха-ха, Калиостро... Петър III... ха-ха-ха.

— Хайде де, прочети!

Казашкият офицер разгъна листа и прочете: „Бившият княз Пьотър Иванич“ и едно от ония руски фамилни имена, което всеки знае и всеки произнася с известно уважение и удоволствие, ако говори за лицето, което носи това фамилно име, като за лице близко или познато. Ние ще го наричаме Лабазов. Казашкият офицер смътно си спомняше, че този Пьотър Лабазов беше с нещо знаменит през двадесет и пета година и че беше заточен на каторжна работа — но с какво беше знаменит, не знаеше положително. А другите и това не знаеха и отговориха: „А! Да, известен“, точно тъй, както биха казали: „Разбира се, известен!“ за Шекспир, който бил написал „Енеидата“. Но те научиха нещо повече за него, защото шишкото им обясни, че той е брат на княз Иван, чичо на Чикини, на графиня Прук, значи, известен...

— Та той трябва да е много богат, щом е брат на княз Иван? — забеляза един от младите. — Ако са му върнали имота. На някои върнаха.

— Че много станаха тия заточеници, които сега се връщат! — забеляза друг. — Наистина те, струва ми се, са били по-малко, когато са ги заточавали, отколкото се върнаха сега. Да, Жикински, я разкажи тази история за осемнадесето число — обърна се той към офицера от стрелковия полк, който минаваше за майстор-разказвач.

— Е, разкажи де.

— Най-напред това е истинска история и се е случила тук, у Шевалие, в голямата зала. Пристигат трима декабристи да обядват. Сядат на една маса, ядат, пият, разговарят. Но ето че срещу тях седнал един господин с почтена външност, на същите години, и все се ослушва, когато те кажат нещо за Сибир. И ето че ги запитал нещо; от дума на дума, разговорили се, оказва се, че и той е от Сибир.

— И Нерчинск знаете ли?

— Че как да не зная, живял съм там.

— И Татяна Ивановна познавате?

— Как да не я познавам!

— Позволете да запитам, да не би и вие да сте били заточени?

— Да, имах нещастieto да пострадам, а вие?

— Ние всички сме заточеници от четиринадесети декември. Странно, че не ви познаваме, щом и вие също сте били заточен заради четиринадесети. Позволете да научим фамилното ви име?

— Фьодоров.

— Също за четиринадесети?

— Не, аз за осемнадесети.

— Как тъй за осемнадесети?

— За осемнадесети септември, за един златен часовник. Бях наклеветен, че уж съм го откраднал и пострадах невинно.

Всички се запревиваха от смях освен разказвача, който с най-сериозен израз на лицето, като гледаше капналите от смях слушатели, се кълнеше, че това е истинска история.

Скоро след като свърши разказът, един от златните млади хора стана и тръгна към клуба. Като се разходи из залите, наредени с маси, край които старчета играеха на карти, отби се в инферналната, където знаменитият „Пучин“ вече бе започнал своята партия срещу „компанията“, постоя известно време край една билиардна маса, около която, опряно за рамката ѝ, ситнеше едно важно старче и едва улучваше своята топка, и като надникна в библиотеката, където някъкъв генерал четеше важно през очилата, хванал вестника далече от очите си, и един абониран младеж, който се мъчеше да не вдига шум, преглеждаше поред всички списания, златният млад човек приседна на дивана в билиардната при играчите с жетони, също такива като него позлатени млади хора. Беше празничен ден и имаше много хора, постоянни посетители на клуба. Между тях беше Иван Павлович

Пахтин. Той беше мъж на около четиридесет години, среден ръст, бял, пълен, с широки рамене и таз, с гола глава и лъснато, щастливо, обръснато лице. Не играеше с жетони, но седна само тъй при княз Д., с когото беше на *ти*, и не се отказа от чашата шампанско, която му предложиха. Той се беше разположил така добре след обяда, отпуснал бе незабелязано отзад шлица на панталона си, че сякаш би седял тъй цял живот, попушвайки пурата, пийвайки шампанско и чувствувайки близкото присъствие на князе и графове, министерски деца. Новината за пристигането на Лабазови наруши спокойствието му.

— Пахтин, къде? — каза министерският син, забелязал, както играеше, че Пахтин стана, оправи жилетката си и допи на един дъх шампанското.

— Северников ме беше замолил — каза Пахтин, чувствувайки някакво безпокойство в краката си, — какво, ще вървиш ли?...

„Анастася, Анастася, отваряй вратите.“ Това беше популярна тогава циганска песен.

— Може би. А ти?

— Какво ще правя там аз, женен старец.

— Хайде де!...

Усмихвайки се, Пахтин отиде в стъклената зала при Северников. Той обичаше последната дума, която кажеше, да бъде шега. И сега излезе тъй.

— Е, как е графинята? — запита той, като се приближаваше към Северников, който съвсем не беше го канил, но който, според някои съображения на Пахтин, трябваше повече от всички други да знае за пристигането на Лабазови. Северников беше малко замесен в бунта от четиринадесети декември и приятел с всички декабристи. Графинята беше значително по-добре и това много радваше Пахтин.

— А вие не знаете, Лабазов е пристигнал днес, у Шевалие отседнал.

— Какво говорите! Та ние сме стари приятели. Колко се радвам! Колко се радвам! Сигурно е поостарял, бедният? Жена му писа на моята жена...

Но Северников не можа да каже какво е писала, защото партньорите му, които играеха без козове, направиха нещо нередно. Разговаряйки с Иван Павлович, той все поглеждаше с едно око към тях, но сега изведнъж се хвърли с цялото си туловище на масата и като

удряше с ръце по нея, доказа, че трябвало да играят седморка. Иван Павлович стана и приближавайки се към друга маса, съобщи, в разговор с един друг почтен човек, новината, която знаеше, после пак стана и при третата маса направи същото. Всички почтени хора бяха много, много радостни, че се е върнал Лабазов, тъй че, като влезе отново в билиардната, Иван Павлович, който отначало се колебаеше дали трябва, или не трябва да се радва на завръщането на Лабазов, вече не си служеше с въведения за бала, за статията във „Вестника“, за здравето и времето, а направо пристъпваше към всички с възторжената новина за благополучното завръщане на прочутия декабрист.

Старчето, което все още напразно се опитваше да удари с щеката своята бяла топка, трябваше по мнението на Пахтин да се зарадва много от новината. Той отиде при него. „Как върви играта, ваше високопревъзходителство?“ — каза той в момента, когато старчето мушна своята щека в червената жилетка на маркьора, което значеше, че иска да му натъркат щеката с тебешир.

„Ваше високопревъзходителство“ беше казано съвсем не така, както вие мислите, от раболепство (не, това не беше на мода през петдесет и шеста година) — Иван Павлич назоваваше това старче просто по име и фамилия, — а това беше казано отчасти като подигравка над онези, които говорят тъй, отчасти, за да покаже, че — ние, значи, знаем с кого говорим и все пак се закачаме, донякъде и наистина; изобщо това беше много тънък хумор.

— Ей сега научих: Пьотър Лабазов пристигнал. Направо от Сибир пристигнал с цялото си семейство. — Тия думи Пахтин произнесе точно в момента, когато старчето отново не може да удари своята топка — такова нещастие го гонеше.

— Ако е пристигнал все тъй безразсъден, какъвто замина, няма защо да се радваме — каза мрачно старчето, ядосано от непонятния си неуспех.

Този отзив смути Иван Павлич, той пак не знаеше трябва ли, или не трябва да се радва на пристигането на Лабазов и за да разреши окончателно съмненията си, запъти се към стаята, където се събираха да разговарят умни хора, които знаеха значението и цената на всяко нещо и всичко знаеха, с една дума. Иван Павлич беше в същите приятелски отношения с посетителите на стаята на умните, както и със златната младеж и с високопоставените особи. Наистина той нямаше

свое отделно място в стаята на умните, но никой не се учуди, когато влезе и седна на дивана. Ставаше дума през коя година и по какъв случай бе възникнала свадата между двама руски журналисти. Дочакал минутата, когато всички млъкнаха, Иван Павлич съобщи своята новина не както се съобщава нещо радостно, не и като незначително събитие, а ей тъй, сякаш между другото. Но веднага след като видя как „умните“ (употребявам „умни“ като прозвище на посетителите на стаята на умните) посрещнаха неговата новина и започнаха да я обсъждат, веднага Иван Павлич разбра, че тук именно и трябваше да каже тая новина и само тук тя ще получи такава обработка, че да може да я разнася и по-нататък и *savoir à quoi s'en tenir*^[2].

— Само Лабазов липсваше — каза един от „умните“, — сега вече всички живи декабристи се върнаха в Русия.

— Той беше „една от славните фигури“... — каза Пахтин все още с изпитващ тон, готов да направи този цитат и шеговит, и сериозен.

— Но как тъй, Лабазов е един от най-забележителните хора на онова време — започна един от „умните“. — През 1819 година той е бил подпоручик в Семьоновския полк и е изпращан в чужбина с бързи съобщения до херцог З. После се върнал и през двадесет и четвърта година бил приет в първата масонска ложа. Всички тогавашни масони се събирали у Д. и в тях. Защото бил много богат. Княз Ж., Фьодор Д., Иван П. — това са били най-близките му приятели. И тогава неговият чичо, княз Висарион, за да отстрани младия човек от това общество, го преместил в Москва.

— Извинете, Николай Степанович — прекъсна го друг „умен“, — струва ми се, че това е станало през двадесет и трета година, тъй като Висарион Лабазов беше назначен за командир на трети корпус през двадесет и четвърта година и беше във Варшава. Той го бе извикал при себе си за адютант и след като онзи отказа, премести го. Впрочем извинете, че ви прекъснах.

— Ах, не, моля, кажете.

— Не, моля ви се.

— Не, кажете, вие трябва да знаете това по-добре от мене и при това вашата памет и вашите знания са достатъчно доказани тук.

— В Москва против желанието на чичо си той подаде оставка — продължаваше онзи, чиято памет и чиито знания бяха доказани — и

там около него се образува друго общество, на което той беше родоначалник и сърце, ако може тъй да се изразим. Той беше богат, красив, умен, образован; казват, че бил удивително любезен. Още моята леля ми е казвала, че не е познавала по-очарователен човек. И тогава, няколко месеца преди бунта, той се ожени за Кринска.

— Дъщеря на Николай Крински, онзи, който при Бородино... известният — прекъсна някой.

— Да, да. И нейното огромно богатство му е останало сега, а неговото собствено, наследственото, мина върху по-малкия брат, княз Иван, който сега е оберхоф-кафермейстер (той каза нещо от този род) и беше министър.

— Най-хубаво от всичко е неговата постъпка към брат му — продължи разказвачът. — Когато да го арестуват, единственото нещо, което успял да унищожи, били писмата и документите на брат му.

— Нима брат му е бил замесен?

Разказвачът не отговори „да“, но сви устни и намигна многозначително.

— После при всички разпити Пьотър Лабазов постоянно отричал всичко, което се отнасяло до брат му, и заради туй пострада повече от другите. Но най-хубавото е туй, че княз Иван получи цялото имение и не изпрати на брат си нито един грош.

— Говореше се, че Пьотър Лабазов сам се е отказал — забеляза един от слушателите.

— Да, но се е отказал само поради туй, че княз Иван преди коронацията му писал и се извинявал, че ако не вземел той имението, щели да го конфискуват, а пък той имал деца и дългове и че сега не е в състояние да върне нищо. Пьотър Лабазов отговорил с два реда: „Нито аз, нито моите наследници имаме и не желаем да имаме никакви права върху присвоеното по закон от вас имение.“ И повече нищо. Как ви се струва? Княз Иван преглътнал и с възторг заключил този документ и полиците в едно ковчеже и на никого не го показвал.

Една от особеностите на стаята на „умните“ се състоеше в туй, че нейните посетители знаеха, когато искаха да знаят, всичко, което ставаше по света, колкото и тайно да се вършеше то.

— Впрочем, въпрос е — каза един нов събеседник — би ли било справедливо да се отнеме от децата на княз Иван състоянието, сред

което са израсли и са били възпитани и върху което са предполагали, че са имали право.

Разговорът по този начин беше пренесен в отвлечена сфера, която не интересувахе Пахтин. Той почувствува необходимост да съобщи новината на други хора, стана и бавно, заприказвайки с тоз или онзи, тръгна из залите. Един от хората, с които някога бе служил заедно, го спря, за да му съобщи новината за пристигането на Лабазови.

— Че кой не знае това! — отговори Иван Павлич, усмихвайки се спокойно, и се запъти към изхода. Новината вече бе направила своя кръг и отново се връщаше при него.

В клуба вече нямаше какво да прави, той се запъти към едно място, където можеше да прекара приятно вечерта. Това не беше вечер с покани, а един салон, където приемаха всеки ден. Имаше осем дами и един стар полковник и на всички им беше ужасно досадно. Вече само твърдата походка и усмихващото се лице на Пахтин развесели дамите и момите. А новината беше толкова повече добре дошла, като се имаше пред вид, че в салона присъствуваше графиня Фукс с дъщеря си. Когато Пахтин разказа почти дума по дума всичко, което бе чул в стаята на „умните“, m-me Фукс, като поклащаше глава и се чудеше на своята старост, започна да си спомня как е излизала в обществото заедно с Наташа Кринска, сегашната Лабазова.

— Нейната женитба е една доста романтична история и всичко стана пред очите ми. Наташа беше почти сгодена за Мятлин, който после бе убит на дуел с Дьобра. Но в това време пристига в Москва княз Пьотър, влюбва се в нея и прави предложение. Само че баща ѝ, който много искаше Мятлин — и изобщо от Лабазов се страхуваха, защото беше масон, — баща ѝ отказа. А пък младият човек продължава да я вижда на баловете, навсякъде, сприятелява се с Мятлин, моли го да се откаже. Мятлин се съгласява, той я увещава да избяга. Тя също се съгласява, но последно разкаяние (разговорът се водеше на френски) — тя отива при баща си и казва, че всичко е готово, за да избяга, и че тя би могла да го остави, но се надява на неговото великодушие. И наистина баща ѝ ѝ прости — всички го молеха да ѝ прости — и даде съгласието си. Ето тъй стана тази сватба и беше весела сватба! Кой от нас мислеше, че след една година тя ще замине с него в Сибир. Тя, единствената дъщеря, най-богатата, най-

красивата на онова време. Император Александър винаги я забелязваше на баловете, колко пъти е танцувал с нея. Имаше у граф Г. bal costumé^[3], като сега помня, и тя беше облечена като неаполитанка, чудно хубава! Той винаги, като пристигаше в Москва, питаше: „Que fait la belle Napolitaine?“^[4]

И изведнъж тази жена, в такова положение (из пътя тя роди), нито за минута не се замисли, нищо не приготви, не събра вещите си и както беше, когато го взеха, така и тръгна след него на пет хиляди версти.

— О! Чудна жена! — каза домакинята.

— И той, и тя бяха редки хора — каза и друга дама. — Казвали са ми — не зная истина ли е, — в Сибир, навсякъде, където те са работили по рудниците, или как се казваха, затворниците, които са били с тях, ставали добри хора.

— Но тя никога не е работила в рудниците — поправи я Пахтин.

Какво значеше петдесет и шестата година! Три години по-рано никой не мислеше за Лабазови и ако си спомняха за тях, беше с онова необяснимо чувство на страх, с което говорят за току-що умрели хора; а сега как живо се спомняха всички предишни отношения, всички прекрасни качества и всяка от дамите вече измисляше план как да получи монопол при Лабазови и с тях да устройва приеми за другите си гости.

— Синът и дъщерята пристигнали с тях — каза Пахтин.

— Само че ако и те са тъй добри, както беше майка им... — каза графиня Фукс. — Впрочем и баща им беше много, много добър.

— Как ли са могли да възпитат там децата си? — каза домакинята.

— Казват, прекрасно. Казват, младежът е тъй добър, любезен, образован, като че е израснал в Париж.

— Предвиждам голям успех на младата особа — каза една некрасива мома. — Всички тези сибирски дами имат нещо много приятно-тривиално, но което много се харесва.

— Да, да — каза друга мома.

— Ето още една богата мома за женене — каза трета мома.

Старият полковник от немски произход, дошъл преди три години в Москва, за да се ожени за богата жена, реши, колкото може по-скоро, докато младежта още не знае, да се представи и да направи

предложение. Момите и дамите мислеха почти същото за сибирския младеж. „Изглежда, той ми е предопределен — помисли една мома, която напразно се явяваше по баловете вече осма година. — Изглежда, било е за по-добро, че този глупав офицер от гвардията не ми направи предложение. Сигурно щях да бъда нещастна.“ — „Да, пак всички ще пожълтеят от завист, когато и този ще се влюби в мене“ — помисли една млада и красива дама.

Говори се за провинциализма на малките градове — няма по-лош провинциализъм от този на висшето общество. Там няма нови хора, но обществото е готово да приеме всякакви нови лица, ако те се явят; а тук рядко, много рядко, както сега Лабазови, са признати, че принадлежат към висшия кръг и са приети, а сензацията, предизвикана от тия нови хора, е по-силна, отколкото в околийски град.

[1] „Виж го ти стария мръснк.“ ↑

[2] Да знае как да се отнася към това нещо. ↑

[3] Костюмиран бал. ↑

[4] „Какво прави прекрасната неаполитанка?“ ↑

ГЛАВА III

— Москва, Москва, майчице белокаменна! — каза Пьотър Иванич, като триеше тази заран очите си и се вслушваше в звъна на камбаните, който трептеше над улица Газетная.

Нищо не възкресява така живо миналото, както звуците; и тези камбанни московски звуци, заедно с изгледа на бялата стена от прозореца и тропота на колелетата, тъй живо му напомниха не само оная Москва, която той познаваше преди тридесет и пет години, но и оная Москва с Кремъл, с кулите, с Ивановците и така нататък, която той носеше в сърцето си, че той почувствува детска радост от туй, че е русин и че е в Москва.

Появи се бухарският халат, разкопчан на широките гърди, през който се виждаше басмената риза, яви се лулата с янтъра, лакеят с тихите маниери, чаят, мирисът на тютюн, висок, поривист мъжки глас се разнесе в стаите на Шевалие, чуха се утринните целувки, гласовете на дъщерята и сина и декабристът беше също тъй у дома си, както в Иркутск и както би бил в Ню Йорк и Париж. Колкото и да ми се искаше да представя на моите читатели декабристкия герой над всички слабости, заради истината трябва да призная, че Пьотър Иванич особено старателно се бръснеше, сресваше косите си и се гледаше в огледалото. От костюма си, който бе ушит не особено добре в Сибир, той беше недоволен и на два-три пъти ту разкопчава, ту закопчава сюртучето си. А Наталя Николаевна влезе в гостната, като шумеше с черната си рокля моаре с такива маншети и с такива панделки на бонето, че макар всичко това да не беше по най-последната мода, беше тъй измислено, че не само не бе *ridicule*^[1], но, напротив, *distingué*^[2].

За това нещо дамите имат особено, шесто чувство и проникателност, която с нищо не може да се сравни. Соня също беше така докарана, че макар всичко да беше изостанало с две години от модата, не можеше да ѝ се направи никакъв укор. Майката беше облечена тъмно и просто, дъщерята — светло и весело. Серьожа току-що се събуди и те тръгнаха сами на черква. Бащата и майката седнаха

отзад, дъщерята седна срещу тях, Василий седна на капрата и наетата карета ги понесе към Кремъл. Когато излязоха от каретата, дамите оправиха роклите си, Пьотър Иванич взе под ръка своята Наталя Николаевна и отметнал глава назад, тръгна към вратите на черквата. Мнозина — и търговци, и офицери, и всякакъв друг народ — не можеха да разберат какви са тия хора. Кое е това — отдавна-отдавна загоряло и не грохнало старче с големи, прави, дълбоки бръчки на челото, бръчки от особен род, не като ония, които се придобиват в английския клуб, с бели като сняг коси и брада, с добродушен и горд поглед и енергични движения? Коя е тази висока дама с горда стъпка и уморени, погаснали големи и прекрасни очи? Коя е тази девойка, свежа, стройна, силна, а не модерна и не плаха? Да са търговци — не са търговци, да са немци — не са немци; господа? — но и те не са такива, това са важни хора. Тъй мислеха ония, които ги видяха в черквата и, кой знае защо, по-бързо и по-охотно им правеха път и място, отколкото на мъжете с дебели еполети. Пьотър Иванич се държеше все тъй величаво, както и когато влезе, и се молеше спокойно, сдържано, без да се унася. Наталя Николаевна плавно заставаще на колене, вадеше кърпичката си и много плака по време на „Иже херувими“. Соня като че правеше усилие над себе си, за да се моли. Не ѝ приличаше да се моли, но тя не се обръщаше и се кръстеше прилежно.

Серьожа остана дома — едно, защото се бе успал и друго — защото не обичаше да стои на служба в черква: краката му отичаха и той никак не можеше да разбере защо не му струваше нищо да измине със ски четиридесет-петдесет версти, а да издържи прав дванадесетте евангелия беше за него страшна физическа мъка; а главно, защото той чувствуваше, че му беше по-необходим от всичко друго нов костюм. Той се облече и тръгна към Кузнецкия мост^[3]. Пари имаше достатъчно. Баща му си беше създал правило: откак синът му надхвърли двадесет и една години, да му дава пари, колкото поиска. От него зависеше да остави баща си и майка си съвсем без пари.

Колко ми е жал за тези двеста и петдесет сребърни рубли — пари, хвърлени на вятъра в магазина на Кунц за готови дрехи! Всеки от тия господа, които срещаха Серьожа, на драго сърце би го научил и би сметнал за щастие да тръгне заедно с него и да му поръча дрехи; но както винаги се случва, той беше самотен сред тълпата и промъквайки

се с фуражка на глава по Кузнецкия мост, без да поглежда към магазините, той стигна до края, отвори една врата и излезе оттам с кафяв полуфрак, тесен (а носеха широк), с черни панталони, широки (а носеха тесни) и с атлазена жилетка на цветенца, която нито един от господата, особено ония, които живеят у Шевалие, не би позволил на лакея си да облече. И още много неща купи Серьожа; затова пък Кунц се учуди на тънката талия на младия човек и както казваше пред всички, обясни, че подобна талия той никога не бил виждал. Серьожа знаеше, че има хубава талия, но похвалата на един чужд човек като Кунц много го поласка. Той си излезе без двеста и петдесет рубли, но облечен доста лошо, тъй лошо, че костюмът му след два дни мина във владение на Василий и завинаги остана неприятен спомен за Серьожа. Като стигна у дома си, той слезе долу и седна в голямата стая, като пак поглеждаше към сепарето, и поиска за закуска такива странни яденета, че слугата дори се посмя в кухнята. Но все пак той поиска едно списание и се престори, че го чете. А когато слугата, обнадяден от неопитността на младежа, се опита да разпитва и него, Серьожа му каза: „Гледай си работата!“ и се изчерви. Но го каза тъй гордо, че онзи се подчини. Майката, бащата и дъщерята, като се върнаха, също намериха, че костюмът му е отличен.

Помните ли вие това радостно чувство от детството си, когато по случай именния ви ден са ви пременили, завели са ви на черква и вие, връщайки се празнично настроен, което личи и по дрехите, и по лицето ви, което усещате в душата си, намирате у дома гости и играчки? Вие знаете, че днес няма уроци, че дори и възрастните празнуват, че днес за целия дом е ден за изключения и удоволствия; знаете, че само вие сте причина за това тържество и че, каквото и да направите, ще ви простят и вие се учудвате, че хората на улицата не празнуват тъй, както празнуват вашите домашни, и звуците се чуват по-ясно, и цветовете са по-ярки — с една дума, чувствувате, че днес е вашият имен ден. Подобно чувство изпита Пьотър Иванич, когато се върна от черква.

Вчерашните старания на Пахтин не отидоха напразно: вместо играчки Пьотър Иванич намери у дома си вече няколко визитни картички от влиятелни московчани, които смятаха през петдесет и шеста година за свое безусловно задължение да изразят по всякакъв начин вниманието си към бележития изгнаник, когото те за нищо на

света не биха пожелали да видят преди три години. В очите на Шевалие, на портиера и хората от хотела явяването на карети с хора, които дирят Пьотър Иванич, само за една заран увеличи десет пъти уважението и услужливостта им. Всичко туй беше за Пьотър Иванич като подарък по случай имен ден. Каквото и да е изпитал в живота, колкото и да е умен човек, изразът на уважение от хора, уважавани от голямо число хора, винаги е приятен. Весело се чувствуваше Пьотър Иванич, когато Шевалие, като се кланяше, предлагаше да смени стаите, молеше да поръчват всичко, което им е угодно, и уверяваше, че смята за щастие посещението на Пьотър Иванич; и когато той, като преглеждаше картичките и ги оставяше отново във вазата, назовавайки имената на граф С., княз Д. и така нататък, Наталя Николаевна каза, че тя никого не приема и веднага ще тръгне да отиде при Маря Ивановна, с което Пьотър Иванич се съгласи, макар че му се искаше да поговори с мнозина от ония, които пристигаха. Само един от посетителите успя да се промъкне преди забраната. Това беше Пахтин. Ако някой запита този човек защо от Пречистенка бе дошъл на улица Газетная, не би могъл да даде никакво обяснение освен туй, че той обича всичко ново и интересно и затова е дошъл да погледа Пьотър Иванич като рядкост. Би трябвало да се очаква, че той ще се смути, като е пристигнал с това единствено намерение при един непознат човек. Оказа се обратното. Пьотър Иванич, син му и Софя Петровна се смутиха. Наталя Николаевна беше твърде *grande dame*^[4], за да се смущава от каквото и да било.

Умореният поглед на нейните прекрасни черни очи спокойно се сведе над Пахтин. А Пахтин беше свеж, самодоволен и весело любезен, както винаги. Той бил приятел на Маря Ивановна.

— А! — каза Наталя Николаевна.

— Не приятел — годините ни... но тя винаги е била добра с мене. — Пахтин е бил отдавнашен поклонник на Пьотър Иванич, познавал е неговите другари. Надяваше се, че ще може да бъде полезен на пристигналите. Той би дошъл още вчера, но не е успял и моли да го извинят. И той седна и говори дълго.

— Да, ще ви кажа, много промени намерих в Русия от онова време — каза Пьотър Иванич, отговаряйки на един въпрос.

Щом само Пьотър Иванич започна да говори, трябваше да видите с какво почтително внимание Пахтин поглъщаше всяка дума,

излетяла из устата на бележития старец, и как при всяка фраза, понякога при отделна дума, Пахтин с кимване на глава, с усмивка или движение на очите даваше да се чувствава, че той е чул добре и е разбрал забележителната за него фраза или дума. Умореният поглед одобри тази маневра. Сергей Петрович, изглежда, се страхуваше, че думите на татко му няма да са достатъчно изразителни, съответно с вниманието на слушателя. Софя Петровна, напротив, се усмихна с онази незабележима самодоволна усмивка, с която се усмихват хора, уловили смешното у някой човек. Стори й се, че от тогава няма какво да се очаква, че това е „шушулка“ — така наричаха те с брат си известен сорт хора. Пьотър Иванич обясни, че при пътуването си е забелязал огромни промени, които са го радвали. Не може да става и сравнение, толкова много народът — селянинът — се е издигнал, нараснало е в него съзнанието за собствено достойнство — говореше той, сякаш повтаряше стари фрази. „А пък аз трябва да кажа, че народът ме е занимавал и ме занимава повече от всичко. Аз съм на мнение, че силата на Русия не е в нас, а в народа“ и така нататък. Пьотър Иванич разви със свойствения му жар своите повече или по-малко оригинални мисли за много важни предмети. Ние ще имаме възможност пак да ги чуем в по-пълнен вид. Пахтин се топеше от наслаждение и беше напълно съгласен с всичко.

— Вие непременно трябва да се запознаете с Аксатови, ще ми позволите ли да ви ги представя, княже? Знаете ли, сега му разрешиха да издава своето списание? Казват, че утре ще излезе първият брой. Четох също неговата удивителна статия за последователността на теорията на науката в абстрактност. Извънредно интересно. И още една статия — история на Сърбия през XI век и на онзи знаменит войвода Карбавонец; също много интересно. Изобщо огромна крачка.

— А! Тъй — каза Пьотър Иванич. Но очевидно не го занимаваха всички тия новини, той дори не знаеше имената и заслугите на хората, които назоваваше Пахтин като известни на всички. А Наталя Николаевна, без да отрича необходимостта да се знаят всички тия хора и условия, за оправдание на мъжа си забеляза, че Pierre е получавал списанията с голямо закъснение. Но той твърде много чете.

— Папа, ще вървим ли при леля? — каза Соня, влизайки в стаята.

— Ще вървим, но трябва да похапнем. Не желаете ли нещо?

Пахтин, разбира се, отказа, но Пьотър Иванич със свойственото изобщо на русина и особено лично нему гостоприемство настоя Пахтин да похапне и пийне. Самият той изпи чашка водка и една чаша бордо. Пахтин забеляза, че когато той наливаше виното, Наталя Николаевна неочаквано извърна глава от чашата, а синът погледна някак особено ръцете на баща си. След виното Пьотър Иванович на въпросите на Пахтин какво е мнението му за новата литература, за новото направление, за войната, за мира (Пахтин умееше да съчетае най-разнородни теми в един безсмислен, но гладък разговор), на всички тия въпроси Пьотър Иванич веднага отговори с една обща *profession de foi*^[5] и от виното ли или от предмета на разговора той тъй се разгорещи, че на очите му се показаха сълзи и Пахтин изпадна във възторг и също се просълзи и без да се стеснява, изрази убеждението си, че Пьотър Иванич сега стои над всички напредничави хора и трябва да стане водач на всички партии.

Очите на Пьотър Иванич пламнаха, той вярваше на онова, което му говореше Пахтин, и дълго още би говорил, ако Софя Петровна не бе убедила Наталя Николаевна да облече палтото си и ако не бе дошла самата тя да вдигне Пьотър Иванич. Той понечи да си налее останалото вино, но Софя Петровна го изпи.

— Защо тъй?

— Не съм пила още, рара, *pardon*^[6].

Той се усмихна.

— Е, да вървим при Маря Ивановна. Вие ще ни извините, *monsieur* Пахтин... — и Пьотър Иванич излезе, вдигнал високо глава. В коридора срещнаха и един генерал, дошъл да посети стария си познат. Тридесет и пет години не бяха се виждали. Генералът беше вече без зъби и плешив.

— А ти колко си още свеж — каза той. — Вижда се, в Сибир е по-добре, отколкото в Петербург. Това твоите хора ли са? Представи ме. Какъв юнак е синът ти! И тъй, утре ще обядваме заедно?

— Да, да, непременно.

При изхода срещнаха бележития Чихаев, също стар познат.

— Но как научихте, че съм пристигнал?

— Срамно би било за Москва, ако тя не знаеше; срамно е, че не са ви посрещнали още при вратите на града. Къде ще обядвате, сигурно у сестра си Маря Ивановна... Прекрасно, аз също ще дойда.

Пьотър Иванич винаги имаше вид на горд човек за ония, които не можеха да открият зад тази външност изрази на неизказана доброта и впечатлителност. А сега дори Наталя Николаевна се радваше на неговата непривична величавост, а Софя Петровна се усмихваше с очи, като поглеждаше към него. Те пристигнаха у Маря Ивановна. Маря Ивановна беше кръстница на Пьотър Иванич и по-стара от него с десетина години. Тя беше стара мома.

Нейната история, защо тя не се омъжи и как изживя младостта си, ще разкажа някога по-късно.

Тя живееше в Москва от четиридесет години, без нито веднъж да беше я напускала. Не беше нито много умна, нито много богата и на връзките си с хората много не държеше, напротив; и нямаше човек, който да не я уважава. Тя беше тъй уверена, че всички трябва да я уважават, че всички я уважаваха. Имаше в университета млади либерали, които не признаваха нейната власт, но тия господа правеха опозиция само в нейно отсъствие. Достатъчно беше тя да влезе в гостната със своята царска походка, да заговори със спокойните си слова, да се усмихне с ласкавата си усмивка и те биваха покорени. Обществото ѝ бяха всички. Тя гледаше на Москва и се отнасяше с нея като със своите домашни. Приятели ѝ бяха повечето младежи от университета и умни мъже; жените тя не обичаше. Намираха подслон при нея и бедни жени и мъже, които заедно с унгарския танец и с генералите, кой знае защо, нашата литература включи в едно общо презрение; но Маря Ивановна смяташе, че е по-добре пропадналият на комар Скопин и изгонената от мъжа си Бешева да живеят у нея, отколкото да мизерствуват, и ги държеше у дома си. Но двете силни чувства в сегашния живот на Маря Ивановна бяха двамата ѝ братя. Пьотър Иванич беше нейният идол. Княз Иван — нейната омраза. Тя не знаеше, че Пьотър Иванич е пристигнал, беше ходила на черква и сега току-що бе допила кафето си. Московският викарий, Бешева и Скопин седяха при нея край масата. Маря Ивановна им разказваше за младия граф В., син на П. З., който се върнал от Севастопол и в когото тя била влюбена. (Тя непрекъснато имаше свои симпатии.) Днес той трябва да обядва у нея. Викарият стана и се сбогува. Маря Ивановна не го задържаше, тя беше свободомислеща в това отношение; беше набожна, но не обичаше монасите, надсмиваше се на господжите, които тичат подир монасите, и говореше смело, че според нея монасите са

също такива хора, както и ние грешните, и че може човек да намери сред хората по-добро спасение, отколкото в манастир.

— Кажете да не приемат никого, драга моя — каза тя, — ще пиша на Пиер; не разбирам защо не дохожда. Вероятно Наталя Николаевна е болна.

Маря Ивановна бе убедена, че Наталя Николаевна не я обича и е неин враг. Тя не можеше да ѝ прости, че не тя, сестрата, бе му дала своето богатство и заминала с него в Сибир, а Наталя Николаевна, и че брат ѝ решително ѝ бе отказал това, когато тя се приготвяше да замине. След тридесет и пет години тя започваше да вярва понякога на брат си, че Наталя Николаевна е най-добрата жена в света и негов ангел-хранител; но тя завиждаше и все ѝ се струваше, че тя е лоша жена.

Тя стана, походи из залата и искаше да иде в кабинета, когато вратата се отвори и набръчканото, белезникаво лице на Бешева, което изразяваше радостен ужас, се изпречи на вратата.

— Маря Ивановна, пригответе се — каза тя.

— Писмо ли?

— Не, по-важно нещо...

Но тя не успя да каже, когато в антрето се чу висок мъжки глас:

— Но къде е тя? Ела, Наташа.

— Той! — каза Маря Ивановна и с големи, твърди стъпки тръгна към брат си. Тя ги посрещна тъй, като че вчера е била с тях.

— Кога си дошъл? Къде сте отседнали? С какво сте, с карета ли? — ето какви въпроси задаваше Маря Ивановна, като минаваше с тях в гостната, без да слуша отговорите и гледайки с големите си очи ту едного, ту другото. Бешева се учуди на това спокойствие, дори равнодушие, и не го одобри. Те всички се усмихваха; разговорът утихна; Маря Ивановна мълчеше и гледаше сериозно брат си.

— Вие как сте? — каза Пьотър Иванич, като хвана ръката ѝ и се усмихваше. Пьотър Иванич ѝ говореше на „ви“, а тя му говореше на „ти“. Маря Ивановна погледна още веднъж бялата му брада, плешивата глава, зъбите, бръчките, очите, загорялото лице и всичко това ѝ се стори отдавна познато.

— Ето моята Соня.

Но тя не се обърна.

— Колко си глу... — гласът ѝ пресекна, тя хвана с големите си бели ръце плешивата глава — колко си глупав... — тя искаше да каже:

„че не ме подготви“ — но раменете и гърдите ѝ потръпваха, старческото лице се изкриви и тя зариде, като притискаше все по-силно към гърдите си плешивата глава и повтаряше: — Колко си глу... пав, че не ме подготви. — Пьотър Иванич не изглеждаше сега такъв велик човек, не изглеждаше тъй важен, както при входа на Шевалие. Той беше седнал на едно кресло, но главата му беше в ръцете на сестра му, носът му се притискаше в корсета ѝ и в този нос нещо го гъделичкаше, косите му бяха разбъркани и в очите му имаше сълзи. Но му беше добре. Когато отмина този порив на радостни сълзи, Маря Ивановна разбра, повярва в това, което се беше случило, и започна да оглежда всички. Но още няколко пъти през деня, щом само си спомни какъв беше той, каква беше тя тогава и какви са сега, и всичко изпъкне тъй живо във въображението ѝ тогавашните нещастия и тогавашните радости, и тогавашната любов, — нея пак я хващаше и тя пак ставаше и повтаряше: — Колко си глупав, Петруша, колко си глупав, че не ме подготви! Защо не дойдохте право при мене? Бих намерила къде да ви настаня — говореше Маря Ивановна. — Но поне ще обядвате ли тука? Сергей, няма да ти бъде досадно при мене: ще обядва у дома един млад севастополец, юначага. А синът на Николай Михайлович не познаваш ли? Той е писател, написал е нещо хубаво! Не съм го чела, но го хвалят и той е мил младеж, ще покания и него. Чихаев също искаше да дойде, но той е бърбْرِивец, не го обичам. Вече не е ли бил при тебе? А Никита видя ли? Но всичко това са глупости. Какво възнамеряваш да правиш? А вие, Натали, как сте, как е вашето здраве? Ами този юнак, тази красавица?

Но разговорът все не вървеше.

Преди обяд Наталя Николаевна и децата отидоха при старата си леля, братът и сестрата останаха двама и той започна да разказва за своите планове.

— Соня е голяма, трябва да влезе в обществото; значи, ние ще живеем в Москва — каза Маря Ивановна.

— За нищо на света!

— Серьожа трябва да служи.

— За нищо на света.

— Ти си все същият безумец. — Но тя все тъй обичаше този безумец.

— Трябва да поседим тук, после ще заминем на село и ще покажем на децата всичко.

— Мое правило е да не се меса в семейни работи — каза Маря Ивановна, като се успокои — и да не давам съвети. Младият човек трябва да служи, така съм мислила винаги, така мисля и сега. Сега дори повече от когато и да било. Ти, Петруша, не знаеш какво нещо е днешната младеж. Аз ги познавам всичките. Ето, синът на княз Дмитрий съвсем пропадна. Но самите те са виновни! Аз от никого не се боя: стара съм. А не е добре... — И тя започна да говори за правителството. Беше недоволна от него поради излишната свобода, която се давала за всичко.

— Едно хубаво нещо направиха, че освободиха вас. Това е добре. — Петруша се опита да се защитава, но с Маря Ивановна не беше като с Пахтин; с нея мъчно можеш да се разбереш. Тя се разгорещи.

— Е, какво ще защитаваш! Ти ли ще защитаваш? Ти, както виждам, си все същият безумец.

Пьотър Иванич млъкна с една лека усмивка, която показваше, че няма да отстъпи, но че не желае да спори с Маря Ивановна.

— Ти се усмихваш. Това ми е известно. С мене, старицата, ти не искаш да спориш — каза тя весело и ласкаво, гледайки тъй проникателно, умно брат си, както не можеше да се очаква от нейното старческо, с едри черти лице. — И няма да можеш да спориш, приятелю. Та аз вече навършвам седемдесетте. И не живях съвсем глупаво, все нещичко видях и разбрах. Вашите книжки не съм чела и няма да ги чета. В книжките има само глупости.

— Е, как намирате моите деца? Серьожа? — каза Пьотър Иванич със същата усмивка.

— Е, е! — отговори сестрата, като му се заканваше с пръст. — Остави сега децата, за това ще поговорим после. А виж какво исках да ти кажа. Ти си безумен, такъв си останал, по очите ти виждам. Сега ще почнат да те носят на ръце. Такава е модата. Сега вие всички сте на мода. Да, да, по очите ти виждам, че ти си същият безумец, какъвто беше — добави тя, отговаряйки на неговата усмивка. — Бягай, моля те в името на Христа бога, от всички тези днешни либерали. Бог знае накъде още ще се извъртят. Само че всичко това няма да свърши добре. Нашето правителство сега мълчи, а после ще трябва да си покаже

ноктите, помни ми думите. Страхувам се да не би ти пак да се замесиш. Остави това; всичко е глупост. Ти имаш деца.

— Очевидно вие сега не ме познавате, Маря Ивановна — каза братът.

— Е, добре, добре, ще видим. Аз ли не те познавам, или ти сам не се познаваш. Аз казах това, което беше на душата ми; ако ме послушаш — добре. Ето, сега и за Серьожа ще поговорим. Той какъв е? — „Той не ми хареса много“ — беше готова да каже, но каза само: — Прилича на майка си, като две капки вода. Виж, Соня много ми хареса, много... има в нея нещо мило, открито. Милата. Къде е тя, Сонюшка? Да, аз забравих.

— Какво да ви кажа? Соня ще бъде добра жена и добра майка, но моят Серьожа е умен, много умен. Това никой не може да му отнеме. Учеше се прекрасно, малко е ленив. Към естествените науки имаше силно влечение. Ние бяхме щастливи, имахме славен, славен учител. Тук му се иска да влезе в университета — да послуша лекции по естествените науки, по химия...

Маря Ивановна почти престана да слуша, щом само брат ѝ започна да говори за естествените науки. На нея като че изведнъж ѝ стана тъжно. Особено когато стана дума за химията. Тя дълбоко въздъхна и отговаряше направо на онзи ред от мисли, които извикаха в нея естествените науки...

— Да, знаеш колко ми е жал за тях, Петруша — каза тя с искрена и тиха, покорна печал. — Тъй ми е жал, тъй ми е жал. Цял живот е пред тях. Какви ли страдания още има да изпитат!

— Защо, трябва да се надяваме, че те ще бъдат по-щастливи от нас.

— Дай боже, дай боже! Но тежко се живее, Петруша! Ти за едно нещо ме послушай, мили мой. Не мъдрувай! Колко си глупав, Петруша, ах, колко си глупав! Но аз ще трябва да се разпоредя. Поканила съм хора, а какво ще им дам да ядат?

Тя изхълца, обърна се и позвъни.

— Да дойде Тарас.

— Все същият старец ли? — запита братът.

— Все той; но какво, та той е момченце в сравнение с мене.

Тарас беше сърдит и чист, но се зае да направи всичко.

Скоро, лъхащи студ и щастие, влязоха, като шумяха с дрехите си, Наталя Николаевна и Соня; Серьожа бе останал за покупки.

— Оставете ме да я погледам.

Маря Ивановна хвана с ръце лицето ѝ. Наталя Николаевна разказваше.

[1] Смешно. ↑

[2] Изящно. ↑

[3] **Кузнецкий мост** — улица в Москва. ↑

[4] Високопоставена дама. ↑

[5] Декларация на личните възгледи. ↑

[6] Прощавай. ↑

Издание:

Л. Н. Толстой

Събрани съчинения в 14 тома

Том 3: Повести и разкази 1857–1863

Превел от руски: Георги Константинов

Издателство „Народна култура“, София, 1956

Л. Н. Толстой

Собрание сочинений в 14 томах

„Государственное издательство художественной литературы“

Москва, 1951

Тираж 200,000

Редактор: Милка Минева

Художник: Олга Йончева

Худ. редактор: Васил Йончев

Технически редактор: Димитър Захариев

Коректор: Лев Шопов

Дадена за печат на 14. 1. 1956 г. Печатни коли 32⁵/₈.

Авторски коли 44,40. Формат 84×108/82. Тираж 10,000

Поръчка №2 (481).

ЛГ IV

Цена 1955 г. — 15.90 лева.

ДПК Димитър Благоев

Народна култура — София, ул. Гр. Игнатиев 2-а

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.